

MARX
ENGELS
OPERE

34

KARL MARX FRIEDRICH ENGELS
OPERE, VOLUMUL 34

Proletari din toate țările, uniți-vă!

**KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS**

OPERE

EDITURA POLITICĂ

1982

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VOLUMUL 34

EDITURA POLITICĂ

București — 1982

**Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de
redacție al Editurii politice după originalul apărut în
editura „Dietz”, Berlin, 1966, completat cu unele note
din ediția rusă apărută în Editura pentru literatură
politică, Moscova, 1964**

**Prefața la ediția în limba română a fost realizată
de Editura politică, București**

Prefață

Volumul pe care-l înfățișăm cititorilor, al 34-lea din *Operele* lui Marx și Engels, conține scrisorile acestora din perioada ianuarie 1875 — decembrie 1880. Așa cum s-a subliniat în numeroase exegeze, corespondența lui Marx și Engels impune prin legătura ei organică cu activitatea teoretică și practică a fondatorilor socialismului științific. Relatările cu caracter personal, strict subiectiv, apar cu totul restrânse și estompate de problemele de fond pe care Marx și Engels le discută cu cei cu care se află în corespondență. Materia precumpănitoare a scrisorilor e de ordin ideatic, fie că în ele se dezbăt probleme oglindind preocupările teoretice ale fondatorilor socialismului științific, fie că ei își expun părerile pe cele mai diverse aspecte ale epocii, de la marile evenimente internaționale, ca războiul ruso-româno-turc din 1877—1878 la evoluția vieții de partid din Germania, Franța și alte țări, sau la profilul unor publicații și la procesul de editare și de difuzare a unor scrieri socialiste. Scrisorile lui Marx și Engels se întrepătrund atât de puternic cu activitatea lor, cu marile lor preocupări de ordin practic și teoretic, încît le putem socoti un moment relevant al acestor preocupări. Ele ne introduc în laboratorul intim al creației celor doi corifei ai socialismului științific, ne arată momentul zămislirii unor idei, sau aruncă fascicule de lumină asupra proiectului unor scrieri ale lui Marx și Engels, iar, uneori, explicitează și completează tezele expuse de ei în opera propriu-zisă.

Pe un plan mai larg, scrisorile aduc argumente de un interes nețagăduit despre aderența organică a lui Marx și Engels la modalitatea și spiritul creator de analiză a realității — fie că e vorba de lumea materială, fie de realitatea socială. Sînt și în acest volum numeroase referirile și mențiunile care vădesc faptul că Marx și Engels n-au atribuit sistemului de idei expus de ei caracter de concepție finită, de colecție de adevăruri universal valabile, de *sumum* al cunoașterii teoretico-filozofice. Dimpotrivă, întreg spiritul

gîndirii lui Marx și Engels repudiază ideea că am putea imagina o construcție teoretică atotcuprinzătoare, satisfăcînd nevoia de a explica fie și problemele generale ale existenței, cunoașterii și acțiunii; în același timp ei stăruie neconținut asupra contactului pe care teoria trebuie să-l aibă cu realitatea vie, să se fundamenteze pe și să izvoarscă din ea, nu să subsumeze arbitrar și aprioric această realitate. Marx și Engels au făcut, se știe, din contactul cu realitatea un semn al creativității, al viabilității și forței de afirmare a teoriei. Ar fi de aceea inutil și în dezacord cu principiile înseși ale fondatorilor teoriei revoluționare să repertorizăm problemele teoretico-metodologice sau cele concret-istorice pe care Marx și Engels nu le-au analizat în opera sau scrisorile lor și nu le-au rezolvat pentru cercetarea științifică, sau pentru demersul ideologic și filozofic. Ca orice altă operă, și cea a lui Marx și Engels se apreciază după semnificația contribuției ei la dezvoltarea cunoașterii, nu după ceea ce mai rămîne ulterior de cunoscut, căci nici deschizătorilor de drumuri nu li se poate cere să parcurgă drumul pînă la capăt!

Cu totul alta este, desigur, situația unor aprecieri conținute în opera lor care implică, la un examen atent, rețușuri sau rectificări; cu totul altceva este necesitatea de a analiza și regîndi corpul de idei al fondatorilor socialismului științific din perspectiva întregii evoluții ulterioare a realității și științei.

Dar, desigur, sarcina cea mai însemnată și mai vie constă în dezvoltarea teoriei materialismului dialectic și a socialismului științific, în explorarea fenomenelor și proceselor lumii contemporane, în asimilarea teoretică a acestora, în generalizarea experienței forțelor decisive ale mișcării istorice actuale.

Așa cum se știe, Partidul Comunist Român a adus și aduce o contribuție remarcabilă atît la stimularea conștiinței vizînd necesitatea înțelegerii și îmbogățirii creatoare a marxismului, cît și la dezvoltarea conținutului și principiilor sale. „Teoria noastră revoluționară — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — se dezvoltă și se îmbogățește neconținut, în raport cu schimbările ce se produc în viața socială, în practica partidelor comuniste, în cunoașterea universală. Dealtfel, atît dialectica, cît și materialismul au existat și înainte lui Marx; creatorii socialismului științific le-au dat o interpretare nouă, revoluționară, le-au transformat într-o armă de luptă a proletariatului, a maselor muncitoare. Ei s-au bazat pe cele mai avansate descoperiri ale științelor, generalizînd cunoașterea existentă la acea dată, corespunzător stadiului dezvoltării forțelor de producție, respectiv a societății... Problema fundamentală în condițiile epocii contemporane, caracterizată prin dezvoltarea vertiginosă a forțelor de producție, prin cea mai amplă revoluție teh-

nico-științifică, printr-un uriaș avînt al cunoașterii umane, este îmbogățirea continuă a socialismului științific, sporirea contribuției fiecărui partid la dezvoltarea teoriei noastre revoluționare în concordanță cu imperativele dezvoltării societății umane, ale practicii sociale" ¹.

Scrisorile lui Marx și Engels rămîn ca o moștenire de preț prin însemnătatea obiectivă a conținutului lor, în contextul condițiilor respective, prin valoarea lor metodologică, prin bogăția informațiilor pe care le cuprind și prin posibilitățile pe care le deschid de a urmări mișcarea intimă a unor spirite de excepție.

Cercul partenerilor de corespondență era format mai ales din tovarăși de idei, din militanți ai luptei revoluționare. Foarte mulți adresau lui Marx și Engels rugămintea unui sfat, a unei păreri, erau dornici să afle opinia lor în probleme de bază ale epocii, să obțină colaborarea la publicațiile socialiste ale vremii. Răspunsul venea prompt, franc și deplin lămuritor. Neîndoielnic, claritatea atitudinii, unită cu claritatea expresiei, sînt trăsături esențiale ale scrisorilor lui Marx și Engels. Oameni de principii, gînditori profunzi și luptători sociali, Marx și Engels repudiau organic ambiguitatea, ocolișurile generatoare de confuzii, tertipurile diplomatice („Intransigența — subliniază la un moment dat Marx — e prima condiție a oricărei critici"). Tăind în istorie un făgaș nou de luptă și de gîndire, ei au fost, mai presus de orice, consecvenți crezului lor, misiunii istorice pe care și-au asumat-o. Ideea este exprimată cu elocvență într-o scrisoare, inserată în volumul de față, trimisă de Engels vechiului său prieten Johann Philipp Becker. „...nici prin cap nu ne-a trecut să lăsăm să cadă steagul proletar pe care l-am ținut înălțat timp de aproape 40 de ani". Această mențiune făcută de Engels la 15 septembrie 1879 rezumă de fapt sensul întregii orientări pe care o degajă scrisorile lui Marx și Engels, nucleul gîndurilor și simțirii pe care ele le încorporează.

Prin însuși caracterul lor, scrisorile transmit reacția imediată a celui ce le întocmește, spontaneitatea gîndului și a sentimentului. Ceea ce impresionează în scrisorile lui Marx și Engels este capacitatea de a turna într-o formă cristalizată și sigură ideea și atitudinea, caracterul foarte bine precizat al orientării și al aprecierii lucrurilor. Desigur, toate acestea creșteau pe o vastă experiență de viață și pe fermitatea principiilor călăuzitoare. De aceea, scrisorile fac corp comun cu opera fondatorilor socialismului științific, sînt parte alcătuitoare a ei.

¹ Nicolae Ceaușescu. *Expunere la ședința activului central de partid și de stat.* — 3 august 1978, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 16, București, Editura politică, 1979, p. 538.

Perioada în care Marx și Engels concepeau scrisorile cuprinse în volumul 34 se plasează cu un secol în urmă. A fost o perioadă relativ liniștită în viața lor. Rămăseseră în urmă anii furtunoși ai Internaționalei I și vuietul Comunei din Paris. Marx și Engels se puteau concentra mai în voie asupra realizării marilor lor proiecte științifice. Este drept, nu mai erau tineri și starea sănătății, în special a lui Marx, impunea îngrijiri sporite. Cura de o lună la Karlsbad (azi Karlovy-Vary) devenise o cerință. Grijile cele mai mari le pricinuia însă familiei Marx deteriorarea accentuată a sănătății soției lui Marx *. În general însă ambianța de viață a lui Marx și Engels era relativ senină, astfel că Jenny Marx putea să scrie în ianuarie 1877 lui Friedrich Adolph Sorge : „Noi, în general, am dus-o destul de bine (nori există întotdeauna și pretutindeni)... Prietenului nostru Engels îi merge, ca de obicei, bine. Este întotdeauna sănătos, proaspăt, viori și bine dispus”.

Opera care preocupă în special pe Marx era, desigur, „*Capitalul*”. Lucrarea căpătase de acum celebritate mondială. În 1875 a apărut în editura pariziană La Châtre versiunea franceză a „*Capitalului*”. Refăcând unele capitole, intervenind masiv în altele, Marx a dat traducerii din limba germană în franceză caracterul unei versiuni de-sine-stătătoare a mării sale opere. În anul 1872 „*Capitalul*” a apărut în limba rusă ; mai multe scrisori din volumul 34 adresate lui N. Danielson arată interesul opiniei științifice înaintate din Rusia pentru lucrarea lui Marx și intenția de a se pregăti o nouă ediție (vezi scrisoarea lui Marx către N. Danielson din 15 noiembrie 1878 și cea către Moritz Kaufmann din 10 octombrie 1878). În 1878 Uriele Cavagnani intenționa să realizeze la Neapole o ediție italiană a volumului I al „*Capitalului*” (vezi scrisoarea lui Marx către F. A. Sorge din 27 septembrie 1877). Proiectul nu a putut atunci să prindă viață, astfel că prima ediție completă avea să apară în italiană abia în 1886 la Torino. În schimb, Carlo Cafiero a publicat în 1879 un izbutit compendiu al „*Capitalului*”. Karl Marx a apreciat compendiul, scriindu-i lui Cafiero la 29 iulie 1879 : „Cele mai sincere mulțumiri pentru cele două exemplare din lucrarea dv. Cu cîtva timp în urmă am primit două lucrări similare, una scrisă în limba sîrbă, cealaltă în limba engleză (publicată în Statele Unite) ; amîndouă însă păcătuiesc prin aceea că, deși își propun un rezumat succint și popular al „*Capitalului*”, se cramponează în același timp

* Într-o scrisoare către Friedrich Adolph Sorge din 5 noiembrie 1880 Marx menționa că „soția mea se află de mai bine de un an într-o stare foarte gravă”. Mențiuni similare se întîlnesc în numeroase scrisori din 1879—1880.

într-un mod mult prea pedant, de o formă științifică a expunerii. În felul acesta, după părerea mea, ele își ratează întrucitva scopul principal — acela de a influența publicul căruia îi sînt de fapt destinate aceste rezumate. Aici rezidă marea superioritate a lucrării dv.*.

Este interesant de semnalat că în cercurile socialiste românești broșura lui Cafiero a reținut atenția. Relevîndu-i calitățile, Zamfir Arbore propunea traducerea ei în românește, luîndu-și angajamentul să suporte cheltuielile materiale legate de imprimarea a 2 000 de exemplare (vezi *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 715 ; 791). Ca și socialiștii din alte țări ale Europei sau din S.U.A., socialiștii români vedeau semnificația „Capitalului” în aceea că a jucat rolul hotărîtor în fundamentarea științifică a noii concepții revoluționare. „Marx în cartea sa „*Das Kapital*” — se scria într-o broșură apărută la Iași în 1881 — a pus bazele socialismului științific”. Odată cu anii '80 se înregistrează primele traduceri și prelucrări din opera lui Marx, propaganda și popularizarea ideilor „Capitalului” în coloanele presei socialiste românești. Revista „Emanciparea”, organ de presă al cercului socialist bucureștean — a publicat sub semnătura lui Anton Bacalbașa în 1883 (nr. 4, 5 și 7) un ciclu de articole intitulat „*Capitalul. Cartea I, Dezvoltarea producției capitaliste*”. Este prima încercare mai amplă în literatura socialistă din România de a expune sistematic conținutul „Capitalului” lui Marx.

Au existat proiecte de publicare a „Capitalului” în versiunea engleză pentru S.U.A. Volumul 34 conține mai multe mențiuni ale lui Marx în legătură cu aceste proiecte (vezi scrisoarea lui Marx către F. A. Sorge din 27 septembrie și 19 octombrie 1877). Începînd cu 30 decembrie 1877 — pînă la 10 martie 1878 — săptămînalul american Labor Standard a publicat în traducerea lui Otto Weidemyer ediția a II-a a broșurii lui Johann Most *Kapital und Arbeit*, o succintă expunere populară a volumului I al Capitalului. Pe textul acestei ediții a intervenit direct K. Marx (vezi corespondența între Marx și Engels din 24 și 25 mai 1876)*. În Olanda socialistul F. D. Nieuwenhuis a pregătit, de asemenea, o expunere populară a volumului I al „Capitalului” sub titlul „Karl Marx, *Kapital en arbeid*” (vezi scrisoarea lui Marx din 27 iunie 1880 către Nieuwenhuis). Lucrarea a apărut la Haga în 1881.

* Nici după intervențiile nemijlocite pe care le-a făcut, Marx nu socotea broșura lui Most drept o reușită. „Nu mi-am menționat numele pe ea — scria Marx lui Sorge la 14 iunie 1876 — deoarece în acest caz ar fi trebuit să fac și mai multe schimbări (tot ceea ce se referea la valoare, bani, salariu și multe altele ar fi trebuit scoase în întregime și înlocuite cu un material scris de mine)”.

Iradierea forței de pătrundere a ideilor „Capitalului” a stîrnit reacția economiștilor burghezi ai vremii. Printre cei care s-au exersat în analiza „Capitalului” a fost și economistul belgian, la modă în epocă, Emil de Lavelaye (el a întreprins și un studiu privind situația din agricultura țării noastre). La 23 ianuarie 1877 Marx îi scria lui Gabriel Deville : „d-l Block în «Journal des économistes» și d-l Lavelaye în «Revue des deux mondes» au prezentat publicului francez o imagine absolut denaturată asupra «Capitalului»”.

Continuînd munca la realizarea celorlalte două volume ale „Capitalului”, Marx urmărea cu atenție noile fenomene care se produceau în lumea capitalistă, se interesa de literatura economică a timpului. În scrisori există un evantai foarte bogat de probleme cu caracter economic pe care Karl Marx le abordează — de la cele privind structura „Capitalului” și istoria teoriilor economice (în special rolul concepțiilor fiziocrate în dezvoltarea gîndirii economice) la teoria valorii sau a rentei funciare.

Correspondența lui Marx permite să constatăm un interes constant pentru multiplele aspecte ale fenomenului agrar. Sînt elocvente, astfel, preocupările sale vizînd criza agrară de la sfîrșitul secolului al XIX-lea sau evoluția vieții rurale în Rusia. Motivația adîncă, de ordin teoretic, rezidă în nevoia fondatorilor socialismului științific, în cazul de față a lui Marx, de a stăpîni un domeniu care putea să nuanțeze sensibil propriul demers teoretic în studiarea rentei funciare ce pornea, cum se știe, de la considerarea „tipului clasic” de dezvoltare a capitalismului în agricultură. Gîndirea marxistă implica, prin chiar spiritul său, un dialog între construcția teoretică și realitatea concretă, care nu se putea aproxima în datele construcției propuse, ci presupunea o evaluare specială. Dealtfel, Marx a atras nu o dată atenția asupra acestei împrejurări în corespondența cu reprezentanții mișcării revoluționare și cu gînditorii ruși. Prin intermediul lor, Marx primea sursele documentare și literatura de primă importanță de care avea nevoie. (Vezi, de exemplu, scrisoarea lui Marx către P. L. Lavrov din 11 februarie 1875 și cea către F. A. Sorge din 27 septembrie 1877.)

Se cuvine să reamintim că prin intermediul cărții lui Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes* (Paris, 1855) Marx cunoscuse ideile și datele din lucrarea lui Nicolae Bălcescu *Question économique des Principautés danubiennes* pe care le-a folosit în volumul I al „Capitalului”.

La 13 octombrie 1876 Marx solicita lui Leo Frankel date privind structura proprietății în Ungaria : „Te-aș ruga să fii atît de bun și să mă lămurești în următoarea problemă : care e raportul între

șesul cultivat și ținutul muntos". La fel, la 4 aprilie 1876 Marx îl ruga pe Sorge să-i trimită de la New York „*cataloagele* americane de cărți începînd din 1873 și pînă în prezent. Aș vrea (pentru volumul al doilea al „*Capitalului*”) să văd eu însumi ce este utilizabil din aparițiile cu privire la agricultura americană și la relațiile de proprietate funciară, precum și cu privire la credit...”.

Cît privește criza agrară de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, Marx nota încă la 10 aprilie 1879 într-o scrisoare către Nikolai Danielson că ea va afecta puternic societatea engleză. „Și cu toate acestea — menționa textual Marx — sub învelișul acestei societăți engleze «în aparență» atît de solide pîndește o altă criză — criza *agrară*, care va provoca schimbări mari și profunde în structura ei socială”. Ideea revine, cu detalieri și în scrisori ulterioare. La 4 noiembrie 1880, în scrisoarea trimisă la New York lui John Swinton, Marx comenta astfel efectele crizei agrare asupra raporturilor de clasă la sate: Împotriva sistemului funciar englez, arăta el, „se ridică fermierii britanici, care gem sub povara arenzilor mari și, grație concurenței americane, se sufocă din cauza prețurilor scăzute; se ridică muncitorii agricoli englezi, care au început, în sfîrșit, să se sature de regimul lor tradițional de animale de povară chinuite, precum și acel partid britanic care se autointitulează *radical*”.

Între fenomenele lumii capitaliste petrecute în epocă, Marx găsea demne de atenție, pentru semnificația și relevanța lor, pe cele din S.U.A. El socotea indispensabilă analiza acestora pentru definirea tendințelor sistemului capitalist. „Cel mai interesant teren pentru economiști — remarcă Marx într-o scrisoare din 15 noiembrie 1878 — îl oferă acum, fără îndoială, Statele Unite, în special perioada din 1873 (începînd cu crahul din septembrie) pînă în 1878 — perioada crizei cronice. Transformări — pentru care Anglia a avut nevoie de secole — au fost săvîrșite aici în cîțiva ani”.

În relatările lui Marx întîlnim, de pildă, referiri la monopolizarea capitalurilor — fenomen atunci încă incipient, care avea să marcheze decisiv, după cum se știe, fizionomia economiei capitaliste. „Poporul va încerca zadarnic să se emancipeze de sub puterea monopolizatoare — nota Marx în scrisoarea amintită — ...de sub influența nefastă a marilor companii, care țin în mîinile lor industria, comerțul, proprietatea funciară, căile ferate, finanțele și cresc într-un ritm din ce în ce mai accelerat de la războiul civil încoace. Cei mai buni scriitori americani proclamă fățiș, ca pe un fapt incontestabil, că, deși războiul pentru abolirea sclaviei a sfărîmat lanțurile negrilor, pe de altă parte, el i-a înrobît pe producătorii albi”. Fenomenul monopolizării era privit, astfel, de Marx nu

ca un simplu accident trecător, ci ca unul care înfrumusețește cu necesitate economia capitalistă și condițiile de existență ale maselor populare.

Extrem de sugestive pentru lămurirea fenomenului însuși, și, concomitent, pentru acribia științifică a lui Marx sînt constatările sale cu privire la criza economică din deceniul al 8-lea al secolului trecut. Sensul lor viu, mereu actual, este dat de pledoaria pasionată pe care o conține de a purcede în știință, în procesul cunoașterii, de la permanenta confruntare a rezultatelor obținute cu datele realității și cu evoluția acesteia. Într-o scrisoare către P. L. Lavrov din 18 iunie 1875 Marx preciza: „Criza comercială ia amploare... Fenomenul realmente remarcabil este reducerea intervalului dintre ciclurile crizelor generale. Eu nu am considerat niciodată acest interval ca o mărime constantă...”. Mai tîrziu, la 10 aprilie 1879, în scrisoarea adresată lui Nikolai Danielson Marx întreprindea un amplu comentariu cu privire la criza economică, precizînd semnificația pe care o avea cercetarea ei pentru publicarea volumului II al „Capitalului”. „Eu n-aș fi publicat în nici un caz volumul al doilea înainte ca actuala criză industrială din Anglia să fi ajuns la apogeu. De data aceasta manifestările crizei sînt cu totul specifice, deosebindu-se în multe privințe de cele din trecut”. În continuare, Marx proiectează vastul tablou sub care se înfățișa desfășurarea crizei în manifestarea ei concretă, de la țară la țară, și în articulațiile ei de ansamblu. Concluzia lui Marx nu era clădită deloc pe iluzii gratuite: „Indiferent de modul cum va evolua această criză — a cărei studiere amănunțită prezintă cea mai mare însemnătate pentru cercetătorul producției capitaliste, ca și pentru teoreticianul de profesie —, ea va trece la fel ca și crizele anterioare și va constitui punctul de plecare al unui «nou ciclu industrial», cu diferitele sale faze de prosperitate etc. ...”

Al doilea moment ca importanță teoretică, după „Capitalul” (volumul II) în perioada 1875—1880, moment care ni se relevă în întreaga sa desfășurare prin intermediul scrisorilor din volumul 34 este, în mod evident, *Anti-Dühring*. Corespondența pe marginea lui *Anti-Dühring* este foarte bogată luminînd toate aspectele elaborării sale, de la zămislirea și motivația abordării problemei, la structura lucrării, și de la discutarea unor chestiuni de fond, la condițiile publicării ei.

Anti-Dühring este în cel mai înalt grad caracteristică pentru activitatea teoretică izvorită direct din necesitățile practicii politice, ale vieții de partid. Ideea ei a fost, cum se știe, și cum ne încredințează din plin scrisorile cuprinse în volumul 34, generată de prezența și circulația în cuprinsul mișcării socialiste germane a

unor scrieri ale lui Eugen Dühring, docent la Universitatea din Berlin, care se credea creator de sistem filozofic, depozitar de adevăruri „în ultimă instanță”, deschizător de căi noi în științele sociale.

Mai serios era încă faptul că ideile lui Dühring întrețineau o atmosferă de platitudine și în același timp de euforie, prin nimic justificată, în mișcarea socialistă din Germania. Ușurința relativă cu care „prinseseră” ideile lui Dühring era un simptom îngrijorător pentru evoluția mișcării socialiste germane. Era nevoie de o ripostă fermă, clădită pe cea mai solidă argumentare științifică, aptă să restituie mișcării spiritul critic necesar și acea dimensiune teoretică pe care Marx și Engels au evocat-o nu o dată ca formînd o trăsătură forte a socialismului german.

Sarcina acestei riposte și-a asumat-o F. Engels. Încă în mai 1876, așa cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Engels către Marx, era coaptă ideea luării de poziție față de scrierile lui Dühring. Cele două lucrări principale ale sale, *Cursus der Philosophie* *, apărut complet în februarie 1875, și *Cursus der National- und Socialökonomie* au dat prilej, prin chiar tematica lor foarte extinsă, ca Engels să lumineze, bineînțeles într-o formă polemică, o mare varietate de probleme ale dezvoltării societății și a naturii. Lucrearea lui Engels a căpătat astfel o factură enciclopedică, avînd o largă circulație în mișcarea socialistă internațională, inclusiv în literatura socialistă din țara noastră.

Scrisorile din volumul 34 privitoare la *Anti-Dühring* surprind de fapt un act de creație științifică. Voind parcă să-și verifice și să-și fixeze, în același timp, propriile opinii, Engels împărtășește lui Marx impresiile sale despre lucrările lui Dühring, punctează principalele probleme pe care acesta le tratează și, mai ales, este preocupat să descifreze caracteristicile esențiale ale modului de a gândi al lui Dühring. „...el și pornește totdeauna de la «teze axiomatice» — menționa Engels în scrisoarea din 25 august 1876 către

* Titlul integral al lucrării : *Cursus der Philosophie als streng wissenschaftliche Weltanschauung und Lebensgestaltung*, Leipzig, 1875. Iată cum apreciază Engels *Cursus der Philosophie* în scrisoarea către Marx din 28 mai 1876. „Ce-i drept nu găsești în ea nici urmă de filozofie propriu-zisă — logică formală, dialectică, metafizică etc., ea prezintă mai degrabă o teorie științifică generală care tratează natura, istoria, societatea, statul, dreptul etc. într-o pretinsă corelație internă. Mai găsim apoi aici și un întreg capitol în care este descrisă societatea viitorului sau așa-numita societate „liberă”, insistîndu-se prea puțin asupra laturii economice, și, printre altele, se elaborează un plan de învățămînt pentru școlile primare și secundare ale viitorului. Așadar, platitudinea este etalată aici într-o formă și mai simplă decît în cartea sa de economie (...) Pentru critica concepției istorice lansată de nobilul nostru (...) această carte prezintă în plus avantajul că din ea se pot cita propriile lui expresii grosolane (...)”.

Marx — deoarece ceea ce este natural nici nu mai are nevoie de vreo demonstrație”. Din aceste scrisori, ca și din lucrare, rezultă că unul din obiectivele esențiale ale criticii lui Engels la adresa lui Dühring era tocmai sistemul său dogmatic de gândire, recursul la teze gata confecționate, înlocuirea analizei faptelor din natură și societate cu declarații vagi și abstracte, lipsite de consistență.

Scrisorile dezvăluie schimbul fructuos de idei între Engels și Marx în legătură cu elaborarea lucrării *Anti-Dühring* și participarea nemijlocită a lui Marx la întocmirea părții privitoare la istoria gândirii economice (cap. X, secțiunea a II-a). Deși exista o înțelegere asupra regimului de publicare a textului lui Engels în coloanele gazetei „Vorwärts”, și deși probabil nu puțini militanți aveau conștiința importanței acestei opere, totuși apariția regulată a foiletoanelor a întâmpinat unele dificultăți, astfel că Engels și chiar Marx au trebuit să intervină energic pentru a reazeza situația în termenii conveniți. Scrisorile constituie în acest sens o mărturie elocventă. (Vezi de exemplu scrisorile lui F. Engels către Wilhelm Liebknecht din 9 ianuarie și 11 aprilie 1877; scrisoarea lui Marx către W. Bracke din 11 aprilie 1877 etc.).

Anii 1875—1880 au fost, de asemenea, ani de preocupări intense ale lui Engels pentru *Dialectica naturii*. Amploarea temei permitea, desigur, examinarea ei ca un șir succesiv de probleme tinzând să lumineze caracterul dialectic al dezvoltării lumii naturale în multitudinea aspectelor sale concrete. Unele scrisori din volumul 34 dezvăluie permanența interesului lui Engels pentru această temă; altele — importanța pe care Marx o acorda sarcinii asumate de Engels (vezi scrisoarea către W. Liebknecht din 7 octombrie 1876); altele prefigurează idei și teze din *Dialectica naturii*, ca de exemplu scrisoarea din 12—17 noiembrie 1875 către P. L. Lavrov, în care Engels expune poziția sa față de darwinism și dă o interpretare materialist-dialectică a dezvoltării lumii organice.

Ancorați în propriile preocupări științifice, Marx și Engels urmăreau evident, literatura socialistă a timpului, publicațiile care apăreau, scrierile mai importante.

O lucrare des evocată în scrisorile lui Marx din volumul 34 este *Istoria Comunei* a lui Lissagaray, apărută la Bruxelles în 1876. „Va fi prima istorie autentică a Comunei — scria Marx lui Wilhelm Bracke la 23 septembrie 1876. Lissagaray nu numai că a folosit toate sursele tipărite, ci a și avut la dispoziție materiale care tuturor celorlalți le-au fost inaccesibile, ca să nu mai vorbim de faptul că a fost el însuși martor la cele mai multe dintre evenimentele pe care le descrie”. O serie de scrisori din volumul de față fac ample

referiri la procesul de tipărire a lucrării lui Lissagaray în limba germană și contribuția lui Karl Marx la reușita traducerii (în germană) a acestei opere (vezi, de exemplu, scrisorile lui Marx către W. Bracke din 30 septembrie, 6 și 20 noiembrie 1876, 21 ianuarie, 14 februarie, 11 și 21 aprilie, 26 mai 1877 etc.).

Se cuvine remarcat că lucrarea lui Lissagaray a circulat, la scurtă vreme de la apariție, printre socialiștii români. Corespondența păstrată de la reprezentanții cercurilor socialiste din deceniul al 8-lea al secolului trecut pune în evidență acest lucru. Astfel, Dobrogeanu-Gherea întreba într-o scrisoare trimisă prietenilor din străinătate (probabil la Geneva) : „nu se vinde oare în librării *Istoria Comunei* (a lui) Lissagaray ? (vezi Documente privind Istoria României. *Războiul pentru independență*, vol. I, partea I, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 766).

Deosebit de problemele teoretice legate nemijlocit de procesul de elaborare a unor lucrări, în corespondența lui Marx și Engels se întâlnesc câteva mențiuni de excepțională însemnătate caracterizând propria concepție, felul în care înțelegeau ideea de materialism filozofic.

Nu o dată în scrisori, Marx și Engels arată că *baza materialistă* a socialismului științific înseamnă analiza proceselor obiective care au loc în societate și deci fundamentarea concluziilor în strictă legătură cu condițiile și tendințele reale ale dezvoltării sociale. Baza materialistă a *Capitalului* — preciza Marx în scrisoarea către Carlo Cafiero din 29 iulie 1879 — rezidă în demonstrarea ideii că „condițiile materiale necesare emancipării proletariatului sînt generate în mod spontan în procesul producției capitaliste”.

Într-o scrisoare din 23 octombrie 1877 către W. Bracke, Marx dă același sens noțiunii de „cunoaștere materialistă”, subînțelegînd procesul de cunoaștere a condițiilor reale ale dezvoltării sociale. Aproape concomitent cu scrisoarea de mai sus, la 19 octombrie 1877 Marx exprima aceeași idee într-o scrisoare către Friedrich Adolphe Sorge, admirabilă prin forța cu care caracterizează situația din mișcarea socialistă din Germania. Marx vorbea de „studentii necopti” și de „doctorii superînțelepți” care vor să dea socialismului o orientare „«mai înaltă, ideală», adică să-i înlocuiască *baza materialistă* (care cere, dacă vrei să operezi cu ea, un studiu serios, obiectiv) prin mitologia modernă cu zeitățile ei : a dreptății, libertății, egalității și fraternității”. Iar Engels nota într-o scrisoare din 12—17 noiembrie 1875 către P.L. Lavrov că în Germania este nevoie în primul rînd „să ne dezbrăăm de ultimele rămășițe ale idealismului german, să repunem în dreptul lor istoric realitățile materiale”.

Orientarea preponderentă a lui Marx și Engels spre domeniul activității teoretice nu a redus interesul lor pentru problemele dezvoltării mișcării socialiste și pentru ceea ce însemna acțiune practică a acesteia.

Așa cum rezultă și din scrisorile conținute în volumul 34, Marx și Engels au privit Internaționala I nu ca pe un organism cu statut de permanență, ci ca pe o asociație răspunzând necesităților unui anumit moment istoric. De aceea ei socoteau de fapt depășite planurile sau încercările de a relua activitatea Internaționalei. „Internaționala — sublinia Marx în interviul acordat gazetei „The Chicago Tribune“ — a avut avantajele ei, dar s-a perimat și nu mai există. Ea a existat și a condus mișcarea. Creșterea mișcării socialiste din ultimii ani a făcut-o de prisos”. Mișcarea muncitorească și socialistă din diferite țări ale Europei se afla în anii 1875—1880 în pragul unei noi etape de dezvoltare; conducerea sau coordonarea ei dintr-un centru era imposibilă.

Activitatea diferitelor detașamente ale clasei muncitoare oferea un bogat teren de meditație, organizațiile socialiste își dezvoltau fizionomia și caracteristicile proprii nu numai prin principiile teoretice pe care le proclamau, ci și prin acțiunea practică politică pe care o desfășurau. Vorbind despre orientarea ori despre activitatea concretă a unor partide socialiste, Marx și Engels au putut, astfel, examina o serie de probleme principiale de cea mai mare însemnătate, vizînd fundamentul filozofic al mișcării socialiste, multiplele aspecte de tactică, de teorie a revoluției socialiste etc. Valoarea comentariilor este cu atât mai mare cu cît ele nu apar într-o formă abstractă, generală, ci aduc ideile generale pe terenul unor situații concrete, conferă acestor idei un caracter aplicat, operativ. Tocmai aici se observă suplețea gândirii lui Marx și Engels, excepționala ei capacitate de sesizare, acuitatea ei față de datele concrete ale unei situații sau a alteia.

Cele mai multe comentarii se grupează în jurul unor fenomene petrecute în mișcarea socialistă din Germania. Dacă la cunoașterea deplină a situației adăugăm faptul că aceste fenomene erau cu adevărat semnificative, ne explicăm interesul lui Marx și Engels pentru ele. Dar chiar și în cazul Partidului muncitoresc social-democrat german, Marx și Engels se fereau să intervină din afară în problemele concrete. Într-o scrisoare către Bebel din 18/28 martie 1875, F. Engels arăta : „Lumea își închipuie că noi dirijăm de aici întreaga mișcare, or, d-ta știi tot atât de bine ca și mine că nu ne-am amestecat aproape niciodată cîtuși de puțin în treburile interne ale partidului, și dacă am făcut-o, atunci a fost numai pentru a corecta, în

măsura în care era posibil, greșeli care, după părerea noastră, au fost comise, și încă *numai* pe acelea de natură teoretică”.

Pe plan organizatoric, în 1875 a avut loc unirea Partidului muncitoresc social-democrat german (eisenachieni) cu Uniunea generală a muncitorilor germani (lassalleeni) în Partidul muncitoresc german. Congresul de unificare, care a adoptat programul noului partid, ca și alte congrese ulterioare, s-a ținut la Gotha. În anul 1878, după o serie de succese electorale ale Partidului socialist, Bismarck a impus adoptarea unei legi excepționale împotriva acestuia. Condițiile dificile în care partidul trebuia să-și desfășoare activitatea n-au reușit, totuși, să împiedice răspîndirea influenței sale în mase. Pe plan teoretic Partidul muncitoresc german a fost confruntat însă cu efectele nocive ale pătrunderii unor idei de factură mic-burgheză. Sub forme variate și pe căi diferite ele se infiltrau în publicistica și literatura socialistă germană și chiar în orientările programatice ale partidului, ducînd la vulgarizarea concepțiilor clasei muncitoare, la crearea unei atmosfere de confuzie și lipsă de răspundere, la slăbirea fermității ideologice. Semnificative în acest sens sînt „momentul Dühring”, orientarea teoretică a programului de la Gotha (mai 1875), precum și asemenea „momente” ca apariția revistei „Zukunft” — 1877 — sau ampla dezbateri în jurul apariției gazetei „Sozialdemokrat” — 1879, la Zürich — dezbateri la care Marx și Engels au participat activ.

Așa cum se poate deduce din scrisorile conținute în volumul 34, Marx și Engels au privit favorabil ideea unirii forțelor politice ale clasei muncitoare germane în Partidul muncitoresc german. Numai că programul adoptat la Gotha conținea o serie de concesii de principiu făcute lassalleanismului, cu repercusiuni serioase asupra întregii activități a partidului. Preocupați în special de profilul teoretic al partidului, Marx și Engels au luat atitudine fermă și promptă față de aceste concesii generatoare de confuzii : nu pentru că ele ar fi fost atunci și necondiționat îmbrățișate de masa adeptilor sau a simpatizanților socialismului, ci pentru că, așa cum socoteau fondatorii socialismului științific, — „elaborîndu-se programe de principii (...) se înalță în văzul lumii jaloane după care va fi apreciat nivelul mișcării partidului” (scrisoarea lui Marx către W. Bracke din 5 mai 1875). Este interesant de remarcat faptul că Marx și Engels au ținut să nu dea polemicii un caracter public. Principala piesă care expune poziția lor este, așa cum se știe, cunoscuta scriere a lui Karl Marx *Critica Programului de la Gotha*. Ea însăși a fost concepută ca o scrisoare trimisă unor „prieteni de partid” (W. Bracke și A. Geib, I. Auer, A. Bebel și W. Liebknecht) și publicată abia în 1891 în revista „Neue Zeit”.

Scrisorile din volumul 34 înfățișează amplu demersul pozițiilor lui Marx și Engels. Obiecțiile de fond și tipul de analiză a punctelor din programul Partidului muncitoresc socialist german coincid, în mare, cu cele dezvoltate de Marx în *Critica Programului de la Gotha*. Este concludentă, de pildă, scrisoarea lui Engels către A. Bebel din 18/28 martie 1875. Printre tezele a căror inconsistență Engels a pus-o în evidență figurează, de exemplu, „teza lassalleană grandilocventă, dar greșită din punct de vedere istoric, că, față de clasa muncitoare, toate celelalte clase nu reprezintă decît o masă reacționară”, sau „legea de aramă a salariului”, atît de trimbițată de Lassalle. Engels critica, de asemenea, faptul că „programul formulează drept *singura* revendicare *socială* ajutorul statului sub forma sa cea mai nudă”, precum și faptul că „nu se pomenește nimic despre organizarea, cu ajutorul sindicatelor, a clasei muncitoare ca clasă”.

În legătură cu principiul internaționalismului, Engels preciza în scrisoarea sa : „Firește, nici nu era nevoie să se vorbească despre Internațională ca atare. Dar ar fi trebuit (...) să se spună, de pildă, așa : *deși* Partidul muncitoresc german acționează *în primul rînd* înăuntru frontierelor de stat care-i sînt date (el nu are dreptul să vorbească în numele proletariatului european și, mai ales, să susțină ceva fals), el este totodată conștient de solidaritatea sa cu muncitorii din toate țările și va fi întotdeauna gata să-și îndeplinească, ca și pînă acum, îndatoririle care decurg din această solidaritate”. Observăm, prin urmare, din precizările lui Engels că el era departe de a identifica manifestarea solidarității internaționale a mișcării muncitorești cu o anumită formă de organizare internațională a acesteia (în cazul dat este vorba de Internaționala I). Ceea ce socotea Engels drept un atribut intrinsec al mișcării muncitorești din diferite țări este conștiința solidarității sale cu muncitorii din toate țările, fiecare partid acționînd, în primul rînd, „înăuntru frontierelor de stat care-i sînt date” și neluîndu-și dreptul „să vorbească în numele proletariatului european”.

De același spirit sînt pătrunse și declarațiile lui Marx în interviul dat gazetei „The Chicago Tribune” la 18 decembrie 1878. El sublinia acolo necesitatea elaborării platformelor de revendicări programatice ale diferitelor partide socialiste muncitorești în strictă concordanță cu condițiile istorice concrete din fiecare țară. Despre programul de la Gotha Marx arăta : „Majoritatea punctelor din acest program nu au nici o însemnătate în afara Germaniei. Spania, Rusia, Anglia și America au programe proprii adecvate dificultăților lor

specifice de moment. Singura lor asemănare constă în scopul final comun”.

Tabloul pe care-l prezenta mișcarea muncitorească din Germania era complicat nu numai de aspectele decurgînd din unificarea de la Gotha (1875) și din pozițiile programatice adoptate acolo. Marx a atras atenția că adevărata înfățișare a mișcării e dată de activitatea ei. Această remarcă are o valoare metodologică specială și pentru modalitatea de a concepe și a cerceta mișcarea muncitorească.

Desigur, în condițiile în care se aflau, ca emigranți politici, și, bineînțeles ca gînditori sociali, Marx și Engels se interesau în primul rînd de aspectele *teoretice* ale mișcării, fenomenele petrecute în cadrul acesteia dîndu-le posibilitatea să se pronunțe asupra unor probleme de principiu de cea mai mare importanță. Intervențiile lui Marx și Engels, sînt, în toate cazurile, o pledoarie puternică pentru fermitatea de clasă, concomitent cu discernerea dialectică a situațiilor. Scrisorile din volumul 34 sînt încă un exemplu elocvent de situare a teoriei pe terenul de clasă al proletariatului, de exigență față de conținutul activității teoretice tocmai pentru ca ea să exprime în mod autentic tendințele reale ale practicii revoluționare proletare.

În privința caracterului violent sau neviolent al revoluției, Marx pornea de la condițiile de fapt din diferite țări. În epocă, el disocia, de pildă, situația din S.U.A., Anglia și Franța de cea din Rusia, Germania și Austria. „Evenimentele revoluției franceze — menționa el în interviul acordat gazetei „The Chicago Tribune” — s-ar mai putea repeta în aceste țări. Lucrul acesta e clar pentru oricare cunoscător al conjuncturilor politice. Dar aceste revoluții vor fi opera majorității. Revoluțiile nu sînt făcute de un singur partid, ci de întreaga națiune”. Iată considerații ce par ocazionale, prilejuite de un simplu interviu, dar cît de adînc e sensul unor remarci, ca, de pildă, cea care invită la studierea conjuncturilor politice pentru a fixa în termeni adecvați forma de manifestare a revoluțiilor, sau cea care privește revoluția ca operă a maselor pe scară națională.

Dealtfel, și acolo unde Marx considera că situația concretă și condițiile de fapt impun un deznodămînt violent, el făcea distincție între necesitatea obiectivă a unui asemenea deznodămînt și mersul mișcării spre el, care poate îmbrăca, pînă la punctul critic, forme pașnice. „În Germania — scria el lui Henry Hyndman la 8 decembrie 1880 — clasa muncitoare a înțeles foarte bine, încă de la începutul mișcării ei, că nu se poate elibera de despotismul militar decît printr-o revoluție. Totodată, muncitorii germani au înțeles că fără o organizare prealabilă, fără dobîndirea de cunoștințe, fără propa-

gandă... o asemenea revoluție, chiar începută cu succes, s-ar întoarce, în ultimă instanță, împotriva lor. De aceea ei au acționat în limitele unei stricte *legalități*".

Problema raportului dintre dezvoltarea „pașnică” a mișcării muncitorești și obiectivele sale revoluționare este dezbătută în jocul de ape ale unei dialectici subtile în *Conspectul* lui Marx asupra dezbaterilor din Reichstag cu privire la legea împotriva socialiștilor, conspect cuprins în volumul 34. Conspectul nu este o simplă însemnare ocazională; el transmite întreaga forță de analiză a gândirii lui Marx, ceea ce-și propune să dezvăluie el fiind caracterul arbitrar al legii adoptate împotriva socialiștilor (chiar pe terenul mecanismului politic al vremii). Însemnările lui Marx depășesc însă cu mult problema amintită, sugerînd o meditație asupra condiției mișcării muncitorești și a misiunii sale eliberatoare.

În *Conspect* Marx subliniază distincția dintre țelul obiectiv al mișcării, care nu poate fi decît revoluționar și transformator, și mijloacele de realizare a lui, care pot fi și pașnice, legale; nu însă neapărat eminentamente legale și pașnice, deoarece, arată el, o dezvoltare pașnică poate să ducă la o „evoluție violentă a țelului”. Un astfel de deznodămînt decurge nu atît din natura țelului urmărit, cît din caracterul obstacolelor care i se pun în față „din partea foștilor potențați ai societății”. „Dacă, de pildă, — menționa Marx — clasa muncitoare din Anglia sau Statele Unite obține majoritatea în parlament sau în congres, ea ar putea să înlăture pe o cale legală legile și rînduielile care stau în calea dezvoltării ei...” Cu toate acestea, mișcarea «pașnică» ar putea deveni «violentă» în cazul împotrivirii celor interesați în menținerea vechii orînduiri”.

Poziția lui Marx și Engels era, așadar, pe cît de fermă, în raport cu interesele autentice ale proletariatului și ale dezvoltării mișcării muncitorești, pe atît de suplă în sesizarea condițiilor concrete de desfășurare a luptei sale de eliberare.

Alături de analiza temeinică a fenomenelor din mișcarea socialistă din Germania, în scrisorile din volumul 34 întîlnim caracterizări relevante ale mișcării revoluționare și socialiste din diferite alte țări. În general, socialismul european trecea, în epocă, printr-o fază de acumulări; elementul cel mai semnificativ al acestor acumulări, pe lingă succesele înregistrate pe planul organizării clasei muncitoare, consta în accelerarea orientării spre marxism.

Marx și Engels urmăreau cu satisfacție evoluția în acest sens a mișcării muncitorești din Franța; programul electoral din 1880 — avînd rolul unui adevărat program al mișcării socialiste fran-

ceze — a fost elaborat cu participarea nemijlocită a fondatorilor socialismului științific. Scrisoarea lui Marx către F.A. Sorge din 5 noiembrie 1880 face mențiuni interesante cu privire la orientarea mișcării muncitorești franceze spre socialismul științific: „Ai observat, probabil, că tocmai «Egalité» (grație, în primul rînd, faptului că Guesde a trecut la noi, precum și lucrărilor ginerelui meu Lafargue) este prima publicație muncitorească «franceză» în adevăratul înțeles al cuvîntului. Pînă și *Málon*, în *Revue socialiste*, în ciuda, e drept, a inconsecvenței proprii sale naturi eclecticice, a fost nevoit să se convertească la socialismul științific modern...”. Despre întocmirea programului din 1880 Marx scria că la scurtă vreme după ce întocmise „*Chestionar pentru muncitori*” * „a sosit la Londra Guesde pentru a elabora aici împreună cu noi (cu mine, cu Engels și cu Lafargue) programul electoral pentru muncitori în alegerile generale care urmau să aibă loc... A fost o încercare energică de a-i readuce pe muncitorii francezi de pe înălțimile încețoșate ale frazelor răsunătoare înapoi pe tărîmul realității”. Formarea unor asociații de lucrători favorabile programului, apariția unor organe de presă inspirate de ideile socialismului științific, orientarea de ansamblu a Partidului muncitoresc francez erau tot atîtea semne ale trecerii la marxism a mișcării muncitorești franceze. Evident, e vorba de începutul unui proces istoric care s-a desfășurat foarte complex.

Și în Elveția se manifesta tendința de unificare a forțelor clasei muncitoare. Intemeietorii socialismului științific priveau cu încredere evoluția lucrurilor, socotind — așa cum făcea Engels în scrisoarea către J.Ph. Becker (11 ianuarie 1878) — că esențiale nu sînt declarațiile goale despre scopurile finale ale mișcării „prezentate în chip de dogmă”, ci acțiunea și intrarea directă în luptă, astfel ca mișcarea politică a clasei muncitoare să poată conta pe o creștere grabnică a influenței sale.

Speranțe mari își puneau Marx și Engels în evoluția mișcării muncitorești și socialiste din S.U.A., unde în epocă au avut loc cîteva acțiuni de mare însemnătate. Creatorii materialismului dialectic au făcut o radiografie exactă a caracteristicilor mișcării muncitorești din Anglia. Ei au cunoscut bine situația mișcării revoluționare din Rusia; scrisorile lui Marx și Engels din volumul 34 pun în evidență o idee centrală a lor privind procesul revoluționar european potrivit căreia Rusia va fi scena de desfășurare a viitoarei revoluții.

* „*Chestionar pentru muncitori*” a fost întocmit de Marx și publicat fără semnătură în „*La Revue socialiste*” la 20 aprilie 1880, precum și sub formă de ediție separată. (Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 238—245).

„Rusia, a cărei situație am studiat-o din surse rusești originale, oficiale și neoficiale ... — arăta Marx în scrisoarea către F.A. Sorge din 27 septembrie 1877 — se afla deja de multă vreme în pragul unei revoluții; toate elementele necesare erau deja coapte“. Iar Engels nota în scrisoarea din 22 iulie 1880 către Minna Gorbunova că Rusia „se află în ajunul unei crize istorice mondiale“. Ideea se întâlnește și în scrisoarea lui Marx către W. Liebknecht din 4 februarie 1878, a lui Engels către J. Ph. Becker din 19 decembrie 1879 etc.

Principalul factor de precipitare și de accelerare a situației explozive era considerat de Marx și Engels războiul din 1877—1878. Preocupați în genere de „problema orientală“, fondatorii socialismului științific au acordat și de această dată o mare atenție evenimentelor din Balcani. (În scrisoarea din 21 aprilie 1877 către W. Bracke, Marx socotea că presa muncitorească neglijează analiza problemei orientale ca mijloc de educare politică a muncitorilor.) În scrisorile din volumul 34 se întâlnesc numeroase referiri la situația din Imperiul turc, la situația armatei ruse și desfășurarea operațiilor militare în Balcani etc. În acest domeniu prognozele și evaluările din scrisori (mai ales cele provenite de la Engels) distonează față de desfășurarea reală a lucrurilor. Ele trebuiesc apreciate prin prisma analizei ulterioare a evenimentelor care a lămurit întreg complexul de probleme pe care îl ridică, de la cele politico-diplomatice la cele cu caracter militar și de la premisele sale istorice, cu rădăcini adânci în trecutul popoarelor din Balcani, la consecințele pe care le-a avut asupra dezvoltării popoarelor din această zonă. Indiferent de aspectul concret pe care cercetarea îl îmbrățișează, ea nu poate face abstracție de împrejurarea hotărâtoare de ansamblu, evidențiată în documentele Partidului Comunist Român, că acest război „a avut o importanță hotărâtoare pentru cauza libertății și independenței popoarelor din Balcani...“¹.

Dacă astăzi privim din altă perspectivă implicațiile războiului asupra sud-estului european, reținem, în schimb, meditația extrem de profundă a lui Marx despre prăbușirea Imperiului otoman ca moment al prăbușirii ordinii europene, bazată pe dominația unor imperii multinaționale. „*Turcia și Austria* — nota Marx în scrisoarea

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activității centrale de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României*. 9 mai 1977, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, București, Editura politică, 1977, p. 329.

către W. Liebknecht din 4 februarie 1878 — au fost ultimul bastion al vechii ordini de stat europene, care în 1815 a fost încă odată cîrpăcită și odată cu destrămarea lor se va prăbuși definitiv. Acest faliment, care se va produce de-a lungul unei serii de războaie (mai întii „*locale*” și apoi *generale*) va grăbi *criza socială* și odată cu ea *destrămarea* tuturor acestor false puteri găunoase, care-și zăngăne armele”.

Există în comentariile din scrisorile care reflectă problemele războiului și cîteva referiri care privesc direct țara noastră și armata română. Comportamentul acesteia la Plevna a schimbat complet maniera de a judeca a lui Marx și Engels. În scrisoarea din 4 februarie 1878, Marx menționează direct că guvernul român, de fapt armata română, a *salvat* situația la Plevna.

★

Parte integrantă a unei creații excepționale, corespondența lui Marx și Engels din volumul 34 este un izvor excepțional de cunoaștere a vieții și activității fondatorilor socialismului științific, a preocupărilor lor științifice și politice, a legăturilor lor cu oamenii vremii, în perioada 1875—1880. O exegeză a istoriei elaborării „Capitalului” este de neconceput fără studierea atentă a corespondenței din volumul de față (bineînțeles ca și din alte volume). La fel stau lucrurile și în ce privește *Anti-Dühring*, operă de căpătii a lui F. Engels. Aceeași constatare o putem face și în legătură cu împrejurările redactării *Criticii Programului de la Gotha*, cu poziția lui Marx și Engels față de fenomenele din mișcarea socialistă internațională, specifice anilor 1875—1880 etc.

Corespondența interesează deopotrivă, așa cum s-a subliniat, pentru partea de conținut a ideilor expuse în ea, ca și pentru spiritul creator care se relevă ca atribut intrinsec al gândirii lui Marx și Engels. Volumul conține mărturii extrem de elocvente în acest sens, invitînd nu numai la analiza atentă a lor, dar și la o meditație tot mai comprehensivă asupra întregii opere a întemeietorilor socialismului științific. Astăzi, la cei o sută de ani care ne despart de perioada corespondenței cuprinsă în volumul 34, acest act meditativ se constituie ca componentă a uriașei activități creatoare menite să îmbogățească și să dezvolte teoria revoluționară despre natură și societate. „Dacă Marx, Engels și Lenin — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, subliniind stringența acestei activități — s-ar fi mulțumit doar să repete ceea ce se cunoștea în practica de atunci și n-ar fi căutat, pe baza experienței practice, a gândirii înaintate, să-și

imagineze și să previzioneze societatea socialistă, ei n-ar fi făcut știință, n-ar fi devenit revoluționari, ar fi rămas economiști burghezi. Iată de ce și în domeniul științelor sociale, dacă vrem să fim într-adevăr revoluționari și să contribuim la dezvoltarea societății, trebuie să aducem o contribuție creatoare la dezvoltarea gândirii și practicii socialismului”¹.

Editura politică

¹ Nicolae Ceaușescu. *Cuvîntare la plenara comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României*. 5 iulie 1979, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 18, București, Editura politică, 1979, p. 393—394.

KARL MARX
și
FRIEDRICH ENGELS
SCRISORI

Ianuarie 1875—decembrie 1880

Partea întâi
Corespondența
dintre Marx și Engels
Februarie 1875—septembrie 1880

1875

1

Marx către Engels ¹

la Londra

[Londra, februarie-martie 1875]

Apucă-te de lucru, adoptă însă un ton ironic. Broșura este atît de stupidă, încît și Bakunin ar putea s-o semneze. Piotr Tkacev vrea să arate ¹⁾, înainte de toate, cititorilor că tu *îl* tratezi ca pe un adversar și de aceea născocești fel de fel de puncte controversate absolut inexistente.

Publicat pentru prima oară
în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18,
București, Editura politică, 1964
(adnotarea 444)

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

2

Marx către Engels

la Ramsgate ²

21 august 1875
„Germania”, Schlossplatz ³⁾
Karlsbad

Dragă Fred,

Am sosit aici ³ duminica trecută. Dr. Kraus era iarăși plecat la Gmund, la familie ; este din nou în relații bune cu soția.

Mi-am pus în gînd să devin propriul meu medic, și așa cum mă asigură doctorul Gans cu o melancolică resemnare, la fel se întîmplă cu o treime din pacienții mai vechi ai stațiunii. Apoi, o puternică

¹⁾ Aici manuscrisul este deteriorat. — *Nota red.*

²⁾ „Germania” — hotel din Karlsbad (denumirea actuală : Karlovy-Vary). — *Nota red.*

acțiune terapeutică are în cazul meu și absența doctorului meu curant, Kugelmann ⁴.

Deși personajele s-au mai schimbat, publicul de acum este cel dintotdeauna : „average man” ¹⁾ al lui Quételet ⁵ constituie excepția ; în schimb predomină extremele — cei umflați ca niște butoaie, și cei uscați ca țirii.

Stau cel puțin douăsprezece ore în aer liber, și, după ce îmi termin „treburile”, marea mea plăcere este să descopăr noi trasee, locuri și priveliști în pădurile din munți, iar surprizele îmi sînt cu atît mai mari cu cît dau mai puțin dovadă de spirit de orientare.

Începînd de astăzi, de cînd am primit chitanța pentru achitarea taxei de cură, nu mai am nici o grijă în ce privește formalitățile polițienești. M-am înregistrat ca doctor în filozofie, și nu ca rentier, ceea ce, pentru buzunarul meu, este grozav de bine. Tizul meu, șeful poliției din Viena, este atît de drăguț, încît sosește aici întotdeauna în același timp cu mine.

Aseară am fost la „Hopfenstock”, un local renumit pentru berea lui, ca să-mi beau paharul de apă minerală de Giesshübl. Am găsit acolo filistinii Karlsbadului, a căror discuție gravita exclusiv în jurul *inepuizabilei* probleme care aici dezlănțuie certuri și-i împarte pe oameni în tabere, și anume problema avantajelor bătrînei beri de Pilsen, ale celei fabricate de cetățeni și ale celei fabricate de societățile anonime. „Da — spunea unul —, din cea veche beau ușor 15 pahare” (și nu din cele mici). „Ei — răspundea altul —, înainte aveam și eu preferințele mele, dar acum sînt deasupra tuturor acestor ciorovăicli. Beau din toate sorturile, fără alegere, cu același succes” ș.a.m.d. Lingă acești înțelepți natives ²⁾ se aflau însă și doi swells ³⁾ berlinezi, referenți ⁶ sau așa ceva. Aceștia se certau pe tema calității diferite a cafelei servite în restaurantele cu renume din Karlsbad ; unul dintre ei afirma cu solemnă seriozitate : S-a demonstrat *statistic* (!) că cea mai bună cafea se servește în grădina Schönbrunnului ⁷. În acest moment, în discuție interveni unul dintre localnici : „Boemia noastră e mare și realizează lucruri mari. Berea ei de Pilsen este trimisă în toate țările ; la Paris, marele berar Salzman are acum o filială pentru desfacerea ei, ea a ajuns pînă în America ! Din păcate, nu le putem trimite și marile noastre pivnițe săpate în stîncă, iar fără ele berea de Pilsen nici nu poate fi conșcută !”

¹⁾ — „omul mijlociu”. — *Nota trad.*

²⁾ — localnici. — *Nota trad.*

³⁾ — filfizoni. — *Nota trad.*

Și acum, după ce ți-am expus în nuce¹⁾ impresiile culese aici pînă acum în legătură cu ce se mai întîmplă prin lume, să-ți relatez cîteva din peripețiile prin care am trecut în cursul călătoriei mele.

La Londra, în vagonul nostru s-a urcat în mare grabă un ovreiaș cu o înfățișare șireată, ținînd sub braț o valigioară. Puțin înainte de Harwich a început să-și caute cheile ca să-și deschidă valiza și să controleze, după cum spunea el, dacă băiatul său de prăvălie i-a pus înăuntru obiectele de îmbrăcăminte de care avea nevoie. „Știți — spunea el —, am primit la birou o telegramă de la fratele meu din Berlin, să vin imediat la Berlin, așa că am trimis băiatul la mine acasă să-mi aducă cele de trebuință”. După ce a scotocit peste tot, a găsit, în sfîrșit, o cheie, ce-i drept, nu cea de care avea nevoie, dar totuși o cheie, cu care a deschis valiza, constatînd că pantalonul și haina nu erau de un fel, că-i lipseau cămășile de noapte, pardesiul etc. Pe vapor ovreiașul și-a deschis inima. „De cînd lumea nu s-a văzut așa o escrocherie”²⁾, repeta el într-una. Povestea era următoarea : Un yankeu german, pe nume Börn, sau Bernstein, recomandat de prietenul său Neumann din Berlin, l-a escrocat cu 1 700 l. st. pe el, care trecea drept unul dintre cei mai abili negustori³⁾ ! Acest individ, care pretindea că face comerț cu Africa, i-a arătat facturi de mărfuri în valoare de multe mii de lire sterline, cumpărate la Bradford și la Manchester de la firme de prim rang ; vaporul cu aceste mărfuri s-ar afla, chipurile, la Southampton. Așa stînd lucrurile, el i-a dat avansul ce i-a fost cerut. Cum însă după aceea n-a mai primit nici un semn de viață de la acest individ, a început să intre în panică. A scris la Manchester și la Bradford. Scrisorile de răspuns pe care le-a primit mi le-a arătat și mie. Iată conținutul lor : Börnstein a luat de la ei mostre și a cumpărat mărfuri pe care urma să le achite la *ridicarea lor* ; calculele erau pur formale ; mărfurile n-au fost niciodată ridicate. La Southampton încărcătura vasului este confiscată și cu acest prilej se constată că mărfurile lui B[örnstein] nu erau decît niște baloturi cu saltele de paie. Ovreiașul nostru, pe care, în afara celor 1 700 l. st. pierdute, îl irita mai ales faptul că un comerciant atît de abil ca el a fost tras pe sfoară, i-a scris la Berlin prietenului său Neumann și fratelui lui. Acesta din urmă i-a comunicat telegrafic că B[örnstein] a fost văzut

¹⁾ — pe scurt. — *Nota trad.*

²⁾ În original Marx reproduce acest cuvînt cu pronunția evreiască (Betriege-rei). — *Nota red.*

³⁾ În original ultimele cuvinte sînt reproduse cu pronunția evreiască (für einen der gescheidesten Handelsleit). — *Nota red.*

la Berlin, că poliția a fost înștiințată și se află pe urmele lui și că el ar trebui s-o pornească imediat la drum. „Ai cumva de gînd — l-am întrebat eu — să-l dai în judecată pe acest tip ?” „Nici pomeneală ¹⁾”. Nu vreau decît banii”. Eu : „Cred că i-a și tocat”. El : „Nici pomeneală ! Numai în City” (și a început să-mi înșire o mulțime de indivizi) „el a reușit să-i tapeze pe oameni de vreo 12 000 l. st. Mie trebuie să-mi plătească. Pe ceilalți îi privește cum se vor descurca cu el”. Partea cea mai nostimă a fost că, odată ajunși la Rotterdam, a constatat că el nu putea merge decît pînă la Minden, de unde urma ca abia a doua zi dimineața, pe la orele unsprezece, s-o pornească mai departe. Omul înjura ca ieșit din minți administrația căilor ferate, dar totul a fost în zadar.

Pe vapor am avut un oaspete ciudat — un mort. Însoțitorul lui era un neamț roșcovan, care mi-a povestit că mortul se numea Nassauer, că era un tînăr în vîrstă de 34 de ani din Mainz, că venise în vizită la Londra, fusese călcat de o trăsură, și că familia dorea să-l înmormînteze acasă. Nici acest pasager, însoțitorul cadavrului, n-a putut pleca imediat mai departe. Căpitanul vasului a declarat că ei nu vor putea preda cadavrul pînă ce nu vor fi îndeplinite anumite formalități la consulul german.

Între Köln și Frankfurt (eu nu mi-am întrerupt nicăieri călătoria) s-a urcat în vagon un preot catolic ²⁾ cu o înfățișare foarte laică. Din conversația lui cu ceilalți am înțeles că se întorcea acasă, la Frankfurt, venind de la Dublin, unde participase la festivitățile organizate în cinstea lui O'Connell ³⁾. Avea un fel foarte viu de a povesti. La Koblenz, unde se face transbordare, m-am pomenit într-un vagon numai cu el. Călătoria pe noua rută care trece prin Vlissingen : vaporul este categoric de preferat infecției goelete din Harwich. Am încercat să-l atrag într-o discuție despre Kulturkampf ⁴⁾. La început s-a arătat suspicios și extrem de rezervat, în schimb a vorbit cu mult entuziasm despre elocința monseniorului Cappele. În cele din urmă Duhul sfînt ⁵⁾ mi-a venit în ajutor. Popa și-a scos plosca — era goală ; și atunci mi-a povestit că de cînd a ajuns în Olanda îl chinuie foamea și setea. I-am oferit sticla mea de coniac, și, după numai cîteva înghițituri, s-a înviorat. S-a pus apoi pe băut după pofta inimii. Cînd mai urcau pasageri, făcea glume proaste în limba lor, dar discuția cu mine a continuat-o în engleză, pe care

¹⁾ În original aceste cuvinte sînt reproduse în pronunția evreiască (Bei Laibe nicht). — *Nota red.*

²⁾ Mutzelberger. — *Nota red.*

³⁾ Joc de cuvinte : „Geist” — „duh”, dar și „spirt”. — *Nota trad.*

o vorbește foarte bine. „Ne bucurăm în imperiul german de atita libertate, încît despre Kulturkampf putem vorbi numai pocindu-ne limba pe englezește”. Înainte de a coborî la Frankfurt, i-am spus, fără să-mi divulg totuși numele, că n-ar fi exclus ca în cîteva zile să citească în ziare despre o nouă conspirație între Internaționala¹⁰ neagră și cea roșie. La Frankfurt am aflat (la redacția lui „F[ran]k[urter] Z[eitung]“) că tovarășul meu de drum nu era altul decît d-l Mutzelberger, care-i ține locul, în anumite limite, episcopului catolic din oraș. Probabil că și el mi-a aflat numele din „Fk.Z.“¹⁾ (pe care îl citește), care a anunțat într-o notă că, în trecere prin oraș, am făcut o haltă¹¹.

L-am văzut pe Sonnemann, care tocmai avusese din nou de-a face cu justiția din cauza refuzului său de a cita numele corespondentului și care obținuse iar o amîinare de zece zile, dar de această dată pentru ultima oară¹². S[onnemann] este un om de lume, la care însă intuiești convingerea propriei importanțe. Într-o discuție prelungită pe care am avut-o cu el, mi-a declarat că principalul său scop este antrenarea micii burghezii în mișcarea social-democrată. Puterea financiară a ziarului său²⁾ se datorește faptului că este recunoscut drept cel mai bun ziar cu profil comercial și de bursă din sudul Germaniei. El este perfect conștient de serviciile pe care ziarul său le aduce presei muncitorești comentînd noutățile din viața politică. Pe de altă parte însă, partidul acesta nu face nimic pentru el. Așa, de pildă, el l-a angajat pe Vahlteich în calitate de corespondent ; dar conducerea partidului unit¹³ i-a *interzis* acestuia să se ocupe de corespondențe. În Reichstag, Liebknecht prea se comportă ca un demagog ; Bebel, în schimb, se bucură de recunoașterea unanimă etc. La întoarcere vreau să mă văd din nou cu el. L-am văzut și pe d-rul Guido Weiss, venit pentru cîteva zile în vizită la fiica lui (soția dr-ului Stern, unul dintre redactorii lui „F.Z.“¹⁾). Dacă ajungem la redacție numai cu cîteva minute mai devreme, mi se întîmpla o nenorocire — mă întilneam cu Karl Mayer din Suabia (fost redactor la „Beobachter“).

În treacăt fie zis, situația la Frankfurt, ca și în toate marile centre comerciale, se prezintă mult mai prost decît lasă să se vadă ziarele germane.

Amicul tău Cafiero locuiește la Bakunin și i-a cumpărat și casa din Lugano.

¹⁾ „Frankfurter Zeitung” — Nota red.

²⁾ „Frankfurter Zeitung”. — Nota red.

Și acum vale faveque ¹⁾). Trebuie să mă pun din nou pe „lucru”.
Calde salutări doamnei Lizzy.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
într-o forma prescurtată
în : „Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931, și
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

3

Marx către Engels

la Ramsgate

8 sept. 75
„Germania”, Karlsbad

Dragă Fred,

Ai aflat, probabil, de la Tussy că prima mea scrisoare pe care i-am expediat-o personal, în prezența dr-ului Gans junior, la 18 august, de la poșta centrală de aici, a fost interceptată, autorul acestui act fiind, fără îndoială, poșta prusiană. Scrisorile următoare au ajuns la destinație ; ultima, pe care i-am trimis-o săptămîna trecută, pare să fi împărțășit însă și ea soarta celei dintii, căci altminteri aș fi primit un răspuns pînă acum.

Cura îmi priește de data aceasta extraordinar ; cu puține excepții, am început să și dorm bine noaptea. Nu degeaba sînt, după spusele multor doctori cu care m-am împrietenit, pacientul model al Karlsbadului. Domnii aceștia au încercat cu diverse prilejuri să mă abată de pe calea „mîntuirii” ²⁾, invocînd „praesente medico” ³⁾ etc., dar au dat greș.

¹⁾ — rămlii sănătos și nu mă da uitării. — *Nota trad.*

²⁾ Joc de cuvinte : „Heil” — „mîntuire” (a sufletului), dar și „vindecare”. — *Nota trad.*

³⁾ — „prezența medicului”. — *Nota trad.*

Ca pacient venit aici pentru a doua oară, am avansat acum în ierarhia izvoarelor. Anul trecut mi s-a recomandat apă de Theresienbrunn (41° Réaumur), Marktbrunn (39°) și Mühlbrunn (43,6°) și numai de două ori am băut câte un pahar de Sprudel. Anul acesta, începînd din a doua săptămîină, am trecut la Felsenquelle (45° Réaumur, un pahar zilnic), Bernardsbrunn (53,8° două pahare) și Sprudel (59—60° Réaumur, două pahare) — în total 5 pahare de apă fierbinte în fiecare dimineață, la care se mai adaugă un pahar de Schlossbrunn rece dimineața și unul seara înainte de culcare.

Apa din izvorul Sprudel are, conform analizei făcute de profesorul Ferdinand Ragsky, următoarea compoziție : ¹⁴

La 16 uncii = 7 680 grame :

sulfat de potasiu	1,2564
sulfat de sodiu	18,2160
clorură de sodiu	7,9156
carbonat de sodiu	10,4593
carbonat de calciu	2,2870
carbonat de magneziu	0,9523
carbonat de stronțiu	0,0061
carbonat de fier	0,0215
carbonat de mangan	0,0046
fosfat de aluminiu	0,0030
fosfat de calciu	0,0015
fluorură de potasiu	0,0276
silicați	0,5590
suma componentelor fixe	41,7099
carbonați liberi și semilegați	5,8670

Printre cei care au convocat pe aici lumea la aniversarea bătăliei de la Sedan ¹⁵ era și un oarecare Gustav Köttgen, negustor din Barmen ; să fie oare vorba de smintitul acela bătrîn ¹⁶ ?

Bagă de seamă : Karl Grün îți face concurență ; la primăvară va scoate o carte de filozofie a naturii, prefața i-a și fost publicată în revista berlineză „Wage“, pe care mi-a trimis-o Weiss de la Berlin ¹⁷.

Simbătă ¹) voi pleca de aici, oprindu-mă întîi la Praga, deoarece azi am primit de acolo o scrisoare de la Oppenheim ²). De la Praga voi trece prin Frankfurt.

¹) 11 septembrie. — Nota red.

²) Vezi volumul de față, p. 140. — Nota red.

Tocmai a venit dr-ul Fleckles să mă ia la masă. Așadar, nici pomeneală de o scrisoare lungă ; dealtfel, F[leckles] spune și el că așa ceva nu intră nici în prescripțiile tratamentului.

Calde salutări doamnei Lizzy.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

1876

4

Engels către Marx

la Londra ¹⁸

3, Adelaide Gardens
Ramsgate, 24 mai 76

Dragul meu Maur,

Tocmai am primit cele două scrisori pe care ți le trimit alăturat ¹⁹. Blestemul agitatorilor plătiți și al semidoctilor apasă greu asupra partidului nostru din Germania. Dacă lucrurile vor continua în felul acesta, lassalleenii vor fi în curînd capetele cele mai luminate, pentru că ei admit cel mai greu prostia, iar lucrările lui Lassalle vor fi mijloacele de agitație cel mai puțin nocive. Aș dori să știu ce vrea de fapt acest Most de la noi și cum trebuie să procedăm ca să-i facem pe plac. Un lucru este limpede: în închipuirea acestor indivizi Dühring apare ca invulnerabil din partea noastră datorită atacurilor sale mirșave împotriva ta, căci dacă îi ridiculizăm stupiziunile teoretice, înseamnă că ne răzbunăm pentru atacurile lui personale! Cu cît Dühring este mai grosolan, cu atît mai umili și mai blajini trebuie să fim noi; iar faptul că d-l Most încă nu ne pretinde ca nu numai să-i arătăm lui D[ühring] pe un ton plin de bunăvoință și confidențial greșelile comise (ca și cum numai de greșeli ar fi vorba) pentru a le înlătura în ediția următoare ²⁰, ci pe deasupra să-l mai și pupăm în fund, este, desigur, un adevărat act de caritate. Omul acesta — mă refer la Most — a izbutit să facă o scurtă prezentare a întregului „Capital” ²¹ fără ca totuși să priceapă o iotă din el, lucru dovedit în mod indubitabil de scrisoarea lui și caracteristic pentru individ. Apariția unor asemenea ineptii nu ar fi fost cu putință dacă, în locul lui Wilhelm ¹⁾, în frunte s-ar fi aflat un om cu ceva mai multe cunoștințe teoretice, un om care să nu se delecteze tipărind orice stupizenie posibilă — și cu cît mai neroadă cu atît mai bine — și recomandînd-o muncitorilor cu toată autoritatea de care se bucură ziarul „Volksstaat”. În sfîrșit, povestea asta

¹⁾ Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

m-a infuriat la culme și se pune întrebarea dacă nu cumva a sosit momentul să chibzuim serios ce poziție trebuie adoptată față de acești domni.

Pentru dobitocul de Wilhelm toate acestea nu sînt decît un pre-text binevenit de a cere cu insistență manuscrisul ²². Halal conducător de partid !

Din numărul de ieri al ziarului „D[aily] News” îți trimit alăturat o interesantă corespondență din Constantinopol ; autorul ei poate fi crezut pe cuvînt, cu atît mai mult cu cît revoluția softalelor ²³ nu i-a mers deloc la inimă. În Orient situația începe to come to a head ¹⁾, repetata tentativă a sîrbilor de a obține un împrumut, cu alte cuvinte suspendarea plăților pe bază de polițe, precum și noile revendicări ale insurgenților din Herțegovina ²⁴ lasă să se întrevadă manevrele Rusiei. Sînt foarte curios să văd cum vor evolua lucrurile.

Astăzi am avut prima zi ploioasă, ieri n-a fost decît o scurtă aversă. Nădăjduiesc că la Jenny totul merge în continuare bine ²⁵. Lizzie și cu mine vă trimitem calde salutări vouă tuturor, precum și familiilor Longuet și Lafargue.

Al tău,
F. E.

Aflu tocmai acum că Wilh[elm] mi-a trimis în banderolă tot manuscrisul lui Most ²⁶. Cine știe dacă normele internaționale permit acest lucru și dacă, deci, manuscrisul va ajunge aici ! Nu vrei să te duci să vezi dacă manuscrisul se află acolo și, if so ²⁾, să mi-l trimiți ? Eu mai rămîn aici pînă vinerea viitoare ³⁾. Mrs. Leeson îți va arăta unde păstrează hîrțile etc. sosite pentru mine.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — să devină critică. — *Nota trad.*

²⁾ — dacă este. — *Nota trad.*

³⁾ 2 iunie. — *Nota red.*

5

Marx către Engels

la Ramsgate

[Londra] 25 mai 1876

Dragă Fred,

Împreună cu această scrisoare depun la poștă în ambalajul original manuscrisul lui Most ²⁶, care mi-a parvenit. Alăturata mîzgălitură de la Wilhelm ¹⁾ am deschis-o crezînd că voi găsi în ea ceva referitor la manuscrisul lui Most. În afară de aceasta, am mai luat de la tine de acasă, în ideea de a ți-l expedia și pe el, un prospect trimis de Great Northern Railway ²⁾, crezînd că este vreo scrisoare de afaceri, dar acum constat că nu e decît un Programme of Tourist Arrangements ³⁾.

Păreră mea este că „poziția noastră față de acești domni” poate fi definită numai printr-o critică necruțătoare adusă lui Dühring. Bineînțeles că acesta a încercat să împiedice realizarea unei asemenea critici, uneltind cu sprijinul neciopliților *carieriști* literari care îi sînt devotați și care, la rîndul lor, contau pe binecunoscuta slăbiciune a lui Liebknecht. By the by ⁴⁾, Liebknecht era dator — și lucrul acesta trebuie să i se spună — să explice respectivilor indivizi că el a fost acela care a corut în repetate rînduri să se treacă la o asemenea critică și că ani de-a rîndul (căci povestea a început cînd m-am întors prima oară de la Karlsbad ²⁷) noi am refuzat să ne angajăm în această acțiune, pe care o consideram de importanță secundară. După cum știe și el și după cum o dovedesc și scrisorile pe care ni le-a adresat, problema aceasta ni s-a părut demnă să fie luată în serios abia atunci cînd, trimițîndu-ne în cîteva rînduri scrisori ale acestor neciopliți, el ne-a semnalat pericolul răspîndirii unor asemenea platitudini în cadrul partidului.

În ceea ce-l privește în specie ⁶⁾ pe d-l Most, este firesc ca el să-l considere pe Dühring un remarcabil gînditor, deoarece acesta a pus în circulație ideea — și nu numai în cadrul unor prelegeri ținute în fața muncitorilor berlinezi, ci și mai tîrziu, tipărit negru pe alb ²⁸ — că numai Most a fost în stare să scoată ceva rațional din

¹⁾ Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

²⁾ — Compania marilor artere de căi ferate din nord. — *Nota trad.*

³⁾ — Program de excursii. — *Nota trad.*

⁴⁾ — În treacăt fie zis. — *Nota trad.*

⁶⁾ — Îndeosebi. — *Nota trad.*

„Capitalul“²¹. Dühring îi lingusește sistematic pe acești neciopliți, lucru de care noi nu putem fi învinuiți. Indignarea lui Most și Comp. provocată de modul în care l-ai *redus la tăcere* pe proudhonistul suab²⁰ este caracteristică. Acest exemplu merit să-i avertizeze i-a băgat în sperieți, iar acum ei vor să împiedice o asemenea critică recurgînd la birfeală, afișînd o bonomie fermă pe poziții și o indignantă dragoste frățească.

În orice caz totul pornește de la faptul că Liebknecht nu dispune de suficient material, or se pare că tocmai aici își concentrează el întregul său talent de redactor. Dar meschinăria cu care evită el să pomenească măcar un cuvînt despre „Istoria Comunei din Paris“ a lui Becker¹⁾, sau cel puțin să dea cîteva extrase din ea, dovedește însă că nici lipsa de material nu rezolvă *totul*.

Îți amintești, cred, că, nu demult, vorbind despre Turcia, ți-am atras atenția asupra posibilității creării în rîndul turcilor a unui partid puritan (bazat pe Coran). Acest lucru se înfăptuiește acum. Potrivit unei corespondențe trimise din Constantinopol lui F[rank]f[urter] Z[eitung], se urmărește, dacă lucrurile continuă astfel, înlăturarea sultanului și aducerea la cîrmă a fratelui acestuia³⁰. Corespondentul, care vorbește turca și are relații personale cu numeroși turci din Constantinopol, subliniază, printre altele, că ei cunosc perfect jocul lui Ignatiev, autorul tuturor zvonurilor alarmante care circulă printre creștinii din Constantinopol. Un lucru este cert: turcilor nu li se poate veni de hac without harness on their back²⁾, iar rușii, care nu s-au încumetat (sau n-au fost în stare din cauza lipsei de bani) să exploateze momentul propice intervenind rapid, ar reuși, probabil, prin actuala aventură, mai degrabă să contribuie la prăbușirea propriului lor regim, decît la falimentul turcilor în Europa.

Jennychen se simte bine, în schimb cel mic este cam bolnăvior, medicul spune însă că nu e nimic grav. Va primi numele de Jean (numele tatălui lui Longuet) Laurent (nickname of Laura³⁾) Frederick (în cinstea ta).

Cei din Copenhaga m-au invitat la un congres muncitoresc (la începutul lunii iunie)²¹ printr-o telegramă și printr-o scrisoare adresată lui Pio (care a plecat de aici de luni⁴⁾). Ideea că aș putea porni acum în asemenea turnee ține pur și simplu de domeniul fanteziei.

1) B. Becker. „Geschichte der Revolutionären Pariser Kommune in den Jahren 1789 bis 1794“. — *Nota red.*

2) — fără să pui șaua pe ei. — *Nota trad.*

3) (porecla Laurei). — *Nota trad.*

4) 22 mai. — *Nota red.*

Astăzi parcul nostru a fost îngrădit cu scînduri. E amuzant că în Anglia vechile obiceiuri germane continuă să se mențină ca niște curiozități. Așa este, de pildă, menținerea „adevăratei proprietăți libere” prin împrejmuire și deci separarea de marca comună.

Pumps i-a scris lungi scrisori soției mele și lui Tussy. Chiar dacă ortografia mai șchioapătă pe alocuri, ea a făcut totuși — și aceasta este mult mai important — progrese într-adevăr uimitoare în ce privește stilul și ușurința de exprimare.

Calde salutări doamnei Lizzy.

Al tău,
K. Marx

Mare măgar s-a făcut Dizzy ¹⁾ ! În momentul acesta, cînd Anglia este complet izolată, el o ține una și bună cu duzina aceea de fenieni întemnițați ! ³²

În ce-l privește pe „Richter” ²⁾, la asemenea avertismente Lieb-knecht n-ar trebui să se limiteze la simple aluzii ³³. S-ar putea ca agenda mea să fi plecat împreună cu R[ichter], dar încă nu sînt sigur.

Că Eichhoff lucrează pentru Arnim, asta o știam noi cu mult înaintea lui Lieb-knecht și nu văd nimic surprinzător aici, de vreme ce E[ichhoff] îl urăște deopotrivă pe Bismarck, ca și pe Stieber. Nota bene : „Fkf. Zeitung” reproduce *mandatul de arestare* prusian emis împotriva lui Arnim, potrivit căruia urma ca acestuia să i se ia banii, iar el să fie predat poliției berlineze, în același timp însă garantîndu-se autorităților străine restituirea sumelor cheltuite și servicii reciproce ! (Toate acestea din cauza *sustragerii documentelor*, caz în care instanța se și pronunțase ³⁴.)

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Disraeli. — Nota red.

²⁾ Dmitri Ivanovici Richter. — Nota red.

6

Engels către Marx

la Londra

Ramsgate, 28 mai 76

Dragul meu Maur,

Ție ți-e ușor să vorbești. Tu poți să stai într-un pat cald și să te ocupi de relațiile agrare din Rusia în special și de renta funciară în general ; nimic nu te împiedică s-o faci. Eu însă trebuie să stau pe banca tare și, în timp ce sorb din vinul rece, să las dintr-o dată totul baltă și să-l iau la scărmanat pe plicticosul Dühring. Dar altfel nu merge din moment ce m-am lansat și eu într-o polemică, al cărei final nu poate fi deloc întrevăzut ; altminteri n-aș avea liniște. Și apoi amicus Most, în al său panegiric asupra lucrării lui Dühring „Cursus der Philosophie”²⁶, mi-a indicat exact de unde și în ce fel trebuie dat atacul. Această carte trebuie luată și ea în considerație, deoarece în multe puncte hotărâtoare ea dezvăluie mai bine laturile slabe și baza raționamentelor expuse în „Ökonomie!”³⁵. Am s-o comand imediat. Ce-i drept, nu găsești în ea nici urmă de filozofie propriu-zisă — logică formală, dialectică, metafizică etc., ea prezintă mai degrabă o teorie științifică generală, care tratează natura, istoria, societatea, statul, dreptul etc. într-o pretinsă corelație internă. Mai găsim apoi aici și un întreg capitol în care este descrisă societatea viitorului sau așa-numita societate „liberă”, insistându-se prea puțin asupra laturii economice, și, printre altele, se elaborează un plan de învățământ pentru școlile primare și secundare ale viitorului. Așadar, platitudinea este etalată aici într-o formă și mai simplă decât în cartea sa de economie și, pe baza ambelor lucrări, îl putem demasca pe individ concomitent și sub acest aspect. Pentru critica concepției istorice lansată de nobilul nostru — potrivit căreia pînă la Dühring totul a fost maculatură — această carte prezintă în plus avantajul că din ea se pot cita propriile lui expresii grosolane. Anyhow, I have him on the hip now¹⁾. Planul meu este gata — j'ai mon plan. Voi începe prin a trata această stupizie într-un mod pur obiectiv și aparent serios, pentru ca, pe măsură ce se adună dovezile de absurditate, pe de o parte, și cele de platitudine, pe de alta, critica să devină tot mai ascuțită, iar în final loviturile să se abată asupra lui ca grindina. În felul acesta Most și compania se vor vedea lipsiți de pretextul „lipsei de omenie” etc., iar D[ühring] își va primi porția.

¹⁾ — În orice caz, acum îl am la mînă. — Nota trad.

Domnii aceștia trebuie să înțeleagă că sîntem în stare să ne răfuim în *mai multe* feluri cu asemenea indivizi.

Sper că W[ilhelm] ¹⁾ va publica articolul lui Most în „Neue Welt”, pentru care a și fost, în mod evident, scris. Ca de obicei M[ost] nu este în stare să copieze și-i atribuie lui D[ühring], în domeniul științelor naturii, cele mai comice ineptii — ca, de pildă, desprinderea unor *inele* (potrivit teoriei lui Kant) de *stelele fixe* !

Wilhelm nu suferă atît din cauza lipsei de material, asta s-ar putea remedia cu ajutorul altor articole pe teme de actualitate etc., cum se făcea și pe timpul lui Hepner și al lui Blos. Pe el îl chinuie dorința de a lichida lacunele din teoria noastră, de a avea un răspuns pentru fiecare obiecție filistină și o imagine a societății viitoare, pentru că filistinul îl interpelează și în această privință ; apoi el ar mai dori să fie cît mai independent de noi pe plan teoretic, ceea ce, fiind complet străin de orice teorie, i-a reușit chiar mai bine decît își dă el seama. În felul acesta însă, el mă silește să recunosc față de mine însumi că D[ühring] este totuși un om instruit în comparație cu cîrpacii teoreticieni de la „Volksstaat” și că lucrările sale sînt totuși superioare operelor acestor tipi obscuri atît din punct de vedere subiectiv, cît și obiectiv.

În ceea ce privește evenimentele din Turcia ai avut perfectă dreptate ; sper că lucrurile evoluează într-un sens bun ; în ultima săptămînă se pare că a intervenit o stagnare, iar revoluțiile orientale, mai mult decît celelalte, cer decizii rapide. Sultanul ²⁾ a adunat în palat o imensă hoard ³⁾ — ceea ce și explică nemulțumirile provocate de veșnicele lui solicitări de fonduri —, o comoară atît de mare, încît softalele ²⁸ au revendicat o parte în valoare de 5 000 000 l. st., așadar, ea trebuie să fie cu mult mai mare. Să sperăm că remiterea notei gorceakoviste a celor 3 împărați ³⁶ va forța izbucnirea crizei.

Transmite-i lui Jenny și lui Longuet cele mai calde mulțumiri pentru cinstea ce mi-au făcut-o ⁴⁾ ; mă voi strădui să fiu vrednic de ea. Nădăjduiesc că micuțul care poartă cele trei nume celebre se simte iarăși bine ⁵⁾.

Pentru D[ühring] ⁶⁾ mi-a fost de mare folos revederea istoriei antice și studierea științelor naturii ; în multe privințe ele mi-au ușurat munca. În special în domeniul științelor naturii simt mai sigur terenul sub picioare, mă mișc ceva mai liber și cu mai mult curaj, chiar dacă sînt cît se poate de prudent. Încep să-i întrevăd și acestei

¹⁾ Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

²⁾ Abdul Aziz. — *Nota red.*

³⁾ — comoară. — *Nota trad.*

⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 16. — *Nota red.*

⁵⁾ Jean-Laurent-Frederick Longuet. — *Nota red.*

⁶⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

lucrări sfârșitul ¹⁾. În mintea mea ea începe deja să capete formă și aceasta se datorește în bună măsură hoinărelilor pe malul mării, în timpul cărora am putut să mă gândesc în voie la toate amănuntele. În acest domeniu vast este absolut necesar să mai întrerupi din când în când studiul sistematic și să reflectezi la cele studiate. Din 1853 încoace d-l Helmholtz s-a ocupat într-una de problema lucrului în sine și nici pînă în ziua de azi nu i-a dat de capăt. Individul nu se jenează cîtuși de puțin să tot retipărească în liniște aiureala aceea pe care el a publicat-o *înaintea lui Darwin* ²⁾.

Lizzie și cu mine vă transmitem cele mai calde salutări. Vineri ³⁾ ne reîntoarcem la Londra. Mă bucur foarte mult că Pumps și-a îmbunătățit atît de mult stilul, ceea ce observ, desigur, și eu, dar într-o măsură mai mică.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx—Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels,
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

7

Engels către Marx

la Londra ³⁷

11, Camden Square, Ramsgate
25 iulie 76

Dragul meu Maur,

I-am scris lui Lafargue să ne anunțe ziua sosirii, dacă vine vineri sau sîmbătă.

Îți trimit alăturat o scrisoare de la Wilhelm ⁴⁾ și anexa lui Most. Vezi și tu ce fel de oameni sînt ăștia — și unul și celălalt. Cu cită

¹⁾ F. Engels. „Dialectica naturii“. — *Nota red.*

²⁾ Adică înaintea apariției, în 1859, a principalei lucrări a lui Ch. Darwin „Originea speciilor prin selecție naturală“. — *Nota red.*

³⁾ 2 iunie. — *Nota red.*

⁴⁾ Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

importanță vorbește W[ilhelm] despre „tentativele de apropiere” ! Ca și cum s-ar putea — adică cineva ar putea — stabili relații cu niște canalii care s-au făcut vinovate de asemenea trădare. Și ca și cum vreo apropiere oarecare ar putea duce la ceva. Și, la drept vorbind, ce s-ar întâmpla dacă s-ar realiza apropierea ? Dacă în condițiile și împrejurările actuale oamenii aceștia mai vor să se joace o dată de-a Internaționala, let them please themselves and bad manners to them¹⁾ !

Eșecul sîrbilor este formidabil³⁸. Campania sconta ca întreaga Turcie să fie cuprinsă de flăcările revoluției — numai că pretutindeni pulberea era umedă —, Muntenegrul îi trădează, interesat să-și atingă propriile scopuri, Bosnia nu mai vrea să pornească la răsccoală, de vreme ce Serbia tot intenționa s-o elibereze, iar bravii bulgari nu mișcă un deget. Armata sîrbă de eliberare nu se poate bizui decît pe ea însăși, și, după o ofensivă anunțată cu surle și trîmbițe, este nevoită să se retragă în birlogul ei, fără să fi suferit undeva cu adevărat o înfrîngere. Probabil că asta le va servi românilor de învățătură, și atunci planurile rușilor vor rămîne simple vorbe în vînt.

În rest mă consolez cu filozofia lui Dühring²⁾ — o flecăreală stupidă fără pereche. Nimic altceva decît platitudini grandilocvente, presărate cu cele mai desăvîrșite ineptii, dar totul aseasonat cu o anumită abilitate pentru a fi pe gustul unui public pe care autorul îl cunoaște bine și care, cu o ciorbă lungă³⁾ și fără prea multă muncă, ar vrea să deprîndă rapid cum să se pronunțe în orice problemă. Omul acesta parcă a fost anume creat pentru socialismul și filozofia epocii miliardelor³⁹.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — lasă-i să facă ce vor, nouă puțin ne pasă. — *Nota trad.*

²⁾ E. Dühring. „Cursus der Philosophie”. — *Nota red.*

³⁾ În original : „breite Bettelsuppe” („ciorbe lungi pentru săraci”) — expresie din tragedia lui Goethe, „Faust”, partea I, scena a șasea („Bucătărie vrăjitoarească”). — *Nota red.*

8

Marx către Engels

la Ramsgate

[Londra] 26 iulie ¹⁾ 1876

Dear Fred,

Cred că îți mai amintești, în pofida vacanței pe care o petreci pe litoral, că ai plecat de aici abia luna trecută ²⁾; și, totuși, relicts ³⁾ care locuiesc la nr. 122 ⁴⁾ mi-au spus că vă întoarceți încă la mijlocul sau la sfârșitul acestei săptămîni (așa am fost informat ieri)⁵⁾. În ultima jumătate a *săptămîinii trecute* Laura (am fost și eu cu ea, deoarece soția mea mi-a scris că ea nu se simte deloc bine) a stat la Brighton (Lafargue a sosit sîmbătă și s-a întors duminică împreună cu mine și cu Laura); Longuet și Jennychen mai erau încă legați de cursuri⁶⁾. Familia Lafargue va sosi la Ramsgate *vineri* sau *sîmbătă* și se vor înapoia duminică, căci Lafargue nu-și poate întrerupe business-ul ⁴¹, iar Laura trebuie de luni să înceapă din nou lecțiile. Nu va fi liberă decît în *ultima săptămîină a lunii august*. (Ziua aceea din săptămîina trecută în care a lipsit trebuie s-o recupereze săptămîina aceasta, ceea ce nu e deloc o plăcere pe căldura asta.)

Conținutul scrisorii tale îl voi comunica și celorlalți membri ai familiei.

Cînd am sosit, soția mea se mai simțea încă foarte rău, dar la plecare era ceva mai bine. De îndată ce se va simți îndeajuns de bine, va dori, desigur, să petreacă cîteva zile la Ramsgate. În *zilele următoare* Lenchen va fi ocupată pînă peste cap cu pregătirile în vederea călătoriei lui Tussy⁴².

La Brighton ni s-a povestit că madame Bravo a fost dansatoare, iar madame Cox — dressmaker ⁵⁾ a ei. În perioada în care soția mea s-a aflat la Brighton, Mrs. Bravo dădea great public (plus ou moins) dinner parties ⁶⁾.

În ultimul număr al ziarului „Vpered” ⁷⁾ a apărut un articol dezgustător de lingușitor cu privire la funeraliile lui Bakunin ⁴³, în care

¹⁾ În manuscris : June. — *Nota red.*

²⁾ 24 iulie. — *Nota red.*

³⁾ — văduve. — *Nota trad.*

⁴⁾ Adică în casa în care locuia Engels în Regent's Park Road. — *Nota red.*

⁵⁾ — croitoreasa. — *Nota trad.*

⁶⁾ — mari festinuri (mai mult sau mai puțin) publice. — *Nota trad.*

⁷⁾ Denumirea ziarului este scrisă de Marx cu caractere rusești. — *Nota red.*

personajele principale erau Guillaume, Brousse, cei doi Reclus și ilustrul Cafiero. Bakunin figurează aici ca „titan” al revoluției. Același corespondent promite o nouă scrisoare referitoare la proiectele — apărute după înmormântare — de unificare a celor două grupări din Internațională, și anume cea a jurasienilor, care militează pentru „*free Federation*”¹⁾ a muncitorilor, și cea a germanilor, care aspiră la „*statul popular*”. Pentru atingerea acestui scop n-ar trebui decît să se modifice articolul 3 din statut potrivit variantei adoptate la „congresul din 1873” (congresul lui Guillaume)⁴⁴. Într-o scurtă notă inserată în „*Volksstaat*” (nu știu dacă ai apucat s-o citești), Liebknecht declară că acest lucru nu-l dorește nimeni mai mult decît noi (adică el) ; dar, adaugă el ca un incorigibil talker²⁾ ce este, noi vrem fapte, și nu vorbe⁴⁵. Bineînțeles, el este foarte încîntat de faptul că d-l Guillaume proclamă „*Volksstaat*” drept ultimul cuvînt al Internaționalei extrabakuniste. Lavrov consideră, de bună seamă, inserarea corespondențelor bakuniste ca o abilită businessmanoeuvre³⁾ în vederea atragerii și a acestui partid de partea ziarului său.

Acvariul din Brighton s-a extins foarte mult de cînd l-am văzut eu (acum trei ani), pe cînd abia se înființa⁴⁶. După încheierea compromisului cu popimea, acum el este deschis și duminica după-amiază (pînă seara), dar cu condiția „seacă” ca nenorociților de excursioniști să nu li se dea nici o picătură de lichid, nici măcar apă chioară. Trebuie să te duci într-o zi să-l vezi.

Calde salutări întregii familii și doamnei Pauli.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „*Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx*”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : *Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,*
și în : *K. Marx și F. Engels.*
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — „*Federația liberă*”. — *Nota trad.*

²⁾ — flecar. — *Nota trad.*

³⁾ — manevră de afaceri. — *Nota trad.*

9

Marx către Engels

la Ramsgate

19 august 1876
„Germania”, Karlsbad

Dragă Fred,

Îți scriu pe adresa din Londra, intrucit nu știu dacă te mai aflu la mare sau nu³⁷.

Mai întâi despre peripețiile călătoriei noastre⁴². Potrivit planului alcătuit de mine am rămas peste noapte la Köln, de unde dimineața pe la orele 6 am pornit spre Nürnberg, unde intenționam să facem următoarea haltă. Pe la orele 5 după-amiază am ajuns la Nürnberg, de unde urma s-o luăm spre Karlsbad abia a doua zi seara (era pe data de 14, iar noi anunțasem gazda din Karlsbad că sosim pe 15). Valizele au fost descărcate și predate unui om cu un cărucior, care trebuia să ne conducă la cel mai apropiat hotel, situat chiar lângă gară, la intrarea în oraș. Dar hotelul respectiv nu mai avea decât o singură cameră liberă, iar hotelierul ne-a adus înfiorătoarea veste că e foarte puțin probabil să găsim în altă parte loc, intrucit orașul este supraaglomerat, pe de o parte din cauza unui congres al morarilor și brutarilor, pe de altă parte din cauza oamenilor veniți din toate colțurile lumii pentru a se îndrepta de aici spre Bayreuth, la mascarada muzicantului oficial Wagner⁴⁷. Și așa s-a și întâmplat. Am colindat multă vreme prin oraș, cu căruciorul după noi, fără să găsim adăpost nici în cel mai prăpădit han, nici în cel mai mare hotel. Singurul lucru bun a fost o cunoaștere superficială a leagănului (foarte interesant) breslelor germane. Ne-am văzut, așadar, nevoiți să ne întoarcem la gară. Acolo am aflat că orașul cel mai apropiat de Karlsbad în care mai puteam să ajungem era Weiden. Am luat bilete pentru Weiden. Domnul conductor însă trăsese la măsea un pic (sau ceva mai mult), așa că, în loc să ne spună să coborim la Neunkirchen, de unde o linie ferată secundară, recent construită, duce la Weiden, ne-a dus pînă la Irrelöhe¹) (cam așa se numește acest fund de țară), de unde a trebuit s-o pornim iarăși (în direcție opusă), pentru ca după două ceasuri încheiate de drum să ajungem, în sfîrșit, spre

¹) Corect — Irrenlohe. — *Nota red.*

miezul nopții la Weiden. Și aici singurul hotel care există era tixit, drept care nu ne-a rămas altceva de făcut decît să așteptăm răbdători, pe scaunele tari din gară, pînă la orele 4 dimineața. În total drumul de la Köln la Karlsbad l-am făcut în 28 de ore. Și unde mai pui — pe o căldură nebună!

A doua zi, la Karlsbad, toată lumea nu vorbea decît de căldura insuportabilă (în ultimele șase săptămîni n-a plouat deloc), pe care am simțit-o și noi pe propria noastră piele. În plus — lipsa de apă. Albia riului Tepl¹⁾ arată ca după secetă. Din cauza despăduririlor s-a ajuns la îmbucurătoarea situație ca în perioadele ploioase (ca în 1872) riul să inunde totul, iar în anii caniculari să sece complet.

Dealtfel, în ultimele trei zile căldura excesivă a mai cedat, dar chiar și în zilele de arșiță cumplită noi am găsit niște văgăuni în pădure, pe care le cunoșteam mai de mult și unde temperatura era suportabilă.

Tussychen, care în tot timpul călătoriei s-a simțit destul de prost, se întreamează aici văzînd cu ochii, iar asupra mea Karlsbadul are, ca întotdeauna, un efect miraculos. În ultimele luni îmi revenise supărătoarea senzație de apăsare pe care o simțeam în cap și care acum a dispărut iarăși cu totul.

D-rul Fleckles mi-a dat o veste care m-a impresionat profund. Îl întrebam dacă verișoara lui, madame Wollmann din Paris — o femeie foarte interesantă, pe care am cunoscut-o anul trecut — se află și ea aici. El mi-a răspuns că soțul ei și-a pierdut toată averea, ba chiar și pe aceea a soției, în speculații la bursa din Paris, așa încît familia, într-o situație desperată, s-a văzut nevoită să se retragă într-un colț de țară din Germania. Partea curioasă în afacerea asta este că d-l Wollmann, fabricant de vopsele din Paris, agonisise o avere uriașă; nu juca niciodată la bursă, iar banii, pe care nu-i investea în propria-i întreprindere (ca și pe cei ai soției sale), îi plasa cuminte în efecte de stat austriece. Dintr-o dată însă parcă i-a sucit cineva mințile: are impresia că statul austriac nu prezintă garanții, își vinde toate hîrțile și, *în cel mai desăvîrșit secret*, fără știrea soției sau a prietenilor săi Heine și Rothschild, se lansează în speculații la bursă cu efecte... turcești și peruvienne l, pînă cînd și ultimul ban se duce pe apa sîmbetei. Sărmana lui soție tocmai se îngrijea de mobilatul locuinței pe care abia o închiriaseră la Paris,

¹⁾ Denumirea cehă — Teplá. — *Nota red.*

cînd, într-o bună dimineață, a aflat, pe nepusă masă, că a ajuns o cerșetoare.

Profesorul Friedberg (de la Universitatea din Breslau, medic) mi-a povestit astăzi că marele Lasker a publicat un pseudoroman anonim, intitulat „*Experiențele unui suflet de bărbat*”. Aceste nemaipomenite experiențe beneficiază de o elogioasă prefață sau introducere scrisă de domnul Berthold Auerbach. Experiențele lui Lasker constau în faptul că toate reprezentantele sexului frumos (printre care și una din fiicele lui Kinkel) se îndrăgostiseră de el, iar acum el explică de ce nu numai că nu s-a însurat cu toate deodată, dar nici măcar n-a ajuns la vreun deznodămînt cu vreuna din ele. Trebuie să fie vorba de o adevărată „*Odisee*” a unui papă-lapte. La scurtă vreme a apărut o parodie (tot anonimă) atît de înfiorătoare, încît fratele mai mare ¹⁾ al lui Otto ²⁾ a sacrificat o impresionantă sumă de bani pentru a cumpăra orice exemplar din „*Experiențele*” care mai putea fi găsit. „*Obligațiile*” mă smulg de la masa de scris. Așadar, pe data viitoare, dacă miraculosul efect îndobitocitor al acelei leșii fierbinți îmi va mai îngădui să înșir cîteva rînduri.

Transmite cele mai cordiale salutări din partea mea doamnei Lizzy.

Al tău,
Maur

Pe aici nici urmă de Kovalevski. În schimb Lavrov mi-a trimis un volum gros dedicat funcțiilor „statului” în viitor⁴⁸. În orice caz amîn și eu citirea ei pe viitor. Aici totul înseamnă acum viitor — de cînd la Bayreuth au răsunat bubuiturile muzicii viitorului⁴⁹.

Pe aici mișună de ruși.

Aflu tocmai acum din scrisoarea soției mele că ești tot la Rams-gate. De aceea expediez scrisoarea direct acolo.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „*Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx*”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : *Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,*
și în : *K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931*

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Eduard Lasker. — *Nota red.*

²⁾ Bismarck. — *Nota red.*

10

Engels către Marx

la Karlsbad

Ramsgate, vineri 25 aug. 76

Dragul meu Maur,

Scrisoarea ta a sosit aici marți, și acum circulă pe la fiicele tale ¹⁾. Cît privește rătăcirile voastre timp de 28 de ore pe drumul dintre Köln și Karlsbad — nimeni nu vă invidiază ; în schimb se încheie strașnice rămășaguri pe seama cantităților de „lichid” bavarez care v-au ajutat să ieșiți cu bine din toate aceste încurcături.

Lenchen a sosit luna trecută de la Hastings, unde a petrecut duminica împreună cu Jenny și cu familia Lafargue ; deși nu se simțea prea bine, a intrat în apă și s-a ales cu o înfiorătoare durere de cap, care a ținut-o două zile ; o a doua încercare a înrăutățit și mai mult lucrurile, așa că a fost nevoită să renunțe la scăldat. Marți a plecat acasă, iar în ziua următoare, alaltăieri, a sosit aici soția ta, care în orice caz arată mult mai bine decît acum șase săptămîni. Aleargă mult încolo și încoace, are poftă de mîncare și, după cît se pare, doarme bine. Împreună cu Lizzie hoinărește pe plajă, după ce eu le întrezesc la gară cu un pahar de Porto, și amîndouă se bucură că n-au de făcut corespondență. Lizzie se simte excelent după aceste băi de mare, și sper ca de data aceasta efectul lor să țină toată iarna.

În momentul de față Ramsgate este populat aproape exclusiv de mici greengrocers ²⁾ și de alți foarte mărunți shopkeepers ³⁾ londonezi. Indivizii aceștia rămîn aici o săptămîină, termenul de expirare a return ticket ⁴⁾-ului, iar apoi fac loc altora de aceeași teapă. Acesta-i publicul care înainte făcea excursii de o zi și acum vine pentru o săptămîină întreagă. La prima privire ai crede că sînt muncitori, dar din discuțiile lor îți dai seama imediat că sînt rather above that ⁵⁾ și că fac parte din cea mai antipatică pătură a societății londoneze, din acea specie care prin limbaj și maniere se și pregătește pentru profesiunea de costermonger ⁶⁾, care îi așteaptă

1) Jenny Longuet și Laura Lafargue. — *Nota red.*

2) — zarzavagii. — *Nota trad.*

3) — prăvăliași. — *Nota trad.*

4) — biletului de întoarcere. — *Nota trad.*

5) — ceva mai scuturați. — *Nota trad.*

6) — tarabagiu. — *Nota trad.*

tot atât de inevitabil ca și falimentul. Și acum Tussy să și-l imagineze pe bătrînul ei prieten Gore stînd dimineața pe plajă, înconjurat de 30—40 de asemenea dames de la halle !¹⁾.

Pentru un om pe care atmosfera stațiunii balneare îl timpește din ce în ce mai mult, lectura cea mai potrivită este, natural, filozofia naturală a realității a d-lui Dühring²⁾. Niciodată nu mi-a căzut în mină ceva atât de natural. Nu se pomenește decît de lucruri naturale, căci tot ce se întîmplă cu lucrurile naturale d-lui D[ühring] i se pare natural, motiv pentru care el și pornește întotdeauna de la „teze axiomatice”, deoarece ceea ce este natural nici nu mai are nevoie de vreo demonstrație. Cartea depășește în platitudine tot ce s-a scris pînă acum. Oricît de proastă ar fi, partea care se ocupă de natură rămîne totuși de departe cea mai bună. Aici mai găsești de bine, de rău, vagi rămășițe de construcții dialectice, dar de îndată ce el ajunge la relațiile sociale și istorice, începe din nou domnia vechii metafizici sub formă de *morală*, și iată-l călare pe gloaba chioară care-l poartă într-una în cerc fără putință de scăpare. Orizontul lui nu depășește sfera de acțiune a dreptului civil prusian, iar administrația birocratică prusiană reprezintă pentru el „statul”. De azi într-o săptămînă ne întoarcem la Londra și atunci îl voi lua imediat în primire pe acest tip. Ce fel de adevăruri eterne propovăduiește el poți deduce singur din cele trei bêtes noires³⁾ ale sale : tutunul, pisicile și evreii, și acestea își iau porția cu vîrf și îndesat.

Tocmai acum a sosit o scrisoare a lui Tussy către Lenchen, o trimit imediat la Londra.

„Daily News” și bătrînul Russell cu strigătele lor despre „atrocitățile turcești”⁵⁰ le-au făcut rușilor un neprețuit serviciu și le-au pregătit strălucit viitoarea campanie, pe care o vor putea începe de îndată ce domnii liberali se vor afla aici la cîrmă. Presa liberală din provincie trage și ea acum semnalul de alarmă, și cum bătrînul Dizzy⁴⁾ s-a retras în Camera lorzilor⁵¹, la viitoarea sesiune a Camerei Comunelor tonul îl vor da, desigur, scandalagii liberali. Despre infamiile muntenegrenilor și herțegovinilor nu se suflă, firește, nici o vorbă. Din fericire, sîrbii încasează lovituri — pînă și Forbes, singurul corespondent de război rațional, vorbește despre

¹⁾ — precupețe. — *Nota trad.*

²⁾ E. Dühring. „Curs de filozofie”. — *Nota red.*

³⁾ — oi negre. — *Nota trad.*

⁴⁾ Disraeli. — *Nota red.*

superioritatea militară a trupelor turcești cu o ardoare pe care nu încearcă deloc s-o ascundă, iar pentru Белый царь¹⁾ nu e prea ușor să intervină.

Soția ta și cu Lizzie vă trimit calde salutări ție și lui Tussy.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

11

Marx către Engels

la Londra

[Londra] 11 dec. 76

Dear Fred,

Kovalevski a fost ieri pe la mine și l-a cerut pe Hanssen⁵²; i-am spus că-l va avea *miine seară*; totodată, la insistențele lui, ne-am înțeles să-ți facem o vizită în aceeași seară (marți).

Ți-l trimit pe Hanssen, pe care-l vei da gata, ca și mine, fără nici o greutate, în câteva ore.

Scris referitor la legătoria de cărți.

Salut.

Al tău,
K. M.

După *conferință* (de la St. James)⁵³, d-l Gladstone și-a făcut apariția în loja în care se afla d-na Novikov, i-a oferit acesteia brațul — „pour montrer” (așa s-a exprimat el, după cum afirmă d-na Novikov) „que l'alliance entre l'Angleterre et la Russie existe déjà”²⁾ — și a trecut țanțoș la brațul ei prin mulțimea care s-a dat în lături, de o parte și de alta; el este un tip relativ scund și subțirel, ea —

¹⁾ Țarul alb, este vorba despre Alexandru al II-lea. — *Nota red.*

²⁾ — pentru a arăta... că alianța dintre Anglia și Rusia există deja”. — *Nota trad.*

un adevărat dragon. Ea i-a spus lui Kovalevski : „Que ces Anglais sont gauches !”¹⁾.

Domnul generalisim Cerneaev a întrebat-o de două ori telegrafic pe d-na Novikov dacă este cazul să se prezinte și el la conferință ; după cît se pare, răspunsul ei a fost că d-lui Gladstone i-ar face plăcere să se vadă cu el între patru ochi, dar că consideră o eventuală apariție a lor în public ca inoportună.

Harrison (care în articolul său „*Cross and crescent*”²⁾ ⁵⁴, publicat în „*Fortnigtly Review*”, se fălește cu unele hints³⁾ împrumutate de la Kovalevski) i-a spus în față lui Howell, la conferință (intrarea se făcea pe bază de invitații), că muncitorii prezenți acolo fac parte cu toții dintr-o bandă venală pe care el (Harrison) o cunoaște foarte bine.

Din păcate, Charles Darwin a scris și el la această mirșavă demonstrație. Lewes însă a refuzat s-o facă.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

1) — „Ce stîngaci sînt acești englezi !”. — *Nota trad*

2) — „*Cruce și semilună*”. — *Nota trad*.

3) — sugestiile. — *Nota trad*.

1877

12

Engels către Marx

la Londra

42, Kings Road Brighton,
23 febr. 77

Dragul meu Maur,

Săptămîna trecută i-am scris lui Bignami, m-am abonat la „Plebe” și i-am scris despre alegeri⁵⁶. Răsalaltăieri, înaintea plecării noastre⁵⁶, am primit trei numere, iar pe cele care-mi lipsesc mi le va trimite el ulterior⁵⁷. Intervenția mea nu putea veni într-un moment mai potrivit.

„Plebe” din 7 ianuarie informează despre dezbaterile curții cu juri în cazul chestorului din Torino (directorul poliției), *Bignami* (același care îl trata pe Terzaghi cu „Vermut”, vezi „All[iance] de la D[émocratie] S[ocialiste]”⁵⁸), acuzat de *sustragere* (tout comme chez nous ! ¹)). Un polițist oarecare pe nume Blandini declară că din ordinul lui Bignami a efectuat *pro forma*²) o percheziție la domiciliul lui Terzaghi, dar că același B[ignami] i-a ordonat să confişte numai ceea ce-i va da T[erzaghi]. Cînd s-a emis mandatul de arestare împotriva lui T[erzaghi], acesta fusese deja arestat de un alt polițist, pe nume Premerlani, din ordinul lui Bignami ; T[erzaghi] era un agente segreto di Bignami, che gli dava tre lire (franci) al giorno³). În legătură cu toate acestea „Plebe” notează : de aici se vede în ce fel sînt folosite „fondi segreti dei governi di classe”⁴).

Răspunsul vine de la o fițiucă bakunistă, „Il Martello”⁵) — după nume îl recunosc pe Cafiero al meu. Dar cum abominabilul caz Terzaghi nu putea fi abordat, fițiuca se agață de „fondi segreti dei governi di classe”⁴) : așadar, la voi „governi non di classe”⁶) au și ele

¹) — (exact ca la noi). — *Nota trad.*

²) — *de formă*. — *Nota trad.*

³) — un agent secret al lui Bignami, plătit cu trei lire (franci) pe zi. —

Nota trad.

⁴) — „fondurile secrete ale guvernului de clasă”. — *Nota trad.*

⁵) Vezi „Plebe” din 21 ianuarie. — *Nota red.*

⁶) — guvernele fără caracter de clasă. — *Nota trad.*

„fondi segreti“, așadar și la voi totul va rămîne ca înainte, urmînd apoi întreaga tiradă ultraanarhistă que l'on sait¹⁾. „Plebe“ răspunde fițiucii așa cum merită, pentru ca apoi imediat să se năpustească împotriva lui „Bull[etin] Jurassien“, pe care, chipurile, patru rînduri apărute în „Pl[ebe]“ l-ar fi făcut să spumege de furie, dar care prezintă astfel lucrurile ca și cum turbată ar fi „Plebe“, pe care, de fapt, insinuările jurasiene nu pot decît s-o amuze. Dealtfel [continuă „Plebe“] trebuie să fii foarte naiv ca să muști din momeala aruncată de unii indivizi, care, bolnavi de invidie, bat la toate ușile pentru a cerși, printre calomniile proferate, o picătură de răutate împotriva noastră. Mîna care de mult timp seamănă certuri și zizanii, este prea cunoscută, așa încît uneltirile ei iezuite (à la Loyola) sînt imediat depistate și „gli onesti non ne facciamo tantosto giustizia“²⁾. În același număr este inserată o corespondență a lui E. D[ö]renberg] (Drog. — de la Berl[iner] Fr[ei]e Presse“) cu privire la alegerile de la Berlin.

În numărul din 16 februarie, o corespondență din Bruxelles, semnată „C[ésar] D[e]P[aepe]“ și consacrată noii mișcări flamande în favoarea legii cu privire la fabrici și a votului universal, se încheie cu cuvintele: „Noi crediamo altresì di arrivare, con questo metodo, più prontamente e più puramente all'emancipazione del proletario, piuttosto che star lì, abbaiando alla luna per degli anni e dei quarti di secolo, e attendendo che mamma Rivoluzione voglia degnarsi di venire a spezzarsi le catene dei lavoratori“³⁾. În continuare se amintește pe un ton plin de bunăvoință despre apelul bătrînului Becker⁵⁹, considerat ca un *symptom*.

Astăzi am primit o scrisoare foarte entuziastă de la Bignami, care mă anunță că va publica articolul meu cu privire la alegeri și îmi confirmă că Federazione dell' alta Italia, care cuprinde ținutul dintre Veneția și Torino și își ține zilele acestea congresul⁶⁰, vuole lottare sul terreno del suffragio universale⁴⁾. Organul ei de presă oficial este „Plebe“.

Așadar, în fortăreața avocaților, literaților și a trîntorilor din Italia s-a produs o breșă. Unde mai pui că toți membrii mai vechi

1) — pe care o cunoaștem. — *Nota trad.*

2) — „oamenii cinstiți o vor răsplăti așa cum merită“. — *Nota trad.*

3) „Noi credem că, prin această metodă, se poate ajunge la eliberarea proletariatului mai repede și într-un mod mai corect decît dacă, ani de-a rîndul sau chiar decenii, am sta cu brațele încrucișate, am lătra la lună și am aștepta ca mama-revoluția să catadicsească să apară, pentru a sfărîma lanțurile muncitorilor“. — *Nota trad.*

4) — intenționează să lupte pe tărîmul votului universal. — *Nota trad.*

ai Alianței⁶¹ din Milano de pe vremea lui Cuno : Mauro Gandolfi ș.a. par să fi aderat la federație. Într-adevăr, nu este cu puțință ca, într-un oraș industrial cum e Milano, o mișcare muncitorească fictivă să ființeze un timp mai îndelungat. Iar Italia de nord joacă un rol hotărâtor nu numai sub aspect strategic, ci și în ceea ce privește mișcarea muncitorească din întreaga peninsulă țărănească.

Așadar, guvernul internațional de la Neuchâtel⁶² mai dispune acum în mod incontestabil numai de Spania, dar cât va mai dura și asta ?

Dealtfel, pentru a putea urmări cu mai multă precizie desfășurarea acestor evenimente, d-l Demuth ar fi trebuit de mult să se aboneze la „Bull[etin] Jurass[ien]”, după cum fusese convenția. Ar trebui însă să știm și noi ce anateme aruncă dictatorul universal și vicarul Sfintului scaun¹).

Calde salutări tuturor.

Al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

13

Engels către Marx

la Londra

42, Kings Road, Brighton,
2 martie 77

Dragul meu Maur,

I-am scris lui Liebknecht și l-am rugat ca, pînă una-alta, să-mi trimită corecturile⁶³ aici ; în mod obișnuit eu le primesc cel mai târziu luna, dar săptămîna aceasta nu a sosit încă nici una și mă tem că iar s-a rătăcit ceva ca de obicei. Vrei să fii atît de amabil și să vezi la mine acasă dacă nu cumva mai sînt acolo unele corecturi și even-

¹) James Guillaume. — Nota red.

tual să mi le trimiți ? Mrs. Leeson îți va arăta pachetele cu ziarele sosite, printre care vei găsi cu ușurință corecturile ; tot ea îți poate da și banderolele ziarelor etc. ca să le folosești la împachetat. Altminteri indivizii aceștia sînt în stare să publice pe numele meu stupizeniile scrise de ei.

Din unele puncte de vedere mă bucur că Lina ¹⁾ și Pumps se vor întoarce abia pe la mijlocul lunii. În primul rînd, atunci vom fi și noi din nou acasă, căci avem de gînd să ne înapoiem de marțea viitoare într-o săptămînă ²⁾, iar în al doilea rînd, în felul acesta cîștig timp pentru a-i trimite Linei, în completarea celor 15 l. st. trimise în grabă (tot ce aveam atunci), încă 5 l. st. pentru orice eventualitate și pentru a-i mai explica încă o dată răsPICAT — ceea ce, se pare, nu e deloc deplasat — că trebuie să caute să-și aranjeze mai degrabă un voiaj confortabil decît unul ieftin, deoarece toți banii pe care i-am trimis pînă acum sînt destinați exclusiv călătoriei de întoarcere.

Aici a fost o vreme admirabilă ; azi este ceață, aerul e umed și din cînd în cînd plouă. Ce diferență de climă este între Londra și Brighton văd din buletinele apărute azi dimineață în ziare, care anunță că la voi în parcuri apa are un strat de gheață gros de 1½ țoli, pe cînd aici efectul celor cîtorva ore reci din timpul nopții este anihilat încă de pe la orele 10 de razele soarelui. Pentru două săptămîni de vacanță petrecute iarna la mare, Brighton este într-adevăr „un loc distins”, ceea ce și explică faptul că aici se adună atîta lume distinsă. Este însă o rușine pentru Londra ca, după înființarea acvariului de aici, care, datorită realizărilor sale în domeniul creșterii peștilor și a amfibiilor, și-a cucerit realmente o faimă științifică, acolo să se meargă cu nesocotința atît de departe încît să se prezinte în Westminster o caricatură — music-hall pe fond piscicol — și pe deasupra să se mai facă și atîta tărăboi în jurul acestei idei.

Calde salutări.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Lina Schöler. — *Nota red.*

²⁾ 13 martie. — *Nota red.*

14

Marx către Engels

la Brighton

[Londra] 3 martie 77

Dear Fred,

Odată cu scrisoarea îți trimit și „Plebe”, precum și cele găsite acasă la tine care ți-au fost trimise de la Leipzig⁶³. Cît privește importanta declarație a Federației din Italia alta ¹⁾, în care aceasta susține că a respectat întotdeauna „statutul inițial” al Internaționalei⁶⁴ și că se dezice oficial de legătura nemijlocită a federației cu grupurile bakuniste italiene, va trebui ca tu să informezi cît mai curînd posibil ziarul „Vorwärts”⁶⁵ despre aceasta, ca și despre faptele foarte interesante pe care mi le-ai relatat în prima scrisoare ²⁾ și care mi-au făcut o mare bucurie. Altminteri Liebknecht este în stare să facă și de data asta o prostie.

În tot acest timp m-am simțit foarte prost — m-au chinuit o răceală cronică, guturai și tuse.

Cu Lina all right ³⁾.

Lavrov, căruia îi merge al dracului de rău, aduce elogiile articolelor tale împotriva lui Dühring, dar spune că lumea (adică el) „nu este deprinsă cu atîta indulgență în polemicile lui Engels”.

Lunea viitoare vei primi o scrisoare mai lungă de la mine ⁴⁾. Nu *considera* aceasta ca o manevră gen Dühring, care constă în a promite mereu și a nu respecta niciodată promisiunea.

Calde salutări lui Lizzy.

Al tău,
K. Marx

Dracu să-l ia pe Hirsch împreună cu Castelnau al lui. Acesta din urmă îmi cere acum, în numele amîndurora, să figurez în calitate de colaborator la gazeta muncitorească pe care vor s-o fondeze. Ca și cum eu aș avea timp de așa ceva — și Hirsch trebuie doar să știe că nu am! Dacă numele meu va figura numai de formă, mă

¹⁾ — de nord. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 31—33. — *Nota red.*

³⁾ — totul e în ordine (vezi scrisoarea precedentă). — *Nota trad.*

⁴⁾ Vezi scrisoarea următoare. — *Nota red.*

voi alege doar cu o „răspundere”, de pe urma căreia nu beneficiaz în nici un fel. Întrucît d-l Castelnau recunoaște acum singur că, atîta timp cît va dura domnia lui Quêt, abrégé-ul său din „Capitalul” rămîne de domeniul fanteziei, urmează ca el să mă prelucereze în alt mod. Pînă acum nu am văzut ca el sau Hirsch să fi făcut pentru „Capitalul” barem atît cît a făcut Laveleye⁶⁶ sau Block⁶⁷.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

15

Marx către Engels

la Brighton

[Londra] 5 martie 77

Dear Fred,

Îți trimit alăturat „Dühringiana”⁶⁸. Mi-a fost imposibil să-l citesc pe acest individ fără să-i și dau mereu zdravăn la cap.

Acum, după ce m-am familiarizat cu materialul, lucru pentru care a fost nevoie de răbdare, dar și de un rețevă la îndemînă (partea de la Ricardo încolo, pe care încă n-am citit-o, conține, probabil, multe perle delicioase), mă simt în stare ca în viitor să-l savurez în tihnă. Scriitorul acesta, de îndată ce ai reușit să-i pătrunzi scrierile într-atît încît să-i știi pe dinafară metoda, începe chiar să devină într-o oarecare măsură amuzant. Dealtfel, el mi-a prins realmente bine, servindu-mi ca „ocupație” secundară în perioada în care m-a chinuit guturaiul acela nesuferit.

Al tău,
Maur

Apropo. Articolul cel mai veninos pe tema Gladstone-Novikov, din cauza căruia lui „Whitehall Review” i s-a făcut inima cît un purice, a apărut alaltăieri, cu unele retuşări atenuante făcute de Barry în „Vanity Fair”⁶⁹. Aşa cum am dedus şi noi ieri, cînd ne-am întîlnit cu fiul şi fiica lui Collet, tatăl Collet dezaprobă treaba asta, deoarece Gladstone trece drept un om onest, chiar dacă e cam ticnit, iar un asemenea gen de polemică este „indecent”.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

16

Engels către Marx

la Londra

42, Kings Road, Brighton
6.3.77

Dragul meu Maur,

Multe mulţumiri pentru ampla lucrare cu privire la „Kritische Geschichte”⁶⁸. Este chiar mai mult decît aveam nevoie pentru a-i veni de hac acestui individ şi în acest domeniu. La drept vorbind, Lavrov are într-o oarecare măsură dreptate cînd spune că individul a fost tratat pînă acum cu prea multe menajamente ¹⁾. Acum, cînd parcurg din nou cursul de economie politică ²⁾, cînd cunosc atît omul cît şi maniera lui, cînd nu mai am de ce să mă tem că tot acest spanac ascunde vreo capcană, acum, cînd toată această stupizenie grandilocventă a ieşit la iveală în toată goliiciunea ei, găsesc într-adevăr că e cazul să ne arătăm ceva mai mult dispreţul. Bunul Lavrov are, desigur, motivele sale ; în ale sale проповеди³⁾, el n-are nevoie să-şi tempereze crescendo-ul, aşa cum sîntem nevoiţi noi s-o facem, cînd ne aşteaptă o răfuială atît de îndelungată. Cu toate acestea însă, la capătul capitolului „Filozofia”, el nu va mai putea reproşa excesul de indulgenţă, iar la capitolul „Economie politică” — cu atît mai puţin ⁴⁾.

¹⁾ Vezi volumul de faţă, p. 35. — *Nota red.*

²⁾ E. Dühring. „Cursus der National- und Socialökonomie”. — *Nota red.*

³⁾ — predici. — *Nota trad.*

⁴⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”, secţiunea întîi şi secţiunea a doua. — *Nota red.*

Serioasele rezerve manifestate de Collet în legătură cu Gladstone¹⁾ erau inevitabile. Acestea sînt lucruri care nu se pot petrece fără un ordin primit de sus. Ar fi trebuit să se aștepte în liniște pînă ce Gladstone ar fi venit din nou la putere, și atunci să se lase în seama lui U.²⁾ ca, prin innuendos³⁾ profunde, insesizabile chiar și pentru cel în cauză, să lanseze un avertisment serios. Lupta împotriva secret diplomacy⁴⁾ trebuie dusă ea însăși cu metodele diplomației secrete.

Materialele din „Plebe” le voi prelucra pentru Wilhelm⁶⁾. Sciuziunea din Italia i-a făcut praf pe domnii dictatori anarhiști. Din scurtele note apărute în acest număr din „Plebe” referitoare la spiriti ristretti ed anarchici — ed allo stesso tempo mostruosa contraddizione — dittatoriali⁵⁾ reiese că Bignami îi cunoaște foarte bine pe acești tipi, cu tot ce îl caracterizează pe fiecare în parte. Bakunin a fost întotdeauna mai abil și mai reținut decît d-l Guillaume, căruia prea îi sfîrîie călcîiele să se vadă stăpînitorul lumii.

Ce mi-ai trimis tu nu era o corectură nouă⁶⁾. N-am primit nici una pînă acum. De cînd cu Wilhelm lucrurile merg într-adevăr anapoda.

De azi într-o săptămînă ne întoarcem acasă. Lizzy s-a restabilit admirabil. Are o poftă de mîncare aproape normală, dar e drept că aici, de-a lungul țărmlui nesfirșit al mării, aerul este extraordinar.

Călduroase salutări.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

²⁾ Urquhart. — *Nota red.*

³⁾ — insinuări. — *Nota trad.*

⁴⁾ — diplomației secrete. — *Nota trad.*

⁵⁾ — unele mărginite capete anarhice și — monstruoasă contradicție — totodată dictatoriale. — *Nota trad.*

17

Marx către Engels

la Brighton

[Londra] 7 martie 1877

Dear Fred,

Intrucît mai tîrziu s-ar putea întîmpla să uit, îți trimit ca adaos la ultima mea scrisoare și acest supliment :

1. Punctul cel mai important în concepția lui Hume cu privire la influența unei sporiri cantitative a banilor asupra stimulării industriei, un punct care arată totodată în modul cel mai limpede (dacă în genere mai putea exista vreun dubiu în această privință) că la el această sporire apare numai odată cu deprecierea metalelor nobile, un punct asupra căruia Hume revine în repetate rînduri — după cum se poate vedea și din extrasul trimis de mine —, este teza potrivit căreia „*the price of labour*”¹⁾ crește abia în ultimă instanță, în urma creșterii prețurilor tuturor celorlalte mărfuri²⁾. Despre acest lucru nu găsim la d-l Dühring³⁾ nici o referire, dealtfel, în genere, la el, Hume, pe care îl ridică în slăvi, este tratat cu aceeași neglijență și superficialitate ca și toți ceilalți autori. În afară de aceasta, chiar dacă el ar fi sesizat acest lucru — ceea ce e mai mult decît îndoielnic —, n-ar fi fost tocmai indicat să facă apologia unor asemenea teorii în fața muncitorilor; era, prin urmare, de preferat to burke the whole⁴⁾.

2. Maniera mea proprie de a-i considera pe fiziocrați drept primii comentatori metodici (nu doar ocazionali, cum a fost Petty etc.) ai capitalului și ai modului de producție capitalist n-am vrut, firește, să i-o expun omului așa, de-a dreptul. Odată exprimat direct, punctul meu de vedere ar fi putut fi preluat și denaturat de diferiți ageamii, mai înainte ca eu să fi avut ocazia de a-l prezenta. De aceea n-am atins această chestiune în expunerea pe care ți-am trimis-o.

Dar poate că răspunzîndu-i lui Dühring ar fi nimerit să ne referim la următoarele două pasaje din „*Capitalul*”. Le citez din ediția franceză, unde nu apar doar tangențial, ca în originalul german.

Cu privire la „*Tableau économique*”⁵⁾ :

„La reproduction annuelle est un procès très facile à saisir tant que l'on ne considère que le fonds de la production annuelle, mais

¹⁾ — „prețul muncii”. — Nota trad.

²⁾ E. Dühring. „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus”. — Nota red.

³⁾ — să lase totul baltă. — Nota trad.

tous les éléments de celle-ci doivent passer par le marché. Là les mouvements des capitaux et des revenus se croisent, s'entremêlent et se perdent dans un mouvement général de déplacement — la circulation de la richesse sociale — qui trouble la vue de l'observateur et offre à l'analyse des problèmes très-complicqués. C'est le grand mérite des physiocrates d'avoir les premiers essayé de donner, dans leur *tableau économique*, une image de la reproduction annuelle telle qu'elle sort de la circulation. Leur exposition est à beaucoup d'égards plus près de la vérité que celle de leurs successeurs" (258, 259)¹⁾.

Cu privire la definiția „*muncii productive*”

„Aussi l'économie politique classique a-t-elle toujours, tantôt instinctivement, tantôt consciemment, soutenu que ce qui caractérise le travail productif, c'était de rendre une plus-value. Ses définitions du travail productif, changent à mesure qu'elle pousse plus avant son analyse de la plus-value. Les physiocrates, par exemple, déclarent que le travail agricole seul est productif. Et pourquoi ? Parce que seul il donne une plus-value qui, pour eux, n'existe que sous la forme de la rente foncière” (p. 219)²⁾.

„Cu toate că fiziocrații nu au descoperit secretul plusvalorii, pentru ei era totuși clar că plusvaloarea «constituie o avuție independentă și disponibilă, pe care el” (posesorul avuției) „n'a point achetée et qu'il vend»”³⁾ (Turgot) („Capitalul”, ediția a 2-a germană, p. 554) și că ea nu putea izvorî din *circulație* (loc. cit., p. 141—145)⁴⁾.

Mă aflam tocmai la masă, când a sosit ' great Barry, in great hurry⁴⁾ cu opt ziare sub braț.

¹⁾ „Atita timp cît avem în vedere numai fondul producției anuale, procesul de reproducție anual poate fi ușor înțeles. Dar toate elementele componente ale producției anuale trebuie aduse pe piața de mărfuri. Aici mișcările capitalurilor individuale și ale veniturilor personale se încrucișează, se amestecă și se pierd într-o deplasare generală — în circulația avuției sociale — care tulbură privirea și-l pune pe cercetător în fața unor probleme foarte complicate. Este marele merit al fiziocraților de a fi încercat să dea pentru prima dată, în al lor „Tableau économique”, o imagine a reproducției producției anuale în forma în care ea reiese din circulație. Expunerea lor este din multe puncte de vedere mai aproape de adevăr decît aceea a urmașilor lor” (p. 258—259)¹⁾.

²⁾ „Tot astfel economia politică clasică a susținut întotdeauna fie instinctiv, fie conștient, că ceea ce caracterizează munca productivă este faptul că produce plusvaloare. Definițiile muncii productive date de ea diferă pe măsură ce se avansează în analiza plusvalorii. Astfel, fiziocrații declară că numai munca agricolă este productivă. Și de ce ? Pentru că numai ea prduce plusvaloare care, pentru ei, există exclusiv sub forma rentei funciare” (p. 219)²⁾. — *Nota trad.*

³⁾ „nu a cumpărat-o și pe care o vinde”. — *Nota trad.*

⁴⁾ marele Barry, în mare grabă. — *Nota trad.*

Redactorii ziarelor engleze sînt niște specimene foarte ciudate. Editorul lui „*Vanity Fair*” (adică subalternul ; șeful și proprietarul gazetei, d-l Bowles, semi-urquhartist, se află în Spania împreună cu soția lui, care-și caută de sănătate), a publicat în sfîrșit articolul cu pricina⁶⁹, din fața căruia s-au dat înapoi cu groază gazeta scoțiană „*Morning News*” și revista londoneză „*Whitehall Review*”, precum și cele 6 governmental papers¹⁾ sau mai precis presa centrală aflată în miinile guvernului tory care le încropește materialul.

Bun. Același individ de la „*Vanity Fair*”, pentru a-și lua acum revanșa, se îngrozește la rîndul său de o repunere pe tapet (în interesul cauzei și al d-lui Barry) a articolului, pe care cele opt ziare susmenționate l-au și publicat, adică a articolului referitor la Gladstone din „*Contemporary Review*”⁷⁵. El îl întreabă printr-o scrisoare pe Barry ce trebuie să facă în caz că i se va intenta un proces de calomnie ? Eu l-am instruit pe Barry — care din spirit de prevedere s-a și înarmat cu cele opt ziare amintite — în privința răspunsului pe care trebuie să-l dea. I must be very much mistaken if even this hesitation (which we shall, however, overcome) has not something to do with the „scruples” of Mr. Collet. It is, in fact, too bad to take the secret diplomacy business out of their hands ?²⁾

Dealtfel, diplomația rusă a decăzut complet, degenerînd în farsă. Turneul diplomatic întreprins de d-l Ignatiev, indiferent dacă inițial s-a bucurat sau nu de succes, rămîne în orice caz un pelerinaj mai grotesc și mai compromițător chiar decît cel al d-lui Thiers după falimentul de la 4 septembrie⁷⁶.

De la distinsul *Gambuzzi* am primit un necrolog, însumînd 9 pagini și elaborat de el însuși, în memoria distinsului *Fanelli*⁷⁷, decedat de curînd. Necrologul era menit să-mi trezească remușcări pentru jignirile aduse ejusdem³⁾ Fanelli în broșura despre Alianță⁷⁸.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — ziare guvernamentale. — *Nota trad.*

²⁾ — Aș greși teribil dacă n-aș explica tocmai această ezitare (pe care, pînă la urmă, o vom depăși) prin „scrupulele” d-lui Collet. Nu este oare, într-adevăr, îngrozitor să le smulgi din mină afacerea cu diplomația secretă ? — *Nota trad.*

³⁾ — aceluiași. — *Nota trad.*

18

Engels către Marx

la Londra

42, Kings Road, Brighton
27 mai 77

Dragul meu Maur,

Te-a mirat, desigur, tăcerea mea încăpăținată. Am avut însă o săptămână afurisit de proastă și asta din cauza ochiului, afectat de lumina prea puternică a soarelui. De o săptămână port în permanență ochelari și mi-am luat adio de la băuturile alcoolice, dar la început n-am simțit nici o ameliorare. Abia de ieri am observat o schimbare categorică, într-atît încît acum ochiul nu mă mai supără. Cînd voi veni la Londra (vineri) ¹⁾ sînt hotărît să termin odată cu povestea asta, căci m-am săturat de starea asta în care nu poți face nimic.

Stupidele ziare engleze fabulează despre succesele enorme înregistrate de ruși în Armenia⁷⁹, care însă deocamdată nu sînt decît foarte puține la număr. Dar dacă la Constantinopol softalele nu vor interveni rapid, răul pricinuit de Muhtar Pașa poate fi foarte mare. În ce privește operațiunile militare de la Dunăre, semnificativ este faptul că țarul²⁾ va trebui să ajungă acolo înainte de a se întreprinde ceva. Dealtfel, pînă în prezent organizarea armatei ruse pare să se prezînte într-adevăr mai bine decît era de așteptat; ne vom putea însă lămuri în această privință abia cînd va începe adevărata campanie. Deznodămîntul depinde însă de Constantinopol și producerea lui începe să devină urgentă.

Monsieur Mac-Mahon pare să se fi înșelat săvîrșind acel coup de tête³⁾ ⁸⁰. Treaba nu merge; nici măcar bursa, cu toate eforturile depuse, nu vrea să muște zdravăn din momeală. Asigurările lui că intenționează să se mențină în limitele legalității au arătat și ele că rezultatul nu corespunde garanțiilor promise de Broglie și compania. Dacă de data aceasta francezii se vor ține tare și vor vota, dacă nu chiar așa cum se cuvine, cel puțin nu mai prost decît ultima oară, atunci probabil că vor pune capăt odată pentru totdeauna acestui gen de reacțiune. Judecînd după felul cum se desfășoară lucrurile, lovitura aceasta nu miza pe folosirea forței, iar dacă ulterior se va face încercarea de a se recurge și la forță, după toate

¹⁾ 1 iunie. — *Nota red.*²⁾ Alexandru al II-lea. — *Nota red.*³⁾ — faptă îndrăzneată, necugetată. — *Nota trad.*

probabilitățile se va înregistra un eșec. Un coup d'état ¹⁾ nu poate fi amînat cu trei luni de zile așa cum se întîmplă cu scadența unei polițe. În plus, Broglie nu este un om de acțiune, ci un intrigant parlamentar, care va rata cu siguranță momentul potrivit, chiar dacă scrupulele și reticențele lui Mac-Mahon nu lăsau dintr-un bun început să se întrevadă în mod cert acest lucru. Pe scurt, lucrurile evoluează extrem de favorabil, și dacă și de această dată alegătorii se vor lăsa tratați de către perfecți etc. ca o turmă de votanți, înseamnă că nici nu merită altceva, dar se pare că nu se va întîmpla așa. Ce șanse de succes are porcul ăla bătrîn, Thiers, dacă M[a]c-M[ahon] pune alternativa : alegeri reușite sau demisionez ! Dobitocul !

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

19

Marx către Engels

la Brighton

[Londra] 31 mai 77

Dragă Engels,

Sper că ochiul nu te mai supără. D-na Longuet senior i-a trimis D-nei Lormier, a cărei oftalmie se agrava cu fiecare zi, devenind cît se poate de îngrijorătoare, un borcănaș cu o alifie (care trebuie să fi costat nu mai puțin de 30 de franci) din care ea a folosit o cantitate foarte mică și — mirabile dictu ²⁾ — în cîteva zile s-a vindecat complet. Faptul este absolut autentic. În Franța, alifia aceasta este la mare preț, iar cînd o vei miroși, vedea etc., vei ghici cu siguranță care sînt principalele ei componente.

Aprecierea pe care ai făcut-o tu asupra state in Turkey ³⁾ se potrivește în așa măsură cu felul în care am văzut eu lucrurile, încît i-am expus-o lui Wróblewski aproape textual.

¹⁾ — lovitură de stat. — *Nota trad.*

²⁾ e minunat de spus. — *Nota trad.*

³⁾ — situației din Turcia. — *Nota trad.*

Dar criza se apropie. Sub directa influență a rușilor, Mahmud Daman și compania s-ar arăta foarte dispuși să încheie pace cu rușii, cu care prilej, desigur, s-ar conveni asupra *abrogării constituției* (recomandare exprimată și de „Times” în același număr în care el îl atacă pe Mac-Mahon din cauza anticonstituționalismului lui⁸¹). Nimic mai convenabil pentru țar¹); ceea ce am văzut pînă acum n-a fost, ca să spunem așa, decît o paradă militară preliminară; din diferite motive (abstracție făcînd de bloody ignorance²)), diferitele partide supraapreciază și exagerează succesele repurtate de ruși în Asia Mică⁷⁹; vaga penurie financiară este încă într-un stadiu incipient; boala caucaziană se manifestă în continuare doar sporadic⁸²; din toate acestea țarul nu s-ar alege decît cu un succes d'estime³) și pentru moment n-ar fi nevoit să acorde o constituție; apoi, el ar mai putea să joace un rol important în criza din Occident etc. etc. Midhat Pașa, I am told, does everything from here to push the movement at Constantinople on which, in fact, the fate of Turkey (and the immediate prospects of Russian „development”) depend⁴).

În Franța se confirmă cele afirmate de mine mai de mult și în zadar în fața lui Lissagaray (acum iar vede totul mult prea în roz), și anume că adevărata burghezie industrială și comercială este republicană, așa cum au arătat-o limpede, în fapt, evenimentele petrecute even since Thiers' régime⁵), și că „les hommes de combat”⁶) nu mai reprezintă decît les beaux restes⁷) ale profesional politicians⁸) din vechile partide, dar nu o clasă. Muncitorii (de la Paris) au lansat lozinca que c'est cette fois l'affaire de Messieurs les bourgeois⁹). De aceea, ei se țin de-o parte.

Din decupajul din „Marseillaise”, pe care ți-l trimit alăturat, vei vedea cum îl tratează ziarele radicale pe Mac-Mahon. Înțeleapta „République Française” îi declară că problema nu poate fi rezolvată decît prin demisia lui; Émile de Girardin îl amenință cu impeachment¹⁰), iar dintre toate ziarele, cel mai inverșunat este „Siècle”, gazeta prăvăliașilor par excellence.

¹) Alexandru al II-lea. — *Nota red.*

²) — crasă ignoranță. — *Nota trad.*

³) succes moral. — *Nota trad.*

⁴) — după cum mi se spune, face aici tot posibilul pentru a impulsiona mișcarea de la Constantinopol, de care depinde, de fapt, soarta Turciei (ca și perspectivele imediate ale „dezvoltării” Rusiei). — *Nota trad.*

⁵) — încă de pe vremea regimului lui Thiers. — *Nota trad.*

⁶) — „cei care luptă”. — *Nota trad.*

⁷) — frumoasele rămășițe. — *Nota trad.*

⁸) — politicienilor de profesie. — *Nota trad.*

⁹) — că de astă dată este rîndul domnilor burghezi să acționeze. — *Nota trad.*

¹⁰) — trimiterea în judecată. — *Nota trad.*

Între timp, bonapartiștii se pregătesc să tragă — prea târziu — spada (ca să nu mai vorbim de faptul că treaba aceasta nici nu intră în vederile lui Broglie). Se va încerca, poate (după o nouă amânare a sesiunii Camerei⁸³), să se declare *état de siège*¹⁾, ceea ce este, fără doar și poate, un act ilegal, dar executat la adăpostul răspunderii legale a miniștrilor și al iresponsabilității constituționale a lui Mac-Mahon. Alegînd această cale, la care aspiră, cel puțin, bonapartiștii, s-ar mai putea ajunge la ciocniri violente. Este o posibilitate, dar nu una probabilă.

Moartea lui Urquhart mi-a anunțat-o, după cum se cuvenea, Collet.

Despre starea sănătății mele nu s-ar putea spune că este strălucită, dar, dacă mă gîndesc cum mă simțeam înainte în același anotimp, acum e acceptabil. Soția mea se întreamează.

Micuțul²⁾ s-a înțărcat ușor (irlandeza mai este, totuși, la noi), dar manifestă o pasiune periculoasă pentru tîrîtul pe scări, în loc să umble prin cameră.

Calde salutări de la toți ai noștri vouă tuturor.

Al tău,
K. M.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

20

Engels către Marx

la Londra

2, Adelaide Gardens
Ramsgate, 15 iulie 77

Dragul meu Maur,

Ne-am instalat aici de miercuri⁸⁴, dar, din păcate, de astă dată aerul marin nu-și face efectul asupra soției mele atît de rapid cum ar fi de dorit, iar pofta de mîncare încă nu i-a revenit. Cit despre mine, parcă nici n-aș fi făcut excursia de la Manchester⁸⁵.

¹⁾ — starea de asediu. — *Nota trad.*

²⁾ Jean-Laurent-Frederick-Longuet. — *Nota red.*

Alăturata scrisoare mi-a fost trimisă împreună cu o scrisoare a aceluiași Wiede⁶⁶ (care însă nu trebuie confundat cu veselul nostru cocoșat ¹⁾). Scrie-mi ce ai de gând să-i răspunzi acestui filistin, pentru a acționa unisono.

Prima corectură din „Economia politică” este deja aici ⁸⁷. Coala a 6-a din „Filozofia”, din care au căzut 29 de rînduri, va fi retipărită ; să sperăm că cu acest prilej nu se va mai întîmpla nimic neplăcut⁸⁸.

Încă nu pot să-mi explic în întregime eșecul rușilor în Asia. Armata caucaziană are un efectiv de 8 divizii a câte 16 batalioane fiecare, așadar, 128 de batalioane de trupe de linie (fără să mai punem la socoteală pușcașii, trupele de garnizoană și formațiile noi), iar Loris-Melikov dispune acum, după cum se pare, de nu mai mult de 40—50 de batalioane. Dacă mai adăugăm la coloanele din flanc de la Batum și Baiazet ²⁾ încă 30 de batalioane (bineînțeles, exagerat de mult), mai rămîn 50—60 de batalioane în privința cărora sînt necesare unele lămuriri. Acestea au rămas, probabil, în Caucaz pentru a acoperi comunicațiile. Dacă această supoziție contrazice fanfaronada inițială a rușilor, asta nu constituie cîtuși de puțin un argument împotriva ei. Anyhow ³⁾, după cît se pare, debarcarea de la Suhum-Kale (indiferent care ar fi putut fi adevăratele ei rezultate directe) și-a atins în întregime ținta : aproape jumătate din armata caucaziană a rămas imobilizată chiar în Caucaz⁸⁹.

În Bulgaria, deocamdată, rușii par să tatoneze terenul, lucru facilitat în bună parte de tactica de apărare *pur pasivă* adoptată de turci (care pur și simplu îi scoate din minți pe locotenenții prusieni de la „K[ölnische] Z[ei]t[ung]”). În orice caz, ei pregătesc, după cît se pare, o înaintare rapidă peste Balcani, fie prin Gabrovo-Kazanlâk, fie prin Sofia-Filipopol ⁴⁾. Dacă vor reuși să efectueze această înaintare, iar guvernul turc nu se va lăsa intimidat de ea, s-ar putea ca „modul acesta modern de ducere a războiului” să se soldeze cu un final de groază. Să aprovizionezi cu hrană, muniții etc. trei corpuri de armată în Tracia fără a avea asigurate în spate linii de comunicație practicabile este o performanță de pe urma căreia chiar și marele Nikolai Nikolaevici și-ar putea frînge gîtul.

Turcii pur și simplu nu se pot descurca fără cîțiva europeni. Ei

¹⁾ Johannes Wedde. — *Nota red.*

²⁾ Actuala denumire turcească — Dogubaiazit. — *Nota red.*

³⁾ — În orice caz. — *Nota trad.*

⁴⁾ Actuala denumire bulgară — Plovdiv. — *Nota red.*

cunosc ori *numai* ofensiva, ori *numai* defensivă. Îmbinarea celor două le depășește orizontul. După cum spunea maiorul acela turc locotenentului de la „Kölnische Zeitung”: Vedeți acolo, de cealaltă parte a Dunării, mulțimea aceea de ruși? — La dracu, de ce nu îndreptați tunurile împotriva lor? — Ioc, efendi (nu, domnule), dar dacă vor trage rușii asupra noastră, atunci să vedeți cum o să le răspundem! — Și în acest timp, rușii își instalează în tihnă bateriile. Dacă în 1853 Silistra ar fi fost *astfel* apărată, ar fi căzut imediat⁹⁰.

Calde salutări de la toți ai noștri vouă tuturor.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

21

Marx către Engels

la Ramsgate

[Londra] 18 iulie 77

Dear Fred,

În primul rînd, în ceea ce-l privește pe *Wiede*, îi voi răspunde că, dată fiind starea sănătății mele în prezent (așa cum și este de fapt), nu mă pot angaja să colaborez la nici un fel de publicație.

Ar fi fost, într-adevăr, foarte bine dacă ar fi apărut o revistă socialistă cu adevărat științifică. Ea ar fi oferit posibilitatea publicării de critici și anticritici, în paginile ei am fi putut să dezbatem probleme teoretice și să dezvăluim crasa ignoranță a profesorilor și docenților privați, luminînd, totodată, în felul acesta capetele publicului larg — muncitori, ca și burghezii. Dar revista lui *Wiede*¹⁾

¹⁾ „Neue Gesellschaft”. — *Nota red.*

nu poate fi decît shamscientific¹⁾); aceiași ignoranți semidocti și aceiași literați semiculți care fac inutilizabile publicații ca „Neue Welt”, „Vorwärts” ș.a. formează în mod inevitabil grosul colaboratorilor ei. Intransigența — prima condiție a oricărei critici — devine imposibilă într-o asemenea societate; apoi trebuie să se aibă permanent în vedere accesibilitatea, cu alte cuvinte expuneri pentru cititorii neinițiați. Închipuie-ți o revistă de profil chimic care ar trebui să țină întotdeauna seama de următoarea premisă fundamentală — lipsa de pregătire a cititorilor în materie de chimie. Și apoi, lăsînd la o parte toate acestea, rămîne atitudinea adoptată în cazul Dühring de inevitabilii colaboratori ai lui Wiede, care ne îndeamnă la prudență și ne obligă să-i ținem pe acești domni la distanța reclamată de considerente politice și de partid. După cît se pare, deviza lor este: cel care își critică adversarul recurgînd la injurii este un om de caracter; cel care însă își atacă adversarul pe calea criticii adevărate, acela este un om nedemn.

Nădăjduiesc că acțiunile cutezătoare săvîrșite de ruși de cealaltă parte a Balcanilor îi vor scoate din apatie pe turci, făcîndu-i să se ridice împotriva vechiului lor regim. Că înfringerile suferite de ruși în Turcia europeană vor duce direct la revoluție în Rusia, a devenit acum evident chiar și pentru Lavrov și Lopatin datorită răbufnirilor din presa rusă în legătură cu failures²⁾ din Armenia, răbufniri pe care nici o cenzură n-a putut să le înăbușe. Tonul ziarelor din Petersburg este mai amenințător decît cel al presei germane pe vremea cînd asediul Parisului nu s-a soldat cu rezultatele scontate³⁾.

În decursul citorva zile din săptămîna trecută și de la începutul acestei săptămîni, insomniile și, ca urmare, o stare haotică a nervilor cerebrali au atins un grad care m-a neliniștit serios. De ieri îmi este iarăși mai bine.

Cele mai călduroase salutări de la toți ai noștri vouă tuturor.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — pseudostiințifică. — *Nota trad.*

²⁾ — eșecurile. — *Nota trad.*

22

Engels către Marx

la Londra

2, Adelaide Gardens, Ramsgate
19 iulie 77

Dragul meu Maur,

Am să-i scriu și eu lui Wiede ¹⁾ că, din lipsă de timp, nu pot nici măcar să promit ceva, necum să-mi mai și respect promisiunile. Din păcate, motivele reale sau, mai precis, interne, pe care tu le-ai expus atât de clar, nu pot fi invocate. Și apoi, ce știm noi despre capacitatea d-lui Wiede de a conduce o revistă științifică ? Și, la urma-urmelor, ce știm noi despre probitatea lui sau măcar despre buna lui credință în situații critice, care, cu siguranță, se vor mai repeta curînd ?

Îți trimit alăturat ultima scrisoare de la Wilhelm ²⁾. În legătură cu manuscrisul i-am răspuns pur și simplu că-ți voi trimite ție scrisoarea. Într-adevăr, el a scris în cachot ³⁾ trei articole complete, care au apărut în nr. 80 și 81 din „V[or]w[är]ts”⁹². Jalnică fățarnicie, strălucită mostră de felul cum ți-ar transforma el „critica programului” în elogiul acestuia⁹³. Am respins propunerea lui de a-i scrie un articol despre război, motivînd că n-am de gînd să disput locul domnilor socialiști ai viitorului la „V[or]w[är]ts” și să ofer din nou un prilej de vociferări cum că eu aș umple gazeta cu lucruri rupte de realitate, care nu interesează masa cititorilor⁹⁴, dornici, după cum se pare, de născociri, și nu de fapte.

Păcat numai că oamenii noștri din Germania au niște adversari atât de jalnici. Dacă de partea burgheziei s-ar afla măcar un singur om capabil și cu cunoștințe în domeniul economiei, el i-ar pune curînd la punct pe acești domni și i-ar lămuri asupra propriei lor confuzii. Dar ce alt rezultat poate avea o luptă în care, în afară de locurile comune și de pălăvrăgeala filistină, nu se mai face uz de alte arme nici dintr-o parte, nici din alta ! În Germania se dezvoltă, în opoziție cu mințile mai evolute din rîndurile burgheziei, un nou socialism vulgar german, care poate lua loc cu cinste alături de vechiul „adevărat socialism” din 1845⁹⁵.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 249. — *Nota red.*

²⁾ Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

³⁾ — închisoare. — *Nota trad.*

Turcii trebuie să acționeze rapid dacă vor ca lucrurile să evolueze favorabil. Dacă ei le vor permite rușilor să-și ridice în Bulgaria și pe versantul sudic al Balcanilor un patruleter⁹⁶ de fortificații ruse, situația de acolo poate deveni cronică și atunci n-ar fi deloc exclus să se organizeze un atac împotriva Constantinopolului, adică un atac care să conteze, ca și în 1828, numai pe efectul *moral* sau pe trădare. Iar trădarea pare ceva foarte on the cards ¹⁾. Că la Nicopole a fost vorba de trădare — lucru care, dealtfel, *după* ce rușii trecuseră Balcanii, nu mai avea mare importanță —, de asta nu mă indoiesc. Nu s-a mai întâmplat niciodată ca 6 000 de turci, ascunși îndărătul valului și în tranșee, să capituleze fără să fi pornit la asalt — în afară doar de Varna, în 1828⁹⁷. Au început să mă calce serios pe nervi ziarele care sosesc de două ori pe zi și aduc știri despre acțiunile rușilor și despre invariabila pasivitate a turcilor; nici în 1828, când nu exista *nici* o armată turcă, lucrurile nu stăteau mai rău.

Ar trebui să te duci la Gumpert și să-i ceri ceva împotriva insomniei, mai e încă acolo, iar ție o plimbare n-o să-ți strice. Nu lăsa iar lucrurile să ajungă prea departe — îmi închipui că pe la mijlocul lui august vei pleca din nou la Karlsbad, și pînă atunci mai ai o lună, pe care e de preferat s-o petreci sănătos. Nici aici situația nu-i prea strălucită. De ieri, fără nici un motiv evident, Lizzie se simte foarte rău; este pentru prima oară cînd cura marină nu are asupra ei efectul acela miraculos, și încep să fiu serios îngrijorat.

Calde salutări soției tale, lui Tussy și Lenchen, ca și familiilor Longuet și Lafargue, precum și ție din partea noastră a tuturor.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată
în : „Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — posibil. — *Nota trad.*

23

Marx către Engels

la Ramsgate

[Londra] 23 iulie 1877

Dear Fred,

Îți trimit alăturat „*Journal des Débats*”; este un număr mai vechi, dar prezintă interes mai ales datorită editorialului despre războiul din Orient și corespondenței din Rusia. Apoi „*Volksfreund*”¹⁾, care a devenit după cit se pare „*Moniteur*”-ul d-lui Dühring, *Collet: „England, enemy of Turkey”*²⁾ etc.

Aveam de gînd să-ți fac o vizită de două-trei zile la Ramsgate ; o plimbare pînă la Gumpert ar fi fost inutilă, întrucît știu eu însumi, by heart³⁾, atît de la el, cît și de la medicii și profesorii de la Karlsbad, tot ceea ce medicina nu-ți poate oferi în acest caz anume. Și apoi, acum, insomnia nu mă mai supără chiar atît de rău. Dar un homme propose et l'autre dispose⁴⁾. Celălalt este în cazul de față Hirsch, care a venit special la Londra ca să-și petreacă săptămîna împreună cu mine. Amănunte despre el și despre cele aflate de la el îți voi da mai încolo, pe parcursul acestei scrisori. Tout d'abord⁵⁾ însă vreau să-ți împărtășesc planurile mele pentru viitorul apropiat.

Intenționez ca, dacă va fi posibil, să plec încă de pe la 12 august la *Neuenahr*, și nu la *Karlsbad*, și asta din următoarele motive :

În primul rînd din cauza cheltuielilor. Știi și tu că soția mea suferă serios de tulburări de digestie și, cum în orice caz o voi lua cu mine pe Tussy, care a avut din nou o criză puternică, soția mea s-ar necăji rău dacă ar rămîne acasă. Numai drumul dus și întors pentru noi trei, cu bagaje și cu opririle în drum, cum am mai făcut de multe ori cînd plecam la cură fără a fi prea zorit, se ridică la 70 de lire sterline. Apoi mai e Lenchen, care e foarte dărimată și căreia i-am promis mai de mult s-o trimit în patrie, unde nu poate trăi fără nici un ban. Unde mai pui cumpărăturile de tot felul care trebuie făcute în vederea călătoriei.

În al doilea rînd : Medicii din Karlsbad mi-au mărturisit ei înșiși, în momente de sinceritate, că cine nu vrea să vină în fiecare an la

1) „*Braunschweiger Volksfreund*”. — *Nota red.*

2) — „*Anglia, dușmanul Turciei*”. — *Nota trad.*

3) — pe de rost. — *Nota trad.*

4) — un om propune și altul dispune. — *Nota trad.*

5) — Mai întii. — *Nota trad.*

Karlsbad poate să aleagă — ca intermezzo — Neuenahr, ale cărui efecte sînt la fel de salutare. Bineînțeles, ei ar vrea ca lumea să vină mereu la Karlsbad. Dar cred că, chiar și din punct de vedere igienic, este mai bine să mai alternezi și să faci o cură și la un izvor mai slab, căci *variatio delectat corpus*¹⁾. Asta ca să nu mai spun că acum nu mă mai supără atît lever²⁾, cit tulburările nervoase provocate de el. De aceea se recomandă un izvor mai slab, dar care să aibă, în esență, aceeași compoziție.

Apoi, tocmai din cauza cheltuielilor, am neglijat întotdeauna un lucru important, și anume cura care urmează după tratamentul propriu-zis. Cum cheltuielile de drum sînt mult mai mici, iar în perioada de cură vom închide casa (lăsînd-o în paza lui Withers), alegînd Neuenahr în loc de Karlsbad, vom împușca toți iepurii dintr-un foc.

Hence q.e.d.³⁾. Sper că vei fi de acord cu mine.

Acum despre altele, și în primul rînd despre Hirsch.

S-a descurcat foarte bine și n-a pierdut timpul de pomană. Eu l-am tot discutat, printre altele, în privința statisticii franceze și am găsit că este à la hauteur⁴⁾. Mi-a făcut și unele comunicări interesante în legătură cu transformarea de ordin *aproape general* a tuturor întreprinderilor industriale franceze în *joint-stock-company*⁵⁾. În primul rînd, lucrul acesta a fost facilitat de legislația din timpul imperiului. În al doilea rînd, francezului nu-i place să lucreze în întreprinderi, ci preferă, dacă e posibil, să trăiască ca rentier. Din aceste motive, o asemenea formă de întreprindere apare, desigur, ca o *godsend*⁶⁾.

Dacă ar fi să ne luăm după Hirsch (în această privință se pare că el vede lucrurile mult prea în roz), ofițerii din armata franceză, cu excepția gradelor superioare, sînt republicani. În orice caz este caracteristic faptul că Galliffet (povestea cu Beaumont⁹⁸ este ade-vărată, după cum ne încredințează H[irsch], potrivit cercetărilor ulterioare) i-a scris personal o scrisoare d-lui Gambetta, oferindu-și serviciile, și că același Galliffet, după ce Broglie l-a destituit pe prefectul orașului în care își avea el garnizoana, a făcut împreună cu statul-major o vizită de compasiune prefectului căzut în dizgrație. Dacă fac acestea cu lemnul uscat etc.⁹⁹ Pe de altă parte, printre

¹⁾ — variația prieste corpului (expresie din tragedia „Oreste” a lui Euripide). — *Nota trad.*

²⁾ — ficatul. — *Nota trad.*

³⁾ — Hence quad erat demonstrandum — ceea ce era de demonstrat. — *Nota trad.*

⁴⁾ — la înălțime. — *Nota trad.*

⁵⁾ — societăți pe acțiuni. — *Nota trad.*

⁶⁾ — o mană cerească. — *Nota trad.*

subofițeri, din care majoritatea sînt nou-veniți, este foarte răspîndită convingerea că Mac-Mahon a dizolvat Camera¹⁰⁰, pentru că aceasta încercase printr-o serie de proiecte de lege să îmbunătățească situația subofițerilor.

În fiecare zi, Parisul este la curent cu tot ce se petrece la Palatul Elysée¹⁰¹, căci tapageur-ii ¹⁾ bonapartiști care mișună prin palat nu-și țin gura. Mac-Mahon este supărat foc. Dobitocul ăsta, ale cărui prime cuvinte istorice au fost „J'y suis, j'y reste” ²⁾ ¹⁰², după care au urmat : „C'est assez” ³⁾, își spune acum ultimul său cuvînt. De dimineață pînă seara nu rostește decît : „Merde !” ⁴⁾.

Hirsch tună și fulgeră împotriva lui „Vorwärts” atît din cauza poveștii cu Dühring cît și a articolului „Nieder mit der Republik” ⁵⁾.¹⁰³ Despre toate astea el a scris Conducerei (Geib ș.a.)¹³ în termeni extrem de duri. Acum își dă și el seama că fuziunea a degradat partidul atît din punct de vedere teoretic, cît și practic.

În legătură cu articolul „Nieder mit der Republik” el menționează că în timpul Comunei marele Hasenclever se afla în fața porților Parisului ca soldat prusian (probabil rezervist sau ostaș din Landwehr), așa încît nu poate avea nici un motiv s-o facă pe principialul.

După cum susține el, în perioada conflictului prusian¹⁰⁴, Hasenclever era redactorul unei gazete progresiste¹⁰⁶ din Krefeld, pe care mai tirziu a vîndut-o unui ultrareacționar, compromițîndu-se apoi rău de tot în procesul declanșat de această vînzare. Toate acestea — după cum i-a spus-o în față Bracke — erau știute de Bracke și tovarășii săi atunci cînd l-au numit pe H[asenclever] redactor la „Vorwärts”, avînd aceleași drepturi ca și Liebknecht !¹⁰⁶

Liebknecht, meanwhile ⁶⁾, est puni par où il a péché ⁷⁾. Banda lui Lassalle face totul pentru a-l hărțui și a-l umili. Bunăoară, el îi reproșează salariul de mizerie de la „Vorwärts”, spun că soția lui (cu cinci copii) nu are nevoie de o slujnică etc. Ei au aranjat cu bună știință în așa fel lucrurile — încalcînd toate normele obișnuite în viața de partid și în ziaristică —, încît Liebknecht va trebui să stea la răcoare pentru toate articolele, chiar și pentru cele scrise în absența sa ; așadar, în fapt, rolul lui la „Vorwärts” este acela al omului de paie de la ziarele franceze.

¹⁾ flectarii. — *Nota trad.*

²⁾ „Aici sînt, aici rămîn”. — *Nota trad.*

³⁾ „Destul”. — *Nota trad.*

⁴⁾ „La dracu”. — *Nota trad.*

⁵⁾ „Jos republica !” — *Nota trad.*

⁶⁾ — între timp. — *Nota trad.*

⁷⁾ este pedepsit prin ceea ce a păcătuit („Prin ceea ce păcătuiește cineva, prin aceea se și pedepsește”. Biblia, Cartea înțelepciunii lui Solomon, capitolul 11, versetul 16). — *Nota trad.*

Luna viitoare, Hirsch va părăsi Parisul, plecînd la Berlin, unde timp de o lună va răspunde de editarea zierelor litografiate ale partidului ¹⁾, treabă pe care are de gînd s-o facă în așa fel, încît să umple de obidă adunătura aliată de vagabonzi.

Trimit alăturat scrisoarea din partea revistei „Zukunft” pentru eventualitatea că n-ai primit-o și tu¹⁰⁷. Trimite-mi-o înapoi ca să pot răspunde.

Grozav de bine și de subtil s-a priceput să aranjeze lucrurile „cetățeanul”, „gînditorul” și „socialistul viitorului” Most. Așadar, au fost pregătite condițiile și pentru o a doua fuziune; noi vom fi împreună cu d-l Dühring, pentru că fără el nu se poate; totodată, la adăpostul numelor noastre și sub redacția lui Most & Co., publicului îi vor fi vîrîte pe gît în modul cel mai onorabil toate stupiziunile lor! Într-un asemenea caz, aș fi preferat de o sută de ori să fi dat curs propunerii lui Wiede ²⁾. Și totuși, Most mi-a făcut o plăcere, dîndu-mi prilejul să-i răspund printr-un refuz. Indivizii aceștia cred că au de-a face cu niște „oițe smerite”. Quelle impudence! ³⁾.

Am impresia că rușii au încurcat-o rău de tot cu alarma lor falsă; și dacă asemenea coups de tête ⁴⁾ antimilitare dau greș cînd ici, cînd dincolo, efectul lor jalnic devine compromițător în ochii propriei armate și ai propriului public, cu atît mai mult imediat după retragerea din Armenia.

Se pare că între timp amicul Lopatin a devenit din nou anti-patriot.

Nădăjduiesc că soția ta se simte mai bine.

Salutări tuturor.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în:
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913; în întregime în:
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1913,
și în: K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 59—60. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 46—50. — *Nota red.*

³⁾ — Ce neobrazare! — *Nota trad.*

⁴⁾ — nesăbuițe. — *Nota trad.*

24

Engels către Marx

la Londra

Ramsgate, 24 iulie 77

Dragul meu Maur,

Am primit ziarele etc. Multe mulțumiri.

Planul tău are, ce-i drept, avantajul de a omori foarte multe muște dintr-o singură lovitură; sper numai că principala muscă — ficatul tău — n-o să aibă de suferit. Dar, din moment ce în favoarea acestui plan se pronunță atâtea somități din domeniul medicinei, nici din acest punct de vedere nu se mai pot aduce obiecții categorice. Cine știe dacă de astă dată Neuenahrul nu-ți va prii mai mult decât Karlsbadul? Este o loterie, *espérons le mieux*¹⁾. Pentru rezolvarea problemelor esențiale îți trimit alăturat un cec de 101.37. l. st. Nu ți-am trimis în mod intenționat o sumă rotundă.

Ar trebui, totuși, să vii în orice caz pentru câteva zile aici și, dacă se poate, să-l aduci cu tine și pe Hirsch. Schimbarea aerului îți va face bine. Dealtfel, cred că pînă în 12 august am să mai vin și eu pentru o zi la Londra, dar, cum nu e vorba de nimic sigur, nu trebuie să-ți strici planurile din cauza asta.

Relatările lui Hirsch în legătură cu Franța, chiar cu unele exagerări, sînt cit se poate de îmbucurătoare, în special în momentul de față. Faptul că el începe să se afirme este lăudabil; este timpul ca măcar unii să se remarce, dacă cei care decad și se îndobitocesc sînt atît de mulți.

Îți trimit înapoi teribila scrisoare din partea revistei „Zukunft”. De la Londra am primit un exemplar absolut identic.

Am de gînd să le răspund astfel: în primul rînd, că este de neconceput ca cineva să se angajeze să colaboreze la o revistă științifică a cărei redacție este anonimă și ai cărei colaboratori sînt și ei necunoscuți. În ce privește hotărîrile congresului, oricît de apreciate ar fi ele în domeniul agitației practice, în știință ele sînt egale cu zero și nu sînt suficiente pentru a conferi unei reviste acel caracter științific care nu poate fi dat prin decret¹⁰⁸. O revistă socialistă cu profil științific lipsită de o orientare științifică perfect definită ar fi o stupizenie, și în condițiile marii diversități și, respectiv ale nedeterminării orientărilor, la modă azi în Germania, nu există deocamdată nici o garanție că orientarea adoptată ar fi cea

¹⁾ — să sperăm mai binele. — *Nota trad.*

care ni se potrivește nouă. În al doilea rînd, după ce voi termina cu Dühring¹⁾ va trebui să mă limitez la propriile mele lucrări, așa încît nu dispun de timp. Tu ce părere ai? Eu nu mă grăbesc cu răspunsul.

Din alăturata scrisoare de la Liebkn[echt], pe care te rog să mi-o înapoiezi pentru a putea răspunde la ea, vei vedea că d-l Dühring „n-a putut aștepta să sune clopoțelul ora douăsprezece”¹⁰⁹ și a stricat singur totul. Bineînțeles, dobitocul de Wilhelm a fost cel care s-a priceput să aranjeze totul atît de inteligent și, în exaltarea lui puerilă, nici măcar nu observă cît de mult s-a compromis prin aceasta „partidul”. Ce poți să faci cu oameni de soiul ăsta? Unde mai pui că tipul este și foarte mîndru de articolele sale despre Franța, în care pur și simplu rumegă într-una tîmpeniile deitate de Hasenclever¹¹⁰. Dar să mai așteptăm să vedem dacă nu cumva toată euforia stîrnită de căderea lui Dühring se va stinge din nou.

Manevrele rușilor sînt extrem de îndrăznețe, dar la ce bun, din moment ce turcii continuă să ducă războiul la fel ca și cu o lună în urmă? Cel mai bun lucru ar fi fost ca împotriva rușilor să se pornească dinspre Șumla și Rusciuc²⁾ un atac din flanc cu forțe reunite pentru a-i zdrobi. Acum ei *dețin* cea mai bună trecătoare din Balcani (Șipca), pe care o pot menține cu ușurință, iar potrivit știrilor sosite azi, turcii trimit trupe din Șumla prin Jamboli³⁾ spre Rumelia, pentru a bara acolo calea rușilor, în loc să-și retragă trupele din Rumelia — cu excepția garnizoanei de la Adrianopol⁴⁾ —, îndreptîndu-le spre Șumla pentru a porni cu toate forțele spre Siștov⁵⁾. Este clar că comandantul turc a intrat în panică și a început să facă greșelile de rigoare. Ca să nu mai spun că pretutindeni ei au lăsat rușilor recolta *gata de cules*, așa încît problema hranei nu se pune. Abdul Kerim a condus armata turcă în așa hal, încît mai bine de 20% din efectivul ei zace prin infirmerii, iar locotenentul prusian de la „K[ölnische] Z[eitung]” afirmă că la Șumla ofițerii turci (nu soldații) se dedau în masă la beții. Toate acestea trebuie puse pe seama lipsei de activitate. Îți vine să înnebunești cînd vezi cum o poziție excelentă și un admirabil efectiv militar așteaptă nefolosite. Și totuși, rușii încă nu se apropie de Constantinopol și nu sînt în stare să le taie atît de ușor turcilor din patrulelaterul de fortărețe⁶⁾ calea spre sursa de aprovizionare. Ei nu mai

¹⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

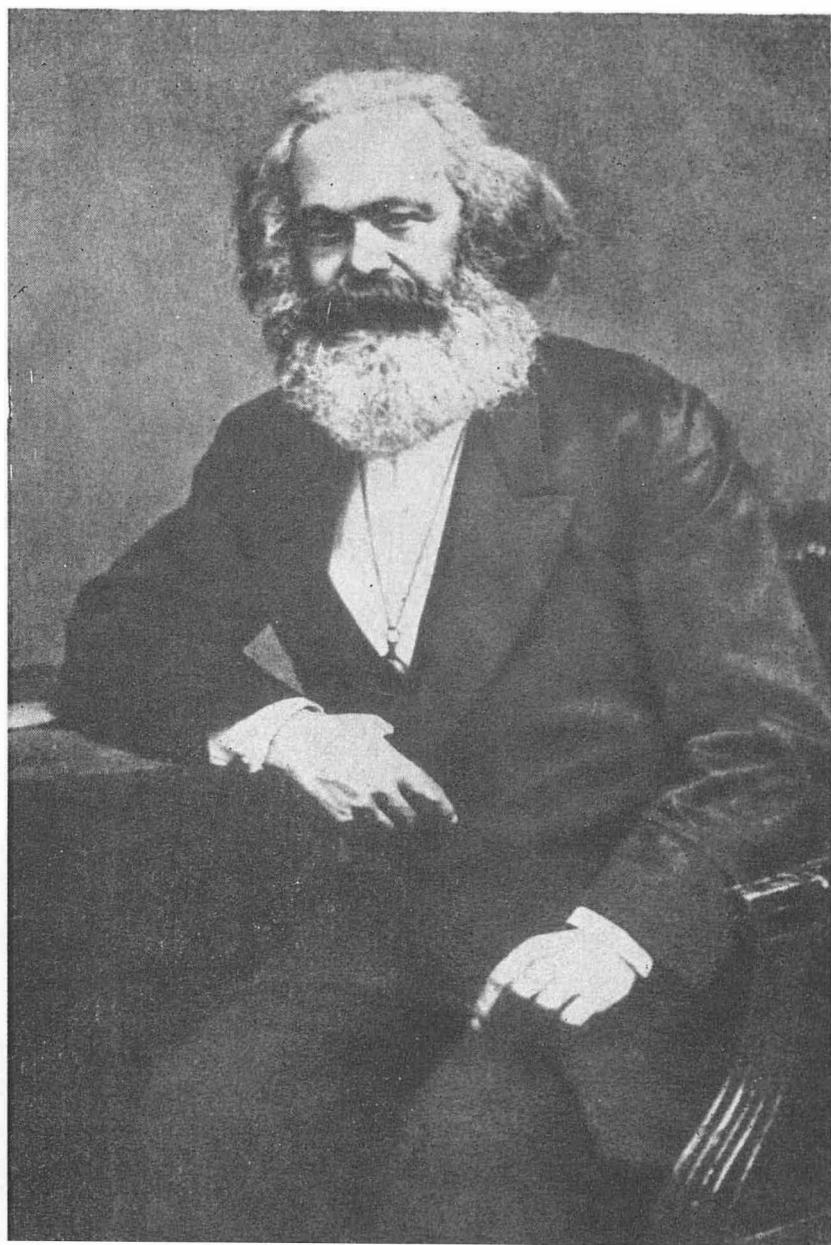
²⁾ Denumirile bulgare — Șumen (denumirea actuală : Kolarovgrad) și Russe. — *Nota red.*

³⁾ Denumirea bulgară — Iambol. — *Nota red.*

⁴⁾ Denumirea turcă — Edirné. — *Nota red.*

⁵⁾ Denumirea bulgară — Sviștov. — *Nota red.*

⁶⁾ Rusciuc-Silistra-Varna-Șumla. — *Nota red.*

Karl Marx
(a doua jumătate a deceniului al 8-lea)

au la dispoziție decît două luni pentru rezolvarea situației, ceea ce face ca, în pofida tuturor timpeniilor săvîrșite de turci, campania din anul acesta să fie ca și eșuată, afară doar de cazul că ar interveni ceva neprevăzut. Efectivele engleze trimise aici vor fi, desigur, suficiente pentru a împiedica încheierea unei păci separate de către sultan ¹⁾, și asta-i partea bună.

Lizzie se simte mai bine. Duminică ²⁾ a avut o criză serioasă, iar acum se pare că a început să se întrezeze.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
intr-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

25

Marx către Engels

la Ramsgate

[Londra] 25 iulie 77

Dear Fred,

Multe mulțumiri pentru billet doux ³⁾.

Încă citeva cuvinte despre Neuenahr. Dacă nu mergi niciodată în altă parte decît la Karlsbad, înseamnă că îți joci mereu ultima carte. Dacă, dimpotrivă, recurgi la un izvor tămăduitor mai slab, mai rămîne o instanță superioară pentru cazul că lucrurile ar lua din nou o formă îngrijorătoare. Vezi dar că trebuie să fii la fel de diplomatic cu propriul corp, ca și cu toate celelalte lucruri.

¹⁾ Abdul Hamid al II-lea. — *Nota red.*

²⁾ 22 iulie. — *Nota red.*

³⁾ — scrisoarea de dragoste (textual : bilet plăcut — aluzie la cecul trimis de Engels ; vezi scrisoarea precedentă). — *Nota trad.*

Îți trimit alăturat și câteva extrase din scrisorile lui Geib către Hirsch. Acesta din urmă regretă că nu are la el scrisorile lui Liebknecht, pentru că, după cum susține el, citindu-le, am putea vedea că de luni de zile L[iebknecht] luptă din răsuputeri împotriva clicii dühringiene. Se pare că L[iebknecht] a fost nevoit să înghită multe, dar ține ca noi să nu aflăm nimic din toate acestea.

Ce spui de muncitorii din Statele Unite? Această primă izbucnire împotriva oligarhiei capitalului asociat manifestată după războiul civil va fi, fără îndoială, înăbușită¹¹, dar este foarte posibil ca în Statele Unite ea să reprezinte punctul de plecare pentru constituirea unui serios partid muncitoresc. La aceasta se mai adaugă două împrejurări favorabile. Politica noului președinte ¹⁾ va face din negri, iar marile expropriieri funciare (exactly of the fertile land ²⁾) în favoarea companiilor feroviare, miniere etc. vor face din țărani din vest, care de pe acum își manifestă fățiș nemulțumirea, detașamente de aliați ai muncitorilor. Vezi dar că acolo se petrec lucruri de pomină, iar mutarea centrului Internaționalei în Statele Unite¹² își mai poate dovedi post festum deosebita ei oportunitate.

Îți amintești că Challemel (nu știu cum se scrie acest nume) du Lacour a publicat în „*République Française*” un articol veninos, voit jignitor la adresa lui Mac-Mahon, în care amintește, între altele, de „blessure oportune” ³⁾, fără de care ar fi figurat împreună cu Frossard, Failly etc. pe aceeași glorioasă listă¹³. După aceea, ziarele oficiale au anunțat darea în judecată a ziarului „*République*” din cauza acestui articol defăimător. Acest lucru însă nu s-a întâmplat, și asta, după cum spune Hirsch, din următorul motiv: renumitul Stoffel, dușman de moarte al lui Mac-Mahon, care l-a demis din armată și cu care a avut un scandal teribil în timpul procesului Bazaine ¹⁴, s-a prezentat la Gambetta și s-a oferit să compară ca martor — în cazul când s-ar ajunge la un proces — care să ateste les exploits ⁴⁾ săvârșite de Mac-Mahon în bătălia de la Sedan¹⁵. Faptul s-a aflat imediat la Palatul Elysée ¹⁰¹, și ideea intentării unui proces a fost abandonată.

Ad vocem Broglie ⁵⁾. După cum știi, în timpul primului regim al „ordinii morale”¹¹⁵ el și-a stins datoriile, dar acum s-a afundat iarăși în noi incurcăături financiare, cunoscute de tot Parisul. Aștepta să-i moară o rudă foarte bătrână și suferindă (putred de bogată) din

¹⁾ Rutherford Birchard Hayes. — *Nota red.*

²⁾ — (tocmai ale pământurilor fertile). — *Nota trad.*

³⁾ — „rana căpătată la timp”. — *Nota trad.*

⁴⁾ — actele de vitejie. — *Nota trad.*

⁵⁾ — În legătură cu Broglie. — *Nota trad.*

Elveția, o oarecare doamnă von Staël (rudă a vestitei virago¹⁾). Persoana a murit la 13 martie 1877, lăsându-și întreaga avere unei doamne, iar lui Boglie nici un sfanț. Atunci a spus și el la fel ca Dolleschall : „Acum e-n joc bucata de piine. Acum trec peste totul !”

Răspunsul pe care vrei să-l dai berlinezilor²⁾ ar sosi tocmai la timp. Individii ăștia trebuie să înțeleagă că, dacă putem fi mult timp enduring³⁾, știm să fim și fermi.

Voi încerca să văd dacă excursia cu Hirsch⁴⁾, se poate aranja. Azi este la Palatul de cristal¹¹⁶, așa că pină miine după-amiază cu greu l-aș putea găsi (căci dimineața își scrie corespondențele pentru „Vossische Zeitung” etc.).

Salut.

Al tău,
Maur

Un exemplu de „mare perspicacitate” a socialiștilor de catedră :

„Cu toată marea perspicacitate a lui Marx, problema nu poate fi rezolvată prin «reducerea» «valorilor de întrebuințare»” (dobitocul uită că este vorba de „mărfuri”), „adică a purtătorilor de plăcere etc., la contrariul lor, la cantități de eforturi, la sacrificii etc.” (Dobitocul își inchipuie că în ecuația valorii eu vreau să „reduc” valorile de întrebuințare la valoare.) „Aceasta înseamnă substituirea unor noțiuni diferite. Punerea pe aceeași treaptă a valorilor de întrebuințare de genuri diferite nu poate fi explicată decît prin reducerea lor la o valoare de întrebuințare comună”. (De ce nu pur și simplu la greutate ?) — Acestea sînt raționamentele d-lui Knies, geniul critic al economiei politice profesionale¹¹⁷.

Extrase din scrisorile lui Geib către Hirsch :

1. Hamburg, 3 iunie 1877.

(În legătură cu fondarea revistei⁵⁾) : „Un tovarăș, pe nume Karl H^öchberg din Berlin” (după părerea lui Hirsch, un „tovarăș” de-al ilustrului Eugen D^ühring), „născut la Frankfurt pe Main, și-a asumat obligația de a dona anual partidului suma de 10 000 de mărci

¹⁾ — amazoane. — *Nota trad.*

²⁾ Este vorba de redacția revistei „Zukunft” (vezi scrisoarea precedentă). — *Nota red.*

³⁾ — toleranți. — *Nota trad.*

⁴⁾ La Engels, în Ramsgate (vezi scrisoarea precedentă). — *Nota red.*

⁵⁾ Revista „Zukunft”. — *Nota red.*

în scopuri literare. Propunerea ne-a dat aripi, drept care am hotărît la Gotha ca, începînd de la 1 octombrie, să edităm nu numai *Revista*¹⁰⁸, ci și o *Corespondență social-democrată* — litografiată —, așa după cum am mai discutat și anul trecut, separat, la Gotha¹¹⁸. M-am gîndit imediat că ar fi bine să fii tu redactorul acestor două publicații. Revista urmează să apară de două ori pe lună, Corespondența — de două-trei ori, iar în timpul sesiunilor Reichstag-ului — de șase ori pe lună etc.

Höchberg, un bărbat la vreo 30 de ani și cu ceva studii, s-a oferit să ajute redacției «Revistei» ori de cîte ori va fi nevoie, fără a avea însă dreptul de a da dispoziții. Redactorul celor două publicații urmează să primească un salariu anual de 3 000 de mărci... Toți cei cu care am stat pînă acum de vorbă sînt de acord că cel mai indicat ar fi ca redacția să fie în mîinile tale”.

2. *Hamburg, 5 iulie 1877* : „...„Revista va apărea cu începere de la 1 octombrie... La editarea ei va ajuta Höchberg, care, probabil, ți se va adresa direct ție. Iată cum văd eu lucrurile : tu o să-i repartizezi lui sau o să te înțelegi cu el în privința sectoarelor de care se va ocupa el, de pildă : filozofia, istoria, științele naturii. Noutățile editoriale în aceste domenii vor fi recenzate de Höchberg... Dacă se va dovedi că Corespondența îți răpește în întregime forțele, se poate găsi foarte ușor un alt aranjament. Totodată, îl recomand pe d-rul Wiede, un entuziast tovarăș de partid, care vorbește și scrie în franceză, engleză și italiană, a călătorit mult și a încercat el însuși să editeze o revistă socialistă la Zürich¹⁾. De curînd, cînd a trecut pe aici, i-am expus planul etc.” (nu s-a pronunțat însă în nici un fel).

3. *Hamburg 18 iulie 1877.*

„...Ai acceptat definitiv să-ți asumi editarea Corespondenței” (adică Hirsch vrea să facă această încercare în cursul lunii august)... „În privința Revistei nu s-a luat încă nici o hotărîre fermă. Cum tu ai refuzat, recent am tratat aici de curînd verbal cu Höchberg. Am ținut seama de faptul că cei din Leipzig s-au pronunțat unanim împotriva ideii ca redacția Revistei să fie alcătuită numai din membri de partid noi. Höchberg este pe placul tuturor, Wiede însă — nu. Există temerea că la Berlin redacția slabă — și o redacție necunoscută poate să fie eventual slabă — ar putea ajunge ușor sub influența lui Dühring, devenind sursa unor divergențe fatale în sînul partidului. Ce-i drept, eu nu văd lucrurile în culori chiar atît de sumbre, cu un lucru însă sînt de perfect acord : în

¹⁾ „Neue Gesellschaft”. — *Nota red.*

primul trimestru, Revista trebuie să fie redactată și semnată de un tovarăș cu cultură literară, bine cunoscut în rîndurile partidului — cu alte cuvinte, ea trebuie introdusă. Cred că tu ai putea foarte bine să faci acest lucru..." (la care însă Hirsch răspunde că nu va face).

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

26

Engels către Marx

la Londra

[Ramsgate] 2, Adelaide Gardens
31 iulie 77

Dragul meu Maur,

Îți scriu în mare grabă numai cîteva rînduri pe care ți le trimit împreună cu scrisoarea alăturată de la W. L[iebknecht] care s-ar putea să influențeze cumva răspunsul ce-l vei da redacției revistei „Zukunft“¹¹⁹. Eu nu am răspuns încă direct redacției, dar i-am scris lui L[iebknecht] în legătură cu bizara pretenție de a ne încredința manuscritele unor persoane absolut anonime, pentru simplul motiv că un congres le-a acordat credit științific. I-am mai scris că, în genere, aș scrie articole numai în mod excepțional și numai atunci cînd eu însumi voi considera acest lucru ca imperios necesar¹⁾.

Bineînțeles că Wilh[elm] nu este el însuși edificat în privința acestei situații, altminteri n-ar fi făcut gafa cu Wiede. Grozavă metodă de a fonda o revistă științifică ! În orice caz, bine că nu mai avem cazuri de tip Dühring.

Povestea cu grevele din America¹¹¹ m-a bucurat teribil. Americanii intră în mișcare cu totul altfel decît muncitorii de dincoace de ocean. N-au trecut decît doisprezece ani de la desființarea sclaviei, și iată la ce intensitate a ajuns mișcarea !

Knies este teribil. La fel și Dühring, pe care și de astă dată l-ai intuit perfect. Ultimul său cuvînt, dacă îi traducem confuzia în limbajul economiei politice, se reduce de fapt, la determinarea valorii prin salariu¹²⁰.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 247—249. — *Nota red.*

Va trebui să ne obișnuim cu ideea prezenței rușilor între Balcani și Dunăre cam pînă prin toamnă. Proasta aprovizionare a făcut ca turcii să piardă o bună parte din trupele lor regulate în luptele cu sîrbii și cu muntenegrenii, iar în ceea ce privește restul trupelor, Abdul Kerim a făcut tot ce i-a stat în putință să se aleagă praful de ele. Mă îndoiesc că Mehmed-Ali ar avea mai mult de 50 000 de oameni în stare să dea un atac, Osman P[ășa] trebuie să aibă vreo 25 000, iar la sud de Balcani se mai află vreo 25 000; asta pare a fi totul, restul e miliție neinstruită, care pe cîmpul de bătaie nu face două parale. Dacă guvernul turc nu încheie acum o pace prematură, rușii nu vor ajunge anul acesta la Constantinopol, dar în noiembrie se prea poate ca ei să treacă din nou Dunărea, și, întrucît pînă acum încă n-au atacat fortărețele, acestea — excluzînd împrejurări neprevăzute — vor mai putea fi în siguranță și în timpul acestei campanii, și atunci, în primăvară totul va începe de la capăt, dacă, în general, va mai începe!

Din ordinul lui Layard, jalnicul corespondent al lui „Standard” la Constantinopol face mare tărăboi, pentru ca flota engleză să fie impusă turcilor.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

27

Marx către Engels

la Ramsgate

[Londra] 1 august 1877

Dear Fred,

Îți trimit alăturat scrisoarea lui Höchberg către Hirsch, care sîmbătă¹⁾ s-a întors la Paris. Trimite-mi, te rog, înapoi scrisoarea după ce o citești, pentru că, la rîndul meu, trebuie să i-o restituie lui Hirsch.

¹⁾ 28 iulie. — *Nota red.*

Păreră mea este că scrisoarea lui Höchberg îl caracterizează pe acest om mai bine decît tot ceea ce spune sau poate spune despre el Liebknecht (acesta se remarcă din nou prin recomandarea pe care o face zăpăciturii de Acolla și intrigantului de Lacroix). Höchberg este primul care — după păreră mea, animat de cele mai bune intenții — își cumpără intrarea în partid, pe care vrea să-l transforme după chipul și asemănarea lui. Este evident că el cunoaște foarte puțin sau chiar nu cunoaște deloc situația personală a membrilor de partid și a scriitorilor „aflați peste hotare”, pe care vrea să-i grupeze în mod „internațional” în jurul său. Pe onorabilul B. Malon, pe care chiar și ziarul belgian „*Liberté*” l-a respins ca pe un compilator ordinar, el îl ia în serios. În ce-l privește pe *Elisée Reclus*, fiul pastorului protestant, Höchberg ar fi trebuit, în orice caz, să știe că el și fratele său Pollux¹⁾ sînt „sufletul” (pentru a ne exprima cu cuvintele fostului nostru inițiator al lui „N[eue] Rhein[ische] Zeitung”) ¹²¹ gazetei elvețiene „*Le Travailleur*” ¹²² (cei-alți colaboratori ai ei sînt: Jukovski, Lefrançais, Razoua et tutti quanti²⁾), în paginile căreia se duce — chiar dacă într-o formă iezeită mai subtilă decît cea la îndemîna nenorociturii de Guillaume — o înverșunată luptă împotriva mișcării muncitorești germane și unde în special conducătorii ei (Liebknecht și ceilalți, nu sînt, firește, *numiți*) sînt denunțați ca oameni care *trîndăvesc* pe spinarea muncitorilor, ba mai mult, frînează dezvoltarea mișcării și risipesc forțele proletariatului în simulacre de luptă și intrigi parlamentare. Iar în semn de recunoștință pentru toate acestea, Höchberg vrea să-l invite de la Berlin să colaboreze !

Acum cîteva zile și-a făcut apariția — pentru ca imediat după aceea să dispară din nou în Germania, veselul cocoșat Wedde. Venise cu misiunea expresă din partea lui Geib de a ne recruta și pe tine și pe mine pentru „*Zukunft*”. Eu nu i-am ascuns cîtuși de puțin intențiile noastre de a refuza colaborarea la respectiva revistă, motivîndu-ne, totodată, hotărîrea, ceea ce l-a necăjit teribil ; i-am mai explicat apoi că, dacă timpul ne va permite sau dacă împrejurările ne vor cere să reluăm activitatea de propagandă, calitatea noastră de internaționaliști ne absolvă de obligația de a strînge legăturile cu „*Germania, patria iubită*”³⁾.

1) Michel-Elie Reclus. — *Nota red.*

2) — și toți ceilalți. — *Nota trad.*

3) Parafrazarea unei strofe din drama lui Schiller „*Wilhelm Tell*”, actul al doilea, scena 1. — *Nota red.*

La Hamburg, el l-a văzut pe d-rul Höchberg, precum și pe Wiede ; pe ultimul l-a descris ca pe un tip superficial, de o aroganță tipic berlineză ; primul însă i-a plăcut, deși mai suferă încă foarte mult de „mitologie modernă”. Pe vremea când flăcăul (Wedde) se afla pentru prima oară la Londra, eu am folosit expresia „mitologie modernă” pentru a desemna zeițele care intraseră iarăși în modă : „dreptatea, libertatea, egalitatea etc.”, ceea ce l-a impresionat profund, întrucît el însuși slujise mult la altarul acestor ființe superioare. După părerea lui, Höchberg s-a cam contaminat de la Dühring, or, Wedde are nasul mai fin decît Lieb knecht.

Cred că l-ai primit pe Mehring¹²³. Azi voi mai trimite o broșurică îndreptată împotriva lui Treitschke¹²⁴, care este scrisă într-un stil foarte plicticos și searbăd, dar care în unele privințe prezintă un anumit interes.

Răul principal în Turcia îl constituie vechea poveste a tuturor monarhiilor absolute. Partidul seraiului — care este în același timp și un partid rusofil, ca și partidele lui *Carol I*, *Carol al II-lea*, *Iacob al II-lea*, *Ludovic al XIV-lea*, *Frederic Wilhelm al IV-lea* care căutau toate să se mențină cu ajutorul intrigilor țesute împreună cu străinătatea — își pleacă capul, dar e încă departe de a fi înfrînt. Într-un prim acces de spaimă, Abdul Kerim și Redif sînt trimiși în fața curții marțiale, Mahmud Damad cade în dizgrație, iar Midhat Pașa este invitat să facă cale întoarsă. Dar, prima panică o dată trecută, iată-l pe Damad din nou la putere, apărîndu-i pe cei ce i-au fost credincioși și lăsîndu-l pe Midhat în surghiun etc. Sînt convins că diplomația moscovită urmărește cu mai multă încordare manevrele de la Constantinopol decît pe cele de o parte și de alta a Balcanilor.

Apropo de „valoare”: în primul capitol (lacunar, ba chiar plin de greșeli și, totuși, nu lipsit de interes) al lucrării „Теория Колебания Бень”¹⁾), după ce trece în revistă toate demonstrațiile epigonice de înțelepciune ale scolasticilor germani, francezi și englezi ai timpului, Kaufman face următoarea observație absolut justă despre „valoare” :

„Cînd am trecut în revistă teoriile asupra valorii..., am văzut că economiștii au înțeles bine importanța acestei categorii... Cu toate acestea..., toți cei care se ocupă cu științele economice știu foarte

¹⁾ Titlul cărții a fost scris de Marx cu caractere rusești („Teoria oscilației prețurilor”). — *Nota red.*

bine că, în vorbe, importanța valorii este deosebit de apreciată, dar că, în fapt, ea este dată uitării cît mai repede cu putință, de îndată ce despre ea s-a vorbit în introducere într-un mod mai mult sau mai puțin profesoral; nu se poate cita nici *măcar un singur exemplu* în care ceea ce se spune despre valoare să fie organic legat de ceea ce se spune despre alte lucruri, în care cele spuse în introducere despre valoare să influențeze în vreun fel expunerea ulterioară. Eu n-am în vedere aici, firește, decît categoria pură de «valoare», deosebită de cea de *preț*¹²⁵.

Aceasta este, într-adevăr, caracteristica oricărei economii politice vulgare. Inceputul în acest sens l-a făcut Adam Smith; cele câteva aplicații profunde și surprinzătoare ale teoriei valorii făcute de el au un caracter cu totul întîmplător, fără a-i influența în nici un fel teoriile ex professo. Marele păcat al lui Ricardo, care a făcut ca teoria lui să fie din capul locului greu de digerată, a fost tocmai încercarea lui de a demonstra justetea teoriei valorii formulate de el prin faptele economice care păreau s-o contrazică cel mai mult.

Domnii nepoți ¹⁾ ai mei m-au cadorisit ieri cu cele cinci volume groase ale lucrării lui Bancroft „The Native Races of the Pacific States of North America” ²⁾. Apariția ei în editura Longman le-a convenit teribil, ea putînd fi trecută pur și simplu în contul dintre Longman și bătrînul ³⁾.

D-rul Wiede mi-a răspuns printr-o scrisoare foarte politicoasă la scrisoarea mea de scuze ⁴⁾.

În ce o privește pe „Zukunft”, n-am să-i dau nici un răspuns, considering that an anonymous circular, signed by nobody, is from its very nature — unanswerable and not to be answered ⁵⁾.

Ciorovăielile irlandeze în Camera Comunelor sînt foarte amuzante. Parnell ș.a. i-au spus lui Barry că o mare îngrijorare provoacă atitudinea lui Butt, care vizează un post de judecător și i-a amenințat că renunță la funcția sa de leader. El le-ar putea pricinui în Irlanda mari neajunsuri. Barry a vorbit despre scrisoarea adresată de Butt Consiliului General al Internaționalei¹²⁶. Grozav ar vrea ei

¹⁾ Henry și Charles Juta. — *Nota red.*

²⁾ — „Popoarele băștinașe din statele de la Pacific ale Americii de Nord”. — *Nota trad.*

³⁾ Johan Carel Juta. — *Nota red.*

⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 47—48. — *Nota red.*

⁵⁾ — considerînd că o circulară anonimă, fără nici o semnătură, nu poate și nu trebuie, prin natura ei, să se soldeze cu un răspuns. — *Nota trad.*

să aibă acest document, spre a dovedi că înverșunarea lui împotriva intransigenților nu este decît o comedie ; de unde aş putea eu să fac rost acum de acest document ?

Salut.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx“, Bd. IV, Stuttgart, 1913 ; în întregime în : Marx-Engels. Gesamtausgabe, Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931, și în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXIV, ed. I rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

28

Marx către Engels

la Ramsgate

[Londra] 8 august 77

Dear Fred,

Nici pînă acum n-am primit vești de la familia Longuet, ceea ce este cu atît mai supărător cu cît astăzi (deseară) plecăm¹²⁷.

Îți trimit *Tableau Économique* cu unele note marginale¹²⁸.

Mi-a fost imposibil să găsesc în cămară cărțile lui Owen (și nici cartea lui Fourier „*Fausse Industrie*“) pentru că acolo totul se află într-o dezordine cumplită (cămara servește, totodată, și de dormitor pentru Carry, iar doamnele și-au înșirat aici toate valizele, cu conținutul respectiv, în vederea călătoriei).

Ad vocem Owen ¹⁾. Lucrarea lui Sargant ²⁾ poate fi ușor procurată; mai importantă este însă broșurica on private marriages ³⁾, care nu e de găsit ¹²⁹. Cele două volume groase ¹³⁰ pe care le are Jennynchen nu erau categoric la ea acasă ; am scotocit acolo peste tot ; s-ar putea

¹⁾ — În legătură cu Owen. — Nota trad.

²⁾ Sargant, William Lucas. „Robert Owen, and his social philosophy“. — Nota red.

³⁾ — despre căsătoriile libere. — Nota trad.

ca Longuet să le fi luat cu el. La nevoie, toate lucrările lui Owen pot fi luate de la bătrînul Allsop. Meanwhile ¹⁾ am găsit la mine o lucrare foarte importantă a lui Owen, care cuprinde un résumé al întregii sale doctrine: „The Revolution in the Mind and Practice of the Human Race”, 1849. Uitasem complet de ea. Astăzi ți-o voi aduce acasă ¹⁸¹ împreună cu cărțile lui Fourier „Théorie des quatre Mouvements” și „Nouveau Monde Industriel” și cu lucrarea lui Hubbard despre S[ain]t-Simon ²⁾.

Starea sănătății soției mele este departe de a fi satisfăcătoare. Nădăjduiesc că d-nei Lizzy îi merge mai bine; curînd va putea, probabil, să-și reia băile în mare, care pînă acum i-au ajutat întotdeauna. Transmite-i cele mai cordiale salutări din partea noastră, a tuturor.

Și acum, *old boy* ³⁾, la revedere. Blestemații de prusieni nu se pot lăsa de intrigi, iar bătrînul pretins subofițer ⁴⁾ va face tot ce-i va sta în putință pentru a-l înfunda pe Franz Joseph în tot soiul de prostii. O revoluție în Ungaria este tot ce-i mai lipsește acestuia din urmă.

Correspondentul din Constantinopol al lui „République Française” scrie că vechiul șeik-ul-islam ⁵⁾¹³² a fost destituit în urma intrigilor țesute de Mahmud Damad în legătură cu ideile sale revoluționare, fiind înlocuit cu un măgar ⁶⁾. După părerea lui, dacă intrigile de la palat nu vor înceta curînd, la Constantinopol vor avea loc tulburări.

Adio

Al tău,
Maur

[În manuscris, în acest loc urmează „Schema Tabloului Economic”]

Tabloul economic așa cum l-a înfățișat Quesnay!

Sub I a) avances annuelles des fermiers ⁷⁾, plătite de ei înșiși; înlocuite printr-un produs de 5 miliarde, din care 2 miliarde (a^{IV}), înlocuirea acelorași avansuri anuale *in natura*, cheltuite de Classe

¹⁾ — Între timp. — *Nota trad.*

²⁾ G. Hubbard. „Saint-Simon. Sa vie et ses travaux”. — *Nota red.*

³⁾ — bătrîne. — *Nota trad.*

⁴⁾ Wilhelm I. — *Nota red.*

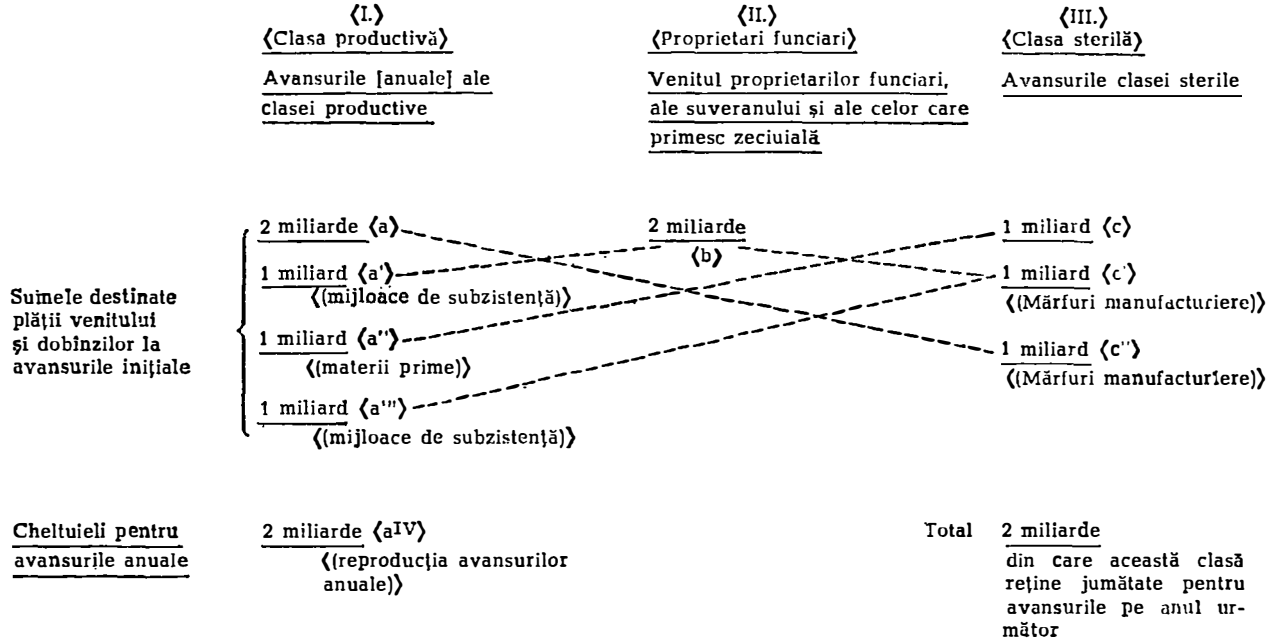
⁵⁾ Hassan Cheirullah Eifendi. — *Nota red.*

⁶⁾ Kara Halil Eifendi. — *Nota red.*

⁷⁾ — avansurile anuale ale arendașilor. — *Nota trad.*

Cu excepția a ceea ce este scris * cu *creionul*, tabloul de mai jos reproduce textual schema din lucrarea lui Quesnay „*Analyse du Tableau Économique*” (p. 65). *Physiocr. ed. Daire, Ière Partie. Paris 1816.*
Liniile sînt punctate ca la Quesnay.

Schema „*Tabloului economic*”

* În următoarea traducere a schemei — între paranteze ascuțite.

Productive (fermiers și ouvriers¹⁾ ai lor) în cursul anului următor, adică al celui care începe cu noua recoltă.

*Avances primitives*²⁾ de 10 miliarde nu figurează în Tablou, dar îi servesc ca premisă, după cum în continuare se presupune că fermierii *au plătit în bani* ca rentă la *venit* (landlords, church and state³⁾), înainte de a începe circulația prezentată în Tablou. În afara înlocuirii *avansurilor anuale* de 2 miliarde *in natura*, produsul brut furnizează alte 3 miliarde, din care 2 în *vivres*⁴⁾, 1 în *matières premières* pentru industrie. Aceste 3 miliarde sub a', a'', a''', sînt *surplus produce*⁵⁾, din care însă numai 2/3 sînt *net produce, produit net* sau *Revenue*⁶⁾, pentru că 1/3 (de fapt, profitul fermierilor) constituie dobînda produsă în natura pentru *avances primitives* de 10 miliarde.

*Sub III c) avances ale clase stérile*⁷⁾ de 1 miliard constau numai din *materii prime* (vezi expunerea mea anterioară^{12b)} ; cheltuite în cursul anului care se încheie cu ultima recoltă. Sînt înlocuite prin *mărfuri industriale* (c' și c'') în valoare de 2 miliarde ; din care 1 miliard = *valoarea materiei prime*, 1 miliard = *valoarea mijloacelor de subzistență*, pe care clasa sterilă le primește pentru munca ei ca salariu de la celelalte două clase.

*Despre mouvement*⁸⁾ prezentată în Tablou :

1. b-a'. *Landlords* (biserică, stat incl.) cumpără de 1 miliard *vivres* de la fermieri ; acestora li se restituie 1/2 din bani, pe care ei i-au plătit pentru rent of land⁹⁾.

2. b-c'-a'''. *Landlorzii* cumpără de 1 miliard mărfuri industriale de la clase stérile¹⁰⁾, care pentru același miliard cumpără mijloace de subzistență de la clasa productivă ; acesteia din urmă i se restituie astfel cea de-a doua jumătate a banilor, pe care ea i-a plătit pentru rent of land¹¹⁾.

3. a-c''. Fermierii cumpără de 1 miliard produse industriale de la clase stérile¹²⁾ (amănunte în expunerea anterioară). Linia duce de

1) — fermieri și lucrători. — *Nota trad.*

2) — *Avansurile inițiale.* — *Nota trad.*

3) — proprietari funciari, biserică și stat. — *Nota trad.*

4) — mijloace de subzistență. — *Nota trad.*

5) — plusprodus. — *Nota trad.*

6) — produs net sau venit. — *Nota trad.*

7) — *avansurile clasei sterile.* — *Nota trad.*

8) — mișcarea. — *Nota trad.*

9) — rentă funciară. — *Nota trad.*

10) — clasa sterilă. — *Nota trad.*

11) — rentă funciară. — *Nota trad.*

12) — clasa sterilă. — *Nota trad.*

la a la c'' și de la c'' înapoi la a, pentru a indica că partea cea mai mare a acestor cheltuieli ale fermierilor se capitalizează, adică servește la menținerea și îmbogățirea elementelor avances annuelles ¹⁾ și primitives ²⁾).

4. c-a''. Classe stérile ³⁾ cumpără de la classe productive ⁴⁾ de 1 miliard materii prime și înlocuiește astfel avansurile ei pentru anul viitor, în fact capitalul ei productiv. În felul acesta, 1 miliard de lei se întoarce din nou la fermieri, aceștia se află iarăși în posesiunea celor 2 miliarde de lei care formează pécule ⁵⁾ a națiunii, iar de la ei — mai întâi prin intermediul landlorzilor (pentru plata rentei) — banii sînt din nou aruncați în circulație. Circulația banilor în cadrul fiecărei clase este exclusă din Tablou, și pe bună dreptate.

Dacă se ia în considerație momentul publicării, totul reprezintă una din cele mai geniale generalizări pe care a dat-o economia politică.

Expunerea pe care ți-am trimis-o inițial are la bază Tabloul întrucîtva modificat, cu consimțămîntul lui Quesnay, de Abbé Baudeau în „Explication du Tableau Économique”. Linia a-c'' a provocat confuzii. De asemenea, la Baudeau, mouvement nu începe de la b (landlords), ci de la a' (fermieri), plata rentei funciare nefiind presupusă ca efectuată. Acest amănunt, ca și altele, nu modifică cu nimic conținutul.

În general, cred că ai face bine folosind Tabloul numai pentru propria ta orientare; în expunerea pentru „Vorwärts” însă, diferitele mișcări foarte simple trebuie indicate *numai cu cuvinte*. Dacă Tabloul s-ar tipări, ar fi nevoie să se intre în mici amănunte neesențiale, care mai mult ar deruta oamenii decît i-ar lămuri.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — avansurilor anuale. — *Nota trad.*

²⁾ — inițiale. — *Nota trad.*

³⁾ — Clasa sterilă. — *Nota trad.*

⁴⁾ — clasa productivă. — *Nota trad.*

⁵⁾ — peculiu. — *Nota trad.*

29

Marx către Engels

la Ramsgate

Hotel Flora, Neuenahr
17 august 1877

Dear Fred,

Ți-aș fi scris mai de mult, dar o constipație prelungită timp de câteva zile, care la mine reprezintă întotdeauna primul rezultat al unei călătorii, accentuându-se în urma curei de ape minerale din prima săptămână, mă face complet incapabil de orice fel de activitate. De aici nu am prea multe să-ți relatez¹²⁷. E o adevărată idilă ; unde mai pui că, din cauza timpului, nu tocmai grozav (deși aici, cu toată ploaia și furtuna, aerul rămîne admirabil), ca și a crizei comerciale prelungite, numărul vilegiaturiştilor a scăzut de la 3 000 la 1 700—1 800. Fericită vale a Ahrului. Căi ferate încă nu există ; s-au făcut însă măsurători și pentru la anul amenință primejdia începerii lucrărilor la o linie ferată care va duce de la Remagen la Ahrweiler, de unde apoi nu o va lua în jos, de-a lungul văii Ahrului, ci la stînga, spre Trier.

Am găsit aici un medic foarte bun, d-rul Schmitz (originar din Siegen), care este atît de înțelept, încît, deși aici are o casă splendidă cu grădină, iarna (începînd de la sfîrșitul lunii octombrie) practică medicina în Italia. A colindat mult prin lume, a fost și în California și în America Centrală. Ca înfățișare și maniere aduce mult cu little Dronke în cea mai bună perioadă a sa.

El mi-a confirmat, în esență, bănuielile despre care ți-am scris de la Londra ¹⁾. Ficatul meu nu mai pare mărit ; aparatul digestiv este somewhat disordered ²⁾, însă răul propriu-zis este de natură nervoasă. Schmitz mi-a spus azi din nou că, după trei săptămîni petrecute aici, ar trebui să plec în Munții Pădurea Neagră să inhalez aer de munte și de pădure. Nous verrons ³⁾. Același lucru i l-a recomandat și soției mele, care, dealtfel, trebuie să urmeze un tratament și a venit tocmai la timp, înainte ca boala să i se agraveze.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 52. — *Nota red.*

²⁾ — cam deranjat. — *Nota trad.*

³⁾ — Vom vedea. — *Nota trad.*

Pofta de mâncare a lui Tussychen crește, ceea ce la ea este cel mai bun simptom.

La Neuenahr, munții sînt cam prea departe de stațiune, cel puțin pentru cei răsfățați de Karlsbad.

Sîntem foarte neliniștiți de faptul că n-am primit încă nici o veste despre adventures ¹⁾ familiei Longuet.

Soția ta cum se mai simte? Sper că mai bine. Și la voi vremea este așa de capricioasă? Aici, în valea Ahrului, lumea nu este deloc obișnuită cu un asemenea timp.

Aici, la cazino (unde se fac și băile, care și aici, ca și pretutindeni, sînt amplasate în imediata apropiere a locului unde se bea apa alcalină) există o Reading Room ²⁾, unde, în afară de ziare germane și olandeze, găsești „Times” și „Galignani's Messenger”, „Figaro” și „Indépendance belge”, așadar, mai mult decît am eu nevoie, deoarece aici mă abțin, pe cît posibil, de la cititul ziarelor. Văd numai, cu părere de rău, că turcii — cel puțin după părerea mea de profan în materie — pierd din nou timpul.

Pe aici se bea ceva vin, dar tocmai vinul de Valporzheim și celelalte vinuri roșii de Ahr sînt interzise majorității vilegiaturiştilor și printre alții și mie.

Schorlemmer a promis să vină aici, dar pînă acum n-am „perceput” nimic de la el, cum se exprimă Richard Wagner.

Și acum, old boy, salutări cordiale din partea noastră vouă tuturor.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. IV, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels,
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — aventurile. — *Nota trad.*

²⁾ — sală de lectură. — *Nota trad.*

30

Engels către Marx

la Neuenahr

2. Adelaide Gardens, Ramsgate
25 aug. 77

Dragul meu Maur,

Cred că ai primit prin Schorl[emmer] încă de alaltăieri sau cel mai târziu ieri știri de la familiile Longuet și Laf[argue], precum și de la noi ; de atunci ai primit, probabil, știri și direct de la Jenny, care s-a speriat prea tare din cauza îmbolnăvirii micuțului ¹⁾ ; din fericire, flăcăul, după cum scrie ea astăzi, este în afara oricărui pericol.

După o ședere de șapte săptămâni, marți ²⁾ plecăm de aici, unde eu m-am simțit foarte bine, în schimb lui Lizzie nu i-a priit nici pe departe atât cât și-a dorit. Weather permitting ³⁾, va trebui să mai încercăm o schimbare de aer, de data aceasta mai puternic.

Te felicit pentru vindecarea ficatului. În Munții Pădurea Neagră va trebui, desigur, să mergi. Eu i-am spus lui Sch[orlemmer] să-ți aducă harta Badenului, pe care eu am folosit-o în 1849¹³³; sper că n-a uitat s-o facă. O să-ți prindă bine ; la scara respectivă, în special munții sînt bine conturați.

După cât se pare, vremea la voi s-a ameliorat, în sfîrșit. Noi am avut aici o vreme extraordinară. În timp ce peste tot ploua, la noi era doar înnorat. În răstimp de șapte săptămâni n-a plouat decît de două ori, după-amiaza, iar azi avem pentru prima oară cu adevărat o zi de ploaie — și chiar și asta cu intermitențe mai lungi —, așa că n-avem de ce să ne plîngem. Cînd ploua era mai cu seamă noaptea.

Imobilitatea turcilor se explică în esență prin lipsa convoaielor. Să pregătești o armată în stare nu numai să lupte, dar și să se miște liber pare un lucru cu neputință de realizat pentru toți barbarii și semibarbarii. Armata lor, organizată cu chiu cu vai aproximativ după sistemul modern (în ce privește capacitatea de luptă), trebuie

¹⁾ Jean-Laurent-Frederick Longuet. — *Nota red.*

²⁾ 28 august. — *Nota red.*

³⁾ — dacă vremea va permite. — *Nota trad.*

să se miște cu appliances¹⁾ unei vechi armate barbare. Se introduce armament modern, dar de munițiile respective trebuie să-și facă singuri rost. Se organizează brigăzi, divizii, corpuri de armată care sînt concentrate după regulile strategiei moderne, scăpîndu-se însă din vedere că, în acest caz, ele nu-și pot procura singure hrana, așa cum face o ceată de ieniceri, de spahii²⁾ sau de nomazi. Acesta este un lucru care se observă deja la ruși, și în mai mare măsură la turci, și de aceea, în cazul unor asemenea armate, toate calculele care atribuie respectivelor corpuri de armată o mobilitate specific vest-europeană sînt greșite.

Gafele pe care le comit în prezent turcii trebuie puse toate pe seama spaimei provocate de înaintarea lui Gurko spre Constantinopol¹³⁴. În loc ca Suleiman să poată face joncțiunea — prin trecătorile neocupate de ruși — fie cu Osman, fie cu Mehmed Ali, i se ordonă să bareze direct calea rușilor și să acopere *direct* Constantinopolul. Urmarea a fost inutila vărsare de sînge din pasul Șipka¹³⁵, bătălie ce reprezintă o parte din operația asupra căreia se căzuse de acord împreună și în combinație cu celelalte două armate și care, ca de obicei, nu a fost executată simultan, drept care a eșuat. De fapt, toate acestea n-au prea mare importanță și curînd totul va reintra în normal.

Colapsul armatei ruse este desăvîrșit. Rușii anunță o pierdere de 15 000 de oameni în lupte (în Europa), dar pierderile suferite din cauza bolilor trebuie să fie de două ori mai mari, dacă nu chiar mai mult. Transportul este complet distrus. Drumuri nu se construiesc nicăieri. Poliție militară nu există. Murdăria și cadavrele intrate în putrefacție ar fi fost suficiente, chiar și fără contribuția climatei, pentru a provoca epidemii. Șase corpuri de armată ruse, iar actualmente opt se află în Bulgaria, respinse pe cea mai pasivă poziție defensivă, ca urmare a *unei singure* bătălii. Din 50 de divizii de infanterie rusă, 16 se află pe Dunăre, 9 în Caucaz și în Asia, cel puțin 5 sînt pe drum, 6 acoperă țărmurile Mării Negre și ale Mării Baltice, în total 36. Mai rămîn 14 divizii, dintre care 2 în provinciile de la Marea Baltică, unde sînt de neînlocuit, așadar 12 divizii de infanterie = cel mult 120 000 de oameni, sau, împreună cu cavaleria și artileria, 150 000 de combatanți la dispoziție pentru orice eventualitate! Și asta împotriva „omului bolnav”¹³⁶! În plus, crearea unor noi formațiuni este imposibilă, sau fără importanță,

¹⁾ — mijloacele. — *Nota trad.*

²⁾ — cavaleriști turci. — *Nota red.*

dată fiind lipsa cadrelor ofițerești. Într-un cuvânt, situația se prezintă mai prost decît în timpul războiului Crimeii. Pe deasupra, ei persistă în aceeași stupidenie : furioși din cauza înfringerii suferite la Plevna¹³⁷, vor să pună imediat în mișcare întăriri colosale, cu toate că acestea nu vor putea opera decît cel mult o lună ; tocmai în acest interval, ele n-ar fi de nici un folos și n-ar avea altceva de făcut decît să-și caute hrană. Și cel mai tirziu la sfîrșitul lui octombrie, rușii vor trebui să facă cale întoarsă, înapoi, mindre Cid, în Valahia secătuită, podurile peste Dunăre vor dispărea și, dacă totul va merge bine, la sfîrșitul lui mai 1878 totul va fi reluat exact din punctul de unde se începuse la sfîrșitul lui mai 1877¹³⁸,

Salutări cordiale tuturor.

Al tău,
F. E.

Dealtfel, s-ar putea ca încă înainte de căderea iernii turcii să primească cîteva lovituri grele, ceea ce nu va schimba cu nimic lucrurile atîta timp cît cei din Constantinopol nu se vor lăsa intimidați de toate aceste evenimente.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

31

Engels către Marx ¹³⁹

la Londra

[Londra, sfîrșitul anului
1877 — începutul anului
1878] sîmbătă dimineața

Dragul meu Maur,

Am din nou gleznele umflate, așa încît cîteva zile nu voi putea iar să încălț cizmele. Plec imediat la bancă să scot ceva bani, așa că, dacă vrei să vii deseară, vei găsi suma necesară.

Tussy are perfectă dreptate, Maskelyne trebuie citit neapărat după sau *concomitent* cu Wallace, deoarece la M[askelyne] personajele — cu neputință de reținut de la primul la ultimul — prezintă interes doar datorită încrederii speciale pe care Wallace o acordă acestor diverse subiecte. Fii deci atît de bun și adu cartea cu tine, pentru ca să-l pot aprecia pe Wallace în toată foolery¹⁾ a lui.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului
în : Marx-Engels, Gesamtausgabe.
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — nebunia. — *Nota trad.*

1878

32

Marx către Engels

la Littlehampton¹⁴⁰

[Londra] 17 sept. 1878

Dear Fred,

Scriu aceste rinduri înainte de a fi trecut pe la tine pe acasă (este încă dis-de-dimineată); dacă voi găsi acolo o scrisoare pentru tine, ți-o voi trimite într-un alt plic.

Veștile din Malvern sînt mult mai bune, așa că nu va trebui s-o pornesc într-acolo; dar, pentru mai multă siguranță, doctorul vine acum zilnic, cu regularitate. Eu îi propusesem acest lucru de la bun început soției mele pentru a preîntîmpina, pe de o parte, permanenta stare de panică exagerată, iar pe de altă parte, neglijarea unor măsuri necesare; ea, și mai ales Jennychen, mi s-au împotrivit cu îndărătnicie, pentru a nu ridica, după cum spuneau ele, „fără rost” onorariul medicilor, care și așa este destul de ridicat la Malvern. Acum văd și ele că am avut dreptate. Recomandasem, de asemenea, plimbări zilnice cu trăsura pe vreme frumoasă, ori de cîte ori starea sănătății copilului ¹⁾ permitea. Doctorul a fost și el de aceeași părere. Aceste plimbări sînt singurele momente de destindere pentru Jennychen, iar pentru soția mea — a cărei cură s-a dat rău peste cap din cauza permanentelor troubles ²⁾ cu copilul — singurul mijloc de a rezista la aceste încercări dăunătoare sănătății. Cît timp am fost eu acolo ¹⁴¹, așa s-au și petrecut lucrurile.

Domnul Fuleburg (vezi papers of to-day ³⁾¹⁴²) aduce și el bufnițe la Atena ⁴⁾. N-am citit niciodată ceva mai jalnic decît rezumatul-chintesență a cuvîntării sale. Pînă și Stolberg este bun. Legea excepțională este promulgată pentru a-i lua mișcării social-democrate

¹⁾ Jean-Laurent-Frederick Longuet. — *Nota red.*

²⁾ — griji. — *Nota trad.*

³⁾ — ziarele de astăzi. — *Nota trad.*

⁴⁾ Joc de cuvinte intraductibil — Eulenburg — nume de familie Eule-bufniță; „trägt keine Eulen nach Athen” — textual: „nu aduce bufnițe la Atena”; echivalentul expresiei: „a căra apă în puț”. — *Nota red.*

orice aparență de legalitate¹⁾. Probatum est ¹⁾). Mettre hors la loi ²⁾ a fost întotdeauna mijlocul inraiiibil de a declara „contrare legii” mișcările antiguvernamentale și de a apăra guvernul în fața legii „la légalité nous tue” ³⁾¹⁴⁴. Reichensperger îl reprezintă pe burghezul renan în partidul centrului¹⁴⁵. Bamberger rămîne credincios devisei : „Doar ciini sîntem !”¹⁴⁶.

Bebel a făcut, evident, o impresie puternică (vezi „Daily News” of to-day ⁴⁾).

Acest început este bun.

Diferite ziare engleze pretind că prietenul nostru Kovalevski a fost împușcat la Odesa. Îl găsim în ele sub numele de Don-Kovalski. Duminică ⁵⁾, cînd a venit la mine, fat boy ⁶⁾ mi-a spus o anecdotă foarte drăguță. Înaintea plecării sale, cîțiva candidați în „diplomație”, care se numărau printre studenții săi moscoviți, s-au prezentat la el la examen. Printre ei sînt unii cu mult mai în vîrstă decît el, și anume muntenegreni, care-și fac educația academică pe spezele lui Russian *Asiatic* (diplomatic) *Department*. Flăcăii aceștia se disting prin denseness ⁷⁾ și prin vîrsta înaintată, așa cum se întimpla odinioară la noi la gimnaziul din Trier cu țărănoii care se pregăteau pentru seminar (catolic) și cei mai mulți erau bursieri.

Deși notația rusă merge de la 0 la 5 (pentru examenele universitare), Kovalevski nu pune decît două note : nota 4 pentru cei care nu știu absolut nimic și nota 5 pentru cei care mai știu cite ceva. La ultimul examen s-a prezentat un muntenegrean lung cît un stîlp, în vîrstă de treizeci și doi de ani, unul dintre auditorii săi, și i-a spus : „Trebuie să primesc nota 5 ; știu că nu știu nimic, dar mai știu, pe de altă parte, și că dacă iau «din nou» un 4, Asiatic Department îmi va da pașaportul pentru Muntenegru ; trebuie deci să iau un 5”. Bineînțeles că a căzut cu succes la examen, căci Kovalevski, așa cum i-a declarat și direct, nu vedea nici un motiv pentru ca acesta să mai rămînă la Moscova.

Cel mai ciudat lucru este însă — după cum spune Kovalevski — că, odată ajunși la Moscova, toți acești tipi din Muntenegru sînt cuprinși de o ură fanatică împotriva rușilor. Ei înșiși i-au declarat-o cu naivitate, motivîndu-și atitudinea prin faptul că rușii, în general, și studenții ruși, în special, îi numesc barbari și dobitoci și îi tra-

¹⁾ — Acest lucru este dovedit. — *Nota trad.*

²⁾ — A pune în afara legii. — *Nota trad.*

³⁾ — „legalitatea ne omoară”. — *Nota trad.*

⁴⁾ — de astăzi. — *Nota trad.*

⁵⁾ 15 septembrie. — *Nota red.*

⁶⁾ — grăsunul. — *Nota trad.*

⁷⁾ — obtuzitate. — *Nota trad.*

tează ca atare. Așadar, prin „binefacerile” sale guvernul rus obține exact contrarul celor urmărite.

Tot ce discutăm noi în glumă, cum că socialiștii ruși comit „ororile”, pentru care, în schimb, social-democrații germani, „care se conformează legii”, trebuie scoși în afara legii, — toate acestea stupidul Stolberg le-a declarat cu toată seriozitatea. Dar el uită să adauge că, în afară de aceste „orori”, în Rusia există o „legalitate” spre care iuncherul închistat Bismarck tinde, prin proiectele sale de lege, ca spre o țintă ideală, dar inaccesibilă.

Faptul că rușii, susținuți de Prusia și de Austria, cer acum din nou o „mediere europeană” este un simptom foarte important.

Adio. Nădăjduiesc că la Littlehampton te vei reface după ultima nenorocire prin care ai trecut. Salutări cordiale de la Tussy și Lenchen.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

33

Engels către Marx

la Londra

Littlehampton, Selborne Cottage
18 sept. 78

Dragul meu Maur,

Ca de obicei, m-am exprimat confuz. Nu puteam să-ți pretind să treci zilnic pe la mine pe acasă și să-mi expediezi scrisorile primite și tocmai de aceea am trimis celor de acasă câteva plicuri cu adresa mea, pentru ca la fiecare două-trei zile să-mi poată trimite scrisorile. Ceea ce voiam să te rog pe tine era ca, în primele zile, să controlezi dacă nu cumva mult așteptatul mandat poștal zace pe undeva zile-n șir și ca, în genere, expedierea să se facă pe o cale normală, iar apoi, din când în când, să te uiți prin ziarele și celelalte documente (care, după instrucțiunile mele, urmau să

rămină acolo) care-mi sosesc în mod curent pentru a verifica dacă nu cuprind ceva care reclamă luarea unei măsuri. Sper că acum ne-am înțeles.

În ediția de azi-dimineață a ziarului „Stand[ard]” este inserat un articol reușit, debordând de un binemeritat dispreț la adresa legii și a dezbaterilor¹⁷. Îl voi trimite la Leipzig. Înseși dezbaterile la care au luat parte acești oameni ai ordinii sînt destul de jalnice. B[ismarck], incapabil să dezmință în vreun fel faptele pe care i le reproșase Bebel¹⁸, este nevoit să recurgă la un subterfugiu lamentabil, susținînd că a simpatizat cu social-democrației pînă ce aceștia au început să proslăvească Comuna — tocmai el, care preamărea Comuna ca pe o imitație a orînduirii de stat prusiene! Apoi el numește un partid reprezentat în Reichstag bandă de tîlhari, fără însă ca pentru aceasta să fie chemat la ordine!

Îți trimit un număr din „Köln[ische] Z[eit]ung”¹⁹. La început sînt cerute *legi rusești* pentru *germani*, iar mai jos corespondentul de la Petersburg spune că în *Rusia*, avînd în vedere că *aceleași legi rusești* s-au dovedit nule și neavenite, singura salvare trebuie căutată în constituție, în reprezentanța populară, în libertatea presei etc. ! Ziarul ăsta nerod nu observă nimic, și, din păcate, nici oamenii noștri. *Sfîrșitul* corespondenței din Moscova este și el interesant. Subliniază toate poveștile astea și trimite-le la Leipzig (Ramm (Hermann) Färberstrasse, 12^{II})¹, poate că măcar ei vor observa treaba asta și o vor folosi.

Numeroașele și intensele manevre întreprinse de ruși în Turcia, Persia, Afganistan etc. par, pe de o parte, să aibă ca scop to fish in troubled waters, where something may be expected to turn up at any moment²), iar pe de altă parte, să înșele opinia publică din țară. Dar cine poate ști ce se va alege din toate astea ! Bismarck se poate trezi foarte curînd în situația de a-și căuta singura salvare într-un nou război cu Franța, dezlănțuind astfel un război european al Răsăritului împotriva Apusului, în care primul care se va prăbuși va fi în mod sigur el. În orice caz, războiul turc a arătat cît de putredă este întreaga Europă și că explozia este mai aproape decît ne putem aștepta. Indiferent ce s-ar întîmpla, n-ar face decît să ne dea apă la moară.

M-am bucurat foarte mult aflînd că micuțul³) se simte mai bine ; sper să nu mai trageți o nouă spaimă⁴).

¹) Adresa redacției ziarului „Vorwärts”. — *Nota red.*

²) — de a pescui în apă tulbure, în speranța că acolo în fiecare clipă se poate ivi ceva. — *Nota trad.*

³) Jean-Laurent-Frederick Longuet. — *Nota red.*

⁴) Vezi volumul de față, p. 77. — *Nota red.*

Aici, de aseară, plouă fără întrerupere. Cuibul ăsta se compune din două părți : din village ¹⁾, împreună cu portul de pe fluviul Arne, și din beach ²⁾, situată la 500 de pași în direcția sud-est, vreo 150 de case pe o dună, unde ai impresia că te afli în Olanda. Sands ³⁾ sînt tot atît de frumoase și de dure ca la Ostende.

S-ar putea ca la sfîrșitul acestei săptămîni să vin pentru cîteva ore la Londra ; if so ⁴⁾, voi căuta să-ți scriu.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Brie.wechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

34

Marx către Engels

la Littlehampton

[Londra] 18 sept. 70

Dear Fred,

All right.

Îți trimit alăturat o scrisoare de la Kaub, pe care te-aș ruga să mi-o restitui, întrucît încă nu am răspuns la ea. Cît timp a stat la Paris, Hirsch s-a comportat ca un nerod și se pare că s-a străduit din răsputeri să se conformeze martiriului. Dealtfel, operațiile de la Paris demonstrează clar cîtă dreptate ai avut punîndu-mă în gardă în privința călătoriei mele în pelerinaj la Paris.

Frumoasă această republică, care se lasă condusă de domnia Bismarck-Stieber ! Aseară a sosit Barry. Congresul de la Lausanne nu a avut loc, lucru pe care el l-a aflat încă de la Paris, unde din această cauză a și rămas. Atît Hirsch, cît și el s-au dus la adunare numai în calitate de reporteri, adunarea fusese însă împrăștiată, iar participanții arestați ; Hirsch a fost arestat abia mai tîrziu, în timpul

¹⁾ — sat. — *Nota trad.*

²⁾ — plajă. — *Nota trad.*

³⁾ — Plajele. — *Nota trad.*

⁴⁾ — dacă va fi așa. — *Nota trad.*

noptii, la el acasă¹⁵⁰. A doua zi, irrepresibile¹⁾ Barry s-a îndreptat spre prefectura poliției (înarmat cu documente care îi confirmau funcția de corespondent la „Standard” și de colaborator la „Whitehall Review”). Acolo a dat peste un funcționar inferior, căruia i-a explicat că ar vrea să-și vadă „prieteni”, Hirsch și Guesde. Acesta i-a dat adresele celor doi comisari de poliție care i-au arestat pe Hirsch și pe G[uesde]. Pe amândoi, impertinența acestui *bifstück* englezesc i-a scos din sărite, drept care, în cele din urmă, l-au dat pe ușă afară. Imperturbabil, Barry s-a întors la prefectură și a reușit să ajungă pînă la marele Gigot. Acest „polite²⁾” polițist, după ce a schimbat cîteva cuvinte cu marele Barry, i-a declarat că nu prea știe englezește, iar Barry nu prea știe franțuzește, așa încît a sunat după un interpret. În mare, convorbirea a avut următorul conținut: cele spuse de Barry cu privire la neparticiparea lui Hirsch sînt de competența judecătorilor de instrucție, și nu a prefectilor de poliție. Arestarea era „legală” etc. La care Barry răspunde: „It might be legal in France for ought he knew, but it would not be so in England³⁾”. La care, Gigot declară cu un patos solemn: „Les étrangers qui viennent chez nous etc. doivent se soumettre aux lois de la Ré-pu-bli-que frrrançaise !⁴⁾”. La rîndul său, the brazen Barry, shaking his hat: „Vive la République !⁵⁾”. Această ultimă exclamație i-a adus lui Gigot tot sîngele în obraz; el i-a declarat lui Barry că nu are ce discuta cu el pe teme politice etc. Și de astă dată, lui B[arry] i s-a arătat ușa, numai că într-un mod politic.

Nerușinarea lui, de astă dată amuzantă, el a împins-o pînă la ultima limită... față de mine. Iată ce-mi spune: în cursul acestei săptămîni, el va pleca din nou cu familia la Hastings, iar eu dispun acum, desigur, de timp pentru a-i pregăti materialul pentru articol (din „Nineteenth Century”). Cu acest nou atentat, aproape că i-a mers mai prost decît în birlogurile celor doi comisari de poliție francezi.

Cea mai nerușinată gazetă londoneză este iarăși gazeta lui Levy⁶⁾. În editorialul său de astăzi, el își informează cititorii că Reichensperger s-a pronunțat în numele „Centrului¹⁴⁵ în favoarea legii (asta a înțeles Levy din reptila berlineză¹⁵¹, care-i furnizează

1) — aprigul. — *Nota trad.*

2) — politicos. — *Nota trad.*

3) — „S-ar putea, după cît știe el, să fie legală în Franța, dar în Anglia n-ar fi”. — *Nota trad.*

4) — „Străinii care vin la noi etc. trebuie să se supună legilor Re-pu-bli-cii frrranceze !”. — *Nota trad.*

5) — impertinentul Barry, agitîndu-și pălăria: „Trăiască Republica !”. — *Nota trad.*

6) „The Daily Telegraph”. — *Nota red.*

corespondențe) și că Bismarck își are asigurată majoritatea. De-
altfel, cu toată admirația sa față de great chancellor¹⁾, Levy însuși
trebuie să recunoască faptul că cel Mare had rather the worse²⁾ în
duelul verbal cu „brillant”³⁾-ul Bebel¹⁵² :

Dintre broșurile tip Outline n-am reușit să frunzăresc decât
„Adolph Samter” („Die Reform des Geldwesens⁴⁾”) ; pentru felul
cum citează el (pe mine mă citează adesea, dar și mai des mă pla-
giază ; întreaga broșură se reduce la ideea absurdă de a introduce
în locul *biletelor de bancă* „*bilete-marfă*”, care de fapt au mai fost
odată introduse sub forma *bonurilor de credit* emise de guvernul
prusian în 1848), dau următorul sample⁵⁾. Eu spun : „Faptul că
aurul și argintul nu sînt prin natura lor bani, dar că banii sînt prin
natura lor aur și argint etc.”¹⁵³. El indică corect pagina, dar citează
astfel : „Aurul și argintul sînt prin natura lor bani. Marx etc.”¹⁵⁴.
După cît se pare, în Germania arta de a citi e pe cale de dispariție
în păturile „culte”. La acest Samter citarea fără sens și agramată
nu poate fi pusă nici măcar pe seama vreunei intenții rele. Astfel,
el citează din Petty : „Munca este tatăl, natura este mama avuției
materiale”, pentru că vorbind despre avuția „materială”, eu arăt
că pentru cazul respectiv sînt valabile cuvintele lui Petty etc.¹⁵⁵.

Apropos. Fat boy⁶⁾ al nostru, Kovalevski, l-a întîlnit din nou în
Elveția pe Ralston ; de cum l-a văzut, acesta l-a întrebat dacă nu-l
cunoaște pe socialistul rus care, în foiletonul din „F[r]an[k]furter
Zeitung”, l-a prezentat pe el (Ralston) ca pe un șarlatan, un laș
etc. ? (Articolul era scris de soția mea.) Kovalevski a simțit încotro-
bate vîntul, dar a răspuns, respectînd adevărul, că nu cunoaște nici
un asemenea rus. De atunci, Ralston (care aici se ținea din nou scai
de el) a devenit mult mai puțin încrezător. (Foiletonul respectiv se
referea la atitudinea ordinară pe care a avut-o Ralston față de
„Russian Revolutionary Literature”⁷⁾¹⁵⁶.)

Ieri a fost pe la mine d-l Montefiore junior; pleacă la Berlin; iată
ce i-a spus lui Tussy, în modul acela extrem de caracteristic pentru
tînăra tagmă engleză a literaților, îndeosebi pentru cea londoneză :
„Ce bine ar fi dacă prusienii mi-ar face plăcerea să mă aresteze
pentru o zi sau două ! Aș avea un material strașnic pentru un ar-
ticol de revistă sau pentru o scrisoare către «Times» !”.

1) — marele cancelar. — *Nota trad.*

2) — a ieșit cam prost. — *Nota trad.*

3) — „strălucitul”. — *Nota trad.*

4) — „Reforma sistemului monetar”. — *Nota trad.*

5) — exemplu. — *Nota trad.*

6) — Grăsunul. — *Nota trad.*

7) — „Literatura revoluționară rusă”. — *Nota trad.*

Am fost la tine acasă și ți-am expediat scrisoarea pe care am găsit-o acolo.

Adio.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

35

Engels către Marx

la Londra

[Littlehampton] Selborne Cottage
19 sept. 78

Dragul meu Maur,

Am primit mandatul. Am telegrafiat imediat la N. Cohen & Co. și am scris să verse banii la banca mea. Dar, cum termenul de plată era stabilit pentru *ieri*, s-ar putea ca ei să fi prezentat ieri cecul la mine acasă sau să-l fi trimis acolo prin poștă. Vrei să fii atât de bun și să te interesezi acasă la mine cum stau lucrurile? Dacă în nr. 122 ¹⁾, Regent's Park Road n-a fost lăsat sau n-a sosit nimic, înseamnă că totul e în ordine și că mâine, probabil, voi primi aici înștiințarea de la bancă, așa cum am rugat.

Mă grăbesc to catch first post²⁾.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Adresa lui Engels la Londra. — *Nota red.*

²⁾ — să prind prima poștă. — *Nota trad.*

36

Engels către Marx

la Londra

Littlehampton, 21 sept. 78

Dragul meu Maur,

Îți inapoiez, alăturat, scrisoarea lui Kaub. După cit se pare, Hirsch l-a crezut pe cuvânt pe Mesa că la Paris ca german se bucură de inviolabilitate. Acum n-are decît să bombăne; ei vor căuta să-i prelungească detențiunea preventivă cit mai mult posibil.

Aventurile lui Barry sînt, într-adevăr, amuzante.

Strălucitul articol al lui Levy l-am citit și eu într-o circiumă, unde mă adăpostisem de ploaie. Gazeta este demnă de el!).

A sosit de mult timpul ca la Constantinopol să se producă o schimbare, altminteri numeroasele răscoale din provincii vor crea o situație care va duce la destrămarea Turciei europene, așadar, tocmai ceea ce doresc rușii și Bismarck, pentru ca tratatul de la Berlin¹⁵⁷ să nu se realizeze și pentru a putea pescui în apă tulbure. Dacă Midhat s-ar întoarce în Creta și ar da o lovitură îndrăzneată, lucrurile ar putea lua o altă întorsătură. Dacă situația actuală persistă, rușii rămîn aici și capătă noi perspective de pradă, care, la rîndul lor, ar putea frîna și în interiorul Rusiei cursul firesc al lucrurilor.

Plecăm imediat pentru cîteva ore la Brighton.

Al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ „The Daily Telegraph”. — *Nota red.*

37

Marx către Engels

la Littlehampton

[Londra] 24 sept. 1878

Dear Fred,

Îți trimit alăturat o mizgălitură de la Liebknecht ; eu am deschis scrisoarea în ideea că ar putea cuprinde vreo comunicare în legătură cu partidul, care să reclame o intervenție imediată din partea noastră.

Scrisoarea lui Lavrov, care a sosit astăzi și la care încă n-am răspuns, am să te rog să mi-o trimiți imediat înapoi. Singurul lucru interesant din ea este pasajul referitor la Wróblewski. Cele spuse aici despre el sînt, probabil, adevărate, întrucît corespund întru totul temperamentului său de homme d'action¹⁾ și, în plus, sînt plus ou moins²⁾ confirmate de tăcerea pe care el o păstrează față de noi.

După deschiderea Reichstagului am primit proiectul de lege și expunerea de motive³⁾ ce i-au fost prezentate acestuia de către guvern ; ieri am primit din aceeași sursă (Bracke) darea de seamă stenografiată a ședințelor Reichstagului din 16 și 17 septembrie¹⁵⁸. Nu se poate imagina — nici măcar acum nu se poate — prostia miniștrilor prusieni de mijloc și „genialitatea” maestrului lor⁴⁾ — după cum inimaginabilă este și ticăloșia reprezentanților burgheziei germane, care se agață de pulpanele hainei sale — înainte de a avea în față darea de seamă stenografiată asupra acestei ultime reprezentații. Eu sînt acum destul de ocupat cu scoaterea unor extrase din acest material pentru presa engleză, deși încă nu știu dacă, în cele din urmă, va ieși ceva potrivit pentru „Daily News”¹⁵⁹.

Mutarea de șah a rușilor în Afganistan¹⁶⁰, ca și incidents din Turcia — toate acestea mă interesează acum în măsura în care servesc ca argumentum ad hominem⁵⁾ pentru înțelepciunea de stat europeană. Dealtfel, pentru mine, un lucru e sigur, și anume că, orice ar întreprinde acum into the bargain⁶⁾ Rusia și Prusia pe arena mondială, nu se poate solda altfel decît cu rezultate defavo-

¹⁾ — om de acțiune. — *Nota trad.*

²⁾ — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

³⁾ Proiectul legii excepționale împotriva socialiștilor. — *Nota red.*

⁴⁾ Bismarck. — *Nota red.*

⁵⁾ — argument convingător (literal : argumentul potrivit individului dat). — *Nota trad.*

⁶⁾ — în plus. — *Nota trad.*

rabile orînduirilor lor, că nimic nu poate opri prăbușirea acestora, ci doar sfîrșitul înfricoșător poate fi grăbit.

Soția mea, Jennychen și Johnny au sosit cu bine vineri ¹⁾ după-amiază la noi, și au rămas în casa noastră pînă aseară, cînd Jennychen a pornit-o din nou — cu cățel și purcel — în Leighton Grove ²⁾ pentru a-l întîmpina pe Longuet. Lunganul sosește însă abia astăzi. Copilul se simte mult mai bine și, ca prin minune, Jennychen s-a mai întremat și ea puțin în ultimele zile petrecute la Malvern.

Ieri a fost la mine bătrînul Petzler cu o scrisoare din partea unui popă care editează o revistă, e și el dabbles in socialism ³⁾ și vrea să-i dau some information ⁴⁾ ¹⁶¹. Bismarck a izbutit deocamdată să aducă din nou socialismul à l'ordre du jour ⁵⁾, din care cauză pînă și la haute politique ⁶⁾ a fost plus ou moins ⁷⁾ dată uitării.

Nădăjduiesc să te întremezi la sinul mamei-natură. Salutări cordiale de la Tussy, Jennychen și de la soția mea.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 : în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ 20 septembrie. — *Nota red.*

²⁾ Stradă din Londra unde locuia familia Longuet. — *Nota red.*

³⁾ — agiamiu în materii de socialism. — *Nota trad.*

⁴⁾ — unele informații. — *Nota trad.*

⁵⁾ la ordinea zilei. — *Nota trad.*

⁶⁾ — politica înaltă. — *Nota trad.*

⁷⁾ — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

1879

38

Marx către Engels

la Londra

Trafalgar Hôtel, St. Aubin's
14 august 1879

Dragă Fred,

Expediez aceste rinduri pe adresa ta din Londra, deoarece, judecînd după scrisoarea trimisă soției mele, cu începere de astăzi s-ar putea să nu te mai numeri printre locuitorii Eastbourne-ului¹⁰².

Alătur scrisoarea pe care mi-a trimis-o Hirsch, precum și scrisoarea Louisei Juta către Pumps.

Călătoria noastră de la Southampton la Jersey¹⁰³ a fost prea tare stropită de violente averse de ploaie; am ajuns uzi leorcă la St. Hélier, unde, de asemenea, „turna cu găleata”. De atunci, după cîteva variații, schimbări și recidive, vremea este foarte frumoasă. La Jersey, țăraniii credeau că se apropie sfîrșitul lumii; după cum spuneau ei, încă nu le fusese dat să trăiască o primăvară și o vară atît de urîte. Mîine ne mutăm la *Hôtel de l'Europe, St. Hélier*. Va trebui să punem capăt șederii noastre la St. Aubin, deoarece atît Tussy, cît și eu ne îngrozim chiar și numai la gîndul nelipsitei mîncări zilnice din carne de miel sau de berbec, din cauza căreia de cîteva zile am devenit, fără voia mea, vegetarian. Altă locuință pe aici — am căutat în dreapta și-n stînga — nu s-a găsit. Cînd am ajuns la Jersey, încă nu era lume multă, dar cu timpul au năvălit o mulțime de străini, mai cu seamă frenchies¹). Azi-dimineață, cînd am întreat la *Hôtel de l'Europe* dacă mai au locuri, am nimerit tocmai în momentul cînd 60 de francezi se pregăteau de plecare, iar steamers²) încărcate cu pleavă umană proaspătă încă nu sosiseră.

Cînd am plecat din Londra, în gara Waterloo l-am întîlnit pe Harney, care își trimitea soția la Jersey. Din fericire, ea își luase un bilet de clasa întîii, iar noi aveam bilete pentru clasa a doua. Pe boat³) ne-am întîlnit din nou. Ca și noi, nici ea nu suferă de sea

¹) — francezi. — *Nota trad.*

²) — vapoarele. — *Nota trad.*

³) — vapor. — *Nota trad.*

sickness¹⁾), altminteri însă se simțea cam prost. Ajunși la destinație, ne-am despărțit din nou, după ce ca ne-a dat adresa fratelui ei la care locuiește. După toate acestea, am făcut acolo o scurtă vizită de „condoleanțe”. Cu femeia asta nu-i nimic de făcut. Deși originară din Jersey, nu este în stare să dea nici o informație, în afara celor tipărite în ghid. De treabă femeie, dar nu tocmai persoana potrivită pentru oameni care fac o călătorie de agrement. Aici, în sfârșit, am dormit iarăși ca lumea, ceea ce nu s-a mai întâmplat de mult ; n-am scăpat însă complet de răceala cu care m-am ales din cauza vremii aceleia groaznice. Poate cu clima blîndă de aici va trece mai repede. Tussy all right.

Doi fermieri din Derbyshire, tată și fiu, au fost pînă acum comesenii noștri la Trafalgar Hôtel. Alaltăieri au făcut o excursie cu o corabie cu pinze pînă la St. Malo și, după ce pentru prima oară în viața lor „au fost în Franța”, s-au reîntors de acolo plini de un respect incomparabil mai mare față de ei înșiși. Tatăl era chiar pe jumătate dispus să facă o trip²⁾, împreună cu fiul pe Mediterana, dar, credea el, acolo e „prea cald”. „By no means³⁾”, l-a corectat fiul, care este cel mai cult dintre ei doi, „by no means, there it is now — winter !”⁴⁾. Iar bătrînul (care, dealtfel, mai este încă în floarea vîrstei, a sharp fellow, with the true business-eye⁵⁾) m-a învățat că St. Malo se află pe coasta de sud-vest a Franței. În schimb, amîndoi sînt buni cunoscători în materie de agricultură și în alte farmers questions⁶⁾.

Tussy este de părere că dificultățile ei cu scăldatul nu merită atenție ; pînă acum a făcut baie, pe rînd, cînd în golful St. Brelade, cînd în golful St. Hélier ; acum se scaldă ori în ultimul dintre ele, ori în golful St. Clement.

Din scrisoarea soției mele am aflat că Schorlemeyer⁷⁾ a sosit în chip de invalid ; sper ca în curînd să am vești mai bune despre el.

De cînd am sosit aici, nici măcar n-am mai văzut un ziar și, în genere, n-am citit nimic în afara cărții lui Carleton „Traits and stories of the Irish Peasantry”, first volume. Parcurgerea volumului întii a fost o treabă destul de grea, iar pe al doilea l-am aminat pentru vremuri mai bune. Sînt unconnected tales⁸⁾, în care este zugrăvită viața

¹⁾ — rău de mare. — *Nota trad.*

²⁾ — călătorie, croazieră. — *Nota trad.*

³⁾ — „Nicidecum”. — *Nota trad.*

⁴⁾ — nicidecum, acolo acum e iarnă !”. — *Nota trad.*

⁵⁾ — un tip isteț, cu ochi de adevărat om de afaceri. — *Nota trad.*

⁶⁾ probleme ale fermierilor. — *Nota trad.*

⁷⁾ Carl Schorlemmer. — *Nota red.*

⁸⁾ — povestiri disparate. — *Nota trad.*

țăranilor irlandezi, privită cînd sub un aspect, cînd sub un altul ; cartea nu este scrisă, așadar, pentru a fi înghițită dintr-o dată. Tocmai de aceea, cartea trebuie procurată pentru ca din cînd în cînd să te regalezi cu o parte sau alta din ea. Carleton nu este un stilist bun, nici un maestru al compoziției, dar originalitatea lui constă în autenticitatea descrierilor. Ca fiu de țăran irlandez, el își cunoaște tema mai bine decît Leverii și Loverii.

Salutări cordiale din partea lui Tussy și a mea vouă tuturor.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels, Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

39

Engels către Marx

la St. Hélier

53, Grand Parade, Eastbourne,
20 aug. 79

Dragul meu Maur,

Îți trimit, alăturat, scrisorile lui H[irsch], precum și o scrisoare a lui Liebkn[echt], la care tocmai am răspuns¹⁶⁴. L-am făcut atent asupra ciudatelor sale contradicții : „lui H[irsch] îi scrii că în spatele ziarului se află «partidul plus H[öchberg]»¹⁶⁵ ; asta înseamnă însă (dacă H[öchber]g reprezintă plusul) portofelul lui, căci fără el H[öchberg] este o mărime negativă. Acum îmi scrii că H[öchber]g n-a dat nici un gologan¹⁶⁶. Înțelegea cine poate, I give it up¹⁾”. I-am scris, de asemenea, că este absurd să afirmi că Hirsch „a înțeles și mai prost” scrisoarea lui Bernst[ein], deoarece această scrisoare nu lasă loc nici unei neînțelegeri¹⁶⁷ : în ea B[ernstein] se și erijează pur și simplu în șef de redacție. Bineînțeles că el, L[iebknecht], își închipuie că a aranjat totul cum nu se poate mai bine. H[irsch] are însă dreptul să privească totul cu propriii săi ochi, cu atît mai mult cu cît L[iebknecht] refuză să-i furnizeze material ; așadar, dacă H[irsch]

¹⁾ — eu mă dau bătut. — Nota trad.

va respinge propunerea, toată vina o poartă el, L[iebknecht]. „În ce ne privește, un lucru e sigur, și anume că, dacă H[irsch] nu va accepta propunerea, va trebui să chibzuim bine ce avem de făcut și, în orice caz, să nu ne lăsăm antrenați fără a ști care este acel «partid» care se află în spatele ziarului”. Căci, i-am spus, tocmai acum, când toate elementele decăzute și vanitoase pot avansa nestingerite, este, în sfârșit, momentul să se renunțe la politica de mușamalizare și împăciuire și, acolo unde e nevoie, să nu existe teamă nici de eventuale certuri și scandaluri. Un partid care preferă să se lase dus de nas de orice nătărău decît să-și ia inima-n dinți și să-l dezavueze public, un asemenea partid poate să-și facă bagajele. De pildă, cazul Kayser ¹⁶⁸.

Familia Lafargue se află aici de luni ¹), și rămîne pînă poimîine. Vrem să încercăm s-o mai reținem pe Laura aici încă cîteva zile. Ea ne-a adus vestea catastrofei lui Jenny ¹⁶⁹, pe care toți au prezis-o, în afară de ea și de Longuet, și care s-a petrecut într-adevăr la Ramsgate. În rest, totul pare să meargă acolo la fel de bine, cum era și de așteptat.

De ieri avem o vreme extrem de instabilă, care lui Jollymeier ²) nu prea-i prinde bine. Se mai întremase, febra îi dispăruse, avea din nou poftă de mîncare, iar durerile slăbiseră ; acum însă a intervenit un fel de stagnare, ameliorarea nu mai e atît de rapidă, cu toate acestea, nici mai rău nu se simte. Astăzi, la noi a avut loc o regată și, ca atare, ploaia nu putea să lipsească. Cum voi sînteți ceva mai la sud-vest și mai aproape de Atlantic, mă tem că aveți parte de o vreme și mai rea, și încă din prima mină.

Anexez și o scrisoare confuză de la Bernstein, la care încă *nu* am răspuns. Pentru moment, cel mai bun lucru ar fi să păstrezi la tine toate aceste materiale ; cu B[ernstein] nu-i nici o grabă, iar nobilul „Jahrbuch” poate și el să zacă foarte bine la Londra pînă voi veni eu ¹⁷⁰.

Pentru Sch[orlemmer] este bine că am rămas aici și că mai rămînem, în orice caz, pînă la 28 crt. ; ceea ce va fi mai departe depinde de starea lui și, firește, și de vreme. Dacă va fi posibil, ne vom abate pentru cîteva zile și pe insula Wight și prin împrejurimi.

Astăzi, bătrînul Ruge alerga pe chei încoace și încolo, aidoma unui tînăr nigger serenader ³), și vindea programul focurilor de artificii.

¹) 18 august. — *Nota red.*

²) *Jollymeier* — poreclă hazlie dată lui Schorlemmer, de la cuvîntul englez „jolly” — „vesel”, și numele de familie german Meier (fermier). — *Nota red.*

³) — cîntăreț negru de stradă. — *Nota trad.*

Laura și Lafargue vă trimit salutări cordiale și speră, împreună cu noi, că vă merge în continuare bine. Calde salutări de la Pumps și de la mine lui Tussy și ție.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 : în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

40

Engels către Marx

la Ramsgate

53, Grand Parade, Eastbourne,
25 aug. 79

Dragul meu Maur,

Nădăduiesc că ai primit scrisoarea mea ¹⁾ expediată pe adresa St. Hélier, Hôtel de l'Europe, împreună cu scrisoarea lui Liebkn[echt] către mine și scrisoarea lui Hirsch către tine.

Între timp, Hirsch a fost arestat la Paris și, după o detențiune de două zile, a fost nevoit să părăsească Franța ; acum se află la Londra și locuiește la Lessner. Ieri am primit de la el un pachet întreg de corespondențe foarte interesante în legătură cu ziarul ²⁾. După părerea mea, a procedat foarte bine. (Adresa mea o știa, deoarece eu i-am trimis câteva extrase din scrisoarea lui Liebkn[echt] către tine, lăsînd la o parte tot ce l-ar fi putut supăra.)

Tocmai acum am primit : 1) o scrisoare de la Höchberg din Scheveningen și 2) o scrisoare de la Bebel ¹⁷¹, ambele scrise cu scopul de a ne convinge să colaborăm. Cu răspunsul nu e nici o grabă, deoarece redactorul Vollmar, angajat în locul lui Hirsch, mai are trei săptămîni de stat la răcoare ! Iată cît de strașnic e aranjat totul.

Eu ți-aș fi trimis toată povestea asta dacă ți-aș fi cunoscut exact adresa. Soția ta indică : 62, Plains of Waterloo, iar Laura susține că

¹⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

²⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

ar fi 71. De îndată ce voi ști precis unde te afli ¹⁷², îți voi trimite totul. Confuzia pe care indivizii aceștia au creat-o din nou chiar între ei este iremediabilă. Liebk[echt], Bebel, Viereck, Höchb[erg], Schramm, Bernstein, fiecare din ei scrie altceva, totul însă plin de confuzii și de contradicții ¹⁷³, așa încît nouă nu ne rămîne altă alternativă decît să așteptăm. Cel puțin să nu ne stricăm vacanța cu povestea asta.

I-am scris imediat lui H[irsch] că joia viitoare ¹) voi fi din nou la Londra.

Familia Lafargue, după cum cred că ai aflat între timp, a fost aici. Din păcate, vremea n-a fost prea strălucită.

Cum se simte Jenny ? După ultimele vești primite de la soția ta, ea se simte bine, cum era și de așteptat. Să sperăm că așa va fi și de acum încolo. Transmite-i calde salutări din partea mea și felicit-o pentru zdravănuț flăcău ²). Nădăjduiesc că în continuare dormi bine, ceea ce face să dispară principala cauză care te împiedică să te întrezezi. Sper că clima de la Ramsgate îi va prii și soției tale. Jollymeier se simte mult mai bine, numai că vremea instabilă îi mai amintește cu îndărătnicie că ceva încă nu este în regulă cu mușchii și articulațiile lui. Pumps este all right. Mie băile în mare mi-au priit, ca de obicei, extraordinar. Cred că iau vizibil proporții.

Dacă nu scrii miine, atunci mai bine să scrii la Londra. Poșta funcționează aici după rînduiești antediluviene. O scrisoare expediată miercuri va sosi cu siguranță abia după ce vom pleca de aici.

Calde salutări tuturor ; ai grijă ca Jenny să nu se gîndească s-o pornească prea devreme acasă. Cît mai rămii acolo ?

Al tău,
F. E.

Știi cumva adresa de la Londra a lui Kovalevski sau aș putea s-o aflu de la Tussy ?

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx“, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹) 28 august. — *Nota red.*

²) Edgar Longuet. — *Nota red.*

41

Marx către Engels

la Eastbourne

62, Plains of Waterloo, Ramsgate
25 august 1879

Dragă Fred,

Este absolut evident că scrisoarea pe care am expediat-o din Jersey și scrisoarea ta din Eastbourne s-au încrucișat pe drum ¹⁾.

De îndată ce am fost înștiințați telegrafic despre catastrofa de la Ramsgate ¹⁶⁹, a doua zi, miercurea trecută ²⁾, am și pornit-o cu noaptea-n cap la Londra. Mi-a părut rău pentru Tussy, care își întrerupea înainte de vreme șederea la Jersey, știam însă că, din diferite motive, prezența mea la Ramsgate era absolut necesară. Am sosit acolo joi, pe o ploaie torențială, cu fulgere și trăsnete. Vineri a fost frumos, simbătă it rained dogs and cats ³⁾ de dimineața pînă seara, ieri a fost din nou frumos, iar astăzi perspectivele nu sînt tocmai clare. Aici sînt mulți evrei și mulți purici.

Principalul este că Jennychen a depășit cu succes cele nouă zile critice și se simte destul de bine, considering the circumstances ⁴⁾. Deocamdată își alăptează singură copilul ⁵⁾; ar fi foarte de dorit să poată face acest lucru și mai departe. Soția mea se întreamează cu greu, dar totuși se întreamează.

În ce privește capul meu, aici lucrurile încă nu sînt all right. Ieri mi-am aruncat o privire, *de probă*, prin cîteva caiete de matematică pe care le-am adus cu mine, dar a trebuit să renunț foarte curînd la această job ⁶⁾ prematură, deși nu era vorba decît de un test.

În mare n-am intrat și nici nu intru, fac numai băi calde cu apă de mare; dealtfel, din cauza vremii îngrozitoare care ne-a întîmpinat la Jersey, laringita mea s-a agravat și, pe deasupra, din cînd în cînd mă încercau și niște dureri de dinți; de tot n-am scăpat nici de o suferință, nici de cealaltă, deși ambele au mai cedat și numai din cînd în cînd mă fac să simt că pîndesc din umbră.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 88—92. — *Nota red.*

²⁾ 20 august. — *Nota red.*

³⁾ — a plouat cu găleata. — *Nota trad.*

⁴⁾ — avînd în vedere împrejurările. — *Nota trad.*

⁵⁾ Edgar Longuet. — *Nota red.*

⁶⁾ — îndeletnicire. — *Nota trad.*

Hirsch este la Londra ; și-a lăsat cartea de vizită la mine, dar eu n-am putut să-l mai caut (stă la Lessner), deoarece am părăsit pe neașteptate Londra. Alăturata scrisoare de la Kaub îți va prezenta împrejurările extrem de ciudate în care Hirsch a fost din nou expulzat din Paris ¹⁴.

Nădăjduiesc că Schollmeyer o duce mai bine cu sănătatea ¹⁾. Calde salutări lui și lui Pumps, căreia Johnny îi trimite în mod special complimente.

Ai citit cuvîntarea de deschidere a lui Allman ¹⁵, sau cum îl cheamă pe individ ? Așa ceva și eu aș fi fost în stare să ticluiesc, deși nu sînt man of science ²⁾.

Adio, old boy.

Al tău,
Maur,

Șeful Biroului de Statistică a Muncii din Massachusetts, Wright, mi-a trimis toate rapoartele din perioada 1874—1879 (ceea ce înseamnă că nu știe nimic de coletele trimise anterior de Harney), împreună cu un compendiu al recensămîntului din Massachusetts, înștiințîndu-mă, totodată, în scris that „he shall be pleased, in future, to send you our publications as soon as issued” ³⁾.

Asemenea „dovezi de amabilitate” sosesc numai din Rusia și din Statele Unite.

Bătrînul meu patron Dana called last Friday at Maitland Park, Tussy sent me his card ⁴⁾.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Schorlemmer. — *Nota red.*

²⁾ — om de știință. — *Nota trad.*

³⁾ — că „ar fi bucuros ca pe viitor să vă trimit publicațiile noastre de îndată ce apar”. — *Nota trad.*

⁴⁾ — a vorbit vinerea trecută în Maitland Park, Tussy mi-a trimis cartea lui de vizită. — *Nota trad.*

42

Engels către Marx

la Ramsgate

Eastbourne, 26 aug. 79

Dragul meu Maur,

Am primit, în sfârșit, scrisoarea ta și, odată cu ea, adresa exactă, pe care o folosesc pentru a-ți expedia tot spanacul în legătură cu organul de partid ¹⁾). Cum din cauza lui Hirsch nu puteam amina răspunsul către Höchberg, i-am scris alăturatele câteva rinduri, care n-o să-l prea încinte ²⁾).

Citind scrisoarea lui Bebel, îți vei da seama că cuprinde exact aceleași argumente ca și cele invocate de Liebknecht ¹⁷⁸ în ultima sa scrisoare. Asta înseamnă că Liebknecht nu i-a arătat ultima mea scrisoare, deși îi cerusem în mod expres să facă acest lucru. De aceea, m-am gândit ca, după ce îmi vei trimite înapoi la Londra tot gunoiul ăsta, 1) să-l deleg pe Bebel să ceară să i se arate respectiva scrisoare pentru a vedea că nici o discuție n-a rămas fără răspuns și 2) să-i enumăr toate contradicțiile conținute în diferitele scrisori adresate lui C. Hirsch, pentru a vedea ce porcărie au fost în stare să facă iarăși cu atitudinea lor delicată. Dacă treaba se face așa cum trebuie, Bebel este, după părerea mea, omul indicat s-o exploateze în continuare. Bineînțeles, eu vă voi trimite din timp, spre aprobare, această scrisoare atît ție, cît și lui Hirsch, cujus res agitur ³⁾).

Ne-am bucurat mult cu toții aflînd că Jenny se simte bine. Îți împărtășesc întru totul părerea ca, dacă va fi posibil, să-și alăpteze în continuare singură copilul ⁴⁾, să renunțe la școală ⁴⁰ și să scape, în sfârșit, de balamucul cu doicile și servitoarele, a căror prezență enervantă trebuia suportată, ea fiind nevoită să lipsească mereu de acasă. Atît tu, cît și soția ta trebuie să rămîneți la mare cît mai mult posibil, aveți doar amîndoi mult de recuperat, și nu trebuie să vă reîntoarceți pînă ce capul tău și organele ei digestive nu vor cata-dicsi să funcționeze iarăși ceva mai normal. Acum nu mai aveți nici un motiv să vă grăbiți, iar vremea va deveni treptat, dacă nu chiar strălucită și constantă, măcar ceva mai puțin variabilă decît era pînă nu demult. După cît se pare, la voi vremea e exact ca aici. Jollymeier s-ar fi restabilit complet dacă ar fi avut 8 zile cu un soare statornic.

¹⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 336—337. — *Nota red.*

³⁾ — care este direct implicat. — *Nota trad.*

⁴⁾ Edgar Longuet. — *Nota red.*

Nădărduesc s-o găsec pe Tussy restabilită după băile în mare. Nu trebuia decît să ne scrii, și sîmbătă ¹⁾ ea ar fi putut veni aici și ar fi făcut băi de mare pînă alaltăieri ! Așa însă, am aflat abia duminică dimineața de la familia Lafargue că tu te afli la Ramsgate, și nicidecum împreună cu ea.

În ce mă privește, nu mă declar deloc mulțumit cu cele trei săptămîni de cură marină ale mele și coc tot felul de planuri pentru cazul că Jollymeier, căruia Londra îi va prii, probabil, mai mult decît marea, se va pune din nou pe picioare. Ce-ai zice tu dacă peste vreo 14—18 zile, weather permitting ²⁾, noi trei ne-am elibera pentru 8—14 zile de sub tutela etern-femininului ³⁾ și am merge undeva în chip de burlaci ?

Calde salutări tuturor din partea tuturor,

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

43

Marx către Engels

la Eastbourne

62, Plains of Waterloo, Ramsgate
27 august 1879

Dear Fred,

Scrisorile noastre se încrucișează mereu pe drum. Cred că tu ai primit-o pe a mea (expediată luna care a trecut ⁴⁾) ; scrisoarea ta — din 25 august —, împreună cu cele anexate, a sosit la timp.

¹⁾ 23 august. — *Nota red.*

²⁾ — dacă vremea va permite. — *Nota trad.*

³⁾ În original : „das Ewig-Weibliche” („etern-femininul”) — expresie din tragedia lui Goethe „Faust”, partea a II-a, actul V, scena a 8-a („Prăpăstii de munte, pădure, stînci, pustnicie”). — *Nota trad.*

⁴⁾ 25 august. — *Nota red.*

Nu scriu decît cîteva rînduri, deoarece soția mea are de mers undeva chiar în apropierea oficiului poștal, și astfel această confirmare a primirii scrisorii tale îți va parveni încă înainte de a pleca ¹⁾).

Vă trimit alăturat, ca *divertisment* pentru tine, Jollymeier și Pumps, o scrisoare adresată de Tussy soției mele. Please return it at once after perusal ²⁾). Jennychen se simte bine, dar n-are încă voie să-și părăsească camera pînă luna viitoare, și apoi trebuie să mai rămînă la noi *cel puțin încă o săptămînă*, deoarece Longuet se reîntoarce la Londra mai devreme.

Vremea se înrăutățește de la o zi la alta ; cîteva ore pe zi mai sînt însă acceptabile, iar sea breeze ³⁾ își păstrează efectul binefăcător și pe timp de ploaie. Lui Liebknecht i se potrivește în continuare epitetul de „măgar”, cu care, cu amabilitatea grosolană care-l caracterizează, încearcă să-l eticheteze pe Hirsch, așa cum procedează întotdeauna cînd e „prins” în flagrant delict.

Salutări cordiale tuturor.

Al tău,
Maur

Adresa lui Kovalevski : 42, Gower Street.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

44

Marx către Engels

la Londra

[Ramsgate] 28 august 79

Dear Fred,

Îți trimit alăturat o scrisoare a venerabilului Most, pe care tocmai am primit-o de la Tussy. Trebuie să mă anunți neîntîrziat ce răspuns consideri tu că ar fi cel mai nimerit. Este evident că Most vrea să aibă ceva la mină, cu care, la rîndul său, să poată „șantaja” ; pe de

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 92—93. — *Nota red.*

²⁾ — Te rog să mi-o trimiți înapoi de îndată ce ai citit-o. — *Nota trad.*

³⁾ — briza mării. — *Nota trad.*

altă parte, d-l Lübeck acționează sub îndrumarea d-lui Bernstein ¹⁾. Azi avem o dimineață frumoasă ; dacă timpul va rămîne și peste zi tot așa — asta e altă întrebare.

Salut.

Al tău,
Maur

Please return the Most letter ²⁾.

Aseară, ploaia a încetat. L-am luat pe Johnny cu noi pe plajă. Some people said : „That little boy looks like a prince“. Johnny turned fiercely round and retorted : „I look like a little Jollymeier !“

From a letter received from the house Lafargue. I see that the other Meyer — not the Jollymeyer — had another scene at Lafargues. Poor fellow ! ³⁾

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx“, Bd. IV, Stuttgart, 1913 ; în întregime în : Marx-Engels. Gesamtausgabe, Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931, și în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

45

Marx către Engels

la Londra

62, Plains of Waterloo, Ramsgate
3 sept. 1879

Dragă Engels,

Intrucît Meyer (R.) și-a anunțat o vizită la mine, iar pe de altă parte mi-a și scris, totodată, să-i dau de știre, adică să-i telegrafiez

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 356—357, 360. — *Nota red.*

²⁾ — Trimite-mi, te rog, înapoi scrisoarea lui Most. — *Nota trad.*

³⁾ — Unii spuneau : „Băiatul ăsta pare un prinț“. Johnny a întors capul furios și a răspuns : „Par un mic Jollymeyer !“.

Dintr-o scrisoare primită de la casa Lafargue am văzut că celălalt Meyer [Rudolf Meyer] — nu Jollymeyer — a făcut iar o scenă la Lafargue. Bietul băiat ! — *Nota trad.*

„do not come“¹⁾ dacă sînt ocupat cu altceva, firstly²⁾ eu i-am telegrafiat în sens „negativ“, dar apoi i-am trimis și o scrisoare to this effect, that in consequence of Mrs. Marx's bad health my whole time is taken up „presently“³⁾. Îți spun toate astea pentru ca, în cazul cînd îți va pomeni ceva în acest sens, să fii în temă. De fapt, soția mea se întreamează foarte încet și de aceea by no means anxious to see Meyer here⁴⁾.

Jennychen a făcut astăzi prima plimbare pe jos, timp de cincisprezece minute, she progresses favourably⁵⁾.

Cum se simte Jolly ?⁶⁾

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

46

Marx către Engels

la Londra

62, Plains of Waterloo, Ramsgate
9 sept. 79

Dragă Fred,

Din cauza unor incidente de tot felul, am cam dat de fundul sacului, iar eu aș fi vrut să mai rămîn o săptămîină aici, deși, începînd de duminică seara, vremea a fost mereu instabilă.

Amănunte despre șederea noastră aici, care în special mie mi-a priit grozav, vei afla de la familia Lafargue.

¹⁾ — „să nu vii“. — *Nota trad.*

²⁾ — mai întii. — *Nota trad.*

³⁾ — cu următorul conținut : dată fiind starea proastă a sănătății doamnei Marx, „pentru moment“ nu am nici un minut liber. — *Nota trad.*

⁴⁾ — nu sînt deloc nerăbdător să-l văd aici pe Meyer. — *Nota trad.*

⁵⁾ — ea face mari progrese. — *Nota trad.*

⁶⁾ Schorlemmer. — *Nota red.*

Îți trimit alăturat o scrisoare de la Sorge. Deoarece eu nu am aici adresa lui Becker, iar tu oricum corespondezi cu el, scrie-i tu, te rog, să-mi trimită formularul de *procură* ¹⁾.

Cum se simte Jollymeyer ?

Al tău,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

47

Engels către Marx

la Ramsgate

Londra, 9 sept. 1879

Dragul meu Maur,

Îți trimit alăturat ceva din partea lui Liebkn[echt] împreună cu anexele, care nu prea abundă în noutăți, din care cauză nici nu m-am grăbit să ți le trimit. Din motive lesne de înțeles, lui Hirsch nu i-am pomenit nimic de materialele trimise, căci este mai bine să evităm un scandal inutil.

Höchberg i-a scris din Scheveningen lui Hirsch cu scopul de a obține de la el un fel de invitație pentru aici și a-și asigura o primire bună, la care H[irsch] nici n-a răspuns. La o nouă carte poștală de la H[öchber]g, Hirsch a răspuns tot printr-o carte poștală, anunțându-l că tu încă nu te-ai reîntors, iar el, Hirsch, are, de asemenea, de gând să plece pe litoral. Așa vom avea și noi liniște din partea acestui individ.

Între timp ar fi bine să-mi trimiți înapoi materialele. În cele din urmă, va trebui, totuși, să-i răspund lui Bebel ¹⁷⁷, în primul rînd, din cauza lui Hirsch, care ar fi bucuros să vadă clarificate raporturile lui cu Bebel și de aceea a devenit cam nerăbdător, iar în al doilea rînd, pentru că „*Jahrbuch*”, pe care ți l-a adus Kov[alevski], ne per-

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 339. — *Nota red.*

mite, din fericire, să le arătăm acestor oameni, simplu și clar, motivele pentru care nu putem în nici un caz să colaborăm la un organ de presă în care Höchberg are de spus fie și un singur cuvânt. Am în vedere articolele :

1. „Privire retrospectivă asupra mișcării soc[ialiste] din Germania”, semnat * * (Höchberg și, probabil, Bernstein și Lübeck) ¹⁷⁸.

2. Note critice apărute sub semnătura C. L. (Lübeck), îndeosebi sfârșitul recenziei la broșura lui Cohn. „Was ist Sozialismus” ¹⁾ ¹⁷⁹.

3. Dare de seamă din Germania nr. 1, sub semnătura lui M. Sch. (Max Schlesinger din Breslau) ¹⁸⁰.

Höchb[erg] declară de-a dreptul că germanii au comis o greșeală transformând mișcarea socialistă într-o simplă mișcare *muncitorească* și, prin *inutila* provocare a burgheziei, s-au expus rigorilor legii excepționale împotriva socialiștilor ¹⁴³ ! Mișcarea trebuie pusă sub conducerea elementelor burgheze și culte și trebuie să aibă un caracter absolut pașnic, reformist etc. Îți poți imagina cu ce plăcere se năpustește Most asupra acestor jalnice considerațiuni și cum se erijează din nou în adevăratul reprezentant al mișcării germane ¹⁸¹.

Enfin ²⁾, cred că și tu ești de părere că, după povestea asta, am face bine să ne precizăm punctul de vedere, cel puțin față de cei din Leipzig. Dacă noul organ al partidului ³⁾ îi cîntă în strună (lui Höchb[erg], s-ar putea să ne vedem nevoiți să facem acest lucru și în mod public.

Cînd îmi vei trimite materialele (din „Jahrbuch” mai am aici un exemplar), îi voi scrie la repezeală o scrisoare lui B[ebel] și ți-o voi trimite ție ; bineînțeles că nu e nevoie să-ți întrerupi vacanța pentru asemenea fleacuri. Trebuie însă să se întreprindă curînd ceva, altminteri Hirsch va trimite din nou scrisori particulare în dreapta și-n stînga, dînd întregii povești un caracter mult prea personal.

De cînd diplomația rusă este nevoită să-și orienteze obiectivele în funcție de evenimentele interne din Rusia, nimic nu-i reușește. Exact în momentul în care nihilisții și panslaviștii ei fac ferfeniță alianța cu Germania, așa încît ea să nu mai poată fi cîrpită decît cel mult pentru o scurtă perioadă de timp și numai de ochii lumii, în același moment agenții ei afgani împing Anglia, pentru eventualitatea unui război cu Germania, în brațele lui Bismarck. Sînt convinși că Bismarckl face tot ce-i stă în putință pentru a provoca un război cu Rusia. Avînd ca aliat Austria și Anglia, el are curajul să se lanseze

¹⁾ — „Ce este socialismul”. — *Nota trad.*

²⁾ — În sfîrșit. — *Nota trad.*

³⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

intr-o asemenea treabă ; Anglia îi asigură neutralitatea Danemaricii, probabil și cea a Italiei, ba poate chiar și a Franței. Ar fi însă de dorit ca în Rusia lucrurile să evolueze rapid spre criză, făcînd ca, printr-o răsturnare internă, perspectivele de război să dispară. Situația începe să-l favorizeze prea mult pe Bismarck. Un război simultan împotriva Rusiei și a Franței s-ar transforma într-o luptă pentru existență națională, iar șovinismul declanșat de el ar distruge pentru ani de zile mișcarea noastră. În plus, dacă Anglia va adera și ea, șansele lui Bismarck vor crește considerabil ; lupta s-ar prelungi, îndirjită, cu șanse de 3 : 2, ca deznodămîntul final să fie la fel ca cel al Războiului de șapte ani.

Sam Moore scrie că, în general, vînzarea proprietății a decurs bine. Cea mai mare parte a fost vîndută la un preț care depășește de treizeci și nouă—patruzeci de ori suma rentei integrale. Numai terenurile mlăștinoase și cele împădurite, pe care ei le-au evaluat la 11 600 de lire sterline, incluzînd aici și valoarea patrimoniului forestier, n-au fost încă vîndute și pe acestea ei cred că le vor putea păstra pînă ce la Sheffield treburile vor merge mai bine și atunci vor putea smulge un preț și mai bun.

Ce mai e cu familia Lafargue ? De vinerea trecută ¹⁾, de cînd Pumps a fost acolo, n-am mai auzit nimic de Paul.

Jollymeier își drege și el cum poate reumatismul, care nu vrea deloc să cedeze. Gumpert i-a recomandat Buxtonul, iar el spunea ieri că, dacă nu se va face curînd bine, la sfîrșitul săptămîinii o pornește într-acolo. El, Pumps și cu mine vă trimitem tuturor călduroase salutări și sperăm că traiul la mare vă priește. Ce planuri de întoarcere ai ? Rămii cît mai mult posibil. Odată ajuns aici, știu eu ce poți face pe vreme proastă. Aici deja nu mai poți face nimic ²⁾.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
intr-o formă prescurtată în :
„Der Briefwechsel zwischen
F. Engels und K. Marx”, Bd. IV,
Stuttgart, 1913 ; în întregime
în : Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931,
și în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ 5 septembrie. — *Nota red.*

²⁾ În original în dialect — es is nix zu wolle. — *Nota red.*

Marx către Engels

la Londra

10 sept. 1879

62, Plains of Waterloo, Ramsgate

Dear Fred,

Ieri am primit câteva rinduri de la Kovalevski ; mă anunță că a primit o scrisoare din Rusia prin care este rechemat de urgență în patrie. „Jahrbuch” nu mi l-a trimis.

Laura a stat la noi o săptămână. Paul s-a repezit și el pentru câteva zile, iar alaltăieri s-a reîntors împreună cu ea la Londra. Dealtfel, Laura o anunțase pe Pumtia ¹⁾ de plecarea ei.

Soția mea se întreamează încă foarte greu ; eu m-am recreat perfect. Aerul de aici îmi priește extraordinar. În afară de aceasta, Laura mă obligă la mouvement perpétuel ²⁾.

Trimit alăturat scrisorile primite azi de la tine (pe celelalte le expediez concomitent, dar într-un alt plic). Liebknecht nu este un om de opinie. Scrisorile dovedesc ceea ce trebuiau să conteste, și anume ne confirmă părerea inițială că treaba s-a incurcat la Leipzig, în timp ce cei de la Zürich s-au conformat condițiilor care le-au fost impuse. Dealtfel, groaza pe care le-o provoacă atacul îndreptat de „Laterne”, altminteri atât de inofensivă, împotriva aventurierului Kayser ¹⁸² arată mai limpede decât toate celelalte manifestări de ce calibru sînt acești oameni. Deși capabil, Schramm a fost întotdeauna un filistin. La rîndul lor, cei din Leipzig s-au „parlamentizat” în așa măsură, încît critica publică adusă în Reichstag unui membru al coteriei lor le apare ca o crimă de lezmajestate.

Îți împărtășesc întru totul părerea că nu mai este timp de pierdut. Trebuie să ne exprimăm punctul de vedere *dur și fără rezerve* în ce privește stupizeniile lansate de „Jahrbuch”, i.e. pronunc ³⁾ trebuie să le „prezentăm” totul celor din Leipzig negru pe alb ¹⁸³. Dacă vor continua să procedeze în același fel cu al lor „organ de partid”, va trebui să-i dezavuem *în mod public*. În lucruri de felul acesta încetează orice menajamente.

Lui Most nu i-am răspuns și nici nu-i voi răspunde ⁴⁾ ; de îndată

¹⁾ Mary Ellen Burns (vezi volumul de față, p. 298). — *Nota red.*

²⁾ — permanentă mișcare. — *Nota trad.*

³⁾ — adică pentru moment. — *Nota trad.*

⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 99. — *Nota red.*

ce voi fi la Londra, îi voi trimite o invitație pentru a ne întâlni personal. La acest rendez-vous va trebui să fii și tu de față.

Ceea ce îl caracterizează cel mai mult pe Bismarck este modul în care a intrat în conflict cu Rusia. Dorința lui era să-l destituie pe Gorceakov și să-l pună în locul său pe Șuvalov. Dar, cum planul i-a eșuat, se înțelege de la sine: voilà l'ennemi !¹⁾. Și nu mă îndoiesc nici că Bucher n-a pierdut prilejul de a ațîța irascibilitatea stăpînului său. On retourne toujours à son premier amour²⁾. Mișcării noastre și Europei, în general, nimic nu i-ar dăuna mai mult decît realizarea planului lui B[ismarck]. Atîta timp cît mai trăiește bătrînul Wilhelm³⁾, lucrul acesta nu se va realiza prea ușor; nu este exclus însă ca Bismarck însuși să cadă victimă reacțiunii pe care a inaugurat-o prin legea dată de el împotriva socialiștilor. En attendant⁴⁾ punctul negru¹⁸⁴ de la răsărit îi și face servicii; el este din nou „omul necesar”, iar liberalii se simt pătrunși acum de datoria „patriotică” de a-l pupa în fund. La viitoarea sesiune a Reichstagului, bugetul militar de fier va fi nu numai reînnoit, ci, poate, chiar „permanentizat”, așa cum intenționa inițial Wilhelm. Secretul succeselor obținute de diplomația rusă abroad⁵⁾ rezidă în liniștea de mormînt of Russia at home⁶⁾. Apariția mișcării în interiorul țării a făcut să se destrame vraja. Ultima ei victorie a fost Tratatul de la Paris din 1856¹⁸⁶. De atunci a făcut gafă după gafă.

I hope poor Schollymeyers⁷⁾ health will improve. My best wishes for him⁸⁾.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în: „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx”, Bd. IV, Stuttgart, 1913; în întregime în: Marx-Engels. Gesamtausgabe, Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931, și în: K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXIV, ed. rusă, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

1) — iată inamicul ! — *Nota trad.*

2) — Ne întorcem întotdeauna la prima noastră dragoste. — *Nota trad.*

3) Wilhelm I. — *Nota red.*

4) — Pină una-alta. — *Nota trad.*

5) — în străinătate. — *Nota trad.*

6) — de acasă din Rusia. — *Nota trad.*

7) Schorlemmer. — *Nota red.*

8) — Sper că starea sănătății bietului Schollymeyer se va mai ameliora. Transmite-i cele mai cordiale salutări din partea mea. — *Nota trad.*

49

Engels către Marx

la Ramsgate

Londra, 11 sept. 79

Dragul meu Maur,

Am primit scrisorile. Hirsch, care s-a întâlnit ieri la mine cu familia Lafargue și cu Henry Juta, îmi va aduce materialele pe care i le-am dat eu mai înainte, și atunci mă voi apuca imediat de lucru ¹⁸⁶.

Laura și Paul, de fapt mai cu seamă acesta din urmă, și-au anunțat din nou o vizită pentru duminica viitoare ¹⁾ seara. Oricîtă plăcere ne face acest lucru, trebuie, totuși, să ne gîndim și la situația lui Tussy. De cînd ne-am întors, duminica ea lua întotdeauna masa la noi și, bineînțeles, va fi invitată și duminica viitoare. Aflînd de la Paul că familia Longuet se va întoarce săptămîna aceasta, aveam de gînd să mă duc miine sau poimîne la Jenny și s-o rog să mă scoată ea din încurcătură, luînd-o pe Tussy seara la ea. La plecare însă, Laura a spus că Jenny se întoarce abia *sîmbătă*, așa că nu-mi rămîne altceva de făcut decît să aranjez lucrurile pe această cale. Dacă treaba se poate aranja, dă-mi imediat de știre, iar dacă nu, va trebui găsită altă soluție. Familia Lafargue nu apare niciodată *înainte de ora 7*.

Salutări cordiale. De trei zile, Jollymeier se simte mult mai bine ; după cît se pare, nu mai e nevoie să plece la Buxton.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ 14 septembrie. — *Nota red.*

50

Marx către Engels

la Londra

[Ramsgate] 11 septembrie 1879
62, Plains of Waterloo

Dear Fred,

Am primit scrisoarea și ce mai era în plic ¹⁾, pentru care îți sint foarte îndatorat.

Familia Longuet se va „repezi“ duminica (viitoare) ²⁾ pină la Londra, după cum spune Lessner. Jennychen se simte destul de bine, numai că o mai supără încă astma ; și-a pus însă în gînd, cu o îndărătnicie à la Lupus ³⁾, să continue alăptatul copilului ⁴⁾ paralel cu activitatea școlară ⁴⁰⁾.

Ieri, spre marea mea uimire, în fața mea, pe plajă, a apărut deodată Meyer. Mi-a declarat imediat, pentru a mă liniști, că s-a instalat pentru o zi la *Margate*, că pleacă peste cîteva ore din nou și că nu dorește decît să se intereseze de sănătatea „stimatei doamne“ ⁵⁾ etc. Eu i-am făcut cîteva din onorurile de rigoare, după care l-am pasat lui Longuet ca să-l expedieze înapoi. El (Meyer) pleacă la Edinburgh la congresul trade-unionurilor ¹⁸⁷⁾. Sint mulțumit că această „criză“ a luat atît de repede sfîrșit. Tipul acesta se simțea în mod irezistibil, atras de Ramsgate. Dealtfel, el i-a povestit lui Longuet că boala lui de ficat s-a agravat foarte mult, așa încît acum nu mai e în stare să înghită „băuturi alcoolice“ în cantitățile cu care se obișnuise, fără să-l apuce durerea de cap. Așa se și explică, probabil, ultimele lui accidents ⁶⁾ în Maitland Park etc.

Pe aici, vremea e acum și bună și rea, precumpănind însă ultimul aspect.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Marx se referă la un cec (vezi scrisoarea următoare). — *Nota red.*

²⁾ 13 septembrie. — *Nota red.*

³⁾ Wilhelm Wolff. — *Nota red.*

⁴⁾ Edgar Longuet. — *Nota red.*

⁵⁾ Jenny Marx. — *Nota red.*

⁶⁾ — pătani. — *Nota trad.*

51

Marx către Engels

la Londra

[Ramsgate] 12 sept. 1879 ¹⁸⁸

Dragă Fred,

Spune-i lui Tussy că duminică la orele 2 p.m. este invitată la Jenny la masă, unde îi va fi prezentat Edgar „Marcel” Longuet, care astăzi a fost înregistrat la Ramsgate ca cetățean englez.

Miine, Jennychen va pleca împreună cu suita la Londra ; Helene ¹⁾ pleacă și ea ca să o ajute.

Cecul poate fi încasat luni.

Am mai găsit o scrisoare a lui Hirsch adresată mie, care se referă la materialele procesului ¹⁸⁹ și pe care ți-o trimit alăturat.

Salut.

Al tău,

Maur

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

52

Engels către Marx

la Londra

[Londra, aprox. 8 octombrie 1879]

Dragă Engels,

Marx mi-a spus duminică că veți fi atât de amabil să parcurgeți articolul lui Blind din „Fraser's Magazine” ¹⁹⁰ și să faceți să-mi parvină câteva observații pe marginea lui. Dacă veți consimți să faceți

¹⁾ Helene Demuth. — *Nota red.*

acest lucru, v-aș ruga să mă anunțați dacă și, eventual, cînd aș putea trece pe la dv. să le iau sau dacă mi le veți trimite dv. prin poștă. Nu vă pot spune cît mă veți îndatora.

Al dv. devotat,
M. M. Barry

P. S. În cazul în care Marx a uitat să vă comunice acest lucru, trebuie să vă aduc eu la cunoștință că am primit carte blanche *) pentru a lovi fără cruțare.

M.M.B.

[Pe verso-ul scrisorii lui Barry, Engels a scris rîndurile de mai jos]

Nu i-ai trimis nobilului B[arry] notele puse de mine în „Fraser's Magazine“ ? Le-am pus acolo în prezența lui Pumps, și anume în așa fel încît să poată fi văzute din afară. Dacă nu, trimite-i-le.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

*) — mină liberă. — *Nota trad.*

1880

53

Engels către Marx

la Londra

7, Burlington Place
Bridlington Quay
13 sept. 80

Dragul meu Maur,

Am primit de la L[iebknecht] scrisoarea alăturată. Îi voi scrie că, dacă pînă în cîteva zile nu contramandez nimic, înseamnă că începînd de duminica viitoare, 19 septembrie, sintem din nou la Londra ¹⁹¹ și-i așteptăm (pe el și pe B[ebell]). De aceea, dacă tu întîmpini ceva greutăți, te rog să mă înștiințezi.

La o carte poștală pe care am trimis-o de aici, la 29 august, pe adresa ta din Ramsgate ¹⁹² n-am primit răspuns ; s-ar putea ca nici să nu fi ajuns la destinație. Laf[argue] mi-a scris ieri că astăzi te reîntorci la Londra.

Noi ne înapoiem la sfîrșitul acestei săptămîni. De alaltăieri a început să plouă. Pînă atunci, vremea a fost admirabilă.

Sper că soția ta se simte mai bine.

Moore și Beust ¹⁾ vă trimit și ei calde salutări.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
Marx-Engels. Gesamtausgabe,
Dritte Abteilung, Bd. 4, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Adolf von Beust. — *Nota red.*

Partea a doua

Scrisori ale lui K. Marx și F. Engels
către diverse persoane

Ianuarie 1875—decembrie 1880

1875

1

Marx către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

[Londra], 7 ianuarie 1875

Dragă Liebknecht,

La mulți ani !

Miine sau poimîne îți voi trimite postfața și erata¹⁹³.

Din lipsă de timp, explicațiile la cuvintele străine n-am izbutit, în cea mai mare parte, să le citesc. Un lucru mi-a sărit însă în ochi : „Fleurs de lys”¹⁾, amintite în legătură cu Fleury, erau stigmatele aplicate în Franța — sub vechiul regim — criminalilor¹⁹⁴.

Articolul cu privire la bănci este absolut inutilizabil¹⁹⁵. Nici aiureala lui Kirchmann n-ar fi trebuit să-și găsească loc în paginile lui „Volksstaat”¹⁹⁶.

Salutări cordiale întregii tale familii.

Al tău,

K. M.

Publicat pentru prima oară
în „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI)1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

2

Marx către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

[Londra] 9 ian. 75

Dragă Library²⁾,

Trimit alăturat postfața împreună cu erata³⁾, pe care tu va trebui s-o completezi cu greșelile de tipar însemnate de mine pe corectura nepaginată, anexată în banderolă. Pe viitor, *prima condiție* în ase-

¹⁾ — flori de crin. — *Nota trad.*

²⁾ Library (în engleză : „library” — „bibliotecă”) — poreclă hazlie dată de fiicele lui Marx lui Liebknecht. — *Nota red.*

³⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

menea cazuri va fi să mi se trimită șpalturile înainte ca materialul să fie tipărit în „*Volksstaat*”. Corectează cu grijă postfața. Rörig al tău are o reprezentare teribil de nostimă a timpului meu liber. El îmi pretinde, de fapt, să-i scriu o lucrare despre dreptul de a vîna în vigoare în afara granițelor Germaniei. Dacă aș fi dispus de timp, n-aș fi avut nimic împotriva. Dar mie și fără asta nu-mi ajung douăsprezece ore de lucru pe zi.

Calde salutări soției și copiilor

de la al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
în „*Arhiv Marksa i Enghelsa*”,
vol. I (VI)1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

3

Marx către Max Oppenheim

la Praga

Londra, 20 ian. 75

Dragă prietene,

Scuză, te rog, întirzierea cu care îți răspund. Am fost foarte ocupat, întrucît abia astăzi am terminat cu traducerea (în limba franceză) a fasciculelor din „*Capitalul*”¹⁹⁷ încă neapărute. De îndată ce întreaga carte va vedea lumina tiparului, și-o voi trimite, deoarece am modificat și am adăugat mult, mai ales în ultimele părți ale ediției franceze.

Pachetul cu fazani și ficat pe care ni l-ai trimis a sosit la timp și a fost primit aici pur și simplu cu entuziasm.

De gazeta berlineză despre care-mi scrii, nici n-am auzit ; s-ar putea însă ca unul din adepții mei de aici¹⁹⁸ să fi trimis acolo corespondențe fără știrea mea.

Și acum am o rugămintă la d-ta. Medicii mi-au interzis să fumez fără țigaret. Aș dori, de aceea, pentru mine și pentru prietenii mei de aici 200 de țigaret de felul celor pe care le-am văzut la Karlsbad și care pot fi aruncate după fiecare țigară fumată dacă nu mai par utilizabile ; pe aici nu se găsesc. Reține însă că e vorba de o comandă comercială ; în cazul că se va realiza, va trebui să-mi comunicî costul ei, căci altminteri m-aș jena să mai apelez la d-ta în ocazii asemănătoare.

Fiica mea¹⁾ îți trimite cele mai călduroase salutări. Ea cores-

¹⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

pondează cu soția și cu fiica lui Kugelmann, care i-au scris nu de mult.

Cînd îmi vei mai scrie pe viitor, pune-mă, te rog, la curent mai amănunțit despre starea de lucruri din Boemia.

Mă gîndesc cu plăcere la momentul cînd te voi vedea aici.

Al d-tale devotat prieten,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Rheinische Zeitung”,
din 21 februarie 1933

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

4

Marx către Maurice Lachâtre
la Bruxelles

Londra, 30 ianuarie 1875

Dragă cetățene,

Azi am trimis la Paris ultima parte a manuscrisului¹⁾, cu excepția postfeței, a cuprinsului și a *eratei*, care vor putea fi întocmite abia atunci cînd voi avea în mînă fasciculele încă nepublicate.

Sînt de acord cu d-ta că este mai bine ca ultimele fascicule să fie *publicate* împreună, dar aceasta nu poate să constituie un motiv ca d-l Lahure să sisteze *tipărirea*, așa cum procedează de trei luni încoace. (Nici măcar n-a trimis înapoi colile de corectură ale fasciculelor 34 și 35.) Sînt presat și de alte lucrări : editorul meu german²⁾, îmi trimite, ca și cel rus¹⁹⁹, o scrisoare după alta, cerîndu-mi să trec la redactarea finală a volumului al doilea²⁰⁷. Dacă, așadar, în loc să tipărească și să-mi trimită colile de corectură pe măsură ce se înaintează cu tipărirea lor, d-l Lahure se va încăpățîna să tergiverseze lucrurile, va fi singurul răspunzător pentru noile amînări și întreruperi care ar putea interveni din această cauză. Intrucît nu mai doresc să-i scriu acestui domn, te rog pe d-ta să-i transmiți instrucțiunile d-tale.

Al d-tale devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere vol. XXVI, 1941

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹⁾ Traducerea în limba franceză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

²⁾ O. Meissner. — *Nota red.*

5

Marx către Just Vernouillet²⁰⁰

la Paris

Londra, 3 februarie 1875

...După cit se pare, domnii bonapartiști i-au băgat, în cele din urmă, în sperieți pe orléaniști, care vă încropesc acum la repezeală o republică în maniera lor²⁰¹. Cred însă că, odată instaurată, această republică va zădărnici intrigile orléanișilor, va pune capăt regimului des ruraux²⁰² și își va urma propriul ei drum...

Publicat pentru prima oară
după o scrisoare a lui Emil Hirsch
către Pappenheim din
9 septembrie 1899

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

6

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 11 febr. 1875

Dragul meu prieten,

Îți trimit azi ediția germană¹⁾ în volum (nu mai am fasciculele²⁾) și primele șase fascicule ale ediției franceze. În acestea din urmă s-au operat multe modificări și completări (vezi, de exemplu, *fascicula 6, p. 222*, împotriva lui J. St. Mill — un exemplu grăitor de felul cum economiștii burghezi, chiar și cei de bună-credință, apucă în mod instinctiv pe un drum greșit tocmai în momentul când păreau a fi pe punctul de a ajunge la adevăr²⁰³). Modificările cele mai importante din ediția franceză s-au operat însă în părțile încă neapărute, și anume în capitolele despre acumulare.

Cele mai calde mulțumiri pentru publicațiile pe care mi le-ai trimis. În mod deosebit m-au interesat articolele intitulate „Что делается на родине”³⁾²⁰⁴. Dacă aș avea timp, aș scoate câteva extrase pentru „Volksstaat”. Acești „не наши”⁴⁾ sînt oameni extra-

¹⁾ Ediția a doua germană a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

²⁾ În manuscris este scris în germană: „Hefte”. — *Nota trad.*

³⁾ „Ce se întâmplă în patrie”. — *Nota trad.*

⁴⁾ „nu de-ai noștri”. — *Nota trad.*

ordinari. Am impresia că prietenul nostru Lopatin are și el o anumită contribuție la acest articol²⁰⁵.

Mi s-a trimis din St. Petersburg un pachet întreg cu cărți și publicații oficiale, dar a fost furat, probabil de guvernul rus. Pachetul conținea, printre altele, rapoartele „Коммиссія по сельскому хозяйству и сельской производительности [въ] Россіи“ și „По податному вопросу“¹⁾ ²⁰⁶, materiale absolut necesare pentru capitolul din volumul al doilea în care tratez despre proprietatea funciară etc. în Rusia²⁰⁷.

După cura de la Karlsbad²⁷, starea sănătății mele s-a îmbunătățit simțitor, dar, pe de o parte, mai sînt încă silit să-mi limitez serios timpul de muncă, iar pe de altă parte, de cînd am sosit la Londra, am contractat o răceală care mă mai supără și acum.

De îndată ce vremea va fi mai frumoasă, îți voi face o vizită.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma“ Kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

7

Engels către Hermann Ramm ²⁰⁸

la Leipzig

[Consemnarea conținutului]

[Londra] 18. 3. [1875]

Răspuns la 18 martie. *Posibil* 1 000 de taleri din partea mea, în funcție însă de împrejurări pe care nu le pot influența. Voi reveni asupra acestui lucru de îndată ce va fi posibil ²⁾.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — „Comisia pentru agricultură și productivitatea agricolă în Rusia“ și „Cu privire la problema impozitelor“. — *Nota trad.*

²⁾ Prima formă, tăiată în manuscris, a acestei note este următoarea : Răspuns la 16 martie 1875. Oferit 1 000 de taleri, de îndată ce-i voi avea în numerar, în aceleași condiții ca și ceilalți deponenți ; rezervat, totuși, dreptul de a lua hotărîrea definitivă după congres, așa încît mă consider complet neangajat în cazul cînd acesta din urmă va adopta un program cu precădere lassallean și va institui o conducere cu precădere lassalleană. — *Nota red.*

8

Engels către August Bebel²⁰⁹

la Zwickau

Londra, 18.28 mar' e 1875

Dragă Bebel !

Am primit scrisoarea d-tale din 23 februarie și mă bucur că o duci atît de bine cu sănătatea.

Mă întrebi care e părerea noastră despre povestea cu unificarea ? Din păcate, ne-am aflat în aceeași situație ca și d-ta. Nici Liebknecht, nici altcineva nu ne-a comunicat nimic ; de aceea, nici noi nu știm mai mult decît scrie în ziare, iar în ele nu s-a spus nimic pînă acum vreo opt zile, cînd a apărut proiectul de program. E drept, nu mică ne-a fost mirarea la apariția lui.

Partidul nostru a întins de atîtea ori lassalleenilor mîna în vederea unei concilierii sau, cel puțin, a unei colaborări și a fost de atîtea ori respins cu neobrăzare de tipi ca Hasenclever, Hasselmann și Tölcke, încît pînă și un copil putea trage de aici concluzia că, dacă acești domni vin acum ei înșiși să propună o împăcare, înseamnă că au ajuns la mare ananghie. Avînd însă în vedere caracterul îndeobște cunoscut al acestor oameni, este de datoria noastră să ne folosim de situația dificilă în care se află pentru a obține toate garanțiile posibile ca acești domni să nu-și consolideze din nou în ochii muncitorilor, pe seama partidului nostru, pozițiile lor zdruncinate. Ar fi trebuit să fie primiți cu maximă răceală și suspiciune, unificarea ar fi trebuit să fie condiționată de măsura în care erau dispuși să renunțe la lozincile lor sectare și la „ajutorul statului” și să adopte în esență Programul de la Eisenach din 1869²¹⁰ sau o ediție îmbunătățită a acestuia, adaptată momentului respectiv. Sub aspect teoretic, adică în domeniul hotărîtor pentru program, partidul nostru *n-ar avea absolut nimic de învățat* de la lassalleeni ; în schimb, aceștia ar avea, firește, ce învăța de la partidul nostru. Ca primă condiție a unificării trebuia să li se impună să înceteze de a mai fi sectari, lassalleeni, cu alte cuvinte ca, înainte de toate, să renunțe complet la panaceul universal al ajutorului statului sau, cel puțin, să-l considere o măsură de trecere, subordonată, alături de multe altele posibile. Proiectul de program dovedește că oamenii noștri, care din punct de vedere teoretic sînt de o sută de ori superiori liderilor lassalleeni, s-au dovedit a le fi tot de atîtea ori inferiori în ceea ce privește abilitatea politică ;

„cinstiții¹⁾ au fost încă o dată groaznic trași pe sfoară de către cei necinstiți.

În primul rînd, e adoptată teza lassalleană grandilocventă dar greșită din punct de vedere istoric, că, față de clasa muncitoare, toate celelalte clase nu reprezintă decît o masă reacționară. Această teză este valabilă numai în unele cazuri excepționale, de pildă într-o revoluție proletară cum a fost Comuna sau într-o țară în care nu numai burghezia a format statul și societatea după chipul și asemănarea ei, dar în care și mica burghezie democrată a dus, la rîndul ei, această transformare pînă la ultimele ei consecințe. Dacă, de exemplu, în Germania, mica burghezie democrată ar fi făcut parte din această masă reacționară, cum ar fi putut Partidul muncitoresc social-democrat să meargă ani de zile mîna în mîna cu ea, cu Partidul popular²¹¹ ? Cum ar fi putut „Volksstaat” să-și soarbă aproape întregul conținut politic din ziarul democrat mic-burghez „Frankfurter Zeitung” ? Și cum ar fi fost posibil ca în acest program să se includă nu mai puțin de șapte revendicări care corespund direct și textual programului Partidului popular și al democrației mic-burgheze ? Mă refer la cele șapte revendicări politice : 1—5 și 1—2, din care nu este una care să nu fie *burghezo-democratică*²¹².

În al doilea rînd, principiul internaționalității mișcării muncitorești este, practic, total respins atunci cînd e vorba de prezent, și este respins tocmai de acei oameni care timp de cinci ani și în împrejurările cele mai dificile au aplicat acest principiu în modul cel mai strălucit. Faptul că muncitorii germani s-au situat în fruntea mișcării europene se datorește *mai ales* atitudinii lor cu adevărat internaționaliste în timpul războiului ; nici un alt proletariat nu s-ar fi putut comporta atît de bine. Și acum, tocmai lor li se propune să renege acest principiu, să-l renege în momentul cînd pretutindeni în străinătate muncitorii încep să-l sublinieze, în aceeași măsură în care guvernele se străduiesc să înăbușe orice încercare de a-l pune în aplicare în cadrul vreunei organizații ! Și ce mai rămîne, în cele din urmă, din internaționalismul mișcării muncitorești ? Doar o slabă perspectivă, și nu a unei colaborări viitoare a muncitorilor europeni în vederea eliberării lor — nu, ci a unei viitoare „înfrățiri internaționale a popoarelor”, a „Statelor Unite ale Europei”, preconizate de domnii burghezi din Liga păcii²¹³ !

Firește, nici nu era nevoie să se vorbească despre Internațională ca atare. Dar ar fi trebuit, cel puțin, să nu se fi făcut un pas înapoi față de Programul din 1869 și să se spună, de pildă : *deși* partidul muncitoresc german acționează în primul rînd în cadrul frontierelor de stat care-i sînt date (el nu are dreptul să vorbească

¹⁾ „Cinstiți” erau denumiți cei de la Eisenach. — *Nota red.*

în numele proletariatului european și, mai ales, să susțină ceva fals), el este conștient de solidaritatea sa cu muncitorii din toate țările și va fi întotdeauna gata să-și îndeplinească, ca și pînă acum, îndatoririle care decurg din această solidaritate. Asemenea îndatoriri există chiar și fără să te proclamai sau să te consideri ca făcînd parte din „Internațională”, de pildă sprijinirea greviștilor și zădărnicierea acțiunilor spărgătorilor de greve, grija ca organele de partid să-i țină pe muncitorii germani la curent cu mișcarea din străinătate, agitația împotriva războaielor dinastice, în pregătire sau iminente, iar în timpul lor, o tactică asemănătoare celei folosite în mod exemplar în 1870 și 1871 etc.

În al treilea rînd, oamenii noștri au acceptat să li se impună „legea de aramă a salariului” a lui Lassalle, întemeiată pe o concepție economică complet perimată, și anume aceea că muncitorul primește în medie numai *minimumul* de salariu, și aceasta din cauză că, potrivit teoriei populației a lui Malthus, există întotdeauna un surplus de muncitori (aceasta era argumentarea lui Lassalle). Or, în „Capitalul”, Marx a dovedit pînă în detaliu că legile care reglementează salariul sînt deosebit de complexe, că, în funcție de împrejurări, precumpănește cînd una, cînd alta, că, prin urmare, ele nu sînt nicidecum de aramă, ci, dimpotrivă, foarte elastice și că, în general, această problemă nu poate fi rezolvată în cîteva cuvinte, cum și-a închipuit Lassalle. Lipsa de temeinicie a fundamentării malthusianiste a legii copiate de Lassalle de la Malthus și Ricardo (denaturîndu-l pe acesta din urmă), așa cum este citată, de pildă, în „Cartea de citire pentru muncitori”, la pagina 5, dintr-o altă broșură a lui Lassalle²¹⁴, Marx a demonstrat-o în mod amănunțit în capitolul consacrat „procesului de acumulare a capitalului”²¹⁵. Adoptarea „legii de aramă” a lui Lassalle echivalează deci cu recunoașterea unei teze greșite și a fundamentării greșite a acesteia.

În al patrulea rînd, programul formulează drept *unică* revendicare *socială* ajutorul din partea statului sub forma sa cea mai nedisimulată, așa cum a furat-o Lassalle de la Buchez. Și asta după ce Bracke a demonstrat foarte bine întreaga inconsistență a acestei revendicări²¹⁶, după ce aproape toți, dacă nu chiar toți oratorii partidului nostru au fost nevoiți, în lupta cu lassalleenii, să se ridice împotriva acestui „ajutor al statului”! Partidul nostru nici că se putea umili mai mult. Internaționalismul redus la nivelul lui Amand Goegg, socialismul limitat la nivelul republicanului burghez Buchez, care a lansat această revendicare *în opoziție cu socialiștii*, pentru a-i provoca la luptă !

În cel mai bun caz însă, „ajutorul statului” în sensul lassallean nu reprezintă decît *una* din numeroasele măsuri în vederea atingerii

țelului, ceea ce aici, în proiectul de program, este exprimat prin cuvintele neputincioase : „pentru a păși pe drumul soluționării problemei sociale”, ca și cum pentru noi ar mai exista o *problemă* socială *nesoluționată* din punct de vedere teoretic ! Prin urmare, dacă se spune : „Partidul muncitoresc german tinde spre desființarea muncii salariate, și, implicit, spre desființarea deosebirilor de clasă prin realizarea producției colective în industrie și în agricultură și pe scară națională ; el susține orice măsură care poate duce la atingerea acestui țel”, nici un lassallean nu poate avea ceva de obiectat.

În al cincilea rînd, nu se pomenește nimic despre organizarea, cu ajutorul sindicatelor, a clasei muncitoare ca clasă. Iar aceasta este un punct absolut esențial, căci sindicatele sînt adevărata organizație de clasă a proletariatului, în cadrul căreia el își duce lupta de zi cu zi împotriva capitalului ; sindicatele constituie pentru el o școală, pe care astăzi nici cea mai sălbatică reacțiune (ca cea de acum de la Paris) nu o mai poate suprima. Avînd în vedere importanța pe care această organizație a ajuns s-o aibă și în Germania, considerăm că ar fi absolut necesar să o menționăm în program și, pe cît posibil, să-i rezervăm un loc în organizarea partidului.

Iată ce au făcut oamenii noștri pentru a fi pe placul lassalleenilor. Și ce concesii au făcut ceilalți ? Au admis ca în program să figureze o mulțime de *revendicări pur democratice*, destul de confuze, din care unele nu sînt decît chestie de modă, ca, de pildă, „legiferarea de către popor”, care există în Elveția și aduce mai multă pagubă decît folos, dacă în genere aduce ceva. *Administrarea* de către popor, asta ar mai avea un sens. De asemenea, lipsește prima condiție a oricărei libertăți : responsabilitatea tuturor funcționarilor pentru toate actele lor oficiale, privind oricare cetățean, în fața tribunalelor ordinare și potrivit dreptului comun. Despre faptul că revendicări cum ar fi libertatea științei, libertatea conștiinței figurează în orice program burghez liberal, iar aici fac oarecum notă discordantă, nici nu mai vreau să vorbesc.

Statul popular liber s-a transformat în stat liber. În accepția gramaticală a acestor cuvinte, stat liber înseamnă un stat care este liber față de cetățenii săi, prin urmare, un stat cu o formă de guvernămînt despotică. Ar trebui să se renunțe la toată flecăreala despre stat, mai ales de la Comună încoace, care nu a mai fost un stat în adevăratul înțeles al cuvîntului. Destul ne-au scos ochii anarhiștii cu *statul popular*, deși încă în lucrarea lui Marx împotriva lui Proudhon¹⁾ și apoi în „Manifestul Comunist” se spune de-a dreptul că, odată cu instaurarea orînduirii sociale socialiste,

¹⁾ „Mizeria filozofiei”. — *Nota red.*

statul se dizolvă de la sine (sich auflöst) și dispare²¹⁷. Statul nefiind decît o instituție de tranzit, folosită în luptă, în revoluție, pentru a-i reprima prin violență pe adversari, este o curată absurditate să se vorbească despre statul popular liber ; atîta timp cît proletariatul mai are nevoie de stat, el are nevoie de acesta nu în interesul libertății, ci în vederea reprimării adversarilor săi, și de îndată ce va putea fi vorba de libertate, statul ca atare va înceta să mai existe. De aceea am propune ca în loc de *stat* să se pună peste tot „Gemeinwesen²¹⁾”, minunat cuvînt german vechi, care corespunde perfect cuvîntului francez „commune²²⁾”.

„Înlăturarea oricărei inegalități sociale și politice” este, de asemenea, o frază nefericit aleasă în locul : „desființării tuturor deosebirilor de clasă”. Între diferite țări, provincii și chiar localități va exista întotdeauna o oarecare inegalitate a condițiilor de viață, care va putea fi redusă la minimum, dar niciodată nu va putea fi înlăturată în întregime. Locuitorii Alpilor vor avea întotdeauna alte condiții de viață decît cei de la șes. Concepția despre societatea socialistă ca despre o împărăție a egalității este o concepție franceză unilaterală, care se sprijină pe vechea lozincă „libertate, egalitate, fraternitate”, o concepție care ca *treaptă de dezvoltare* era la timpul și locul ei justificată, dar care, ca toate dogmele unilaterale ale fostelor școli socialiste, acum trebuie să fie depășită, deoarece nu face altceva decît să semene confuzie și deoarece în prezent au fost găsite moduri mai precise de a expune această problemă.

Închei, deși aproape fiecare cuvînt din acest program, redactat fără nerv și fără vlagă, poate fi criticat. El se prezintă în așa fel, încît, dacă va fi adoptat, Marx și cu mine nu vom consimți *niciodată* să aderăm la *noul* partid creat pe această bază și va trebui să chibzuim foarte serios la atitudinea pe care va urma s-o adoptăm — chiar și public — față de el. Gîndește-te că în străinătate noi sîntem făcuți răspunzători pentru toate manifestările și acțiunile Partidului muncitoresc social-democrat german. Așa, de pildă, Bakunin, în lucrarea sa „Statul și anarhia”, ne face pe noi răspunzători pentru fiecare cuvînt nechibzuit pe care l-a rostit sau l-a scris Liebknecht de la fondarea săptămînalului „Demokratisches Wochenblatt²¹⁸”. Lumea își închipuie că noi dirijăm de aici întreaga mișcare, or, d-ta știi tot atît de bine ca și mine că nu ne-am amestecat aproape niciodată cîtuși de puțin în treburile interne ale partidului, și dacă am făcut-o, atunci a fost numai pentru a corecta, în măsura în care era posibil, greșeli care, după părerea noastră, au fost comise, și încă *numai* pe acelea de *natură teoretică*. D-ta însuși vei

1) — comunitate, obște. — *Nota trad.*

2) — comună. — *Nota trad.*

ajunge să înțelegi că acest program reprezintă o cotitură care ne-ar putea determina foarte ușor să ne declinăm orice răspundere pentru partidul care l-ar recunoaște.

În general, programul oficial al unui partid are mai puțină importanță decît ceea ce face partidul în realitate. Dar un program nou reprezintă, totuși, întotdeauna un drapel arborat în mod public, iar lumea judecă partidul după el. De aceea, programul n-ar trebui în nici un caz să însemne un pas înapoi, cum este acest proiect în comparație cu Programul de la Eisenach. Ar trebui, totuși, să se aibă în vedere și ceea ce vor spune muncitorii din alte țări despre acest program, impresia pe care o va produce această capitulare a întregului proletariat socialist german în fața lassalleanismului.

Totodată, sînt convins că o unificare realizată pe această bază nu va dura nici măcar un an. Vor consimți oare mințile cele mai luminate ale partidului nostru să repete tezele lassalleene învățate pe de rost despre legea de aramă a salariului și despre ajutorul statului? Aș vrea să te văd, de pildă, pe d-ta în acest rol! Și chiar dacă s-ar preta la așa ceva, ascultătorii lor i-ar fluiera. Și totuși, sînt îndreptățit să lassalleenii insistă tocmai asupra acestor puncte ale programului, tot așa cum insistă cămătarul Shylock asupra funtului lui de carne¹⁾. Sciziunea se va produce, dar aceasta va face ca indivizi ca Hasselmann, Hasenclever, Tölcke & Comp. „să ajungă” din nou „cinstiți”; din sciziune noi vom ieși mai slabi, iar lassalleenii mai puternici; partidul nostru își va pierde puritatea politică și niciodată nu se va mai putea ridica energic împotriva frazeologiei lassalleene, pe care el însuși și-a înscris-o pentru cităva vreme pe drapel, iar dacă lassalleenii vor declara din nou că ei sînt adevăratul și unicul partid muncitoresc, iar adepții noștri reprezintă burghezia, atunci ei vor putea invoca acest program. Toate măsurile socialiste pe care le implică *le* aparțin, iar partidul *nostru* nu a introdus decît revendicări ale democrației mic-burgheze, pe care *tot el* o caracterizează în același program drept o parte a „masei reacționare”.

Nu am mai expedit această scrisoare deoarece vei fi pus în libertate abia la 1 aprilie, în cinstea aniversării lui Bismarck, și nu voiam ca, încercînd să o strecur prin contrabandă, s-o expun riscului de a fi interceptată. Dar tocmai acum am primit o scrisoare de la Bracke, care are și el îndoieli serioase în ceea ce privește programul și vrea să aștepte părerea noastră. De aceea, pentru simplificare, i-o trimit lui s-o citească, iar eu nu mai sînt astfel nevoit să scriu încă o dată toată povestea. Dealtfel, l-am pus și pe Ramm la curent cu părerea noastră; lui Liebknecht nu i-am scris decît foarte pe scurt.

¹⁾ Shakespeare. „Neguțătorul din Veneția”, actul IV, scena 1, Opere, vol. 2, București, E.S.P.L.A., 1955. — *Nota red.*

Nu-l iert că nu ne-a pomenit *nici un cuvînt* despre toată povestea (pe cînd Ramm și ceilalți credeau că el ne-a dat informații exacte) pînă cînd nu a fost, ca să zic așa, prea tirziu. Ce-i drept, el a procedat întotdeauna așa — de aici și bogata și neplăcuta corespondență pe care noi, adică Marx și cu mine, am purtat-o cu el —, dar de data aceasta lucrurile sînt prea grave și *ne dezicem categoric de el*.

Caută să te aranjezi în așa fel, încît să vii aici la vară ; vei locui, bineînțeles, la mine și, dacă vremea va fi frumoasă, vom pleca pentru cîteva zile la mare ; are să-ți prindă bine după atîta pușcărie.

Cu salutări prietenești.

Al d-tale,

F. E.

Marx s-a mutat de curînd. Adresa lui este : 41, Maitland Park Crescent, N.W. London.

Publicat pentru prima oară în :
A. Bebel. „Aus meinem Leben“,
2. Teil. Stuttgart, 1911

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

9

Engels către Rudolf Engels

la Barmen

Londra, 22 martie 1875

Dragă Rudolf,

Am primit scrisoarea ta, ca și cele două scrisori de la firma E[rm]en & E[ng]els și am făcut înregistrările ținînd seama de ele. Îți mulțumesc foarte mult pentru concursul dat în această afacere, de a cărei soluționare sînt foarte mulțumit.

Azi îți scriu despre altceva. Alaltăieri seara m-am pomenit pe neașteptate cu micul Heinrich Ermen, care tocmai sosise de la Manchester și mi-a povestit următoarele :

Gottfried E[rm]en are de gînd să se retragă peste 2 ani din afaceri și s-a lăsat, într-adevăr, convins de Peter E[rm]en să-l ia ca asociat pe ginerele acestuia, soțul Matildei¹⁾, învățătorul Roby. N-au trecut însă decît două săptămîni de la sosirea lui Roby și a și început să-i

¹⁾ Mary Ann Matilda Roby. — *Nota red.*

pară rău, cînd s-a văzut că acest Roby, călduros recomandat ca un om priceput la toate, care a construit școli și nu mai știu ce, habar n-avea de afaceri. Numai că G[ottfried] era atît de angajat în toată povestea asta, încît nu mai putea da înapoi și, deși R[oby] nu face nimic altceva decît să studieze contul la bancă și ziarul "Times", G[ottfried] intenționează acum să-l [impună] în fața nepoților lui ca asociat principal, și încă cu o participație aproximativ egală cu cea a celorlalți trei nepoți (Heinrich, fratele său, Franz, și Franz, fiul lui Franz) la un loc.

Fapt este că, la timpul său, acest Roby avusese o slujbușoară foarte bună la Endowed Schools commission — o comisie guvernamentală instituită în urmă cu cîțiva ani de Gladstone pentru cercetarea și înlăturarea cel puțin a unora din abuzurile cele mai flagrante săvîrșite în administrarea substanțialelor fonduri destinate școlilor ; el făcea parte din această comisie. Odată venit la putere, Disraeli a făcut însă să fie votată în parlament o hotărîre care-l autoriza să dizolve întreaga comisie, iar lucrările ei rămase nerezolvate să fie transferate la Charity Commission, care fusese instituită în timpul guvernului conservator și era mult mai înclinată să conserve abuzurile nu prea grave²¹⁹. Așa se face că Roby al nostru și-a pierdut slujbuleța și, cu ajutorul lui Peter, a ajuns la geniala idee de a se face fabricant.

Contractul încheiat în acest scop, la indicația lui G[ottfried], între el, Roby și cei trei nepoți este formulat de așa manieră, încît cei trei nepoți literalmente se angajează ca *timp de 14 ani* să muncească pentru a-i asigura lui Roby un venit probabil de 5 000 de lire sterline, urmînd ca ei trei la un loc să aibă, poate, ceva mai mult. Cei doi Franz, ce-i drept, au iscălit contractul, nu însă și Heinrich, ceea ce face ca, la nevoie, și ceilalți doi să poată să retracteze ; H[einrich] este de părere că fratele său Franz va proceda astfel dacă el, H[einrich], nu va semna și va găsi altceva.

El m-a rugat să mă interesez dacă n-ați fi dispuși să preluați împreună cu el și, respectiv, cu fratele său, Franz, firma E[rmens] & E[ngels] din Manchester, profitînd de renumele pe care aceasta deja și l-a dobîndit ; ați putea fie să vă asociați pur și simplu cu amîndoi, fie, așa cum se procedează aici în mod frecvent, să transformați firma într-o societate comanditară (Ermen & Engels Limited, cum s-ar numi atunci firma), în acest caz urmînd să se stabilească care ar fi asociații care garantează cu întreaga lor avere (garanții potrivit Codului Napoleon) — în această privință legea corespunde aproape perfect textului Codului Napoleon. În ce privește capitalul, el afirmă că, într-o formă sau alta, el poate fi procurat fără dificultate de îndată ce vă veți da consimțămîntul, și sînt convins că așa e, deoarece, după

anii de prosperitate din 1870—1873, Lancashire este din nou atît de plin de bani, încît oamenii nu știu în ce să-i mai plaseze.

Eu i-am spus că nu vă veți lăsa ușor antrenați într-o asemenea treabă, căci și așa aveți destulă bătaie de cap ; o societate comanditară nu este tocmai ceea ce v-ar aranja pe voi, iar la înființarea unei firme comerciale propriu-zise nu prea sînteți tentați să vă angajați, chiar și pentru faptul că asta ar putea presupune mutarea unuia dintre voi la Manchester, ceea ce nu vă convine, și, în plus, n-ați accepta decît cu greu să vă lansați într-o afacere cu fonduri care trebuie procurate la Manchester. Pe scurt, am tratat problema într-un mod destul de rezervat.

Realitatea este însă că, dintr-o colaborare cu firma E[rm]en] & E[ngels] din Manchester, s-ar putea realiza o sumă bună de bani, mai cu seamă în cazul cînd se vor folosi noile mașini, care în curînd vor putea fi procurate în condiții extrem de avantajoase. Heinrich se pricepe *foarte bine* la operațiile de filat și dublat și are o soție și 4^{1/2} copii, ceea ce constituie, totuși, o anumită garanție pentru comportarea sa. Franz cunoaște bine operațiile de albire și vopsire și de confecționare a fustelor, precum și procesul propriu-zis de cardare și imprimare a pînzei și de lustruire a firelor. În plus, după cum spune H[einrich], Franz a ajuns un om de afaceri foarte versat, ceea ce sînt gata să cred, deoarece are toate calitățile necesare. În orice caz, în locul lui Gottfried, eu i-aș prefera pe aceștia doi la un loc. În caz că ideea vă tentează, H. E[rm]en] vă va face neîntîrziat o vizită, cu care ocazie îl veți putea cunoaște mai îndeaproape pe acest omuleț și-i veți putea cere amănunte mai exacte în legătură cu planul său.

Așadar, reflectați bine asupra acestei chestiuni și comunicați-mi cît mai curînd posibil hotărîrea voastră ; după cît se pare, H[einrich] nu va mai putea tergiversa mult timp luarea unei hotărîri definitive în legătură cu G[ottfried].

Calde salutări Mathildei¹⁾, copiilor și ție.

Al tău,
Friedrich

Să-i ia naiba pe E[ngelsii] r[enani] : luînd drept bune numeroasele asigurări în legătură cu o iminentă plată, m-am lansat în tot felul de cheltuieli și acum am cam ajuns la ananghie.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Mathilde Engels. — *Nota red.*

+ 44
Paris - Durcheinander in der Handreichung London 5. Mai 1875
Paris - mit Wilhelms Brief an Eduard steht.

W. Bracke

Lieber Bracke,

^{in dem Buchprogramm}
Hochwichtige Punkte sind hier wohl recht, nach Durcheinander zur Einleitung
an Geist zu lassen, Babel zu durchbrechen mitzutheilen & haben überlastet fließt und
muss schon weit über das Arbeitsmaass hinausgehen, das man zunächst
vorgeschrieben ist. Es war mir daher Besorgnis ein „Gemein“ solch langer
Wort zu schreiben. ~~Es ist~~ Doch wenn es notwendig, damit später niemand
zu Unrecht behaupten kann die Parteilichen, für welche diese Mittheilung bestimmt
ist, nicht missbraucht werden.

Ich abgesehen Qualitäten Congress werden Evidenz zunächst eine kurze Erklärung
veröffentlichen, das heißt, dass wir besorgen Parteiprogramm durchaus fern
nehmen und nicht, damit sie ihnen keine

Evidenz vermeiden, dann insbesondere die von Parteilichen vorerst genutzte
Anzahl - die darüber einige Anmerkungen, dass wir die Bewegung der
Bewegung Parte: eingehen von diesem Punkt. Hierin einer jüngst erschienenen

Annahme Schrift macht Partei mit z.B. nicht nur formale Programme
jeder Partei verantwortlich, sondern auch für jeden Schritt der Freiheit
von jeder Partei Kooperation mit der Volkspartei an gegeben ist. ~~Es ist~~

~~Es ist~~
Abgesehen davon ist meine Pflicht ein nach meiner Ueberzeugung durchaus
leichte, und die Partei Demokratisches Programm nicht durch diplomatisches
Hilfsleistung anzuwenden.

Immer Schritt weisliche Bewegung ist wichtiger als ein Inhalt Programm.

Heute noch nicht - die Demokratie lassen nicht zu - über diplomatisches

Programm hinausgehen, so hilft man einfach einige ~~Beispiele~~ Mehrere Schritte
für keinen ganz demgegenüber Bestand abschließen sollen. Leicht mancher

Programmpunkte (statt dies bis zur Zeit aufzuschieben, was dergleichen
durch längere gemeinsame Thätigkeit vorbereiten wird), so entsteht man vor allem

Wohl Absicht, und diese wie die Ziele der Partei Bewegung nicht.

Der Chief d. Demokratie kann, und die Verhältnisse sie dazu zwingen. Hätte,

man sich von dem herab abwartet, man kann sich auf keinen Programm

abschließen, so hätte sie sich mit einem Buchprogramm oder

10

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

Londra, 5 mai 1875

Dragă Bracke,

Fii, te rog, bun și, după ce vei citi notele critice de mai jos la programul de unificare, fă în așa fel încît să ajungă la Geib, Auer, Bebel și Liebknecht, pentru a lua și ei cunoștință de ele ¹⁾). Eu am de lucru pînă peste cap și sint nevoit să depășesc cu mult timpul de muncă îngăduit de medici. De aceea, pentru mine nu a fost nicidecum o „delectare” să mizgălesc atîta hirtie. Lucrul acesta era însă necesar pentru ca prietenii de partid, cărora le este destinată această comunicare, să nu interpreteze greșit pașii pe care va trebui să-i fac mai tirziu.

După încheierea congresului de unificare, Engels și cu mine vom da publicității o scurtă declarație în care vom arăta că sintem cu totul străini de amintitul program de principii și nu avem nimic comun cu el.

Este absolut necesar să procedăm astfel, deoarece în străinătate se acreditează ideea complet falsă, dar întreținută cu grijă de dușmanii partidului, că noi conducem de aici în ascuns mișcarea așa-zisului partid eisenachian. Chiar într-o recentă lucrare a sa, apărută în limba rusă, Bakunin mă face, de pildă, răspunzător nu numai pentru toate programele etc. ale acestui partid, dar și pentru fiecare pas făcut de Liebknecht ²¹⁸ din ziua colabiorării sale cu Partidul popular ²¹¹.

În afară de aceasta, consider de datoria mea să nu recunosc nici măcar printr-o tăcere diplomatică un program care, potrivit convingerilor mele, este întru totul condamnat și demoralizează partidul.

Fiecare pas întreprins de o mișcare adevărată este mai important decît o duzină de programe. Așadar, dacă Programul de la Eisenach ²¹⁰ nu a putut fi depășit — și împrejurările n-au permis acest lucru —, atunci trebuia pur și simplu să se ajungă la o înțelegere asupra unor acțiuni îndreptate împotriva dușmanului comun. Elaborîndu-se însă programe de principii (în loc să se amîne această treabă pînă în momentul cînd ea va fi fost deja pregătită printr-o

¹⁾ Mențione la începutul scrisorii : „*Notabene*”. Manuscrisul trebuie să se întoarcă la dv. pentru ca, la nevoie, să-l am la îndemină. — *Nota red.*

activitate comună mai îndelungată), se trasează în văzul întregii lumi jaloane după care va fi apreciat nivelul mișcării partidului.

Conducătorii lassalleenilor au venit la noi pentru că împrejurările i-au silit s-o facă. Dacă din capul locului li s-ar fi declarat că noi nu ne pretăm la un târg de principii, ei *ar fi trebuit* să se mulțumească cu un program de acțiune sau cu un plan de organizare orientat spre acțiuni comune. În loc de toate acestea, li se îngăduie să se prezinte înarmați cu mandate, iar aceste mandate sînt recunoscute ca obligații, așadar, capitulare fără condiții în fața unor oameni care au ei înșiși nevoie de ajutor. Și, culmea, ei mai țin și un congres, *înaintea congresului de compromis*, în timp ce propriul partid își ține congresul *post festum* ²²¹. Este evidentă intenția de a zădărnici orice critică și de a nu lăsa propriului partid răgaz să se dezmeticească. Se știe că pe muncitori îi satisface simplul fapt al unificării, dar se înșală cine crede că acest succes de moment nu e plătit prea scump.

Dealtfel, programul nu face doi bani, chiar dacă facem abstracție de canonizarea credo-ului lui Lassalle.

În curînd îți voi trimite ultimele fascicule din ediția franceză a „Capitalului”. O bună bucată de timp tipărirea a fost suspendată din cauza interdicției impuse de guvernul francez. Săptămîna aceasta sau la începutul celei viitoare, cartea va fi gata. Ai primit primele 6 fascicule? Comunică-mi, te rog, și *adresa* lui Bernhard Becker, căci trebuie să-i trimit și lui ultimele fascicule.

Editura „Volksstaat” își are tipicurile ei. Așa, de pildă, nici pînă în clipa de față nu mi s-a trimis nici un singur exemplar din „Procesul comuniștilor de la Colonia” ¹⁾.

Cu salutări cordiale.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în revista „Die Neue Zeit”, Jg. 9, Bd. I, nr. 18, 1891, publicat în întregime în : revista „Die Gesellschaft”, Jg. 4, Bd. II, nr. 8, 1827

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ K. Marx. „Dezvaluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia”. — Nota red.

11

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 8 mai 1875

Dragul meu prieten,

Tocmai am primit din Berlin o scrisoare din partea unui comerciant¹⁾ (o persoană foarte onorabilă, complet lipsită de însemnătate politică, cel puțin în ochii lumii și ai poliției), care îmi cere explicații în legătură cu unele probleme din „Capitalul”. I-am răspuns imediat și am profitat de ocazie pentru a-l ruga, la rîndul meu, să-mi indice o adresă sigură pentru scrisorile d-tale din Rusia. Scrisoarea mea va fi expedită chiar astăzi.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în limba rusă în
„Letopisi marksizma” Kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

12

Engels către Eugen Oswald

la Londra

[Londra], 8 mai 75

Dragă Oswald,

Nu-mi dau seama ce s-a petrecut în capul meu ieri, cînd, în fața d-tale, am afirmat că ortografierea cuvîntului *teutsch* este foarte modernă. Modernă este nu ortografierea, ci ceea ce-i conferă o semnificație *deosebită*. În întreaga germană medie de sus (Mittelhochdeutsch) predomină *tiutsch*, ba chiar *tiusch* (de pildă, *W[alth]er v[on] d[er] Vogelweide*). Paralel cu acestea întîlnim și *diutsch* (de pildă, „Cîntul despre Anno”²²²). În secolul al XVI-lea predomină din

¹⁾ Karl August Schramm. — *Nota red.*

nou *teutsch* (de pildă, Luther, U. v[on] Hutten). În schimb, în vechea germană de jos, (*Althochdeutsch*) figurează *întotdeauna* *diutisk*, *diotisk*; cred chiar că pe alocuri se întâlnește și forma mai veche: *thiodisk*, *theotisk*.

Întreaga problemă se reduce la următoarele: *th* din dialectele gotic, vechi-normand, anglo-saxon, vechi-saxon, vechi-francon- de jos se transformă ulterior în dialectele saxon și francon prin estompare sau atenuare în *d*; de asemenea, în germana de sus (*Hochdeutsch*), prin mutație consonantică, *th* trece în *d* (din care cauză toate cuvintele care în limba engleză încep cu *th*, atât în germana de sus, cât și în germana de jos (*niederdeutsch*), inclusiv în olandeză, încep cu consoana *d*). Această concordanță, care, aparent, este contrară tuturor regulilor, a dus, în cazul unui cuvânt atât de important cum era însăși denumirea națiunii, la scriitorii secolului al XIII-lea, care scriau în germana de sus, la tendința de a restabili cu ajutorul lui *T* deosebirea aparent reală provocată de mutația consonantică, ceea ce a avut ca urmare falsificarea limbii. În timpul lui Luther, toate acestea au fost date cu totul uitării, după cum uitării a fost dată însăși originea cuvântului. În schimb, începând din perioada Renașterii, numele *Teutones*, *Tuisto* etc., moștenite de la romani, au fost folosite ca bază etimologică și s-au păstrat pînă la Jacob Grimm.

Conștiința mea filologică nu-mi dă pace pînă nu-ți trimit această rectificare la cele afirmate de mine ieri. *Règle Générale*: după orele două noaptea nu se sporovăiește pe teme de filologie comparată.

Al d-tale,
F. Engels

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

13

Marx către Jenny Marx

la Shanklin

[Londra] 10 mai 75

Dragă Jenny,

Starea proastă a sănătății tale ne-a îngrijorat foarte mult pe toți; sper însă că acum, după uleiul de ricin și odată cu vremea frumoasă, totul a trecut.

Propunerea lui Engels de a pleca cu el la Shanklin, mi-a venit teribil, iar prezența mea acolo mi s-a părut binevenită, tocmai avîndu-te în vedere pe tine ; n-aș fi vrut însă ca el să întîrzie din cauza mea și, pe de altă parte, nici ca el să-mi stînjenească libertatea de mișcare, chinuindu-mă astfel și pe mine și chinuindu-se și el. Tocmai sînt în așteptarea ultimelor proof-sheets ¹⁾ de la Paris și n-aș fi avut liniște la gîndul că absența mea a făcut ca publicarea, și așa teribil de întîrziată ²⁾, a ultimelor coli să întîrzie și mai mult. De astă dată am primit, una după alta, două scrisori de la Lachâtre, care acum se află la Vevey (Elveția). Prostănacul ăsta își exprimă cea mai vie satisfacție pentru dernières livraisons³⁾, deoarece sînt accesibile tuturor, adică chiar și lui. Bineînțeles că n-am răspuns nici la mîzgălitura asta, după cum n-am răspuns nici la scrisoarea lui plină de reproșuri, trimisă din Bruxelles.

Am expedit circulara cu privire la cîrpăceala lui Liebknecht-Hasselmann (care a și ajuns în mîinile lui Bracke) ; este o broșurică ⁴⁾ ; de asemenea, i-am dat d-lui Schramm din Berlin lămuririle cerute ⁵⁾. În sfîrșit, l-am făcut nefericit pe Willebrord, refuzînd categoric orice colaborare la o gazetă condusă de domnia de la „Indépendance” ⁶⁾. Îmi pare rău pentru W[illebrord], dar și propunerea lui a fost cit se poate de stupidă ²²³.

Aici, acasă, toate sînt cum le știi. Am impresia că, odată cu vremea frumoasă, Jennychen se simte și ea mai bine. Spre marea ei satisfacție, mother ⁷⁾ Lormier l-a criticat fără milă pe Longuet pentru vechitura lui de mobilă „franțuzească”. Afacerile lui Lafargue merg, pare-se, bine ⁴¹.

Azi stau acasă, pentru că Lenchen și Tussy au plecat în oraș la o licitație de mobilă, unde au rendez-vous cu Jennychen.

Grădinița noastră, acum înverzită, e de toată frumusețea.

Vineri ⁸⁾ m-am pomenit, pe neașteptate, cu Lopatin. A doua zi urma să plece la Hastings, unde va rămîne cîteva luni. Spunea că

¹⁾ — coli de corectură. — *Nota trad.*

²⁾ Este vorba de ediția în limba franceză a volumului 1 al „Capitalului”. — *Nota red.*

³⁾ — ultimele fascicule. — *Nota trad.*

⁴⁾ K. Marx. „Critica programului de la Gotha”. — *Nota red.*

⁵⁾ Vezi volumul de față, p. 131. — *Nota red.*

⁶⁾ „L'Indépendance belge”. — *Nota red.*

⁷⁾ — mama. — *Nota trad.*

⁸⁾ 7 mai. — *Nota red.*

la Paris casa lui este întotdeauna plină de musafiri ruși, din care cauză îi este imposibil să lucreze.

Calde salutări de la

al tău,
Karl

Transmite salutări din parte mea doamnei Lizzy.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
„Annali”, an. I, Milano, 1958

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

14

Engels către Patrick John Coleman ²²⁴

la Londra

(Ciornă)

În legătură cu rugămintea dv., din păcate, nu sînt în situația de a putea gira pentru *cineva*. Am făcut odată acest lucru, și experiența de atunci a fost de așa natură, încît nu o voi mai repeta niciodată. Dacă mi-ar sta în putință să vă vin în ajutor în vreun alt fel, aș face-o cu plăcere ; în momentul de față nu văd însă nici o posibilitate de a vă fi de folos.

[Adăugat ulterior de Engels pe plicul scrisorii lui Coleman]

[Londra] 20.5.75

Coleman, 1875. Adept al lui Mac-Donnel în perioada Internaționalei.

Originalul în limbile engleză
și germană
Tradus din limba germană

15

Engels către A. Gouppy

la Manchester

(Ciornă)

[Londra] 14.6.75

Stimate domn,

Dacă-mi amintesc bine, nu v-am mai văzut decît o singură dată în viață. De aceea, am fost destul de surprins citindu-vă propunerea de a fi girantul dv. pentru suma de 100 de lire sterline. În orice caz, trebuie să vă spun din capul locului că nu sînt în situația de a gira pentru nimeni, indiferent cine ar fi.

În ce-i privește pe copiii lui Dupont, eu i-am spus acestuia răs-picat, înaintea plecării sale, că, dacă el pleacă în America, iar pe copii îi lasă în Anglia, o face absolut pe propriul său risc și pe propria sa răspundere ; că, după ce i-am dat mai bine de 100 de lire sterline, pentru întreținerea și educația lor, mai mult nu pot face, prin urmare să nu mai conteze în nici un caz pe ajutor din partea mea. Nu pot decît să vă repet și dv. același lucru. Am făcut pentru acești bieți copii tot ce mi-a stat în putință, dar îmi este absolut imposibil să fac noi sacrificii. Primiți, stimate domn, asigurarea respectului meu.

Publicat pentru prima oară
în K. Marx și F. Engels,
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceza
Tradus din limba germana.

16

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 18 iunie 75

Dragul meu prieten,

Alaltăieri, cînd am fost la d-ta, am uitat să-ți comunic o noutate importantă, pe care s-ar putea să n-o fi aflat încă. Fiziologul Traube

din Berlin a reușit să creeze celule artificiale²²⁵. Ce-i drept, ele nu sînt celule naturale, nu au nucleu.

Prin amestecarea unor soluții coloidale, bunăoară de gelatină și sulfat de cupru etc., se obțin grămăjoare înconjurată de o membrană, care prin endosmoză pot fi făcute să crească. Astfel, crearea membranelor și creșterea celulelor au depășit domeniul ipotezelor. Prin aceasta s-a făcut un mare pas înainte, cu atît mai oportun cu cît Helmholtz și alții tocmai erau pe cale să răspindească doctrina absurdă cum că germeii vieții pămîntești cad de-a gata din Lună, cu alte cuvinte că sînt aduși la noi de către meteoriți¹⁾. Am oroare de explicațiile care rezolvă o problemă transferînd-o într-o altă sferă.

Criza comercială ia amploare. Totul depinde acum de știrile care vor sosi de pe piețele asiatice, în special de pe cele din Indiile orientale, pe care de-a lungul anilor s-au aglomerat din ce în ce mai multe mărfuri. În anumite condiții, a căror existență nu pare, totuși, foarte probabilă, crahul definitiv ar mai putea fi amînat pînă în toamnă.

Fenomenul realmente remarcabil este reducerea intervalului dintre ciclurile crizelor germane. Eu nu am considerat niciodată această cifră ca o mărime constantă, ci ca o mărime în descreștere²⁾; este însă îmbucurător faptul că ea manifestă o tendință atît de evidentă de descreștere; toate acestea sînt însă de rău augur pentru trînicia lumii capitaliste.

Salutări d-lui și d-nei Noel³⁾.

Al d-tale,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în „Letopisi marksizma”, Kn. V. 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, p. 593. — *Nota red.*

²⁾ Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 643. — *Nota red.*

³⁾ Pseudonimul lui Valerian Nikolaevici Smirnov și al soției sale, Rosalia Idelson. — *Nota red.*

**Casa din Londra (41, Maitland Park Road),
în care a locuit Marx din martie 1875 până la sfârșitul vieții**

17

Marx către Matilda Betham-Edwards²²⁶

la Londra

[Londra] 14 iulie 1875
41, Maitland Park Crescent
N. W.Sir ¹⁾,

Articolul dv. „The Intern[ational] Work[ing] Men's Association”²²⁷ conține unele greșeli de ordin factual, iar asupra unora din ele aș dori să vă atrag atenția. Înainte însă de a face acest lucru, permiteți-mi să-mi exprim uimirea provocată de afirmația dv : „Credem că în curînd trebuie să apară o traducere prescurtată a acestei lucrări («*Capitalul*»)».

Eu mi-am rezervat dreptul de traducere, iar între Germania și Anglia există un acord cu privire la dreptul de autor. De aceea, mă voi opune categoric difuzării oricăror ediții prescurtate, care nu au fost în prealabil autorizate de mine. Prescurtările oferă traducătorului ocazia de a se transforma în trădător. Revizuirea traducerii franceze neprescurtate, editată la Paris, în fascicule, mi-a dat ea singură mai mult de lucru decît mi-ar fi trebuit pentru a scrie din nou întreaga carte în limba franceză.

Intrucît presupun că știți cine este traducătorul, în dorința vie de a evita neplăcutele proceduri judiciare, mi-am luat libertatea de a va scrie în acest sens.

În legătură cu greșelile de ordin factual din articolul dv., mă voi limita la cîteva puncte.

Dv. spuneți :

„«*Capitalul*» a apărut la scurtă vreme după eseurile lui Proudhon asupra «*Falselor concluzii ale economiei politice*» și, într-un scurt capitol intitulat «*Mizeria filozofiei*», Marx răspunde la capitolul lui Proudhon despre «*Filozofia mizeriei*» etc.”

De fapt, este vorba de voluminoasa lucrare a lui Proudhon „*Système des Contradictions Économiques ou Philosophie de la Misère*”, la care am răspuns cu lucrarea „*Misère de la Philosophie*”, scrisă în limba franceză. Aceasta a apărut în 1847, iar „*Capitalul*” abia cu douăzeci de ani mai tîrziu, în 1867. Ați fost, probabil, indus în eroare de lucrarea lui Fribourg asupra „*Internaționalei*”²⁾, care

¹⁾ În momentul în care a scris această scrisoare Marx nu știa, probabil, că autorul articolului „The Intern[ational] Work[ing] Men's Association” era o femeie. — *Nota red.*

²⁾ Fribourg, E. E. „L'Association Internationale des Travailleurs”. — *Nota red.*

nu poate fi considerată cîtuși de puțin o sursă demnă de încredere. Dv. n-ați știut că, reproducînd integral preambulul la Statut și unele părți din Manifestul Constitutiv al Internaționalei, ați citat efectiv din lucrări scrise de mîna mea; dar totuși, cînd ați copiat fraze dintr-o adresă apărută anonim și nedată, ați afirmat că „a ieșit, probabil, din condeiul d-rului Marx însuși”. Din păcate, lucrurile nu stau așa. Eu n-am văzut niciodată această adresă înainte de a o citi în coloanele lui „Fraser's Magazine”. Ea a fost întocmită, în mod evident, de unul dintre adepții mei, dar conține o frazeologie destul de confuză, așa încît n-am fost prea încîntat aflînd că mi-a fost atribuită mie. Mazzini ...n-a purtat niciodată nici un fel de corespondență cu Consiliul General al *Internaționalei*... Orsini (fratele patriotului italian) n-a asistat niciodată la ședințele Consiliului General și n-a prezentat niciodată o dare de seamă — nici interesantă, nici de alt fel — despre ceva anume. A purtat numai cu mine o corespondență particulară cu privire la unele evenimente din Statele Unite.

[...] a participat la Congresul de la Basel ²³⁸ etc.
Rămîn, Sir,

Al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară în :
Sotheby & Co. „Catalogue of
valuable printed books, autograph
letters, historical documents, etc.”,
London, 1952

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

18

Marx către Max Oppenheim

la Praga

„Germania” ¹⁾, Karlsbad
1 sept. 75

Dragă prietene,

Scrisoarea d-tale de pe data de 12 luna trecută a ajuns la Londra după ce eu o pornisem încoace ³. M-a interesat în cel mai înalt grad.

¹⁾ „Germania” — hotel din Karlsbad (denumirea actuală — Karlovy-Vary). — Nota red.

De sîmbătă într-o săptămînă (așadar, nu sîmbăta care vine, ci următoare ¹⁾) voi pleca de aici, trecînd prin Praga, pentru a avea plăcerea de a te întîlni. Numai că, din cauza unor treburi urgente, nu pot rămîne decît două zile.

Cu salutări prietenești,

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

19

Marx către Max Oppenheim

la Praga

„Germania”, Karlsbad
6 sept. 75

Dragă prietene,

Neprimind nici un răspuns la scrisoarea pe care ți-am trimis-o săptămîna trecută, conchid că nu te afli în Praga. În aceste condiții, sîmbătă (11 septembrie) mă voi reîntoarce acasă, fără să mai trec prin Praga, ci direct prin Frankfurt.

Au revoir.

Al d-tale devotat prieten,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ 11 septembrie. — Nota red.

20

Marx către Max Oppenheim

la Praga

„Germania”, Karlsbad
9 sept. 75

Dragă prietene,

Voi pleca simbătă (pe 11) la orele 3,57 și voi sosi la Praga la gara de stat la orele 8,50.

Sînt singur, fără însoțitoare ¹⁾, așa că n-am nevoie decît de o singură cameră de dormit.

Multe mulțumiri pentru „Ghidul Pragăi”.

Al d-tale devotat prieten,

Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

21

Marx către Hermann Schumacher

la Zarchlin

21 sept. 1875
41, Maitland Park Crescent
Londra, N.W.

Stimate domn,

Scrisoarea dv. din 27 iunie mi-a parvenit la timp, dar cartea ²²⁹ a ajuns mult mai târziu, după ce eu părăsisem Londra, plecînd la Karlsbad pentru tratament. Așa se explică întîrzierea cu care răspund. Abia ieri m-am reîntors.

Vă mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea dv. și pentru partea întîi din lucrarea lui Thünen, dar merg cu pretențiile pînă acolo

¹⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

încît vă rog să-mi trimiteți și biografia lui Thünen ²³⁰, pe care mi-ați oferit-o. Dacă cumva nu aveți ediția a doua a „Capitalului” ¹⁾, v-o voi trimite cu cea mai mare plăcere.

L-am considerat întotdeauna pe Thünen aproape ca o excepție printre economiștii germani, deoarece doar foarte rar întilnești printre ei cercetători independenți, obiectivi.

Aș fi putut subscrie întru totul la prefața dv. dacă în problema „salariului” punctul nostru de vedere n-ar fi esențialmente diferit. Atît Thünen, cît și dv. considerați salariul ca expresia nemijlocită a unui raport economic real ; eu îl consider ca o formă exterioară care camuflează un conținut esențialmente diferit de expresia ei.

Cu deosebit respect,

al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXXI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

22

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

122, Regent's Park Road, N.W.
[Londra] 24 sept. 1875

Dragă d-le Lavrov,

La înapoierea mea de la Ramsgate, unde am petrecut cîteva săptămîni ², am găsit scrisoarea d-tale din 20, precum și un pachet întreg de ziare, cărți etc. sosite în absența mea. În primul rînd, va trebui să fac puțină ordine prin ele, iar apoi să trec, cît mai repede cu putință, la lectura articolului d-tale din „Внепэг I” ²³¹, pentru a-ți comunica în ce privință opiniile noastre asupra poziției socialismu-

¹⁾ — a volumului I al „Capitalului” în limba germană. — *Nota red.*

lui față de teoria luptei pentru existență lansată de Darwin concordă sau diferă. Dacă răspunsul meu nu va sosi în câteva zile, am să te rog să mă scuzi, pentru că am de scris o mulțime de scrisori și de rezolvat alte treburi restante, căci timp de o lună încheiată nu m-am putut ocupa decît de ceea ce era absolut necesar și nu mai suporta aminare.

Nu știu nimic despre broșura de care pomenești d-ta²³². Dacă ai putea să mi-o trimiți prin poștă pentru câteva zile, ți-aș rămîne foarte îndatorat.

În Portugalia avem din nou o gazetă : „O Protesto” („Protestul”), care se editează la Lisabona și din care au apărut deja șase numere (apare săptămînal) ; redacția— Rua do Bemformoso 110, etajul II ; administrația — Rua dos Cardaes de Jesus (!) 69, etajul II. Cele patru numere pe care le-am primit, nu am izbutit încă să le parcurg.

Prezintă, te rog, omagiile mele d-lui și d-nei Smirnov¹⁾.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma”, Kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

23

Marx către Petre Imandt

la Dundee

27 sept. 75
41, Maitland Park Road,
Londra, N.W.

Dragă Imandt,

M-am bucurat foarte mult primind, în sfîrșit, din nou un semn de viață de la tine.

Tocmai mă întorsesem de la Karlsbad, unde am fost pentru cură.

¹⁾ V. N. Smirnov și soția sa, Rosalia H. Idelson. — *Nota red.*

Mi-a priit grozav ; din cauza ei nu știam nimic de articolul pe care mi l-ai trimis²³³. Bănuiesc că autorul este Barry, un tovarăș de partid scoțian extrem de fanatic. Articolul din „*Fraser's Magazine*” (la care au o contribuție Eccarius, Hales, Mottershead, Jung — oameni care azi sînt foarte strîmtorați) se datorează unei jalnice romanciere, Mrs. Betham-Edwards²²⁷, care relatează, de pildă, că lucrarea mea îndreptată împotriva lui Proudhon¹) este un mic capitol din „Capitalul”²).

Tipărirea ediției franceze a „Capitalului” (în ultimele trei fascicule am intervenit masiv) a fost permanent *înteruptă de către guvernul francez*. În sfîrșit, ultimele trei fascicule culese de mai bine de o jumătate de an, pot acum să vadă lumina tiparului. Ți le voi trimite de îndată ce le voi primi.

Kaub și d-rul C. Hirsch, veniți aici pentru cîteva zile de la Paris, mi-au povestit că bătrînului nostru prieten Schily (locuiește tot la adresa : 4, rue, St.-Quentin) îi merge prost ; mai întii, ani de-a rîndul a avut necazuri din cauza soției, și-a zdruncinat sănătatea și a pierdut majoritatea clienților germani, care, după catastrofă, au fost nevoiți să părăsească Parisul²³⁴, ceea ce l-a făcut ursuz, francofob și cam conservator. El s-ar fi putut aranja, probabil, destul de bine la Strassburg, dar este, pe bună dreptate, prea mîndru pentru a cere ceva prusienilor.

Am observat în Germania că și printre filistini sînt destui care s-au dezmeticit de-a binelea în urma deznodămîntului nefericit cu care s-a soldat ploaia de miliarde³⁹.

Întreaga familie îți trimite salutări cordiale. Dă-ne curînd vești despre tine.

Salut.

Al tău,
K Marx

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹) K. Marx. „Mizeria filozofiei”. — *Nota red.*

²) Vezi volumul de față, p. 137. — *Nota red.*

24

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 8 oct. 75
41, Maitland Park Road, N.W.

Dragă prietene,

Regret foarte mult că nici eu, nici soția mea n-am fost acasă atunci când ai avut amabilitatea să treci pe la noi.

„Quelques Mots d'un Groupe... Russe etc.”¹ le-am luat de la Engels și, cu permisiunea d-tale, le voi mai trimite unuia din prietenii mei înainte de a le restitui. De răspuns la această scrisoare școlărească, nici vorbă nu poate fi.

Al d-tale devotat

K. M.

Publicat pentru prima oară
în : „Letopisi marksizma”, Kn. V, 1928Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

25

Engels către Wilhelm Bracke²³⁵

la Braunschweig

Londra, 11 oct. 75
122, Regent's Park Road, N. W. 1)

Dragă Bracke,

Am întârziat pînă acum cu răspunsul la ultimele d-tale scrisori (ultima din 28 iunie), pe de o parte, pentru că timp de șase săptămîni M[arx] și cu mine am fost departe unul de altul — el era la Karlsbad³, iar eu la mare², unde nu se găsea „Volksstaat” —, apoi, pentru că voiam să mai aștept puțin pentru a vedea cum se prezintă în practică noua unificare și Comitetul mixt²³⁶.

1) Acest rînd a fost scris de o mîină necunoscută. — Nota red

Sintem întru totul de acord cu d-ta că, prin zelul lui de a realiza unificarea, de a o obține cu orice preț, Liebknecht a stricat totul. Lucrul acesta putea fi considerat necesar, dar nu era nevoie ca ea să fie anunțată sau comentată în fața taberei adverse. În asemenea cazuri, o greșeală trebuie întotdeauna justificată prin alta. Organizat pe o bază greșită și trîmbițat pretutindeni, congresul de unificare nu trebuia cu nici un preț să eșueze, din care cauză a fost nevoie să se cedeze din nou în unele puncte esențiale. D-ta ai perfectă dreptate: această unificare poartă în sine germeul sciziunii, și aș fi bucuros dacă la momentul respectiv se vor detașa *numai* fanaticii incurabili nu și o întreagă suită formată din elemente altminteri destoinice, care, bine îndrumate, ar putea deveni utile. Totul depinde de momentul și de împrejurările în care se va produce inevitabilul.

Programul în redactarea sa finală²³⁷ se compune din 3 părți:

1. frazele și lozincile lassalleene, care n-ar fi trebuit în nici un fel de condiții acceptate. Dacă două fracțiuni se unifică, ele includ în program punctele asupra cărora s-a căzut de acord, și nu cele litigioase. Consimțind, totuși, să facă acest lucru, oamenii noștri au trecut de bunăvoie pe sub furcile caudine²³⁸;

2. o serie de revendicări vulgar-democratice, redactate în spiritul și în stilul Partidului popular¹⁾;

3. un număr de teze pretins comuniste, împrumutate mai ales din „Manifest”²⁾, dar redactate de așa manieră, încît, examinate mai deaproape, vădesc toate o stupizenie care îți face părul măciucă. Ar trebui ca cine n-are habar de problemele acestea nici să nu se ocupe de ele sau să le preia întocmai de la cei care, incontestabil, se pricepe la ele.

Din fericire, programul a avut o soartă mai bună decît merită. Muncitorii, ca și burghezi și micii burghezi, găsesc în el ceea ce de fapt ar trebui el să conțină, dar nu conține și nimănui nu i-a dat prin gînd să analizeze în mod public adevăratul conținut al uneia din aceste splendide teze. Aceasta ne-a permis să nu ne pronunțăm în privința programului. În plus, traducînd aceste teze în oricare limbă străină, ești *nevoit* fie să înșiri ineptii flagrante, fie să le atribui un sens comunist, lucru pe care îl fac atît prietenii, cît și adversarii. Eu însumi am fost pus într-o asemenea situație atunci cînd am tradus ceva pentru prietenii noștri spanioli²³⁹.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 119. — *Nota red.*

²⁾ K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist”. — *Nota red.*

Nici cele aflate despre activitatea comitetului nu sînt de natură să ne încinte. În primul rînd, modul în care s-a procedat cu lucrările d-tale și ale lui B. Becker ; dacă manevra nu a reușit, nu a fost din cauza comitetului²⁴⁰. În al doilea rînd, Sonnemann, pe care M[arx] l-a întilnit în cursul călătoriei sale, a povestit că i-a propus lui Vahlteich o corespondență pentru „F[rank] f[urte]r Z[eit]t [un]g“, dar comitetul *i-a interzis* lui V[ahlteich] s-o accepte !¹⁾. Asta înseamnă chiar mai mult decît o cenzură și nu pricep cum de V[ahlteich] s-a conformat unei asemenea interdicții. Și cită inabilitate ! Ei ar fi trebuit mai degrabă să se preocupe ca „Frankfurter Zeitung“ să-și asigure concursul oamenilor noștri în toată Germania. În sfîrșit, nici atitudinea membrilor lassalleeni cu prilejul fondării tipografiei cooperatiste din Berlin nu mi se pare a fi prea sinceră : în timp ce la tipografia din Leipzig, oamenii noștri, creduli, au investit comitetul cu atribuțiile unui consiliu de administrație, cei de la Berlin abia trebuie *forțați* să o facă²⁴¹. Dar în privința aceasta nu cunosc exact amănuntele.

Bine cel puțin că comitetul nu are o activitate prea intensă, mărginindu-se, după cum spune C. Hirsch — care a fost zilele acestea aici —, să vegeteze ca birou de corespondență și de informații. Orice intervenție energică din partea lui nu ar face decît să accelereze criza, și oamenii, se pare, simt acest lucru.

Dar ce dovadă de slăbiciune să accepți în comitet trei lassalleeni și doi oameni de-ai noștri !

În general, se pare că vom scăpa relativ ieftin. Să sperăm că lucrurile nu vor merge mai departe și că între timp propaganda printre lassalleeni își va face efectul. Dacă pînă la viitoarele alegeri pentru Reichstag²⁴² situația va rămîne neschimbată, treaba poate fi bună. Dar atunci Stieber și Tessendorf se vor pune zdravăn pe lucru și tot atunci va veni și clipa cînd se va vedea cu ce ne-am ales de pe urma lui Hass[elmann] și Has[enclever].

Marx s-a înapoiat de la Karlsbad complet schimbat, robust, viguros, voios și sănătos și în curînd se va putea apuca iar serios de lucru. Salutări de la noi amîndoi. Pune-ne din cînd în cînd la curent cu desfășurarea evenimentelor. Cei de la Leipzig sînt prea profund interesați în această chestiune pentru a ne spune adevărul adevărat,

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 9. — Nota red.

și tocmai acum conflictele *interne* din partid nu ajung la cunoștința opiniei publice.

Al d-tale sincer,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : „Die Gesellschaft”, Jg. 4,
Bd. II, nr. 8, 1927 ; în limba română
publicat pentru prima oară în :
„Critica Programului de la Gotha”,
București, Editura politică,
1969, p. 44—47

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

26

Engels către August Bebel

la Leipzig

Londra, 12 octombrie 1875

Dragă Bebel !

Scrisoarea d-tale ²⁴³ confirmă întru totul părerea noastră că, în ce ne privește, unificarea a fost un act pripit și că ea poartă în sine germenul unei viitoare sciziuni. Dacă această sciziune ar putea fi amînată pînă după viitoarele alegeri pentru Reichstag, încă ar fi bine... ²⁴².

Programul, așa cum se prezintă acum ²³⁷, se compune din trei părți :

1. frazele și lozincile lassalleene, a căror acceptare constituie o rușine pentru partidul nostru. Dacă două fracțiuni convin în privința unui program comun, ele înscriu în el acele puncte asupra cărora au căzut de acord și lasă neatînse punctele divergente. Ajutorul statului, preconizat de Lassalle, figura, ce-i drept, în programul de la Eisenach ²⁴⁴, dar ca *una* din numeroasele *măsuri tranzitorii*, și, după cîte am auzit, dacă *nu* ar fi intervenit unificarea, la congresul din anul acesta ea ar fi fost aproape sigur scoasă din program, la propunerea lui Bracke. Acum figurează ca panaceu infailibil și exclusiv pentru toate racilele sociale. Faptul că a acceptat să i se impună „legea de aramă a salariului” și alte fraze lassalleene a constituit pentru partidul nostru o enormă înfrîngere morală. El s-a convertit la credo-ul lassalleean. Este un fapt care nu poate fi tăgăduit. Această parte a programului reprezintă furcile caudine ²³⁸,

pe sub care partidul nostru s-a tîrit întru marea slavă a sfintului Lassalle ;

2. revendicările democratice, redactate întru totul în spiritul și stilul Partidului popular¹⁾ ;

3. revendicările față de „statul *actual*” (nu se știe însă cui le erau adresate celelalte „revendicări”), foarte confuze și lipsite de logică ;

4. fraze generale, împrumutate mai ales din „Manifestul Comunist” și din Statutul Internaționalei²⁾, dar redactate de așa manieră, încît conțin fie lucruri *total eronate, fie pure inepții*, după cum a demonstrat Marx amănunțit în documentul pe care îl cunoști³⁾.

Totul este dezlinat, confuz, incoerent, ilogic și blamabil în cel mai înalt grad. Dacă în presa burgheză s-ar fi găsit un singur om înzestrat cu gîndire critică, el ar fi parcurs programul frază cu frază, ar fi analizat adevăratul conținut al fiecărei fraze, ar fi demonstrat absolut concret absurditatea lor, ar fi relevat contradicțiile și gafele în materie de economie politică (de pildă că, actualmente, mijloacele de muncă sînt „monopolul clasei capitaliștilor”, ca și cum nu ar exista proprietarii funciari ; vorbăria despre „eliberarea *muncii*” în loc de eliberarea clasei muncitoare, tocmai acum, cînd munca este *mult prea liberă !*) și ar fi pus partidul nostru într-o situație extrem de ridiculă. Cînd colo, măgarii de la ziarele burgheze au luat cît se poate de în serios acest program, i-au atribuit ceca ce el nu conține în realitate și i-au dat o interpretare comunistă. Muncitorii par să fi făcut și ei același lucru. *Singur acest fapt* a făcut ca Marx și cu mine să nu ne dezicem în mod public de un astfel de program. De vreme ce atît adversarii noștri, cît și muncitorii atribuie acestui program concepțiile noastre, ne este permis să-l trecem sub tăcere.

Dacă ești mulțumit de rezultatul alegerii persoanelor, înseamnă că, în ce ne privește, pretențiile au scăzut destul de mult. Doi oameni de-ai noștri și trei lassalleeni ! Va să zică, nici aici oamenii noștri nu sînt aliați cu drepturi egale, ci învinși, sortiți din capul locului să rămînă în minoritate. După cîte știm noi, activitatea Comitetului²³⁶ nu este nici ea încurajatoare : 1) hotărîrea de a nu include pe lista literaturii de partid cele două lucrări ale lui Bracke și B. Becker despre Lassalle ; dacă s-a revenit asupra ei, de vină nu este nici Comitetul, nici Liebknecht²⁴⁰ ; 2) interdicția impusă lui Vahlteich de a accepta corespondența pentru „Frankfurter Zeitung”

²⁾ Vezi volumul de față, p. 119. — *Nota red.*

¹⁾ K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist” și K. Marx. „Statutul provizoriu al Asociației”. — *Nota red.*

³⁾ K. Marx. „Critica Programului de la Gotha”. — *Nota red.*

pe care i-o propusese Sonnemann. Faptul i-a fost relatat chiar de Sonnemann lui Marx, care se afla în trecere pe acolo ¹⁾. Mai mult chiar decât aroganța Comitetului și rîvna cu care Vahlteich s-a conformat, în loc să-i ridă Comitetului în nas, pe mine mă uimește colosala stupizenie a acestei hotărîri. Comitetul ar face mai bine să se îngrijească ca un ziar cum e „Frankfurter“ să beneficieze pretutindeni de concursul *exclusiv* al oamenilor noștri.

...Ai perfectă dreptate că toată povestea este un experiment pedagogic, care chiar și în aceste împrejurări promite rezultate deosebit de îmbucurătoare. Dacă durează doi ani, unificarea ca atare este un mare succes. Dar nu încapă nici o îndoială că ea ar fi putut fi realizată cu mult mai puține pierderi.

Publicat pentru prima oară
în limba română în :
August Bebel „Din viața mea”, vol. III,
București, Editura de stat
pentru literatură politică, 1958
și în „Critica Programului de la Gotha”,
București, Editura politică, 1969

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

27

Engels către August Bebel

la Leipzig

... ²⁾ Fără înțelegeri, dar văd că, din punct de vedere juridic, situația asociației s-a schimbat foarte mult. În această privință aș dori unele explicații, precum și în privința garanțiilor care există pentru eventualitatea că, în cazul unei sciziuni, majoritatea lassalleeană din Consiliul de administrație nu va acapara întreaga tipografie ²⁴⁵.

Mutarea care s-a făcut m-a dus indirect la concluzia că planul de a cumpăra o casă proprie ³⁾ a fost abandonat sau a devenit inutil. Asta e, desigur, o treabă foarte bună, căci pentru un partid sărac cum este al nostru investirea unei sume într-o proprietate imobiliară s-ar justifica numai în cazuri extreme. În primul rînd, pentru că banii

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 9. — *Nota red.*

²⁾ Începutul scrisorii nu s-a păstrat. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 117. — *Nota red.*

ar [putea] fi mai bine folosiți ca fond de rulment și, în al doilea rînd, nu se știe niciodată, dată fiind colosala instabilitate juridică în Germania în probleme politice, ce se va întîmpla cu proprietatea imobiliară în cazul unei reacțiuni puternice.

În Portugalia avem din nou o gazetă : „O Protesto” („Protestul”), Acolo, mișcarea face pași înainte, în ciuda marilor piedici puse de guvern și de burghezie.

Marx s-a plîns teribil de inexplicabila notă apărută în nr. 104 referitor la un pasaj din lucrarea sa „Anti-Proudhon” : socialiștii, ca și economiștii, au condamnat coalițiile ; prin socialiști trebuie să se înțeleagă „socialiștii de tipul lui Proudhon”²⁴⁶. În primul rînd, pe atunci nu exista nici un singur socialist de tipul lui Proudhon, în afară de Pr[ou]dhon însuși. În al doilea rînd, cele spuse de M[arx] se referă la toți socialiștii afirmați pînă acum (exceptîndu-ne pe noi doi, care nu eram cunoscuți în Franța) — în măsura în care au avut prilejul să se ocupe de coaliții —, în frunte cu *Robert Owen* ! Același lucru este valabil și pentru oweniști, iar dintre francezi, printre alții, pentru Cabet. Întrucît în Franța dreptul de asociere nu a existat, problema n-a prea suscitat acolo discuții. Dar, cum pînă la M[arx] nu a existat decît socialism de tip feudal, burghez, mic-burghez sau utopic, sau un socialism combinat din diferite elemente ale acestora, era clar că toți acești socialiști, care pretindeau cu toții că sînt în posesiunea unui anumit panaceu universal și care se aflau cu totul în afara adevăratei mișcări muncitorești, vedeau în orice formă de mișcare efectivă, așadar și în asociații și greve, o cale greșită, care abătea masele de pe drumul adevăratei credințe, singura mîntuitoare. După cum vedeți, nota era nu numai falsă, ci total absurdă. Oamenilor noștri însă, cel puțin unora dintre ei, li se pare cu neputință să se limiteze în scrierile lor la ceea ce într-adevăr au înțeles. Dovadă nesfîrșitele litanii cu conținut teoretic-socialist ale cuplului Kz²⁴⁷, Symmachos¹⁾ și ale altora de teapa lor, ale căror gafe economice și puncte de vedere false, ca și necunoașterea literaturii socialiste constituie mijlocul cel mai bun de a distrînge din temelii superioritatea teoretică prin care s-a impus pînă acum mișcarea germană, Marx era pe punctul de a publica o declarație în legătură cu această notă.

Dar de ajuns cu plîngerile. Vreau să nădăjduiesc că așteptările și speranțele legate de unificarea efectuată cu o grabă atît de nechibzuită se vor împlini, că masa lassalleenilor va putea fi convinsă să

¹⁾ Pseudonimul lui Karl Kautsky. — *Nota red.*

treacă de la cultul lui Lassalle la înțelegerea justă a adevăratei ei situații de clasă și că sciziunea, care este tot atât de sigură pe cât de sigur este că 2×2 fac 4, va avea loc în condiții favorabile pentru noi. Ar fi însă prea mult să mi se și ceară să cred în toate acestea.

În afară de Germania și Austria, țara căreia trebuie să-i acordăm cea mai mare atenție este Rusia. Acolo, ca și la noi, guvernul este principalul aliat al mișcării. Dar un aliat mult mai bun decât Bismarck-Stieber-Tessendorf ai noștri. Camarila de la curtea rusă, care pare să conducă acum, încearcă, și încă prin mijloace specific rusești, să anuleze toate concesiile făcute în cursul „noii ere” din 1861²⁴⁸ și din anii următori. Așa, de pildă, la studii sînt din nou admiși doar „fiii păturilor de sus”, și, pentru a pune în practică această măsură, toți ceilalți sînt respinși la examenele de absolvire. Numai în 1873, această soartă au împărtășit-o nu mai puțin de 24 000 de tineri, care și-au văzut astfel întreaga carieră distrusă, întrucît li s-a interzis categoric să ocupe pînă și postul de învățător! Și după toate astea, lumea se mai miră de răspîndirea „nihilismului” în Rusia. Dacă Walster, care doar știe limba rusă, ar vrea să prelucreze cîteva din broșurile scoase de opoziția *liberală* și editate de B. Behr la Berlin¹⁾ sau dacă s-ar găsi cineva care să înțeleagă suficient limba poloneză pentru a citi ziarele din Lvov (de pildă „Dziennik Polski” sau „Gazeta Narodowa”) și a extrage din ele tot ce se referă la această temă, „Volksstaat” ar putea ajunge cel mai bun ziar din Europa în materie de probleme rusești. Și după cît se pare, data viitoare s-ar putea ca Rusia să intre prima în horă. Dacă aceasta va coincide cu războiul *inevitabil* dintre imperiul germano-prusian și Rusia, ceea ce este foarte probabil, reculul asupra Germaniei este la fel de inevitabil.

Marx îți trimite călduroase salutări.

Al d-tale sincer,
F. Engels

[Londra] 15 oct. 75

Calde salutări lui Liebknecht.

Publicat pentru prima oară
în : „Archiv Marksa i Enghelsa”,
t. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Este vorba, evident, în primul rînd de broșurile lui A. Koșelev : „Наше положение” și „Об общинный землевладения в Россия”. — *Nota red.*

28

Engels către Philipp Pauli

la Rheinau

Londra (122, Regent's Park Road), 8 nov. 75

Dragă Pauli,

Simbăta trecută ¹⁾, după-amiaza, după câteva nopți petrecute la Bingen, Köln și Dover, am sosit din nou aici cu bine ²⁴⁹. De la Bingen pînă la Köln am mers, urmîndu-ți sfatul, cu vaporul și n-am regretat absolut deloc. Transbordarea de la Ostende a decurs destul de bine dacă ținem seama de anotimp, dar soția mea a cam suferit o bucată de vreme de pe urma răului de mare. La Dover, unde ne-am petrecut noaptea la hotelul „Lord Warden“, ne-am amintit cum în același hotel un bătrîn englez, tată a șase fete, a spus odată : thank God, t's the comforts of an English hotel ²⁾ ; confortul acesta consta dintr-un pat bun, o gustare de dimineață proastă și din cizme nelustruite, pentru care am fost taxați cu sumișoara de nu mai puțin de 16 șilingi.

Soția mea și cu mine îți transmitem încă o dată d-tale și soției d-tale caldele noastre mulțumiri pentru primirea prietenească pe care ne-ai făcut-o și pentru promisiunea de a vă ocupa din cînd în cînd de Pumps, în surghiunul ei. Sintem absolut convinși de faptul că d-ta nu numai că o vei aduce aici pe d-na Pauli de îndată ce va fi posibil, ci și că ori de cîte ori vei veni la Londra, with or without notice ³⁾, vei considera casa noastră ca propria d-tale casă.

Cu salutări sincere.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ 6 noiembrie. — *Nota red.*

²⁾ „Slavă domnului că ne bucurăm de confortul unui hotel englezesc“. — *Nota trad.*

³⁾ — anunțat sau neanunțat. — *Nota trad.*

29

Engels către Philipp Pauli

la Rheinau

Londra, 9 nov. 75.

Dragă Pauli,

Ieri, în grabă, am uitat principalul lucru. De aceea îți trimit azi, în banderolă, un pachet conținând :

- 1) trei broșuri „Problema locuințelor” ¹⁾
 - 2) „Bakuniștii la lucru”
 - 3) „Cu privire la problema socială în Rusia” (extras din primul articol, care nu intră în broșură, menționat pe ambalajul pachetului) ²⁵⁰.
 - 4) „Războiul țărănesc german”
 - 5) „Savoia, Nisa și Rinul” (1860) — scris de mine
 - 6) „Manifestul Partidului Comunist” — scris de M[arx] și de mine
 - 7) „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Coșonia” — scris de M[arx] (1852) ²⁵¹.
- Sper că toate vor ajunge la destinație.
Încă o dată salutări cordiale de la

al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

30

Engels către Rudolf Engels

la Barmen

Londra, 9 nov. 1875

Dragă Rudolf,

Îmi pare rău că nu s-a ales nimic de călătoria lui Paul ²⁾ ; poate va reuși la anul.

¹⁾ F. Engels. „Contribuții la problema locuințelor”. — *Nota red.*

²⁾ Paul Engels. — *Nota red.*

Sîmbăta trecută m-am reîntors împreună cu soția de la Heidelberg, unde ne-am dus pentru a o înscrie pentru un an la pension pe micuța noastră ¹⁾ ²⁴⁰. La înapoiere am băut la „Domhotel” un excelent Oberingelheimer, din care mi-am comandat imediat cîteva sticle, iar acum te rog pe tine să ai amabilitatea să-i achiți pentru mine d-lui Theodor Metz, „Domhotel”, Köln, 35 de taleri = 105 mărci, pe care să le treci în contul meu.

Kölnul este orașul minunilor. Așa, de pildă, pe drumul dintre catedrală și gara centrală m-am întîlnit cu un domn care semăna ca două picături de apă cu Hermann ²⁾. Doar că părea ceva mai înalt, avea mai multe fire albe în barbă și afișa o figură teribil de serioasă. Am așteptat, dar, din păcate, degeaba, clipa în care chipul său să-și schimbe expresia pentru a mă arunca în brațele sale. Această minune s-a petrecut vinerea trecută dimineața între orele 10 și 11.

Calde salutări Mathildei ³⁾ și copiilor.

Al tău,
Friederich

Publicat pentru prima oară
în : „Deutsche Revue”, Jg. 46,
Bd. 2, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

31

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

Londres, le 12 [—17] nov. 1875

Mon cher Monsieur Lavrov,

Enfin, de retour d'un voyage en Allemagne ²⁴⁰, j'arrive à votre article ⁴⁾, que je viens de lire avec beaucoup d'intérêt ²⁵¹. Voici mes observations y relatives, rédigées en allemand ce qui me permettra d'être plus concis ⁵⁾ ²⁵².

¹⁾ Mary Ellen Burns. — *Nota red.*

²⁾ Hermann Engels. — *Nota red.*

³⁾ Mathilde Engels. — *Nota red.*

⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 141—142. — *Nota red.*

⁵⁾ — Dragă d-le Lavrov.

Înapoiindu-mă dintr-o călătorie în Germania, am reușit, în sfîrșit, să mă apuc și de articolul d-tale, pe care l-am citit chiar acum cu mult interes. Iată observațiile mele cu privire la articol, scrise în limba germană, pentru că astfel pot fi mai concis. — *Nota trad.*

Londres le 14 Nov. 1875.

Honorable Monsieur Lavrov,

Enfin, de retour de un voyage en Allemagne,
j'arrive à votre article, que je viens de lire avec
beaucoup d'intérêt. Voici mes observations y rela-
tives, rédigés en allemand ce qui me permettra
d'être plus concis.

Il est acceptable, von der Darwinischen Lehre die
Entwicklungsästhetik, neben aber die Mechanikmethode
(struggle for life, natural selection) wie als eriten,
provisorischen, unvollkommenen Ausdruck einer neuen
entdeckten Thatsache an. Bislang Darwin betonen
grade die Leute, die jetzt überall nur Kampf ums Dasein
sein sehen (Kopf, Büchner, Holzknecht) grade dieses
Zusammenwider der Organ. Natur, wie des Pflanzen-
reich dem Thierreich bauerichtig, & Forderung liefert, & vom
Gebiet der Thierwelt der Pflanzen holt man sich Dinge,
wie dies bauerichtig von Liebig hervorgehoben worden war.
Beide Auffassungen haben ihre gewisse Berechtigung
sinnvoll, gewisse Gründe, aber die eine ist die richtige
& primitiv, wie die andere. Die Wechselwirkung der Naturkräfte
- sowohl wie Lebens- & Absterben, sowohl Harmonie wie
Collision, Kampf wie Entzweiung. Man sollte
sich ausblenden Naturforscher nicht erlauben, die jungen ^{metaph.} ~~metaph.~~
falschen Richtungen der geschichtlichen Entwick. mit der
eindseitigen & magere Phrase: „Kampf ums Dasein“ zu
substituieren, eine Phrase die selbst auf dem Gebiet der Natur
von einem grossen Theil der acceptiert, werden kann, so wenig
Macht sich dieses Verfahren, sich zu stellen.

1. Din doctrina lui Darwin accept *teoria evoluției* ; consider însă că metoda lui de demonstrare (lupta pentru existență, selecția naturală) este numai o expresie primă, provizorie, imperfectă a unui fapt descoperit recent. Până la Darwin, toți cei care acum nu văd pretutindeni decît *luptă* pentru existență (Vogt, Büchner, Moleschott ș.a.) insistau tocmai asupra *colaborării* din natura organică, relevînd faptul că regnul vegetal furnizează regnului animal oxigen și hrană și, invers, regnul animal furnizează plantelor acid carbonic și îngrășăminte, lucru scos în evidență mai ales de Liebig. În anumite limite, cele două concepții sînt întrucîtva justificate, dar sînt la fel de unilaterale și de mărginite. Interacțiunea corpurilor din natură — atît a celor însuflețite, cît și a celor neînsuflețite — include deopotrivă armonie și conflict, luptă și colaborare. Dacă, prin urmare, un pretins naturalist își permite să subordoneze întreaga bogăție și diversitate a dezvoltării istorice formulei unilaterale și lipsite de consistență „lupta pentru existență”, formulă care nici măcar în domeniul naturii nu poate fi acceptată decît cum grano salis ¹⁾, procedeul se autocondamnă de la sine.

2. Dintre cei trei „ubejdennii darvinisti” ²⁾, numai Hellwald pare să merite a fi amintit. Seidlitz este, în cel mai bun caz, o figură neînsemnată, iar Robert Byr este un romancier, al cărui roman „Drei Mal” ³⁾ tocmai apare în paginile revistei „Über Land und Meer” ⁴⁾ ²⁵³. Acolo toată fanfaronada lui este tocmai la locul potrivit.

3. Fără a contesta avantajele metodei d-tale de atac, pe care aș numi-o psihologică, eu aș fi ales alta. Fiecare din noi este mai mult sau mai puțin influențat de mediul intelectual pe care îl frecventează. Pentru Rusia, al cărei public îl cunoști mai bine decît mine, și pentru o revistă de propagandă care face apel la sviașjucii affect ⁵⁾, la sentimentul moral, metoda d-tale este, probabil, mai potrivită. Pentru Germania, unde falsul sentimentalism a pricinuit și continuă să pricinuiască pagube atît de mari, ea n-ar fi indicată, putînd fi greșit înțeleasă și denaturată sentimental. Noi avem nevoie mai degrabă de ură decît de dragoste — cel puțin deocamdată — și, în primul rînd, trebuie să ne dezbărăm de ultimele rămășițe ale idealismului german, să repunem în dreptul lor istoric realitățile materiale. De aceea, eu mi-aș îndrepta atacul — și o voi face, poate, la timpul potrivit — împotriva acestor darviniști burghezi cam în felul următor :

Întreaga teorie darvinistă despre lupta pentru existență este pur și simplu transpunerea teoriei lui Hobbes despre bellum omnium

¹⁾ — textual, cu un grăunte de sare, figurat : cu rezerve. — *Nota trad.*

²⁾ „darviniști convinși”. — *Nota trad.*

³⁾ „De trei ori”. — *Nota trad.*

⁴⁾ „Peste țări și mări”. — *Nota trad.*

⁵⁾ „sentiment de solidaritate”. — *Nota trad.*

contra omnes ¹⁾ ²⁵⁴ și a teoriei economice burgheze despre concurență, precum și a teoriei populației a lui Malthus din societate în natura vie. După reușita acestui truc (cărui îi contest o fundamentare absolută, așa cum am arătat la punctul 1, în special în ceea ce privește teoria lui Malthus), aceleași teorii sînt retranspuse din domeniul naturii organice în domeniul istoriei, pretinzîndu-se acum că s-a demonstrat valabilitatea lor ca legi eterne ale societății omenești. Naivitatea acestui procedeu este atît de flagrantă, încît nu merită să irosești nici un cuvînt pentru a o dovedi. Dacă aș vrea însă să insist asupra acestei probleme, aș dovedi mai întîi că ei sînt proști economiști și abia în al doilea rînd că sînt proști naturaliști și filozofi.

4. Deosebirea esențială dintre societatea omenească și cea animală constă în aceea că animalele, în cel mai bun caz, *adună*, în timp ce oamenii *produc*. Această deosebire unică, dar fundamentală este suficientă pentru a face imposibilă extinderea simplistă a legilor societăților animale la societatea omenească. Datorită acestei deosebiri, este posibil — așa cum, pe bună dreptate, ai remarcat și d-ta — ca celovek vel borbu ne tolko za suščestvovanie, no za naslajdenie i za uvelicenie svoih naslajdenii ²⁾ „gotov bil dlia viššego naslajdenia otrēcisia ot naizših ³⁾. Fără a contesta celelalte deducții ale d-tale care rezultă de aici, aș trage următoarele concluzii pornind de la premisele mele : pe o anumită treaptă, producția oamenilor atinge, prin urmare, un nivel atît de înalt, încît se produc obiecte nu numai pentru satisfacerea nevoilor imperioase, ci și pentru lux, la început, ce-i drept, numai pentru o minoritate. Lupta pentru existență — dacă vrem să acceptăm aici pentru moment această categorie — se transformă, așadar, într-o luptă pentru plăceri, nu numai pentru simple mijloace de *existență*, ci și pentru mijloace de *dezvoltare*, mijloace de dezvoltare *produse în mod social*, și pe această treaptă nu mai pot fi aplicate categoriile din regnul animal. Dacă însă, așa cum se întîmplă acum, producția, în forma ei capitalistă, produce o cantitate cu mult mai mare de mijloace de existență și de dezvoltare decît poate să consume societatea capitalistă, deoarece ea îndepărtează artificial marea masă a adevăraților producători de la aceste mijloace de existență și dezvoltare, dacă această societate este silită de propria lege a existenței sale să sporească continuu această producție, și așa prea mare pentru ea, și ajunge, din această cauză, să

¹⁾ „războiul tuturor contra tuturor”. — *Nota trad.*

²⁾ Sublinierea îi aparține lui Engels. — *Nota red.*

³⁾ — omul să ducă lupta nu numai pentru existență, ci și pentru plăcere și pentru sporirea plăcerilor sale ...să fie gata să renunțe la plăcerile mai mărunte pentru plăcerea cea mai înaltă. — *Nota trad.*

distrugă ea însăși periodic, la fiecare zece ani, nu numai o cantitate de produse, ci chiar forțe de producție — ce sens mai are aici vorbăria despre „lupta pentru existență” ? În acest caz, lupta pentru existență nu mai constă decît în preluarea de către clasa producătoare a conducerii producției și repartiției din mîinile clasei investite pînă în acel moment cu această atribuție, căreia nu mai este în stare să-i facă față — or, tocmai aceasta este revoluția socialistă.

În treacăt fie zis, este suficient să se considere istoria de pînă acum ca un șir de lupte de clasă, pentru ca concepția potrivit căreia această istorie ar fi o variantă apropiată „a luptei pentru existență” să apară în toată superficialitatea ei. De aceea, niciodată nu le voi face acestor falși naturaliști un asemenea serviciu.

5. Pentru același motiv, aș formula altfel teza d-tale, absolut justă în fond, cito ideia solidarnosti dlia oblegceniia borbi mogla... virasti, nakoneț do togo, citobi ohvatit vsio celovecestvo i protiv[po]stavit ego, kak solidarnoe obșcestvo bratiev, ostalnomu miru mineralov, rastenii i jivotnih ¹⁾.

6. În schimb, nu pot fi de acord cu d-ta că borba vseh protiv vseh ²⁾ ar fi reprezentat prima fază a dezvoltării omeniești. După părerea mea, instinctul social a constituit una din pîrghiile cele mai importante în dezvoltarea omului din maimuță. Primii oameni au trăit, probabil, în cete, și, în măsura în care putem scruta trecutul, găsim că așa s-a și întîmplat.

17 novembre. J'ai été de nouveau interrompu et je reprends ces lignes aujourd'hui pour vous les remettre. Vous voyez que mes observations se rattachent plutôt à la forme, à la méthode de votre attaque, qu'au fond. J'espère que vous les trouverez assez claires, je les ai écrites à la hâte et en les relisant, je voudrais changer bien des mots, mais je crains de rendre le manuscrit trop illisible.

Je vous salue cordialement ³⁾.

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limbile germană
și franceză
Tradus din limbile germană
și franceză

¹⁾ că ideea de solidaritate în vederea ușurării luptei poate să se extindă... în cele din urmă cuprinzînd întreaga omenire și opunînd-o — ca o societate solidară de frați — celeilalte lumi, a mineralelor, a plantelor și a animalelor. — *Nota trad.*

²⁾ Lupta tuturor împotriva tuturor. — *Nota trad.*

³⁾ 17 noiembrie. Am fost din nou întrerupt, iar astăzi reiau aceste rînduri pentru a ți le trimite. După cum vezi, observațiile mele se referă mai degrabă la formă, la metoda d-tale de atac, decît la fond. Sper că ți se vor părea destul de clare, le-am scris în grabă și, recitîndu-le, aș vrea să schimb o mulțime de cuvinte, dar mă tem ca manuscrisul să nu devină ilizibil. Te salut cu căldură. — *Nota trad.*

32

Engels către Paul Kersten

la Londra

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londra] 24 nov. 75

Dragă d-le Kersten,

Tocmai am primit amabila d-tale scrisoare, expediată azi-dimineață, și mă grăbesc să te anunț că m-aș bucura să te întîmpin la mine pe d-ta și pe prietenul d-tale duminica viitoare pe la ora șase seara.

Cu toată stima,
F. Engels

[Însemnare făcută ulterior de Engels pe scrisoarea lui Kersten]

1875, Kersten n-a mai fost văzut.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

33

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov ²⁵⁵

la Londra

[Londra] 3 dec. 1875
41, Maitland Park Road, N. W.

Dragă prietene,

Din cauza unui furuncul (și încă pe mamelonul stîng) — de care te-ai putea convinge singur dacă mi-ai face o vizită — îmi este absolut imposibil să ies seara din casă și să particip la mitingul organizat în ziua de 4 decembrie. Dealtfel, acolo n-aș putea decît să repet punctul de vedere pe care îl susțin de treizeci de ani în-

coace ²⁵⁶, și anume că emanciparea Poloniei constituie una din condițiile emancipării clasei muncitoare în Europa. Noile comploturi puse la cale de Sfinta Alianță ²⁵⁷ sînt o nouă dovadă în acest sens.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

34

Engels către Walery Wróblewski ²⁵⁵

la Londra

122, Regent's Park Road, N.W.
[Londra] 4 dec. 1875 la amiază

Dragă Wróblewski,

M-am trezit azi-dimineață cu un guturai așa de puternic, încît de-abia mai pot vorbi. De aceea, spre marea mea părere de rău, îmi este cu neputință să particip deseară la adunarea voastră poloneză, mai cu seamă într-o seară în care toate avantajele climei poloneze par să se îmbine cu toate atracțiile ceții englezești. Sentimentele mele față de cauza poporului polonez, cărora, din păcate, nu le voi putea da expresie personal în astă-seară, vor rămîne mereu aceleași: voi vedea întotdeauna în eliberarea Poloniei una din pietrele fundamentale ale eliberării definitive a proletariatului european și, mai ales, a celorlalte naționalități slave. Atîta timp cît poporul polonez va fi divizat și asuprit, Sfinta Alianță încheiată între cei care au împărțit Polonia va continua să existe și să renască cu o necesitate fatală, această alianță care nu înseamnă altceva decît înrobirea popoarelor rus, ungar, german, la fel ca și a poporului polonez. Trăiască Polonia !

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în întregime
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

35

Engels către Friedrich Lessner

la Londra

[Londra] 16 dec. 1875

Dragă Lessner,

Frankel, care a comis imprudența de a sta la Viena sub un nume fals, a fost descoperit și arestat. Legația franceză cere extrădarea lui în legătură cu incendierea clădirilor și participarea la împușcarea călugărilor dominicani ²⁵⁸. Este însă o aberație, întrucît nici o țară nu-și extrădează propriii cetățeni, ci numai pe cei străini, dacă, în general, aici poate fi vorba de extrădare. Probabil că va scăpa cu o pedeapsă ușoară pentru substituire de persoană.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

36

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Ștampila poștei : Londra, 17 decembrie 1875]

Dragă prietene,

Bunul Leblanc este grav bolnav și îi face plăcere dacă este vizitat. Ultimele coli (adică ultima fasciculă, 44, din ediția franceză a „Capitalului”) respectau proporțiile dinainte *stabilite*. Dl. Lachâtre susținea că, potrivit înțelegerilor încheiate cu tipografia, nu trebuia să se depășească volumul de 44 de coli. M-am văzut astfel nevoit să sacrific *indicele de materii* (teoretic), care era *deja elaborat*. Dacă voi mai găsi vreo copie a lui, ți-o voi trimite.

Al d-tale,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în limba rusă în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

1876

37

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

4 aprilie 1876

Londra, 41, Maitland Park Road, N.W.

(Pay attention to the address :

It is 41 now instead of 1,
but same street !)

Dragă prietene,

M-am bucurat foarte mult văzindu-ți, în sfârșit, din nou scrisul. Ți-am înțeles perfect tăcerea îndelungată, exact în sensul în care o explici tu. Te asigur că și noi am avut aici destule dovezi de ticăloșie, chiar dacă nu s-au manifestat cu atîta nerușinare în fața publicului (și, de fapt, în prima perioadă după Congresul de la Haga²⁵⁹ am avut și așa ceva). Aici se confirmă spusele lui Cernișevski : Cel ce colindă pe drumurile istoriei nu trebuie să se teamă că se va murdări²⁶⁰.

Ultimele 15 fascicule din „Capitalul”²⁾ ți le-am trimis la începutul lui ianuarie, și anume *luni 3 ianuarie* (cunosc exact data deoarece mi-am notat toate exemplarele trimise atunci de mine). Nu mă mir, totuși, că nu ți-au parvenit, întrucît nici trei exemplare trimise de aici la Paris nu au sosit la destinație, trebuind expediate altele. La începutul lui ianuarie este atîta hurly-burly³⁾ la poșta de aici, încît funcționarul care se ocupă de expedieri efectiv se pierde cu firea. Cele 15 numere ți le voi trimite din nou chiar săptămîna aceasta. Mă supără numai faptul că n-ai primit primul lot expediat, pentru că tocmai aceasta este partea căreia i-am adus îmbunătățiri esențiale, în special în secțiunea despre procesul de acumulare, și pe care aș fi vrut s-o citești.

La Philadelphia²⁶¹, nici eu, nici Engels nu vom putea veni, pentru că sintem extrem de ocupați — iar eu în special nu-mi pot permite să pierd timp, deoarece my state of health⁴⁾ mă silește să pierd about 2 months⁵⁾ pentru cura la Karlsbad.

¹⁾ — Fii atent la adresă : nr. este acum 41 în loc de 1, dar strada e aceeași. — *Nota trad.*

²⁾ Ediția franceză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

³⁾ agitație. — *Nota trad.*

⁴⁾ — starea sănătății mele. — *Nota trad.*

⁵⁾ — vreo două luni. — *Nota trad.*

Vom începe lucrul la „Manifestul Comunist”, dar pentru anexe n-a sosit încă momentul potrivit ²⁶².

Și acum am să-ți fac cîteva rugămînți :

1. Nu s-ar putea să-mi recapăt *articolele* din „*Tribune*” ¹⁾ aflate în păstrare la prietenul meu Meyer ²⁾ (cred că au intrat în materialele rămase de la Weydemeyer, decedat prematur) ? Eu nu mai am nici unul din ele.

2. Aș putea primi de la New York (*bineînțeles, pe cheltuiala mea*) *catalogele* americane de cărți începînd din 1873 și pînă în prezent ? Aș vrea (pentru volumul al doilea al „*Capitalului*”) să văd eu însumi ce este utilizabil din aparițiile cu privire la agricultura americană și la relațiile de proprietate funciară, precum și cu privire la credit (panică, bani etc. și tot ce e în legătură cu acestea ²⁶⁷).

3. Din ziarele englezești este imposibil să te lămurești ce e cu istoriile scandaloase care se petrec acum în Statele Unite ²⁶³. Nu cumva ai păstrat ceva ziare americane în care se pomenește de treaba aceasta ?

Întreaga mea familie îți trimite cele mai calde salutări.

Totus tuus ³⁾,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „*Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx und A. an F. A. Sorge und andere*”,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

38

Engels către Philipp Pauli

la Rheinau

122, Regent's Park Road, N.W.
Londra, 25 aprilie 76

Dragă Pauli,

Nu știu cum să-ți mulțumesc d-tale și soției d-tale pentru bună-tatea și amabilitatea pe care i le arătați lui Pumps a noastră. Ați izbutit s-o faceți, după cît se pare, să se simtă la dv. exact ca la ea

¹⁾ „*New York Daily Tribune*”. — *Nota red.*

²⁾ Hermann Meyer. — *Nota red.*

³⁾ — Cu totul al tău. — *Nota trad.*

acasă. Dacă anul petrecut la pension îi va rămîne în memorie ca unul din cei mai veseli ani din viața ei, trebuie să vă mulțumească d-tale și bunei d-tale soții.

Ea ne-a împărțit planul foarte atrăgător pe care l-a pus la cale la voi și, pare-se, cu ajutorul vostru, de a petrece rusaliile împreună. Din păcate, așa cum se întimplă cu majoritatea fetelor de vîrsta ei, ea a uitat să ne spună tocmai principalul, și anume *cînd* în iunie începe vacanța ei. Dacă memoria nu mă înșală, Fräulein Schupp mi-a spus că vacanța este în *iulie*, luna cea mai fierbinte din tot cursul anului. Sint, așadar, nevoit să cer întii informații mai precise asupra acestei chestiuni de la Mamseil Pumps, înainte ca eu și soția mea să luăm vreo hotărîre.

Cred că nu mai e nevoie să vă spun că noi amîndoi ne-am bucura foarte mult să petrecem rusaliile la voi, la Rheinau. Din păcate, primăvara soția mea nu se simte niciodată prea bine și n-o poate ajuta decît un singur lucru : aerul de mare. Voi încerca s-o trimit pentru cîteva săptămîni la mare și după aceea călătoria în Germania îi va face de două ori mai bine.

Ne-am bucurat mult aflînd de la Pumps că d-na Pauli s-a hotărît să ne însoțească în Anglia. Ar fi grozav și sperăm că Pumps exprimă nu doar o speranță, ci o hotărîre fermă, care nu va fi abandonată în cazul în care nu se va alege nimic de călătoria proiectată pentru rusalii, pentru că Pumps a încurcat socotelile cu vacanța. Vara este doar lungă și vom veni în orice caz s-o luăm. Sperăm, totuși, că Pumps are dreptate și că întreaga combinație strategică va fi realizată într-un mod strălucit. Se înțelege de la sine că vom face tot ce ne stă în putință pentru ca șederea soției d-tale aici să fie cît mai plăcută și pentru ca ea să fie tentată s-o prelungească pînă ce d-ta însuși vei veni s-o iei. Proiect contre proiect !¹⁾ Schorlemmer și Allmann, în cazul în care acesta din urmă nu va fi plecat, vor fi și ei invitați. Primul va merge probabil cu noi, ca și anul trecut, pentru două săptămîni la mare. Considerăm, așadar, problema aranjată ; singurul lucru despre care, cel mult, mai poate fi vorba este dacă planul nostru va fi înfăptuit cu două săptămîni mai devreme sau mai tîrziu.

Schorlemmer a fost aici în martie pentru cîteva zile ; arăta foarte bine și era foarte vioi.

Scrisoarea d-nei Pauli am primit-o la timp și ne-am bucurat aflînd că, după o lungă peregrinare, pudding-ul a ajuns în bună stare la destinație și a întrunit aprecieri generale.

¹⁾ — Proiect contra proiect ! — *Nota trad.*

Calde salutări din partea soției mele și a mea d-tale, soției și copiilor d-tale.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

39

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 18 mai 76

Dragă prietene,
Adresa lui Pio este : 15, Hargwyne Street, Stockwell, S. W.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

40

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Ștampila poștei : Londra, 14 iunie 1876]

Dragă prietene,
Îți trimit azi pentru a treia oară fasciculele 31—34 din „Capitalul”¹⁾ ; dacă nici de data aceasta nu le primești, dă-mi de știre imediat ; în acest caz voi face un serious quarrel²⁾ la General post-

¹⁾ Ediția franceză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

²⁾ — scandal serios. — *Nota trad.*

office ¹⁾ de aici. În ceea ce privește intervenția d-rului Kugelmann (și, respectiv, a lui Meissner, lucru pe care eu nu-l cred, dar amănunte în această privință voi afla direct de la el), am fost extraordinar de surprins, deoarece eu încă n-am plecat pe lumea cealaltă și, prin urmare, nimeni, în afară de mine, nu are dreptul să dispună de lucrările mele.

Ai înțeles foarte bine la ce istorii scandaloase am făcut aluzie; am nevoie de ele abia la sfârșitul lui septembrie ²⁾.

Îți trimit, totodată, ediția îmbunătățită de mine a broșurii lui Most ²¹; nu mi-am menționat numele pe ea, deoarece în acest caz ar fi trebuit să fac și mai multe schimbări (tot ceea ce se referea la valoare, bani, salariu și multe altele ar fi trebuit scos în întregime și înlocuit cu un material scris de mine).

Data viitoare voi scrie mai mult. Calde salutări din partea întregii mele familii.

Al tău,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în : „Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
und A. an F. A. Sorge und andere“,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană.

41

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 14 iunie 76

Dragă prietene,

Ai aflat, probabil, de la Engels că Liebknecht și prietenii lui au motive să-l *suspecteze* pe Richter de spionaj. Dacă lucrurile se confirmă, mi-aș putea explica dispariția, de la ultima vizită cu care m-a onorat Richter, a agendei mele, în care erau notate *adresele* cores-

¹⁾ — Poșta centrală. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 164. — *Nota red.*

pondenților mei din diferite țări. Lucrul acesta mă neliniștește grozav numai din cauza unor persoane din Rusia.

Ar trebui prevenit și Pio.

Al d-tale,
K. Marx

Publicat pentru prima oară
În : „Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

42

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 15 iunie 1876

Dragă prietene,

M-am bucurat mult aflind din scrisoarea d-tale că suspiciunile împotriva lui R[ichter] n-au fost decît simple fantezii.

Inițial, Liebknecht îi scrisese lui Engels că există suspiciuni împotriva lui R[ichter], și că el (Engels) trebuie să le comunice *confidențial* acest lucru prietenilor ruși de la Londra. Engels i-a răspuns că nu va întreprinde nimic de genul acesta pînă ce Liebknecht nu-i va relata faptele care i-au trezit bănuielele. Răspunzîndu-i, L[iebknecht] i-a scris că, într-o seară, aflindu-se în tovărășia mai multor membri ai secției de expediție a ziarului „Volksstaat” și a altor muncitori, R[ichter], care nu era tocmai treaz, a încercat să sustragă un pachet de scrisori (de la „Volksstaat”) care urmau a fi expediate prin poștă. Prietenii n-au schițat nici un gest pentru a-l reține, dar l-au însoțit pînă la poștă, unde l-au silit să predea pachetul. Întîmplarea i-a fost relatată lui L[iebknecht], așa încît nu el, ci muncitorii, care pînă atunci avuseseră deplină încredere în R[ichter], au creat aceste suspiciuni. Liebknecht scrie el însuși că dictonul „in vino veritas” nu este nicidecum literă de evanghelie, dar că, oricum, această întîmplare dă de gîndit. D-ta știi foarte bine că, odată apărută o asemenea suspiciune, se găsesc oricînd indicii mai mult sau mai puțin vagi care se pretează foarte ușor unor interpretări nefavorabile.

După părerea mea, Liebknecht nu și-a făcut decît datoria avertizîndu-ne ; nici el (și, pînă într-un anumit punct, nici eu), nici prie-

tenii lui nu cunoșteau relațiile *strinse* dintre R[ichter] și d-ta ; altminteri, n-ar mai fi considerat, desigur, necesar să te prevină și pe d-ta. Pentru evitarea unor asemenea neînțelegeri, cel mai bun lucru ar fi să se discute deschis. Un partid de luptă trebuie să fie pregătit pentru orice ; eu, cel puțin, n-am fost nicidecum surprins cînd am fost acuzat că sînt unul dintre agenții d-lui Bismarck.

Engels a fost aseară pe la mine. L-am întrebat dacă ți-a scris și mi-a răspuns că *nu* ; n-a considerat că e în drept să-ți scrie în legătură cu această întîmplare, deoarece Liebknecht îl însărcinase să te informeze *confidențial*, iar el încă n-a avut timp să treacă pe la d-ta. Eu i-am spus că ți-am scris, și acum vrea și el să-ți scrie ¹⁾.

Lui Liebknecht îi voi scrie în spiritul scrisorii d-tale. Totodată, cred că ar fi mai bine ca R[ichter] să nu afle nimic din cele întîmplate. Cînd Liebknecht le va arăta prietenilor săi scrisoarea mea, aceștia — sînt sigur — vor face totul (sînt muncitori cinstiți) pentru a îndrepta rîul pricinuit pe nedrept tovarășului lor.

„*Pall Mall Gazette*” de săptămîna trecută a publicat un articol senzațional despre finanțele ruse.

Al d-tale,
K. Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Letopisî marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

43

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

122, Regent's Park Road
[Londra] 16 iunie 76

Dragă d-le Lavrov,

Cu cîtva timp în urmă, Liebknecht mi-a scris să te anunț că R[ichter] a devenit suspect. Cum nu-mi puteam asuma o asemenea misiune fără a-ți putea indica măcar un fapt, oricît de neînsemnat, i-am spus-o fățiș lui Liebknecht.

Iată mai jos răspunsul lui, pe care ți-l comunic *strict confidențial* :

¹⁾ Vezi scrisoarea următoare. — *Nota red.*

„R[ichter] căuta aici în modul cel mai straniu să intre în posesia unui pachet cu scrisori, care trebuia să-mi fie trimis mie iarna trecută la Berlin. Era *turmentat* și, de aceea, s-a pus pe treabă foarte neîndemnatic, așa încît a fost dibuit. *Ideea fixă* de a pune mîna pe pachet l-a obsedat ore în șir în starea de ebrietate în care se afla ; planul i-a reușit, dar însoțitorii săi l-au silit să depună pachetul la ghișeul poștal, ceea ce a și făcut, după ce încercarea de a-l *substitui* dăduse greș. Cei care fuseseră martorii acestei întîmplări și care pînă atunci contaseră categoric pe onestitatea lui erau acum consternați. E drept că la beție îți trec prin minte tot felul de lucruri năstrușnice, dar nimic în plus față de cele gîndite cînd ești treaz. Dictonul «in vino veritas» nu este, așadar, cu totul lipsit de sens. Nu voi mai pomeni aici de alte întîmplări cît se poate de dubioase, dar nu atît de grave ca cea pe care am relatat-o. Aș mai menționa doar că R[ichter] s-a oferit în repetate rînduri să asigure el *predarea* unor *scrisori* și a solicitat recomandații aproape tuturor tovarășilor de partid“.

Îmi pare foarte rău că a intervenit mereu ceva care m-a reținut să-ți aduc mai din timp la cunoștință aceste lucruri, pe care nici eu nu știu cum să le mai interpretez.

Sper că această scrisoare te va găsi perfect sănătos. Salutări d-lui Smirnov.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisî marksizma“, kn. V, 1928

Originalul în limbile franceză
și germană
Tradus din limba germană

44

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

Londra, 30 iunie 1876

Dragă d-le Lavrov,

Ca să te consolez pentru interzicerea de către d-l Bismarck a ziarului „Vpered !”¹⁾ în Germania, pot să-ți spun că nu sînt decît șase zile de cînd l-am văzut expus, în văzul tuturor, în vitrinele librărilor

¹⁾ Numele ziarului este scris de Engels în limba rusă cu caractere latine. —
Nota red.

din Heidelberg. D-l Bismarck n-a găsit încă metoda de a-i iniția pe toți polițiștii săi în tainele alfabetului rus.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

45

Engels către Philipp Pauli

la Rheinau

11, Camden Square
Ramsgate, 11 aug. 76

Dragă Pauli,

Așa cum am stabilit, am plecat vineri!¹⁾ la Köln și, dacă mâna stângă nu mi s-ar fi umflat atât de tare din cauza unei afurisite de înțepături de țințar, noaptea aș fi plecat spre Londra, trecând prin Ostende²⁶⁴. Așadar, la Köln m-am dus la hotel, unde timp de aproape o oră am ținut mâna în apă rece ca gheața, ceea ce a oprit inflamația. Simbătă am pornit prin Vlissingen spre Anglia, dar la Chat-ham am găsit un tren spre Ramsgate și am sosit direct aici. Ajun-gînd marți la Londra, la Marx l-am întilnit pe Schorlemmer, care se pregătea să plece miercuri la Darmstadt, unde probabil că va sosi astăzi.

Aici este încă foarte frumos, o căldură de vară moderată și o briză reconfortantă, în plus o bere excelentă și băi de apă sărată, — „e wohres Laubsal“²⁾, cum spune la Nadler cusătoreasa²⁶⁵. Fleacurile astea m-au amuzat copios; foarte bine este prinsă figura provincialului patriot din 1848²⁶⁶.

În timpul traversării de la Vlissingen marea a fost iarăși ca o oglindă, lucru pe care acum îl regret teribil, căci mi-ar fi plăcut să mă legene puțin, altminteri nici nu simți că ai fost pe mare. De altfel, aici pot să-mi permit această plăcere ori de cîte ori doresc,

¹⁾ 4 august. — *Nota red.*

²⁾ În original în dialect — „o adevărată desfătare“. — *Nota red.*

cu bărcile de agrement, care o pornesc în larg în fiecare după amiază.

Noi mai rămânem aici până de luni în două săptămîni și apoi sperăm să ne refacem din nou la Londra de pe urma trîndăviei wo man getriebe habbe ¹⁾.

Călătoria și băile de mare i-au priit teribil soției mele, așa încît pot spera că nici în timpul iernii starea sănătății ei nu va lăsa de dorit. Atît ea, cît și eu vă trimitem calde salutări duminicale, soției și copiilor. Deoarece acum tocmai se pune masa, închei scrisoarea cu speranța că în curînd la Rheinau vor fi mai puțini țințari.

Al d-tale devotat,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

46

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

Ramsgate, 15 august 1876
11, Camden Square

Dragă d-le Lavrov,

La întoarcerea mea din Germania²⁶⁴ am găsit scrisoarea d-tale din 7 crt., pe care m-am grăbit s-o trimit mai departe lui Liebknecht. Întrucît persoanele despre care este vorba îmi sînt complet necunoscute²⁶⁷, acesta era singurul lucru pe care-l puteam face.

Nădăjduiesc că sărmanul nostru Smirnov va avea destulă putere pentru a învinge boala. El a muncit mult mai mult decît îi îngăduia constituția lui șubredă și ar face bine să se mai cruțe puțin. Mii de complimente d-tale, ca și lui.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹⁾ În original în dialect (căreia ne-am lăsat pradă). — *Nota red.*

Engels către Ida Pauli

la Rheinau

11, Camden Square
Ramsgate, 27 aug. 76

Dragă d-nă Pauli,

După cît se pare, țințarii au devenit o adevărată calamitate, din moment ce ați fost nevoită s-o luați pe urmele doamnelor emancipate din Rusia și să fumați țigarete. Sper că și la dv., ca și la noi, timp de trei-patru zile vremea a fost mai rece, și astfel ați mai scăpat de țințari. Noi aici efectiv am înghețat, a fost nevoie să închidem ferestrele, iar soția mea suspina după jachetele de blană. La Londra, vineri noaptea n-au fost decît 6° Réaumur, iar la Liverpool pepenii pur și simplu au degerat.

De marți ¹⁾ o avem în vizită la noi pe d-na Marx ²⁰⁸; s-a mai întremat din nou cît de cît, dar pînă marțea viitoare va trebui, probabil, s-o pornească iar la drum, deoarece așteaptă să-i sosească o nepoată ²⁾ de la Capul Bunei Speranțe.

Cu toată vremea proastă, noi n-am renunțat la băi, căci marea mai este caldă, iar cînd bate vîntul, valurile sînt mai puternice și te încălzesc; tocmai băile acestea reci dau cele mai mari efecte, iar soția mea s-a refăcut extraordinar de cînd a început băile. Vineri iar o luăm din loc și să sperăm că ne reîntoarcem, în sfîrșit, la viața liniștită. Amîndoi ne-am săturat pînă peste cap de hoinăreală, soția mea tinjește după bucătăria ei, iar eu după masa mea de lucru și amîndoi după patul nostru mare și larg.

Adresa lui M[arx] la Karlsbad este: dr. M[arx], „Germania”, Schlossberg, Karlsbad ⁴². Acum cîteva zile am primit o scrisoare de la el ³⁾. Apele de Karlsbad îi priesc și lui și fiicei sale Tussy grozav, numai că, din păcate, au urmări plicticoase: luni de zile după aceea n-ai voie să bei băuturi alcoolice și nici să mănînci salată sau alte asemenea lucruri apetisante. Mai rămîne acolo cel puțin pînă la mijlocul lui septembrie, ba poate chiar încă o săptămînă, în funcție de cură și de efectul ei.

De la Pumps am primit o scrisoare odată cu scrisoarea de la d-ta; îi voi răspunde de îndată ce voi fi din nou la Londra; aici, în atmosfera aceasta de trîndăvie, e nevoie de eforturi extrem de energice ca să te așterni la scris.

¹⁾ 22 august. — *Nota red.*

²⁾ Nepoata lui K. Marx — Karoline Juta. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 24—26. — *Nota red.*

Ce se aude cu proiectata călătorie a lui Pauli în Anglia ? Probabil că în curînd va termina și cu lucrările de construcții la fabrică și, cum tot îi place marea furtunoasă, nu mai poate amîna prea mult plecarea.

D-na Marx vă transmite salutări, iar soția mea și cu mine vă transmitem, de asemenea, calde salutări d-tale, lui Pauli și copiilor. Astăzi voi trimite un ziar lui Pauli. Așadar, fiți cu toții sănătoși și veseli și, cînd berea-i deosebit de bună, gîndiți-vă din cînd în cînd la

al vostru sincer,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

48

Marx către Jenny Longuet

la Hastings

[Karlsbad, sfîrșitul lunii august—începutul
lunii septembrie 1876]

Draga mea fetiță,

M-am bucurat foarte mult aflînd din scrisorile tale, dintre care una, din păcate, s-a pierdut, că o duci mai bine cu sănătatea, că micuțului voinic ¹⁾ îi priește Hastingsul și că el și-a luat deja rolul în primire. Macte puer virtute ²⁾).

Aici trăim fără griji și fără gînduri, așa cum o cere succesul curei. În ultimele zile am fost nevoiți să mai renunțăm la plimbările prin pădurile din munți, pentru că vremea se schimba mereu pe neașteptate : cînd o ploaie ca-n aprilie, cînd o rupere de nori, cînd din nou un soare strălucitor. Cu toate acestea, frigul, care se lăsase dintr-o dată după atîta căldură, a dispărut din nou cu totul.

În ultimul timp am făcut multe cunoștințe. Cu excepția citorva polonezi, aceștia sînt în majoritatea lor profesori universitari germani și alți doctori în științe.

¹⁾ Jean I. F. Longuet. — *Nota red.*

²⁾ Slavă virtuții cei noi ! (Virgiliu. „Eneida”, cartea a IX-a, vers 640). — *Nota red.*

Pretutindeni, oamenii te chinuie cu aceeași întrebare : ce părere aveți despre Wagner ? Extrem de caracteristic pentru acest muzicant neo-germano-prusian al imperiului este că împreună cu soția (care s-a despărțit de Bülow), cu încornoratul Bülow, cu socrul lor comun Liszt locuiesc cu toții laolaltă la Bayreuth în mare armonie, se dezmiardă, se sărută și se adoră reciproc și sint cu toții fericiți. Dacă te gîndești că Liszt este un călugăr roman, iar madame Wagner (pe numele ei mic Cosima) este fiica lui „naturală” de la madame d'Agoult (Daniel Stern) — cu greu se poate imagina un *libret de operă* mai reușit pentru Offenbach decît acest grup de familie cu relațiile lui patriarhale. Tribulațiile acestui grup pot fi zugrăvite într-o tetralogie în genul Nibelungilor ²⁶⁹.

Sper, draga mea fetiță, că te voi regăsi sănătoasă și voioasă. Transmite-i lui Longuet calde salutări din partea mea, iar pe nepotul meu sărută-l de o mie de ori din partea bunicuțului.

Adio

Publicat pentru prima oară
în limba originalului
în : „Annali”, an. I, Milano, 1958

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

49

Marx către Max Oppenheim

la Praga

30 august 1876
„Germania”, Schlossberg Karlsbad

Dragă prietene,

Mă aflu aici de două săptămîni împreună cu fiica mea ¹⁾ și, în pofida vremii instabile și a ploii, mă gîndesc să mai rămîn încă două săptămîni ²⁾. Ne-am bucura foarte mult să te vedem aici. În orice caz, dă-ne un semn de viață.

Al d-tale prieten devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

50

Marx către Max Oppenheim

la Praga

[Karlsbad] 1 septembrie 1876

Dragă prietene,

N-am renunțat nici o clipă la intenția de a pleca împreună cu fiica mea¹⁾ pentru o zi-două la Praga, însă n-am vrut să pomenesc nimic despre aceasta în scrisoarea pe care ți-am trimis-o fiindcă voiam să te ademenesc cumva încoace. Mais les affaires sont les affaires²⁾; poate însă că, dacă mai reflectezi, vei ajunge la concluzia că o escapadă la Karlsbad ar putea să influențeze în bine starea sănătății d-tale. Aștept hotărîrea d-tale definitivă în această privință.

Vremea în sine mi-ar fi absolut indiferentă dacă nu ar impieta într-o oarecare măsură asupra condițiilor de cură.

Fiica mea îți trimite salutări cordiale.

Al d-tale prieten devotat,

Karl Marx

Publicat pentru prima oară

în : K. Marx și F. Engels.

Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană

Tradus din limba germană

51

Marx către Max Oppenheim

la Praga

[Karlsbad] 6 septembrie 1876

Dragă prietene,

Trimit alăturat scrisoarea surorii d-tale, ale cărei știri cu privire la aventurile de la Norderney ne-au interesat extraordinar de mult pe fiica mea³⁾ și pe mine. Am sperat s-o cunosc la d'-ta, la Praga,

¹⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

²⁾ — Dar afacerile sînt afaceri. — *Nota trad.*

³⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

pe sora d-tale, al cărei portret l-am văzut și despre care am auzit atâtea lucruri bune la Hanover; văd însă din scrisoarea d-tale că ea se află, ca și înainte, la Aachen.

Cura mea se termină duminică ¹⁾. De aceea am ales ziua de luni pentru a pleca la Praga, deși s-ar putea să fim nevoiți să mai rămânem un timp la Karlsbad. Fiica mea s-a îmbolnăvit subit. Sper să nu fie nimic serios; aștept deseară a doua vizită a medicului. Îți voi scrie din nou de îndată ce voi avea lucruri mai precise de comunicat.

Al d-tale prieten devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

52

Marx către Max Oppenheim

la Praga

[Karlsbad] 9 septembrie 1876

Dragă prietene,

Calde mulțumiri din partea mea și a fiicei mele ²⁾ pentru amabila d-tale scrisoare. Fiica mea a avut febră mare și a trebuit să stea trei zile la pat, iar acum încă nu are voie să iasă din casă; pericolul însă a trecut datorită intervenției prompte a d-rului Fleckles junior. Este puțin probabil să putem pleca la Praga înainte de miercuri. Te voi înștiința însă cu precizie cu o zi înainte de plecarea noastră de aici.

Deocamdată la revedere, pe curînd.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ 10 septembrie. — *Nota red.*

²⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

53

Marx către Ida Pauli

la Rheinau

[Karlsbad] 10 sept. 1876

Dragă d-nă Pauli,

Cele mai calde mulțumiri pentru amabila dv. invitație. Din păcate, a intervenit un incident neplăcut care mă împiedică să-i dau curs.

Astăzi s-au încheiat cele 4 săptămîni de cură. Din cauza vremii extrem de instabile, fiica mea ¹⁾ a contractat o răceală, febră etc. Deocamdată nu are voie să iasă din casă, așa încît va trebui să prelungesc șederea aici. Cum anumite treburi reclamă prezența mea la Londra la o dată fixă, nu-mi voi putea permite ca, la întoarcere, să fac prea multe popasuri. Aminarea nu înseamnă însă abandonare. Poate că ne vom revedea la anul.

Fiica mea vă trimite salutări cordiale dv. și d-lui Pauli.

Al dv. devotat prieten,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

54

Marx către Max Oppenheim

la Praga

12 sept. 1876
„Germania”, Karlsbad

Dragă prietene,

Îți mulțumesc din suflet pentru grija prietenească pe care o arăți față de noi ; din fericire, acum fiica mea ²⁾ este din nou complet refăcută ; mais elle l'a échappé belle ³⁾. Era cît pe-aci să facă o pneu-

¹⁾ Eleanor Marx. — Nota red.

²⁾ Eleanor Marx. — Nota red.

³⁾ — dar a scăpat ușor. — Nota trad.

monie; intervenția promptă a d-rului Fleckles junior, medicul ei, a salvat-o de la o boală lungă și periculoasă.

Din cauza acestei întâmplări va trebui însă să rămânem aici pînă vineri ¹⁾, pentru convalescență. Vom pleca din Karlsbad la orele 10,45' și vom sosi la Praga (Gara centrală de stat) la orele 5,50' după-amiază.

Așadar, pe curînd.

Al d-tale prieten devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

55

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

122, Regent's Park Road, N.W.
[Londra] 15 sept. 1876

Dragă d-le Lavrov,

La sfîrșitul acestei scrisori îți voi reproduce cele cîteva cuvinte scrise de Liebknecht în legătură cu persoanele menționate în scrisoarea pe care mi-ai trimis-o mie ²⁾. Vei vedea din ele că Liebknecht se dezice de orice răspundere pentru ceea ce ar fi putut scrie D[ehterev] și ar fi putut face Ce[rnișev].

Sper că d-l Smirnov se simte mai bine.

Al d-tale,
F. Engels

„Scrisorile *mele*, care, datorită lui G[urevici], au ajuns în mîinile poliției, au fost din capul locului destinate lui Stieber, nu la fel înșă stau lucrurile cu numeroasele scrisori ale rușilor. L[avrov] se înșală dacă își închipuie că am făcut confidențe vreunui emigrant

¹⁾ 15 septembrie. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 172. — *Nota red.*

rus. Eu nu pot fi făcut răspunzător pentru ce *trăncănesc* indivizii aceștia — și trăncănesc al naibii de mult. Ce[rnîșev] n-a plecat la Berlin trimis de mine, deși, ce-i drept, știam de treaba aceasta, dar, oricum, lucrurile nu puteau fi stricate mai rău decît erau”.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere. vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limbile franceză
și germană
Tradus din limba germană

56

Marx către Ferdinand Fleckles

la Karlsbad

21 septembrie 1876
Hôtel de Suède
Liège, Belgia

Dragă Fleckles,

Îți scriu post-haste ¹⁾ câteva rînduri într-o chestiune presantă. Prietenul meu Nicolas Outine, în vîrstă de 35 de ani, suferă, după cum declară medicii, de o degenerare a inimii datorată obezității. I s-a recomandat să plece la Karlsbad ; cum însă primăvara, vara și toamna este ocupat pînă peste cap — el este inginer și se află în conducerea unor mari întreprinderi de căi ferate și a altora de acest fel —, nu-și poate permite să plece la tratament decît în decembrie, și în lunile de iarnă.

Întrucît el evită frigul, ar vrea să știe dacă în loc de Karlsbad n-ar putea să plece la Vichy.

Bineînțeles că este greu, dacă nu chiar imposibil, să răspunzi la o asemenea întrebare fără a cunoaște persoana. Ai putea însă să precizezi dacă, în general, în asemenea cazuri Vichy-ul poate înlocui Karlsbadul.

Este vorba de unul dintre cei mai apropiați prieteni ai mei și de aceea îmi permit să apelez la amabilitatea d-tale pentru a-ți solicita un răspuns grabnic (pe adresa mea din Londra : 41, Maitland Park Road London). Mîine, fiica mea ²⁾ și cu mine vom pleca acasă.

Al d-tale devotat,
Karl Marx

¹⁾ — În mare grabă. — *Nota trad.*

²⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

[*Post-scriptumul Eleanorei Marx :*]

Cher Docteur,

Je viens de recevoir de Carlsbad les photographies — mais seulement onze — en avez-vous une ? — Si oui, renvoyez-la moi — si non, voulez-vous le dire à Hirsch ?

J'attends avec impatience la lettre que vous avez envoyée à Londres. Donnez-moi des nouvelles de „Marion“ qui m'intéresse beaucoup — et travaillez aux derniers actes.

Adieu — écrivez-moi et envoyez-moi vos portraits.

Votre toute dévouée ¹⁾,
Eleanor Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Marx-Engels-Lassalle. Eine
Bibliographie des Sozialismus“.
Berlin, 1924

Originalul în limbile germană
și franceză
Tradus din limbile germană
și franceză

57

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

Londra, 23 sept. 1876

Dragă Bracke,

În momentul de față se află sub tipar lucrarea în limba franceză a lui Lissagaray, „Histoire de la Commune“ (500—600 de pagini), editor : H. Kistemaekers, librairie contemporaine, Boulevard du Nord. 60, Bruxelles. Va fi prima istorie *autentică* a Comunei. L[issagaray] nu numai că a folosit toate sursele tipărite, ci a și avut la dispoziție materiale care tuturor celorlalți le-au fost inaccesibile, ca să nu mai vorbim de faptul că a fost el însuși martor la cele mai multe dintre evenimentele pe care le descrie.

Ieri am primit de la el o scrisoare care i-a fost trimisă din Berlin de Julius Grunzig și în care acesta își oferă serviciile ca traducător.

¹⁾ — Dragă doctore,

Tocmai am primit fotografiile de la Karlsbad — dar numai unsprezece —, mai ai cumva una ? Dacă da, trimite-mi-o — dacă nu, n-ai vrea să vorbești cu Hirsch ?

Aștept cu nerăbdare scrisoarea pe care ai trimis-o la Londra. Spune-mi ce mai e nou cu „Marion“, care mă interesează foarte mult, și scrie ultimele acte.

Adio — scrie-mi și trimite-mi portretele *dumitale*.

A dumitale devotată. — *Nota trad.*

D'abord ¹⁾, eu nu-l cunosc pe Grunzig ; poate d-ta îmi poți da unele informații în legătură cu el.

În al doilea rînd, nici nu pomenește Unde și Cum va fi editată cartea. Or, chiar dacă-l vom putea folosi pe d-l Grunzig ca traducător (ceea ce depinde numai de capacitatea sa de a se achita de o asemenea muncă), el ar fi acceptat *numai* ca traducător, și în nici un caz nu i s-ar încredința editarea cărții.

Eu îți propun d-tale să preiei editarea acestei cărți, care prezintă importanță pentru partidul nostru și interesează întregul public cititor german. Totuși, Lissagaray — care, ca emigrant la Londra, nu stă, firește, pe roze — ar trebui să primească pentru dreptul acordat de el de a se tipări ediția germană o anumită parte din profit, pe care urmează s-o stabilești d-ta însuși.

În ce privește traducerea, eu i-aș trimite lui Grunzig — intrucît și-a oferit primul serviciile și a fost recomandat și de Most — cîteva coli pe care să le traducă, de probă, pentru a mă convinge dacă se poate angaja la această treabă.

În cazul în care d-ta accepți propunerea, ți se vor trimite (respectiv se vor trimite traducătorului) în tranșe colile originalului, așa încît traducerea în limba germană să poată apărea aproape concomitent cu originalul francez.

Editarea în fascicule separate, propusă de Grunzig în scrisoarea sa, nu poate fi acceptată, deoarece într-un asemenea caz lucrarea ar apărea în limba germană înainte de a apărea în limba franceză, ceea ce ar stîrni proteste din partea editorului belgian.

În ce privește remunerarea traducătorului, această chestiune ar trebui tratată exclusiv între d-ta și el.

Ți-aș rămîne foarte îndatorat dacă n-ai întirzia cu răspunsul, pentru a nu se pierde timp și pentru ca, la nevoie, să mă pot adresa altui librar.

Salutări cordiale din partea mea și a lui Engels.

Al d-tale,
Karl Marx

Adresa mea este :

41, Maitland Park Road, N. W., London.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx-F. Engels. „Briefe
an A. Bebel, W. Liebknecht,
K. Kautsky und andere“, Teil I,
Moskau-Leningrad, 1933

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — În primul rînd. — *Nota trad.*

58

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra] 30 sept. 1876

Dragă Bracke,

Despre tratativele d-tale cu B. Becker aflușem deja din diversele scrisori pe care i le-ai adresat lui Engels, întrucît noi ne informăm întotdeauna reciproc în legătură cu tot ceea ce se referă la treburile de partid.

De îndată ce am primit scrisoarea d-tale, Engels și cu mine am examinat problema sub toate aspectele și am ajuns la concluzia că obligațiile față de Becker nu vin cituși de puțin în conflict cu editarea lucrării lui L[issagaray] ¹⁾, sub îndrumarea d-tale.

1. *Din considerente pur comerciale* — încă cu mult înainte de a fi fost vorba de lucrarea lui L[issagaray] —, d-ta ai anulat angajamentul cu B. Becker, după ce el ți-a respins categoric propunerile. În plus, ai mai plătit și despăgubiri în valoare de 300 de taleri. Cu aceasta, cazul a fost lichidat și nu se putea nicidecum conchide că, pe viitor, vei renunța la editarea oricăror lucrări referitoare la istoria Comunei.

2. În măsura în care cartea lui Lissagaray îi face concurență cărții lui Becker ²⁾, respectiva concurență va exista, indiferent dacă cartea apare la d-ta sau în altă parte. (Tocmai am primit propunerea lui Liebknecht de a folosi editura tipografiei „Volksstaat“, ceea ce însă nu vom accepta în nici un caz.) Cartea lui L[issagaray] va apărea peste cîteva săptămîni la Bruxelles, în timp ce Becker își va termina lucrarea abia în mai 1877. Pierderile pe care le va avea din această cauză oricum nu pot fi evitate.

3. Deși la fel intitulate — „Istoria Comunei“ —, lucrările lui Becker și Lissagaray sînt lucrări de genuri cu totul diferite, și, dacă n-ar fi în joc considerente comerciale sau de altă natură, ele ar putea fi foarte bine scoase de aceeași editură — librărie.

Cartea lui Becker este, în cel mai bun caz, o compilație, confecționată, din punctul de vedere al *criticii germane*, din materiale referitoare la Comună, pe care, la Paris, oricine poate să le consulte.

¹⁾ P. Lissagaray. „Histoire de la Commune de 1871“. — Nota red.

²⁾ B. Becker. „Geschichte und Theorie der Pariser revolutionären Kommune des Jahres 1871“. — Nota red.

Cartea lui Lissagaray este lucrarea unui participant la evenimentele descrise (și privită astfel, are caracterul unor memorii), care, în plus, a avut la dispoziție o sumedenie de manuscrise aparținând personajelor principale ale dramei etc. la care nimeni altcineva n-a mai avut acces.

Singura legătură care s-ar putea stabili între cele două cărți ar consta în aceea că lucrarea lui Lissagaray constituie pentru Becker o nouă sursă, pe care el nu poate să o ignoreze și care l-ar putea eventual sili să opereze ample modificări în manuscrisul său deja terminat.

În editarea cărții lui L[issagaray], d-ta te lași călăuzit de aceleași interese în numele cărora l-ai stimulat pe B[ecker] să prelucreze acest material — și anume, este vorba de interesele de partid, pe care le-ai putea sluji, așa cum s-a arătat la p. 1, fără a-ți încălca cîtuși de puțin obligațiile pe care ți le-ai asumat inițial ca editor față de B[ecker].

Atît în această chestiune.

În ce-l privește pe d-l Grunzig, te-aș ruga să te informezi la Most despre caracterul acestui om. Dacă răspunsul va fi satisfăcător, îi voi trimite d-lui Grunzig prima coală, pe care s-o traducă *de probă*, pentru a ne putea da seama dacă este dotat pentru această muncă, cîtuși de puțin ușoară.

Lissagaray mi-a trimis primele cinci coli de tipar. Judecînd după ele, îmi dau seama că este vorba de o ediție de lux, cu numai 30 de rînduri pe pagină. Dacă originalul francez are 5—600 de pagini, înseamnă că ediția germană obișnuită abia va trece de 400 de pagini.

În privința felului în care ai stabilit să se împartă profitul, sînt mai mult decît de acord ; dacă de aici nu va ieși nimic, atît L[issagaray], cît și d-ta va trebui să vă împăcați cu situația, și așa și faceți.

În ce privește onorariul traducătorului, aceasta este o chestiune în care d-ta singur hotărăști. Autorul francez n-are aici nici un amestec.

Asupra tuturor celorlalte probleme — privind tirajul, prezentarea grafică, prețul —, d-ta *singur* ești în măsură să te pronunți. (L[issagaray] mi-a dat *plein pouvoir* ¹⁾ să închei contractul în numele lui.)

Pe coperta interioară ar trebui specificat : Traducere autorizată de autorul lucrării.

¹⁾ — *mină liberă*. — *Nota trad.*

Pe foaia de titlu a originalului francez, Lissagaray va menționa : tous les droits réservés ¹⁾, așa încît d-ta să poți confisca orice altă traducere germană concurentă.

Cu salutări prietenești.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
t. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

59

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 7 octombrie 1876

Dragă prietene,

Tocmai am primit o scrisoare de la Paris (din partea unui angajat al librăriei Lachâtre ²⁾), din care reiese că interzicerea „Capitalului” ³⁾ nu este decît un mit, și încă un mit întreținut cu multă asiduitate de poliție și de către d-l Quêst însuși, reprezentantul juridic, sub a cărui tutelă răposatul Buffet a pus librăria Lachâtre.

Fiind editat în condițiile stării de asediu, după ridicarea acesteia, „Capitalul” nu poate fi interzis decît de instanțele ordinare, or, un asemenea scandal inspiră teamă. De aceea, se încearcă retragerea cărții pe căile ocolite ale intrigilor.

Ți-aș rămîne foarte îndatorat dacă mi-ai trimite scrisoarea în care comisionarul d-tale Guyot scrie despre interzicerea cărții. De altfel, și Kovalevski are la Paris prieteni ruși care pot oricînd să ateste că chiar în librăria Lachâtre li s-a refuzat vînzarea acestei cărți.

Pe baza acestor dovezi, l-aș putea amenința pe d-l Quêst — un mare zgîrie-brînză, chiar dacă e milionar — cu măsuri juridice și cu pretenții de despăgubiri. Numai sub presiunea unor amenințări de felul acesta, el a consimțit, în cele din urmă, să se tipărească ulți-

¹⁾ — toate drepturile rezervate. — *Nota trad.*

²⁾ Probabil Henri Oriol. — *Nota red.*

³⁾ Ediția franceză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

mele 15 fascicule. Potrivit legilor franceze, în raporturile lui cu mine, el nu este decît reprezentantul d-lui Lachâtre, locțiitorul lui, și este obligat să respecte toate clauzele stipulate în contractul meu cu acesta din urmă.

„*Revue des deux mondes*” din luna septembrie anul acesta a publicat o așa-zisă critică a „Capitalului”, aparținînd d-lui Laveleye⁶⁶. Trebuie s-o citești, ca să ai o imagine despre idioțenia „gînditorilor” noștri burghezi. D-l L[aveleye] este însă destul de naiv pentru a recunoaște că, odată acceptate doctrinele lui Adam Smith și Ricardo sau chiar — terribile dictu — cele ale lui Carey și Bastiat, nu există nici un mijloc de a evita concluziile revoluționare ale „Capitalului”.

Te felicit pentru articolul d-tale de fond din ultimul număr al lui „*Bnepeg !*”, cu privire la lirismul panslavist în Rusia²⁷⁰. Este nu numai o capodoperă, ci, înainte de toate, un act de mare temeritate morală.

Cum se mai simte Smirnov ?

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „*Letopisi marksizma*”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

60

Marx către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

7 octombrie 1876
41, Maitland Park Road,
N.W. Londra

Dragă Library¹⁾,

Judecînd după o scrisoare pe care i-ai trimis-o lui Engels, tu ai declarat în fața congresului că Engels va scrie despre Dühring. Or, el a găsit și, de îndată ce m-am întors de la Karlsbad⁴², mi-a și arătat — spre marea noastră surprindere — darea de seamă din „*Volksstaat*”, potrivit căreia tu ai declarat că eu (lucru la care nici în somn nu m-am gîndit) mă voi răfui cu d-l Dühring²⁷¹.

¹⁾ Poreclă dată lui Liebknecht (vezi volumul de față, p. 113). — *Nota red.*

Löse mir, o Oerindur,
Diesen
Zwiespalt der Natur !¹⁾

Acum, Engels este ocupat cu lucrarea consacrată lui Dühring²⁾. Este un mare sacrificiu din partea lui, deoarece, din această cauză, el a fost nevoit deocamdată să abandoneze o lucrare incomparabil mai importantă³⁾.

Faptul că congresul vostru a întins o mină frățească lui Guillaume et Co. este, în forma în care s-a petrecut, relativ inofensiv²⁷². Numai că, oricare ar fi împrejurările, orice *conlucrare efectivă* cu acești oameni, care au contribuit în mod sistematic la dizolvarea *Internaționalei*, trebuie evitată. Acei *cîțiva* muncitori pe care-i mai duc de nas în Jura, în Italia și în Spania ar putea să fie for ought I know⁴⁾ oameni cinștiți. Ei însă sînt niște intriganți incorigibili, care acum, după ce și-au dezvoltat nulitatea în *afara* Internaționalei, ar dori să se strecoare din nou înăuntru pe ușa din dos, pentru a-și juca iarăși vechiul rol.

În legătură cu traducerea cărții lui Lissagaray în limba germană, eu începusem tratativele cu Bracke încă înainte de a fi primit propunerea ta și am perfectat totul⁵⁾.

Ar fi timpul ca „Volksstaat” sau, acum, mai degrabă „Vorwärts” să pună, în sfîrșit, în problema orientală degetul pe rană²⁷³. Într-unul din ultimele sale numere, „Kölnische Zeitung” scria că ar putea fi repetate cuvintele unui celebru diplomat : Il n'y a plus d'Europe!⁶⁾ Înainte se mai vorbea, totuși, și despre alte puteri, acum numai de una singură — Rusia !

Cum s-a ajuns însă aici ? Ziarele germane, în măsura în care nu le cîntă rușilor în strună, cînd îi fac reproșuri lui Disraeli, cînd îl acuză pe Andrassy de nehotărîre cretină.

Dar esența problemei o constituie *politica lui Bismarck*. El a inaugurat-o în timpul războiului franco-german, după Sedan¹⁶. În momentul de față, cochetînd oficial cu Rusia, el paralizează Austria (și, într-o anumită privință, chiar și Anglia) ; de fapt, el paralizează întregul continent. Trecerea cetelor armate rusești (potrivit ultimelor

¹⁾ O, Oerindur, explică-mi

Această dispută din natură !

(Citat din drama lui Adolf Müllner „Vina”, actul II, scena a 5-a). —

Nota red.

²⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

³⁾ F. Engels. „Dialectica naturii”. — *Nota red.*

⁴⁾ — după cîte știu. — *Nota trad.*

⁵⁾ Vezi volumul de față, p. 180—185. — *Nota red.*

⁶⁾ — Europa nu mai există ! — *Nota trad.*

informații) prin provinciile românești (sub oblăduirea. unui Hohenzollern ¹⁾) trezește, la Paris și la Londra, în fiecare convingerea că între Rusia și Prusia există o alianță defensivă-ofensivă. Într-adevăr, prin politica de cotropiri pe care a dus-o față de Franța, Bismarck a făcut ca Germania să fie dezarmată în fața Rusiei și a condamnat-o la acel rol rușinos pe care îl joacă în prezent et qui est véritablement „la honte de l'Europe ²⁾” ²⁷⁴.

Aici, în Anglia, s-a produs o cotitură : se apropie de sfârșit farsa sentimentală pe care au pus-o în scenă whigii în goana lor pentru redobândirea posturilor ministeriale rentabile și care, sub influența bancnotelor burgheze de cinci lire, a fost susținută în rîndurile muncitorilor de canalii ca Mottershead, Hales et tutti quanti ³⁾). Gladstone a sunat retragerea, lordul Russell a făcut același lucru și numai nerușinatul de Bob Low ; (exdemagogul australian, omul care în timpul ultimei mișcări pentru reformă ²⁷⁵, după istoria cu Edmund Burke, a calificat clasa muncitoare ca o swinish multitude ⁴⁾) se mai face de ris cînd vorbește despre autocratul of all the Russian as „the only father of the oppressed) ⁵⁾). La Londra, tocmai muncitorii cei mai înaintați, cei mai activi au organizat un miting de protest împotriva panslaviștilor. Ei înțeleg că, ori de cîte ori clasa muncitoare ține isonul claselor dominante (unui Bright, Gladstone etc.), ea comite o infamie. Caeterum censeo ⁶⁾ că este de datoria ta să dezvălui într-un leading article ⁷⁾ rolul jalnic pe care-l joacă chiar acea parte a presei burgheze germano-prusiene care mimează o orientare antirusă și care, în cel mai bun caz, își permite unele observații critice la adresa miniștrilor de externe, dar despre Bismarck al ei nu suflă, din supușenie, nici o vorbă.

Calde salutări familiei tale.

Al tău,
Maur

Apropo. Ticălosul din Anvers pe care, prin intrigi țesute în rîndurile muncitorilor olandezi neavizați, Guillaume et Co. l-au impus

¹⁾ Carol I. — *Nota red.*

²⁾ — și care este realmente „rușinea Europei”. — *Nota trad.*

³⁾ — și toți ceilalți de teapa lor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — adunătură murdară. — *Nota trad.*

⁵⁾ — tuturor rușilor ca despre „singurul părinte al celor oprimați”. — *Nota trad.*

⁶⁾ — Pe lângă acestea sint de părere. — *Nota trad.*

⁷⁾ — articol de fond. — *Nota trad.*

Congresului de la Haga ²⁵⁹ în calitate de președinte provizoriu — un oarecare van den Abeele, a fost demascat acum de proprii săi partizani ca agent al guvernului francez și, ca urmare, exclus din secțiile Internaționalei care mai vegetau în Belgia. Și aceasta după ce un alt membru al acestei cliici, d-l Bastelica, s-a autodemascat la Strasbourg în mod public ca agent bonapartist ¹⁾.

(Insemnare făcută la începutul primei pagini a acestei scrisori).

Un rol ultragrotesc în debandada orientală joacă „cruciatul nebotezat“ de la „Frankfurter Zeitung“ !

Publicat pentru prima oară
în : W. Liebknecht. Briefwechsel mit
Karl Marx und Friedrich Engels,
The Hague, 1963

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

61

Marx către Leo Frankel ²⁷⁶

la Budapesta

[Londra] 13 oct. 1876
41, Maitland Park Crescent, N.W.

Dragă Frankel,

La lunga ta scrisoare, pentru care îți sînt foarte îndatorat, nu ți-am putut răspunde deoarece nu cunoșteam exact care e situația ta, adică nu știam dacă scrisorile mele, oricît de inofensive prin conținutul lor, nu ți-ar crea neplăceri în cazul în care ar fi interceptate. Te-aș ruga, totuși, să fii atît de bun și să mă lămurești în următoarea problemă : care este raportul dintre șesul cultivat și ținutul muntos (acesta din urmă folosit, eventual, ca pășune) ?

Foarte bună ideea ta de a participa la redactarea ziarului muncitoresc ²⁾.

În ceea ce privește așa-numitul Congres internațional elvețian ²⁷⁷ — e opera alianțștilor, Guillaume și compania. Conștienți că singuri nu au absolut nici o valoare, au considerat necesar să intre din nou în arena vieții publice, arborînd stindardul „unirii“, lucru

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 208—209. — *Nota red.*

²⁾ „Arbeiter—Wochen—Chronik“. — *Nota red.*

pe care nu l-ar putea face singuri. Planul lor a fost sprijinit de indivizi à la Malon, Pindy și Arnould, care, alarmați de faptul că la Paris muncitorii „acționează” fără ei, fac eforturi pentru a reveni în memoria oamenilor ca reprezentanți autorizați ai muncitorilor. Pe de altă parte, grupul lui Guillaume l-a prins cu viclenie în mreje pe Bebel în timpul șederii lui în Elveția. Răul pricinuit nu e însă prea mare. Congresul de la Gotha n-a desemnat un reprezentant oficial pentru Congresul elvețian, ci s-a mulțumit cu fraze generale despre comunitatea intereselor muncitorilor ²⁷². Între timp eu i-am avertizat pe cei de la Leipzig ¹⁾ și dacă vreunul din ei va pleca la congres ca persoană particulară, va respinge lingușelile vechilor conspiratori împotriva Internaționalei. Tu, în calitatea ta de vechi membru al Consiliului General și de participant la Congresul de la Haga ²⁵⁹, ai acționat, se înțelege, după cum ai găsit de cuviință. Va trebui să nu faci nici cea mai mică concesie euforiei conciliatoriste, de care profită ticăloșii intriganți pentru a-i trage pe sfoară pe nătărăii cinstiți.

Cartea lui Lissagaray ²⁾ tocmai se află sub tipar; în prezent, el face corectura primelor coli. Nemernicii aceia, așa-ziii lideri ai muncitorilor (englezi), pe care eu i-am demascat la Congresul de la Haga, au primit în timpul campaniei ruso-bulgare împotriva atrocităților ⁶⁰ din partea marilor conducători Gladstone, Bright, Robert Lowe (omul care în timpul ultimei agitații pentru reformă ²⁷⁵ a calificat clasa muncitoare drept o adunătură murdară), Fawcett și alții o considerabilă cantitate de bancnote de cinci lire sterline. Numai că toate aceste mașinații vor avea un sfârșit prost. Acești conducători ai muncitorilor, Mottershead ș.a., sînt aceiași ticăloși cu care înainte era imposibil să se organizeze o adunare împotriva călăilor Comunei.

Îți trimit ultimul număr din „*Diplomatic Review*”.

Cu toate aberațiile lui Urquhart, care-și găsesc aici loc de etalare, această revistă relevă fapte importante legate de epidemia bulgară de atrocități, cu care Rusia a dus de nas întreaga Europă creștin-liberală ²⁷⁶.

Din sursă *absolut sigură* — și ar fi bine ca lucrul acesta să apară în ziarele *ungurești* —, te informez că guvernul rus a *suspendat* încă cu cîteva luni în urmă, *în cea mai mare taină*, *plata dobînzilor* către

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 187. — *Nota red.*

²⁾ P. Lissagaray. „Histoire de la Commune de 1871”. — *Nota red.*

companiile de căi ferate rusești, pe care trebuia să le achite la anumite termene ; fiecărei direcții în parte acest lucru i-a fost adus la cunoștință în mod neoficial împreună cu *ordinul* de a-și ține gura (și noi știm ce înseamnă aceasta în Rusia). Și totuși, știrea despre acest fapt mi-a parvenit nu numai mie, ci și *agenției telegrafice Reuter* (cea mai importantă membră a Sfintei Treimi a agențiilor telegrafice europene — Reuter—Havas—Wolff), dar a fost trecută sub tăcere la cererea expresă a Ambasadei ruse de la Londra.

În orice caz, acesta este un indiciu edificator al jenei financiare ruse. Dacă cumva burghezul englez simte treaba aceasta, ajunge din nou turcofil, căci, oricare ar fi datoriile turcilor față de Anglia, ele nu înseamnă nimic în comparație cu cele ale rușilor.

Întreaga familie îți trimite calde salutări.

Al tău,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în limba maghiară în : „Népszava”
nr. 142 din 17 iunie 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

62

Engels către Ernst Dronke ²⁷⁹

la Waterloo ¹⁾

(*Insemnare*)

[Londra, 15 octombrie 1876]

Liverpool, 13 octombrie 1876. E. Dronke.

Răspuns la 15 octombrie că i-am scris lui E. B[lank].

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — Este vorba de orașul și stațiunea balneară maritimă din Lancashire. —
Nota trad.

63

Engels către Emil Blank

la Leutesdorf

(Copie)

[Londra] 16 10/76

Către E. B[ank]

Dacă ești, așadar, de acord să-i deschizi lui Dr[onke] un credit de 150 l. st., cu condiția ca polița să fie depusă la tine, pot da oricând dispoziție să ți se plătească această sumă prin Herm[ann] ¹⁾, de îndată ce va fi cazul, și să suport și toate eventualele cheltuieli legate de această tranzacție. De îndată ce Dr[onke] va restitui banii, poți să mi-i transmiți într-un mod oarecare, returnându-i lui polița.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

64

Engels către Ernst Dronke

la Waterloo

(Copie)

[Londra] 20/10/76

Către Dr[onke]

Cumnatul meu Bl[ank] îmi scrie că refuză categoric și definitiv să se lanseze într-o tranzacție de genul celei propuse de tine. De asemenea îmi scrie că sînt trei ani de cînd a rupt complet relațiile cu H[insberg] F[ischer] & Co, ceea ce, într-adevăr, așa este.

Îmi pare rău că nu s-a ales nimic din treaba asta, căci te-aș fi ajutat cu plăcere, în măsura în care mi-ar fi stat în putință.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Hermann Engels. — *Nota red.*

65

Engels către Ludwig Kugelmann

la Hannover

N.W. Londra, 20 oct. 76
122, Regent's Park Road

Dragă Kugelmann,

Îi poți da d-lui Caro cele mai pozitive asigurări că, în afara unor anunțuri legate de unele evenimente de familie din trecut și a unor declarații personale referitoare la afacerea Vogt etc. — și purtînd semnătura lui —, Marx n-a scris *niciodată nici un rînd*²⁸⁰ în „All[emeine] Zeitung” din Augsburg ; iar dacă domnii din Breslau¹⁾ susțin contrariul, asta nu ne poate face decît să rîdem. Noi nu-l cunoaștem pe d-l Caro nici măcar după nume, dar prietenia lui cu Gorceakov ne face să presupunem că știe destul de puține lucruri despre Rusia, căci cu oamenii *prea bine* informați în această privință G[orceakov] n-ar cultiva relații atît de apropiate. Să sperăm că ordinul care-i lipsește nu va întîrzia să apară la butoniera care tinjește după el.

Eu scriu acum pentru „Vorwärts” din Leipzig o lucrare despre d-l Dühring. Aș avea nevoie pentru ea de recenzie la „Capitalul” pe care tu i-ai trimis-o în martie 1868 lui M[arx] și pe care, dacă nu mă înșel, D[ühring] a publicat-o într-o revistă care apare la Hildburghausen²⁸¹. M[arx] pur și simplu nu dă de ea. Cunoscindu-ți conștiințiozitatea pedantă cu care faci orice lucru, presupun că ai putea găsi printre notițele tale din acea vreme și ceva în legătură cu această chestiune, eventual *denumirea* revistei și nr. fasciculei în care a apărut recenzie. Dacă mi-ai putea indica acest lucru, aș comanda fascicula și în cîteva zile aș avea-o aici. Dacă însă nu poți s-o faci, *în nici un caz* să nu i te adresezi în acest sens lui Dühring, deoarece cea mai neînsemnată legătură cu acest om, fie chiar și indirectă, și, mai mult încă, cel mai mic serviciu din partea lui m-ar lipsi de libertatea de critică într-o chestiune în care ea îmi este absolut indispensabilă.

În cîteva zile se va relua lucrul la volumul al II-lea⁴³⁵. Dealtfel, dacă ar trebui dezmințite *toate* ineptiile care circulă în cercurile culte pe seama lui M[arx], ar fi de lucru pînă peste cap. Așa, de pildă, ieri un rus povestea că un profesor rus susținea ritos că în prezent

¹⁾ Denumirea poloneză : Wroclaw. — *Nota red.*

M[arx] nu se mai ocupă decît de problema rusă, fiind ferm convins que la commune russe ferait le tour du monde ¹⁾).

În Orient, războiul va izbucni, probabil, curînd. Rușii n-au avut niciodată condiții diplomatice atît de favorabile unei lovituri ca acum. În schimb, condițiile militare sînt mai puțin favorabile ca în 1828, iar cele financiare îi sînt Rusiei de-a dreptul potrivnice, întrucît nimeni nu-i mai dă un ban împrumut. Tocmai recitesc istoria războiului din 1828/29 scrisă de Moltke ²⁾, o carte foarte bună, deși în problemele politice omul nu și-a putut spune deschis părerea.

Mulțumiri pentru articolul despre Schöffle.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
t. I (V), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

66

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 21 octombrie 1876

Dragă prietene,

Îți trimit un decupaj din „Pall Mall Gazette”; acest extras din leader-ul d-tale (din nr. 42 al lui „Вперед!”) a fost prost tradus, deși traducerea îi aparține lui Sir etc. Rawlinson ²⁷⁰. Știam lucrul acesta de la Kovalevski, care mi-a și trimis extrasul. El m-a rugat să-i împrumut nr. 42 al ziarului d-tale, dar nici cea mai frumoasă fată din Franța nu poate da mai mult decît are. Eu îi trimisesem deja numărul lui Utin (la Liège).

Kovalevski mi-a mai spus că — și de această informație poți face uz în ziarul d-tale ²⁸² — o jalnică clică rusă care pretinde a reprezenta cele mai înalte culmi literare ale Rusiei și care și-a făcut cunoscute proiectele în fața lui Rawlinson și a altor înalte personalități engleze intenționează să editeze la Londra o revistă pentru a-i

¹⁾ — că obștea rusă va face ocolul lumii. — *Nota trad.*

²⁾ Moltke. „Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829” — *Nota red.*

informa pe englezi despre adevărata mișcare politico-socială din Rusia. Redactor-șef urmează a fi Golohvastov, împreună cu alți colaboratori ai infamei fițiuci „Гражданин” și, după cum se spune, prințul Meșcerski.

Guvernul rus a și dat semnalul insolvabilității sale, dînd dispoziție băncii din Petersburg să declare că polițele străine nu vor mai fi plătite în aur (respectiv argint). Mă așteptam să se întîmple așa, dar ca guvernul respectiv, înainte de a lua această măsură „neplăcută”, să facă o nouă gafă, încercînd timp de două sau trei săptămîni să mențină în mod artificial cursul rublei la bursa din Londra, asta mi se pare prea de tot. Treaba asta l-a costat aproape douăzeci de milioane de ruble; el ar fi putut cu același succes să arunce banii aceștia în Tamisa.

Această operație absurdă — menținerea artificială a cursului de schimb pe spezele guvernului — ține de secolul al XVIII-lea. În zilele noastre, numai alchimiștii finanțelor ruse se mai pot lansa în asemenea combinații. De la moartea lui Nicolae, manevre stupide de acest fel, repetate periodic, au costat Rusia cel puțin 120 de milioane de ruble. Numai un guvern care mai crede cu toată seriozitatea în atotputernicia statului mai poate proceda de asemenea manieră. Celelalte guverne știu cel puțin că „banii n-au stăpîn”.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

67

Engels către Ernst Dronke

la Waterloo

(Ciornă)

[Londra] 1 nov. 76

Dragă D[ronke],

Ceea ce-ți scriu astăzi eram pe punctul de a-ți spune vinerea trecută¹⁾, cînd ai respins categoric orice intervenție venită din partea mea.

¹⁾ 27 octombrie. — *Nota red.*

Eu nu sînt în situația de a pierde o sumă în valoare de 150 l. st., și cu atît mai puțin de 200 l. st., prin urmare, nu pot nici să risc. Dacă aș mai fi lucrat la firmă, unde o eventuală pierdere se recuperează cu timpul, lucrurile ar fi stat altfel. Chiar dacă relațiile mele cu Götz, pe care abia dacă-l cunosc din vedere, ar fi altele și dacă întreaga tranzacție nu m-ar afecta foarte mult, datorită faptului că nu poate fi încheiată fără știrea lui Kyllmann și deci a d-rului Borch[ar]dt, eu nu mi-aș putea asuma, în nici un caz, o asemenea garanție cum dorești tu.

Chiar dacă aș mai fi fost la firmă, nu mi-ar fi putut, firește, trece prin minte ca, în virtutea unei vechi prietenii, să arunc în joc, fără nici o rezervă, suma de 150 l. st. pentru o afacere despre care nu știu absolut nimic. Oricum însă, atunci aș fi putut face mai mult decît acum, cînd pur și simplu nu sînt în stare să suport o asemenea pierdere. Pe de altă parte, aș fi bucuros să te ajut, dacă ar fi vorba numai să-ți ofer pentru un interval de timp și fără asemenea riscuri fondurile mele disponibile.

Cumnatului meu ¹⁾ i-ai propus ca garanție suplimentară o poliță de 300 l. st. Eu m-am oferit ca, în cazul cînd ar accepta propunerea ta, să-i plătesc cele 150 l. st. dacă tu nu-i achiți această sumă după cele 6 luni stabilite. Pînă atunci aș putea procura bani numerar, lucru pe care în momentul de față nu-l pot face, și atunci polița ar rămîne la el ca garanție pentru mine. El însă a refuzat categoric să se lanseze în, această tranzacție. Dacă de la început mi-ai fi făcut mie aceeași ofertă pe care i-ai făcut-o cumnatului meu, n-aș fi fost în stare, e drept, să-ți avansez imediat cele 150 l. st., dar ceva tot aș mai fi putut aranja. Acum, la ultima tragere, mi-a revenit la acțiunile americane un dividend de 5/20, ceea ce a făcut să intru în posesiunea unei sume de peste 150 l. st., pe care ți-i pun la dispoziție pe termen de 6 luni dacă-mi dai polița drept garanție. În orice caz, la mine ei sînt tot atît de în siguranță ca și la oricare altul, dacă nu chiar mai mult.

Ți-am spus absolut deschis cum văd eu această chestiune și pînă unde pot merge. Dacă tu ai alte propuneri, sînt gata să reflectez asupra lor. Încă un lucru : fă în așa fel ca tranzacția să fie încheiată direct, numai între noi, fără o terță persoană, fără garanții etc. — așa este mult mai simplu.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Emil Blank. — Nota red.

68

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

Londra, 6 nov. 76

Dragă Bracke,

Am confruntat eu însumi în modul cel mai exigent traducerea lui Grunzig — prima coală — cu originalul ¹⁾ și acum i-am comunicat că *nu-i pot accepta serviciile*.

Intr-adevăr, modificările pe care ar trebui să le operez (*cîteva intervenții sint, desigur, inevitabile la oricare traducător*) mi-ar lua mai mult timp decît dacă aş traduce singur lucrarea de la un cap la altul. Or, pentru așa ceva eu nu am timp. Nu mai pot repeta experiența dureroasă pe care am făcut-o cu traducerea în limba franceză a „Capitalului”.

Pe Kokosky l-aș accepta bucuros, dar stilul lui nu e cituși de puțin suplu și cursiv, așa cum cere în special traducerea acestei cărți.

Am început să sondez terenul în altă parte, dar mă îndoiesc că persoana dispune de timp liber ²⁶³; între timp ar fi bine dacă te-ai putea interesa de un traducător de profesie la Leipzig. Fiind vorba de o carte care nu se adresează exclusiv publicului muncitoresc, ar fi stupid să cauți traducătorul numai în rîndurile partidului, care, oricum, nu abundă în forțe literare, cu alte cuvinte, să pornești din capul locului de la principiul că traducătorul *trebuie* să fie un membru de partid.

După cite am auzit, B. Becker a găsit un editor în Elveția.

Al d-tale devotat,
K. M.

Congresul conciliatorist de la Berna — eu și Engels i-am scris *imediat* lui Liebknecht, de îndată ce am aflat că germanii intenționează să fie prezenți — este și a fost de la bun început doar o intrigă bakunistă ²⁷⁷.

¹⁾ P. Lissagaray: „Histoire de la Commune de 1871” (vezi volumul de față, p. 180—182, 184). — Nota red.

Acum câteva zile, din Portugalia ne-a sosit o dovadă în acest sens ¹⁾. Amănunte mai târziu.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
t. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

69

Engels către Ernst Dronke

la Waterloo

(Ciornă)

[Londra] 13/11/76

Dragă Dr[onke],

Întrucît pînă acum nu s-au făcut în contul poliției decît cinci plăți a 14 l. st. = 70 l. st., iar de banii aceștia ai avut, poate, nevoie între timp pentru alte scopuri, precum și pentru eventualitatea că pînă la data de 21 luna curentă nu-i vei putea transforma în numerar, eu îți avansez în contul poliției ceva mai mult decît dublul sumei plătite, — de aceea sper că nu vei avea nimic împotrivă dacă eu prefer să fac plățile personal aici. Aștept numai să-mi comunici *cînd* anume s-o fac. Pe de altă parte, pentru a-ți veni cît mai mult în ajutor, nu voi socoti la cele 150 l. st. cele 10 l. st. pe care ți le-am împrumutat, așa că în total eu îți avansez 160 l. st. cu o dobîndă de 50/0, restituibile la 1 mai 1877.

Ai primit aici	10 l.st.	160 l.st.
Cecul din 10 noiembrie 1876	10 l.st.	
Plățiți lui Drake & fiul	60 l.st.	
Plăți în contul poliției	14 l.st.	94
<hr/>		
Un cec pentru restul		66 l.st.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 200—201. — *Nota red.*

Am o bronșită atât de supărătoare, încît sînt condamnat la domiciliu forțat în halat și papuci și la teetotalism ¹⁾, așa că nu mă pot duce să scot banii.

[Notă la sfîrșitul scrisorii]
Life Association of Scotland
5, Lombard Street, E.C.
Due 21 Nov. at latest. ²⁾

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

70

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra] 20 nov. 1876

Dragă Bracke,

Îți trimit alăturat pentru Mlle. Isolde Kurz prima coală în limba franceză pentru o traducere de probă ; o rog ca, odată cu traducerea, să-mi restituie și originalul francez ³⁾ (pentru confruntare).

Lissagaray este de părere că, intrucît cartea sa va apărea pînă la începutul lui ianuarie, iar traducerea, datorită dificultăților ei inerente, va mai suferi o amîinare, ar fi, la urma-urmelor, mai bine ca traducerea germană să se publice în fascicule.

Anexez, de asemenea, misiva marelui Guillaume ²⁸⁵. Ceea ce mă amuză cel mai mult în ea este „*que pensent les socialistes de langue française*” ⁴⁾. Acești socialiști „de langue française” ⁵⁾ sînt reprezentăți, firește, exhaustiv de frații Reclus (cofondatori secreți ai Alianței ⁶⁾, altminteri total necunoscuți sub aspectul *lucrărilor socialiste*) și de De Paepe, de origine olandez, în rest însă belgian.

Sper ca în alegeri să ieșiți voi victorioși ; o asemenea demonstrație țărănească ar avea o mare însemnătate ²⁸⁶.

Al d-tale,
K. M.

¹⁾ — abstenență totală (de la băuturi alcoolice). — *Nota trad.*

²⁾ — Scadența cel tîrziu la 21 noiembrie ²⁸⁴. — *Nota trad.*

³⁾ P. Lissagaray. „Histoire de la Commune de 1871”. — *Nota red.*

⁴⁾ — „ce gîndesc socialiștii de limbă franceză”. — *Nota trad.*

⁵⁾ — de limbă franceză. — *Nota trad.*

71

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

122, Regent's Park Road, N.W.
Londra, 20 nov. 1876

Dragă Becker,

Am primit în timp util circulara pe care ați adresat-o secției din Zürich⁵⁹ și sintem și noi de părere că a sosit momentul să respingem tentativele bakuniștilor de a folosi Internaționala după bunul lor plac. În ce privește posibilitatea de a reorganiza, pe baza propusă de voi, federația marilor organizații naționale, eu sint foarte sceptic, deoarece în majoritatea țărilor legile interzic unor asemenea asociații să întrețină corespondență cu asociațiile străine și cu atât mai mult să se unească cu ele. Acesta nu este însă un element prea important și ar putea fi ușor eludat sau schimbat în momentul în care s-ar crea convingerea că existența fiecăreia din aceste mari organizații în parte este mai importantă decât aderarea *formală* la o asociație internațională. Oricum, din partea germanilor vă veți lovi de aceeași răceală platonică pe care au manifestat-o întotdeauna, ca *partid*, față de vechea Internațională.

Scopul principal al scrisorii mele de astăzi este să-ți deschid un nou câmp de activitate în această direcție. Portughezii, cu care mai sint încă în corespondență și care sint foarte bine organizați, se plîng foarte mult că sint neglijați de prietenii noștri. Elvețienii germani, germanii, austriecii, americanii etc. nu numai că nu-i înformează în nici o privință, dar nici măcar nu le răspund niciodată la scrisori. În schimb, din partea jurassienilor, a bakuniștilor spanioli, italieni și belgieni sint bombardați în permanență cu nenumărate materiale, invitații la congrese, felicitări etc., încît în fața muncitorilor portughezi aceștia din urmă trec drept singurii care se mai interesează de Internațională și de mișcarea portugheză. Îți dai seama că acești portughezi trebuie să fie niște oameni de nădejde, din moment ce nu se lasă, totuși, induși în eroare. Că așa stau lucrurile vei vedea din scrisoarea de mai jos, trimisă de ei Congresului de la Berna al bakuniștilor²⁷⁷ :

„Am fost solicitați de Federația din Cádiz să trimitem delegați la Congresul de la Berna și am citit în «Bulletin jurassien» circulara în care se convoca congresul și se stabilea ordinea de zi. Intrucît invitația a sosit prea târziu, socialiștii portughezi nu pot trimite nici un delegat ; cu toate acestea, Consiliul lor federal a hotărît să vă

încredințeze că, din punct de vedere *moral*, noi sîntem solidari cu muncitorii socialiști din întreaga lume și că niciodată n-am pus și nu vom pune sub semnul întrebării această solidaritate ; *de aceea, hotărîrea dv. de a încheia în mod expres o convenție de solidaritate ni se pare o formalitate absolut inutilă.*

Dînd glas celor mai bune urări pentru cauza unirii tuturor prole-tarilor, vă trimitem un salut frățesc. Trăiască Asociația Internațională a Muncitorilor !”

Le voi scrie acestor oameni despre planul vostru și le voi trimite și una din circularele voastre, deși e problematic dacă ei o pot citi în germană. Ar fi însă bine să intri imediat în legătură cu ei. Le poți scrie în franceză ; în caz că îți vor răspunde în portugheză, îți pot traduce eu răspunsul.

Poți publica în „Tagwacht” scrisoarea de mai sus, precum și știrea că la 5 ianuarie și în zilele următoare ei vor ține un congres la Li-sabona, în cadrul căruia vor dezbate un nou program al partidului²⁸⁷.

Adresa este următoarea :

E.C. Azedo Gnecco
Rua do Bemformoso 110, 2º,
Lisbonne, Portugal.

Acolo apare ziarul lor, „O Protesto”, de la a căruia fondare a trecut mai bine de un an.

Sper că veți realiza un lucru bun, iar dacă noi vă putem fi de folos trimițîndu-vă adrese etc., o vom face cu plăcere. Numai lucrări să nu ne cereți să scriem. Amîndoi, atît M[arx], cît și eu, avem de făcut unele lucrări riguros științifice, la care, după cum am văzut pînă acum, nimeni altcineva nu poate și nu vrea să se angajeze. De aceea, trebuie să profităm de actuala perioadă calmă din istoria omenirii pentru a termina respectivele lucrări. Oricînd se poate întîmpla ca un eveniment oarecare să ne arunce din nou în viltoarea mișcării practice ; cu atît mai mult trebuie să folosim acest scurt răgaz pentru a dezvolta pe cît posibil latura teoretică, nu mai puțin importantă.

Apropo. Pentru cele 12 exemplare din „Stunden der And[acht]”, comandate de M[arx] și de mine, am plătit prin Frankel 12 fascicule, așa că mai avem de plătit 3×12 fascicule a 25 centime = 9 franci ; dacă calculul este exact, scrie-mi și-ți voi trimite un mandat poștal.

În curînd va apărea în „Vorwärts” critica mea împotriva lui Dühring ¹⁾. S-au ținut scai de capul meu să accept o treabă atît de

¹⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — Nota red.

neplăcută, și anume neplăcută pentru faptul că tipul acesta e orb, prin urmare, nu luptăm cu arme egale ; însă aroganța fantastică a acestei persoane mă face să nu mai țin seama de asemenea lucruri.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

72

Engels către Gustav Rasch ²⁸⁸

la Viena

(Ciornă)

[Londra, sfârșitul lunii noiembrie 1876]

Dragă d-le R[asch],

Schaible, despre care îmi scrii, trebuie întotdeauna să tragă po-noasele de pe urma lui Blind, ori de câte ori acesta reușește să se compromită. Așa s-a întâmplat și în anul 1859. Blind a publicat la Londra (la sfârșitul lui mai sau începutul lui iunie 1859) un pamflet anonim intitulat „Avertisment“, în care îl acuza pe Karl Vogt de a fi fost mituit cu bani bonapartiști și îl demasca drept agent bona-partist al presei din Germania. S-a cerut ca pamfletul să fie difuzat. Acest pamflet, tipărit în tipografia lui F. Hollinger, la Londra, a fost reprodus, folosindu-se zațul original care se păstrase, în ziarul german „Das Volk“, care se tipărea în aceeași tipografie. În această tipografie, Liebknecht a dat de șpaltul cu corecturile făcute chiar de Blind și i-a trimis pamfletul la „A[llgemeine] Z[ei]t[un]g“ din Augsburg, care l-a publicat în iunie. Reacția lui Vogt a fost să dea în judecată „Allgemeine Zeitung“ din Augsburg sub acuzația de calomnie ; ziarul i-a cerut dovezi lui Liebkn[echt], acesta i s-a adresat lui Bl[ind], iar Blind a declarat că nu are *nici o contingentă* cu cheștiunea menționată. Vogt ¹⁾ a prezentat lucrurile de așa manieră

¹⁾ În manuscris este șters : „a ciștigat, datorită acestui fapt, procesul“. — Nota red.

ca și cum autorul pamfletului ar fi fost Marx, aflat în umbra lui Liebk[necht]. În „Allgemeine Zeitung” din Augsburg a început polemica între M[arx] și Bl[ind]. Pe baza mărturiilor făcute sub presare de jurământ (affidavits) de către zețarul Vögele, prin urmare pe baza unor documente juridice, M[arx] a dovedit că acesta din urmă a cules împreună cu Hollinger pamfletul *scris de mina lui Blind*. Blind l-a convins pe Hollinger să dea o declarație falsă, în care să arate că pamfletul nu s-a tipărit la el și nu Blind este autorul lui; apoi, împreună cu Hollinger, l-a convins pe zețarul Wiehe să dea și el o declarație falsă, în care să specifice că lucrează la Hollinger de 11 luni și poate confirma cele declarate de acesta. Astfel înarmat, Blind a declarat că afirmația cum că el ar fi autorul pamfletului este o *născocire răuvoitoare*. Cu aceasta, „Allgemeine Zeitung” din Augsburg și-a încheiat polemica. M[arx] a răspuns printr-o circulară tipărită în limba engleză, în care declara că cele spuse de Blind și de martorii săi și menționate mai sus sînt o deliberată lie (minciună premeditată), iar Blind este un deliberat liar (un mincinos cu premeditare) (Londra, 4 februarie 1860)¹⁾. Blind n-a mai ripostat. Dar la 8 februarie 1860, zețarul Wiehe, retractînd cele declarate anterior, a dat în fața judecătorului de pace din Bow Street următoarea declarație, echivalînd cu o mărturie făcută sub prestare de jurământ :

1. el n-a lucrat 11 luni la Hollinger,
2. el nu lucra la Holl[inger] atunci cînd a fost publicat pamfletul „Avertisement”,
3. a auzit atunci de la Vögele că pamfletul în chestiune a fost cules de Vögele împreună cu Hollinger și că manuscrisul era scris de mina lui Blind,
4. mai tirziu, el însuși a repaginat zațul, care se mai păstrase, pentru reproducerea din „Volk”,
5. el a văzut cînd Hollinger i-a dat lui Liebk[necht] corecturile cu îndreptările scrise de mina lui Bl[in]d și a auzit cum imediat după aceea H[ollinger] și-a exprimat regretul de a fi făcut acest lucru.
6. Declarația anterioară a semnat-o în urma insistențelor lui Hollinger și Blind. Hollinger i-a promis *bani*, iar Blind a spus că se va arăta recunoscător.

M[arx] a făcut să circule copiile acestor documente în diferite cercuri și ideea s-a dovedit a fi fost bună. La 15 februarie, în „D[aily] Telegr[aph]” a apărut declarația lui Schaible (în copie); Sch[aible] i-a trimis-o lui M[arx], care i-a răspuns că aceasta nu schimbă cu nimic lucrurile, nici în ceea ce privește mărturiile false smulse de

¹⁾ K. Marx. „Procesul împotriva lui «Augsburger Zeitung»” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 746—747). — Nota trad.

Blind, nici în ceea ce privește infama conspiracy dintre Blind și Hollinger pentru a obține prin viclenie semnătura lui Wiehe pe documentul fals pe care îl ticluseră.

Acum, ca și atunci : Schaible, ajutor !

Acestea sînt faptele. Mai mult nu știu despre nefericitul acesta.

Încă ceva. Dacă îmi vei mai face vreodată cinstea de a povesti despre întilnirea noastră de la Londra, te-aș ruga să n-o mai prezinți de așa manieră, încît lucruri despre care nici n-a fost vorba în discuțiile noastre să pară a fi fost spuse de mine²⁸⁹. În ce privește autodeterminarea omului, pot spune doar că în această formulare generală o consider o ineptie. La autonomia popoarelor m-am referit cel mult în măsura în care le-am contestat slavilor de sud dreptul de a sluji, sub acest pretext, planurilor de cucerire ale rușilor, așa cum și acum mă bucur din inimă de bătaia pe care au încasat-o sîrbii ; despre republica socială și despre cei executați la Baden nici măcar n-a fost vorba, după cîte îmi amintesc. De fapt, numai o pură întîmplare a făcut ca, după apariția articolului d-tale, M[arx] să nu declare că nu te-a văzut deloc și că, în consecință, în general n-ar fi putut avea o asemenea discuție cu d-ta.

Nu am putut răspunde mai devreme deoarece exemplarul meu din „Domnul Vogt” al lui Marx, unde, la p. 55 și următoarele, pot fi citite cele de mai sus²⁹⁰, a fost luat de cineva și abia ieri restituit.

Cu salutări prietenești.

Al d-tale,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

73

Engels către Philipp Pauli

la Rheinau

Londra, 16 dec. 76

Dragă Pauli,

Ieri ți-am trimis prin Continental Parcels Express și mai departe prin poșta imperială germană un colet francat, pe adresa :

D-l dr. Pauli, Mannheim (Fabrica chimică Rheinau), Germany, cu următorul conținut : o budincă cu stafide pentru soția ta, un co-

zonac cu stafide, pregătit pentru tine de soția mea, o carte, o cutie cu batiste și o călimară mică pentru Pumps. Deoarece în lădiță nu mai încăpea nimic, am fost nevoiți să punem rochia cea nouă pentru ea în pachetul cu budinca pentru familia Schupp. Cu lădițele astea este o nenorocire, trebuie să le iei așa cum le găsești ; de fapt, sînt niște cutii pentru jucării fabricate în Germania.

În caz că lădița nu va sosi cel tîrziu pînă miercuri ¹⁾, ar fi bine să ceri relații la oficiul poștal din Mannheim. Poșta răspunde în asemenea cazuri, ea și Continental Parcels Express își fac reciproc servicii de agenți. Sper însă că totul va ajunge în bune condiții, deoarece noi am trimis lucrurile din timp, ca să sosească acolo *înainte* de a începe forfota de Crăciun, căreia poșta imperială, după cum singură recunoaște, nu este în stare să-i facă față.

Am primit ambele d-tale scrisori și îți mulțumesc încă o dată pentru informațiile cu privire la Schmidt. Din Frankfurt — informații asemănătoare ²⁾ : nici Sonnemann, invocat de el, nu-l cunoaște, însă unul dintre redactorii lui „F[rank]f[urte]r Z[ei]t[un]g” îl cunoaște ca pe un „specialist în lezmajestate” și ca pe un martir cu premeditare, care, după toate, „se mai și milogeste [schnorrt] (expresie nord-germană pentru cerșetorie) pentru martiriul său”. El mi-a mai scris o dată, după care eu i-am atras atenția asupra datelor false pe care mi le-a furnizat și de atunci n-am mai auzit nimic despre elefantul ăsta în cirje.

Voi încerca să-ți trimit într-o formă sau alta articolele ³⁾ de îndată ce se vor fi tipărit mai multe din ele. După aceea vor apărea în broșură separată, și, bineînțeles, că o vei primi și pe aceea.

De vreo 4—5 zile, fără nici un motiv evident, soția mea se simte mult mai bine. Este aproape miraculos ce schimbări de felul acesta se întîmplă uneori cu femeile între 40 și 50 de ani. Vreau numai să sper că nu este ceva trecător.

În lădiță sînt și cîteva fire de ilex, cu sacramentalele lor bobite roșii, tradiționale de Crăciun ; să le înfigeți în budincă cînd o veți servi la masă. Aceste fire le-am pus chiar deasupra, pentru ca va-meșii să-și înțepe degetele în ele.

Și acum, cele mai calde salutări din partea soției mele și a mea, sărbători fericite !

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ 20 decembrie. — *Nota red.*

²⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

Engels către Hermann Engels

la Engelskirchen

Londra, 18 dec. 1876

Dragă Hermann,

Am primit la timp ambele tale scrisori, din 14 și 17 noiembrie, am făcut respectivele calcule contabile și am găsit că extrasul de calcul este exact, cu excepția unei sume în privința căreia pînă acum n-am fost înștiințat, și anume plata a 90 de mărci și 68 de pfeningi, făcută lui Emil Blank la 24 ianuarie 1876. Presupun că este vorba de suma pe care o datoram eu pentru diferitele tranșe de vinuri trimise mie de firma lui de aici și în acest caz socoteala este exactă.

Îți trimit înapoi bilețelul în indiană ; literele aparțin scrierii devanagari sau sanscrită⁹², dar sînt îngrozitor de pocite, din care cauză n-am putut descifra decît un singur cuvînt. Este vorba de un fel de scriere de *mîndă*, iar eu nu cunosc decît scrierea de *tipar*. Pare să fie un dialect din India centrală, deoarece în nord se scrie mai ales cu litere arabe.

Deși mi-au revenit din nou 600 l. st. la nominalul acțiunilor noi ale companiilor de gaze (la care am cîștigat aproximativ 60—70%), la ultima tragere însă am primit dividende la diferite acțiuni americane, așa că pentru moment, în afara procentelor mele, nu mai am nevoie de alți bani. Dar, întrucît toate companiile mele de gaze vor lansa în cursul anului noi acțiuni sau obligații, m-aș simți foarte bine știind că în orice clipă am la voi 300—500 l. st., asta pentru că uneori este nevoie să verși dintr-o dată întreaga sumă și în acest caz banii trebuie procurați rapid.

Multe mulțumiri pentru informațiile cu privire la Schaaffh[ausen]. Credeam că zvonurile care mi-au parvenit sînt exagerate, dar ieșirea lui Mevissen din direcție ar putea fi un indiciu că șobolanii au început să părăsească corabia.

Că războiul va izbucni în curînd, de asta sînt sigur. Rușii s-au ambalat atît de mult, încît nu mai pot da înapoi, iar turcii se vor împotrivi, bineînțeles, oricărei incursiuni pe teritoriul lor. Oricare va fi situația, Anglia va apăra în orice circumstanțe Constantinopolul și strîmtorile, dar deocamdată n-am ajuns atît de departe ; am convingerea că turcii le vor veni mai ușor de hac rușilor dacă vor fi lăsați absolut singuri. Poziția dintre Dunăre și Balcani este una dintre cele mai puternice din Europa și, atîta timp cît acolo nu se construiesc căi ferate și șosele, efectivul armatei ruse care poate fi folosit și hrănit acolo este limitat la un anumit maximum, 100 000—

150 000 de oameni cel mult. Ca urmare, în patruleterul de cetăți Rusciuk, Silistra, Varna și Șumla ¹⁾, războiul se va prelungi, turcii putînd să-l suporte mai ușor decît rușii. Așa-zisa autonomie a Bulgariei nu înseamnă nimic altceva decît alungarea turcilor de pe această poziție întărită și descoperirea Constantinopolului în fața unei invazii rusești. Bineînțeles că turcii nu vor admite nici unei conferințe să le impună un asemenea lucru ²⁾. Dacă vrei să știi exact ce fel de greutăți vor întîmpina rușii acolo, am să-ți dăruiesc de Crăciun cartea lui Molke „Der russisch-türkische Feldzug 1828—1829“, Berlin, 1836 ³⁾; este o carte foarte bună și apoi găsești în ea și hărțile speciale necesare pentru războiul iminent. De data aceasta, spre deosebire de 1828,

1. turcii au armată,
2. Silistra, Rusciuk etc. sînt înconjurate de redute moderne,
3. după englezi, turcii dispun de cea mai puternică flotă de cui-rasate și domină în întregime Marea Neagră,
4. armata rusă trece printr-un proces de reorganizare, așadar, nu este prea pregătită pentru război.

Calde salutări Emmei și copiilor și sărbători fericite.

Al tău,
Friedrich

Publicat pentru prima oară
în : „Deutsche Revue“, Jg. 46,
Bd. 3, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

75

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

122, Regent's Park Road
Londra, 21 dec. 76

Dragă Becker,

Am primit cartea ta poștală, numerele din „Précurseur“ și două exemplare din Adresa ³⁾ în limba franceză. Dacă ne-ai mai putea

¹⁾ Denumirile bulgare : Ruse, Silistra, Varna și Șumen (denumirea actuală : Kolarovgrad). — *Nota red.*

²⁾ La Engels, evident, o greșeală ; corect : 1845. — *Nota red.*

³⁾ „Association Internationale des travailleurs. Réponse du Comité central des sections de langue allemande en Suisse a une lettre de la section de Zurich, concernant le congrès international de la secte des antiautoritaires, du 26 Octobre 1876 à Berne“. — *Nota red.*

trimite câteva exemplare din aceasta din urmă, ar fi foarte bine (în limba franceză, le-am trimite la Paris), le vom plăti cu plăcere, de îndată ce vom ști cât costă aproximativ 20 de exemplare.

Îți trimit alăturat un mandat poștal pentru 15 franci, din care 9 franci — rest datorat pentru „St[unden] d[er] Andacht”¹⁾, iar 6 franci — costul a două abonamente pe șase luni la „Précurseur” pentru Marx și pentru mine. Poți să-mi trimiți mie ambele numere, făcând astfel o economie la taxele poștale, iar eu îi voi da lui M[arx] exemplarul lui. Este foarte bine că avem iarăși un ziar francez în Elveția; cei din Jura nu se pot lăsa de intrigi și atacuri, iar acum vom avea prilejul să le dovedim că cu ei nu e chip să trăiești în pace. Corespondența n-am putut să-ți trimit, pentru că nu vreau să mint, iar despre mișcarea muncitorească de aici nu s-ar putea spune altceva decât că s-a împotmolit în cele mai meschine preocupări trade-unioniste și că așa-ziii conducători, inclusiv Eccarius, aleargă în urma burgheziei liberale, căreia i se vînd ca agitatori împotriva așa-ziselor atrocități comise de turci⁵⁰, și, invocînd interesele umanității și ale libertății, propovăduiesc cedarea trădătoare a Peninsulei balcanice către ruși.

Faptul că De Paepe a participat la Congresul de la Berna²⁷⁷ este întru totul în spiritul poziției sale de pînă acum. El a rămas încă de la Congresul de la Haga²⁵⁹ în mod oficial în rîndul belgienilor disidenți²⁹⁴, dar în calitate de șef al opoziției, iar acum face treabă bună, îndemnîndu-i pe flamanzi să revendice votul universal și legi privind reglementarea muncii în fabrici. Acesta este primul lucru înțelept care s-a făcut în Belgia. Acum, nici fanfaronii valoni nu mai pot sta deoparte. De neiertat este însă faptul că adepții noștri din Germania s-au lăsat duși de nas de către jurassieni. Pretutindeni, ziarele bakuniste au jubilat cînd s-a aflat că germanii vor trimite pe cineva la congres. Liebknecht știa perfect ce avea de făcut; la întrebarea lui cum apreciem noi propunerile de conciliere și ce atitudine trebuie luată, i-am răspuns: nici una; pentru că indivizii aceștia au rămas aceiași dintotdeauna; cine vrea să-și frigă degetele, n-are decât. Și după toate acestea, o acțiune de o credulitate de-a dreptul prostescă, ca și cum ar fi vorba de oamenii cei mai nobili și cumsecade.

Ai primit hotărîrile de la New York, sau, mai bine zis, de la Philadelphia cu privire la dizolvarea Consiliului General²⁹⁵? Îți trimit ca precauție câteva exemplare; veți avea astfel un motiv în plus să luați această problemă în mîinile voastre.

La Geneva apare un ziar italo-francez al lui Terzaghi, caracterizat de noi în „Alliance de la D[emocrație] S[ocialiste]”²⁹⁶. După cum se

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 201. — Nota red.

pare, individul îi înjură acum pe bakuniști. Aceștia l-au mai tolerat mult timp după ce noi l-am demascat ca spion al poliției, dar, în cele din urmă, au fost nevoiți să-l dea afară din acest motiv. Terzaghi nu este altceva decât un simplu mouchard ¹⁾, iar complicele său Bastelica — un agent bonapartist; el a publicat la Strassburg un apel către muncitorii francezi pe care-i chema la restaurarea imperiului.

În Italia nu este nimic de făcut, toți sint bakuniști, iar în Spania nu mai am nici o adresă, poate voi primi una în curînd.

Calde salutări.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — copoi. — *Nota trad.*

1877

76

Marx către Măxim Măximovici Kovalevski

la Moscova

41, Maitland Park, Londra

9 ianuarie 1877

Dragă prietene,

Am aflat că ²⁰⁷, o doamnă rusoaică ¹⁾, care a adus mari servicii partidului, neavînd bani nu poate găsi la Moscova un avocat pentru soțul ei ²⁾. Eu nu știu nimic despre soțul ei, nici dacă este vinovat, nici dacă nu este. Cum însă procesul se poate încheia cu o deportare în Siberia, iar d-na... este hotărîtă să-și urmeze soțul, pe care îl socotește nevinovat, ar fi foarte important să i se procure măcar mijloacele necesare apărării. D-na..., care și-a încredințat administrarea averii ei soțului, nu se pricepe absolut deloc la lucrurile astea, așa că numai un avocat o poate ajuta.

D-l Taneev, pe care îl cunoști și pe care-l stimez de mult timp ca pe un slujitor devotat al eliberării poporului, este poate unicul avocat din Moscova care și-ar asuma o treabă atît de ingrată. De aceea ți-aș rămîne foarte îndatorat dacă l-ai ruga în numele meu să se ocupe de situația extrem de neplăcută în care se află prietena noastră.

Al d-tale,

Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Letopisi marksizma”, kn. VI, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹⁾ E. L. Tomanovskaia. — *Nota red.*

²⁾ I. M. Davidovski. — *Nota red.*

77

Engels către Wilhelm Liebknecht ²⁹⁸

la Leipzig

Londra, 9 ian. 77

Dragă Liebknecht,

D'abord ¹⁾, felicitări cu prilejul Anului nou ție, familiei tale și tuturor prietenilor.

Îți trimit alăturat restul din „Filozofie” ²⁾. De secțiunile „Economia politică” și „Socialismul” mă voi apuca imediat; s-ar putea, totuși, ca după „Filozofie” să survină o pauză. Aș fi dorit să așteptați pînă *după* alegeri ³⁰⁰. În acest interval ar trebui să folosiți spațiul din ziar pentru agitație. În ce mă privește, mă declar absolut satisfăcut dacă în două numere pe săptămînă îmi publicați lucrarea în tranșe, al treilea număr rămînînd disponibil pentru alte lucruri. Dacă din cînd în cînd îmi veți face loc și în numărul al treilea, nu voi avea, desigur, nimic împotriva.

Am trimis mai demult 10 l. st. lui Geib prin Bracke, reprezentînd contribuția noastră la fondul electoral; din păcate însă, n-am mai fost în situația de a suplimenta această sumă, drept care n-am putut da curs cererii tale în acest sens. Dacă nu vă faceți iluzii și dacă știrile din „Vorwärts” nu sînt exagerate (...) ³⁾.

...Dacă turcii nu vor da înapoi, în cîrînd s-a zis cu Rusia. Serviciul militar general obligatoriu a dezorganizat armata rusă mai mult chiar decît mă așteptam ³⁰⁰, în timp ce turcii nu au fost niciodată într-o situație mai bună; în plus, ei au, după englezi, cea mai bună și mai puternică flotă de cuirasate din lume. Așadar, dacă va izbucni furtuna, revendicarea voastră cu privire la *restaurarea Poloniei* va deveni deosebit de actuală, iar dacă nu va izbucni, vom avea o nouă revoluție la Constantinopol, și abia atunci se va stîrni adevărata furtună.

[...] să spună adevărul. Dacă se vor plînge de *tonul* meu, sper că nu vei uita să le amintești de *tonul* d-lui Dühring față de Marx și de alți predecesori ai lui, și în special să subliniezi că eu vin cu *dovezi*, și încă detaliate, în timp ce D[ühring] pur și simplu își că-

¹⁾ În primul rînd. — *Nota trad.*

²⁾ *F. Engels*. „Anti-Dühring”, secțiunea întii. — *Nota red.*

³⁾ A doua pagină din manuscris lipsește. Paragraful următor este reprodus după textul apărut în „Vorwärts” nr. 8 din 19 ianuarie 1877, unde W. Liebknecht a citat acest pasaj fără a menționa și numele autorului scrisorii. — *Nota red.*

lomniază și defăimează predecesorii. Ei au vrut-o, și pe cuvîntul meu că nu au decît ce merită, și încă din plin.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în întregime în : „Arhiv Marksa i
Enghelsa”, vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

78

Engels către Hermann Engels

la Engelskirchen

Londra 9 ian. 77

Dragă Hermann,

Am primit la timp scrisoarea ta și cele 300 l. st. expediate și, conform indicațiilor, am trecut acești bani în contul vostru. Multe mulțumiri pentru ei, ca și pentru contul curent, pe care urmează să-l verific. Faptul că la expediere ai mai rotunjit suma nu are nici o importanță. Am primit mandatul poștal simbătă seara, cînd aveam musafiri, și din cauza avalanșei de vizite și de primiri din acest anotimp abia astăzi am reușit să-ți confirm primirea. Sper că o să mă ierți.

Habar n-am avut că Hermann și Moritz ¹⁾ urmează la universitate. Nu le strică deloc cîțiva ani de studiu, iar dacă după aceea vor voi să se lanseze și ei în afaceri, cunoștințele dobîndite le vor fi cu atît mai utile; ultimii 20 de ani au dat o lovitură definitivă vechii prejudecăți negustorești, potrivit căreia ca să faci comerț este nevoie, în primul rînd, să stai trei ani la registrul de copiat, să ai o scriere frumoasă, să vorbești cît mai prost germana și să fii remarcabil de ignorant. Iar dacă vor voi să facă altceva, toate drumurile le sînt deschise.

Rușii se pot pomeni într-o situație fără ieșire. Întotdeauna am fost de părere că introducerea serviciului militar general obligatoriu va duce de ripă armata rusă ³⁰⁰. Dar că lucrurile vor evolua atît de rapid și de strălucit, la asta nu m-am așteptat. Totul se prăbușește — disciplina și conducerea, ofițerii și soldații, totul lipsește — mai mult chiar decît în timpul faimoasei voastre mobilizări din 1852 —, căci în Rusia hoția atinge proporții absolut monstruoase. Cu cît se

¹⁾ Nepoții lui Engels : Hermann Friedrich și Rudolf Moritz Engels. — *Nota red.*

fac mai multe depozite și rezerve în vederea mobilizării, cu atât mai puțin găsești în ele, deoarece toate acestea nu sînt decît pretexte pentru hoție. În plus, turcii nu au fost niciodată într-o situație atît de bună ca acum, avînd încă de pe acum mai multe trupe în Bulgaria decît pot arunca acolo rușii, care dispun de patru corpuri de armată (144 000 de oameni *pe hîrtie*). În aceste patru corpuri de armată sînt incluse și toate rezervele recrutate din Polonia, care vor trece la inamic cu prima ocazie. Armata română există acolo numai pentru a se preda, iar miliția țărănească sîrbă abia dacã va reuși să mai adune vreun om, iar cei pe care-i va putea înhăța sînt sături de luptă.

Sînt chemat la masă, este ora cinci și jumătate, ora cînd se ridică poșta. Calde salutări tuturor de la

Al tău,
Friedrich

Publicat pentru prima oară
în : „Deutsche Revue”, Jg. 46,
Bd. 3, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

79

Marx către Wilhelm Bracke ³⁰¹

la Braunschweig

[Londra] 21 ian. 1877

Dragă Bracke,

Salut recenta trecere în revistă a forțelor de luptă social-democrate din Germania²⁹⁹. Evenimentul a produs o profundă impresie peste hotare, în special în Anglia, unde corespondenții de presă berlinezi au făcut ani de zile tot ce le-a stat în putință pentru a induce în eroare publicul cititor britanic asupra situației partidului nostru. Dar „murder will out”¹⁾, cum spune John Bull, cînd dă faliment.

Aș vrea, în sfîrșit, să știu exact cum stau lucrurile cu Fräulein Isolde²⁾ (nu am vrut să te plictisesc cu asemenea treburi în timpul agitației electorale). Ea mi-a trimis prima coală, pe care a tradus-o de probă³⁾; i-am răspuns că sînt convins că o va scoate la capăt

¹⁾ — „adevărul iese deasupra ca untdelemnul”. — *Nota trad.*

²⁾ Isolde Kurz. — *Nota red.*

³⁾ Din cartea lui Lissagaray „Histoire de la Commune de 1871”. — *Nota red.*

cu această lucrare dacă își organizează bine timpul și nu se grăbește și i-am trimis următoarele patru coli. Totodată însă i-am trimis și o listă destul de lungă cu greșelile făcute în coala de probă.

Se pare că lucrul acesta a cam șocat-o pe respectiva cuconiță, deoarece din scrisoarea ei de răspuns am desprins o oarecare iritare. Fără a mă lăsa impresionat, i-am scris din nou în același sens, și anume că o consider drept traducătoarea cea mai indicată. De atunci au trecut câteva săptămîni, dar de la dînsa — nici o veste. Acum însă este absolut necesar ca această domnișoară să se decidă dacă da sau nu, și dacă da, atunci să și trimită material. Te-aș ruga să fii atît de bun și să-i scrii în acest sens. În caz că ea s-a răs-gîndit, ar trebui încercat cu frații Scheu, deși nu sînt prea încîntat să am de-a face cu domnii Scheu (ceea ce, dealtfel, n-are nici o legătură cu problema în cauză). Nu mai avem timp de pierdut. Dacă drăgălașa Isoldă respinge oferta, va trebui să-mi restituie colile franceze pe care i le-am trimis.

Fii, te rog, bun și pregătește un contract în două exemplare în care să se specifice condițiile asupra cărora am convenit. Un exemplar cu semnătura d-tale rămîne la Lissagaray, iar celălalt, semnat de el, îți va fi înapoiat d-tale.

Salut.

Al d-tale,
K. Marx

Publicat pentru prima oară
în Intregime în : K. Marx-F. Engels.
„Briefe an A. Bebel,
W. Liebknecht, K. Kautsky und andere”,
Teil I, Moskau—Leningrad, 1933

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

80

Marx către Ferdinand Fleckles

la Karlsbad

[Londra] 21 ian. 1877

Dragă prietene,

În primul rînd, multe mulțumiri pentru sarea medicinală și regretele mele pentru prima și ampla d-tale scrisoare, care s-a pierdut.

Mîine îți va fi expediat de aici d-nei Wollmann un mic pachet cu cărți, care va conține ediția franceză a „Capitalului” pentru veri-

șoara d-tale, iar pentru d-ta (de la „copil”¹⁾) „Histoire de la Commune” a lui Lissagaray.

Trecerea în revistă a forțelor Partidului social-democrat din Germania cu ocazia alegerilor pentru Reichstag²⁰⁰ l-a băgat strașnic în sperieți nu numai pe preaiubitul nostru filistin german, ci și les classes dominantes din Anglia și Franța. Dealtfel, un ziar englez relevă, scrișnind din dinți, contrastul dintre „the melodramatic fits and starts of the French and the businesslike way of proceeding of the German socialists”²⁾.

În ce măsură această otravă cu acțiune lentă îi cuprinde din ce în ce mai mult pînă și pe ideologii burgheziei germane ne-o arată, printre altele, o mică broșură, recent apărută, aparținînd lui Schäffle — pe care d-ta îl cunoști foarte bine — și intitulată „Die Quintessenz des Socialismus”. Ar trebui să ți-o comanzi numai ca să ai de ce te amuza. Este plină de un comic involuntar. Pe de o parte, broșurica, după cum specifică însuși autorul, este scrisă special pentru popii protestanți, care nu le pot lăsa, totuși, în exclusivitate rivalilor lor catolici monopolul cochetării cu socialismul. Pe de altă parte, d-l Schäffle zugrăvește, cu o fantezie specific suabă atît de îmbietor împărăția socialistă viitoare de o mie de ani, încît aceasta va fi împărăția ideală a pașnicilor filistini, paradisul deschis numai celor de teapa lui Karl Mayer.

După ce că vremea este de-a dreptul imposibilă, apăsătoare, ploioasă, cu cețuri de un galben atît de întunecat, încît trebuie să ții toată ziua lumina aprinsă, cum fac și eu acum, aici mai bintuie cu furie și „Oriental Question”³⁾). La fiecare pas te înhață cite un John Bull și te chestionează : „Now, Sir, what do you think of the Oriental Question⁴⁾ ?”. Politețea te împiedică să dai unicul răspuns potrivit : „I think, Sir, that you are a damned ass”⁵⁾.

Dealtfel, oricare ar fi deznodămîntul războiului, favorabil sau nefavorabil pentru tătucul-țar de la Petersburg, acest „om bolnav”¹³⁶, asurzit și năucit de urletele filantropico-isterice ale liberalului „party of profit at any price”⁶⁾, a dat semnalul unei zguduiri încă demult pregătită în propriul său imperiu, zguduire care, în ultimă instanță, va pune capăt întregului status quo existent actualmente în bătrîna Europă.

¹⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

²⁾ — „accesele și pornirile melodramatice ale socialiștilor francezi și stilul practic de acțiune al socialiștilor germani”. — *Nota trad.*

³⁾ „Problema orientală”. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „Ei bine, domnule, care este părerea dv. despre problema orientală ?”. — *Nota trad.*

⁵⁾ — „Cred, domnule, că sînteți un idiot”. — *Nota trad.*

⁶⁾ — „partid al profitului cu orice preț”. — *Nota trad.*

Transmite, te rog, călduroase salutări amabilei d-tale verișoare și studiază temeinic limba engleză, căci, la nevoie, Anglia rămâne locul cel mai bun unde merită să te stabilești ca medic.

Al d-tale devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

81

Marx către Wilhelm Alexander Freund

la Breslau

21 ianuarie 1877
41, Maitland Park Crescent
Londra, N.W.

Dragă prietene Freund !

Urările mele cu prilejul Anului nou pentru d-ta și pentru soția d-tale sosesc, din păcate, cu întârziere, din cauza prea multor treburi, ca și a unei amigdalite, cu care m-am ales în ultimele zile petrecute la Karlsbad. Am pățit-o acolo ca țăranul lui Martin Luther, care pe o parte era urcat pe cal, iar pe cealaltă se prăvălea ³⁰².

Fiica mea ¹⁾ vă trimite calde salutări d-tale și soției d-tale. Printre altele, ea s-a făcut vinovată de a fi tradus lucrarea profesorului Delius, „Das epische Element in Shakespeare“, editată de o societate Shakespeare de aici, printre ai cărei membri se numără și ea ; ce-i drept, această traducere i-a adus mari elogii din partea d-lui Delius ³⁰³. Ea mă roagă să te întreb care este numele profesorului suab adversar al lui Shakespeare și cum se intitulează lucrarea lui despre care ne-ai vorbit la Karlsbad ³⁰⁴. Matadorul societății Shakespeare de aici, Mr. Furnivall, nu vrea cu nici un preț să renunțe la plăcerea de a cunoaște această lucrare.

„Problema orientală” (care se va încheia cu o revoluție în Rusia, indiferent care va fi deznodământul războiului împotriva turcilor) și

¹⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

trecerea în revistă a forțelor de luptă social-democratice în patrie ²⁹⁹ l-au convins, de bună seamă, pe filistinul german de cultură că pe lume există și lucruri mai importante decît „muzica viitorului” a lui Richard Wagner ⁴⁹.

Salutări cordiale d-tale și amabilei d-tale soții.

Al vostru prieten devotat,
Karl Marx

Dacă cumva te vei întîlni întîmplător cu dr. Traube, transmite-i cordiale salutări din partea mea și amintește-i, te rog, că mi-a promis să-mi trimită *titlurile* diferitelor sale publicații. Este un lucru foarte important pentru prietenul meu Engels, care în lucrarea de filozofie a naturii ¹⁾ pe care o elaborează în prezent vrea să accentueze, într-o măsură mai mare decît s-a făcut pînă acum, meritele științifice ale lui Traube ³⁰⁵.

Publicat pentru prima oară
în : suplimentul la ziarul „Vorwärts”
nr. 275 din 16 iunie 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

82

Marx către Frederick Harrison

la Londra

[Londra] 21 ianuarie 1877
41, Maitland Park Crescent, N.W.

Prea stimate domn,

Aducătorul acestei scrisori, nepotul meu, d-l Henry Juta din Cape Town, dorește să-și desăvîrșească studiile superioare la Universitatea din Londra și, totodată, să devină membru al lui Inner Temple ³⁰⁶. În vederea obținerii ultimei calități amintite, el trebuie să dea o declarație scrisă, arătînd că nu este avocat etc., iar semnătura lui trebuie să fie contrasemnată de doi avocați care să ateste că este o persoană onorabilă etc. Deoarece chestiunea este foarte presantă, mi-am luat îngăduința de a-l îndruma spre dv. pe acest

¹⁾ F. Engels. „Dialectica naturii”. — Nota red.

tinăr, în speranța că veți fi atât de amabil să-l sfătuiți cum să rezolve această situație dificilă.

Am onoarea, Sir, de a fi
Ed. Harrison Esq.

Al dv. sincer,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Neues Deutschland”
nr. 15 din 15 ianuarie 1963

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

83

Marx către Gabriel Deville

la Paris

(Ciornă)

23 ianuarie 1877
41, Maitland Park Road, N.W.
Londra

Dragă cetățene,

După primirea amabilei d-tale scrisori din 15 decembrie i-am scris prietenului nostru Hirsch în legătură cu proiectul⁸⁰⁷ d-tale și, în primul rînd, cu obligațiile mele contractuale față de d-l Lachâtre, editorul „Capitalului”¹⁾, care nu-mi permit să dau curs acestui proiect fără asentimentul lui. I-am scris apoi lui Lachâtre, așteptînd zi de zi un răspuns, însă zadarnic. În cele din urmă, acum cîteva zile i-am trimis o scrisoare recomandată, deoarece, după toate probabilitățile, prima a fost interceptată, așa cum se întîmplă în mod curent în imperiul prusiano-german. În așteptarea răspunsului d-lui Lachâtre, trebuie, totuși, să remarc că, chiar și în cazul în care am avea asentimentul său, d-l A. Quêt ar fi în stare să confişte orice „rezumat” din „Capitalul”. Întrucît d-l Lachâtre a fost condamnat în contumacie pentru activitate „comunardă”, iar acum se află ca emigrant în străinătate, guvernul Broglie a încredințat, în temeiul legii, administrarea librăriei d-lui Lachâtre acestui domn Quêt, care ține de pleava partidului conservator și care a făcut totul pentru ca, mai

¹⁾ În manuscris este tăiat : Pe lângă aceasta, dl. Hirsch și cu mine am căzut de acord nu în privința unui scurt extras din lucrare, ci, mai mult sau mai puțin, în privința unei recenzii. — *Nota red.*

întii, să tergiverseze publicarea cărții mele, iar apoi să împiedice difuzarea ei. El este omul în stare să vă joace o festă, cu tot consimțământul d-lui Lachâtre, față de care sînt legat printr-un contract particular, dar care în fața d-lui Quêt nu are absolut nici o putere, deoarece juridic el se află sub tutela acestui administrator al averii sale sechestrate.

Așa stînd lucrurile, consider că pentru moment ar fi mai indicat să aminăm „rezumatul” din „Capitalul” și între timp să publicăm o prezentare de ansamblu a lucrării, la nevoie sub forma unei broșurele, ceea ce ar fi cu atît mai util cu cît d-l Block (în „Journal des Économistes”) ⁶⁷ și d-l Laveleye (în „Revue des deux mondes”) ⁶⁶ au prezentat publicului francez o imagine absolut denaturată asupra „Capitalului”. În acest sens am convenit de la bun început cu d-l Hirsch.

Multe mulțumiri pentru cartea d-tale pe care ai avut amabilitatea să mi-o trimiți și care se remarcă prin vioiciunea stilului și profunzimea cunoștințelor.

Sper că prilejul care a făcut să ne cunoaștem va servi drept punct de plecare pentru o corespondență permanentă.

Al d-tale,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIX, ed. rusă, 1946

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

84

Engels către Hermann Ramm

la Leipzig

Londra, 25 ian. 1877

Dragă Ramm,

Deoarece nu știu dacă Liebknecht s-a întors sau nu de la Offenbach ³⁰⁸, îți scriu d-tale.

În primul rînd, de aproape două săptămîni nu am mai primit nici o corectură din „Dühring” ¹⁾ (ultima a fost articolul VI, pe care am trimis-o imediat înapoi). Mă tem să nu se fi pierdut vreo tranșă.

Apoi l-am rugat pe Liebknecht să-mi trimită numerele din „Neue

¹⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — Nota red.

Welt" în care a apărut biografia lui Wolff ¹⁾ scrisă de mine ; n-am primit decît primele patru numere, dar, după cum am aflat ulterior din fișile din „Neue Welt" în care era împachetat „Vorwärts", a apărut și continuarea. Bineînțeles că eu nici nu am păstrat aici copia manuscrisului, nici nu am întreprins nimic pentru a-l primi, întrucît contam pe promisiunea lui Liebknecht ; n-ai vrea să fii atît de bun și să te ocupi de treaba aceasta înainte ca toate numerele să fie tăiate și să se risipească ?

În ce privește alegerile suplimentare ³⁰⁰, aici se cunosc foarte puține lucruri, știm doar că Rittinghausen este „în" ²⁾, cum spun englezii. Păcat că a căzut candidatul socialist-creștin, capelanul Laaf. În primul rînd, ar fi fost cu siguranță foarte amuzant să-l urmărești străduindu-se să manevreze în Reichstag, iar în al doilea rînd — cum în orice caz s-ar fi făcut de rîs — provocînd o sciziune printre muncitorii din Aachen și oferindu-ne nouă posibilitatea de a adînci și mai mult breșa.

Lucrul cel mai îmbucurător constatat la ultimele alegeri este marele progres ce se observă la țară, în special în ținuturile eminemente agricole, Schleswig-Holstein și Mecklenburg. De aici el se poate extinde fără dificultate în Pomerania și Brandenburg și, odată cuprinsă și împărăția rachiului, sfîrșitul monarhiei prusiene nu mai e departe.

Cu salutări prietenești, al d-tale,

F. Engels

Publicat pentru prima oară
În : „Arhiv Marksa i Enghelsa",
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

85

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra] 14 februarie 1877
41, Maitland Park Road, N.W.

Dragă Bracke,

Lissagaray, care, în general, este întru totul de acord cu proiectul d-tale de contract, insistă ca pretutindeni să fie fixate prețurile cele mai scăzute indicate de d-ta (per exemplar ³⁾).

¹⁾ *F. Engels*. „Wilhelm Wolff". — *Nota red.*

²⁾ — „ales". — *Nota trad.*

³⁾ *P. Lissagaray*. „Histoire de la Commune de 1871". — *Nota red.*

În ce privește exemplarele gratuite pentru el, o duzină îi sînt mai mult decît suficiente.

Apropo ! D-ra Isolde Kurz mi-a scris, în primul rînd, ca să mă anunțe că-ți va trimite manuscrisul direct d-tale, urmînd ca d-ta să-mi trimiți mie corectura (ceea ce nu mă deranjează deloc), iar în al doilea rînd, pentru a cere în continuare coli din original ; colile i-au fost trimise azi de Lissagaray. *Însă nota bene, Lissagaray a mai operat unele modificări în introducere, a făcut cîteva completări* (foarte importante) la originalul francez etc., așa încît *nimic nu trebuie să se tipărească la Braunschweig înainte ca Isolde să fi introdus respectivetele modificări în primele coli pe care le-a și tradus*. Așadar, dacă în momentul primirii acestei scrisori manuscrisul Isoldei a și sosit la Braunschweig, el nu trebuie tipărit, ci trebuie returnat Isoldei pentru modificări.

Evident, ediția germană nu va avea decît de cîștigat ca valoare datorită acestor corecturi și completări, făcute chiar de autor.

Salutări cordiale.

Al d-tale,

K. Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

86

Engels către Ida Pauli

la Rheinau

Londra, 14 febr. 1877

Dragă d-nă Pauli,

Mă tem că, pentru realizarea tuturor planurilor țesute în timpul iernii la Rheinau, ar trebui ca vara să aibă nu trei luni, ci nouă. Ce se va alege de propunerile pe care le faceți în amabila dv. scrisoare, timpul o va arăta ; din păcate, eu întrevăd de pe acum o piedică serioasă, și anume starea sănătății soției mele. Ce-i drept, în general, ea a suportat destul de bine iarna și toată agitația zilelor de Crăciun (în care aici, în Anglia, se concentrează toate petrecerile), dar nu știu, totuși, în ce măsură voi reuși ca pînă în septem-

brie s-o pun pe picioare pentru o nouă campanie la München, în așa fel încît să nu fie o povară pentru ceilalți. În ultimele șase săptămîni am avut din nou tot felul de necazuri cu servitoarele și tocmai acum, cînd soția mea ar trebui să aibă liniște, este adeseori nevoită să muncească din răspuțeri. Eu am avut în vedere această posibilitate și, de aceea, am convenit cu familia Schupp să o pot lua oricînd înapoi pe Pumps. În situația actuală este absolut necesar ca ea să o scutească complet pe soția mea de orice muncă în gospodărie și, cum nici eu nu sînt liber și, pe deasupra, mai există și alte considerente, voi profita, probabil, de primul prilej pentru a o aduce înapoi la 1 sau cel mai tîrziu la 15 martie. De îndată ce voi ști ceva precis, ceea ce se va întîmpla peste cîteva zile, le voi încunoștința detaliat pe Pumps și pe d-ra Schupp. Pînă atunci vă rog să nu le spuneți nimic despre toate acestea.

De îndată ce vom pune puțin în ordine treburile casei, primul lucru pe care îl voi face va fi să-mi duc soția pentru vreo două săptămîni la mare, pentru a-și recăpăta pofta de mîncare și a mai prinde putere. Cred că ați fi izbucnit în hohote de rîs dacă m-ați fi văzut așeară făcînd patul și azi-dimineață aprinzînd focul în bucătărie.

Înțeleg perfect că alegerile ²⁹⁹ v-au plictisit, din moment ce n-ați putut lua direct parte la ele. Cînd vom veni noi la putere, femeile vor trebui nu numai să aleagă, ci și să fie alese și să țină discursuri, lucru care deja se practică aici în sistemul școlar. În noiembrie anul trecut am acordat toate cele șapte voturi ale mele unei doamne, care a primit mai multe voturi decît oricare dintre cei șapte candidați. Dealtfel, aici, în sistemul școlar, ceea ce caracterizează doamnele este că vorbesc foarte puțin și muncesc foarte mult : în medie, fiecare din ele lucrează cît trei bărbați. S-ar putea spune : „Mătura nouă mătură bine”. Dar majoritatea acestor „mături” ¹⁾ sînt destul de în vîrstă.

În orice caz, vom avea tot timpul în vedere planul pentru septembrie și vom face tot posibilul pentru a-l realiza. Și acum vă rog să-i transmiteți lui Pauli și copiilor salutări cordiale din partea soției mele și a mea, iar dv. primiți urările noastre cele mai bune.

Al dv. sincer,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Joc de cuvinte : „Besen” — mătură ; „alter Besen” — baborniță. — Nota red.

87

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 24 februarie 1877

Dragă prietene,

Soția mea și cu mine ți-am fi foarte îndatorați dacă miine (duminică) la ora 2 ai veni la noi la masă. Ți voi explica atunci motivul îndelungatei mele tăceri — dureri de gât și o lucrare pe care întrucîtva am fost obligat să o accept ³¹⁰.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

88

Engels către Friedrich Lessner

la Londra

42, Kings Road, Brighton, 4 martie 77

Dragă Lessner,

Am primit azi-dimineață o scrisoare de la Hoffmann, 9, Hayes Court, Soho, căruia i-am mai trimis o dată prin tine 2 l. st. Înainte de Crăciun i-a murit un copil, la 15 februarie al doilea, iar la 25 februarie și-a pierdut soția ; mă roagă să-l ajut, deoarece nu a plătit încă cheltuielile de înmormîntare a copilului și nu știe de unde să facă rost de cele 4 l. st. pentru înmormîntarea soției, care urmează să aibă loc astăzi. Cum scrisoarea (din 28 februarie) a rămas la Londra, nu l-am putut ajuta la timp, iar astăzi este duminică, deci nu se poate face nimic. Vrei să fii așa de bun să te duci la omul ăsta și să vezi ce se poate face și ce-i cu el, iar dacă dispui de 1 l. st. sau de 30 de șilingi, poți eventual să-i dai în numele meu. Scrie-mi apoi imediat și spune-mi cum stau lucrurile, iar eu îi pot trimite un

Post office Order ¹⁾). Dar în primul rînd explică-i că am primit scri-soarea lui abia azi dimineață și de aceea n-am putut face nimic.

Am fost nevoit să o aduc pe soția mea aici, ca să se mai între-meze puțin ²⁾, ceea ce a și reușit ; se simte mult mai bine și sper ca refacerea ei să fie de durată. De marți într-o săptămînă ne în-toarcem acasă, iar cîteva zile mai tirziu va sosi și Pumps împreună cu d-ra Lina Schöler.

Calde salutări din partea soției mele și a mea soției tale și ție, precum și lui Nelli.

Bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

89

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 16 martie 1877

Dragă prietene,

Un membru al Camerei comunelor (un irlandez) ²⁾ intenționează să prezinte săptămîna viitoare propunerea ca guvernul englez să ceară guvernului rus introducerea (în Rusia) a unor reforme pe care le consideră necesare avîndu-se în vedere Turcia. El vrea să profite de această ocazie pentru a aminti ororile care se petrec în Rusia. Eu am făcut să-i parvină unele amănunte în legătură cu măsurile adoptate de guvernul rus față de unii polonezi rebeli care țin de biserica unită. N-ai putea face d-ta o scurtă relatare în franceză a persecuțiilor juridice și polițienești dezlănțuite în ultimii ani în Rusia? Deoarece timpul presează — eu am aflat despre treaba aceasta abia astăzi — și deoarece este mai bine să faci puțin decît nimic, m-am gîndit că d-ta, care îți amintești mai bine decît mine

¹⁾ — mandat poștal. — *Nota trad.*

²⁾ Keyes O'Clery. — *Nota trad.*

asemenea cazuri, ai putea face acest „puțin”. Cred că în felul acesta le-ai face un mare serviciu nefericiților d-tale compatrioți ³¹¹.

În ce o privește pe d-na Utin, eu nu mai înțeleg nimic, dar I shall cross-examine her at the next interview ¹⁾. Dacă nu și-ar fi manifestat în repetate rânduri în fața soției mele și a mea dorința de a te vedea, nu am fi pomenit nici un cuvânt despre așa ceva.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

90

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 23 martie 1877

Dragă prietene,

Am primit articolul, care se află deja în mâinile respectivului membru al Camerei comunelor, căruia voi face să-i parvină și rectificarea ³¹².

Beesly a fost ieri la mine ; i-am vorbit despre articolul d-tale ³¹³ pentru „*Fortnightly Review*”. Mi-a spus că este gata să te recomande lui John Morley, redactorul-șef, numai că — și aceasta este un lucru foarte neplăcut — articolul trebuie scris sau tradus în engleză înainte de a fi trimis redactorului. În ce privește proporțiile articolului, de regulă sînt prevăzute 16 pagini (o coală de tipar).

Allsop nu ne-a indicat ultima lui adresă ; n-ar putea Leblanc să o procure ?

Ieri am primit o scrisoare din St. Petersburg în care sînt înștiințat că mi s-a expediat un pachet cu cărți ³¹⁴. Din păcate, n-am primit nimic.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹⁾ — la viitoarea întrevvedere am s-o iau la întrebări. — *Nota trad.*

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

122, Regent's Park Road, N.W.
Londra, 24 martie 77

Bătrînul meu prieten,

Îți trimit alăturat un mandat poștal pentru 50 de franci și, cred, 20 de centime cu rugămintea de a-mi trimite în schimb două exemplare din „Geschichte der südd[utschen] Mairevolution”¹⁾ și, dacă se poate, „Bulletin de la Fédération jurassienne” pe 1876. Dacă mi le poți trimite printr-un librar, predă-i pachetul indicîndu-i următoarea adresă : F. E., la adresa F. Wohlauser, St. Pauls Buildings, Paternoster Row, London. În felul acesta, va costa mai nimic. Restul de bani, Marx și cu mine te-am ruga să-i oprești drept o contribuție a noastră pentru „Précurseur”.

În nr. 32 din „Vorwärts” a apărut o corespondență a mea intitulată „Aus Italien”, din care cred că ai înțeles că imperiul domnilor bakuniști se prăbușește cu succes. Cei de la „Plebe” merită tot sprijinul și vor accepta, desigur, cu plăcere orice schimburi cu „Précurseur”. Adresa : ziarul „La Plebe”, Via Carlo Alberto nr. 1, Milano. Redactorul se numește Enrico Bignami și de ani de zile purtăm o corespondență, pe care nu am întrerupt-o decît în perioada celei mai crunte dictaturi bakuniste în Italia. Pînă și d-l Malon, unul dintre primii 17 frați internaționali și întemeietori ai Alianței³¹⁵, s-a dezis acum și toți, unul după altul, refuză să-i mai dea ascultare nefericitului Guillaume. Guvernarea lumii nu este o treabă pentru oricine ; cît privește viitoarele congrese ale acestor domni, după toate probabilitățile, atmosfera va fi mai încinsă decît la Haga²⁵⁹. Politica noastră de a-i demasca fără cruțare pe oameni și a-i lăsa apoi să plece care încotro și-a găsit o strălucită confirmare. După ce Belgia le-a întors spatele, iar în Italia au pierdut ultimul petic de teren, avînd în vedere și rolul jalnic pe care îl joacă în Elveția (în fiecare an un scandal la Berna cu bătaia obligatorie), nu le-a mai rămas nimic în afara citorva resturi din Alianța spaniolă, care se mai menține numai datorită faptului că acolo posibilitatea activității legale este ca și inexistentă și în întuneric se poate escroca mai ușor.

¹⁾ Lucrare scrisă de J. Ph. Becker și Chr. Essellen. — *Nota red.*

Fragmentul tău din „*Neue Welt*” mi-a plăcut foarte mult ³¹⁶. Ar trebui să continui, este bine ca tineretului să i se amintească de mișcările dinainte, altminteri este dispus să creadă că nu datorează nimănui nimic, decît lui însuși.

Bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „*Vergessene Briefe*
(*Briefe Friedrich Engels' an*
Johann Philipp Becker)”, Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

92

Engels către Philipp Pauli

la Rheinau

[Londra, 26 martie 1877]

Dragă Pauli,

Nu pot expedia această bizară scrisoare a lui Pumps înainte de a vă mulțumi încă o dată din suflet în numele meu și al soției mele ție și soției tale pentru toată dragostea și bunătatea pe care i-ați arătat-o micuței. Sper că o dată, cînd copiii voștri vor fi mari, să se ivească prilejul de a vă întoarce binele făcut.

Cînd vii ? Schorlemmer se jură pe toți sfinții că pînă la vară *trebuie* neapărat să vii în Anglia, dar mai mult nu se poate afla și ar fi, totuși, foarte bine dacă am ști măcar cu aproximație cînd îți faci apariția la noi. Camera ta e deja pregătită ; dacă ai veni la sfîrșitul acestei săptămîni, Schorlemmer ar mai putea beneficia de vacanță și ar veni încoace.

Noi am petrecut trei săptămîni la Brighton ⁵⁶, care i-au priit extraordinar soției mele ; s-a întors mai refăcută chiar decît după călătoria și îndelungata cură de la mare de anul trecut, deși ajunsese într-o stare de necrezut. Numai de-ar ține totul pînă în vară !

După atîta agitație, în Orient se va ajunge, totuși, la încăierare și, în ce mă privește, tare mi-ar părea bine dacă rușii ar încasa-o. Turcii sînt cu totul alt fel de oameni, care nu pot fi judecați după criteriile europene, iar poziția dintre Dunăre și Balcani, cu fortărețele ei, nu este întrecută ca tărie decît de poziția Metz-Strasbourg-Mainz-Koblenz. Aici s-ar putea să li se cam infunde rușilor.

Și acum, calde salutări soției tale, copiilor și ție din partea soției mele și a mea.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

93

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Ștampila poștei : Londra, 27 martie 1877]

Dragă prietene,

Ai putea să-mi comunicii prenumele lui Ignatiev, precum și unele amănunte despre familia lui și despre el personal? În ce privește isprăvile lui politice, sînt mai mult sau mai puțin informat.

La Moscova s-a produs un colosal faliment comercial și industrial.

Al d-tale,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în limba rusă în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

94

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Ștampila poștei : Londra, 29 martie 1877]

Dragă prietene,

Îți mulțumesc foarte mult pentru însemnarea pe care am primit-o aseară. Nici nu-ți poți imagina cît de lașă și șovăielnică este presa engleză „liberă”. Acesta este singurul motiv pentru care încă

nu-ți pot da un răspuns sigur în legătură cu soarta articolului d-tale ³¹³.

Al d-tale,
K. M.

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

95

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra], 11 aprilie 1877

Dragă Bracke,

Foaia d-tale de titlu ¹⁾ este bună; ar trebui doar ca în loc de „text” să pui textul original sau pur și simplu „original”, cum preferi.

Odată cu aceste rinduri îți trimit înapoi prima coală de corectură; merge bine, deoarece cuconița ²⁾ noastră, deși a făcut pe supărata față de mine, ține destul de mult seama de îndreptările mele. Din când în când însă face niște greșeli de ți se taie respirația. La p. 14 figurează : „Din fericire, o știre vagă forțează acum ușile”. Cum poate „o știre”, care pe deasupra mai e și „vagă”, să forțeze niște uși ? În franceză este „une vague nouvelle”, care înseamnă, firște, un nou val (de oameni) !

În plus, pînă acum, traducerea a mers al naibii de încet.

Nu mi-ai putea trimite un catalog în care să fie indicate în mare lucrările apărute în ultimii ani în Germania cu privire la criza comercială și industrială de acolo ?

La boala d-tale, principalul este să ai un medic „bun”. Numai să nu o tratezi cu ușurință; la început se poate trata ușor, dar, dacă o neglijezi, se agravează.

Engels este foarte nemulțumit de felul în care „Vorwärts” îi publică lucrarea sa împotriva lui Dühring ³⁾. După ce mai întâi i-au impus prin contract unele condiții, acum nu le mai respectă deloc. În timpul campaniei electorale, când nimeni nu mai citea, articolele

¹⁾ la cartea lui P. Lissagaray. „Histoire de la Commune de 1871”. — *Nota red.*

²⁾ Isolde Kurz. — *Nota red.*

³⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

lui serveau numai pentru a umple spațiul rămas liber ; după aceea au început să publice fragmente mici dispartate : o bucatăică săptămîna aceasta, altă bucatăică peste 2—3 săptămîni, astfel încît cititorul (în special muncitorul) pierdea orice continuitate. Engels i-a scris lui Liebknecht o scrisoare de avertizare ¹⁾. Părerea lui este că în mod deliberat se procedează în felul acesta, că redacția este intimidată de o mină de adepți ai d-lui Dühring. Ar fi, dealtfel, foarte firesc ca aceeași nătărăi care mai întii au făcut mare scandal din cauza „tregerii sub tăcere” a acestui bufon stupid, acum să încerce să treacă sub tăcere critica concepțiilor lui. D-l Most nu a ezitat să vorbească despre lungimea exagerată a articolelor. Apologia făcută de el lui Dühring, care, din fericire pentru el, n-a văzut lumina tiparului, era foarte, foarte lungă ²⁾ ; și dacă d-l Most nu a observat că nu numai muncitorii de rînd și chiar foștii muncitori, de felul lui, care-și închipuie că într-un timp record poți ajunge să știi totul și poți da sentințe despre totul, dar și oameni cu o pregătire realmente științifică au multe de învățat din expunerile pozitive ale lui Engels, atunci nu pot decît să-l compătinesc pentru puterea lui de discernămint.

Cu salutări cordiale,

Al d-tale,
K. M.

P.S. D-ra Kurz traduce : „l'expropriation de toutes les denrées de première nécessité” ²⁾, ceea ce înseamnă exproprierea de către guvern sau apropierea publică, prin cuvintele „înstrăinare publică”, denaturînd astfel complet sensul (p. 16).

rationnement = stabilirea de rații fixe (ca, de pildă, într-o cetate asediată sau pe un vapor cînd alimentele sînt pe sfîrșite), ea traduce prin „aprovizionarea cu alimente a tuturor cetățenilor” (p. 16). Așadar, ea ia prima accepție care-i vine în minte, indiferent dacă se potrivește sau nu.

Tot la p. 16, ea traduce „pour faire lever les provinces” prin „pentru a se face recrutarea în provincie”, or, de fapt este : „pentru a ridica provinciile” (și nu „provincia”) „la răscoală”.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi scrisoarea următoare. — *Nota red.*

²⁾ — „exproprierea tuturor produselor de primă necesitate”. — *Nota trad.*

96

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

(Ciornă)

[Londra, 11 aprilie 1877]

Dragă L[iebknecht],

Astăzi am primit scrisoarea ta din 9. Iarăși vechea poveste. La început promiși marea cu sarea, apoi totul se petrece exact invers și, dacă după toate astea îți reproșez ceva, atunci amuțești pentru vreo două săptămîni, după care îmi spui că ai fost foarte ocupat și că aș putea să fiu atît de amabil să te scutesc de reproșurile mele superflue. It is adding insult to injury ¹⁾. Numai că piesa aceasta s-a jucat de atîtea ori, încît nu mai accept s-o văd reprezentată încă o dată.

Scrisoarea mea de ieri, care la Leipzig va ajunge mîine dimineață, tu o vei primi vineri 13 ; aștept să-mi răspunzi neîntîrziat la întrebările mele. De acest răspuns depinde și răspunsul meu la întrebările tale, aceasta în cazul că în general va mai fi nevoie de vreun răspuns din partea mea.

Dacă pînă în seara de marți 17 nu voi primi de la tine nici un răspuns sau unul nesatisfăcător, pe viitor voi trece peste tine și mă voi îngriji singur ca celelalte articole ²⁾ ale mele să nu mai fie tratate într-un mod atît de revoltător ca pînă acum. Nu mai spun că se poate foarte ușor întîmpla ca, mai devreme sau mai tîrziu, să mă văd silit să dau toată această poveste publicității.

Al tău,

E.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — Asta înseamnă să adaugi la batjocură și o insultă. — *Nota trad.*

²⁾ din F. Engels. „Anti-Duhring”. — *Nota red.*

97

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 17 aprilie 1877

Dragă prietene,

Tocmai mi-a înmînat intermediarul suma de 2 lire și 10 șilingi, onorariul d-tale din partea lui „Vanity Fair” ; ți-i trimit prin alăturatul post-office ordre ¹⁾ ³¹³.

Scrisoarea d-tale pur și simplu m-a uluit. Doar la rugămîntea mea te-ai angajat nu numai să scrii imediat acest articol, care a fost publicat acum, ci și manuscrisul destinat respectivului membru al Parlamentului ³¹², și după toate acestea tot d-ta te consideri obligat față de mine. Dimpotrivă, eu îți sînt îndatorat.

Despre afacerea Pio ³¹⁷ vom discuta cînd îți vei ține promisiunea și mă vei vizita.

Al d-tale,
Karl Marx

Dacă la oficiul poștal ți se va cere numele „expeditorului”, trebuie să dai numele și adresa mea.

Publicat pentru prima oară în :
„Letopisi marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

98

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra] 21 aprilie 1877

Dragă Bracke,

Pe lista alăturată am însemnat iarăși greșelile cele mai grosolane făcute de Kurz.

Cu cîteva luni în urmă i-am scris d-rei Kurz, încheind astfel corespondența cu ea, că, din lipsă de timp, voi putea corecta doar

¹⁾ mandat poștal. — *Nota trad.*

erorile materiale inevitabile oricărui străin insuficient familiarizat cu realitatea franceză, nu însă simple greșeli de traducere.

De aceea, dacă pe viitor nu va lucra cu mai multă scrupulozitate (îmi sacrific încă o dată timpul pentru a corecta o coală sau două ¹⁾), va trebui să cauți un redactor competent pe care să-l plătești din onorariul traducătoarei.

Explică-i o dată pentru totdeauna într-o notă că *toate observațiile* la care nu se specifică contrariul îi aparțin lui Lissagaray. În felul acesta vei mai reduce din cheltuieli, nemaifiind obligat să menționezi de câteva ori pe fiecare pagină *Nota autorului*.

Ideea d-tale de a mă face cunoscut publicului prezentându-i caricatura desenată de Lachâtre ²⁾ nu m-a încântat cîtuși de puțin ³⁾.

Există motive să ne temem că Prusia a încheiat un acord secret cu Rusia, altminteri Rusia n-ar fi putut invada România ⁴⁾. Presa muncitorească se ocupă mult prea puțin de problema orientală și uită că politica de cabinet dispune fără scrupule de viața și banii poporului.

În orice caz, ar trebui ca din timp opinia publică a muncitorilor, mic-burghezilor etc. să fie în așa măsură pregătită, încît guvernului prusian să-i fie greu (chiar mizînd pe cedarea de către Rusia a unei bucățele din Polonia sau pe o compensație pe seama Austriei) să atragă Germania în război de *partea Rusiei* sau să exercite în acest scop o presiune asupra Austriei.

Cu salutări cordiale.

Al d-tale,
K. M.

La p. 17 : Mandat tacite ³⁾ era tradus de drăgălașa noastră prin „mandat mut”, ceea ce este o absurditate; în germană se poate spune contract „tacit”, dar în nici un caz mut. În aceeași frază, cuvintele „démarche de Ferrières”, care înseamnă călătoria lui Jules Favre la Ferrières, unde se afla Bismarck, sînt traduse prin „intervenția lui Ferrières”, deci *localitatea* Ferrières este transformată într-o *persoană* !

La p. 18 omite locul unde s-a dat bătălia — „la Chevilly”.

Ib. : „Trochu... lui fit une belle Conférence” ⁴⁾, ea traduce prin „a ținut în fața lui o frumoasă conferință”; o traducere școlărească, cuvînt cu cuvînt, care însă în germană nu are nici un sens.

¹⁾ din cartea lui P. Lissagaray. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 237. — *Nota red.*

³⁾ — Mandat tacit. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „Trochu... i-a dat un sfat bun”. — *Nota trad.*

La p. 20 : l'Hôtel de Ville este tradus prin „primărie”, cînd de fapt este vorba de guvernul din septembrie, care-și avea reședința la „Hôtel de Ville”.

Ib. : à ce lancé este iarăși tradus absolut școlărește : „la acest atac a urlat întreaga haită”. Ce înseamnă aceasta în germană : la acest atac (care ?) a urlat etc. ? *Lancé* trebuia tradus aici prin „chemare provocatoare”.

Ib. : „D'autres tocsins éclatent”, ea traduce prin : „au fost trase noi (de ce nu vechi ?) clopote de alarmă (!)” În realitate, sensul este : se află de noi nenorociri. Însuși cuvîntul „éclatent”, ca și în-tregul context ar fi trebuit să-i semnalizeze absurditatea pe care a scris-o.

La p. 25 : „cordelierii” vechii revoluții franceze, amintiți în text, sînt transformați de d-ra Kurz în inexistenții ei „franciscani”. Nemulțumindu-se cu atît, ea transformă „le prolétariat de la petite bourgeoisie” — proletariatul micii burghezii — în „proletariatul, mica-burghezii”. Pur și simplu neglijență !

La p. 26 : ea traduce contre-mâtres prin *subcîrmaci*, în timp ce aici înseamnă *maistru*, iar *chefs d'ateliers* sînt dispecerii din întreprinderile industriale.

La p. 30 : „Paris capitulait avant le 15 sans l'irritation des patriotes”.

Kurz traduce : „Parisul capitula înainte de 15, fără nici o agitație din partea patrioților”. Ar fi fost corect dacă originalul ar fi arătat astfel :

„Paris capitulait etc. sans irritation de la part des patriotes” (în timp ce acolo figurează : „sans l'irritation des patriotes”).

Așadar, sensul este exact cel opus : „Dacă nu ar fi existat agitația patrioților, Parisul ar fi capitulat înainte de 15”.

Și aici, în această frază foarte simplă, întîlnim o nouă probă de cea mai crasă neglijență.

La p. 32 : „Jules Favre demandait à Trochu sa démission”.

Kurz traduce : „Jules Favre i-a cerut lui Trochu eliberarea sa din funcție”. Întrucît un om nu se poate elibera singur din postul său, ci doar șeful său îl poate elibera, această propoziție nu poate avea alt sens decît că Jules Favre cerea consimțămîntul lui Trochu ca el, Favre, să părăsească funcția pe care o deținea. De fapt, Jules Favre îi cerea lui Trochu ca acesta să *demisioneze*, ceea ce nu este, dealtfel, decît traducerea textuală a cuvîntului „démission”.

99

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Ștampila poștei : Londra, 21 aprilie 1877]

Dragă prietene,
Miine (duminică) te așteptăm la masă (la ora două).
Sint foarte grăbit. Salutări din partea d-nei Marx.

Al d-tale,
K. M.

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

100

Engels către B. Lindheimer

la Londra

(Ciornă)

[Londra] 21/4/77

D-lui B. L[indheimer]

Ultima oară când ați fost la mine v-am declarat categoric că, în afară de lira sterlină pe care v-am împrumutat-o, nu vă mai pot da nimic și ați recunoscut că acest lucru este de la sine înțeles. Eu nu mă pot abate de la spusele mele, și aceasta cu atât mai mult cu cât, după cum singur declarați, dv. puteți oricând obține bani de la prietenii dv. din City, impedimentul constituindu-l doar faptul că vă este neplăcut să vă hotărâți la acest demers. Judecînd mai bine lucrurile, este de neconceput că vă este mai greu să vă adresați amicilor dv., care vă cunosc pe dv. și situația dv. și căroră le-ați fost recomandat, decît mie, care vă sint tot atât de străin pe cît îmi sinteți dv. mie. În orice caz, eu nu vă pot scuti de acest demers, deoarece și așa mă aflu foarte des în situația de a întinde o mină de ajutor tovarășilor de partid care nu cunosc în City persoane de

la care ar putea obține împrumuturi. De aceea, vă rog, pe cât de politicoasă, pe atât de categoric, să considerați rindurile de față drept *ultimul meu cuvânt*.

Cu respect.

E.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

101

Marx către Piotr Lavrovici Lavrov

la Londra

[Londra] 23 aprilie 1877
(*birthday of Shakespeare* ¹⁾)

Dragă prietene,

Îți trimit din partea fiicei mele Tussy un bilet (pentru două persoane) pentru stalul de la *Lyceum Theatre* ²⁾. Este pentru spectacolul de astăzi (luni). Se reprezintă „Richard al III-lea”. Ar fi bine să fii acolo imediat după ora șapte.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
În : „Letopisii marksizma”, Kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

102

Engels către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

Londra, 24 aprilie 1877

Dragă Bracke,

Vei avea dificultăți până să primești de la Paris clișeul, deoarece Lachâtre este în exil și guvernul a pus sechestru pe întreprinderea lui, iar administratorul ²⁾ este un ultrareacționar care face tot ce-i

¹⁾ — Ziua de naștere a lui Shakespeare. — *Nota trad.*

²⁾ Adolphe Quést. — *Nota red.*

stă în putință pentru a-i duce de ripă editura. Dealtfel, portretul este mizerabil, M[arx] abia dacă poate fi recunoscut în el³¹⁸; dacă vrei, îți putem trimite o fotografie mai reușită. Respectiva biografie ți-o voi scrie cu plăcere³²¹, dar ar trebui să-mi spui câte pagini de „Kalender”, minimum și maximum, dorești, ca să știu în ce spațiu să mă încadrez, de asemenea, comunică-mi și termenul de predare.

Am primit stenogramele celor trei dări de seamă pentru care îți mulțumesc³²². Păcat că n-ai avut o temă mai bună; când trebuie să te referi tot timpul la martori care deocamdată își tăinuiesc numele, situația nu este dintre cele mai plăcute. Cu toate acestea, scopul a fost atins, deoarece aprecierea pozitivă a cuvântării de către opinia publică este în afara oricărei îndoieli³²³. Cuvântarea lui Bebel este excepțională: clară, obiectivă, cu adresă exactă³²⁴.

N-aș fi bănuit niciodată influența lui D[ühring] dacă în două cuvinte L[iebknacht] nu mi-ar fi deschis ochii asupra adevăratei stări de fapt și nu mi-ar fi promis să îndrepte el lucrurile¹⁾. Convenisem categoric ca în fiecare săptămână să apară câte un articol²⁾. Când m-am plins de nerespectarea acestei condiții, L[iebknacht] m-a lăsat să aștepte mai bine de 10 zile — timp în care, deși el se afla la Leipzig, nu s-a observat nici urmă de vreo îmbunătățire a situației —, după care, în cele din urmă, mi-a scris să-l scutesc de reproșurile mele superflue — și atîta tot, nici un cuvînt despre o eventuală îndreptare a lucrurilor pe viitor. Întrucît nu am nici cea mai vagă idee despre influența pe care o exercită acum alte persoane asupra redacției, nu mi-a rămas nimic altceva de făcut decît să presupun cele de mai sus și să-l somez pe L[iebknacht] să-și respecte promisiunile. I-am scris că, dacă are chef, poate să arate oricui scrisorile mele referitoare la această chestiune, așa că, în ce mă privește, respectivele scrisori îți stau la dispoziție. Aici, oamenii literalmente mă bombardează cu reproșuri pentru faptul că eu permit să mi se publice articolele ca simple materiale de umplutură; nimeni nu mai are nici o continuitate. Și dacă te gîndești că această poveste se repetă cel puțin pentru a șasea oară, că la început mi se fac cele mai frumoase și mai ferme promisiuni, pentru ca apoi totul să se petreacă exact pe dos, vei înțelege că, în cele din urmă, ajunge să ți se facă lehamite.

Așadar, rușii sînt la București³¹⁹. Să sperăm că turcii vor pune imediat stăpînire pe toate punctele situate în dreptul fortărețelor de pe malul românesc al Dunării și că vor transforma aceste puncte în capete de pod întărite. Mă refer la Calafat (Vidin), Giurgiu (Rusciuk) și Călărași (Siliștra). În felul acesta, rușii s-ar vedea siliști

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 229—231. — *Nota red.*

²⁾ *F. Engels*, „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

să împresoare respectivele fortărețe de pe *ambele* maluri, adică să arunce în luptă un efectiv de trupe *dublu*, ceea ce le-ar răpi o groază de timp. Iar fiecare soldat pe care rușii sînt nevoiți să-l lase în România le facilitează turcilor lansarea unei ofensive în cîmp deschis împotriva acestora și le răpește rușilor posibilitatea de a cuceri fortărețele turcești. Sper, de asemenea, că Abdul Kerim va trimite în România, așa cum a promis, 20 000 de cerchezi, pentru a distruge căile ferate și a face o temeinică aprovizionare cu furaje. Cinste și glorie lui Strousberg, care a construit în așa fel căile ferate române, încît s-au dovedit extrem de șubrede și refuză încă de pe acum să-i servească pe ruși.

Referitor la regulamentul meseriilor. Cross, ministrul englez de interne, a introdus un bill care înglobează toate legile cu privire la reducerea timpului de muncă, foarte numeroase și adeseori contradictorii, într-un *singur* act legislativ³²⁵, făcîndu-le abia astfel aplicabile. Am să încerc să mi-l procur și să ți-l trimit d-tale sau lui Liebkn[echt], pentru ca măgarii liberali să vadă, în sfîrșit, în ce inițiative cutează să se lanseze aici un ministru conservator.

Se închide poșta și e ora mesei. Salutări tuturor prietenilor.

Al d-tale,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : „Archiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

103

Engels către B. Lindheimer

la Londra

(Ciornă)

26/4/77

D-lui B. L[indheimer]

Tot ce mi-ați relatat la început în legătură cu rudele și relațiile dv. în City contravine în așa măsură actualelor dv. afirmații, încît, din păcate, nu mai pot pune nici o bază pe spusesele dv. Dacă rudele

dv. nu vor nici măcar să vă încredințeze bani de drum, iar preinșii dv. amici din City pur și simplu vă trimit la societatea germană, toate acestea nu fac decît să-mi sporească și mai mult suspiciunile. Pe tovarășii de partid la care vă referiți¹⁾ nu-i cunosc și apoi o recomandăție generală din partea lor nu ar avea prea multă greutate după cele petrecute. De aceea, cu regret, mă văd în situația de a nu mai putea face nimic pentru dv. în această chestiune.

Cu stimă

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

104

Engels către B. Lindheimer

la Londra

(*Ciornă*)

[Londra, 3 sau 4 mai 1877]

Nu înțeleg realmente de ce îmi revine mie obligația de a vă asigura banii de drum. Dv. singur trebuia să știți cît vă vor ajunge banii și să vă întoarceți acasă la timp, căci ați venit aici pentru speculații, și nu ca muncitor. Ați lăsat să treacă timpul și acum îmi solicitați sprijin mie, care personal vă sint complet necunoscut. Nu mi-ați prezentat nici un fel de acte care să vă ateste identitatea sau situația, căci carnetul de membru al partidului nu poate fi folosit drept legitimație. Relatările dv. despre situația și cunoșcutii dv. sint în flagrantă contradicție cu cele pe care ați fost nevoit să mi le împărtășiți ulterior. În sfirșit, încercați să forțați o întrevvedere cu mine în casa mea într-un mod care mă silește să vă închid ușa în nas.

Dacă, trecind peste toate acestea, vă trimit un mandat de 1 l. st. la oficiul poștal din Gower Street, o fac numai pentru a vă oferi ultima șansă de a-mi dovedi că meritați un tratament mai bun decît

¹ Hoffmann și Immhof. — *Nota red.*

acela la care m-ați silit să recurg pînă acum. Fiți amabil și confirmați primirea banilor.

Cu stimă

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

105

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra] 26 mai 1877

Dragă Bracke,

Materialele destinate d-rei Kurz au fost expediate astăzi din Londra. Săptămîna viitoare va primi (cu excepția doar a anexelor, după cum am impresia) toate modificările pe care le mai are Lis-sagaray de trimis.

În general, aș vrea să atrag atenția asupra următoarelor :

1. *Este de la sine înțeles* că Kurz avea datoria să trimită odată cu *propriul ei manuscris* tot ceea ce a primit de la L[issagaray] sub *formă de manuscris*. Avînd în vedere maniera ei magistrală de a traduce (vezi *cîteva* probe noi pe verso), cum pot eu să-i corectez lucrarea fără manuscrisul lui L[issagaray] ? Sînt convins că din această cauză s-au și strecurat tot felul de inadvertențe.

2. Ea putea să-și imagineze că L[issagaray] are nevoie de acest manuscris pentru cea de-a doua ediție franceză a lucrării sale.

În general, traducerea, acolo unde nu este pur și simplu inexactă, este stîngace, plată și anostă. S-ar putea însă ca aceasta să corespundă, într-o anumită măsură, gustului german.

Cu salutări cordiale.

Al d-tale,
K. M.

Așadar, fii amabil și insistă ca această K[urz] să-ți trimită, în *primul rînd*, manuscrisul lui L[issagaray] pe care l-a terminat de tradus (pentru a i-l inapoia ; mi-l poți trimite mie odată cu corectura) și, în *al doilea rînd*, să anexeze întotdeauna manuscrisul pe

care l-a tradus la propriul ei manuscris, pentru ca eu să pot confrunta traducerea cu originalul. În general, manuscrisul suplimentar nu este voluminos.

Pasajul tăiat de mine la p. 73 trebuie citit astfel :

„Această eliberare, el (poporul) o aștepta de la comuna autonomă, care etc. etc. ar fi rezolvat problemele în mod de-sine-stătător, în cadrul granițelor pe care le reclamă menținerea unității naționale. În locul reprezentantului, care poate etc., trebuia etc., excrescenței monarhice a societății, «statului», care devorează etc., reprezintă anumite interese de clasă, care etc. — el îi opunea delegația comunelor înzestrate cu o viață proprie, care trebuia etc. să administreze interesele ei naționale generale”.

Exemple

p. 49 : „À l'appel de son nom il a voulu répondre”, d-ra Kurz traduce : „El a vrut să fie la înălțimea apelului care i s-a adresat”. Pură ineptie ! Trebuia să fie : „Cînd a fost strigat numele lui, el a vrut să răspundă etc.”

{ *tot acolo* : „les yeux... brillants de foi républicaine” ; *foi* nu înseamnă aici „cinste” { în general nu are niciodată acest sens, decît în expresia : Pe cinstea mea ! (ma foi) }, *ci* înseamnă *credință*, *convingere* etc. Am lăsat, totuși, formularea de față pentru că, în general, nu-mi plac asemenea fraze în germană, așa că mi-e absolut egal dacă rămîne într-un fel sau altul. }

p. 51 : „des intrigants bourgeois qui couraient après la députation” ¹⁾, K[urz] traduce : „care fug după deputație”. Un elev din clasa întâi de liceu n-ar fi putut traduce mai prost.

p. 51 : „pour statuer en cas de doubles nominations”, K[urz] traduce într-un mod strigător la cer : „pentru ca într-un caz extrem (ce mai e și asta ?) să facă numiri duble” !!! Trebuia să fie : „pentru a decide în cazul unor numiri duble”.

p. 54 : „une permanence”, ea traduce prin „ședință permanentă” (ce drăcie mai e și asta ?). Trebuia să fie : „comitet permanent”.

p. 59 : în loc de „poliță expirată”, ea traduce „obiecte de comerț expirate” (!!!).

p. 70 : „l'intelligence etc. de la bourgeoisie de cette époque” ²⁾, ea traduce prin : „a marii burghezii în acest moment” (!). Epoca nu este tot una cu *momentul*, după cum linia nu înseamnă un *punct* în spațiu.

¹⁾ — „intriganți burghezi care vinează locuri de deputați”. — *Nota trad.*

²⁾ — „dezvoltarea intelectuală etc. a burgheziei din această epocă”. — *Nota trad.*

p. 75: ea traduce „C'est que la première note est juste” prin „Pentru că prima socoteală (!) a fost exactă”. Or, trebuia să fie „Pentru că din capul locului s-a adoptat tonul potrivit”.

p. 90: „plumitifs” — „scribi”, ea traduce prin *registre de gre-fier !!!*

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

106

Engels către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

Londra, 25 iunie 77

Dragă Bracke,

Multe mulțumiri pentru cele 15 l. st., 1 șiling și 2 pence trimise de d-ta reprezentînd dobînda ; le-am primit și le-am trecut, cu mulțumiri, la activul d-tale.

Onorariul de 30 de mărci trece-l, pentru liniștirea conștiinței, în contul fondului d-tale electoral ³²⁶.

Ce va mai fi cu următorul „Kalender”, vom mai vedea. Mai avem doar aproape un an înainte.

Astăzi voi trimite la Leipzig începutul secțiunii economice din „Dühring”. Liebknecht susține că hotărîrea congresului nu afectează cituși de puțin articolele ⁹⁴ mele. Și eu cred la fel, deoarece congresul nu are nici o cădere să hotărască unilateral asupra articolelor mele sau să anuleze fără consimțămîntul meu obligațiile asumate de Liebk[necht] față de mine în virtutea unei hotărîri a congresului de anul trecut ³²⁷.

Ești un om pe care bolile îl chinuie cumplit. S-ar părea că Braunschweigul are o climă îngrozitor de nesănătoasă. Podagră, reumatism, pojar și pe deasupra încă o boală necunoscută, și se face părul măciucă ! Să sperăm că totul va trece cu bine.

Mărunt și jalnic tip trebuie să fie acest Helmholtz, din moment ce s-a putut supăra din cauza afirmațiilor unui Dühring, și încă în asemenea măsură, încît să pună Facultatea din Berlin în fața alternativei : sau Dühring, sau eu ! ³²⁸. Ca și cum din punct de vedere științific toate scrierile d-lui Dühring, cu toată invidia furibundă care le străbate, ar face măcar cît o ceapă degerată ! Dar, ce-i drept, oricît

de excepțional ar fi Helmholtz ca experimentator, ca gânditor nu-l depășește cituși de puțin pe D[ü]hring]. Și apoi, în persoana profesorului german, micul-burghezism și provincialismul german ajung la expresia maximă, și asta mai ales la Berlin. Unde în altă parte un savant de talia lui Virchow, de pildă, ar fi putut aspira la funcția de consilier municipal ca la o realizare supremă !

O să te miri grozav cînd o să vezi de ce sînt în stare turcii. Măcar de-am avea și noi în Germania un parlament ca cel de la Constantinopol ! Atita timp cît masa poporului este sănătoasă — în cazul nostru, țăranul turc și chiar proprietarul funciar turc de mijloc —, și ea este sănătoasă, o asemenea comunitate orientală poate suporta cele mai neașteptate lovituri. Patru sute de ani de corupție, de metropolă, moștenită de la bizantini, ar fi dus de ripă orice alt popor, turcii însă n-au decît să înlătore stratul de sus și vor fi în stare să-și măsoare forțele cu Rusia. Trădarea și venalitatea comandanților de oști și ale comandanților de fortărețe, cheltuirea nesăbuită a fondurilor destinate armatei, escrocheriile de tot felul, într-un cuvînt, tot ceea ce ar fi ruinat orice alt stat, toate acestea există, ce-i drept, în Turcia cu vîrf și îndesat, dar nu în asemenea măsură încît ea să sucombe sub apăsarea lor. Singura primejdie pentru turci o constituie intervenția diplomației europene, și îndeosebi engleze, care îi împiedică pe turci să-și folosească nestîngerit mijloacele de luptă și le pretinde să suporte ca resemnare cele mai revoltătoare provocări. Așa, de pildă, dacă românii le deschid rușilor porțile țării ³¹⁹, turcii trebuie să considere aceasta drept un act de *neutralitate* și să nu ocupe sau să întărească capetele de pod ale fortărețelor lor de peste teritoriul valah ¹⁾. Ferească sfîntul ! Aceasta ar însemna încălcarea neutralității române ! Iar turcii au fost atît de naivi, încît au dat curs acestor cîntece de sirenă ale englezilor și austriecilor, reducînd astfel la jumătate capacitatea de rezistență a fortărețelor lor de la Dunăre !

Trecerea Dunării la Măcin de către ruși, pe care i-am prezis-o lui Marx încă cu 3 săptămîni în urmă, este o dovadă a incapacității lor de a forța trecerea într-un punct unde ar fi fost avantajăți, și anume în nordul Dobrogei ³²⁰. Rușii vor trebui să trimită prin Dobrogea cel puțin 2—3 corpuri de armată dacă vor să cucerească poziția Cernavodă—Constanța, numai că tare aș vrea să știu cum vor reuși să-i hrănească pe toți acești oameni și cîți dintre ei vor ajunge la destinație. Rușii s-au văzut siliți să se angajeze într-o asemenea acțiune din cauza înfringerii muntenegrenilor, la care nu puteau să asiste cu brațele încruciate. Campania va începe, desigur, să crească în am-

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 237—238. — *Nota red.*

ploare, iar rușii se vor afla în fața alternativei : fie să trimită dincolo de Dunăre atâtea trupe cîte sînt necesare din punct de vedere militar, și atunci nu le vor putea hrăni ; fie să trimită mai puține, adică numai atîtea cîte ar putea hrăni, și în acest caz în curînd campania va eșua. Cu toate acestea, și pe Dunăre va ploua în scurt timp cu succese rusești, numai că ele nu vor avea nici o importanță.

Salutări cordiale.

Al d-tale,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : „Braunschweiger Volksfreund”,
1877, nr. 148

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

107

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

Londra, 2 iulie 77

Dragă Liebknecht,

Ne-ai fi scutit pe amîndoi de multe necazuri inutile dacă m-ai fi înștiințat fără întîrziere că suplimentul este tocmai pe cale să apară și că intenționezi să-mi publici articolele ¹⁾ în paginile lui. Din scrisorile tale anterioare nu puteam conchide decît că suplimentul nu va putea începe să apară înainte de luna octombrie și, pe deasupra, înglobat în revista ²⁾ anunțată pentru această dată ; ca urmare, am presupus că, în *poftida* hotărîrii luate, ai de gînd să publici continuarea articolelor mele în corpul ziarului „Vorwärts” ⁸⁴. De aici, toate îndoielile mele, în împrejurările date cît se poate de întemeiate.

I-am trimis lui Ramm trei articole și astăzi îi voi mai scrie încă o dată, pentru orice eventualitate, că articolele pot fi publicate în supliment. Al patrulea articol este gata, la al cincilea lucrez acum. Din păcate, sînt mereu deranjat și reținut în fel și chip, poimîine trebuie să plec pentru cîteva zile la Manchester ⁸⁵, iar apoi la mare din cauza soției mele suferinde ⁸⁴ ; acolo însă pot, totuși, să lucrez cîteva ore pe zi.

¹⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — Nota red.

²⁾ „Die Zukunft”. — Nota red.

În legătură cu Urquhart am luat măsuri pentru a stringe material³³⁰.

Se pare că la voi plouă cu procese, resp. cu condamnări. Ar trebui să propuneți un amendament la Codul penal care să permită ispășirea pedepsei, sau, mai exact, zăcutul în închisoare noaptea, ziua omul fiind liber.

După cum ni se pare nouă, „V[or]w[är]ts“ tratează prea ușor evenimentele din Franța¹⁰³. Ce-i drept, aceste evenimente nu îi afectează prea mult pe muncitori; ei știu acest lucru și spun: à vous maintenant, MM. les bourgeois, faites votre jeu !¹⁾. Și totuși, pentru dezvoltarea Franței este extrem de important ca actualul răgaz pînă la următorul avînt al mișcării muncitorești să aibă loc în condițiile unei republici burgheze, în care Gambetta & Co. se compromite, și nu ca pînă acum, sub jugul imperiului, cînd aceștia ar ajunge din nou populari, iar în momentul izbucnirii revoluției s-ar afla din nou la cîrmă; ca, în sfîrșit, disputa, complet lipsită de sens în Franța, declanșată în jurul *forme* de *stat* să înceteze, iar republica să apară drept ceea ce este: forma clasică de dominație a burgheziei și, totodată, forma clasică a descompunerii ei iminente. Dealtfel, și voi în Germania ați simți al naibii de acut repercusiunile victoriei reacțiunii în Franța³³¹.

Deocamdată, pe Dunăre, totul merge bine. O armată orientală, inutilizabilă în operațiuni strategice de anvergură, așa cum este armata turcă, n-avea cum să împiedice trecerea rușilor³³². În schimb, o asemenea armată orientală nu piere niciodată de pe urma prostiilor comise de ea însăși. Rămîne să vedem cum își vor hrăni rușii armatele pe care le țin în Bulgaria. Cu fiecare pas înainte, greutățile ce le apar în cale cresc în progresie geometrică, iar felul ciudat în care s-a comportat cea mai bună armată a lor, armata caucasiană din Armenia, sub focul inamicului nu le prevestește nimic bun. Între timp, Muntenegrul este făcut zob. Asta mă bucură în special din cauza lui G. Rasch³³³.

Al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în: „Archiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — acum este rîndul vostru, d-lor burghezi, jucați! — *Nota trad.*

108

Engels către Franz Wiede

la Zürich

(Ciornă)

[Ramsgate, 25 iulie 1877]

Stimate domn,

Trebuie să-mi cer scuze pentru etc.

În ceea ce privește colaborarea mea la revista ¹⁾ pe care intenționați s-o scoateți, în momentul de față nu vă pot promite, din păcate, nimic precis. De îndată ce voi termina analiza critică a concepțiilor lui Dühring scrisă pentru „V[or]w[är]ts” ²⁾, va trebui să-mi concentrez toate forțele în vederea unei lucrări ample de-sine-stătătoare ³⁾, pe care am conceput-o de cîțiva ani, dar pe care pînă în prezent n-am reușit să o realizez, atît din cauza unor factori externi, cît și a colaborării mele la organele de presă socialiste. Cînd ai deja în spinare 56 de ani trebuie să te hotărăști, în sfîrșit, să-ți raționalizezi timpul, pentru ca, pînă la urmă, lucrările aflate în pregătire să fie finalizate. Dacă se va produce vreun eveniment în legătură cu care voi considera din nou necesar să mă manifest public, stabilind unde anume o voi face, în „V[or]w[är]ts” sau în alt organ de presă, voi ține seama de întreaga conjunctură și, în cazul în care voi alege ultima alternativă, dintre toate „revistele științifice” avute în vedere, după cît pot prevedea acum, mă voi adresa cu plăcere în primul rînd revistei dv. Dacă, prin urmare, deocamdată nu vă pot face nici un fel de promisiuni certe, vă rog să puneți aceasta numai pe seama celor arătate mai sus, și nu a unei atitudini indiferente față de o revistă care mă interesează foarte mult, căreia îi urez numai succes și la care m-am și abonat prin librarul meu.

Cu profund respect etc.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ „Neue Gesellschaft”. — Nota red.

²⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — Nota red.

³⁾ F. Engels. „Dialectica naturii”. — Nota red.

109

Engels către Natalie Liebknecht

la Leipzig

2, Adelaide Gardens
Ramsgate, 31 iulie 1877

Stimată d-nă Liebknecht,

V-aș ruga să fiți atît de amabilă și să faceți să-i parvină soțului dv. cu o ocazie sigură scrisoarea anexată³³⁴. Sper ca în cel mai scurt timp să fiți scutită de asemenea osteneală, și încă pentru vreme îndelungată. Soțiile prietenilor noștri din Germania trebuie să ia parte la lupta în care soții lor sînt angajați activ într-un mod care aici, pe pămîntul sigur al Angliei, ar părea ciudat soțiilor noastre. Nouă aici ne este ușor să vorbim și să criticăm, în timp ce în Germania pentru fiecare cuvînt imprudent sau insuficient chibzuit te paște închisoarea și despărțirea vremelnică de familie. Din fericire, femeile noastre din Germania nu se pierd cu firea dintr-atît și dovedesc prin fapte că faimosul sentimentalism feminin nu este decît o maladie de clasă proprie doar femeilor burgheze.

Calde salutări dv. și copiilor.

Al dv. sincer,
F. EngelsPublicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

110

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

2, Adelaide Gardens Ramsgate,
31 iulie 77

Dragă Liebknecht,

Am primit ambele tale scrisori, cea din 21 și cea din 28. Vreau să sper că eșecul dühringismului este definitiv și că povestea asta nu mai poate fi reinnodată. Oricum ar fi, organele de partid s-au com-

promis pentru că s-au lăsat induse în eroare și i-au atribuit lui Dühring o importanță științifică deoarece... era urmărit de prusieni ! Și așa au judecat toți cei pe care i-am văzut ³²⁸.

Vahl[teich] a folosit *realmente* expresiile de marxiști și dühringieni ; ele figurau imediat după congres în toate ziarele care au publicat cuvîntarea lui în ședința deschisă (în cadrul căreia a și rostit aceste cuvinte) ³³⁵. Nici eu nu cred că el se va deține de propriile-i cuvinte. Pentru mine, faptul că acum stă la răcoare nu constituie un motiv de a mi-l imagina mai bun decît este în realitate.

Elisée Reclus nu este decît un compilator ordinar, în rest nu-i nimic de capul lui. Întrucît el și fratele lui s-au numărat printre *fondatorii* Alianței secrete ⁶¹, îți va putea relata, în caz că vrea, mai multe adevăruri în această privință decît poți tu să-i spui lui. Dacă mai este în tabăra acestor indivizi sau nu, asta nu mai contează ; din punct de vedere politic este confuz și impotent.

Eu n-am spus niciodată că *masa* adeptilor voștri nu vrea știință autentică. Eu m-am referit la *partid*, și acesta este așa cum se prezintă singur în fața opiniei publice, în presă și la congrese. Iar acum, în cadrul partidului tonul îl dau semidoctii și ex-muncitorii cu ifose de scriitori. Dacă, așa cum susții tu, oamenii aceștia nu reprezintă decît o minoritate neînsemnată, va trebui, totuși, să țineți seama de ei, chiar și numai pentru faptul că fiecare dintre ei își are adeptii lui. Decăderea morală și intelectuală a partidului datează din momentul unificării ; ea ar fi putut fi evitată dacă atunci s-ar fi dat dovadă de mai multă prevedere și perspicacitate. Un partid sănătos se debarasează cu timpul de tot ce reprezintă un balast, dar acesta este un proces de lungă durată și anevoios, iar maselor nu trebuie să li se inoculeze microbul unei boli pentru simplul motiv că sînt sănătoase.

Pentru „Zukunft“ este pur și simplu un noroc că scrisoarea ta a sosit tocmai la timp pentru a mă împiedica să răspund afirmativ, așa cum eram gata să fac, ofertei lor de colaborare ¹¹⁹. O ofertă din partea unei redacții *absolut anonime*, care nu poate prezenta nici o garanție în susținerea caracterului ei științific, în afară de hotărîrea congresului, ca și cum un congres ar putea conferi unei reviste un caracter științific ! Ce pretenții, să ne încredințăm manuscrisele noastre unor oameni absolut necunoscuți, care ar putea să se dovedească a fi cei mai înrăiți dühringieni !

Spui că Wiede este coredactor. Iar el însuși m-a invitat încă de pe data de 20 a lunii în curs să colaborez la o revistă ¹⁾ pe care intenționează să o fondeze la **Zürich**.

¹⁾ „Neue Gesellschaft“. — Nota red.

Într-un cuvînt, m-am săturat de atîta confuzie, de aceste permanente proiecte nechibzuite și pripite. Eu nu mă mai pot lansa în nici un fel de angajamente, chiar și numai datorită faptului că acum trebuie să mă achit, în sfîrșit, de propriile mele lucrări de proporții mai mari. Îl mai am de terminat pe „Dühring”, iar după aceea nu voi mai scrie decît articole, și numai atunci cînd eu însumi voi considera că este absolut necesar. Și dacă se va găsi vreo revistă care să nu fie organ de partid, o voi prefera pe aceasta, pentru a nu mă mai expune unor noi dezbateri în cadrul congreselor⁹⁴. Căci pentru lucrări științifice nu există un for democratic, și o singură experiență îmi ajunge.

Ar trebui să pleci la Gand³³⁶ și de acolo să vii la Londra. Bineînțeles, noi nu vom veni la Gand, altminteri de ce ne-am mai retras la Haga²⁵⁹ din activitatea practică? Dacă vii prin Anvers, ajungi foarte repede și foarte ieftin la Londra, iar la mine te așteaptă întotdeauna o cameră pregătită.

Trebuie să închei, a sosit ora mesei.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

111

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra] 1 august 1877

Dragă Bracke,

La sfîrșitul acestei săptămîni sau la începutul următoarei voi părăsi Londra, plecînd pe continent, deoarece starea sănătății mele impune un tratament¹²⁷. În acest interval de timp îmi este interzisă orice fel de activitate și de aceea, pentru revizuirea traducerii cărții lui L[issagaray], va trebui să te adresezi altcuiva, căci *fără o confruntare* traducerea nu poate fi publicată. (Poate că C. Hirsch îți va indica pe cineva.)

Bineînțeles că [Lissagaray] n-a fost deloc încântat că timp de o lună n-a avut nici un somn de viață de la d-ta și de aceea îi consider nemulțumirea perfect îndreptățită.

Al d-tale sincer,

K. M.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

112

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

Londra, 8 august 77

Dragă Bracke,

Am primit scrisoarea d-tale. Astăzi plec¹²⁷. Peste citeva zile (poate chiar peste două) vei primi la Ems o scrisoare la *post restant*.

Engels nu-ți poate fi de folos acum ; se află la mare⁶⁴ și în curînd va pleca din nou, poate în Jersey, sau la Manx, sau în altă parte³³⁷. Și apoi, pînă și puținul timp pe care, în aceste condiții, îl poate afecta lucrului îi este în întregime monopolizat.

În ce-l privește pe B. Becker, *protestez categoric împotriva intenției de a-l coopta în vreun fel la lucrarea lui Lissagaray*. El s-a exprimat în modul cel mai ordinar referitor la mine și la Engels — de d-ta nici nu mai vorbesc —, mai întii la Paris, acum la Londra (unde se află deja de două luni) și se ferește cit poate să-mi iasă în cale. Toată inverșunarea lui se datorează, după cum am și fost informat de la Paris, tocmai faptului că d-ta editezi cartea lui Lissagaray. In-sultele și intrigile lui mă lasă absolut indiferent, dar nu pot îngădui în nici un caz ca acest individ să aibă vreun amestec oarecare în lucrarea lui Lissagaray.

În ceea ce o privește pe Isolde¹⁾, se pare că se pricepe mult mai bine la stors bani decît la tradus.

Al d-tale,

K. M.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Isolde Kurz. — *Nota red.*

113

Marx către Maltman Barry

la Londra

[Neuenahr] 15 august 1877

Dragă Barry,

Adresa mea este : dr. K. Marx, Hotel Flora, *Neuenahr, Prusia Renană*. *Neuenahr* este denumirea satului ; stațiunea aceasta cu ape minerale nu se poate numi nici măcar tîrugușor. Este total izolată de restul lumii : în toată valea Ahrului nu există cale ferată.

Am citit în „*Times*” — în sala de lectură a hotelului — că ai publicat o informare cu privire la o inițiativă în problema orientală³³⁸. Scrie-mi, te rog, și mie despre succesele pe care le-ai obținut în această direcție.

Al d-tale sincer,
K. M.

Fii, te rog, amabil și onorează-mi cecul anexat, de 40 l. st., trimițindu-mi două bancnote de 20 de lire (firește, în bilete emise de Banca Angliei) într-o scrisoare *recomandată*, prin Ostende, la *adresa menționată* mai sus. Îți scriu încă o dată numele satului : *Neuenahr* (*Hotel Flora* se numește casa în care locuiesc).

Publicat pentru prima oară
în : „*Annali*”, an. I, Milano, 1958

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

114

Marx către Wilhelm Bracke

la Ems

[Neuenahr] Hotel Flora
18 august 77

Dragă Bracke,

Trimite-mi coala opt¹⁾.

N-ai putea veni aici pentru o jumătate de zi ? Nu este departe de Ems.

¹⁾ Din lucrarea lui P. Lissagaray. „*Histoire de la Commune de 1871*”. — *Nota red.*

În ce-l privește pe B. Becker, la început a încercat să te discrediteze în fața lui Hirsch și Kaub, prezentându-te drept un „escroc” (am reușit, fără știrea lui Becker, să contracarez atacul). Nu e de mirare că acum recurge la manevre exact contrare. Cel mai bun lucru e să te faci că nu-l cunoști.

Hirsch este un om absolut de încredere, cu o mare putere de sacrificiu; marea lui slăbiciune este necunoașterea oamenilor, drept care cei ce se pricep să simuleze entuziasm pentru cauză îl pot trage ușor pe sfoară, chiar dacă nu pentru multă vreme.

Sper să te văd aici și să-ți fac cunoștință cu soția și cu fiica mea (cea mai mică ¹⁾) e cu noi aici).

Cu salutări prietenești.

K. M.

Publicat pentru prima oară
În: „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

115

Marx către Wilhelm Bracke

la Ems

24 aug. 77
Hotel Flora, Neuenahr

Dragă Bracke,

Îmi pare foarte rău că, date fiind actualele condiții, întâlnirea noastră nu mai poate avea loc, pentru că altminteri ar însemna să-ți întrerupi cura, ceea ce nu e deloc recomandabil.

Am început imediat să citesc corectura ²⁾, dar a trebuit să întrerup lucrul odată cu sosirea prietenului meu, profesorul Schorlemmer din Manchester, care, dealtfel, nu va rămîne aici decît citeva zile. Scrisoarea adresată d-tale, pe care am început-o tot *ieri*, nu o voi putea termina decît după ce voi parcurge corectura, deoarece voi avea cîteva observații de notat în ea.

Apropo. Am primit din Londra o scrisoare de la prietenul meu Maltman Barry (e scoțian), domiciliat acolo. A făcut parte din Consi-

¹⁾ Eleanor Marx. — Nota red.

²⁾ la lucrarea lui P. Lissagaray, „Histolre de la Commune de 1871”. — Nota red.

liul General de la Londra și este cel mai entuziast și mai activ tovarăș de partid din Anglia. El mă anunță că pleacă la Congresul de la Gand ³³⁶ și ar dori o *scrisoare de recomandare către delegații germani*, în cazul că vor veni și ei. Fii atît de bun și trimite-mi pentru el cîteva rînduri în acest sens.

Cu salutări prietenești.

Al d-tale,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

116

Engels către Natalie Liebknecht

la Leipzig

122, Regent's Park Road
N.W. Londra, 4 sept. 1877

Stimată d-nă Liebknecht,

Vă scriu în grabă cîteva rînduri ca răspuns la amabila dv. scrisoare din 28 luna trecută. Liebknecht spunea că după Congresul de la Gand ³³⁶ va trece pe la Londra ; la întoarcerea mea de la Rams-gate ⁸⁴ am aflat că acest congres se va ține între 9 septembrie (duminica viitoare) și 17 septembrie (o săptămîină mai tîrziu ¹⁾). În ce mă privește, miine voi pleca împreună cu soția, la indicația medicului, pentru două săptămîni în Scoția, timp în care, de regulă, sînt în imposibilitate de a întreține o corespondență. În orice caz, cred că joi 20 sau cel mai tîrziu vineri 21 voi fi înapoi, așa că, dacă Lieb-knecht sosește aici chiar pe 18, nu va fi aici decît cu cel mult două zile înaintea mea. În plus, în acest interval de timp voi ține legătura telegrafic cu casa, pentru a afla cînd sosește. Persoanele care în lipsa noastră ne îngrijesc casa au fost instruite să-i asigure lui Liebknecht, la sosire, tot confortul ; camera lui este gata pregătită și sînt încredințat că instrucțiunile mele vor fi respectate. Nu știu încă

¹⁾ Engels a notat greșit : duminica a căzut nu pe 17, ci pe 16 septembrie. —
Nota red.

sigur dacă pînă atunci familia Marx va fi din nou aici, dar, judecînd după ultimele știri primite de la ei, sînt aproape convins că așa va fi, deoarece din Neuenahr au și plecat, iar despre oprirea în Schwartzwald, pe care o proiectaseră inițial, nici nu s-a mai pomenit ⁴²⁷. Poate că de la d-na M[arx] ați aflat mai multe în acest sens decît noi aici ; în orice caz însă, din Gand L[iebknecht] poate afla ultimele noutăți scriindu-i cîteva rînduri d-nei Lafargue (cea de-a doua fiică a lui Marx), la Londra, pe adresa 225, Camden Road, N.W. Pentru cazul în care la sosirea lui nici M[arx], nici eu nu vom fi aici, el se poate adresa, în afara familiei Lafargue, și d-nei Longuet, fiica cea mai mare a lui M[arx] (30, Leighton Grove, Leighton Road, Kentish Town, N.W.), și-l va putea căuta și pe vechiul nostru prieten Lessner (12, Fitzroy Street, Fitzroy Square). În momentul de față, familia Longuet se află și ea la mare, la Yarmouth, dar în orice caz se va întoarce pînă la mijlocul lunii septembrie, nu pot însă să precizeze ziua.

Și eu sînt de părere că Liebknecht stă prea mult timp ; este foarte bine dacă nu dai prea multă importanță unor asemenea lucruri, dar asta nu înseamnă că trebuie să-ți faci un obicei din acest mod de viață sedentar. Că veți reuși să-l smulgeți din posturile de conducere (mai bine zis de avangardă) este, desigur, foarte puțin probabil ; cine a consacrat atîția ani acestei activități găsește în ea prea multe satisfacții și apoi, după o practică atît de îndelungată, curînd va ști cum să scape din hățișurile Codului penal. În orice caz, îngăduiți-mi să vă doresc din toată inima ca L[iebknecht] să înceteze de a-și mai petrece tot timpul cînd nu lucrează în închisoare, și tot timpul cînd nu e închis în Reichstag sau pe drumuri.

Ca răspuns la amabilele dv. urări, soția mea vă trimite cele mai calde salutări.

Cu multă prietenie.

Al dv.,
F. Engels

Intrucît nu știu dacă L[iebknecht] se află la dv., trebuie să vă rog să-i aduceți dv. la cunoștință conținutul acestei scrisori ³³⁹.

117

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

27 sept. 1877
41, Maitland Park Road
Londra, N.W.

Dragă prietene,

Din păcate, am găsit scrisoarea ta abia acum, cînd m-am întors de pe continent (unde m-au trimis doctorii)¹²⁷. Din această cauză se prea poate ca răspunsul meu să ajungă prea târziu. În rest, pater peccavi¹⁾. Dar blestemata de *insomnie*, care nu m-a părăsit tot anul, mi-a tăiat orice poftă de a mai scrie, deoarece, ori de cîte ori mă simţeam ceva mai bine, trebuia să mă pun serios pe treabă.

Dacă *Weydemeyer* nu a dat încă la tipărit broşura „*Kapital und Arbeit*”, aş vrea s-o mai revăd, deoarece originalul abundă în cele mai enervante greşeli de tipar³⁴⁰. Tu nici nu-ţi poţi imagina cum s-a purtat cu mine partidul, adică grupul din Chemnitz (reprezentat by²⁾ *Vahlteich*). Numai în urma insistenţelor lui *Liebknecht* şi datorită faptului că din Chemnitz treaba aceasta mi-a fost prezentată ca fiind extrem de presantă, m-am apucat de lucru înainte de a pleca la *Karlsbad*³, deşi eram cu nervii la pămînt. Şi n-a fost deloc o treabă uşoară, pe de o parte din cauza numeroaselor stupidenii comise de *Most*, pe de alta din cauza proporţiilor limitate ale broşurii (acest *Most* a acostat acum cu bine la d-l *Dühring*; este un tip vanitos, gata oricînd să folosească imediat ca material de publicat orice citeşte el). Perfect! Luni de zile, nici un semn de viaţă, cer explicaţii şi primesc din partea lui *Vahlteich* un răspuns „rece”, prin care sînt anunţat că broşurica se culege în scurtele răgazuri care rămîn în tipografia de *partid* după ce se tipăresc anunţurile filistine din Chemnitz! O neruşinare atît de crasă nu mi-a fost dat să mai întîlnesc! Aşa se face că tipărirea cărţii a durat aproape un an! Cînd, în sfîrşit, a apărut opusul, abunda în greşeli de tipar care denaturau sensul!

Pentru a evita noi pierderi de timp, poate ar fi mai bine să tipăriţi broşura în formula propusă de tine, iar pentru ediţia a doua îmi voi face corecturile direct în şpalturi (e mai uşor).

¹⁾ Tată, greşit-am (Biblia, Evanghelia cea după Luca, cap. 15, versetul 18). — *Nota red.*

²⁾ — de. — *Nota iraa.*

„*Manifestul comunist*” îl voi corecta împreună cu Engels, apoi ți-l voi trimite ție ²⁶².

Ad vocem ¹⁾, „*Capitalul*” și Douai :

În primul rînd, Douai are vreun editor ?

În al doilea rînd, ediția franceză mi-a răpit atita timp, încit eu personal nu mă voi mai angaja *niciodată* la vreo traducere. Tu trebuie să știi dacă Douai cunoaște în suficientă măsură limba *engleză* pentru a traduce *singur* toată lucrarea. Dacă este în stare, are în întregime consimțămîntul și binecuvîntarea mea. Dar în cazul acesta :

În al treilea rînd, la traducere, el trebuie să folosească, alături de ediția a doua germană, și *ediția franceză*, în care eu am mai introdus cîte ceva nou și în care expunerea este în mare parte substanțial îmbunătățită. Încă *în cursul acestei săptămîni* îți voi trimite două lucruri :

1. *Un exemplar din ediția franceză pentru Douai.*

2. *O listă cu pasajele în care ediția franceză nu trebuie comparată cu cea germană*, ci în care baza trebuie să o constituie în întregime textul francez.

D-l *Uriele Cavagnari* pregătește la *Neapole* (după ediția franceză) ediția *italiană* a „*Capitalului*” ; el intenționează să-l tipărească pe spezele sale și să vîndă cartea la prețul de cost. Bun băiat !³⁴¹

Ceea ce-mi scrii tu despre germani nu mă miră cîtuși de puțin. Aici se întîmplă exact la fel. De aceea, Engels și cu mine ne-am îndepărtat complet de adunătura asta (tot așa și Lessner). Excepție face doar un prieten al meu, muncitor german, al cărui nume îmi scapă pe moment (cred că *Weyer* ²⁾) ; el este membru în Consiliul trade-unionurilor de la Londra și a făcut să fie adoptată singura rezoluție înțeleaptă (că în calitate de reprezentanți ai lor în Camera comunelor muncitorii trebuie să aleagă numai muncitori) la rușinosul Congres al trade-unionurilor de la Leicester ³⁴², unde burghezii au jucat rolul de patroni, iar printre ei și d-l *Th. Brassey*, mare escroc și milionar, fiul faimosului magnat al căilor ferate *Brassey*, care „a luat în antrepriză” Europa și Asia.

Congresul de la *Gand* ³⁴⁶, cu toate lipsurile lui, a avut, totuși, și părți bune, cel puțin aceea că *Guillaume et Co.* au fost total abandonați de vechii lor aliați. Numai cu mare greutate au putut fi opriți muncitorii flamanzi să nu-i tragă o bătaie zdravănă marelui *Guillaume*. Flecarul de *De Paepe* și cu *Brismée* i-au improșcat cu

¹⁾ *Cu privire la.* — *Nota trad.*

²⁾ *Adam Weiler.* — *Nota red.*

insulte pe Guillaume et Co. ; la fel și d-l John Hales. Acesta din urmă s-a conformat indicațiilor lui... *Barry*, pe care eu l-am convins să plece la congres, în parte ca participant la congres (nu știu ca al cui delegat) și în parte în calitate de corespondent al ziarului „*Standard*” (Londra)³⁴³. În ce mă privește, eu nu mai vreau să mai am niciodată de-a face cu Jung și Hales, dar a doua trădare pe care ei au comis-o față de jurassieni este binevenită. *Barry* este aici factotumul meu ; el s-a ocupat și de reporterii de la „*Times*” (acest ziar s-a dispensat de serviciile d-lui *Eccarius*). Prin intermediul lui, eu am susținut luni de zile *incognito* atacul împotriva rusomanului Gladstone în fashionable press¹⁾ din Londra („*Vanity Fair*” și „*Whitehall Review*”), ca și în presa de provincie din Anglia, Scoția și Irlanda, am dezvăluit escrocheriile acestuia în combinație cu agenta rusă *Novikova*, cu Legația rusă de la Londra etc. ; și tot prin intermediul lui mi-am exercitat influența asupra deputațiilor englezi din cele două Camere, care s-ar lua cu mîinile de păr dacă ar afla că Red-Terror-Doctor²⁾, cum îmi spun ei mie, este inspiratorul lor în problema crizei orientale.

Această criză marchează o nouă cotitură în istoria Europei. Rusia, a cărei situație am studiat-o din surse *rusești* originale, oficiale și neoficiale (acestea din urmă sînt accesibile numai unui număr restrîns de persoane, dar mie mi-au fost procurate de prietenii mei din Petersburg), se afla deja de multă vreme în pragul unei revoluții ; toate elementele necesare erau deja coapte. Explozia a fost devansată cu mulți ani datorită loviturilor date de bravii turci nu numai armatei ruse și finanțelor ruse, ci și personal *dinastiei* care comandă armata (țarului, succesorului la tron și celorlalți șase Romanovi). Revoluția va începe secundum artem³⁾, cu tot felul de cochetării constituționale, et puis il y aura un beau tapage⁴⁾. Dacă mama natură nu ne va fi din cale-afară de vitregă, vom mai apuca și noi acest triumf !

Prostiile pe care le fac studenții ruși nu sînt decît un simptom care nu are în sine nici o însemnătate, dar sînt, totuși, un simptom. Toate păturile societății ruse se află în prezent într-o stare de totală decădere sub aspect economic, moral și intelectual.

De data aceasta, revoluția va începe în Răsărit, unde pînă acum se afla bastionul inexpugnabil și armata de rezervă a contrarevoluției.

1) — presa distinsă. — *Nota trad.*

2) — Doctorul terorii roșii. — *Nota trad.*

3) — după toate regulile artei. — *Nota trad.*

4) — și apoi va urma un tărăboi în toată regula. — *Nota trad.*

D-l Bismarck urmărea cu satisfacție loviturile date de turci, dar nu voia ca lucrurile să meargă atât de departe. O Rusie prea slăbită nu mai era în stare să țină în șah Austria, așa cum s-a întâmplat în timpul războiului franco-prusian ! Și dacă acolo lucrurile vor evolua spre revoluție, ce se va întâmpla cu ultimul reazem al dinastiei Hohenzollernilor ?

Principalul în momentul de față este ca polonezii (în Regatul Poloniei) să-și vadă în liniște de ale lor. Numai de n-ar izbucni acum acolo nici un fel de tulburări ! Bismarck s-ar infiltra repede acolo și șovinismul rus ar trece iarăși de partea țarului. Dacă, în schimb, polonezii vor aștepta în liniște pînă cînd la Petersburg și Moscova se vor aprinde flăcările revoluției și dacă Bismarck va intra atunci ca salvator, Prusia își va găsi... Mexicul ei ³⁴⁴ !

Acest lucru eu l-am explicat în nenumărate rînduri polonezilor care se bucură de considerație printre compatrioții lor și cu care eu sînt în legătură.

În comparație cu criza orientală, *criza franceză* ³⁴⁵ este un eveniment absolut secundar. Să sperăm, totuși, că republica burgheză va triumfa, căci dacă 'nu, vechea poveste va începe de la capăt, și nici o națiune nu-și poate permite să repete prea des aceleași prostii.

Salutări prietenești din partea mea și a soției mele.

Al tău,
Karl Marx

Post-scriptum

Notarul Wessel din Geneva mi-a relatat povestea cu testamentul lui *Lingenau* ³⁴⁶.

Noi (adică executorii) trebuie să numim în America un procurist, iar tu ești omul cel mai potrivit pentru așa ceva. În primul rînd însă este absolut necesar să aflăm cum se prezintă lucrurile în America și dacă testamentul poate fi executat fără a se mai recurge la proceduri nesfîrșite. Îți voi rămîne îndatorat dacă te vei informa în această privință și-mi vei aduce și mie la cunoștință ce ai aflat.

Publicat pentru prima oară
În : „Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u. A an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

118

Engels către Hermann Engels

la Engelskirchen

Londra, 5 oct. 1877

Dragă Hermann,

La sfârșitul acestei luni (31 octombrie) am de făcut niște plăți în valoare de aproximativ 380 l. st. și, de aceea, aș fi bucuros dacă mi-ai putea trimite cât mai curînd suma respectivă. Țin să precizez că mi-ar conveni foarte mult dacă lucrurile s-ar aranja în așa fel, încît mandatul să ajungă aici *înainte* de 31 (inclusiv cele trei zile de amînare, adică termenul de predare a banilor să fie cel tîrziu pe 27 luna curentă). Altminteri, avînd în vedere obiceiurile băncilor de aici, nu voi putea dispune de această sumă pe 31, și să faci o operație de scont pentru o persoană care nu este implicată în afacere, este întotdeauna un lucru dificil, iar uneori chiar imposibil fără a pune în mișcare o serie întreagă de alte persoane ; în afară de aceasta, eu cred că societății bancare din B[armen] îi este indiferent dacă termenul de plată este fixat peste 10 sau peste 3 zile.

Vara aceasta am hoinărit în toată legea : șapte săptămîni la mare⁸⁴, apoi două săptămîni în Scoția⁸⁷, dar trebuie să spun că mi-a și priit grozav.

Cred că acum recunoști că am apreciat corect capacitatea de rezistență a turcilor și slăbiciunea rușilor în ofensivă. La anul, turcii vor fi de două ori mai tari, pentru că peste iarnă își pot instrui oamenii. Dacă în timpul iernii rușii *nu-și* vor retrage armatele peste Dunăre — ceea ce nu prea cred —, o să aibă surprize foarte neplăcute. Căci sloiurile care plutesc pe Dunăre nu au nici un respect față de podurile de vase, chiar dacă acestea aparțin țarului Rusiei. Dealtfel, orice s-ar întimpla, pînă la sfârșitul anului 1878, Rusia își va avea constituția ei și, odată cu aceasta, și a doua ediție a revoluției franceze din 1789—1794.

Omul care realmente i-a împiedicat pe turci să le vină de hac rușilor este cumnatul sultanului ¹⁾, Mahmud Damad Pașa, prietenul lui Ignatiev, de care s-a lăsat cumpărat încă cu mult timp în urmă. Atunci cînd vei auzi că a fost răsturnat, vei putea fi sigur că războiul

¹⁾ Abdul Hamid al II-lea. — *Nota red.*

va începe să fie dus cu mult mai multă energie. Lui i se datorește și rechemarea lui Mehmed Ali.

Calde salutări Emmei¹⁾, copiilor și tuturor fraților și surorilor.

Al tău,
Friedrich

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Deutsche Revue”, Jg. 46, Bd. 3, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

119

Engels către Ludwig Kugelmann

la Hannover

Londra, 12 oct. 1877

Dragă Kugelmann,

Îți scriu în mare grabă (am în vizită un chimist din Mannheim²⁾ și un docent universitar din München) pentru a te anunța, așa cum m-ai rugat, că am primit scrisoarea ta și că, în măsura în care timpul și puterile mi-o vor îngădui, îi voi da bucuros d-lui Ecker informațiile necesare, de îndată ce voi ști mai exact ce anume vrea de la mine. De prea mare folos nu cred că-i voi putea fi, căci o locuință muncitorească fără cusur, care, pe de o parte, să corespundă tuturor exigențelor sanitare etc., iar pe de altă parte, să nu fie prea scumpă pentru un muncitor, este, după cum știi și tu, un patralater cu trei laturi.

La noi, aici, toate merg bine. Marx a fost la Neuenahr¹²⁷, pentru moment ficatul nu-l mai supără, cu nervii stă mai bine, așadar și cu somnul, și, dacă nu l-ar sicii atita răcelile, n-ar prea avea de ce să se plîngă. Și eu mă simt excelent, vara aceasta am hoinărit, nu glumă, după aceea am avut mulți oaspeți, dar cred că de săptămîna viitoare mă voi apuca din nou de lucru.

Multe salutări.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Emma Engels. — *Nota red.*

²⁾ Probabil Philipp Pauli. — *Nota red.*

120

Engels către Hermann Engels

la Engelskirchen

Londra, 13 oct. 1877

Dragă Hermann,

Îmi convine perfect să primesc banii aici prin mandat postal, așa cum am convenit, numai că trebuie să sosească pînă în 30. Banii trebuie să treacă prin banca mea, iar acolo sînt înscrisi în contul meu numai după ce cecul respectiv intră efectiv, în după-amiaza acelei zile, în Clearing house ; atunci însă banca se închide și eu nu mai pot ridica banii decît în ziua următoare. Te-aș mai ruga să fii atît de bun și să-mi indici *care* bancher din Barmen îmi pune banii la dispoziție, pentru a mă putea legitima ; cînd nu mai ești reprezentantul unei firme, ai de întîmpinat adeseori greutăți în asemenea cazuri.

Prăbușirea armatei ruse — organizare, comandament, stat-major, aprovizionare cu muniții, cu hrană și îmbrăcăminte, organizare de tabără etc. — este pe zi ce trece mai evidentă. Este un faliment colosal, ale cărui jertfe în oameni se numără cu sutele de mii. În ultimele două săptămîni din septembrie și în prima săptămîină din octombrie, rușii *au pierdut*, după cum se transmite, 15 000 de oameni (*morți* de pe urma rănilor și a bolilor), iar de la începutul războiului numai numărul morților se ridică la 47 000 de oameni. Dacă vor mai rămîne încă trei săptămîni la Plevna³⁴⁷ și Lom, se poate întîmpla ca întreaga armată să se ducă de rîpă.

Calde salutări.

Al tău,
Friedrich

Deși aici a început să înghețe, afară în aer liber mușcatele încă mai sînt înflorite. În schimb, în Scoția, aproape întreaga recoltă este compromisă, la 20 septembrie am văzut la Edinburgh spicele încă complet verzi³³⁷.

121

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Londra] 19 octombrie 1877

Dragă Sorge,

Îți trimit odată cu această scrisoare și manuscrisul pentru *Douai*, pentru cazul în care acesta își asumă traducerea „Capitalului”. În manuscris este indicat, în afara citorva modificări în textul german, unde anume acesta din urmă trebuie înlocuit cu textul *ediției franceze*. În exemplarul ediției franceze, destinat lui Douai și expediat tot astăzi pe adresa ta, pasajele menționate în manuscris sînt însemnate. Am constatat că treaba aceasta mi-a răpit mult mai mult timp decît îmi închipuiam și pe deasupra m-am ales și cu o gripă păcătoasă, de care încă n-am scăpat complet.

Dacă lucrarea apare, Douai trebuie să menționeze în prefață că, în afară de ediția a doua germană, el a folosit și ediția franceză, apărută ulterior și revăzută de mine, dar să nu arate by no means ¹⁾ că această ediție americană este autorizată de autor. Dacă ar proceda astfel, editorii englezi ar tipări imediat cartea în Anglia, ceea ce ar fi perfect *legal*. Deși acord bucuros dreptul de traducere în toate țările din Europa, unde există, copyright cu Anglia, în mod cert nu voi face același lucru și pentru Anglia, această țară a lui Mamona. Editorii londonezi au și făcut unele tentative de a scoate o ediție engleză fără consimțămîntul meu, deci fără să mă plătească, dar eu am reușit să le dejoc toate aceste planuri. Sînt ferm hotărît să nu permit acestor domni să se îmbogățească nici măcar cu o lețcaie de pe urma mea.

În prezent, Engels își împarte timpul între tot felul de ocupații : în primul rînd, lucrarea pentru „Vorwärts” ²⁾ ; în al doilea rînd, avalanșa de vizite filistine din Germania ; în al treilea rînd, propria lui „gripă” și în al patrulea rînd, boala soției sale. De aceea, pînă în clipa de față nu am reușit să ne apucăm împreună de lucrul la „Manifest” ²⁶².

În Germania, în partidul nostru — și nu atît în rîndul maselor, cît printre conducători (proveniți din clasele de sus și din „muncitori”) — s-a încetățenit un spirit absolut nociv. Compromisul cu lassalleenii a atras după sine un compromis cu alte elemente nestă-

¹⁾ — în nici un caz. — *Nota trad.*

²⁾ *F. Engels*. „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

tornice, la Berlin (via *Most*) cu Dühring și „admiratorii” săi și, în plus, cu o bandă întreagă de studenți necopți și de doctori super-înțelepți, care vor să dea socialismului o orientare „mai înaltă, ideală”, adică să-i înlocuiască baza materialistă (care cere, dacă vrei să operezi cu ea, un studiu serios, obiectiv) prin mitologia modernă cu zeitățile ei : a dreptății, libertății, egalității și fraternității. Unul dintre reprezentanții acestei orientări este d-l dr. Höchberg, editorul revistei „Zukunft”, care „și-a cumpărat” intrarea în partid ; presupun că a făcut-o animat de „cele mai nobile” intenții, dar eu nu dau doi bani pe „intenții”. Rar a văzut lumina tiparului ceva mai jalnic și cu „pretenții mai modeste” decât programul revistei sale „Zukunft”³⁴⁸.

Atunci când lasă lucrul și devin *literați de profesie*, ca d-l *Most et Comp.*, muncitorii fac întotdeauna ravagii în „teorie” și sînt întotdeauna gata să se alăture minților confuze din așa-zisa castă „cultă”. Tot ceea ce, de-a lungul deceniilor, am smuls cu multă caznă din capetele muncitorilor germani, și anume socialismul *utopic*, reprezentarea fantastică a orînduirii sociale viitoare, dîndu-le astfel acestora superioritatea teoretică (și deci și practică) asupra francezilor și englezilor, bîntuie acum iarăși, și încă într-o formă mult mai jalnică nu numai în comparație cu marii utopiști francezi și englezi, dar chiar și cu... *Weitling*. Se înțelege de la sine că utopismul, care *înainte de* apariția socialismului critic-materialist l-a purtat pe acesta în sine în nuce¹⁾, acum, cînd se manifestă *post festum*, nu poate fi decât absurd — absurd, anost și profund reacționar.

„Vorwärts” pare să se conducă în ultimul timp după principiul acceptării manuscriselor, „copie” cum spun francezii, fără alegere. Așa, de pildă, în cîteva din ultimele numere, un tînăr care nu cunoaște nici măcar ABC-ul economiei politice publice niște *demascări* grotești ale „legilor” crizelor³⁴⁹. El nu demască nimic altceva decât propriul său „faliment” interior. Și pe deasupra, imbecilul acesta impertinent din Berlin, căruia i se permite să publice în niște articole interminabile, pe buzunarul „poporului suveran”, cugetările lui stupide în legătură cu Anglia și cele mai plate timpenii panslaviste³⁵⁰ !

Satis superque !²⁾

Al tău,
Karl Marx

¹⁾ — în germene. — *Nota trad.*

²⁾ — Mai mult decât destul ! — *Nota trad.*

Apropo. Cu câțiva ani în urmă (nu cu prea mulți) a apărut un fel de Carte albastră (nu știu dacă oficial) despre situația minerilor din Pennsylvania ³⁵¹, legați, după cum se știe, printr-o adevărată dependență feudală de capitaliștii lor (cartea a apărut, dacă nu mă-nșel, în urma unui conflict singeros ³⁵²). Pentru mine este extrem de important să am această ediție și, dacă mi-o poți procura, îți restituți costul; dacă nu, poate reușești, cel puțin, să-i afli titlul, și în acest caz mă voi adresa lui Harney (la Boston).

Publicat pentru prima oară
 în : „Briefe und Auszüge aus Briefen
 von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
 Friedrich Engels, Karl Marx
 u. A. an F. A. Sorge und Andere“,
 Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
 Tradus din limba germană

122

Marx către Wilhelm Bracke

la Braunschweig

[Londra] 23 oct. 1877

Dragă Bracke,

Veștile pe care mi le dai sînt proaste, dar mă așteptam la ele. Ți-am sugerat în repetate rînduri s-o trimiți la plimbare pe drăgălașa Isoldă ¹⁾. Oricît i-ai corecta traducerea, rezultatul este tot un avorton. Unde mai pui pierderea de timp, cheltuielile inutile etc. Din punct de vedere juridic, nimic nu ne poate împiedica „să ne descotorosim“ de ea, deoarece această persoană nu-și îndeplinește și nici nu-și poate îndeplini obligațiile stipulate în contract. *Blos* și-a oferit mai înainte serviciile (dar, din păcate, după Isolde).

Revista „Zukunft“ este cu totul nesatisfăcătoare. Principala ei preocupare este să înlocuiască cunoașterea materialistă prin fraze ideologice despre „dreptate“ etc. Programul ei este mizerabil ³⁴⁸. Printre altele promise să fabuleze și pe tema organizării societății viitorului. Acest prim rezultat al faptului că un burghez ²⁾ și-a cum-

¹⁾ Isolde Kurz. — *Nota red.*

²⁾ Karl Höchberg. — *Nota red.*

părat intrarea în partid s-a dovedit a fi un eșec, așa cum era și de prevăzut.

„Vorwärts“ publică și el un mare număr de *cugetări* necoapte ale unor tineri ambițioși și vanitoși ¹⁾. Eu cred că banii proletariatu-
lui au altă destinație decît să asigure plasamente unor asemenea
exerciții școlărești.

Sper că o duci mai bine cu sănătatea. Și pe mine mă chinuie o
gripă încă de cîteva săptămîni, împiedicîndu-mă teribil de la lucru.

Al d-tale,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

123

Marx către Sibylle Hess

la Paris

25 octombrie 1877

Londra
41, Maitland Park Road, N.W.

Stimată d-nă Hess,

Vă mulțumesc foarte mult, atît în numele meu, cît și al lui
Engels, pentru cele două exemplare din „Dynamische Stofflehre” ²⁾
pe care ni le-ați trimis.

Amîndoi sîntem de părere că lucrarea prietenului nostru dece-
dat ³⁾ are o foarte mare valoare științifică și face cinste partidului
nostru. De aceea, lăsînd cu totul la o parte faptul că am fost vreme
de mulți ani tovarăși de partid, considerăm de datoria noastră să
facem cunoscută importanța lucrării sale și, pe cît posibil, să contri-
buim la difuzarea ei.

¹⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

²⁾ Este vorba de lucrarea lui Moses Hess. „Dynamische Stofflehre”. — *Nota red.*

³⁾ M. Hess. — *Nota red.*

Există cumva și manuscrisul celor două părți ³⁵³ menționate de Hess în prefață ?

Vă rog să nu mi-o luați în nume de rău dacă vă trimit alăturat costul celor două exemplare : nu este vorba de cheltuielile dv. personale, ci de cheltuielile întreprinderii.

Al dv. devotat,
Karl Marx

În legătură cu lucrarea voi scrie la Petersburg și New York.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVI, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

124 .

Marx către Sigmund Schott

la Frankfurt am Main

3 nov. 1877
41, Maitland Park Road
Londra, N.W.

Stimate domn,

Cele mai vii mulțumiri pentru cele trimise.

Vă sînt foarte recunoscător pentru propunerea dv. de a-mi trimite unele materiale din Franța, Italia, Elveția etc., deși îmi este neplăcut să vă solicit prea mult. Dealtfel, pot foarte bine să aștept, fără a fi reținut în vreun fel de la muncă, deoarece mă ocup alternativ de diferitele părți ale lucrării mele. De fapt, am început „Capitalul”, privatim ¹⁾, exact în ordinea inversă (începînd cu partea a treia, istorică ³⁵⁴) celei în care va fi prezentat publicului, numai că volumul I, pe care l-am început ultimul, a fost pregătit imediat pentru tipar, în timp ce celelalte două au rămas în forma brută, proprie oricărei cercetări în faza inițială.

¹⁾ — pentru mine. — *Nota trad.*

Anexez o fotografie, deoarece exemplarul din ediția franceză, pe care vi l-am trimis odată cu aceste rinduri, nu face decît să reproducă o fotografie de la Londra, pe care artistul din Paris a idealizat-o și mai mult, și nici măcar într-un mod reușit.

Al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIX, ed. rusă, 1946

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

125

Marx către Wilhelm Blos

la Hamburg

10 nov. 1877
41, Maitland Park Road,
Londra, N.W.

Dragă Blos,

M-am bucurat foarte mult primind, în sfîrșit, un semn de viață de la tine (acest „tu” mi-a țîșnit pur și simplu din condei, așa că de acum încolo renunță la „d-ta”). În ce privește pe detestabila Isolde, eu am propus de mult să renunțăm la serviciile ei, dar m-am agitat degeaba.

Acolo unde în „la Place” cuvîntul se scrie cu *P* mare, înseamnă întotdeauna *Place Vendôme*, pentru că acolo se afla reședința comandantului Gărzii naționale, care pe atunci reprezenta pentru Paris ceea ce numim noi astăzi reședința „comandantului garnizoanei”.

În ceea ce privește expresia „suppression de l'État”, pe care L[issagaray] însuși o va schimba în cea de-a doua ediție franceză, sensul ei nu este altul decît cel dezvoltat de mine în lucrarea „Războiul civil din Franța”³⁵⁵. Pe scurt, poți să-l traduci prin „desființarea (sau suprimarea) statului de clasă”.

Eu „n-am împotriva ta nimica” (cum spune Heine)¹⁾, iar Engels nici atât²⁾. Nici unul, nici altul nu dăm o para chioară pe popularitate. Iată, de pildă, o dovadă : din repulsie față de orice formă de manifestare a cultului personalității, în perioada existenței Internaționalei eu nu am îngăduit niciodată ca numeroasele manifestări în care mi se recunoșteau meritele și cu care eram asaltat din diferite țări, să devină publice, nici măcar nu am răspuns vreodată la ele, decît foarte rar, printr-o mustrare. Intrarea în asociația secretă a comuniștilor³⁾, Engels și cu mine am condiționat-o de scoaterea din statut⁴⁾ a tot ce ar întreține mitul autorității. (Ulterior, Lassalle a acționat exact în direcția opusă.)

Dar evenimente ca cele petrecute la ultimul congres al partidului — și care vor fi serios exploatare de dușmanii partidului de peste hotare — ne-au silit, totuși, să fim mai prudenți față de „tovarășii de partid din Germania”.

Starea sănătății mele mă silește ca puținul timp pe care doctorii îmi permit să-l afectez lucrului să-l consacru terminării lucrării mele⁵⁾ ; iar Engels, care este angajat acum în diverse lucrări de proporții mai mari, continuă, totuși, să scrie articole pentru „Vorwärts”⁶⁾.

M-ar amuza să aflu amănunte despre „combinațiile mele cu pater Beckx”⁷⁾.

Engels îți va scrie zilele acestea.

Salutări cordiale din partea soției mele și a fiicei mele Eleanor.

Totus tuus⁸⁾,

Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Der Wahre Jacob”
nr. 565 (6) din 17 martie 1908

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Heine, ciclul „Intermezzo liric”, poezia 18, „N-am împotriva ta nimica”. — *Nota red.*

²⁾ Liga comuniștilor. — *Nota red.*

³⁾ K. Marx, „Capitalul”. — *Nota red.*

⁴⁾ F. Engels, „Anti-Dühring”. — *Nota red.*

⁵⁾ — Cu totul al tău. — *Nota trad.*

10 Nov. 1877.
41, Marlband Park Road,
London - E. W.

Die hier enthält mir
schon eine große
Freude, dass
ich das
habe.

Lieber Bloss,

Zu mir sehr erfreut endlich einmal ein Lebenszeichen von Dir (meine Gedanken
gegen die kleinliche Felle wahrheit lange Beschränkung beibringt und glücklich ist

Wolke Placé Das Wort mit einem grossen Gegensatzwort

bedeutet es steht die Placé Vendome, weil dort der Platz des Platzes

Erinnerungen der Nationalgarde, der zu fies Paris (Dass alle damals) waren
was wir "Platzkammerant" nennen.

Wie die "Kommunisten" bezieht, wie auch die L. selbst in der

2. für mich ändern würde, so ich es kein Danken besonders als die in

meinem Buch über den "Kommunisten" in Frankreich enthalten. In

Kürze kann ich schreiben: "Kommunisten" (die Nationalgarde) zu "Kommunisten".

Ich "spalte nicht" (was keine Kraft) zu leicht eben so wenig. Wie ich die ganze

keine Hilfe für "Kommunisten" zu schreiben, zu schreiben gegen alle

Personen, habe ich nicht die Intentionen die Nationalgarde

Überzeugung, wenn ich von verschiedenen Ländern angeordnet wird, wie

in der Reich der Nationalgarde, so habe auch nie darauf geschaut, dass

hier sind noch Kämpfe. Der erste Schritt von Kopf zu Kopf in die allgemeine

Kommunistenpartei gesteht nur unter der Bedingung, dass alles aus den National

aufgehört würde was die Nationalgarde befürwortet. (Dass alle mit der

später wieder in der angeordneten Richtung).

Also solche Beispiele, wie sie sich auf dem letzten Parteitag in London

zu sehen gibt, erklärt von den Feinden der Partei im Ausland

haben, jedoch nicht zu neuen Verhältnissen zu den "Parteilassen"

Prima pagină a scrisorii lui Marx către Bloss
din 10 noiembrie 1877

126

Engels către Ernst Dronke

la Waterloo ¹⁾

(Notă)

[Londra] 20 nov. [1877]

Dacă pînă mîine dimineață nu am recipisa, mă vei sili să mă duc la Central Office și să dau totul în vileag ³⁵⁹.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

127

Marx către Sibylle Hess

la Paris

29 nov. 1877

41 Maitland Park Road,
Londra, N. W.

Stimată d-nă Hess,

Și eu și Engels am lipsit un timp mai îndelungat din Londra și, înapoiindu-mă, trebuia ca, înainte de a vă scrie, mai întîi să citesc cartea prietenului nostru decedat ²⁾.

Engels și cu mine vă mulțumim foarte mult pentru că ne-ați trimis cartea. În măsura în care va depinde de noi, vom încerca să o difuzăm. Sînt cuprinse în ea concepții geniale, numai că, din păcate — probabil din cauza faptului că Hess nu a mai putut să facă redactarea finală —, au rămas multe puncte vulnerabile, pe care cercetătorii din domeniul științelor naturii le pot ușor ataca.

Vă doresc numai succes.

Al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : suplimentul la ziarul „Vorwärts”
nr. 67 din 9 februarie 1930

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Este vorba de orașul și stațiunea balneară maritimă din Lancashire. — *Nota trad.*

²⁾ M. Hess. „Dynamische Stofflehre”. — *Nota red.*

128

Marx către redacția unui ziar

la Londra

[Londra] 19 dec. 1877
41, Maitland Park Road, N. W.

Stimată redacție,

Anexez o scrisoare pe care am primit-o din Breslau ¹⁾ spre a vă fi remisă dv. Expeditorul, Horovitz — pe care nu-l cunosc —, îmi scrie însă că este membru al secției din Br[esl]au a Partidului social-democrat.

Cu sincere salutări.

*Karl Marx*Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Denumirea poloneză : Wrocław. — *Nota red.*

1878

129

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 11 ian. 78

Bătrine prieten,

În primul rînd, La mulți ani ! Îți doresc ca acest an să-ți aducă mai puține necazuri și griji decît cel dinaintea lui.

Pachetul a sosit, în sfîrșit, acum cîteva zile. Multe mulțumiri ! „Bull[etin] jurass[ien]” încă n-am reușit să-l parcurg în întregime. Mă interesează să urmăresc prăbușirea acestei bande, împinsă definitiv pe planul al doilea grație victoriilor noastre în alegerile din 10 ianuarie 1877²⁹⁹. Acum n-au decît să birfească și să mirie cît poftesc — oricum, li s-a înfundat.

Vei primi prin poștă un mandat de 50 de franci, pe care te rog să-i consideri contribuția noastră pentru „Précurseur”. Conform noilor reguli, trebuie să păstrez la mine chitanța primită aici ; mandatul poștal îl vei primi, după cum mi s-a spus aici, din Basel.

La noi, lucrurile stau destul de bine. Marx se simte mult mai bine în comparație cu anii precedenți ; soția lui nu e tocmai complet restabilă, dar medicul promite o însănătoșire sigură ; eu personal nu am de ce mă plînge.

Se pare că la voi, în Elveția, lucrurile merg foarte bine. Constituirea partidului muncitoresc este un mare succes³⁶¹, iar dacă programul acestuia nu li se pare d-lor bakuniști suficient de radical, vouă nici să nu vă pese. Un partid care dispune de mijloacele politice necesare pentru a intra direct în luptă și care poate conta pe o creștere grabnică a influenței sale, așa cum se întîmplă în Elveția, are lucruri mai importante de făcut decît să vîre pe gîtul fiecăruia dintre membrii săi scopurile sale finale, prezentate în chip de dogmă. Este adevărat, programul ar fi putut fi mult mai bun dacă nu i-ar fi servit ca model programul sfărăitor adoptat cu prilejul unificării din Germania²³⁷.

Și în Germania s-au comis greșeli grave, în special atitudinea de factură pur bakunistă față de criza din Franța¹⁰³. Cu toate ace-

tea, și cu această ocazie s-a dovedit cu cât ne-a luat-o Franța înainte din punct de vedere practic. Oricît de jalnice ar fi deocamdată rezultatele, măcar acolo s-a reușit pentru prima oară să se obțină ceva fără o răsturnare violentă ; or, folosirea forței atît de curînd după baia de sînge din 1871 n-ar fi avut acolo drept urmare decît noi represalii și instaurarea unui nou bonapartism. Așa însă există toate șansele ca în scurt timp muncitorii să-și cucerească libertatea presei, dreptul de asociere și întrunire și celelalte mijloace de organizare și de luptă, și deocamdată asta este tot ce le trebuie. Ei au posibilitatea de a-și clarifica problemele teoretice, ceea ce este absolut necesar, și la următorul prilej să pornească, în sfîrșit, la revoluție ca un partid puternic organizat și cu un program precis. De asemenea, procesul de debonapartizare și de republicanizare a țărănilor, care acum este în plină desfășurare, constituie o mare cucerire. Și, în sfîrșit, deznodămîntul s-a produs, deoarece *soldatul de rînd a refuzat să lupte*³⁶², procesul de prăbușire a militarismului a început din interior și curînd se va putea întinde și în Germania, în special dacă urmările politicii actuale vor sili armata să lupte pentru ruși.

O altă greșeală gravă de care se face vinovată Germania o constituie faptul că studenților și altor „învățați” ignoranți li se permite să se prevaleze de calitatea de reprezentanți științifici ai partidului, făcînd cunoscute lumii, în proporții de masă, cele mai crase ineptii. Dealtfel, aceasta este o boală a copilăriei care trebuie depășită și tocmai în vederea lichidării ei am analizat atît de amănunțit cazul lui Dühring¹⁾.

În rest, și la ei lucrurile se prezintă grozav și, dacă acum ei se vor pricepe să desfășoare așa cum trebuie agitația antirusă, rezultatul poate fi foarte bun.

Apropo, Buffenoir, de care „Vorwärts”³⁶³ face atîta caz, este o persoană foarte dubioasă. La început a fost cleric, apoi, nu de mult, l-a cîntat pe Gambetta în versuri înaripate ; nu joacă nici un rol în rîndul muncitorilor parizieni. Liebknecht a dat-o iar cu oiștea în gard.

Să sperăm că rușii vor pune asemenea condiții de pace, încît războiul nu va înceta. Armata lor nu are poduri peste Dunăre, este deci complet izolată, și ar putea pieri decimată de foamete dacă vremea nu se va ameliora. Un război ratat sau o serie de noi eșecuri vor avea în mod cert ca urmare izbucnirea revoluției la Petersburg.

¹⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — Nota red.

Ea va începe cu curtea imperială și cu constituția, dar aceasta va reprezenta anul 1789, după care va urma anul 1793. Este suficient să se întrunească la Petersburg o Adunare națională și întreaga Europă își va schimba fizionomia !

Bătrînul tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'
an Johann Philipp Becker)”,
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

130

Marx către Wilhelm Liebknecht ³⁶⁴

la Leipzig

[Londra] 4 februarie 1878

...Sintem categoric de părerea turcilor din următoarele motive :

1. Deoarece am studiat *țăranul turc* — deci masa poporului turc — și am recunoscut în el în mod categoric unul dintre *reprezentanții cei mai destoinici și mai morali ai țărănimii din Europa*.

2. Deoarece *înfrîngerea rușilor* ar grăbi în mare măsură o *răsturnare socială în Rusia*, ale cărei elemente s-au acumulat în cantități de masă, și ar provoca astfel o *cotitură în întreaga Europă*.

Lucrurile s-au desfășurat altfel. De ce ? Din cauza *trădării Angliei și Austriei*.

Anglia, mă refer la guvernul englez, i-a salvat, de pildă, pe sirbi atunci cînd au fost înfrînți ; uzînd de înșelăciune, ea i-a convins pe turci să suspende acțiunile militare, amăgindu-i că rușii ar fi *propus* (prin intermediul Angliei) *încheierea unui armistițiu, în termenii căruia ca primă condiție figura încetarea ostilităților. Numai datorită acestui fapt au devenit posibile ultimele succese, absolut neașteptate, înregistrate de ruși*³⁶⁵. Altminteri, armata lor ar fi pierit de foame și frig ; numai deschiderea drumurilor spre Rumeia, unde se puteau procura (adică lua) provizii și unde, în plus, clima este mai blîndă, le-a permis rușilor să se smulgă din capcana

din Bulgaria, pe care o ticsiseră cu soldații lor, și să-și reverse hoardele spre sud. Disraeli a fost redus la tăcere (și mai este și acum) în propriul lui guvern de către agentul rus, marchizul de Salisbury, prietenul intim al lui Ignatiev, de Marele Kophta³⁶⁶ of Common place¹⁾ — Earl of (conte de) Derby și Earl of Carnarvon, în prezent demisionat.

Austria i-a împiedicat pe turci să culeagă roadele victoriilor lor din Muntenegru etc.

În sfârșit — și aceasta este una dintre principalele cauze ale înfringerii lor definitive —, *turcii nu au declanșat la timp revoluția* la Constantinopol; și așa se face că întruchipării vechiului regim de serai, *Mahmud Damad*, cumnatul sultanului²⁾, i-a revenit, de fapt, conducerea războiului, ceea ce echivalează cu situația în care *guvernul rus ar conduce războiul împotriva lui însuși*. Că acest individ a paralizat și a compromis sistematic armata turcă este un lucru care poate fi dovedit pînă în cele mai mici amănunte. Dealtfel, la Constantinopol, situația este bine cunoscută, și tocmai aceasta *agravează vina istorică a turcilor*. Un popor care în asemenea momente de criză acută nu este în stare să acționeze în spirit revoluționar este un popor pierdut. Guvernul rus era conștient de ceea ce reprezenta Damad pentru el și *a făcut uz de mai multă abilitate strategică și tactică pentru a-l ține pe Midhat Pașa cît mai departe de Constantinopol și a-l menține la conducere pe Damad decît pentru a lua Plevna*³⁴⁷.

Este adevărat că în spatele succeselor rușilor se află *„Bismarck*. El a fondat *alianța celor trei împărați*²⁵⁷, datorită căreia *Austria* este împiedicată să intervină. Chiar și după căderea Plevnei ar fi fost de ajuns ca *Austria* să mobilizeze nu mai mult de 100 000 de oameni și rușii s-ar fi văzut siliți să se retragă spășiți sau să se mulțumească cu rezultate dintre cele mai modeste. *Retragerea Austriei* a dat de la bun început apă la moară partidului rusofil din Anglia, deoarece Franța (în urma catastrofei post-Sedan — catastrofa de după Sedan¹⁵, care a fost grăbită de d-l Gladstone, pe atunci prim-ministru) ca putere militară continentală pur și simplu nici nu mai exista pentru Anglia.

Rezultatul nu va fi altul decît *destrămarea Austriei*, inevitabilă în cazul în care condițiile de pace ale Rusiei vor fi acceptate¹⁵⁷, iar

¹⁾ Joc de cuvinte: „Common place” — „loc comun”, „banalitate”; House of Commons — Camera comunelor în Anglia. — *Nota red.*

²⁾ Abdul Hamid al II-lea. — *Nota red.*

Turcia (cel puțin în Europa) va exista numai formal. Pentru Austria, Turcia reprezenta o *stavilă împotriva Rusiei* și a suitei ei slave. Așadar, următorul pas va fi, desigur, la momentul oportun, revendicarea „Boemiei”.

Dar Prusia ca Prusie — adică în opoziția ei specifică față de Germania — mai are și alte interese : Prusia ca atare este *dinastia ei* ; ea a fost *creată* și există în forma în care este pe „*caujiune*” rusească. Înfrângerea Rusiei, o revoluție în Rusia i-ar cînta Prusiei prohodul.

Altminteri, după marea victorie repurtată asupra Franței, după ce Prusia a devenit prima putere militară a Europei, însuși d-l von Bismarck n-ar mai fi considerat, probabil, necesar să o pună în aceeași situație față de Rusia în care se afla în 1815, cînd era a cîncea roată la căruța statelor europene.

În sfîrșit, oameni importanți de talia lui Bismarck, Moltke etc. nu rămîn deloc indiferenți la o sporire a influenței lor personale, promisă de *seria de războaie europene inaugurată* acum...

Nu încapă nici o îndoială că, de îndată ce se va ivi prilejul, Prusia va trebui să ceară o „compensație” pentru *succesele rușilor*, care numai datorită ei au devenit posibile. Lucrul acesta reiese chiar și din atitudinea rușilor față de guvernul român, care i-a *salvat* pe aceiași ruși la Plevna înainte ca trupele de întărire să sosească de la Moscova. Drept mulțumire, Carol de Hohenzollern trebuie acum să restituie partea din Basarabia pe care aceștia o cedaseră după războiul Crimeii. Cei din Petersburg știu foarte bine că Berlinul nu va îngădui cu una-cu două un asemenea act și de aceea se arată foarte dispuși să ofere despăgubiri generoase.

Dar povestea asta mai are și alte aspecte. *Turcia* și *Austria* au fost ultimul bastion al vechii ordini de stat europene, care în 1815 a fost încă o dată cîrpăcită și odată cu *destrămarea lor* se va prăbuși definitiv. Acest faliment, care se va produce de-a lungul unei serii de războaie (mai întii „locale”, iar apoi „generale”), va grăbi *criza socială* și odată cu ea *destrămarea* tuturor acestor false puteri găunoase, care-și zăngăne armele.

131

Marx către Wilhelm Liebknecht ³⁶⁴

la Leipzig

[Londra] 11 februarie 1878

Un singur lucru bun au făcut rușii : ei au făcut să sară în aer „marele partid liberal” din Anglia, lipsindu-l pentru multă vreme de posibilitatea de a deveni partid de guvernămînt ; în ceea ce privește partidul tory, el a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a-și da duhul oficial grație trădătorilor Derby și Salisbury (acesta este, de fapt, unealta rușilor în guvern).

Perioada de corupție instaurată în 1848 a făcut ca clasa muncitoare engleză să fie din ce în ce mai demoralizată, ajungînd, în cele din urmă, să nu mai reprezinte decît un simplu apendice al marelui partid liberal, adică al partidului propriilor ei *asupritori*, capitaliștii. Conducerea ei a trecut integral în miinile liderilor vinduți ai trade-unionurilor și în cele ale agitatorilor de profesie. Indivizii aceștia, urmîndu-i pe cei de teapa lui Gladstone, Bright, Mundella, Morley și toată clica de fabricanți etc., strigau și urlau în majorem gloriām a țarului, eliberatorul popoarelor, fără ca în acest timp să miște măcar un deget în apărarea fraților lor de clasă, condamnați să piară de foame de către proprietarii de mine din sudul Wallesului ³⁶⁷. Jalnice creaturi ! Pentru a încununa în mod onorabil o asemenea situație, în timpul ultimului scrutin din Camera comunelor (din zilele de 7 și 8 februarie, cînd majoritatea pilonilor „marelui partid liberal” — Forster, Lowe, Harcourt, Goschen, Hartington și { la 7 februarie } însuși marele John Bright — și-au lăsat armata în voia soartei și au șters-o chiar în momentul *voțării*, pentru a nu se compromite din cale-afară printr-un vot ³⁶⁸), *singurii reprezentanți ai muncitorilor* în Camera comunelor, și anume, horribile dictu ¹⁾, *reprezentanții direcți ai minerilor, ba chiar unii mineri ei înșiși* din tată-n fiu, *Burt* și nenorocitul de *Macdonald*, au votat alături de scursura „marelui partid liberal”, căzută în admirația țarului !

Dar planurile rușilor, ieșite rapid la iveală, au destrămat dintr-o dată vraja și au subminat „agitația mecanică” (principalul resort al mecanismului constituindu-l bancnota de 5 lire) ; în acest moment indivizii de teapa lui Mottershead, Howell, John Hales, Shipton, Osborne și întreaga gloată și-ar fi văzut viața „în pericol”, dacă ar fi căscat gura la vreo adunare muncitorească deschisă ; pînă și

¹⁾ — groaznic de spus. — *Nota trad.*

„Corner — și Ticketmeetings” („adunări închise cu intrarea pe bază de bilete”) ale lor sînt dizolvate și risipite cu forța de către masele populare.

Greoiul „anglo-saxon” se trezește însă prea tîrziu, cel puțin dacă avea în vedere evenimentele imediat următoare...

Diplomația rusă nu se arată cituși de puțin dispusă să împărtășească stupida antipatie „creștină” față de „semilună”. După părerea ei, Turcia, redusă în Europa la Constantinopol și la o mică parte din Rumelia, dar avînd în Asia Mică, Arabia etc. un hinterland compact, trebuie legată de Rusia printr-o alianță ofensivă și defensivă.

În timpul ultimei campanii, 120 000 de *polonezi* au slujit cu rezultate remarcabile în armata rusă; acum, polonezilor li se mai alătură și *turcii* — două dintre cele mai viteze neamuri din Europa, care, adunate sub *steag rusesec*, vor să se răzbune pe Europa pentru rușinea înghițită —, nu e deloc rea ideea!

În 1829, *Prusia* a acționat exact ca acum, dar pe atunci ea era, totuși, cel mai puternic dintre statele europene mici și protejată recunoscută a Rusiei.

Situația desperată în care s-a pomenit armata rusă după ce Dibici a trecut Balcanii (în iulie 1829) este bine prezentată de *Moltke*³⁶⁹. Ea nu mai putea fi salvată decît pe cale diplomatică.

A doua campanie a fost pe punctul de a se încheia la fel de lamentabil ca și prima³⁷⁰, — și atunci finis Russiae — atunci s-ar fi terminat cu Rusia. De aceea, la 10 iunie 1829, țarul *Nicolae* a sosit la Berlin sub pretextul participării la *căsătoria prințului Wilhelm de Prusia* (actualul împărat al Germaniei). El i-a cerut lui Frederic Wilhelm al III-lea („încununat de glorie”³⁷¹) să determine Poarta să-i trimită împuterniciți în vederea începerii tratativelor de pace. Pe atunci, Dibici încă nu trecuse Balcanii, cea mai mare parte a armatei lui era reținută în fața Silistrei și la Șumla¹⁾. De comun acord cu Nicolae, Frederic Wilhelm al III-lea l-a trimis oficial pe baronul *Müffling* ca ambasador extraordinar la Constantinopol; acolo însă el urma să acționeze ca agent reprezentînd interesele Rusiei. Müffling era rus sadea, după cum mărturisește el însuși în cartea „Aus meinem Leben”; el este cel care a elaborat în 1827 planul campaniei ruse și a insistat ca Dibici, coûte que coûte (cu orice preț), să treacă Balcanii, în timp ce el personal, în calitatea sa de mediator, se ocupa la Constantinopol cu intrigile; el însuși declară că sultanul²⁾, *înpăimîntat* de consecințele unui asemenea marș, ar fi apelat la el „ca la un prieten”.

¹⁾ — Denumirea bulgară: Șumen (în prezent: Kolarovgrad). — *Nota trad.*

²⁾ Mahmud al II-lea. — *Nota red.*

Sub pretextul asigurării păcii în Europa, el a reușit să atragă de partea sa Franța și Anglia, pe aceasta din urmă datorită intervențiilor pe lângă plenipotențiarul englez, rusofilul Robert Gordon, care l-a influențat în acest spirit pe fratele său, *contele de Aberdeen*, și prin intermediul acestuia pe *Wellington*, care mai târziu a regretat amarnic acest pas.

După ce a trecut Balcanii, Dibici a avut satisfacția de a primi la 25 iulie (1829) din partea lui Reșid Pașa o invitație scrisă pentru începerea tratativilor de pace. În aceeași zi, Müffling a avut prima sa întrevedere cu reis-effendi (ministrul turc al afacerilor externe) ¹⁾, pe care a reușit să-l intimideze prin modul lui brutal de exprimare (à la prințul Reuss) ²⁾; cu acest prilej, el l-a invocat pe Gordon etc. La insistențele ambasadorului prusian (susținut de plenipotențiarul englez Gordon și de cel francez *Guilleminot*, ambii prelucați de *Müffling*), sultanul a acceptat următoarele 5 condiții de pace: 1. integritatea imperiului otoman; 2. menținerea tratatelor încheiate anterior între Poartă și Rusia; 3. aderarea Porții la Tratatul de la Londra (încheiat la 6 iulie 1827) dintre Franța, Anglia și Rusia cu privire la reglementarea problemei Greciei ³⁷²; 4. garanții ferme pentru libertatea de navigație în Marea Neagră; 5. continuarea negocierilor (tratativilor) între împuțerniciții turci și cei ruși în legătură cu cererile de despăgubiri și cu alte pretenții ale ambelor părți.

La 28 august, cei doi împuțerniciți turci, Sadek Effendi și Abdul Kader Bei, însoțiți de *Küster* (atașat pe lângă Ambasada Prusiei la Constantinopol), au sosit la Adrianopol, unde de vreo săptămână se afla cartierul general rusesc. La 1 septembrie, Dibici a început tratativele, fără a-i mai aștepta pe împuțerniciții ruși (Aleksei Orlov și Pahlen), care ajunseseră abia la Burgas.

În timpul tratativilor însă, Dibici a continuat să-și dirijeze trupele spre Constantinopol. Impertinent și arogant (în poșida situației sale dificile, sau, mai degrabă, tocmai din cauza ei), el a cerut împuțerniciților turci ca, în termen de opt zile, să accepte următoarele puncte:

Cetățile Brăila, Giurgiu și Calafat să fie dărimate, iar teritoriile respective să fie încorporate Valahiei. Turcii cedează Rusiei localitățile Anapa și Poti de la Marea Neagră, precum și pașalicul Ahalțih; 700 000 de „pungi” (aproximativ 120 de milioane de franci) despăgubiri de război, pentru a căror plată drept garanție servesc Silistra și Principatele dunărene, care urmează să rămână ca zălog

¹⁾ Explicația dintre paranteze îi aparține, probabil, lui Liebknecht. — *Nota red.*

²⁾ Heinrich al LXXII-lea. — *Nota red.*

în miinile rușilor ; aproximativ 15 milioane de franci despăgubiri acordate negustorilor ruși pentru pierderile suferite, care urmează a fi plătite în 3 rate ; după achitarea fiecărei rate, armata rusă se va retrage mai întâi la poalele Balcanilor, după aceea la nord de acest lanț muntos și, în sfârșit, peste Dunăre.

Poarta a protestat împotriva acestor condiții, care contrastau atât de flagrant cu asigurările date de țar în privința caracterului moderat al pretențiilor sale. Noul ambasador prusian, Royer (Müffling, „prietenul Porții” și ingerul păcii, s-a făcut nevăzut la 5 septembrie, după ce și-a îndeplinit misiunea de călău), împreună cu generalul Guilleminot, pe care Müffling s-a priceput să-l ducă de nas, și cu Sir Robert Gordon, *au susținut protestele Porții*, căci o asemenea impertinență contravenea înțelegerii și era prea mult chiar și pentru cel „încununat de glorie”. Dibici știa că din punct de vedere militar ajunsese într-un impas și s-a hotărât să facă câteva concesii aparente : a consimțit ca articolul referitor la *proporțiile despăgubirilor de război* să fie radiat din tratatul de pace oficial ; prima rată din despăgubirile destinate negustorilor ruși a fost intrucitva redusă, deoarece, *după cum au declarat trimișii turci*, „pînă și cel mai ignorant om ar ști că Poarta nu poate plăti”. Pacea a fost, în sfârșit, încheiată la 5 septembrie ³⁷³.

Mare senzație în Europa, mare indignare în Anglia ; Wellington tuna și fulgera ; chiar și Aberdeen atrăgea atenția într-o telegramă asupra pericolului ascuns în spatele fiecărei condiții din tratatul de pace și a încercat să constituie o alianță generală prin care *toate marile puteri* (inclusiv Rusia) urmau să *garanteze pacea în Orient*. Austria s-a declarat de acord ; *Prusia însă a zădărnicit acest plan* și a salvat Rusia de primejdiile care o amenințau din partea unui congres european. (*Franța*, unde Carol al X-lea tocmai pregătea lovitura de stat, pune pe atunci la cale o înțelegere *secretă cu Rusia* ; s-a încheiat și un tratat secret, potrivit căruia Franța urma să *primească Provinciile renane* ³⁷⁴.)

Așa stînd lucrurile, Nesselrode nu avea de ce să se jeneze ; el a trimis o telegramă impertinentă și batjocoritoare miniștrilor englezi, adică o telegramă adresată contelui Lieven (ambasadorul rus) la Londra.

Acesta a fost modul în care a reacționat Prusia atunci, iar acum procedeul se repetă la o scară și mai mare. Nu sînt proști Hohenzaufeni acești Hohenzollerni ! Lui Bismarck nu i-a fost deloc greu să dea dovadă de înțelepciune politică în planurile lui cu Austria și Franța ³⁷⁵ ; împotriva Austriei s-a sprijinit pe Bonaparte și pe italieni, iar împotriva Franței a avut de partea lui întreaga Europă.

În afară de aceasta, scopul pe care îl urmărea a fost fixat și pregătit de împrejurări.

Acum, când situația s-a complicat, s-a sfârșit și cu genialitatea.

În interiorul Rusiei, situația e foarte tulbură. Blajinul Alexandru vrea să ridice în *Novaia Zemlia o temniță* pentru *deținuții politici*. Aceasta va însemna la mort sans phrase — moarte sigură. Se simte nevoia unei păci timp de cel puțin un an sau doi, care să contribuie la desăvârșirea decăderii interne a Rusiei. Primul pas al guvernului rus ar consta (dacă avem în vedere exemplul Prusiei după 1815) în urmărirea *agitatorilor panslaviști*³⁷⁶. Atâta timp cât prezența lor a fost utilă, ei au fost folosiți, dar de îndată ce agitația războiului va înceta, pedepsele nu vor întârzia să apară¹⁾.

Publicat pentru prima oară
în Wilhelm Liebknecht,
„Zur orientalischen Frage”. 2.
Aufl., Leipzig, 1878

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

132

Marx către Valerian Nikolaevici Smirnov

la Londra

[Londra], 29 martie 1878
41, Maitland Park Road, N. W.

Dragă Smirnov,

Presupun că mai ești redactor la „Впередъ!”²⁾ și că deci aceste rînduri te vor găsi la adresa la care m-am hotărît să-ți scriu.

Prietenii de partid din Paris îmi cer informații în legătură cu doi agitatori din asociațiile noastre de la Paris, și anume este vorba de „prințul Kropotkin” și o d-nă „Kulișova”, prietenă intimă cu Costa.

Știi ceva în legătură cu aceste persoane din punct de vedere politic ?

Al d-tale devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „International Review for Social
History”, vol. III, Leiden, 1938

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ În privința acestui ultim paragraf, nu s-a stabilit dacă el reprezintă o parte din scrisoarea lui Marx sau îi aparține lui Liebknecht. — *Nota red.*

²⁾ Titlul revistei a fost scris de Karl Marx cu caractere rusești. — *Nota red.*

133

Engels către Carl Hirsch

la Paris

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 3 aprilie 1878

Dragă Hirsch,

Ai vrea să fii atât de bun și să faci să-i parvină lui Lopatin scrisoarea anexată ¹⁾? Nu știm dacă vechea adresă, pe care o avem de la el, mai poate fi folosită. Este vorba de un articol referitor la condamnării ruși pentru „Kalender” al lui Bracke ³⁷⁷. „Égalité” nu a mai sosit de un timp încoace; sper să nu se fi întimplat ceva cu ea. Suspendarea lui „Bulletin jurassien” din lipsă de fonduri a făcut ca fanfaronada bakunistă să eșueze în modul cel mai lamentabil. Este realmente o plăcere să vezi că mișcarea a devenit atât de puternică, încît mătură fără nici un efort tot acest calabalic sectarist. De îndată ce le voi avea aici în întregime, îți voi trimite câteva articole ale mele despre mișcarea din 1877, apărute în new-yorkezul „Labor Standard” ²⁾! Cu Dühring sînt aproape gata. Probabil că în curînd vei găsi iarăși în „Vorwärts” ceva referitor la „socialismul” ³⁾ lui. Filistinu! ăsta mi-a răpit un timp inadmisibil de îndelungat, dar altfel nu se putea, ori faci totul, ori nimic. Grozavi tipi sînt anarhiștii aceștia! Marele dușman al statului, Adhémar Schwitzguébel, mîna dreaptă a lui Guillaume, care mai curînd și-ar tăia o mîină decît să introducă în urnă un buletin de vot, este ofițer dans l'armée federale ⁴⁾! I, după cum declară însuși „Bull[etin] jurassien”. Calde salutări tuturor prietenilor, în special lui Kaub și Mesa.

Al d-tale devotat,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932Originalul în limba germană
Tradus din limba germană¹⁾ Vezi scrisoarea următoare. — *Nota red.*²⁾ *F. Engels.* „Muncitorii din Europa în anul 1877”. — *Nota red.*³⁾ *F. Engels.* „Anti-Dühring”. — *Nota red.*⁴⁾ în armata federală. — *Nota trad.*

134

Engels către Gherman Aleksandrovici Lopatin ³⁷⁸

la Montreux

[Londra, 3 aprilie 1878]

...Multe salutări lui Lavrov din partea mea. Am remarcat cu satisfacție că excepționalul lui articol apărut în ultimul număr din „Впередъ !” a fost tradus în „Vorwärts” ; nu va rămîne fără ecou ³⁷⁹. Din păcate, mă supără ochii, împiedicîndu-mă să citesc rusește ; literele rusești îmi provoacă întotdeauna dureri de ochi ; să sperăm că nu e ceva de durată...

Publicat pentru prima oară în
„Istoria S.S.S.R.”, nr. 6, 1959

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

135

Engels către Wilhelm Bracke ²³⁵

la Braunschweig

Londra, 30 aprilie 1878

Dragă Bracke,

Anexez o chitanță a lui Liss[agaray] pentru cele 300 de mărci pe care le-a convertit, cu o pierdere de circa 6 mărci, la paritate-aur în 15 l. st., probabil pentru a nu fi nevoit să recunoască reforma monetară a lui Bismarck.

Am impresia că, în felul în care concepi d-ta căile ferate ale imperiului și monopolul tutunului ³⁸⁰, exagerezi în anticiparea viitorului ³⁸¹. Dacă se face abstracție de uriașa creștere a puterii pe care ar dobîndi-o prusacismul, pe de o parte, asigurîndu-i-se guvernului independența financiară totală față de orice control, pe de altă parte, punîndu-i-se direct la dispoziție două noi armate, cea a funcționarilor feroviari și cea a vînzătorilor de tutun, la care se mai adaugă puterea de a împărți funcții, plus corupția, — dacă se face abstracție de toate acestea, nu trebuie însă să se uite că, în zilele noastre, orice transmitere către stat a funcțiilor în domeniul industrial și comercial

poate avea un dublu sens și un dublu efect, în funcție de împrejurări : unul reacționar, un pas înapoi spre evul mediu, și unul progresist, un pas înainte spre comunism. Noi însă, în Germania, tocmai am izbutit să ieșim din evul mediu și abia acum sîntem pe punctul de a păși, prin intermediul mării industrii și datorită crăhului⁸⁸², în societatea burgheză modernă. La noi, nevoia de cea mai înaltă dezvoltare posibilă se simte tocmai în regimul economic *burghez*, care concentrează capitalurile și împinge la extrem contradicțiile, în special în nord-est. Pentru noi, decăderea economică a rînduieiilor feudale de la răsărit de Elba reprezintă, după părerea mea, cel mai important pas înainte, alături de descompunerea micii producții industriale și meșteșugărești în întreaga Germanie și înlocuirea ei cu marea industrie. Și, de fapt, în ultimă instanță, aceasta este unica latură pozitivă a monopolului tutunului, care ar transforma dintr-o lovitură una din cele mai mizerabile industrii casnice în mare industrie. În schimb însă, muncitorii din industria de stat a tutunului s-ar vedea de îndată supuși acțiunii legilor excepționale, lipsiți de libertatea de asociere și de grevă, ceea ce ar fi și mai rău. La noi, căile ferate ale imperiului, ca și monopolul tutunului nu trebuie să fie în mod necesar industrii de stat ; cel puțin în ce privește căile ferate, acest lucru încă nu este necesar, ci abia acum începe să devină în Anglia ; în schimb, poșta și telegraful sînt industrii de stat. Iar pentru toate prejudiciile pe care ni le-ar aduce cele două noi monopoluri de stat ne-am vedea despăgubiți doar printr-o nouă frază foarte potrivită pentru agitație. Căci un monopol de stat instituit din simple considerente financiare și politice, și nu dintr-o imperioasă necesitate internă, nu ne oferă nici măcar un argument valabil. Și apoi, introducerea monopolului tutunului și desființarea industriei casnice a tutunului ar cere cel puțin tot atîta timp cît ar mai putea dura în caz extrem bismarckismul. Dealtfel, poți fi sigur că statul prusian ar înrăutăți într-atît *calitatea* tutunului și ar ridica în așa măsură prețurile, încît adepții liberei concurențe n-ar întîrzia să trîmbițeze cu satisfacție acest eșec al comunismului de stat, iar poporul ar fi nevoit să le dea dreptate. Toată povestea trebuie pusă pe seama fanteziei ignorante a lui Bismarck, și este întru totul demnă de planul lui din 1863 de a anexa Polonia și de a o germaniza în decurs de trei ani.

Dacă aș fi știut că Partidul progresiștilor¹⁰⁵ a cerut încă cu ani în urmă ca militarii să fie scutiți de impozite, te-aș fi sfătuit și eu să nu renunți la prezentarea respectivei revendicări. După părerea mea,

preluarea unor revendicări *burgheze* ne revine nouă numai atunci când partidele burgheze nu se achită de această afurisită obligație a lor, dar, din cele spuse de d-ta, reiese că, în cazul de față, nu așa stau lucrurile. Fac această remarcă numai avînd în vedere răspunsul lui Richter ³⁸³; nu neg însă cituși de puțin că, ridicînd această problemă, am putea aduce mari servicii propagandei, numai că de la distanță nu mă pot pronunța, firește, într-un mod absolut categoric.

D-lui Dühring i-am dat de capăt, în sfîrșit, cu bine, dacă nu mai pun la socoteală revederea ultimelor articole, și pentru nimic în lume nu aș mai vrea să am de-a face cu ilustra lui persoană. Un ignorant plin de ifose ! Dacă acum restul nu se va tipări rapid, vina nu e a mea.

Cu salutări prietenești.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

136

Marx către Carl Hirsch

la Paris

[Londra] 26 iunie 1878

Dragă Hirsch,

Nu pot găsi aici răspunsul lui Bucher din „*Norddeutsche Allgemeine*”. Trebuie să fi apărut și în „*Frankfurter*” ³⁸⁴.

Te rog să-l trimiți *urgent*.

Al d-tale devotat,
Karl Marx

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

137

Marx către Sigmund Schott

la Frankfurt pe Main

[Londra] 13 iulie 1878

Dragă prietene,

Nu am nici un fel de vești din Germania. Aș vrea mai ales să știu dacă ai primit scrisoarea mea pe care ți-am trimis-o imediat ca răspuns la scrisoarea d-tale.

Nu primesc nici măcar ziarele expediate pe numele meu.

Dacă cumva n-ai primit scrisoarea mea, te rog ca pe viitor să-mi scrii pe adresa (fără alte specificări referitoare la destinatar) : Edwin Willis, Esq., 40, Maitland Park Crescent, London N.W.

Al d-tale devotat,

K. M.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

138

Marx către Sigmund Schott

la Frankfurt pe Main

[Londra] 15 iulie 1878

Dragă prietene,

Am primit scrisoarea d-tale exact în ziua în care ți-am trimis câteva rînduri pe o cale ocolită ¹⁾.

În penultima d-tale scrisoare (din 30 iunie) nu mă întrebai *nimic altceva* decît dacă mi-au parvenit o parte din comentariile apărute în presa germană cu privire la prima mea epistolă către „Daily News”. Răspunsul este : nu.

Nici în vis nu mi-a trecut prin cap să dedic o „carte” d-lui Bucher. El mi-a rămas dator cu un răspuns la cele „30” ²⁾ de rînduri

¹⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

²⁾ K. Marx. „Domnul Bucher”. — *Nota red.*

ale mele. Eu nu am nici timp, nici motive să scriu în locul lui cele „3 000” de rînduri considerate de el ca necesare³⁸⁵. Povestea aceasta a fost lansată de corespondentul de la Londra al lui „Vossische Zeitung”. După cîte știu, este vorba de dr. Elard Biscamp, o lichea notorie. De data aceasta însă, gluma lui proastă a prins³⁸⁶.

Starea sănătății mele mă obligă să plec la Karlsbad. Numai că d-l Bismarck, care s-a simțit atît de mult atras de Kissingen, este de altă părere³⁸⁷. Что делать (que faire ?¹) — cum spun rușii³⁸⁸. Nu există altă soluție decît să optez pentru o stațiune de pe litoralul britanic, care încă n-a ajuns sub protecția salvatorilor societății din noua Sfîntă alianță²⁵⁷. Soția mea este grav bolnavă și probabil că va trebui să meargă la Karlsbad ; poate că ex-nobila ex-baroneasă von Westphalen nu va fi considerată drept contrabandă.

Nădăduiesc că proiectata călătorie îți va prinde bine. Dacă cumva vei rămîne pe undeva mai mult timp, scrie-mi de acolo. S-ar putea să-ți trimit un articol al meu în engleză (încă nepublicat²), care însă nu se referă deloc la scumpa „fatherland”, as the English. call it³).

Cu salutări cordiale.

Al d-tale devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

139

Engels către Valerian Nikolaevici Smirnov

la Londra

[Londra] 122, Regent's Park Road, N. W
16 iulie 1878

Dragă d-le Smirnov,

Ieri v-am trimis un exemplar din lucrarea mea împotriva lui Dühring³⁸⁹, pe care sper că l-ați primit.

¹) Ce e de făcut. — *Nota trad.*

²) K. Marx. „Istoria Asociației Internaționale a Muncitorilor, scrisă de d-ș George Howell”. — *Nota red.*

³) „patrie”, cum îi spun englezii. — *Nota trad.*

Intenționam să le trimit câte un exemplar și lui Lopatin și lui Lavrov, dar nu știu dacă Lopatin se mai află în Elveția și nu cunosc actualele adrese de la Paris ale nici unuia dintre ei. V-aș rămîne foarte îndatorat dacă mi-ați putea spune la ce adrese să expediez cărțile acestea.

Al dv.,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului
în : „International Review for Social
History”, vol. III, Leiden, 1938

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

140

Engels către Oscar Schmidt

la Strassburg

(*Ciornă*)

[Londra, 19 iulie 1878]

Stimate domn,

În numărul de ieri al publicației „Nature” am văzut anunțată prelegerea pe care o veți ține dv. la Congresul de la Kassel al cercetătorilor din domeniul științelor naturii „cu privire la raportul dintre darvinism și social-democrație”³⁹⁰.

Socialiștii au prevăzut cu mult timp înaintea gestului amical al d-lui Virchow³⁹¹ că reprezentanții darvinismului în Germania nu vor putea rezista necesității de a lua poziție împotriva concepției socialiste despre lume. Indiferent care va fi această poziție, ea nu poate avea alt rezultat decît lămurirea situației și a minților. Este însă în interesul ambelor părți ca acest lucru să se facă cu competența necesară.

Pentru a-mi aduce și eu contribuția în acest sens, îmi iau libertatea de a vă trimite prin poștă un exemplar din lucrarea mea recent apărută, intitulată „Domnul E[ugen] D[ü]hring] revoluționează etc.”. Am încercat aici, printre altele, să prezint în linii generale raportul dintre socialismul științific și principiile științei teoretice moderne a naturii, în general, și teoria darvinistă, în special. Pasajele referitoare la darvinism sînt însemnate.

La timpul potrivit îmi voi acorda cinstea de a supune, din punctul meu de vedere, prelegerea dv. unei critici nepărtinitoare, singura demnă de o știință liberă și pe care orice om de știință trebuie să o salute, chiar și atunci când ea este îndreptată împotriva lui însuși.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

141

Engels către Philipp Pauli

la Rheinau

Londra, 30 iulie 78

Dragă Pauli,

Sper că astăzi oamenii noștri își vor face datoria, așa cum totul ne îndreptățește să ne închipuim. De când Bismarck a comis colosala prostie de a folosi toate împușcăturile pentru a-i răsturna pe liberali, socialiștii servindu-i doar drept pretext³⁹², putem asista cu și mai mare satisfacție la încăierarea izbucnită chiar între eroii ordinii³⁹³. Nu-l înțeleg pe Bismarck ; probabil că „nervii” l-au lăsat cu totul, odată cu ultimele rămășițe de rațiune care îi mai rămăseseră. Se prea poate ca el să nu-și dea seama că întregul lui joc bonapartist nu constă în altceva decât în a-i folosi alternativ pe muncitori împotriva burghezilor și pe burghezi împotriva muncitorilor, trăgându-i astfel pe sfoară și pe unii, și pe alții. Dar este curată nebunie ca el să urmărească răsturnarea liberalilor, indivizii aceștia gata oricând să accepte orice, „doar și noi sîntem ciini”¹⁴⁶, care, pușintel lingușiți, sînt în stare să lingă piciorul care le-a tras una în dos, — aceiași liberali care reprezintă unicul lui sprijin împotriva curții fățiș feudal-ortodoxo-reacționare. În felul acesta, el se dă fără putință de scăpare pe mîna oamenilor reacțiunii, aceiași oameni pe care el i-a trădat și i-a persecutat și care-l urăsc de moarte. Și un asemenea individ se numește „om de stat”. Și o asemenea nulitate vrea să-i distrugă pe socialiști printr-o politică care nu avantajează pe nimeni mai mult decât pe socialiști. Nici dacă l-am fi plătit pe nătărăul acesta nu ne-ar fi putut ajuta mai mult decât o face. În plus, el mai și amîină pînă în ultima zi sesiunea Reichstagului, pentru ca prigoana împotriva socialiștilor să poată fi dată uitării, burghezul să aibă suficient timp pentru a se rușina de denunțurile lui ordinare, iar parti-

dele ordinii să se ia așa de cumplit la harță, încît cu nici un chip să nu mai poată fi despărțite. Și, în timp ce *jos* rădăcinile socialismului sînt din plin alimentate, ei își inchipuie că în septembrie îl vor lichida, tăindu-i, sus, cîteva mlădițe. Dragul meu Bismarck, cacatum non est pictum ¹⁾.

Îți mulțumesc pentru ziar; din tot scandalul, trei sferturi sînt pure născociri lansate de „Lond[oner] Journal (de dr. Juch, un bătrîn cerșetor vagabond, în ultimul hal de decădere, și de proprietarul tipografiei, Schweitzer, acela care în timpul demonstrației împotriva prințului moștenitor a fost bătut măr, dar a fost prea laș pentru a se plînge !). Foaia aceasta ar vrea să fie cumpărată de fondul reptilelor ¹⁵¹, care însă își are deja aici ziarul său, „Hermann“, și consideră că non bis in idem ²⁾). Adevărat este numai că aici cițiva neciopliți de origine germană, ajunși și ei niște epave, fac o larmă cumplită în două asociații, pentru ca, profitînd de atentatul de la Berlin, să se erijeze în reprezentanți ai muncitorilor din toate țările. Împins de dorința vanitoasă de a juca un rol, micul Ehrhart din Mannheim a căzut și el pradă ispitei și s-a alăturat bandei. Acum, ei s-au declarat, pare-se, pentru a treia oară în decurs de patru ani Consiliu central internațional al proletariatului ³⁾. În momentul în care toate aceste vociferări și mîzgălituri vor atinge un anumit grad, ne vom vedea nevoiți să-i demascăm oficial pe acești domni, pentru a nu se crea impresia — pe care reacțiunea are tot interesul să o difuzeze — că în spatele acestor acte stupide ne-am afla noi.

De o călătorie în Germania anul acesta nu prea poate fi vorba, nici în cazul în care din punct de vedere politic lucrurile nu se vor complica și mai mult. Voi fi bucuros dacă voi reuși să-mi duc soția pentru cîteva săptămîni în cea mai apropiată stațiune de pe litoral, dar deocamdată nici nu mă pot gîndi la așa ceva. Săptămîna trecută, aproape că nici nu s-a dat jos din pat. Situația este *foarte serioasă* și poate avea un deznodămînt nefericit. D-na Marx suferă și ea de ficat și de stomac; cel mai bun specialist de aici i-a spus că nu poate fi vindecată complet, ci doar tratată. În ce stațiune i se va recomanda să se meargă, încă nu știm. Marx se simte relativ bine pentru acest sezon al anului. Fiica lui mai mare a născut din nou un băiat ³⁹⁴. Te felicităm cu toții pentru „numărul 8“ al tău. Așadar, dacă d-na M[arx] nu va fi trimisă pe continent, este puțin probabil ca anul acesta să vă sosească oaspeți de aici.

¹⁾ — rahatul nu este pictură. — *Nota trad.*

²⁾ — nu merită să plătească de două ori pentru unul și același lucru. — *Nota trad.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 330—331. — *Nota red.*

Pumps este la fel de leneș la scris ca întotdeauna, dacă nu chiar mai rău. În rest însă, școala din Manchester i-a folosit foarte mult³⁹⁵.

Multe salutări din partea noastră, a tuturor, ție, soției și copiilor.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

142

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Paris

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 10 august 78

Dragă d-le Lavrov,

Sper că ai primit exemplarul din lucrarea mea împotriva lui Dühring ¹⁾, pe care ți l-am trimis ieri. L-aș fi trimis mai din timp dacă ți-aș fi cunoscut actuala adresă. Pentru aceasta a fost nevoie să-i scriu lui Smirnov ²⁾, 4 Lower Charles Street, apoi lui Lopatin, 6, Rue Linné, dar nici unul, nici celălalt nu mi-au răspuns. Ai putea cumva să-mi spui unde să trimit exemplarul pentru Lopatin ? Tăcerea lui ne cam neliniștește, deoarece scrisoarea anterioară ³⁾, expediată la aceeași adresă, i-a fost trimisă în Elveția, unde, după cum mi-a scris, intenționa să rămână numai pînă în iunie, iar de atunci, potrivit ziarului „Начало”, pare să fi fost arestat în Rusia ³⁹⁶. Deși argumente de ordin cronologic pun sub semnul întrebării această știre, tăcerea lui ne alarmează.

Ai văzut, probabil, că, răspunzînd chemării lui Virchow ³⁹¹, darvinistii germani au luat categoric atitudine împotriva socialismului. Haeckel, a cărui broșură tocmai am primit-o, se mărginește să

¹⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — Nota red.

²⁾ Vezi volumul de față, p. 288—289. — Nota red.

³⁾ Vezi volumul de față, p. 283—284. — Nota red.

enunțe banalități despre „trăsнитеle teorii socialiste”³⁹⁷, în timp ce d-l Oscar Schmidt din Strassburg și-a pus în cap să ne distrugă con amore¹⁾ la Congresul cercetătorilor naturii, care urmează să aibă loc la Kassel³⁹⁸. Se ostenește degeaba ! Dacă în Germania reacțiunea își va croi drum liber, primele jertfe care vor urma după socialiști vor fi darviniștii. Dealtfel, oricare le va fi soarta, consider de datoria mea să le răspund acestor domni. Noi avem, în orice caz, toate motivele să ne declarăm mulțumiți de acest episod, ca și în general de întregul mers al evenimentelor. D-l Bismarck, care de șapte ani lucrează pentru noi ca și când l-am fi plătit, acum pare să nu mai poată fi oprit în strădania sa de a grăbi pe cât posibil instaurarea socialismului. „După mine potopul” i se pare prea puțin ; ține cu tot dinadinsul ca potopul să-l mai prindă în viață — așadar, făcă-se voia sa ! Mă tem numai că el acționează prea bine, așa încît potopul va veni înainte de vreme.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : „Letopisî marksizma”, kn. V, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

143

Marx către George Rivers

la Londra

[Londra] 24 august 1878
41, Maitland Park Road,
N. W.

Stimate domn,

Corespondentul din Londra²⁾ al lui „*Vossische Zeitung*” din Berlin și-a permis o glumă proastă, afirmînd că eu aș fi scris o carte intitulată „*Herr Bucher*”³⁾. Ca urmare, zvonul s-a răspîdit în Germania, iar poliția prusiană a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a-l confirma, trecînd la percheziții prin mai multe librării pentru a

¹⁾ — cu mare satisfacție. — *Nota trad.*

²⁾ Elard Biscamp. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 256, 261—262. — *Nota red.*

pune mîna pe exemplarele din „Herr Bucher”. Vedeți, dar, că „Herr Bucher” nu este altceva decît o mistificare.

V-aș rămîne foarte îndatorat dacă mi-ați trimite, în caz că este posibil, cataloagele edițiilor americane și ale cărților de anticariat pe care le aveți.

Al d-tale devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

144

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Londra] 4 sept. 1878

Dragă Sorge,

Astăzi plec pentru refacerea of health ¹⁾ la Malvern, unde voi rămîne trei săptămîni. (Adresa : Dr. K. Marx, Malvernbury, Great Malvern, Worcester.) Soția mea se află acolo de cîteva săptămîni, simțindu-se foarte prost ; nepoțelul ²⁾ meu a fost și el grav bolnav ; toate aceste necazuri te vor face să înțelegi de ce n-am scris pînă acum.

În ce-l privește pe Douai, sînt cu totul de părerea ta ; nu-i da „Capitalul” ³⁾.

Îți mulțumesc foarte mult pentru osteneala ce ți-ai dat în privința documentelor din Philadelphia ³⁹⁸ și pentru „Extrasul” lui Weydemeyer ³⁴⁰.

Și Engels și eu am primit la timp exemplarele. În Anglia n-ar avea succes fie și numai din cauza nenumăratelor greșeli de tipar ; în plus, unele pasaje din traducere lasă prea mult de dorit pentru exigențele de aici. M-am gîndit să scot, totuși, pentru Londra (la în-

¹⁾ — sănătății. — *Nota trad.*

²⁾ Jean-Laurent-Frederick Longuet. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 256, 261—262. — *Nota red.*

toarcere) o *amended* edition ¹⁾, pentru care vă scriu o scurtă prefață, totul urmînd însă să apară sub numele lui Weydemeyer. Bineînțeles, cu condiția ca voi să fiți de acord.

Domnul Bismarck ne face mari servicii.

Salut.

Prietenul tău credincios,
Karl Marx

Sper ca în curînd să-mi dai vești mai bune despre starea sănătății tale. Soția mea îți transmite prin mine multe salutări.

Publicat pentru prima oară
în : „Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u. A. an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

145

Engels către Friedrich Lessner

la Londra

[Londra] 12 sept. 78
Ora 1,30 dimineața

Dragă Lessner,

După o îndelungată suferință, sărmana mea soție ²⁾ a închis ochii acum pentru totdeauna.

Nu-ți pot trimite vinul, dar poți oricînd trimite după el.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — ediție îmbunătățită. — *Nota trad.*

²⁾ Lizzy Burns. — *Nota red.*

146

Engels către Rudolf Engels

la Barmen

Londra, 12 sept. 1878

Dragă Rudolf,

Astăzi în zori, la ora 1,30, după suferințe îndelungate, soția mea s-a stins domol din viață ; cu o seară înainte ne căsătorisem legal.

Mă aștept la o serie de cheltuieli neprevăzute, și cum soldul meu în bancă e prea mic, v-aș rămîne foarte îndatorat dacă mi-ați trimite cît mai urgent circa 200 l. st.

Al tău,
Friedrich

Publicat pentru prima oară
în : „Deutsche Revue“, Jg. 46,
Bd. III, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

147

Marx către Jenny Longuet

la Malvern

[Ștampila poștei : Londra, 16 septembrie 1878]

Dragul meu copil,

Sper ca veștile bune cu privire la Johnny să nu fie nici în viitor dezmințite. Voi trebuie să-mi trimiteți zilnic știri despre starea sănătății lui și să-mi spuneți întotdeauna adevărul adevărat. Băiețelul acesta mi-e drag ca lumina ochilor. Principalul este să-l menajați, așadar fără prea multă mișcare (pasivă sau activă) out of his home¹⁾. Dacă lucrurile merg bine, așa cum sper, ar fi poate mai bine să plecați abia sîmbătă (în loc de vineri²⁾). În cazul lui, o zi de liniște și de odihnă în plus are foarte mare importanță.

¹⁾ — afară din casă. — *Nota trad.*

²⁾ 20 septembrie (vezi volumul de față, p. 86—87). — *Nota red.*

Soția lui Engels, Lizzy Burns

Engels a luat astăzi vaporul spre Hampton ¹⁾ împreună cu Mad. Renshaw și cu Pumps, care, odată cu rochia de doliu de 5 guinee, ce nu face decît să-i sublinieze „bucuria” prost mascată, a adoptat complet mina și comportamentul de „princesse regnante” ²⁾. Alte amănunte în legătură cu aceste evenimente bizare veți afla de la Tussy.

Potrivit știrilor primite de la Liebknecht, legea lui Bismarck ³⁾ ori va fi respinsă, ori va fi adoptată, dar cu unele amendamente, care o vor face mai puțin drastică.

My best love to you and your Mama ⁴⁾. Puppy ⁵⁾ e mult mai bine, bun băiat !

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
în : „Annali”, an. I, Milano, 1958

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

148

Marx către Jenny Marx

la Malvern

[Londra] 17 sept. 1878

Dragă Jenny,

După cum ne-am înțeles cînd am plecat ¹⁴¹, îți trimit alăturat un mandat poștal de 3 l. st. Dacă va interveni ceva și suma nu-ți va mai ajunge, anunță-mă imediat.

De cînd m-am întors m-au chinuit cumplit durerile de cap ; am început însă să mă simt mai bine primind de la draga de Jenny-chen vești îmbucurătoare despre Johnny ; și veștile bune pe care le-am primit astăzi de la tine — și care sper să fie de durată — au fost pentru mine ca un balsam.

Despre evenimentele din Regent's Park Road 122 nu vreau să dau amănunte, deoarece Tussy este Your regular chronicler ⁶⁾ și n-are rost să-i iau eu stafidele din cozonac. Nu mă pot însă opri să povestesc o întîmplare care, prin originalitatea ei, aminteste în

¹⁾ Littlehampton. — *Nota red.*

²⁾ — „prințesă domnitoare”. — *Nota trad.*

³⁾ — legea excepțională împotriva socialiștilor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — Cele mai calde salutări ție și mamei. — *Nota trad.*

⁵⁾ Probabil Henry Longuet. — *Nota red.*

⁶⁾ corespondentul vostru permanent. — *Nota trad.*

același timp și de Balzac și de Paul de Kock. În timp ce Tussy, Mrs. Renshaw și Pumps (ridicată acum la rang de nobilă; Engels nu-i spune decît Pumpsia) triau lucrurile care aparținuseră răposatei, Mrs. Renshaw a găsit, printre altele, un pachetel de scrisori {vreo opt, dintre care șase din partea diferiților membri ai familiei Marx, două de la Williams (din Ramsgate)} și se pregătea să i le înmîneze lui Mr. Chitty, care era de față. „No”, said he, „burn them! I need not see her letters. I know she has unable to deceive me”¹⁾. Oare Figaro (mă refer la adevăratul Figaro al lui Beaumarchais) ar mai fi „ghicit-o și pe asta”²⁾ Mai tîrziu Mrs. Renshaw i-a spus lui Tussy: „Of course, as he had to write her letters, and to read to her the letters she received, he might feel quite sure that these letters contained no secrets for him — but, they might do so, for her”³⁾.

Vă trimit astăzi, odată cu aceste rînduri, „Daily News” și „Standard” pentru telegramele referitoare la Reichstagul german¹⁴². Bebel a fost evidentul the only speaker imposing⁴⁾; reprezentanții guvernului — Stolberg și Eulenberg — au fost mai mult decît jalnici; Bamberger a rămas fidel devizei sale: „Doar și noi sintem cîini!”¹⁴⁶; Reichensperger este burghezul renan care a nimerit în partidul catolic de centru¹⁴⁵. Pînă și lingăul de Reuter este de părere că această primă reprezentație n-a reușit!

Sper că și tu și Jennychen vă veți mai odihni puțin săptămîna asta; nu renunțați la plimbări, wind, weather, and the health of the child permitting — ensemble⁵⁾; dacă în mod excepțional lucrul acesta nu este posibil, tu însă nu trebuie să întrerupi niciodată plimbările; sper totuși că micuțul will be able to participate⁶⁾ ca și chinuita lui mamă. Calde salutări lui Jennychen. Sărutări lui Johnny.

La revedere.

Al tău,
Maur

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în: „Annali”,
an I, Milano, 1958

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ „Nu”, — a spus el — „arde-le! Nu vreau să-i citesc scrisorile. Știu că nu era în stare să mă înșele”. — *Nota trad.*

²⁾ Aluzie la cuvintele lui Figaro din comedia lui Beaumarchais „Nunta lui Figaro”, actul V, scena VIII: „Pe asta n-ai mai ghicit-o!” Beaumarchais „Teatru”, ESPLA, București, 1953, p. 23. — *Nota trad.*

³⁾ — „Bineînțeles, din moment ce el trebuia să-i scrie scrisorile și să i le citească pe cele primite, putea fi absolut sigur că scrisorile acelea nu conțineau nici un secret pentru el — poate mai degrabă pentru ea”. — *Nota trad.*

⁴⁾ — evident, singurul orator care s-a impus. — *Nota trad.*

⁵⁾ — în măsura în care v-o permit vîntul, vremea și sănătatea copilului — împreună. — *Nota trad.*

⁶⁾ — va putea participa și el. — *Nota trad.*

149

Marx către Moritz Kaufmann ¹⁶¹

la Birkenhead

(Ciornă)

[Londra, 3 octombrie 1878]

Stimate domn,

Am fost informat de către d-l Petzler că ați scris un articol despre cartea mea „Capitalul” și despre viața mea, care urmează să fie publicat împreună cu alte articole ale dv., și că doriți ca eu sau Engels să corectăm eventualele erori pe care le-ați fi putut face. În ce măsură lucrul acesta este realizabil, nu pot aprecia, desigur, înainte de a avea un exemplar din articolul respectiv.

Cea mai bună istorie a Comunei este cartea lui *Lissagaray* „*Histoire de la Commune*”. Dar prima ediție s-a epuizat, iar o a doua încă nu a apărut. Adresa lui Lissagaray este : 35, Fitzroy Street, Fitzroy Square, London, W. ; poate că el va avea posibilitatea să vă procure un exemplar din lucrarea sa.

Deocamdată vă trimit „Adresa” cu privire la Comună, pe care am scris-o eu, imediat după înfrângerea ei, din însărcinarea Consiliului General al Internaționalei ¹⁾).

De asemenea vă voi trimite prin poștă — în cazul că nu o aveți încă — o nouă lucrare a prietenului meu Engels, intitulată : „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința”, foarte importantă pentru înțelegerea corectă a socialismului german.

Cu stimă,
Karl Marx

M. Kaufmann, Esq.

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

¹⁾ K. Marx. „Războiul civil din Franța”. — Nota red.

150

Marx către Moritz Kaufmann

la Birkenhead

(Ciornă)

10 octombrie 1878
41, Maitland Park Road
Londra, N. W.

Stimate domn,

M-am limitat la corectarea în coli a câtorva greșeli. Timpul nu mi-a permis să insist asupra greșelilor mai importante din expunere, dar aceasta nici nu era în intenția dv.

Șpaltul b. Am tăiat : „dintre care unul era tinărul Lassalle“.

El nu a colaborat niciodată la „Neue Rheinische Zeitung“, deși noi am intrat în legătură unul cu altul chiar în perioada aceea.

Am adăugat : traducerea „rusă“ a „Capitalului“, pentru că tocmai în Rusia teoria mea a fost recunoscută fățiș și susținută de către profesorii mai tineri din universități.

Șpaltul d. Am tăiat : „și înainte unul dintre membrii lui“. Mehring

nu a fost niciodată membru al partidului social-democrat din Germania ; fapt este că el a încercat să devină membru, informându-l pe Liebknecht în legătură cu unele măsuri făcute de administratorul fondului reptilelor¹⁵¹.

La scurtă vreme după aceasta, el a fost stigmatizat în mod public ca neloial în urma sentinței date de Camera de punere sub acuzare din Frankfurt în procesul de calomnie intentat de el d-lui Sonnemann (proprietarul lui „Frankfurter Zeitung“) ³⁹⁹ și s-a împăcat netulburat cu situația lui de lichea literară. Până și cel mai conservator dintre adversarii cinstiți ai social-democrației germane ar fi foarte surprins văzînd cum acest om este calificat drept „istoric al social-democrației“. El se bucură, firește, de considerația d-lui Bamberger, care, după înfrîngerea revoluției din 1848 din Germania (în timpul căreia a jucat rolul de demagog-orator), a venit ca emigrant la Paris, unde și-a făcut practica la financiarii celui de-al doilea Imperiu, s-a îmbogățit datorită participării la escroche-

riile săvârșite cu împrumutul mexican etc.⁴⁰⁰, s-a întors în Germania după victoria Prusiei și a devenit unul dintre animatorii „perioadei speculațiilor de bursă” din Germania. Informațiile asupra mișcării oweniste, de pildă, și a criticării ei nu trebuie cerute d-lui Albert Grant din Londra (un om de aceeași teapă cu Bamberger și, curios, născut în același oraș — Mainz).

În ce măsură ați procedat bine considerînd articolul d-lui Howell (din „Nineteenth Century”) drept „sursă istorică” veți putea aprecia din materialul pe care vi-l trimit odată cu această scrisoare⁴⁰¹.

Miine vă voi trimite cartea d-lui Engels¹⁾.

[Cu stimă,
Karl Marx]

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

151

Engels către Hermann Arnoldt

la Königsberg

(Ciornă)

[Londra] 21/10/78

Ca răspuns la amabila dv. scrisoare din 18, vă asigur că sînt ori-cînd gata să preiau temporar spre păstrare documentele respective⁴⁰². Întrucît însă eu nu am un dulap ignifug, nu-mi pot asuma, firește, nici o răspundere pentru eventualitatea unui incendiu sau a unui furt, și de aceea vă rog să specificați în mod expres acest lucru în scrisoarea de însoțire. Alte amănunte rămîn a fi stabilite într-o corespondență ulterioară. Voi păstra resp. documente cu aceeași grijă cu care păstrez și documentele mele personale, de același fel.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVII, ed. răsă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ F. Engels. „Anti-Dühring”. — Nota red.

152

Marx către o persoană necunoscută

Londra, 4 nov. 1878

Dragă prietene,

Ți-aș ramine foarte îndatorat dacă ai putea trimite pe o cale sigură scrisoarea alăturată pe adresa *d-nei Liebknecht, 11, Braustrasse, Leipzig*. În ea este vorba de rezolvarea „problemei stomacului” pentru familia lui Liebknecht, dar eu nu am cîtuși de puțin încredere în poșta germană⁴⁰³.

Cu stimă,
Karl Marx

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

153

Marx către Alfred Talandier

la Paris

(Ciornă)

[Londra, în jurul datei de 10
noiembrie 1878]

M-am angajat să vă scriu în legătură cu scrisoarea împotriva d-lui Barry, publicată în „*Mars[eillaise]*” din 6 octombrie⁴⁰⁴.

Cînd numărul din 6 octombrie al „*Marseillaisei*” a nimerit cu totul întîmplător — lucru pe care îl pot dovedi — în mîinile d-lui Barry, el a scris imediat un răspuns *în limba engleză* și m-a rugat să i-l traduc în franceză. Din motive pe care le veți înțelege citind această scrisoare, eu am amînat de la o zi la alta îndeplinirea acestui comision. D-l Barry nu putea expune toate faptele :

1. fără a-l compromite pe Hirsch, a cărui soartă încă nu s-a hotărît¹⁾;
2. fără a-l compromite pe cumnatul²⁾ lui Hirsch, care se mai află încă la Paris ;

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 81—82. — *Nota red.*

²⁾ Karl Kaub. — *Nota red.*

3. fără ca în felul acesta să se refere la mine și să mă atragă, probabil, într-o polemică publică cu dv. ;
4. fără a ataca anumite persoane, amintite în scrisoarea dv. ;
5. fără a dezvălui reaua-credință a ziarului „Marseillaise”.

După părerea mea, acum nu este momentul „potrivit” pentru a le face pe plac reacționarilor prin asemenea scandaluri. Pe de altă parte, d-l Barry are tot dreptul să se apere. Aceasta este dilema. Pentru a-l reține de la un asemenea gest, n-am întrevăzut decît o singură posibilitate : venirea lui Hirsch la Londra (despre care mi-a vorbit avînd în vedere eventualitatea expulzării lui din Franța). Atunci, publicînd în „Marseillaise” cîteva rînduri care să-l compromită pe Bradlaugh ¹⁾, i-ar putea da satisfacție d-lui Barry. Din păcate, de cînd a fost expulzat, n-am mai primit nici un semn de viață de la ei. În cele din urmă d-l Barry și-a pierdut răbdarea, și, întrucît îmi înțelesese perfect obiecțiile împotriva publicării răspunsului său (care, la nevoie, ar putea să apară într-un ziar elvețian), ne-am înțeles ca : 1) răspunsul lui să rămînă deocamdată în păstrare la mine ; 2) eu să încerc să aplanez lucrurile scriindu-vă dv.

Acum trec la fondul problemei.

Faptele

1. *Clubul social democrat* (care a fost o secție a *Internaționalei* atîta timp cît a existat această organizație), cu sediul în nr. 6, Rose Street, Soho, este constituit din două secții, una germană și una engleză. Prima l-a ales ca reprezentant la congres pe d-l Ehrhart, cea de-a doua — pe d-l Barry. Întrucît la Londra circula zvonul că, fiind interzis de poliție, congresul se va ține la Lausanne, mandatele au fost trimise pe adresa biroului congresului la Lausanne ¹⁵⁰. Iată copia mandatului d-lui Barry, al cărui original se află la mine :

„*Social Democratic Working Men's Club*, 6, Rose Street, Soho Square.

English Section, London, August 31, 1878.

Citizens, The bearer of this Credential — Citizen Maltman Barry — is the representative of the English Section of the Social Democratic Club of London.

To the Bureau Socialists Congress — Lausanne Switzerland.

¹⁾ În manuscris este ștearsă varianta : cîteva rînduri, care să nu compromită pe nimeni. — *Nota red.*

*Fr. Kitz, Secretary, English Section, Social Democratic Club*¹⁾.

După aceasta, secretarul Kitz i-a cerut în scris d-lui Barry, la întoarcere, să raporteze în fața clubului despre modul în care și-a îndeplinit mandatul. Și această scrisoare se află la mine.

Așadar, s-a dovedit, fără putință de tăgadă, că d-l Barry a fost delegatul unei asociații social-democrate (muncitorești) și nu al „poliției internaționale”, așa cum ați lansat dv. zvonul într-un mod puțin prea „ușuratic”.

2. Spuneți în continuare că, în scrisoarea sa către „*Marseillaise*”, Barry se plînge „că poliția franceză nu l-a arestat” și adăugați : „Cetățeanul Hirsch nu se plînge că nu a fost arestat etc.”, creînd astfel cititorilor impresia că vorbiți în numele lui Hirsch. Dar într-o scrisoare pe care mi-a adresat-o la 14 octombrie, Hirsch caracteriza scrisoarea dv. drept „infamă” și afirma că a aflat de ea abia după ce a fost eliberat. Dealtfel dv. uitați că Barry nu a fost singurul delegat englez la congres, că aceștia au fost cel puțin o duzină și nici unul dintre ei nu a fost arestat de poliția franceză. „*Vorwärts*”, organul central al partidului socialist german (acum suspendat), a înțeles perfect cele spuse atunci de Barry în scrisoarea sa, și anume că guvernul francez, vrînd, probabil, să-i facă pe plac d-lui Bismarck, l-a arestat pe Hirsch etc., dar nu a îndrăznit să împingă amabilitatea pînă acolo încît să ridice mîna asupra unui englez⁴⁰⁵. Dealtfel, d-l Barry — care a acționat întotdeauna de comun acord cu cumnatul lui Hirsch — și-a spus absolut deschis părerea în fața d-lui Gigot, și, întrucît acesta a avut grijă să se întocmească un proces-verbal al respectivei întrevederi, vă puteți informa chiar din sursă oficială asupra relațiilor strînse dintre d-l Barry și poliția franceză.

Am uitat însă că, spre marea glorie „a celor care ne guvernează”, dv. vreți să prezentați poliția franceză nu ca un membru, ci, dimpotrivă, ca o jertfă a „poliției internaționale”. Procurorul a dat o altă interpretare și s-a scuzat în fața cumnatului lui Hirsch, pretextînd că „cei care ne guvernează” trebuie să dea dovadă de condescendență față de „puterile vecine”.

3. Care sînt așadar acele fapte grave care vă dau dreptul să vă transformați în „colporteurul unei acuzații infamante”, și anume că d-l Barry „a fost delegat de către acești oameni” (adică de către cei din poliția internațională) ?

¹⁾ — „*Clubul muncitoresc social-democrat*, 6, Rose Street, Soho Square. Secția engleză, Londra, 31 august 1878.

Cetățeni ! Purtătorul acestui mandat, cetățeanul Maltman Barry, este reprezentantul secției engleze a Clubului social-democrat de la Londra.

Către Biroul Congresului socialist — Lausanne. — Elveția.

Fr. Kitz, Secretar, Secția engleză, Clubul social-democrat. — Nota trad.

Faptele acestea nu au nici un temei, ele nu sînt decît rezultatul trîncănelii nechibzuite a unui individ mai mult decît dubios, un oarecare *Schumann*, care vi le-a împărtășit în mare taină, fără știrea d-lui Barry.

Dar să ne întoarcem pentru o clipă la *Schumann*. Întors la Londra, primul lucru pe care s-a grăbit să-l facă a fost să-și anunțe în „Standard”, acest „ziar toryst și bonapartist”, fericita punere în libertate.

După aceea individul acesta, de a cărui existență habar n-avusesem pînă atunci, s-a prezentat la mine sub un pretext improvizat. Cînd l-am luat la rost pentru birfelile lui reproduse în scrisoarea dv., mi-a răspuns: „Dar d-l Talandier nu are dreptate; doar i-am spus răspicat că nu fac decît să repet cele auzite și că personal nu știu absolut nimic despre Barry” etc. ¹⁾

După aceea, *din proprie inițiativă*, dl. *Schumann* mi-a cerut adresa lui Barry, pentru a-i prezenta scuze, lucru pe care, în realitate, nu l-a făcut. Dimpotrivă, el i-a împărtășit în mod confidențial unui emigrant, despre care nu știa că este în legătură cu mine, că, într-o discuție cu el, Marx l-ar fi calificat și el pe Barry drept spion. După toate acestea, orice comentariu în plus referitor la *onestitatea* clientului și garantului dv. este absolut superfluu. Ulterior am primit informații în legătură cu el, pe care le voi trimite la Copenhaga.

În scrisoarea dv. întrebați: „Cum se face că d-l Maltman Barry... scrie pentru „*Marseillaise*”?” Foarte simplu. Datorită unei scrisori de recomandare adresată lui Hirsch, d-l Barry a fost introdus la „*Marseillaise*” și prezentat d-lui Maret. Întors la Londra, d-l Barry i-a trimis cumnatului lui Hirsch o *scrisoare în limba engleză*, urmînd ca acesta să hotărască dacă este cazul ca scrisoarea să fie publicată în „*Marseillaise*”. Cumnatul a fost de părere că scrisoarea i-ar putea fi de folos lui Hirsch, a tradus-o în limba franceză și a prezentat-o *personal* redacției ziarului „*Marseillaise*” ⁴⁰⁷. Publicînd denunțul dv. fără nici un fel de comentarii, ziarul acesta a făcut un act incalificabil, care poate fi explicat numai prin scrisoarea dv. către Henry Maret, publicată în același număr al ziarului. Gestul apare cu atît mai condamnable cu cît avem în vedere că dv. sînteți prietenul și corespondentul d-lui Bradlaugh ⁴⁰⁸, dușmanul personal al d-lui Barry și al răposatei *Internaționale*.

¹⁾ Mai departe în manuscris este tăiat: „În ce mă privește, știu foarte bine de unde pornesc toate aceste birfeli pe seama d-lui Barry, și anume de la cițiva intriganți din așa-numita dv. *International Labour League* ⁴⁰⁶, care în realitate nu este o ligă nici «internațională», nici «muncitorească». Ei spumegă de furie împotriva lui Barry deoarece la *Congresul de la Haga al Internaționalei (1872)* ³⁹⁹ el a făcut cunoscută părerea mării majorități a Consiliului General cu privire la acești domni etc.”. — *Nota red.*

4. O altă plîngere a dv., care apasă conștiința delicată a d-lui Schumann, este îndreptată împotriva d-lui Barry, deoarece acesta a funcționat la Paris în calitate de „corespondent” al lui „Standard”, un ziar toryst și... *bonapartist*.

Să numești „Standard” ziar „bonapartist” e o glumă proastă. Atîta timp cît Ludovic Bonaparte a fost un aliat util, de pe urma căruia Anglia putea profita, „Standard” l-a lingușit, dar nu într-o formă atît de respingătoare cum a făcut-o „Times”, și nici atît de naivă ca în cazul d-lor Bright și Cobden, conducătorii de pe atunci ai radicalilor englezi, iar „Standard” nu s-a vîndut niciodată lui Bonaparte precum liberalul „Daily Telegraph”. Astăzi se observă că în atitudinea față de Franța, „Standard”, ca și aproape întreaga presă engleză, s-a transformat — și de această dată în interesul Angliei — într-un adept „moderat”, ba chiar „oportunist” al republicii.

Rămîne, așadar, numai calificativul de „toryst”.

Vă rog să remarcați că ziarul acesta de orientare tory nu încează să atace noua Sfîntă alianță²⁵⁷ și pe conducătorul ei, d-l *Bismarck*, în timp ce „Times” îi servește de *oficios*, după cum a declarat chiar el în Reichstagul german. Și iată că d-l Eccarius, unul din delegații așa-numitei „*International Labour Union*”, din care fac parte Schumann și d-l Bradlaugh, a funcționat la Congresul de la Paris în calitate de corespondent al ziarului „Times”. De ce d-l Barry nu putea fi corespondentul ziarului „Standard”? Ați trăit în Anglia destul de mult timp pentru a ști că clasa muncitoare engleză nu dispune de nici un ziar și că, de aceea, în timpul congreselor muncitorești etc., pentru a putea informa opinia publică, ea este nevoită să recurgă la ziarele stăpînilor ei, whigi sau tory, și că nu poate fi făcută răspunzătoare nici pentru părerile unora, nici pentru cele ale celorlalți. Ați trăit în Anglia destul de mult timp pentru a nu intenționa să etichetați relațiile politice ale Angliei cu calificative preluate din vocabularul partidelor franceze. Altminteri — și de acest lucru sînt incredințat — nu ați fi acceptat niciodată să ocupați un post de funcționar de stat englez.

5. Dacă, în condițiile date, urmînd exemplul marelui republican Karcher, corespondentul lui „*Republique Française*”, dv. ați fi dedicat o carte alteței sale regale, ducele de Cambridge, gestul ar fi fost reprobabil.

Ajung, în sfîrșit, la ultimul cap de acuzare pe care i-l aduceți d-lui Barry. În primul rînd, el pare să fi comis o crimă de neiertat și să fi acționat împotriva vederilor lui „*Homme Libre*” și ale d-lui Bradlaugh în problema orientală. Trebuie să recunoaștem că, dacă a avea legături cu poliția internațională înseamnă a fi suspect, atunci

marea majoritate a socialiștilor din toate țările Europei și din Statele Unite ar trebui să împărtășească trista soartă a d-lui Barry.

7. Ajung, în sfârșit, la ultimul punct al filipicei dv. O chestiune foarte gravă ! D-l Barry a lăsat să treacă 8 zile fără a binevoi să răspundă la unul din ridicolele articole publicate de d-l Bradlaugh în al său „*National Reformer*”⁴⁰⁹ !... Există însă circumstanțe atenuante¹⁾.

8. D-l Barry s-a sinchisit atît de puțin de articolele d-lui Bradlaugh din 22 și 29 august, deoarece el publicase încă din 13 iulie în „*Spectator*” un articol purtînd semnătura sa, în care expusese amănunțit mobilurile atitudinii sale în timpul luptei provocate între partidele engleze de războiul din Orient. El a avut grijă ca acest articol să se „difuzeze” și l-a tipărit ca manifest.

A decide în cazul d-lui Barry și al d-lui Bradlaugh era treaba „compatrioților” lor, deoarece — luați, vă rog, aminte — articolele din „*National Reformer*” din 22 și 29 august nu au fost decît o încercare de „repunere pe tapet”. Iar „compatrioții” au decis — la 22 iulie. În această zi a avut loc (la Londra) un mare miting public, convocat de *Club Social-Democratic*²⁾ în apărarea cauzei partidului socialist german împotriva lui Bismarck ; toate ziarele au scris despre el și nu s-au ferit cîtuși de puțin să anunțe publicul că președintele ales al acestui miting a fost d-l *Maltman Barry*.

9. Nu voi comenta în nici un fel poziția adoptată de diferitele partide în timpul războiului din Orient. Dacă toți cei care nu au împărtășit punctul de vedere reprezentat de d-l Bradlaugh, ba chiar și „*L'Homme Libre*”, pot fi bănuți de legături cu vreuna dintre poliții, tare mă tem că pe marea majoritate a socialiștilor din Europa și din Statele Unite îi pîndește aceeași soartă ca cea a d-lui Barry. Noi am putea însă să contestăm competența unui tribunal, care nouă celorlalți ni se pare a fi un complice al noii Sfinte alianțe. Dacă d-l Barry

¹⁾ Mai departe în manuscris este tăiat : „În primul rînd, «N[atational] R[eformer]» nu are — pe drept sau pe nedrept — nici o influență asupra opiniei publice din Anglia. Apoi, d-l Barry era membru al Consiliului General al Internaționalei cînd acesta din urmă l-a demascât în mod public pe d-l Bradlaugh ca «bonapartist» { legăturile lui (la Londra) cu Plon-Plon erau bine cunoscute ; despre relațiile lui apropiate cu un «diplomat cu fustă» al partidului bonapartist (la Londra)⁴¹⁰ ați putea primi informații de la cetățeanul Leblanc ; în sfârșit, despre întrevederile lui cu bonapartiștii la Paris am scris la timpul său într-un ziar londonez⁴¹¹ ; atunci Longuet, Serrailier și alți emigranți francezi l-au infierat în mod public pe acest om, care a îndrăznit să repete mirșăviile ziarelor bonapartiste și bulevardiere împotriva comunarzilor emigranți, și chiar oameni ca Hales, Jung etc., care acum se află în aceeași companie cu el în «Liga muncitorească internațională», l-au ponegriat atunci în mod public din pricina atacurilor lui împotriva Internaționalei. Amintindu-și de acestea, d-l Barry putea să renunțe să mai atragă atenția asupra articolelor ridicole ale d-lui Bradlaugh din al său «N[atational] R[eformer]». — *Nota red.*

²⁾ — Clubul social-democrat. — *Nota trad.*

nu a acordat importanță mirșăviilor d-lui Bradlaugh, aceasta se datorește încă unui motiv special, și anume hotărârii adoptate în 1871 de către membrii majorității vechiului *Consiliu General al Internaționalei* (printre care se numără și d-l Barry) de a-l ignora pe d-l Bradlaugh pînă ce el va fi dezmințit dezvăluirile oficiale ale Consiliului General cu privire 1. la strînsele relații ale redactorului lui „National Reformer” cu Plon-Plon și cu alți bonapartiști, bărbați sau femei; 2. la minciunile publicate de el împotriva *Internaționalei*; 3. la calomniile răspindite pe seama comunarilor de la Londra și culese din sursa murdară a ziarelor bonapartistice și a presei venale.

În orice caz, acum știți că scrisoarea dv. împotriva d-lui Barry nu are nici un temei. Tot ceea ce vi se cere este să publicați în „*Marseillaise*” o declarație în care, în câteva rînduri, să explicați că, primind informațiile necesare, vă retrageți învinuirile.

Cu deosebită stimă,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză
Tradus din limbile engleză
și germană

154

Marx către Nikolai Franțevici Danielson ⁴¹²

la Petersburg ⁴¹³

15 noiembrie 1878
41, Maitland Park Road
Londra, N. W.

Stimate domn,

Azi dimineată am primit scrisoarea dv. din 28 octombrie.

Scrisoarea la care vă referiți nu mi-a parvenit; probabil că a fost interceptată de poșta germană sau s-a pierdut; guvernul prusian a reușit să-i zăpăcească în așa hal pe funcționarii de poștă, încît multe scrisori „au dispărut”, nimeni nu știe unde, și toate acestea pur și simplu din neglijență. De fapt, ultima scrisoare pe care am avut cînslea s-o primesc de la dv. era datată 7 martie 1877 ¹⁾.

Coroșpondența cu dv. am întrerupt-o în urma avertismentelor primite din partea prietenilor din Rusia (cu începere de la data amin-

¹⁾ În original este, evident, greșit : 7 mai 1877. — *Nota red.*

tită), care mă rugau să nu le mai scriu, deoarece scrisorile mele, în pofida conținutului lor inofensiv, le-ar putea pricinui neplăceri.

În legătură cu cea de-a doua ediție a „Capitalului”, vă rog să aveți în vedere următoarele ⁴¹⁴ :

1. Aș vrea ca *împărțirea în capitole* — și acest lucru este valabil și pentru *subcapitole* — să se facă conform ediției franceze ;

2. ca traducătorul să confrunte permanent și cu grijă ediția a doua germană cu cea franceză, întrucît aceasta din urmă conține multe modificări și completări importante (deși, e drept, nu o dată am fost silit — și asta mai cu seamă în primul capitol — „aplatir” ¹⁾) expunerea în versiunea franceză).

3. Mă voi strădui ca *acele modifiicări* pe care eu le consider utile să le termin, în orice caz, pentru dv. *pînă în opt zile*, astfel încît simbăta viitoare (azi e vineri) să le pot expedia.

De îndată ce *volumul al II-lea* al „Capitalului” ²⁰⁷ va merge la tipar — ceea ce însă nu cred să se întîmple înainte de sfîrșitul anului 1879 —, veți primi manuscrisul pe calea dorită.

Am primit din Petersburg cîteva lucrări, pentru care vă mulțumesc foarte mult ³¹⁴. Din polemicile lui *Cicerin* și ale altora îndreptate împotriva mea nu am văzut nimic în afara celor pe care mi le-ați trimis în 1877 (un articol al lui Ziber și un altul al lui Mihailov ²⁾), dacă nu mă-nșel, ambele apărute în „Otecestvenniie Zapiski”, ca răspuns dat d-lui Jukovski, individul acela ciudat care se dă drept enciclopedist). Profesorul Kovalevski, care se află aici, mi-a spus că pe marginea „Capitalului” s-au declanșat polemici destul de vii ⁴¹⁵.

La crise anglaise que j'annonçais p. 351 de l'édition française, Note — a enfin éclaté pendant les dernières semaines. Des amis — théoriciens et hommes d'affaires — m'avaient prié de supprimer cette note, parce qu'elle leur parût mal-fondée. Tellement ils étaient convaincus que les crises au Nord et au Midi de l'Amérique et celles de l'Allemagne et l'Autriche devraient pour ainsi dire „es-compter” la crise anglaise.

Le premier pays où les affaires vont suivre la ligne *ascendante*, ce sont les *Etats-Unis* de l'Amérique du Nord ³⁾. Numai că amelio-

¹⁾ — „să aplatizez”. — *Nota trad.*

²⁾ N. K. Mihailovski. — *Nota red.*

³⁾ — Criza din Anglia, pe care eu am prezis-o la p. 351 (în notă) a ediției franceze, s-a declanșat, în sfîrșit, în cursul ultimelor săptămîni. Cîțiva prieteni — teoreticieni și oameni de afaceri — m-au rugat să suprim această notă, care nu li se părea îndeajuns de întemeiată. Într-atît de convinși erau ei că crizele din nordul și sudul Americii, ca și cele din Germania și Austria ar trebui „să sconteze” („escompter”), ca să zicem așa, criza din Anglia. Prima țară în care afacerile vor cunoaște din nou o linie *ascendentă* vor fi *Statele Unite* ale Americii de Nord.
-- *Nota trad.*

rarea se va produce aici în condiții cu totul schimbate, și anume schimbate în rău. Poporul va încerca zadarnic să se emancipeze de sub puterea monopolizatoare și (în ce privește *nemijlocit bunăstarea maselor*) de sub influența nefastă a marilor companii, care țin în mîinile lor industria, comerțul, proprietatea funciară, căile ferate, finanțele și cresc într-un ritm din ce în ce mai accelerat de la războiul civil încoace. Cei mai buni scriitori americani proclamă fățiș, ca pe un fapt incontestabil, că, deși războiul pentru abolirea sclaviei a sfărîmat lanțurile negrilor, pe de altă parte el i-a înrobît pe producătorii albi.

Cel mai interesant teren pentru economiști îl oferă acum, fără îndoială, Statele Unite, în special perioada din 1873 (începînd cu crahul din septembrie) pînă în 1878 — perioada crizei cronice. Transformări — pentru care Anglia a avut nevoie de secole — au fost săvîrșite aici în cîțiva ani. Dar cercetătorul nu trebuie să-și îndrepte privirile spre statele mai vechi, de pe coasta Atlanticului, ci spre statele mai noi (Ohio este un exemplu concludent) ca și spre statele cele mai noi (California, de pildă).

Imbecilii din Europa, care își închipuie că vina pentru tot ce e rău o poartă teoreticienii ca mine și ca alții, s-ar putea alege cu învățăminte folositoare din citirea rapoartelor *oficiale* ale yankeilor.

V-aș rămîne foarte îndatorat dacă mi-ați furniza cîteva informații referitoare la situația actuală a finanțelor în Rusia, pe care dv., ca bancher, în mod cert le dețineți.

Cu stimă,

A. W. ¹⁾

Publicat pentru prima oară
în „Minușje godi” nr. 1, 1909

Originalul în limba engleză
Tradus din limbile germană
și franceză

155

Engels către Ernst Dronke

la Liverpool

(Copie)

[Londra] 19/11/78

Dragă Dr[onke],

Ți-am scris la începutul acestei luni, pentru a te anunța că am fost informat din sursă autorizată că polița pe care mi-ai dat-o ca

¹⁾ A. Williams — numele conspirativ al lui K. Marx. — Nota red.

asigurare nu reprezintă o garanție atîta timp cît d-na Dronke nu o țrece pe numele meu, drept care am cerut avocaților mei să întocmească documentul respectiv.

Pe data de 10 te informam că documentul le-a parvenit d-lor avocați Whitley și Maddock, 6, Water Street, Liverpool, și te rugam să te duci și să verifici acest lucru.

La nici una din scrisorile mele nu mi-ai răspuns, iar acum am aflat că, cel puțin pînă pe data de 17, nu ai trecut pe la d-nii W[hitley] și M[addock].

Intrucît nici una dintre scrisori nu mi-a fost rambursată, presupun că le-ai primit. Totuși, pentru mai multă siguranță i-am rugat pe d-nii Whitley și Maddock să predea această scrisoare la tine acasă. Nu cred că mai e nevoie să repet că, dacă pînă în dimineața zilei de 23, cel tîrziu, documentele respective nu vor fi semnate și nu-mi vor parveni, voi refuza să fac plata curentă.

Al tău,
F. E

Londra, 19 nov. 78

D-lui E. Dronke
În problema transcrierii poliței

Publicat pentru prima oară
în K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

156

Marx către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg ⁴¹⁸

Londra, 28 nov. 78

Stimate domn,

Am primit cele trei cărți¹⁾, pentru care vă mulțumesc foarte mult. Prevenit de cîțiva prieteni ruși, mă obișnuisem cu gîndul că lucrarea d-lui Cicerin va fi foarte slabă, dar realitatea a întrecut

¹⁾ Printre care : „Sbornik gosudarstvennih znanii“, vol. VI, și A. Ciuprov. „Jeleznodorojnoe hozeastvo“, vol. II. — Nota red.

așteptările mele ⁴¹⁶. După cît se pare, el nu posedă nici cele mai elementare noțiuni de economie politică și își imaginează că, dacă vor apare sub numele său, platitudinile școlii lui Bastiat se vor preface în adevăruri originale, subit imbatabile.

Săptămîna trecută nu am avut posibilitatea să mă ocup de „Capitalul”. Acum am reușit și constat că, cu excepția modificărilor care trebuiau operate de traducător, comparînd ediția a doua germană cu ediția franceză, se mai impun doar foarte puține schimbări, pe care le menționez mai jos în această scrisoare.

Primele două secțiuni („Marfa și banii” și „Transformarea banilor în capital”) trebuie traduse exclusiv după *textul german*. La p. 86 a ediției germane, *rîndul 5 de jos*, trebuie citit: „Și de fapt valoarea fiecărui cot de pînză în parte nu este decît materializarea unei părți din cantitatea de muncă socială cheltuită pentru cantitatea totală a coșilor” ⁴¹⁷.

În capitolul al XVI-lea al ediției franceze (în capitolul al XIV-lea al ediției germane nu figurează) un pasaj adăugat referitor la J. St. Mill, p. 222, *coloana II, rîndul 12 de jos*, trebuie citit: „Je présume toujours, dit-il, que l'état actuel des choses qui là où les travailleurs et les capitalistes sont des classes séparées, prédomine” ¹⁾ etc. Următoarele două fraze: „Etrange illusion d'optique de voir universellement un état de choses qui n'existe encore que par exception sur notre Globe! Mais passons outre” ²⁾ — trebuie șterse, iar fraza următoare trebuie citită astfel:

„M. Mill veut bien croire que ce n'est pas une nécessité absolue qu'il en soit ainsi-même dans le système économique où les travailleurs et les capitalistes sont des classes séparées” ³⁾ ⁴¹⁸.

Criza, și ca urmare încetarea muncii, închiderea fabricilor și falimentele fac în continuare ravagii în comitatele industriale; numai că aici, la Londra, pentru a nu speria publicul larg, ziarele fac tot ce-i posibil pentru a trece sub tăcere aceste „incidente” neplăcute, dar de netăgăduit. Cine urmărește doar articolele financiare

¹⁾ — „Presupun întotdeauna, spune el, starea de lucruri actuală, care, cu rare excepții, predomină pretutindeni unde muncitorii și capitaliștii constituie clase diferite”. — *Nota trad.*

²⁾ — „Ciudată iluzie optică să vezi pretutindeni o stare de lucruri care deocamdată nu există pe globul nostru decît ca excepție. Dar să trecem mai departe”. — *Nota trad.*

³⁾ — „D-l. Mill binevoiește să creadă că nu este absolut necesar ca lucrurile să se petreacă astfel, chiar într-un sistem economic în care muncitorii și capitaliștii constituie clase diferite”. — *Nota trad.*

ale ziarelor londoneze nu beneficiază, de fapt, decît de o informare extrem de lacunară.

Al dv. sincer
A. Williams

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în limba rusă
în „Minuvsjie godi” nr. 1, 1908 ;
în întregime în limba germană
în : „Die Briefe von Karl Marx
und Friedrich Engels an Danielson”.
Leipzig, 1929

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

157

Engels către Ernst Dronke

la Liverpool

(Ciornă)

Londra, 29 nov. 78

Dragă Dronke,

Am aflat de la d-nii W[hitley] și M[addock] că i-ai pus la curent cu intențiile tale de a nu transcrie polița ¹⁾). De la tine nu am primit însă nici un răspuns, nici o explicație. Așa stînd lucrurile, nu-mi rămîne decît să repet că polița îi aparține d-nei Dronke și că tu nu ai nici un drept să dispui de ea. Așadar, pentru mine polița nu reprezintă o garanție atîta timp cît d-na Dronke nu o transcrie în forma legală. Dacă nu se va întreprinde nimic în sensul acesta, eu voi ști cum să interpretez tranzacția noastră și nu voi plăti, desigur, nici o primă de asigurare pentru ca polița să rămînă valabilă.

Al tău

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 310—311. — *Nota red.*

158

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 12 dec. 1878

Bătrine prieten,

Am fost cu toții foarte afectați aflînd cît de rău o duci. Pentru a-ți veni imediat cît de cît în ajutor ți-am trimis un mandat de două lire sterline, ceea ce, potrivit calculelor făcute aici, ar însemna, la cursul de acolo, 50 de franci și 40 de centime. Mi s-a spus să păstrez chitanța *la mine*, deoarece tu vei primi avizul de la poșta elvețiană din *Basel*. În caz că avizul nu va sosi imediat, reclamă. Mă voi strădui ca în curînd să-ți mai fac rost de ceva bani.

După cît am reușit eu să aflu, este aproape imposibil să-ți găsec aici un post la vreo firmă ca agent. De aproape 10 ani, de cînd am ieșit din afaceri, am pierdut treptat toate legăturile mele comerciale; de îndată ce nu mai ai nimic de comercializat, nu mai prezinți nici un interes pentru acești domni. Cu toate acestea voi mai încerca să mă mai interesez în diverse locuri, dar de promis nu-ți pot promite deocamdată nimic.

Referitor la „Précurseur”, în locul tău n-aș da un sfanț pentru un ziar care nu reușește să-și acopere singur cheltuielile. Nu înțeleg de ce trebuie să fii tu acela care să te sacrifici pentru muncitorii din Geneva și pentru politica lor locală geneveză. Dacă vor să aibă un ziar, n-au decît să și-l plătească singuri. Destul că investești în treaba aceasta și muncă și strădanii. După toate sacrificiile pe care le-ai făcut, ai într-adevăr tot dreptul să convoci oamenii și să le declari că nu mai poți plăti și că, dacă vor să-și păstreze ziarul, să-și procure singuri fondurile necesare.

Astăzi s-a primit aici o telegramă prin care se anunță că Consiliul federal intenționează să suspende ziarul nobilului Guillaume, „Avant-garde”. Nu știu dacă lucrurile stau așa, dar dacă, într-un fel sau altul, ultimul organ de presă bakunist va dispărea, cu atît mai mult „Précurseur” este amenințat de aceeași soartă în cazul în care genevezii nu-i vor asigura fondurile necesare.

Borkheim este tot la Hastings, la mare. Partea stîngă i-a paralizat și, chiar dacă se va mai face bine, asta nu se va întîmpla prea curînd. În rest pare să fie destul de vioi și din cînd în cînd scrie.

Prusacii mi l-au interzis acum cu succes și pe Dühring ¹⁾. În Germania nu mai poate fi vîndută nici o lucrare care este îndreptată împotriva intriganților erijați în socialiști. Așa, de pildă, toate articolele lui Greulich ⁴¹⁹, ale mele etc. îndreptate împotriva bacuniștilor au fost interzise. Bismarck a scontat pe faptul că intrigile anarhiștilor și ale dühringienilor vor putea slăbi coeziunea oamenilor noștri, aducîndu-i ceea ce își dorește el cel mai mult, și anume o tentativă de puci — pentru ca el să aibă ocazia să *împuste*. În pofida tuturor acestor încercări, muncitorii noștri din Germania s-au comportat de-a dreptul extraordinar și sper ca, datorită lor, întregul imperiu prusian să se ducă de ripă. Cu ceva însă tot se va alege d-l Bismarck : dacă în Rusia se va dezlănțui furtuna — și pînă atunci nu mai e mult —, și în Germania situația se va dovedi destul de coaptă pentru revoluție.

Calde salutări din partea lui Marx și a soției sale.

În speranța că voi primi curînd vești mai bune de la tine, te salută

Bătrînul tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an
Johann Philipp Becker“.)
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

159

Marx către Jules Guesde ⁴²⁰

la Paris

[Londra, sfîrșitul anului
1878—începutul anului 1879]

...cea mai mare importanță [o are crearea] unui partid muncitoresc de-sine-stătător și combativ...

Publicat pentru prima oară
în „Le Combat marxiste“ nr. 19, mai 1935

Originalul în limba franceză
Tradus din limba rusă

¹⁾ F. Engels, „Anti-Dühring“. — Nota red.

1879

• 160

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 30 ian. 1879

Bătrîne prieten,

Aproape că nici nu era nevoie de cartea ta poștală pentru a începe să acționez în interesul tău ⁴²¹. Un prieten din Manchester ¹⁾ mi-a trimis 1 l. st. pentru ajutorarea victimelor legii excepționale împotriva socialiștilor ⁴⁴³. N-aș putea să-i folosesc mai bine decât trimițându-i ție și adăugându-le încă 1 l. st., pentru care vei primi din Basel un mandat de 50 de franci și 40 de centime, probabil chiar a doua zi după primirea acestei scrisori. Chitanța este la mine. Și în viitor tot ce se va putea face, va fi făcut.

În privința angajării tale ca agent — nici un rezultat ²⁾. Treburile merg aici din cale-afară de prost și nimeni nu vrea să se ambaleze la nimic.

În legătură cu „Précurseur”, în locul tău eu le-aș fi declarat celor din Geneva, o dată pentru totdeauna, că nu sînt în măsură să fac *nici un fel de investiții* în acest ziar. Este pur și simplu o rușine. Nu-i de ajuns că te zbați și muncești degeaba, mai trebuie să le faci rost și de bani. Genevezii însă întotdeauna au fost așa. De pe vremea predestinării calviniste ⁴²² ei s-au considerat întotdeauna un mic popor ales, căruia trebuie să-i pice în gură porumbei fripți. Așa s-a întîmplat și la „Égalité”, pentru care Utin trebuia să găsească și corespondenți și bani; la fel s-au petrecut lucrurile și în timpul marii greve a zidarilor, pentru care Internaționala a fost nevoită să procure bani ⁴²³, dar cînd izbucnea o grevă în altă parte, era inutil să faci apel la genevezi.

Ne-a amuzat grozav știrea că marele Guillaume s-a retras în cortul lui, minios ca un Ahile ⁴²⁴. Așa și trebuia să se întîmple. Anarhiștii n-ar fi fost demni de numele pe care-l poartă dacă anarhia n-ar fi izbucnit chiar în mijlocul lor. E drept că Guillaume era ur-

¹⁾ Probabil Carl Schorlemmer. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 314. — *Nota red.*

mașul marelui Bakunin, dar ca o secătură ca Brousse să vrea să răstoarne lumea din temelii, asta este din cale-afară de caraghios.

Aici Most scoate acum pentru Asociația comunistă a muncitorilor ⁴²⁵ o fițuică intitulată „*Freiheit*”, care deocamdată se vinde bineșor. Noi îi dorim numai bine, dar nu avem, desigur, nimic comun cu el și nu răspundem în nici un fel pentru conținutul acestui ziar.

În rest, Germania se rostogolește vertiginos la vale. Palma dată Reichstagului ⁴²⁶ este ultima și cea mai bună veste. Dacă continuă tot așa și dacă pe deasupra vor mai crește și impozitele, bravul Bismarck o să aibă ce încasa din partea mic-burghezilor săi, care și așa se duc destul de repede de ripă. Dacă facem abstracție de inevitabilele suferințe la care vor fi supuși unii, pe noi, în general, nimic nu ne poate avantaja mai mult decât ceea ce se petrece acum. Tot răul pe care Bismarck ni-l putea face l-a și făcut ; ceea ce face acum lovește în adversarii noștri, în micii burghezi progresiști ¹⁰⁶, iar cu timpul va lovi și în marea burghezie liberală. Așadar, înainte ! În același timp și în Rusia lucrurile evoluează extraordinar, și aceasta este principalul. Dacă acolo se va produce explozia, Wilhelm ¹⁾ poate și el să-și facă bagajele.

Al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an
Johann Philipp Becker”.)
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

161

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

Londra, 1 martie 79

Dragă Liebk[necht],

Am încercat încă o dată prin Barry să ajungem la o înțelegere cu „W[hitehall] R[evue]”, cel puțin în privința corespondențelor referitoare la ședințele Reichstagului, dar măgarul ăsta a insistat ca articolele să fie semnate și de aceea ne-am văzut nevoiți să-l refuzăm direct și să-l lăsăm în plata domnului. Tratatивele au durat

¹⁾ Wilhelm I. — *Nota red.*

destul de mult și, înainte de a primi un răspuns afirmativ sau negativ, nu aveam, desigur, ce să comunicăm.

Alegerile de la Breslau ⁴²⁷ au făcut și aici o impresie formidabilă. Și mai mult însă graba lui Bismarck de a-și desăvirși falimentul. El acționează realmente „de la caz la caz” ⁴²⁸, — de chûte en chûte ¹⁾. În presa engleză aproape că nu-l mai susține nimeni; pînă și „Times”, care i-a stat tot timpul alături, caută să se debaraseze de el. De cînd Bismarck a devenit protecționist, englezii, firește, nici nu mai vor să audă de el. Dealtfel și în Germania reîntorcerea la protecționism ar fi privită ca o măsură net reacționară. În orice caz este foarte bine că, acționînd astfel, monsieur Bismarck provoacă din nou dizolvarea Reichstagului. N-are decît să-l scoată de-a binelea din sărite pe filistinul german; în cele din urmă își va ieși și acesta din fire, în special cînd va fi atins la pungă. Iar pentru debandada pe care a provocat-o în politica externă, Bismarck e neprețuit.

Fițuica lui Most ²⁾ pare să aibă succes; Most își face din cînd în cînd apariția, ce-i drept nu prea des, iar noi, cum e și firească, nu ne asumăm nici o răspundere în privința conținutului ziarului. Îi dorim însă, desigur, tot succesul, după cum urăm reușită oricărei acțiuni bine orientate, chiar dacă mijloacele nu sînt tocmai cele mai potrivite.

Al tău,
F.

Publicat pentru prima oară
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

162

Marx către Maksim Maksimovici Kovalevski ⁴²⁹

la Moscova

[Londra, aprilie 1879]

Lucrarea d-lui Kareev ⁴³⁰ este excelentă. Doar în privința fiziografiilor nu-i împărtășesc întru totul părerile. Mă voi referi la teoria capitalului, adică a organizării moderne a societății. Începînd cu

¹⁾ — din înfringere în înfringere. — *Nota trad.*

²⁾ „Freiheit”. — *Nota red.*

Petty și terminind cu Hume, această teorie a fost abordată numai parțial — un aspect aici, unul dincolo —, în funcție de cerințele epocii în care a trăit autorul. Quesnay a fost primul care a pus economia politică pe baza ei actuală, cea capitalistă, și ceea ce este curios este faptul că, după cât se pare, el precedează ca un fermier al proprietarului funciar. D-l Kareev greșește categoric atunci când spune că fiziocrații nu făceau decît să opună o îndeletnicire socială, și anume agricultura, celorlalte, adică industriei și comerțului, fără ca vreodată să ajungă, asemenea lui Smith, să opună clase sociale. Dacă d-l Kareev și-ar aminti ideea fundamentală din prefața scrisă de Ricardo la remarcabila sa lucrare, în care analizează cele trei clase din stat (proprietarii funciari, capitaliștii și muncitorii care cultivă pămîntul)⁴³¹, el s-ar convinge că descoperirea celor trei clase în sfera economică și a relațiilor dintre ele nu își putea găsi locul decît în sistemul agriculturii, așa cum a făcut Quesnay. În afară de aceasta, scriitorul trebuie să facă o distincție între ceea ce autorul realizează efectiv și ceea ce există doar în imaginația autorului. Lucrul acesta este valabil chiar și pentru sistemele filozofice; iată astfel două lucruri complet diferite — ceea ce Spinoza considera drept piatra unghiulară a sistemului său și ceea ce constituie în realitate această piatră unghiulară. De aceea nu trebuie să ne mire faptul că unii adepți ai lui Quesnay, cum ar fi Mercier de la Rivière, au găsit esența întregului sistem în paraferna lui⁴³², în timp ce fiziocrații englezi care au scris în 1798 au demonstrat pentru prima oară, pe baza lui Quesnay, contrar teoriilor lui A. Smith, necesitatea desființării proprietății private asupra pămîntului.

Publicat pentru prima oară
în „Biloe” nr. 20, 1922

Originalul în limba engleză
Tradus din limba rusă

163

Marx către Nikolai Franțevici Danielson⁴¹²

la Petersburg⁴¹³

Londra, 10 aprilie 1879

Stimate domn,

În momentul în care am primit scrisoarea dv. din februarie (și totodată prețioasele materiale publicate au ajuns cu bine în mîinile mele, împreună cu celelalte lucruri de care amintiți⁴³³), soția mea era atît de bolnavă, încît doctorii se îndoiau că va supraviețui

crizei. În ce mă privește, nici eu nu o duceam prea bine cu sănătatea. (Adevărul este că, nemaiputînd merge în fiecare an la Karlsbad din cauza situației create în Germania și Austria ⁴³⁴, starea sănătății mele nu a mai fost niciodată prea bună.) În aceste împrejurări, care abia în ultimul timp s-au mai îmbunătățit, nu am reușit să studiez materialele trimise. Între timp v-am trimis, printr-un compatriot aflat în drum spre St. Petersburg, o scrisoare în care n-am făcut, dealtfel, altceva decît să confirm primirea scrisorii dv. și să vi-l recomand pe aducător. Spre marea mea surprindere însă, ieri acesta și-a făcut din nou apariția aici, anunțîndu-mă că anumite împrejurări l-au împiedicat să treacă de Berlin și că a renunțat definitiv la călătoria la Petersburg.

Și acum, în primul rînd trebuie să vă comunic (cela est tout-à-fait confidențial ¹) că, așa cum am fost informat din Germania, cel de-al doilea volum ⁴³⁵ al meu *nu va putea fi tipărit* atîta timp cît actualul regim nu renunță la toate rigorile lui de acum. Avînd în vedere statu-quo, vestea nu m-a surprins și trebuie să vă mărturisesc că nici nu m-a supărat deloc, și aceasta din următoarele motive :

În primul rînd : Eu n-aș fi publicat în nici un caz volumul al doilea înainte ca actuala criză industrială ⁴³⁶ din Anglia să fi ajuns la apogeu. De data aceasta manifestările crizei sînt cu totul specifice, deosebindu-se în multe privințe de cele din trecut. Fenomenul poate fi ușor explicat — chiar făcînd complet abstracție de alte împrejurări modificatoare — prin faptul că pentru prima oară *criza din Anglia a fost precedată* de colosalele crize, durînd deja de mai bine de 5 ani, din *Statele Unite, America de Sud, Germania, Austria etc.*

Se impune, așadar, ca mai întii să se observe cu luare-aminte actuala evoluție a lucrurilor, urmărindu-le pînă la maturizarea lor, și abia după aceea ele pot fi „consumate în mod productiv”, adică „teoretic”.

Iată, de pildă, una dintre particularitățile actualei situații : După cum știți, o serie de bănci din Scoția și din cîteva comitate ale Angliei, în special din apusul țării (Cornwall și Wales), au dat faliment. Dar adevăratul centru al pieței financiare — și nu numai al Regatului Unit, ci chiar al lumii întregi —, Londra, nu a fost pînă acum afectat decît în mică măsură. Dimpotrivă, cu cîteva excepții, marile bănci pe acțiuni, cum ar fi Banca Angliei, nu au avut pînă acum decît de profitat de pe urma depresiunii generale. Ce înseamnă o asemenea depresiune puteți deduce din desperarea fără margini a filistinului englez din comerț și industrie, care se teme că nu va mai apuca niciodată vremuri mai bune ! În viața mea n-am mai văzut

¹) — în mod absolut confidențial. — Nota trad.

ceva asemănător ; niciodată n-am fost martorul unei asemenea de-rute, deși am fost la Londra și în 1857 și în 1866⁴³⁷ !

Nu încapе nici o îndoială că situația *Băncii Franței*, care odată cu recenta creștere în amploare a legăturilor dintre cele două țări, a devenit o *filială* a Băncii Angliei, va influența pozitiv piața financiară londoneză. Banca Franței este deținătoarea unei uriașe rezerve de aur în lingouri, întrucît convertibilitatea bancnotelor ei încă n-a fost restabilită, și, la cel mai mic semn de perturbare la bursa din Londra, aici se produce un aflux de bani francezi destinați cumpărării de hirtii pentru moment devalorizate. Dacă toamna trecută banii francezi ar fi fost retrași brusc, Banca Angliei ar fi fost categoric nevoită să recurgă *in extremis* la ultima soluție, *suspendarea legii bancare*⁴³⁸, iar rezultatul ar fi fost crahul de pe piața financiară.

Pe de altă parte, modul calm în care în Statele Unite s-a trecut la reluarea plăților în numerar a făcut să dispară orice presiune exercitată asupra rezervelor Băncii Angliei, în măsura în care ea provenea din această direcție. Ceea ce a contribuit însă pînă acum în modul cel mai substanțial la evitarea unui crah pe piața financiară londoneză a fost aparența de calm care domnea în jurul băncilor din *Lancashire* și din celelalte districte industriale (cu excepția districtelor miniere din vest) ; și, cu toate acestea, este în afara oricărei îndoieli că aceste bănci nu numai că au investit o mare parte din fondurile lor în scontări de polițe și în avansuri destinate unor tranzacții nerentabile încheiate de fabricanți, dar au și imobilizat o mare parte din capitalurile lor prin înființarea de noi fabrici, ca, de pildă, în Oldham. În același timp, mari stocuri, în special de bumbac, se acumulează zilnic nu numai în Asia (mai ales în India), unde sînt trimise în consignație⁴³⁹, dar și la Manchester etc. etc. Este greu de presupus că o asemenea situație ar putea avea alt final în afara unui crah general, care la început ar lovi în fabricanți, iar după aceea s-ar extinde asupra băncilor locale, repercutîndu-se apoi direct asupra pieței financiare londoneze.

Între timp grevele și haosul devin generale.

Trebuie să observ *în treacăt* că în cursul anului trecut, care a oferit condiții atît de neprielnice pentru toate celelalte compartimente ale vieții comerciale, *căile ferate* au prosperat, dar aceasta numai datorită unor împrejurări absolut excepționale, ca, de pildă, expoziția de la Paris⁴⁴⁰ etc. În realitate, căile ferate își păstrează aparența de prosperitate, acumulînd datorii și sporindu-și zilnic *contul lor de capital*.

Indiferent de modul cum va evolua această criză — a cărei studiere amănunțită prezintă cea mai mare însemnătate pentru cerce-

tătorul producției capitaliste, ca și pentru teoreticianul de profesie —, ea va trece la fel ca și crizele anterioare și va constitui punctul de plecare al unui nou „ciclu industrial”, cu diferitele sale faze de prosperitate etc.

Și, cu toate acestea, sub învelișul acestei societăți engleze în „aparență” atât de solide pîndeste o altă criză — criza *agrară*, care va provoca schimbări mari și profunde în structura ei socială. Voi reveni asupra acestui subiect cu un alt prilej; deocamdată, tratîndu-l, aş ajunge prea departe.

În al doilea rînd: Volumul imens de material pe care l-am primit nu numai din Rusia, ci și din *Statele Unite* etc. îmi oferă, din fericiire, „pretextul” de care aveam nevoie pentru a-mi continua cercetările, „în loc de a le încheia definitiv în vederea publicării”.

În al treilea rînd: Medicul meu m-a avertizat să-mi reduc considerabil „ziua de muncă” dacă nu vreau să ajung din nou în starea în care mă aflam înainte de 1874 și în anii următori, cînd, după cîteva ore de eforturi mai serioase, aveam amețeli și nu mai puteam să-mi continui munca.

În ce privește scrisoarea dv. cu totul remarcabilă, mă voi mărgini doar la cîteva observații.

Căile ferate au apărut la început ca o „couronnement de l'oeuvre”¹⁾ în acele țări în care *industria modernă atinsese gradul cel mai înalt de dezvoltare*, și anume în Anglia, Statele Unite, Belgia, Franța etc. Eu le numesc „couronnement de l'oeuvre” nu numai în sensul că ele erau, în sfîrșit (împreună cu vapoarele cu aburi destinate traficului transoceanic și cu telegraful), *mijloacele de comunicație* adecvate mijloacelor de producție moderne, ci și pentru că au servit drept bază giganticelor societăți pe acțiuni și au constituit totodată un nou punct de plecare pentru *tot soiul* de alte societăți pe acțiuni, începînd cu societățile bancare. Într-un cuvînt, ele au dat *concentrării de capital* un impuls fără precedent și au contribuit în același timp la accelerarea și la creșterea considerabilă a *activității cosmopolite a capitalului de împrumut*, împinzînd întreaga lume cu o rețea de escrocherii financiare și *datorii* reciproce, reprezentînd forma capitalistă a frăției „internaționale”.

Pe de altă parte, apariția sistemului căilor ferate în țările înaintate ale capitalismului a permis, ba chiar a impus, ca statele în care capitalismul era limitat doar la cîteva vîrfuri ale societății să-și creeze într-un timp record o *suprastructură* capitalistă și să o extindă într-atît, încît să ajungă în totală discrepanță cu partea preponderantă a societății, care continuă să realizeze cea mai mare parte a producției în formele tradiționale. Nu încap deci nici cea mai

1) — „încununare a operei”. — *Nota trad.*

mică îndoială că în aceste state construcția de căi ferate a grăbit descompunerea socială și politică, după cum în statele mai înaintate a apropiat atingerea ultimului stadiu al dezvoltării și, în consecință, transformarea definitivă a producției capitaliste. În toate statele, cu excepția Angliei, guvernele au înzestrat și au protejat societățile de căi ferate pe seama tezaurului statului. În Statele Unite, în afara profitului, ele s-au ales și cu o mare parte din pământurile statului, și încă nu numai cu terenurile de care aveau nevoie pentru construirea liniilor ferate, ci și cu multe mile de pământ situate de o parte și de alta a liniilor și acoperite de păduri etc. În felul acesta ele au devenit cei mai mari proprietari funciari, micii fermieri imigrați preferind, desigur, să se stabilească pe terenurile a căror poziție le asigura posibilități de transport comode pentru produsele lor.

Sistemul introdus în Franța de Ludovic Filip de a preda căile ferate în mâinile unei mici bande de aristocrați ai finanței, de a le acorda acestora titluri de proprietari pe termen lung, de a le garanta dobânzi din buznarul statului etc. a fost împins la limită de Ludovic Bonaparte, al cărui regim se baza în fond pe traficul cu concesiuni de căi ferate, mergîndu-se cu generozitatea pînă acolo încît unor concesionari li s-au oferit canale etc.

În Austria însă, și mai cu seamă în Italia, căile ferate au constituit o nouă sursă de înrobitoare datorii de stat și de împovărare a maselor.

În general, căile ferate au dat, e drept, un puternic impuls dezvoltării comerțului exterior, dar în țările exportatoare în special de *materii prime* acest comerț a adîncit și mai mult mizeria maselor. Noile datorii contractate de guverne pentru sprijinirea căilor ferate n-au făcut numai să sporească povara *impozitelor* care apăsau asupra maselor, dar, din momentul în care orice produs local a putut fi transformat în aur cosmopolit, multe articole care *înainte erau ieftine*, deoarece nu erau prea cerute, cum ar fi fructele, vinul, peștele, vînatul etc., *s-au scumpit* și au fost retrase din consumul populației; pe de altă parte, *însăși producția*, am în vedere *un anumit tip de produse*, a suferit modificări după cum *se preta mai mult sau mai puțin la export*, în timp ce înainte ea se adapta mai cu seamă la consumul local. Așa, de pildă, în Schleswig-Holstein pămîntul arabil a fost transformat în pășune, pentru că exportul de vite era mai rentabil; în același timp însă, populația rurală a fost alungată de pe pămînturile ei. Toate aceste transformări au fost, desigur, foarte avantajoase pentru marii proprietari funciari, pentru cămătari, negustori, pentru căile ferate și pentru bancheri etc., dar foarte triste pentru adevărații producători!

Și, în sfârșit, ca să termin această scrisoare (căci peste puțin timp va trebui să o duc la poștă) mai adaug doar că este imposibil să se stabilească o analogie reală între Statele Unite și Rusia. În Statele Unite cheltuielile de guvernare se reduc pe zi ce trece, iar datoria publică scade rapid în fiecare an, pe cînd în Rusia falimentul statului apare din ce în ce mai mult ca inevitabilul final. Statele Unite au scăpat (chiar dacă în modul cel mai infam, în avantajul creditorilor și pe seama oamenilor de rînd) de banii de hîrtie; în Rusia însă nici o fabrică nu merge așa de bine ca fabrica de bani de hîrtie. În Statele Unite concentrarea capitalului și exproprierea treptată a maselor reprezintă nu numai premisa, ci și rezultatul natural (ce-i drept, accelerat în mod artificial de războiul civil) al unei dezvoltări industriale rapide, fără precedent, al unui progres în agricultură etc.; în schimb, Rusia ne amintește mai degrabă de Franța din vremea lui Ludovic al XIV-lea și Ludovic al XV-lea, cînd suprastructura financiară, comercială și industrială, sau, mai bine zis, *fașada* edificiului social, acționa asemeni unei satire la adresa stării de înapoiere în care se afla sectorul cel mai important al producției (agricultura) și a mizeriei în care se zbăteau producătorii (deși baza era mult mai solidă decît în Rusia). În ce privește ritmul progresului economic, Statele Unite au luat-o acum cu mult înaintea Angliei, chiar dacă, sub aspectul volumului avuției apropiate, ele se află încă în urma acesteia; dar, în același timp, masele sînt mai active și dispun de mijloace politice mai eficiente pentru a respinge o formă de progres care se realizează pe seama lor. Cred că nu mai e nevoie să continui seria antitezelor.

Apropo: care este, după părerea dv., cea mai bună lucrare rusească despre credit și bănci?

D-l Kaufman a fost atît de amabil și mi-a trimis cartea sa despre „Teoria și practica bancară”, dar am rămas destul de mirat văzînd că inteligentul meu critic de pe vremuri din Petersburg de la „Messenger de l'Europe”⁴⁴¹ s-a transformat într-un fel de Pîndar al escrocheriilor moderne de bursă. În afară de aceasta, privită exclusiv din punctul de vedere al lucrării de specialitate — și, în general, nu mă aștept la altceva de la cărțile de acest gen —, cartea nu se dovedește cîtuși de puțin originală în detaliile pe care le oferă. Cea mai reușită parte este polemica împotriva banilor de hîrtie.

Se afirmă că anumiți bancheri din străinătate, de la care un anumit guvern intenționa să contracteze un nou împrumut, au cerut drept garanție o constituție. Îmi vine greu să cred acest lucru, de-

oarece metoda lor modernă de a face afaceri a fost, cel puțin pînă acum — și s-ar putea să fie și de acum înainte —, aplicabilă sub orice formă de guvernămînt.

Cu stimă,
A. Williams¹⁾

Publicat pentru prima oară
în întregime în „Minuvşie godi”,
nr. 1, 1908

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

164

Marx către Rudolph Meyer

la Londra

(Ciornă)

[Londra] 28 mai 79
41, Maitland Park Road, N. W.

Stimate domn,

Anexez o scrisoare pentru dv. de la d-l R[eichenbach]⁴⁴². Totodată vă trimit prin poștă, în banderolă, fascicula 10.

Voi fi foarte bucuros să vă cunosc personal, după ce am încercat zadarnic în câteva rînduri să cunosc pe „Politische Gründer” ale dv. Dacă nu aveți altceva programat, mă puteți găsi miine oricînd între orele 10 dimineața și 3 d.a.

Domnului R. Meyer

Al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Numele conspirativ al lui K. Marx. — *Nota red.*

165

Engels către J. Gugenheim

la Londra

(Ciornă)

[Londra] 16 iunie 79

Răspunzînd amabilei dv. scrisori din 29 mai, trebuie să vă anunț că, din păcate, date fiind actualele împrejurări, nu voi putea da curs dorinței exprimate de dv., și anume aceea de a prezenta în cadrul Asociației dv. ⁴⁴³ un referat.

Organul de presă al Asociației, „Freiheit”, a găsit de cuviință să atace în mod public atitudinea deputaților social-democrați în Reichstag ⁴⁴⁴. Chiar dacă unii dintre reprezentanții noștri au făcut declarații în Reichstag pe care și eu le consider inoportune (și asupra cărora nu am ratat ocazia de a mă pronunța în particular la locul potrivit), nu mă pot deolara cîtuși de puțin de acord cu modul de a critica ales de „Freiheit” și cu atît mai puțin cu concepția că acest mod de a critica poate fi făcut în mod *public*.

Înțelegeți că dacă, așa stînd lucrurile, aș prezenta un referat în cadrul Asociației, în Germania, ca și oriunde în străinătate, faptul ar fi interpretat ca o aprobare a poziției adoptate de „Freiheit”.

Publicat pentru prima oară
în limba rusă
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

166

Engels către Eduard Bernstein ⁴⁴⁵

la Zürich

(Ciornă)

[Londra] 17 iunie [1879]

Răspunzînd scrisorii dv. din 13 crt., care mi-a parvenit abia ieri, vă comunic cu regret că nu sînt în măsură să vă indic o persoană capabilă să scrie cu competența necesară articolele cerute ⁴⁴⁶.

În Anglia mișcarea muncitorească se învîrtește de cîțiva ani fără ieșire în cercul îngust al luptei greviste pentru creșterea sa-

lariilor și reducerea timpului de muncă, și toate acestea nu ca o soluție de moment și un mijloc de propagandă și organizare, ci ca scop final. Trade-unionurile exclud chiar principial și statutar orice acțiune politică, prin urmare și participarea la orice activitate generală a clasei muncitoare ca clasă. Din punct de vedere politic, muncitorii se împart în conservatori și liberal-radicali, în adepți ai guvernului Disraeli (Beaconsfield) și adepți ai guvernului Gladstone. Așadar, aici nu se poate vorbi de o mișcare muncitorească decât în măsura în care au loc greve care, indiferent dacă sînt sau nu încununate de succes, nu fac să avanseze mișcarea nici măcar cu un pas. A prezenta asemenea greve, care, pe deasupra, în ultimii ani de stagnare a afacerilor, au fost nu o dată provocate intenționat chiar de către capitaliști pentru a-și crea un pretext în vederea închiderii fabricilor, a face din asemenea greve, în urma cărora se constată că clasa muncitoare nici nu s-a urnit din loc, lupte de proporții istorico-mondiale, așa cum se procedează, de pildă, la „Freiheit” de aici, nu poate, după părerea mea, decât să dăuneze cauzei. Nu trebuie trecut sub tăcere faptul că în prezent aici nu se poate vorbi de o mișcare muncitorească propriu-zisă așa cum este ea concepută pe continent; de aceea nu cred că pierdeți prea mult dacă, deocamdată, nu primiți corespondența cu privire la activitatea trade-unionurilor de aici.

Publicat pentru prima oară
în limba rusă
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

167

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

(Ciornă)

Londra
122, Regent's Park Road, N. W.
26 iunie 1879

Stimate tovarășe,

Îmi pare foarte rău că nu mi-ați spus din capul locului că aveți în vedere o corespondență *din partea mea*¹⁾; ați fi primit imediat răspuns.

¹⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — Nota red

Eu i-am declarat în mod expres lui Liebknecht încă din momentul cînd, cedînd insistențelor, m-am hotărît să mă apuc de plicticosul domn Dühring¹⁾ că este pentru ultima oară cînd accept să fiu conturbat de la lucrările mele mai mari⁴⁴⁷ pentru o activitate jurnalistică, în afara cazurilor în care evenimentele politice nu o reclamă — iar în această privință eu sînt cel care decide²⁾). În cei nouă ani de cînd mă aflu aici la Londra am ajuns la concluzia că este cu neputință să realizezi lucrări mai mari și, totodată să participi și la agitația politică. Nu mai sînt nici eu tînăr și trebuie să mă încadrez, în sfîrșit, în anumite limite dacă vreau să duc ceva la bun sfîrșit. Același lucru i l-am scris și d-lui Wiede cu ocazia fondării lui „Neue Gesellschaft“³⁾.

În ce-l privește pe d-l Höchberg, greșiți dacă vă inchipuiți că așa avea anumite „resentimente“ față de el. Cînd d-l H[öchberg] a fondat revista „Zukunft“, am primit invitații de colaborare, purtînd semnătura „Redacția“¹⁰⁷. Dacă nu mă înșel, pe atunci nici măcar nu cunoșteam numele d-lui H[öchberg] și, desigur, nu am luat în considerație asemenea mesaje anonime. La scurt timp după aceea d-l H[öchberg] a publicat programul său pentru „Zukunft“, potrivit căruia socialismul derivă din noțiunea de „dreptate“³⁴⁸. Un asemenea program îi excludea pur și simplu de la bun început pe toți cei care nu considerau socialismul în ultimă instanță drept o consecință a unor idei sau principii, cum ar fi dreptatea etc., ci drept un produs ideal al unui proces material-economic, al procesului de producție social pe o anumită treaptă. Prin aceasta d-l H[öchberg] a făcut el însuși imposibilă orice colaborare din partea noastră. Dar în afara acestui program nu am mai văzut nimic din care să-mi pot face o idee exactă asupra concepțiilor filozofice ale d-lui H[öchberg]. Toate acestea nu ar putea totuși justifica „resentimentele“ față de el sau unele idei preconceptuate împotriva instituției literare conduse de el. Dimpotrivă. Am față de această revistă aceeași atitudine ca și față de orice altă publicație declarat socialistă atîta timp cît nu știu spre ce materiale se va orienta: manifest simpatie și rămîn în expectativă.

Toate acestea sînt însă lucruri secundare; principala este că trebuie să-mi impun să refuz orice colaborare la publicațiile periodice dacă vreau să finalizez niște lucrări care pentru mișcare în ansamblul ei prezintă mai multă importanță decît cîteva articole de ziar. Și, după cum vedeți, sînt oîțiva ani de cînd eu în mod consecvent și fără excepție, nu mă abat de la acest principiu.

1) F. Engels. „Anti-Dühring“. — Nota red.

2) Vezi volumul de față, p. 248. — Nota red.

3) Vezi volumul de față, p.246. — Nota red.

M-au interesat, de asemenea, cele relatate de dv. în legătură cu faptul că cineva de aici ar fi insinuat că eu, deci și Marx, am fi „absolut de acord” cu poziția ziarului local „Freiheit”. Este exact invers decât în realitate. Pe d-l Most nu l-am mai văzut de când și-a început atacurile împotriva deputaților social-democrați⁴⁴. Păreră noastră în această privință a putut-o afla abia la mijlocul acestei luni din răspunsul dat de mine secretarului¹⁾ Asociației muncitorilor, care m-a invitat să le prezint un referat²⁾. Am refuzat net, deoarece altminteri în Germania, ca și în alte țări s-ar fi putut crea impresia că sînt de acord cu genul de polemică introdus de „Freiheit”, și încă în mod public, împotriva deputaților social-democrați. Cu așa ceva nu pot fi absolut deloc de acord, deși nu aprob cituși de puțin unele declarații făcute în Reichstag.

Întrucît am mai primit și din alte surse asemenea informații, am dori să putem pune capăt o dată pentru totdeauna acestor mistificări. Lucrurile s-ar simplifica enorm dacă dv. ați avea amabilitatea să ne trimiteți copiile respectivelor pasaje din scrisori, pentru ca noi să știm exact ce *anume* s-a spus despre noi și să putem proceda în consecință. Sesizarea dv. ar putea avea, firește, doar un caracter general; dar tocmai de aceea am dori să avem informații exacte, pentru a acționa nemijlocit în acest sens. Pentru noi flecăreala revoluționară nu mai este de aproape 40 de ani o noutate.

Dacă d-l Most ar intra pe mîna anarhiștilor sau chiar a rușilor de teapa lui Tkacev, aceasta ar reprezenta o nenorocire cel mult pentru el. Asemenea oameni se duc de ripă tocmai din cauza anarhiei instaurate chiar de ei în mediul lor. Prin aceasta însă nu vreau să spun că din cînd în cînd nu trebuie să li se mai dea peste mîini.

În ce privește lucrările menționate de dv., eu nu vă voi putea procura nici un exemplar dacă nu se mai găsesc în comerț; sînt lucrări din care nici măcar mie nu mi-a mai rămas nici un exemplar, iar la anticari le caut zadarnic.

În ceea ce privește mișcarea franceză, menținem legătura nu numai cu tovarășii de partid de aici, ci și direct cu Parisul, și în general firele innodate în timpul Internaționalei nu au fost nici un moment rupte. Astfel, de curînd am primit ziarul socialist „O operario”, fondat nu de mult la Oporto.

Publicat pentru prima oară
în limba rusă în „Arhiv Marksa
i Enghelsa”, vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Gugenheim. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 326. — *Nota red.*

168

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 1 iulie 1879

Bătrîne prieten,

Ultimul semestru mi-a adus ceva bani, așa încît mă grăbesc să te înștiințez că ți-am trimis un mandat de 4 l. st., adică 100 de franci și 80 de centime, pe care îl vei primi probabil imediat după această scrisoare. Sper că suma va fi suficientă pentru a reduce cît de cît deficitul tău cronic. Aș fi vrut să putem face ceva mai mult decît să te ajutăm doar așa, sporadic, dar tu știi că în ultimul timp cererile au crescut din toate părțile.

Blindețea cu totul deplasată manifestată de Liebknecht în Reichstag⁴⁴⁸ a produs, după cum era și de așteptat, o impresie foarte neplăcută în Europa romană, ca și printre germanii de pretutindeni. Noi ne-am exprimat atunci această părere într-o scrisoare. În Germania s-a terminat o dată pentru totdeauna cu vechea agitație făcută comod și în tihnă și urmată ocazional de un stagiu în închisoare între 6 săptămîni și 6 luni. Oricare va fi deznodămîntul actualei stări de lucruri, noua mișcare revoluționară începe pe o bază mai mult sau mai puțin revoluționară și de aceea trebuie să aibă un caracter mult mai hotărît decît prima perioadă a mișcării care a trecut. Frazele referitoare la atingerea scopului pe cale pașnică fie vor deveni inutile, fie nu vor mai fi luate în serios. Făcînd aceste fraze imposibile și împingînd mișcarea pe făgașul revoluționar, Bismarck ne-a făcut un serviciu imens, care aproape că anihilează daunele neînsemnate pricinuite de stagnarea în munca de agitație.

Pe de altă parte, această timidă manifestare în Reichstag a avut drept urmare faptul că eroii frazelor revoluționare au prins acum din nou curaj și încearcă prin intrigi și uneltiri să dezorganizeze partidul. Centrul acestor mașinații îl constituie Asociația muncitorilor⁴²⁵ de aici, în care au pătruns fanfaronii anilor 1849, tipi à la Weber, Neustadt au der Hardt & Comp. Odată cu înviorarea mișcării în Germania, oamenii aceștia de aici, care nu mai au nimic din importanța pe care o avuseseră în anii 1840—1862, își închipuie că acum s-a ivit prilejul să se strecoare la conducere. În ultimii ani tinărul Weber, un oarecare Kaufmann și alții s-au proclamat cel puțin de șase ori drept comitet central al mișcării muncitorești din Europa și America, dar au fost ignorați mereu și cu îndărătnicie

de lumea atee. Acum se pregătesc să-și pună în aplicare planul recurgînd la forță, iar în Most au găsit tocmai omul potrivit. „Freiheit” nu mai prididește cu laudele la adresa revoluției, ceea ce, desigur, îi procură drăgălașului Most satisfacții cu totul noi, pe care înainte nu și le putea pernnite. În plus, poveștile din Reichstag au fost peste măsură exagerate și sînt folosite drept pretext pentru a submina partidul și a întemeia un partid nou. Aceasta nu este altceva decît exploatarea regimului de constrîngere din Germania și a sistemului de a se pune pumnul în gură în interesul cîtorva capete seci, a căror ambiție este într-o ciudată neconcordanță cu capacitățile lor, și dacă, așa cum am auzit, Most a lansat zvonul că noi îl sprijinim, minte. Pe la noi nu s-a mai arătat de cînd a început să joace acest rol. În fond este bine că se demască astfel și se lipsește singur de posibilitatea ca pe viitor să activeze în Germania; nu este un om lipsit de talent, dar e îngrozitor de vanitos, nedisciplinat și ambițios. Așadar, dacă se compromite, cu atît mai bine. Dealtfel, oricum „Freiheit” nu mai are mult de trăit și atunci totul se va stinge din nou de la sine.

Salutări cordiale de la Marx și de la

al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an
Johann Philipp Becker)*,
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

169

Marx către Carlo Cafiero

la Neapole

(Ciornă)

29 iulie 1879
41, Maitland Park Road,
Londra, N. W.

Dragă cetățene,

Cele mai sincere mulțumiri pentru cele două exemplare din lucrarea dv.⁴⁴⁹ Cu cîtva timp în urmă am primit două lucrări similare, una scrisă în limba sîrbă, cealaltă în limba engleză (publicată în

Statele Unite ¹⁾); amîndouă însă păcătuiesc prin aceea că, deși își propun un rezumat succint și popular al „Capitalului” ²⁾, se cramponează în același timp într-un mod mult prea pedant de o formă științifică a expunerii. În felul acesta, după părerea mea, ele își ratează întrucîtva scopul principal — acela de a influența publicul căruiia îi sînt de fapt destinate aceste rezumate. Aici rezidă marea superioritate a lucrării dv. !

În ce privește ideea de bază a lucrării, cred că nu mă înșel atunci cînd în considerațiile expuse în prefața dv. descopăr o lacună evidentă, și anume lipsa dovezii faptului că *condițiile materiale* necesare eliberării proletariatului sînt generate în mod spontan în procesul producției capitaliste ³⁾.

Dealtfel vă împărtășesc părerea — dacă am înțeles bine prefața dv. — că nu trebuie să încărcăm prea mult mîntea oamenilor pe care ne propunem să-i educăm. Nimic nu vă poate împiedica să reveniți la momentul potrivit la această temă, pentru a sublinia mai mult baza materialistă a „Capitalului”.

Vă mulțumesc încă o dată,

Al dv. devotat,

Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în „La Vie Ouvrière” nr. 57,
din 5 februarie 1912

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

170

Engels către August Bebel

la Leipzig

(Copie)

Londra, 4 aug. 79

Dragă Bebel,

După ultima scrisoare pe care ți-am trimis-o la 25 iulie, Hirsch ne-a pus la curent în privința corespondenței sale cu Bernstein și

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 294. — *Nota red.*

²⁾ K. Marx, „Capitalul”, vol. I. — *Nota red.*

³⁾ În manuscris mai departe este șters: „totodată că lupta de clasă duce în ultimă instanță la revoluția socială”. „Ceea ce deosebește socialismul critic și revoluționar de predecesorii săi este, după părerea mea, tocmai această bază materialistă. Ea arată că, pe o anumită treaptă a dezvoltării, animalul trebuie să se transforme în om”. — *Nota red.*

Liebknacht în legătură cu noul ziar ¹⁾). Potrivit informațiilor date de el, situația se prezintă mult diferit față de cum ne-o puteam imagina judecînd după scrisoarea d-tale.

Intrucît la întrebările sale foarte îndreptățite în legătură cu hotărîrile luate și cu oamenii care vor sta în spatele ziarului, pe de o parte finanțîndu-l, pe de altă parte imprimîndu-i orientarea, Hirsch nu a primit de la Liebknacht alt răspuns decît: „Partidul plus Hôchberg”, precum și asigurarea repetată că totul este în ordine ¹⁶⁶, — ne-am văzut siliți să tragem concluzia că ziarul este finanțat de Hôchberg și că acei „noi” cărora, potrivit scrisorii lui E. Bernstein, le revenise „punerea în scenă și supravegherea” ¹⁶⁷ nu erau alții decît Hôchberg și secretarul său, Bernstein ²⁾).

Din cea de-a doua scrisoare, recent primită, a lui Bernstein către Hirsch reiese că lucrurile se prezintă întocmai așa.

De bună seamă ai înțeles din toate acestea că de greșelile asupra cărora te prevenisem în ultima mea scrisoare, ziarul se va face în mod inevitabil vinovat. Hôchberg a dovedit că, în ceea ce privește teoria, are o gîndire extrem de confuză, iar în ceea ce privește practica este mînat de o pornire nestăvilită spre înfrățire cu toți și cu oricine afișează concepții nu numai socialiste, ci măcar *sociale*. Dovada a făcut-o în „Zukunft”; în teorie, ca și în practică, el a compromis partidul.

Partidul are nevoie în primul rînd de un organ de presă *politic*. Iar Hôchberg este realmente, în cel mai bun caz, un om total apolitic, nefiînd nici măcar *social-democrat*, ci *social-filantrop*. Dealtfel, așa cum reiese din scrisoarea lui Bernstein, ziarul *nici nu și propune să aibă un caracter absolut politic*, ci doar principial socialist, adică, intrat pe asemenea mîini, ziarul va fi în mod inevitabil un ziar social-fantastic, un fel de continuare a lui „Zukunft”. Un asemenea ziar va reprezenta partidul numai în cazul în care acesta ține să decadă într-atît, încît să fie la rîmorca lui Hôchberg și a prietenilor săi — socialiști de catedră. Dacă conducătorilor partidului le-ar veni ideea ca în fruntea proletariatului să-l pună pe Hôchberg împreună cu amicii săi, promotori ai unor concepții confuze, este greu de pre-

¹⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

²⁾ Mai departe în manuscris este tăiat: „Este clar că în asemenea condiții Hirsch nu poate prelua conducerea redacției fără a avea garanții *absolut certe* în privința *independenței* sale față de supraveghetorul care finanțează. Mă îndoiesc că ar putea fi găsite asemenea garanții convenabile și sînt aproape sigur că tratativele cu Hirsch nu vor duce la nimic. Dar chiar dacă ele ar fi încununate de succes, Hirsch nu și-ar putea menține multă vreme locul sub controlul a doi supraveghetori, dintre care unul, cel care finanțează, nu e social-democrat, ci social-filantrop, iar celălalt, după cum recunoaște Liebknacht, «ar vrea și el să devină redactor». — *Nota red.*

supusă că muncitorii l-ar urma ; sciziunea și dezorganizarea ar fi izvitabile ; ar fi cel mai mare triumf pentru Most și palavragiile lui de aici.

Acestea fiind împrejurările despre care noi nu știam absolut nimic atunci când am scris ultima mea scrisoare, considerăm că Hirsch are perfectă dreptate să nu vrea să aibă nici un amestec în treaba aceasta. Aceeași este și poziția lui Marx și a mea. Atunci când am promis că vom colabora, aveam în vedere un organ de presă realmente de partid, promisiunea rămânea deci valabilă numai în asemenea cazuri, nu și pentru ziarul particular al d-lui Höchberg, deghizat în organ de presă de partid. La acest ziar nu vom colabora în nici un caz. De aceea Marx și cu mine te rugăm insistent să ai amabilitatea să te îngrijești ca noi să nu figurăm printre colaboratori.

Publicat pentru prima oară
în „Die Kommunistische
Internationale“, Heft 23, 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

171

Marx către Rudolph Meyer

la Londra

[Londra] 7 august 1879

Dragă d-le Meyer,

Vă trimit astăzi, în banderolă, lucrarea dv. „Gründer“⁴⁵⁰.

Eu mi-am amînat plecarea din cauza îmbolnăvirii subite a lui Longuet : medicii se tem de o febră gastrică ; astăzi probabil că lucrurile se vor lămuri. Dacă este un caz serios, va trebui să renunț la proiectata călătorie în insula Jersey¹⁶³ (unde aș fi vrut să plec pentru că era un loc în care însoțitoarea mea — fiica mea mezină¹) — n-a mai fost niciodată) și să mă duc într-o stațiune maritimă aproape de Londra. Într-o asemenea stațiune mă voi duce în orice caz, chiar și la reîntoarcerea din Jersey, împreună cu d-na Lafargue și cu nepotul meu²), și sper că mă veți vizita acolo.

¹) Eleanor Marx. — Nota red.

²) Jean-Laurent-Frederick Longuet. — Nota red.

Dacă, din motive neprevăzute, veți pleca mai devreme, fiți atît de amabil și înapoiți-mi revistele (din Leipzig și din Paris) și, de asemenea, comunicați-mi (de acasă mi se trimit toate scrisorile) dacă, în afară de numărul din ianuarie 1879) al revistei „*Osterreichische Monatschrift für Gesellschaftswissenschaften*”, a mai apărut vreunul.

Cu cele mai bune urări și salutări prietenești din partea soției și a fiicei mele Eleanor.

Al dv. devotat,
K. Marx

Publicat pentru prima oară
în suplimentul ziarului „Die Rote
Fahne”, nr. 294, 14 decembrie 1928

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

172

Marx către Jenny Longuet

la Ramsgate

Hôtel de l'Europe, St. Hélier,
19 august 1879

Draga și iubita mea Jennychen,

Trăiască micul cetățean al lumii!¹⁶⁹ Il faut peupler le monde de garçons d'autant plus que la statistique anglaise montre un excès de filles¹⁾. Mă bucur că evenimentul a decurs cu bine, chiar dacă, din păcate, nu fără unele complicații. Măsurile luate de mama mi se par far from the most convenient. At all events, Tussy and myself leave to-morrow for London¹⁶³ and then I shall be very soon *at your side* and everything will be quietly settled. Here the rainy time — otherwise so unknown to this delicious island — has again set in, so that we had already commenced discussing our departure, the whole aspect of our sojourn here having changed with the climatic and meteorologic changes.

The Hôtel de l'Europe is excellent and one day we must go here together, toute la famille.

¹⁾ — Trebuie să populăm lumea cu băieți, cu atît mai mult cu cît statistica engleză relevă un excedent de fete. — *Nota trad.*

I can hardly expect to-morrow morning when the boat will start from here to Southampton. I feel so anxious with you and little Johnny.

In the meantime my best compliments to Mamma and Longuet ¹⁾. Nu te mai frământa și nu mai fi îngrijorată, copila mea, totul se va aranja.

Al tău credincios,
Old Nick

Iartă-mă că-ți scriu atât de puțin, dar trebuie să duc scrisoarea imediat la poștă.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului
în „Annali”, an. I, Milano, 1958

Originalul în limbile germană
și engleză
Tradus din limbile germană
și engleză

173

Engels către Karl Höchberg

la Scheveningen

Eastbourne, 26 aug. 1879

Stimate d-le Höchberg,

Întrucît nu știu cît timp veți rămîne la Scheveningen, mă grăbesc să vă răspund că ați fost greșit informat în privința comunicărilor pe care ni le-ar fi făcut nouă C. Hirsch ²⁾. El nu ne-a asigurat nici că noul ziar ³⁾ urmează să devină „proprietatea” dv. „particulară”, nici că „va adopta o poziție moderată” ⁴⁵¹. Părerea noastră

¹⁾ — departe de a fi cele mai convenabile. În orice caz, Tussy și cu mine plecam miine la Londra și foarte curînd voi fi *lingă line*, iar atunci toate se vor aranja cu bine. Aici timpul e din nou ploios — ceva neobișnuit în insula asta minunată —, așa că am și început să vorbim de plecare, căci planurile noastre de ședere aici s-au schimbat în funcție de schimbările climaterice și meteorologice.

Hotelul „Europa” este excelent ; într-o bună zi trebuie să venim aici împreună, întrea familia.

De-abia aștept ziua de miine, cînd vaporul va porni de aici spre Southampton. Sint tare îngrijorat din pricina ta și a micuțului Johnny.

Multe salutări mamei și lui Longuet. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 90 și 332. — *Nota red.*

³⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

Fiica lui Marx, Jenny, în tinerețe

În această problemă nu se datorește asigurărilor date de Hirsch, ci cercetării întregii corespondențe, care s-a purtat pe tema respectivă între Leipzig și Zürich, de o parte, și C. Hirsch, de cealaltă. Va trebui să renunț la analiza întregii comedii a erorilor care se desfășoară de-a lungul acestor scrisori și în care nimeni nu e mai nevinovat decît Hirsch. După părerea mea, atitudinea lui în toată povestea aceasta a fost absolut rațională, francă și onestă. De aceea trebuie să-i aprob întru totul hotărîrea ca, în condițiile existente, încă neclarificate, între implicații de la Leipzig și cei de la Zürich, să respingă funcția de redactor al acestui ziar; ca urmare, țin foarte mult să înlătur reproșul care i se face și pe care nu-l merită.

Cu salutări social-democrate,

al dv.,
F. Engels

Începînd de poimîine voi fi din nou la Londra.

Publicat pentru prima oară
în limba rusă în „Arhiv Marksa
i Enghelsa”, vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

174

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 8 sept. 1879

Bătrîne prieten,

Constat cu părere de rău că necazurile nu te-au părăsit și că nu stă în puterea mea să te scap definitiv de ele. Deocamdată îți pot pune la dispoziție două lire, împreună cu o a treia, pe care am primit-o de la un prieten ¹⁾, chimist și comunist de frunte. Mandatul acestor 3 lire, adică 75 franci și 60 centime, l-am expediat chiar acum și sper că îți va parveni curînd. Bineînțeles, nu trebuie să te jenezi deloc de mine; ceea ce pot face pentru tine voi face întotdeauna în mod cert și cu plăcere. Este o rușine că încă nu sîntem în stare să le asigurăm veteranilor noștri o existență lipsită de griji.

¹⁾ Carl Schorlemmer. — *Nota red.*

Este greu de presupus că „Freiheit” o va mai duce pînă la Anul nou dacă nu va recăpăta ceva din importanța ei pe seama prostiilor făcute de adversari. Se preconizează fondarea la Zürich a unui organ oficial de partid ¹⁾ și trecerea conducerii — sub controlul suprem al celor din Leipzig — în miinile germanilor din Zürich ²⁾, despre care n-aș putea spune că-mi inspiră încredere. Cel puțin „Jahrbuch für Sozialwissenschaft”, editat de unul din ei, Höchberg, publică niște lucruri foarte ciudate : partidul s-ar fi prezentat pe nedrept ca partid *muncitoresc*, și, prin *atacuri inutile* împotriva *burgheziei*, ar fi atras singur asupra sa rigorile legii împotriva socialiștilor ; chipurile, nu s-ar pune problema unei revoluții, ci a unei dezvoltări pașnice de *lungă durată* etc. ³⁾ Această stupidenie lașă îi dă lui Most apa la moară, iar el nu ezită, firește, s-o exploateze, așa după cum poți constata din ultimele numere ale lui „Freiheit” ¹⁸¹. Din Leipzig am primit propunerea de a colabora la noul organ de presă ⁴⁾ și am consimțit ; dar în momentul în care am aflat cine va prelua conducerea, am respins oferta ⁵⁾. De cînd cu acest „Jahrbuch”, am suspendat complet orice legătură cu cei care încearcă să strecoare în partid asemenea inepții și lingușeli, adică cu Höchberg și șleahța lui. Cei din Leipzig își vor da curînd seama cu ce fel de aliați s-au ales. În general este aproape clipa cînd ne vom ridica împotriva marilor și micilor burghezi, studenți și doctori filantropi, care se strecoară în partidul german și încearcă să transforme lupta de clasă a proletariatului împotriva asupritorilor săi într-o uniune de fraternizare generală a omenirii, și aceasta într-un moment cînd burghezii, cu care vor să ne înfrățescă, ne declară în afara legii, ne distrug presa, ne dizolvă adunările și ne lasă fără multă discuție la cheremul poliției. Este greu de presupus că muncitorii germani se vor angaja în această campanie.

În Rusia ai noștri au reputat o mare victorie : au făcut să sară în aer alianța ruso-prusiană ⁶⁾. Dacă, prin acțiunile lor hotărîte, ei n-ar fi înspăimîntat în asemenea măsură guvernul rus, acesta ar fi putut mai ușor face față nemulțumirii provocate în rîndurile nobilimii și ale burgheziei de interzicerea, de către Anglia, de a intra în Constantinopolul neapărat ⁴⁵² și de înfrîngerea diplomatică de la Berlin ¹⁵⁷ care a urmat. Așa însă, vina pentru aceste înfrîngeri trebuie aruncată asupra străinătății, asupra Prusiei. Unchiul și nepo-

¹⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 332—334. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 102. — *Nota red.*

⁴⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

⁵⁾ Vezi volumul de față, p. 90, 92, 96, 102, 104. — *Nota red.*

⁶⁾ Vezi volumul de față, p. 102—103. — *Nota red.*

tul ¹⁾ ar fi putut la nevoie să astupe la Aleksandrov ⁴⁵³ fisura constatată, dar de salvat situația nici vorbă nu putea fi. Iar dacă în Rusia catastrofa nu se va produce foarte curînd, în schimb va izbucni războiul dintre Rusia și Prusia, pe care Consiliul General l-a prezis încă din timpul războiului francez, ca o urmare inevitabilă a acestuia, și care în 1873 numai cu greu a putut fi evitat ⁴⁵⁴.

Și acum, capul sus și caută să dai curînd semne de viață ; scrie-mi o scrisoare ca lumea, căci într-o carte poștală nu se poate spune totul deschis.

Calde salutări de la Marx și

de la bătrînul tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an Johann
Philipp Becker)*, Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

175

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 15 sept. 1879

Bătrîne prieten,

Sper că ai primit ultima mea scrisoare și mandatul pentru 75 de franci.

Sorge scrie că ți-a trimis și ție o scrisoare în legătură cu procura pentru executarea testamentului lui Lingenu, care trebuie reînnoită acum, deoarece, altminteri, moartea lui Geib i-ar oferi avocatului părții adverse posibilitatea să declare vechea procură nulă și să obțină astfel o nouă aminare ³⁴⁶.

Marx, care și acum e tot la mare și, probabil, s-a refăcut perfect, îmi scrie să te rog să-i trimiți un formular de procură ²⁾, pentru a se îngriji de cele necesare. Fii, așadar, bun și fă treaba aceasta cît mai repede. Dacă va fi ceva de plătit, scrie-mi imediat la cît se ridică suma și îți voi trimite banii. Cu cît treaba se va face mai repede, cu atît mai bine. Procura trebuie să fie, firește, identică cu cea anterioară, doar numele lui Geib nu mai trebuie să figureze, sau trebuie să se specifice că el a decedat.

¹⁾ Wilhelm I și Alexandru al II-lea. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 101. — *Nota red.*

Povestea cu organul de presă german de partid din Zürich¹⁾ e din ce în ce mai frumoasă. Comisia redacțională din Zürich, care, sub conducerea celor din Leipzig, are menirea să supravegheze și să cenzureze ziarul, este formată din Höchberg, Schramm și Bernstein. Dar iată că Schramm, Höchberg și Bernstein au întocmit în revista „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”, editată de Höchberg la Zürich, un articol intitulat „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland”¹⁷⁸, din care reiese că toți trei sînt niște burghezi absolut obișnuiți, filantropi pacifiști. Ei învinuiesc partidul că s-a transformat într-un „partid” exclusiv „municipal”, că a provocat ura burgheziei, și pretind să se încredințeze conducerea mișcării unor burghezi „instruiți” după calapodul lor. Aici nu mai poate fi vorba de îngăduință.

Din fericire, alaltăieri m-am pomenit aici pe neașteptate cu Höchberg și i-am spus totul deschis. Bietul de el, au fond un băiat de treabă, dar îngrozitor de naiv, a căzut pur și simplu din nori cînd i-am explicat că nici prin cap nu ne-a trecut să lăsăm să cadă steagul proletar, pe care l-am ținut înălțat timp de aproape 40 de ani, și cu atît mai puțin să întreținem atmosfera de îmbătare mic-burgheză cu ideea înfrățirii generale, împotriva căreia luptăm tot de aproape 40 de ani. Într-un cuvînt, acum el știe, în sfîrșit, care este atitudinea noastră față de el și de ce nu putem merge alături de cei ca el, indiferent de ce ar putea spune sau face cei din Leipzig.

Îi vom trimite și lui Bebel o declarație categorică referitoare la poziția noastră față de acești aliați ai partidului german²⁾ și vom vedea apoi cum vor reacționa. Dacă organul de presă al partidului³⁾ se va manifesta în spiritul acestui articol burghez, ne vom pronunța și noi public împotriva lui. Dealtfel, nu vor lăsa ei lucrurile să ajungă atît de departe.

Așadar, scrie-mi curînd.

Salutări cordiale de la Marx

și de la bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an
Johann Philipp Becker)”,
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

²⁾ Vezi scrisoarea următoare. — *Nota red.*

³⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

176

Marx și Engels către August Bebel,
Wilhelm Liebknecht, Wilhelm Bracke ș.a.

la Leipzig

(Circulară) ⁴⁵⁵

(Ciornă)

[Londra, 17—18 septembrie 1879]

Dragă Bebel,

Răspunsul la scrisoarea d-tale din 20 august a întârziat, pe de o parte, din pricina îndelungatei absențe a lui Marx ¹⁷², iar pe de altă parte din pricina câtorva întâmplări neprevăzute: întâi sosirea revistei lui Richter „Jahrbuch”, apoi sosirea lui Hirsch în persoană.

Din scrisoarea d-tale deduc că Liebknecht nu ți-a arătat ultima mea scrisoare, deși i-am cerut în mod expres acest lucru. Altminteri, d-ta nu mi-ai fi invocat aceleași argumente pe care le-a adus Liebknecht și la care i-am răspuns deja în scrisoarea respectivă.

Să parcurgem deci unul cite unul punctele despre care este vorba.

I. Tratativerle cu K. Hirsch

Liebknecht îl întreabă pe Hirsch dacă e dispus să preia redacția organului de presă al partidului care urmează să fie fondat la Zürich. Hirsch se interesează de finanțarea ziarului, de ce fonduri va dispune și cine le va furniza. În primul rînd, pentru a ști dacă ziarul nu va fi nevoit să-și înceteze apariția chiar după cîteva luni. În al doilea rînd, pentru a ști exact în ale cui mîini va fi punga cu bani, deci, în ultimă instanță, conducerea orientării ziarului. Răspunsul lui Liebknecht către Hirsch — „totul e în ordine, amănunte vei afla de la Zürich” (Liebknecht către Hirsch, 28 iulie) — nu-i parvine. Hirsch primește însă din Zürich o scrisoare de la Bernstein (24 iulie) în care acesta îi comunică că „noi am fost însărcinați cu reprezentarea și *supravegherea* (ziarului)”. Se pretindea că „Vier[eck] și cu noi” am avut o consfătuire în cadrul căreia s-a ajuns la concluzia că „poziția d-tale va fi întrucitva îngreuiată din cauza divergențelor pe care d-ta, în calitate de redactor al gazetei «Laterne», le-ai avut cu unii tovarăși, dar eu nu consider că aceste

temeri prezintă prea mare importanță". Despre finanțarea ziarului — nici un cuvânt.

Hirsch răspunde imediat, la 26 iulie, informându-se de situația materială a ziarului. Care dintre tovarăși și-au luat obligația să acopere deficitul? Până la ce sumă și pe cât timp? Problema salariului redactorului nu joacă aici absolut nici un rol, singurul lucru pe care Hirsch vrea să-l știe este „dacă sint asigurate mijloacele pentru ca ziarul să apară cel puțin un an”.

Bernstein răspunde la 31 iulie: un eventual deficit va fi acoperit prin cotizații benevole, dintre care unele (!) au și fost fixate. Observațiilor lui Hirsch cu privire la orientarea pe care are de gând s-o dea ziarului (despre care vom vorbi mai jos) li se răspunde prin observații dezaprobatore și recomandări:

„Asupra acestui lucru, *comisia de supraveghere* trebuie să insiste cu atît mai mult cu cît ea însăși se află sub control, adică poartă răspunderea. În privința acestor puncte, dv. trebuie deci să cădeți de acord cu *comisia de supraveghere*". Ar fi de dorit un răspuns urgent, dacă se poate chiar telegrafic.

Așadar, în locul unui răspuns la întrebarea sa îndreptățită, Hirsch este anunțat că trebuie să redacteze ziarul sub conducerea unei comisii *de supraveghere* cu sediul la Zürich, ale cărei păreri sînt esențial deosebite de ale lui și a cărei componență nici măcar nu-i este comunicată!

Hirsch, pe bună dreptate indignat de o asemenea atitudine, preferă să cadă de acord cu cei din Leipzig. Conținutul scrisorii lui din 2 august către Liebknecht trebuie să vă fie cunoscut, întrucît Hirsch *a cerut în mod insistent* să vă fie adus la cunoștință dv. și lui Viereck. Hirsch admite chiar subordonarea față de o comisie de supraveghere din Zürich, în sensul ca aceasta să facă redacției observații în scris, cuvîntul hotărîtor revenindu-i comisiei de control din Leipzig.

Între timp, Liebknecht îi scrie la 28 iulie lui Hirsch: „*Bineînțeles*, că, din punct de vedere financiar, întreprinderea este solidă, deoarece îndărătul ei se afla întregul partid, inclusiv H^öchberg. În ceea ce privește amănunțele, acestea nu mă interesează”.

Nici în următoarea scrisoare a lui Liebknecht nu se spune nici un cuvînt despre finanțarea ziarului, în schimb există asigurarea că comisia de la Zürich nu ar fi o comisie redacțională, ci o comisie căreia i s-au încredințat numai problemele de ordin *administrativ* și financiar. Încă la 14 august, Liebknecht îmi repetă același lucru și mie într-o scrisoare și-mi cere ca noi să-l convingem pe Hirsch să accepte propunerea. La 20 august chiar și d-ta cunoșteai atît de

puțin adevărata stare de lucruri, încît îmi scriai : „El (Höchberg) nu are la redacție un cuvînt mai greu decît *oricare alt tovarăș de partid care se bucură de renume*”.

În cele din urmă Hirsch primește de la Viereck o scrisoare datată 11 august, în care se recunoaște că „treimea din Zürich trebuie să pornească, în calitate de *comisie redacțională*, la organizarea ziarului și, cu consimțămîntul treimii din Leipzig, să aleagă un redactor... ; *pe cît îmi amintesc*, în hotărîrile care ne-au fost comunicate s-a arătat, de asemenea, că comitetul fondator de la Zürich, amintit la punctul 2, trebuie să-și asume față de partid *atît* răspunderea *politică*, cît și cea financiară... Din toate acestea înțeleg clar că... fără colaborarea treimii din Zürich, pe care partidul a însărcinat-o să fondeze ziarul, nici nu poate fi vorba de o preluare a redacției acestuia”.

Aici lui Hirsch i se dă, în sfîrșit, cel puțin o indicație ceva mai precisă, chiar dacă ea se referă numai la poziția redactorului față de cei din Zürich. Aceștia constituie o *comisie redacțională* ; ei au și răspunderea *politică* ; fără colaborarea lor nimeni nu poate prelua redacția ziarului. Pe scurt, lui Hirsch i se recomandă pur și simplu să cadă de acord cu cei trei din Zürich, ale căror nume însă nici acum nu i-au fost comunicate.

Dar pentru ca confuzia să fie totală, Liebknecht adaugă la scrisoarea către Viereck un post-scriptum, în care se spune : „Tocmai a fost pe aici Singer din Berlin, care ne-a *informat* că comisia de supraveghere din Zürich *nu este*, cum crede Viereck, o *comisie redacțională*, ci de fapt o comisie administrativă care poartă în fața partidului, adică în fața noastră, răspunderea financiară ; firește că membrii ei au dreptul și datoria să discute cu tine problemele redacționale (un drept și o datorie pe care o are, dealtfel, *orice* membru al partidului) ; ei *nu sînt* însă *împuterniciți* să te pună *sub tutelă*”.

Cei trei din Zürich și unul din membrii comitetului din Leipzig — *singurul* care a participat la tratative — insistă ca Hirsch să se supună conducerii oficiale a celor din Zürich, iar un alt membru al comitetului din Leipzig pur și simplu contestă acest lucru. Și oare Hirsch trebuie să ia o hotărîre înainte ca acești domni să cadă de acord între ei ? La faptul că Hirsch avea tot dreptul să ia cunoștință de hotărîrile adoptate, în care erau indicate condițiile cărora i se pretindea să se supună, la aceasta nu s-a gîndit nimeni, cu atît mai mult cu cît celor din Leipzig pare că nici nu le trece prin minte să cunoască *ei înșiși* în mod autentic respectivele hotărîri. Altminten cum ar fi fost posibilă contradicția de mai sus ?

Dacă cei din Leipzig nu pot ajunge la un punct de vedere comun asupra împuternicirilor acordate celor din Zürich, în schimb, totul le este absolut clar.

La 14 august Schramm îi scrie lui Hirsch: „Dacă dv., la timpul respectiv, n-ați fi scris că într-un caz similar” (cu acela al lui Kayser) „ați proceda absolut la fel, dacă, prin urmare, dv. n-ați fi oferit prilejul să ne așteptăm la aceleași manifestări în presă, noi n-am fi rostit nici un cuvânt în legătură cu aceasta. Dar acum, având în vedere declarația dv., trebuie să ne rezervăm dreptul de a avea votul hotărâtor în problema primirii de articole pentru noul ziar”.

Scrisoarea către Bernstein în care Kirsch ar fi spus acest lucru este datată 26 iulie, deci a fost scrisă *mult* după Conferința de la Zürich, în cadrul căreia au fost stabilite împuternicirile treimii din Zürich. Dar la Zürich sînt atît de îmbătați de sentimentul omnipotenței lor birocratice, încît, ca răspuns la această scrisoare ulterioară a lui Hirsch, pretind dreptul de a *hotări* în privința acceptării articolelor. Comisia redacțională a și devenit o *comisie de cenzură*.

Abia cînd Höchberg a sosit la Paris, Hirsch a aflat de la el *numele* membrilor ambelor comisii.

Așadar, dacă tratativele cu Hirsch au eșuat, care este cauza?

1) Refuzul îndărătnic atît al celor din Leipzig, cît și al celor din Zürich de a-i comunica unele date exacte cu privire la baza financiară a ziarului și deci cu privire la posibilitatea de a-i asigura apariția cel puțin un an. Suma scrisă a aflat-o abia de la mine aici (pe baza celor comunicate de dv.). Deci, din cele comunicate anterior (partidul plus Höchberg) nu se putea trage altă concluzie decît că ziarul ori este de pe acum finanțat în special de Höchberg, ori va depinde foarte curînd în întregime de contribuțiile acestuia. Și această ultimă posibilitate nu este nici pe departe exclusă nici acum. Suma de 800 de mărci — dacă descifrez bine cifra — este exact aceeași (40 de lire sterline) pe care asociația de aici a trebuit s-o suplimenteze pentru publicația „Freiheit” în *primul semestru* al anului.

2) Asigurarea repetată dată de Liebknecht, care s-a dovedit ulterior complet nefondată, că cei din Zürich nu ar avea nicidecum dreptul de a controla oficial redacția și comedia erorilor rezultată din această asigurare.

3) Convingerea la care s-a ajuns, în cele din urmă, că cei din Zürich nu ar avea numai de controlat, ci chiar și de cenzurat redacția și că lui — lui Hirsch — îi revine doar rolul omului de paie.

Dacă, după toate acestea, el a refuzat, nu putem decît să-i dăm dreptate. Comisia din Leipzig, întărită cu încă doi membri, care nu

locuiesc în respectiva localitate, după cum am aflat ¹⁾, poate lua deci hotărâri rapide numai atunci cînd între cei trei din Leipzig nu există divergențe. În felul acesta, adevăratul centru de greutate se mută definitiv la Zürich, iar cu domniile de acolo Hirsch, ca oricare alt redactor cu concepții într-adevăr revoluționare și proletare, nu ar putea lucra mult timp. Dar despre aceasta mai jos.

II. Proiectata orientare a ziarului

Încă de la 24 iulie Bernstein îl înștiințează pe Hirsch că divergențele pe care le-a avut acesta cu cîțiva tovarăși în timpul cît a fost redactor al gazetei „Laterne” îi vor îngreuija situația.

Hirsch răspunde că, după părerea lui, în general orientarea ziarului nu trebuie să se deosebească de cea a gazetei „Laterne”, adică o orientare care în Elveția să evite procesele, iar în Germania să nu înspăimînte de pomană. El întreabă cine sînt respectivii tovarăși și continuă : „Eu nu cunosc decît pe unul din ei și vă promit că, dacă se va repeta un caz similar de *încălcare a disciplinei*, voi avea față de acest tovarăș absolut aceeași atitudine”.

La aceasta, Bernstein, pătruns de noua sa demnitate oficială de cenzor, răspunde : „În ceea ce privește orientarea ziarului, se poate spune că, după părerea comisiei de supraveghere, «Laterne» nu poate servi drept model. După noi, ziarul trebuie să se distingă nu atît prin radicalism politic, cît printr-o atitudine socialistă principială. Asemenea cazuri cum a fost atacul împotriva lui Kayser, dezavuat de toți tovarășii fără excepție (!), trebuie evitate cu orice preț”.

Și așa mai departe, și așa mai departe. Liebknecht califică atacul împotriva lui Kayser „o gafă”, iar Schramm îl socotește atît de periculos, încît din această pricină îl supune pe Hirsch cenzurii.

Hirsch îi scrie din nou lui H ochberg, arătînd că un caz similar cu cel al lui Kayser „nu se mai poate ivi din moment ce există un organ oficial de partid, ale cărui directive clare  i indica ii valoroase un deputat nu le poate nesocoti cu at ta impertinen ă”.

Viereck scrie  i el că noului ziar i se „recomandă să fie obiectiv  i să ignoreze pe cât posibil toate divergen ele ivite”, el nu trebuie să fie o „Laterne” mărită, iar lui Bernstein „i se poate repro a cel mult faptul că are o orientare prea moderată, dacă aceasta poate constitui un repro  într-o vreme când noi nu putem p  i înainte cu toate steagurile desfășurate”.

¹⁾ Adăugat cu creionul : „de la H ochberg”. — *Nota red.*

Ce este în fond acest caz Kayser, această crimă de neiertat pe care ar fi săvârșit-o Hirsch ? Kayser este singurul dintre deputații social-democrați care ia cuvîntul în Reichstag și care votează pentru tarifele vamale protecționiste. Hirsch îl acuză că ar fi încălcat disciplina ¹⁸² de partid prin faptul că :

1) a votat pentru impozitele indirecte, a căror desființare este cerută în mod expres de programul partidului ;

2) a aprobat acordarea de credite lui Bismarck, încălcînd prin aceasta principiul fundamental al tacticii noastre de partid : nici un sfanț acestui guvern.

În ambele puncte Hirsch are, incontestabil, dreptate. Și după ce Kayser a nesocotit, pe de o parte, programul partidului, pe care, în virtutea hotărîrii congresului, deputații au depus, ca să zicem așa, jurămintul, și, pe de altă parte, primul principiu, imuabil și fundamental, al tacticii partidului, *voînd pentru acordarea de credite* lui Bismarck drept mulțumire pentru *legea împotriva socialiștilor* ¹⁴³, Hirsch de asemenea a avut, după părerea noastră, perfectă dreptate să-l atace într-un mod atît de vehement.

Noi n-am putut pricepe niciodată cum se face că acest atac împotriva lui Kayser a putut provoca în Germania atîta iritare. Acum Hôchberg îmi spune că „fracțiunea” i-a *îngăduit* lui Kayser să procedeze așa cum a procedat și de aceea el se poate considera acoperit.

Dacă așa stau lucrurile, atunci este într-adevăr foarte grav. În primul rînd, Hirsch nu putea ști despre această hotărîre secretă mai mult decît știu toți ceilalți. Mai departe : rușinea de care s-a acoperit partidul și de care înainte putea fi învinuit doar Kayser este și mai mare datorită acestei împrejurări, dar, totodată, este mai mare meritul lui Hirsch, care a dezvăluit în fața lumii întregi această frazeologie absurdă și votul, și mai absurd, al lui Kayser, salvînd astfel onoarea partidului. Sau social-democrația germană este cu adevărat contaminată de boala parlamentară și își închipuie că odată cu alegerile naționale sfîntul duh va pogori asupra celor aleși, transformînd ședințele fracțiunilor în concilii infailibile, iar hotărîrile fracțiunilor în dogme inviolabile ?

O gafă a fost, ce-i drept, săvârșită, dar nu de Hirsch, ci de deputații care, prin hotărîrea lor, l-au acoperit pe Kayser. Și dacă aceia care sînt chemați, mai mult decît oricine, să vegheze asupra respectării disciplinei de partid o încalcă cu atîta nerușinare printr-o asemenea hotărîre, cu atît mai grav. Dar încă și mai grav este să cutezi să gîndești că nu Kayser, prin discursul și votul său, și nici ceilalți deputați, prin hotărîrea lor, au încălcat disciplina de partid, ci Hirsch, care, deși nici măcar nu cunoștea această hotărîre, l-a atacat pe Kayser.

Este, de altfel, neîndoios că, în problema tarifelor vamale protecționiste, partidul a adoptat aceeași poziție neclară și nehotărîtă pe care a adoptat-o pînă acum în aproape toate celelalte probleme economice concrete, de exemplu în problema căilor ferate ale imperiului ¹⁾. Acest lucru se întîmplă pentru că organele de partid, și mai cu seamă „*Vorwärts*”, în loc să dezbată temeinic această problemă, preferă să se ocupe de structura viitoarei orînduiri sociale. Cînd, *după* promulgarea legii împotriva socialiștilor, problema tarifelor vamale protecționiste a căpătat deodată o importanță practică, în legătură cu ea au apărut păreri de cele mai diferite nuanțe și nu s-a găsit nimeni care să întrunească condițiile pentru a face o apreciere clară și justă ; și anume să cunoască condițiile industriei germane și situația ei pe piața mondială. De asemenea, printre aлегători nu se putea să nu existe ici și colo înclinații protecționiste — și doar și acestea trebuiau luate în considerație. Singura cale de ieșire din acest haos, și anume abordarea problemei din punct de vedere pur politic (cum a făcut „*Laterne*”), nu a fost urmată cu hotărîre. Așa se face că în aceste dezbateri partidul a dat dovadă din capul locului de ezitări, nesiguranță și confuzie, compromițîndu-se, în cele din urmă, definitiv datorită lui Kayser și împreună cu el.

Atacul împotriva lui Kayser servește acum drept pretext pentru a i se predica lui Hirsch pe toate tonurile că noul ziar nu trebuie cu nici un preț să imite extravaganțele lui „*Laterne*”, că trebuie să se distingă nu atît prin radicalism politic, cît printr-o atitudine socialistă principială și imparțială. Iar Viereck nu dă dovadă de mai puțin zel decît Bernstein, care este considerat de primul, tocmai din cauză că este prea moderat, omul cel mai indicat, deoarece acum nu se poate pași înainte cu toate steagurile desfășurate.

Dar pentru ce se pleacă atunci, în general, în străinătate dacă nu pentru a pași înainte cu toate steagurile desfășurate ? În străinătate, nimic nu împiedică acest lucru. În Elveția nu există nici legile penale germane, nici legile germane cu privire la presă și la libertatea de asociere. Prin urmare, acolo nu numai că se poate, dar chiar *trebuie* să se scrie tot ceea ce la noi acasă nu se putea scrie nici măcar înainte de promulgarea legii împotriva socialiștilor din cauza obișnuitelor legi germane. Căci aici ne aflăm nu numai în fața Germaniei, ci și în fața Europei, și sintem datori, în măsura în care legile *Elveției* o permit, să informăm deschis Europa asupra căilor și țelurilor partidului german. Acela care, aflîndu-se în Elveția, ar vrea să țină seama de legile *germane*, ar dovedi doar

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 284—286. — *Nota red.*

că este demn de aceste legi germane și că nu are de fapt nimic de spus în afară de ceea ce era permis să se spună în Germania înainte de promulgarea legii excepționale. Nu trebuie să se țină seama nici de faptul că membrilor redacției li se poate retrage temporar posibilitatea reînțarcerii în Germania. Cine nu este gata să se expună unui asemenea risc nu este demn de un asemenea post de onoare, în prima linie.

Mai mult încă. Prin legea excepțională, partidul german a fost proscris tocmai *pentru că* el este singurul partid de opoziție serios din Germania. Dacă într-un ziar din străinătate el îi aduce mulțumiri lui Bismarck, renunțând la rolul de unic partid de opoziție serios, adoptând o atitudine docilă și primind supus lovitura de picior, el nu dovedește altceva decât că merită această lovitură. Dintre toate organele de presă ale emigrației germane care au apărut începând din 1837 în străinătate, „*Laterne*” este, fără îndoială, unul dintre cele mai moderate. Dar dacă „*Laterne*” a fost prea impertinent, noul organ nu poate decât să compromită partidul în ochii tovarășilor lui de idei din țările negermane.

III. Manifestul treimii din Zürich

Între timp am primit „*Jahrbuch*” al lui Höchberg, care cuprinde articolul „*Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland*”. Acest articol, după cum mi-a spus însuși Höchberg, este scris tocmai de cei trei membri ai comisiei din Zürich și de aceea reprezintă critica autentică făcută de acești domni, a mișcării de până acum, deci și programul autentic al noului ziar, în măsura în care linia acestuia este stabilită de el.

Chiar de la început se spune :

„Mișcarea, căreia Lassalle i-a atribuit o însemnătate eminamente politică și la care el i-a chemat nu numai pe muncitori, ci și pe toți democrații cinstiți, mișcarea în fruntea căreia urmau să meargă reprezentanții independenți ai științei și toți cei însufleșiți de adevărata dragoste de oameni, a degenerat sub conducerea lui J.B. von Schweitzer, transformându-se într-o luptă unilaterală a muncitorilor industriali pentru apărarea intereselor lor”.

Nu vreau să analizez aici problema dacă și în ce măsură corespunde aceasta realității. Ceea ce în special i se reproșează aici lui Schweitzer este faptul că el, Schweitzer, a redus lassalleanismul, considerat aici ca o mișcare democrată-filantropică burgheză, la o luptă unilaterală a muncitorilor industriali pentru apărarea intereselor lor ; în realitate însă, el a accentuat caracterul ei de luptă de

clasă a muncitorilor industriali împotriva burgheziei ¹⁾. Mai departe, lui Schweitzer i se reproșează că „a respins democrația burgheză”. Dar ce caută oare democrația burgheză în partidul social-democrat? Dacă ea este alcătuită din „oameni onorabili”, nici nu poate dori să intre în partid, și dacă totuși aspiră la aceasta, atunci o face numai ca să bage zizanie.

Partidul lassalleian „a preferat să se comporte în modul cel mai unilateral ca partid muncitoresc”. Domnii care scriu acest lucru sînt și ei membri ai unui partid care se comportă în modul cel mai unilateral ca partid muncitoresc, și ei ocupă acum funcții oficiale în cadrul lui. Aceste lucruri sînt absolut incompatibile. Dacă ei cred ceea ce scriu, atunci trebuie să iasă din partid, sau, cel puțin, să renunțe la funcțiile pe care le dețin. Dacă nu fac acest lucru, recunosc prin aceasta că intenționează să se folosească de situația lor oficială pentru a lupta împotriva caracterului proletar al partidului. Partidul comite deci o trădare față de el însuși dacă îi menține în funcții oficiale.

Așadar, după părerea acestor domni, partidul social-democrat nu trebuie să fie un partid muncitoresc unilateral, ci un partid omnilateral „al tuturor celor însuflețiți de adevărata dragoste de oameni”. Pentru a dovedi acest lucru, el trebuie în primul rînd să se lepede de grosolanele patimi proletare și, sub conducerea unor burghezi cultivați și filantropi, „să-și formeze bunul gust” și „să-și însușească bunele maniere” (p. 85). Atunci „și manierele necuviincioase” ale unor conducători vor ceda locul unor „maniere burgheze” onorabile (ca și cum manierele necuviincioase ale celor vizați aici n-ar constitui cel din urmă lucru care li s-ar putea imputa). Atunci nu vor întîrzia să apară și „numeroși adepți din rîndul claselor cultivate și avute. Dar aceștia trebuie mai întîi atrași dacă vrem... ca agitația

¹⁾ În locul acestor două fraze, în manuscris figura inițial următorul paragraf, care a fost șters: „Schweitzer era o mare lichea, dar, totodată, un tip foarte talentat. Meritul său constă tocmai în faptul că a depășit lassalleianismul inițial îngust cu limitatul lui panaceu al ajutorului de stat... Orice ar fi făcut el minat de motive egoiste și oricît ar fi insistat, pentru a-și menține hegemonia asupra panaceului lassalleian al ajutorului de stat, el are totuși meritul de a fi depășit lassalleianismul inițial îngust, de a fi lărgit orizontul economic al partidului său și de a fi pregătit astfel integrarea ulterioară a acestuia în partidul unic german. Lupta de clasă dintre proletariat și burghezie, acest punct central al oricărui socialism revoluționar, a fost propovăduită încă de Lassalle. Dacă Schweitzer a subliniat și mai mult acest punct, faptul reprezintă în fond, în orice caz, un progres, oricît l ar fi folosit el pentru a trezi bănuiele în privința persoanelor care-i puneau în primejdie dictatura. Este foarte adevărat că el a transformat lassalleianismul într-o luptă unilaterală a muncitorilor industriali pentru apararea intereselor lor. Dar unilaterală numai pentru faptul că el, din motive politice egoiste, nu voia să știe nimic de lupta muncitorilor agricoli împotriva marii proprietăți funciare. Dar nu aceasta i se reproșează aici, «aplatizarea» constă în faptul că el...”. — Nota red

făcută să înregistreze *succese concrete*". Socialismul german a acordat „o prea mare importanță atragerii *maselor*, neglijând astfel o propagandă energetică (!) în rîndurile așa-ziselor pătri de sus ale societății". Căci „partidul încă mai duce lipsă de oameni care să fie în stare să-l reprezinte în Reichstag". Este însă „de dorit și chiar necesar ca mandatele să fie încredințate unor oameni care au avut prilejul și timpul să-și însușească temeinic problemele respective. Muncitorul simplu și micul meseriaș... n-au răgazul necesar pentru asemenea lucruri decît în mod excepțional". Pim urmare, alegeți-i pe burghezi !

Pe scurt : clasa muncitoare nu este în stare să se elibereze prin propriile ei forțe. În acest scop, ea trebuie să se supună conducerii unor burghezi „cultivați și avuți", singurii care „au prilejul și timpul" să cunoască ceea ce le poate fi de folos muncitorilor. În al doilea rînd, cu nici un preț nu trebuie luptat împotriva burgheziei, dimpotrivă, ea trebuie *atrasă* printr-o propagandă energetică.

Dacă vrem însă să atragem păturile de sus ale societății sau cel puțin elementele care ne sînt binevoitoare din rîndurile lor, trebuie să ne ferim în orice chip să le speriem. Și iată că treimea din Zürich își închipuie că a făcut o descoperire liniștitoare :

„Tocmai acum, sub presiunea legii împotriva socialiștilor, partidul arată că *nu are intenția* să meargă pe drumul revoluției violente și sîngeroase, ci, dimpotrivă, că... este hotărit să pășească pe drumul legalității, adică al *reformei*". Prin urmare, dacă cei 500 000—600 000 de alegători social-democrați, constituind 1/10 pînă la 1/8 din numărul total al alegătorilor, pe deasupra și risipiți pe tot cuprinsul țării, sînt atît de înțelepți încît să nu intre cu capul în zid și să nu încerce să facă, unul contra zece, o „revoluție sîngeroasă", aceasta înseamnă că ei *renunță*, o dată pentru totdeauna, să profite de un eventual eveniment important pe plan internațional, de neașteptatul avînt revoluționar provocat de acesta, ba chiar de o *victorie* a poporului în ciocnirea izbucnită în aceste condiții ! Dacă Berlinul se va mai dovedi o dată atît de incult încît să săvîrșească un 18 martie ⁴⁵⁶, atunci social-democrații, în loc să se arunce în luptă ca niște „vagabonzi arzînd de dorința de a se urca pe baricade" (p. 88), vor trebui, dimpotrivă, „să pășească pe calea legalității", să potolească insurecția, să dărîme baricadele și, la nevoie, să pornească alături de falnicele armate împotriva *maselor unilaterale, grosolane și inculte*. Iar dacă domnii afirmă că n-au vrut să spună acest lucru, atunci ce oare au vrut să spună ?

Dar urmează altele și mai frumoase.

„Așadar, cu cît partidul va acționa cu mai mult calm, cu mai multă obiectivitate și chibzuință atunci cînd critică rînduiele ac-

tuale și face propuneri pentru schimbarea lor, cu' atît va fi mai puțin posibil să se repete manevra, reușită de astă dată" (la introducerea legii împotriva socialiștilor), „cu ajutorul căreia reacțiunea conștientă a băgat în sperieți burghezia agitîndu-i spectrul roșu" (p. 88).

Pentru a i se spulbera burgheziei pînă și ultima umă de teamă, trebuie să i se dovedească clar și convingător că spectrul roșu nu este de fapt decît un spectru, că în realitate nu există. Dar în ce constă oare secretul spectrului roșu dacă nu în teama burgheziei de inevitabila luptă pe viață și pe moarte dintre ea și proletariat, teama de deznodămîntul inevitabil al luptei de clasă contemporane? Să desființăm lupta de clasă, și atunci burghezia și „toți oamenii independenți" „nu se vor sfii să meargă mină în mină cu proletariatul" ! Iar cei care vor fi trași atunci pe sfoară vor fi tocmai proletarii.

Rămîne deci ca partidul să dovedească, printr-o atitudine smerită și pocăită, că a renunțat o dată pentru totdeauna la „necuviințele și excesele" care au provocat introducerea legii împotriva socialiștilor. Dacă el promite de bunăvoie să nu acționeze decît în limitele acestei legi, Bismarck și burghezii vor avea, firește, bunătatea să abroge respectiva lege, devenită astfel superfluă.

„Să fim bine înțeleși", noi nu vrem „să renunțăm la partidul și la programul nostru ; considerăm însă că vom avea destule de făcut ani de-a rîndul dacă ne vom concentra toată forța și energia noastră pentru realizarea unor țeluri precise, absolut accesibile, care trebuie cu orice preț atinse înainte de a ne putea gîndi la realizarea unor aspirații mai radicale". Atunci ni se vor alătura în masă și burghezii, mic-burghezii și muncitorii pe care „acum îi inspăimîntă... revendicările radicale".

Nu este vorba de a renunța la program, ci numai de a amîna înfăptuirea lui pentru un termen nedefinit. Programul este acceptat, dar nu pentru a-l urma ei înșiși, în timpul vieții lor, ci postum, ca o moștenire pentru copiii și copiii copiilor lor. Între timp se cheltuiește „toată forța și energia" cu fel de fel de fleacuri și cu circpăceli făcute orînduirii capitaliste, pentru a crea impresia că totuși se face ceva și, totodată, pentru a nu speria burghezia. Nu este oare de preferat atitudinea comunistului Miquel, care, ferm convins de crahul inevitabil, peste cîteva sute de ani, al societății capitaliste, speculează asiduu această idee și contribuie, pe măsura puterilor sale, la crahul din 1873, făcînd astfel într-adevăr ceva pentru prăbușirea orînduirii existente ?

Alte încălcări ale bunelor maniere au fost și „atacurile exagerate la adresa grînderilor" ¹⁾, care nu erau „decît un produs al timpu-

¹⁾ — grînderi — fondatori de societăți fictive în scop de speculă. — *Nota trad.*

lui lor" ; „de aceea ar fi fost mai bine... dacă s-ar fi renunțat la injuriile la adresa lui Strousberg și a celor ca el". Din păcate, toți oamenii nu-s „decît niște copii ai timpului lor", iar dacă aceasta poate constitui o scuză suficientă, atunci trebuie pus capăt atacului împotriva oricui, atunci să încetăm orice polemică, orice luptă ; să încasăm liniștiți toate loviturile de picior pe care ni le dau adversarii noștri, pentru că noi, înțelepții, știm că ei nu-s „decît niște copii ai timpului lor", și că nu pot proceda altfel decît procedează acum. În loc să le plătim cu vîrf și îndesat pentru loviturile lor de picior, noi, dimpotrivă, ar trebui sa-i compătîmim pe bieții oameni.

De asemenea, faptul că ne-am ridicat în favoarea Comunei a avut dezavantajul „că a îndepărtat de noi oameni care, altminteri, ne simpatizau și că în genere a făcut să crească *ura burgheziei* împotriva noastră". Și apoi partidul „nu este absolut nevinovat de promulgarea legii din octombrie, deoarece el a făcut să sporească în mod inutil *ura burgheziei*".

Iată care este programul celor trei cenzori din Zürich. El este cît se poate de clar, mai ales pentru noi, care încă din 1848 cunoaștem perfect toată această frazeologie. Reprezentanții micii burghezii sînt aceia care declară, înspăimîntați, că proletariatul, minat de situația sa revoluționară, ar putea „să meargă prea departe". În locul unei opoziții politice hotărîte — mediație pe toată linia ; în locul luptei împotriva guvernului și burgheziei — încercarea de a le convinge și atrage de partea noastră ; în locul unei rezistențe dirze față de represiunea de sus — supunere umilă și recunoașterea că pedeapsa a fost meritată. Toate conflictele inevitabile din punct de vedere istoric sînt tălmăcite ca simple neînțelegeri și orice discuție este încheiată cu asigurarea că în fond între noi nu există nici o divergență. Cei care în 1848 se afixau ca democrați burghezi se pot intitula acum cu tot atîta succes social-democrați : căci pentru primii republica democratică, iar pentru aceștia din urmă răsturnarea orînduirii capitaliste este o problemă de viitor îndepărtat, care n-are deci absolut nici o importanță pentru practica politică din prezent ; de aceea se poate media, se pot face compromisuri și filantropie după pofa inimii. La fel stau lucrurile și cu lupta de clasă dintre proletariatul și burghezie. Pe hîrtie, ea este recunoscută pentru că nu mai poate fi tăgăduită ; în practică însă este mascată, estompată, atenuată. Partidul social-democrat nu *trebuie* să fie un partid al clasei muncitoare, el nu trebuie să atragă asupra-și *ura burgheziei* sau a altcuiva ; el trebuie să facă înainte de toate o propagandă energetică în rîndurile burgheziei ; în loc să pună accentul pe țelurile înalte, care sperie burghezia și care nu pot fi atinse de generația noastră, ar fi mai bine ca el să-și cheltuiască toată forța și energia

pentru înfăptuirea reformelor mic-burgeze de cîmpăceală, care să ofere un nou reazem pentru vechea orînduire socială și, în felul acesta, să poată eventual transforma catastrofa finală într-un proces de transformare treptat, fragmentar și, pe cît posibil, pașnic. Sînt aceiași oameni care, sub aparența unei activități febrile, nu numai că nu fac ei înșiși nimic, dar chiar caută să împiedice ca, în general, să se facă altceva decît să se pălăvrăgească ; aceiași oameni a căror teamă de orice acțiune a frînat în 1848 și 1849 la fiecare pas mișcarea, ducînd-o, în cele din urmă, la înfrîngere ; aceiași oameni care nu vād niciodată reacțiunea și apoi sînt foarte surprinși cînd constatā că au ajuns într-un impas în care orice încercare de a opune rezistență sau de a fugi este imposibilă ; sînt aceiași oameni care vor să limiteze istoria la orizontul lor îngust de burgezi filistini, dar de care istoria nu ține niciodată seama, ea urmîndu-și cursul ei.

În ceea ce privește convingerile lor socialiste, acestea au fost îndeajuns criticate în „Manifestul Partidului Comunist”, în capitolul „Socialismul german, sau «adevăratul» socialism”. Acolo unde lupta de clasă este înlăturată ca un fenomen neplăcut, „brutal”, acolo nu rămîn ca bază a socialismului decît „adevărata dragoste de oameni” și frazele goale despre „dreptate”.

Faptul că proletariatului care luptă i se alătură și oameni aparținînd clasei pînă acum dominante, îmbogățindu-l cu noi elemente de cultură, este un fenomen inevitabil, care decurge din mersul firesc al lucrurilor. Aceasta am arătat-o limpede încă în „Manifest” ¹⁾. Dar aici trebuie să avem în vedere două aspecte.

În primul rînd, pentru a fi într-adevăr de folos mișcării proletare, este nevoie ca acești oameni să aducă cu ei elemente de cultură reale, ceea ce nu e cazul cu majoritatea burghezilor germani care au aderat la mișcare. Nici „Zukunft”, nici „Neue Gesellschaft” nu au adus nimic care să fi ajutat mișcarea să facă măcar un pas înainte. În amîndouă se simte lipsa totală a oricărui material faptic sau teoretic de culturalizare. În locul acestora — încercări de a pune de acord ideile socialiste, însușite superficial, cu cele mai diferite concepții teoretice, pe care acești domni le-au adus cu ei de la universitate sau de aiurea și din care una era mai confuză decît alta, datorită procesului de descompunere pe care îl suferă astăzi rămășițele filozofiei germane. În loc ca mai întii să fi aprofundat ei înșiși noua știință, fiecare căuta s-o adapteze punctului de vedere cu care venise și, fără să stea mult pe gînduri, și-a confecționat o știință personală, formulînd imediat pretenția de a o preda și altora. De aceea, în cazul acestor domni se poate spune că numărul punctelor de ve-

¹⁾ K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist”. — Nota red

dere aproape coincide cu cel al capetelor ; în loc să aducă vreo lămurire măcar într-o problemă, ei nu au făcut decît să creeze o confuzie colosală, din fericire însă, aproape numai în propriile lor rînduri. De asemenea elemente culte, al căror principiu de bază este să învețe pe alții ceea ce ei înșiși n-au învățat, partidul se poate lesne dispensa.

În al doilea rînd. Dacă asemenea oameni proveniți din alte clase, se alătură mișcării proletare, prima condiție este ca ei să nu aducă cu sine nici un fel de rămășițe de prejudecăți burgheze sau mic-burgheze etc., ci să-și însușească fără rezerve concepția proletară despre lume. Dar, după cum s-a dovedit, capetele acestor domni sînt pline pînă la refuz cu concepții burgheze și mic-burgheze. Într-o țară atît de mic-burgheză ca Germania, aceste concepții sînt, fără doar și poate, justificate, dar numai în afara partidului muncitoresc social-democrat. Dacă acești domni vor să se constituie într-un partid mic-burghez social-democrat, au tot dreptul s-o facă ; în acest caz am putea duce cu ei tratative în anumite condiții, am putea chiar forma cu ei un bloc etc. Dar într-un partid muncitoresc, ei reprezintă un element străin. Dacă anumite motive cer ca deocamdată să-i tolerăm, avem obligația doar să-i tolerăm, dar să nu le îngăduim să exercite vreo influență asupra conducerii partidului, să rămînem conștienți că ruptura cu ei nu este decît o chestiune de timp. Acest moment, dealtfel, se pare că a și sosit. Cum de mai poate tolera partidul în mijlocul său pe autorii acestui articol este un lucru care ne pare de neînțeles. Dacă însă chiar conducerea partidului încapă, mai mult sau mai puțin, pe mîna unor asemenea oameni, partidul este pur și simplu emasculat și își pierde vigoarea proletară.

În ceea ce ne privește, avînd în vedere tot trecutul nostru, nu ne rămîne deschisă decît o singură cale. De aproape 40 de ani am evidențiat lupta de clasă ca forță motrice nemijlocită a istoriei, și în special lupta de clasă dintre burghezie și proletariat ca principală pîrghie a revoluției sociale contemporane ; prin urmare este cu neputință să mergem alături de oameni care vor să suprimă din mișcare lupta de clasă. Cînd am întemeiat Internaționala, am formulat rîspicat lozinca de luptă : eliberarea clasei muncitoare trebuie să fie opera clasei muncitoare înseși. Prin urmare, noi nu putem păși alături de niște oameni care declară deschis că muncitorii sînt prea inculți pentru a se elibera ei înșiși, că trebuie să fie eliberați de sus, de mării și micii burghezi filantropi. Dacă noul organ al partidului va adopta o orientare conformă cu părerile acelor domni, dacă va fi burghez, și nu proletar, nu ne va rămîne, din păcate, altceva de făcut decît să ne declarăm în mod public împotriva și să renun-

țăm la solidaritatea cu partidul german, pe care l-am reprezentat pînă acum peste graniță. Dar să sperăm că lucrurile nu vor ajunge *așa de departe...*

Această scrisoare este destinată tuturor celor 5 membri ai comisiei din Germania ¹⁾, precum și lui Bracke...

În ce ne privește, nu avem nimic împotriva ca ea să fie citită și de cei din Zürich.

Publicat pentru prima oară în :
„Die Kommunistische Internationale“, XII,
Jahrg., Heft 23, 15 iunie 1931

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

177

Marx către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

19 septembrie 1879
41, Maitland Park Road
Haverstock Hill, Londra, N.W.

Stimate domn,

Abia m-am întors la Londra după aproape două luni petrecute în sinul naturii pe insula Jersey ¹⁶³ și în alte stațiuni maritime ¹⁷². Viața în aer liber și încetarea oricărei activități în această perioadă mi-au fost impuse de medic din cauza unor tulburări nervoase. Din această cauză nu am putut savura nici hrana spirituoasă pe care ați avut amabilitatea să mi-o trimiteți ⁴⁵⁷. Acum însă mă simt mult mai bine și mă voi apuca serios de lucru.

Cartea lui Kovalevski am primit-o chiar de la el ⁴⁵⁸. El este unul dintre prietenii mei „științifici” care vine în fiecare an la Londra să cerceteze comorile din British Museum.

Veți primi o scrisoare mai detaliată de la mine de îndată ce voi rezolva o parte din treburile urgente care s-au adunat în lipsa mea.

Pînă atunci, primiți, vă rog, din partea mea cele mai bune urări.

Al dv. devotat,
A. Williams ²⁾

Publicat pentru prima oară
în „Minuvșie godi” nr. 1, 1908

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

¹⁾ August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Friedrich Wilhelm Fritzsche, Bruno Geiser și Wilhelm Hasenclever. — *Nota red.*

²⁾ Numele conspirativ al lui K. Marx. — *Nota red.*

178

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

19 sept. 1879

41, Maitland Park Road
Haverstock Hill, Londra, N.W.

Dragă prietene,

M-am întors la Londra abia alaltăieri, după ce timp de șapte săptămîni am stat pe insula Jersey¹⁶³, iar apoi la Ramsgate¹⁷². Am avut totuși grijă ca toate treburile și *însărcinările* menționate în scrisorile tale să fie îndeplinite imediat de Engels. Numai că bătrînul Becker¹⁾, deși fusese rugat de Engels²⁾, nu mi-a trimis încă, pentru a-l semna, formularul de procură pentru tine. De îndată ce-l voi primi, voi rezolva problema. Îndelunga mea vilegiatură mi-a fost impusă de starea nervilor (agravată de faptul că, din cauza lui Bismarck, timp de 2 ani nu m-am putut duce la Karlsbad³⁾), care ajunsese să facă aproape „imposibilă” orice activitate intelectuală. Acum însă mă simt mult mai bine.

Nu mi-a parvenit noua ediție a cărții lui *Weitling*⁴⁵⁹. Dintre publicațiile americane nu primesc decît săptămînalul „Paterson Labor Standard”, care nu excelează cituși de puțin prin conținut. Ultimele tipărituri expediate de tine — date statistice ale biroului muncii din Pennsylvania, Ohio și Massachusetts (precum și discursul lui Steward) — au sosit și-ți mulțumesc. Sînt foarte bucuros că șeful biroului din Massachusetts⁴⁾, după cum m-a anunțat în scris, îmi va trimite de acum încolo direct, imediat după apariție, toate publicațiile sale (inclusiv datele recensămîntului).

În ce-i privește pe Most & Comp., atitudinea noastră față de ei este „pasivă”, adică nu întreținem nici un fel de legături cu ei, deși Most trece uneori pe la mine. D-l Lübeck minte cînd spune că eu și cu Engels am fi publicat o „*declarație*” împotriva lui Most sau a lui „Freiheit”. Ovreiașul Bernstein i-a scris din Zürich lui Engels că Most a scris în Germania și în Elveția că este sprijinit de noi. Răspunsul lui Engels a fost : va da o declarație publică împotriva

¹⁾ Johann Philipp Becker. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 339—340. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 320. — *Nota red.*

⁴⁾ Carol Davidson Wright. — *Nota red.*

acestei minciuni dacă Bernstein aduce *dovezi* în sprijinul respectivei afirmații ¹⁾). Numai că Bernstein (nepotul rabinului berlinez Rebenstein de la „Volks-Zeitung“ din Berlin) nu a putut prezenta nici cea mai mică dovadă. În schimb, el i-a strecurat falsa informație măgarului de Lübeck, care, cu discreția caracteristică acestor penny-a-liners ²⁾, a vîndut-o imediat în Statele Unite.

Divergențele noastre cu Most nu coincid cituși de puțin cu cele ale domnilor din Zürich, ale treimii „dr. Höchberg-Bernstein (secretarul său)-și C. A. Schramm“. Noi nu-l învinuim pe Most că „Freiheit“ a lui este *prea revoluționară*. Noi nu învinuim „Freiheit“ că nu are *un conținut revoluționar*, ci numai *fraze revoluționare*. Noi nu-l învinuim pe Most nici pentru faptul că *critica conducerea de partid din Germania*, ci, în primul rînd, pentru că organizează *ur scandal public*, în loc să le comunice acestor oameni *în scris* părerea sa, așa cum procedăm și noi ; și, în al doilea rînd, pentru faptul că face din toate acestea doar un pretext, pentru a-și da importanță și a pune în circulație stupidele *planuri conspirative secrete* ale domnilor *Weber junior și Kaufmann*. Încă cu mult timp înainte venirii lui, băieții aceștia s-au simțit chemați să ia sub înalta lor conducere „mișcarea muncitorească generală“ și au pus pretutindeni la cale nenumărate tentative de realizare a acestui „drăgălaș“ act de cutezanță. Bravul John Most, un om de o vanitate de-a dreptul copilărească, este ferm convins că, părăsind Germania și stabilindu-se la Londra, a provocat o uriașă revoluție în istoria mondială. Omul acesta nu este lipsit de talent, dar își omoară talentul scriind într-una. Pe deasupra mai este și foarte inconsecvent. Orice schimbare a vîntului îl răsuțește cînd într-o parte, cînd într-alta, ca pe o gruetă.

Pe de altă parte, s-ar putea într-adevăr întîmpla ca eu și Engels să ne vedem nevoiți să dăm o „declarație publică“ împotriva celor din Leipzig și a acoliților lor din Zürich.

Lucrurile se prezintă în felul următor : Bebel ne-a scris că la Zürich se intenționează fondarea unui organ de presă de partid ³⁾ și ne-a cerut să figurăm și noi printre colaboratori. Ni s-a spus că redactor va fi, probabil, Hirsch. Așa stînd lucrurile, *am acceptat*, iar eu i-am scris direct lui Hirsch (pe atunci se afla la Paris, de unde între timp a fost expulzat de două ori ¹⁷⁴⁾), recomandîndu-i să-și asume redactarea ziarului, deoarece numai el ne putea oferi ga-

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 328—329. — *Nota red.*

²⁾ — scribi. — *Nota trad.*

³⁾ „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

ranția că toată adunarea aceea de doctori, studenți etc. și toată sleahta socialiștilor de catedră, care dau tonul în „Zukunft” etc. și au început să se infiltreze și la „Vorwärts”, vor fi ținuți la distanță, iar linia partidului va fi respectată cu strictețe. A reieșit însă că Hirsch a descoperit la Zürich un adevărat viespar. Cei cinci bărbați — *dr. Höchberg* (care și-a plătit intrarea în partid, văr al lui Sonnemann, un palavragiu sentimental), secretarul său, ovreiașul *Bernstein*, *C. A. Schramm*, filistin, deși animat de intenții bune, precum și *Viereck*, venit din Leipzig (și el un bădăran filistin, fiu natural al împăratului Germaniei¹⁾), și negustorul *Singer* din Berlin (un mic-burghez pîntecos, m-a vizitat acum cîteva luni) — acești cinci bărbați s-au constituit, cu înalta îngăduință a celor din Leipzig, în comitet constitutiv și au numit în calitate de *comitet de administrație și control al redacției treimea* * * * (*Höchberg-Bernstein-C. A. Schramm*), care urma să fie prima instanță decisivă; instanța supremă, de apel, situată deasupra acestora, era întru chipată de *Bebel*, *Liebknecht* și încă cîțiva din conducerea germană. Primul lucru pe care Hirsch a vrut să-l afle a fost *de la cine vin banii*; *Liebknecht* i-a scris că de la „partid plus *dr. Höchberg*”; Hirsch a făcut abstracție de figura de stil retorică și, prin reducere, a ajuns, pe bună dreptate, la „*Höchberg*”. În al doilea rînd, Hirsch nu voia să se supună treimii *Höchberg-Bernstein-C. A. Schramm*, poziție pe care era cu atît mai îndreptățit să o adopte cu cît la scrisoarea lui, în care cerea informații, *Bernstein* i-a răspuns apostrofîndu-l birocratic și învinuind publicația lui, „*Laterne*” — mirabile dictu!²⁾ — că ar fi ultrarevoluționară etc. După un îndelung schimb de scrisori, în care *Liebknecht* n-a jucat deloc un rol strălucit, Hirsch s-a retras; *Engels* i-a scris lui *Bebel* că și *noi* ne retragem așa cum din capul locului am refuzat să colaborăm la „*Zukunft*” (a lui *Höchberg*) și la „*Neue Gesellschaft*” (a lui *Wiede*)³⁾. Indivizii aceștia, niște nulități din punct de vedere teoretic, inutile din punct de vedere practic — vor să-i smulgă dinții socialismului (pe care l-au încropit după niște rețete universitare) și mai ales *partidului* social-democrat, iar pe muncitori să-i lumineze sau, după cum se exprimă ei, să le inoculeze „elemente de cultură”, cînd ei înșiși nu sînt decît niște semidocti confuzi. Mai presus de orice însă, ei vor ca partidul să apară ca respectabil în ochii micii burghezii. Nu sînt decît niște

¹⁾ Wilhelm I. — *Nota red.*

²⁾ — e minunat de spus! — *Nota trad.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 248 și 246. — *Nota red.*

bieți flecari *contrarevoluționari*. Bine, așadar, săptămînalul ¹⁾ apare (sau trebuie să apară) la Zürich, sub supravegherea lor și sub controlul suprem al celor din Leipzig (redactor Vollmar).

Între timp aici a venit Höchberg cu scopul de a ne ademeni. Nu l-a găsit decît pe Engels, care, criticînd aspru publicația editată de Höchberg (sub pseudonimul dr. *L. Richter*), „Jahrbuch”, l-a făcut să înțeleagă cît de adîncă este prăpastia care ne desparte. (Privește acest jalnic produs : articolul semnat cu trei stelute aparține constelației Höchberg-Bernstein-C. A. Schramm ¹⁷⁶.) Dar acolo figurează și bravul John Most cu articolul lui slugarnic despre cîrpa-ciul de Schäffle ⁴⁶⁰). Niciodată presa nu a publicat ceva mai compromișător pentru partid. Bună treabă a făcut Bismarck, *nu în folosul lui, ci în al nostru*, instaurînd forțat tăcerea în Germania, așa încît glasul acestor indivizi să poată fi bine auzit ! Höchberg părea picat din nori cînd a aflat de la Engels adevărul adevărat ; el este, de fapt, adeptul evoluției „pașnice”, iar emanciparea proletariatului o așteaptă numai de la „burghezii instruiți”, adică de la cei ca el. Liebknecht se pare că i-a spus că în fond sîntem cu toții de aceeași părere. În Germania toți — adică toți conducătorii — îi împărtășesc concepțiile lui, ale lui Höchberg etc.

După gafa grosolană comisă la încheierea tranzacției cu las-salleenii, Liebknecht a deschis pur și simplu larg porțile tuturor acestor șovăielnici, provocînd astfel, malgré lui ²⁾, o demoralizare în rîndurile partidului, care a putut fi înlăturată *numai* datorită legii împotriva socialiștilor ¹⁴³.

Dacă „săptămînalul” ³⁾ — organul de presă al partidului — va călca pe urmele publicației lui Höchberg, „Jahrbuch”, ne vom vedea nevoiți să ne manifestăm public împotriva unei asemenea vulgarizări a partidului și a teoriei ! Engels a redactat o circulară (scrisoare) către Bebel etc. ⁴⁾ (cu *circuit*, desigur, numai *intern*, în rîndul conducătorilor partidului german), în care părerea noastră este expusă absolut franc. Așadar, domnii aceștia sînt preveniți și pe deasupra ne cunosc și destul de bine pentru a înțelege că acum problema se pune astfel : subordonare sau ruptură ! Dacă vor să se compromită, tant pis ⁵⁾ ! Dar să ne compromită pe noi, asta nu le-o

¹⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

²⁾ — împotriva voinței lui. — *Nota trad.*

³⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 341—355. — *Nota red.*

⁵⁾ — cu atît mai rău. — *Nota trad.*

vom îngădui în nici un caz. Pînă unde au ajuns cu parlamentarismul lor, poți vedea, printre altele, și din faptul că l-au acuzat pe Hirsch de o mare crimă — și pentru ce ? Pentru că „Laterne“ l-a cam scărmanat pe licheaua de Kayser în legătură cu discursul infam rostit pe tema politicii vamale a lui Bismarck ¹⁸². Dar, spun ei, partidul, adică o mîină de reprezentanți parlamentari ai partidului, l-a împuternicit pe Kayser să vorbească astfel ? Cu atît mai rușinos pentru această mîină de parlamentari ! Dar și aceasta nu este decît un jalnic subterfugiu. În realitate ei au fost atît de proști, încît i-au permis lui Kayser să vorbească în numele lui și al alegătorilor lui, iar el a vorbit în numele partidului. Oricum ar fi, ei sînt atît de rău marcați de idiotismul parlamentar, încît se consideră *deasupra criticii* și condamnă critica, taxînd-o drept crimă de lezmajestate !

În ce privește „Manifestul Comunist“, deocamdată nu s-a realizat nimic, deoarece cînd Engels, cînd eu am fost ocupați ²⁶². Dar trebuie să se facă și asta odată !

Sper ca scrisoarea următoare să-mi aducă vești mai bune despre tine și despre ai tăi, sper să aflu că sînteți sănătoși și că totul merge bine. Pînă atunci salutări prietenești din partea soției mele ; în ce mă privește, rămîn

al tău credincios și devotat,

Karl Marx

John Most mi-a scris despre intrigile lui Lübeck în ziarul din Chicago ¹⁾. Nu i-am răspuns, dar acum, cînd mă aflu la Londra, îl voi invita la mine și atunci îi voi comunica verbal părerea mea.

Hirsch se află aici de cînd a fost expulzat din Paris. Nu l-am văzut încă, pentru că nu avea cum să mă găsească acasă, din moment ce eu eram în vilegiatură.

Îți trimit scrisoarea într-un plic „recomandat“, deoarece nu am altul la îndemînă și nu vreau să mai amîn expedierea.

Publicat pentru prima oară
în : „Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u. A. an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ „Chicagoer Arbeiter-Zeitung“. — *Nota red.*

179

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 24 sept. 79

Bătrîne prieten,

Am primit cartea ta poștală. Ți-am trimis prin poștă 1 liră și 12 șilingi, ceea ce reprezintă 40 de franci și 20 de centime, gândindu-mă că, dacă vei avea cumva cheltuieli mai mari cu procura ¹⁾, să nu ajungi la ananghie. Marx s-a întors și pare să se simtă excelent, așa că lucrul la volumul al doilea al „Capitalului”²⁰⁷ va putea înainta acum fără dificultăți.

Despre mersul tratativelor ²⁾ cu oamenii în țara filistinismului te voi anunța la timpul potrivit.

Ți-am scris în mare grabă.

Bătrînul tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an
Johann Philipp Becker)",
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

180

Marx către Bertha Augusti

la Koblenz

[Londra] 25 octombrie 1879

Dragă doamnă Bertha,

La mine se află un vizitator (plicticos), dar nu vreau să pierd prilejul de a vă mulțumi în mare grabă pentru plăcerea pe care mi-a pricinuit-o lectura romanului dv. din „Kölnische”. Oricine este în stare să recunoască un mare talent, dar ceea ce ați realizat dv. nu poate

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 339. — *Nota red.*

²⁾ — în legătură cu editarea ziarului „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

să nu-l surprindă pe cel care știe în ce condiții grele lucrați, fără legături cu lumea exterioară. Îngăduiți-mi, dealtfel, să adaug că eu sînt un mare eretic în materie de romane germane, că nu le apreciez cituși de puțin, că m-am delectat cu cei mai buni romancieri francezi, englezi și ruși, așa încît am pornit la lectura romanului dv., „Anii funești”, cu obișnuitele rezerve.

Cu cele mai sincere urări de bine.

Al dv. devotat,
Karl Marx

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

181

Engels către August Bebel

la Leipzig

Londra, 14 nov. 1879

Dragă Bebel,

Multe mulțumiri pentru informațiile furnizate de d-ta, precum și pentru materialul lui Fritzsche și Liebknecht⁴⁶¹, care ne-au permis să ne facem, în sfîrșit, o imagine clară asupra întregii situații.

Că din capul locului lucrurile nu erau așa de simple o dovedesc scrisorile anterioare din Leipzig și în special încurcătura cu Hirsch¹⁾). Aceasta nu s-ar fi produs dacă cei din Leipzig ar fi pus din capul locului punct pretențiilor celor din Zürich²⁾ de a cenzura totul. Dacă s-ar fi procedat în felul acesta și dacă lucrul acesta i-ar fi fost adus la cunoștință lui Hirsch, totul era în ordine. Cum însă nu s-a întimplat așa, comparînd încă o dată tot ceea ce s-a întimplat cu tot ceea ce a fost ignorat — datele actuale și scrisorile anterioare ale

¹⁾ În ciornă mai departe este tăiat: „Dacă cei trei din Zürich nu aveau nici un drept de cenzură, de ce Leipzigul nu a respins imediat pretenția ridicată de ei atît de vehement și insistent? Pentru a-l face pe Hirsch să plece la Zürich nu era nevoie decît de două lucruri: 1) să se comunice adevărata stare de lucruri, așa cum s-a făcut acum, și 2) să se declare: noi, cei din Leipzig, le-am scris celor din Zürich că nu trebuie să se amestece în treburile administrative ale redacției, iar dacă totuși o fac, ție să nu-ți pese. Tu ești de partea noastră și răspunzi numai în fața noastră”. — *Nota red.*

²⁾ Karl Höchberg, Eduard Bernstein, Carl August Schramm. — *Nota red.*

celor implicați —, nu pot trage decît o singură concluzie, și anume că Höchberg nu greșea atît de mult cînd îmi spunea că cenzura din Zürich s-a introdus numai pentru Hirsch, iar pentru Vollmar este superfluă.

În ceea ce privește finanțarea ¹⁾ nu mă miră, prea mult că iei lucrurile atît de ușor. Ești pentru prima oară într-o asemenea situație. Hirsch însă a făcut practic această experiență tocmai la ziarul „Lanterne”, iar noi, care nu o dată am văzut, ba chiar am și trecut prin asemenea situații, nu putem decît să recunoaștem că Hirsch era perfect îndreptățit să ceară ca acest punct să fie serios chibzuit. Cu toate subvențiile, „Freiheit” își încheie al treilea trimestru cu un deficit de 100 l.st., adică 2 000 de mărci. Nu cunosc încă nici un ziar german interzis în țară care să se fi menținut fără subvenții substanțiale. Nu vă lăsați orbiți de primele succese. Adevăratele greutăți ale muncii de contrabandă ies la iveală abia cu timpul și cresc neconținut.

Cele relatate de d-ta în legătură cu atitudinea deputaților și în general cu atitudinea conducătorilor de partid în problema taxelor vamale protecționiste confirmă fiecare cuvînt din scrisoarea mea ²⁾. A fost destul de rău că partidul, care se laudă că în probleme economice este mult superior burgheziei, la această primă încercare în domeniul respectiv s-a scindat exact la fel și s-a dovedit la fel de incompetent ca și național-liberalii ⁴⁶⁸, care, cel puțin, și-au putut justifica lamentabilul lor eșec prin faptul că aici au intrat în conflict interese burgheze reale. Și mai prost a fost că această scindare nu a putut fi disimulată și că s-a acționat într-un mod nesigur și șovăitor. Din moment ce unitatea n-a putut fi obținută, nu mai rămînea decît o singură cale: declararea problemei ca problemă pur burgheză, ceea ce și este de fapt, și abținerea de la vot ³⁾. Cel mai rău lucru a fost însă că i s-a îngăduit lui Kayser să-și rostească jalnicele lui discursuri și să voteze în *prima lectură pentru proiectul de lege*. Abia după această votare Hirsch l-a atacat pe Kayser ⁴⁶² și, dacă mai tirziu, la a treia lectură, Kayser votează împotriva legii, în felul acesta el nu îndreaptă cu nimic lucrurile, ci, dimpotrivă, le agravează.

Hotărîrea congresului ⁴⁶² nu este o justificare. Dacă partidul se mai consideră și acum legat de toate vechile hotărîri ale congrese-

¹⁾ — publicației „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 346—348. — *Nota red.*

³⁾ În ciornă mai departe este tăiat: „Referirea la un punct din program care respinge toate impozitele indirecte și la o tactică conform căreia este interzisă votarea oricăror impozite pentru acest guvern și orientarea spre abținerea de la vot”. — *Nota trad.*

lor, adoptate în tihnitele vremuri de pace, el își pune singur lațul de gît. Terenul legalității, pe care activează un partid viabil, nu numai că trebuie să fie creat de el însuși, dar trebuie să și poată fi oricînd schimbat. Legea împotriva socialiștilor¹⁴³, care face imposibilă convocarea congreselor și, implicit, orice modificare a vechilor hotărîri ale congreselor, distruge și forța de obligativitate a acestor hotărîri. Un partid privat de posibilitatea de a lua hotărîri obligatorii trebuie să-și găsească legile numai în cerințele lui vii, în permanentă schimbare. Dacă însă el preferă să supună aceste cerințe rigorilor unor hotărîri anterioare, acum rigide și perimate, înseamnă că-și sapă singur groapa.

Acesta este aspectul formai. Dar tocmai conținutul acestei hotărîri este acela care o lipsește de orice valabilitate. În primul rînd, el contravine programului, deoarece admite votarea *impozitelor indirecte*; în al doilea rînd, el vine în contradicție cu cerința expresă a tacticii partidului, deoarece permite votarea de impozite pentru statul actual. În al treilea rînd însă, formulat mai direct, el exprimă următoarele :

Congresul recunoaște că în problema taxelor vamale protecționiste informarea lui este insuficientă și de aceea nu este în măsură să ia o hotărîre definitivă nici pro, nici contra. Prin urmare, el se declară *incompetent* în această problemă și, de dragul publicului iubit, se limitează doar la cîteva locuri comune, dintre care unele nu spun nimic, iar altele se contrazic între ele sau contrazic programul partidului; iar congresul e foarte mulțumit că în felul acesta a rezolvat problema.

Această declarație de incompetență, în baza căreia în timp de pace a fost amînată la infinit o problemă pe atunci pur academică, este menită acum, în actualele condiții de război, cînd problema a devenit arzătoare, să lege mîinile partidului pînă cînd va fi revocată oficial printr-o nouă hotărîre, acum cu neputință de adoptat !

Un lucru este sigur : indiferent care ar fi impresia produsă asupra deputaților de atacurile lui Hirsch la adresa lui Kayser, atacurile acestea reflectă impresia produsă asupra social-democraților germani și negermani din străinătate de atitudinea iresponsabilă a lui Kayser. A sosit momentul să înțelegem, în sfîrșit, că prestigiul partidului trebuie menținut nu numai între cei patru pereți ai noștri, ci și în fața întregii Europe și Americi.

Legat de acestea mă voi referi la raport⁴⁶³. Pe cît de reușit este începutul, pe cît de abilă este — în împrejurările respective — analiza discuțiilor în problema taxelor vamale protecționiste, pe atît de supărătoare sînt concesiile făcute în partea a treia filistinului german. Cui folosește pasajul absolut superfluu cu privire la „războiul

civil", la ce bun ploconeala în fața „opinie publice", care în Germania va coincide întotdeauna cu părerea filistinului-stîlp de cafele, cui servește estomparea completă a caracterului de clasă al mișcării ? De ce să se dea această satisfacție anarhiștilor ? Unde mai pui că toate aceste concesii sînt absolut inutile. Filistinul german este lașitatea întruchipată, el nu-l respectă decît pe cel care-i inspiră frică¹⁾. Pe acela care caută să-i intre în grații îl consideră de o seamă cu el și îl și respectă ca atare, adică deloc. Și acum, cînd „furtuna" indignării filistinului-stîlp de cafele, numită opinie publică, s-a mai potolit, după cum se recunoaște în general, cînd oricum povara impozitelor îi face pe oameni din nou docili, la ce bun cuvintele acestea lingușitoare ? Dacă ai știi ce ecou au toate acestea în străinătate ! Este foarte bine ca un organ de presă de partid să fie redactat de oameni care se află în mijloc partidului, în focul luptei. Dar dacă ai sta numai o jumătate de an în străinătate, ai gândi cu totul altfel despre această autoumilitare absolut inutilă a deputaților din partid în fața filistinului. Furtuna dezlănțuită după Comună împotriva socialiștilor francezi a fost cu totul altceva decît flecăreala despre Nobiling³⁹² în Germania. Și apoi, cu cît a fost mai demnă și mai conștientă de sine atitudinea francezilor ! Unde vezi la ei asemenea slăbiciuni, atîtea complimente făcute adversarului ? Ei au tăcut atunci cînd nu-și puteau spune deschis cuvîntul și l-au lăsat pe filistin să urle cît a poftit, știind că timpul lor va veni din nou, și iată că a și venit.

Sînt gata să cred tot ce spui despre H[ö]ch[er]g⁴⁶⁴. Împotriva lui personal nu am absolut nimic. Și eu cred că numai prigoana împotriva socialiștilor l-a făcut să înțeleagă ce nutrește el în adîncul inimii sale. În ce mă privește eu am încercat — după cît se pare, fără succes — să-i explic că idealurile lui sînt burgheze și nu proletare. Dar din moment ce el și-a alcătuit un program ar însemna să-l suspectez că este chiar mai slab decît este de regulă filistinul german, dacă aș admite că el nu va căuta să obțină și recunoașterea acestuia. Nu incupe însă nici o îndoială că H[ö]ch[er]g dinainte de respectivul articol¹⁷⁸ și H[ö]ch[er]g de după el sînt două persoane diferite²⁾.

Dar iată că în nr. 5 al lui „Soz[ial] dem[okrat]" găsesc o corespondență din regiunea Elbei inferioare⁴⁶⁵, în care Auer ia scrisoarea mea drept pretext pentru a mă învinui — e drept, fără să citeze nume, dar într-un mod care nu lasă dubii în privința persoanei — că „semăn neîncredere față de tovarășii cei mai de nădejde", cu alte

¹⁾ În ciornă, mai departe este tăiat : Bismarck îl tratează după cum merita cu lovituri de picior și de aceea filistinul îl divinizează. — *Nota red.*

²⁾ — În ciornă, mai departe este șters : „cel puțin pentru partid". — *Nota red.*

cuvinte că-i *calomniez* (căci altminteri aș fi îndreptățit s-o fac)¹⁾. Nernulțumindu-se cu atât, el îmi atribuie o serie de lucruri la fel de absurde și de infame, care nu figurează nicăieri în scrisoarea mea. După cit se pare, Auer își închipuie că eu vreau să obțin ceva de la partid. Dumneata însă știi că nu eu vreau ceva de la partid, ci, dimpotrivă, *partidul* vrea ceva de la mine. D-ta și Liebknecht știți că singurul lucru pe care l-am cerut în general partidului a fost să mă lase în pace ca să-mi pot termina lucrările teoretice⁴⁴⁷. D-ta știi că de 16 ani încoace am fost permanent solicitat să scriu pentru organele de presă ale partidului, lucru pe care l-am și făcut, scriind din *însărcinarea expresă* a lui Liebknecht o serie întreagă de articole, broșuri întregi ca, de pildă, „Problema locuințelor”²⁾ și „Anti-Dühring”. Cit despre atențiile cu care m-a răsplătit partidul pentru toate acestea — de pildă, plăcutele discuții din cadrul congresului pe tema lui „Dühring”³⁴ — nu cred că e cazul să mai insist. Știi, de asemenea, că de când există partidul, Marx și cu mine ne-am asumat de bunăvoie apărarea lui împotriva dușmanilor din afară și că, în schimb, nu i-am cerut partidului decât un singur lucru : să nu se autotrădeze.

Dar dacă partidul îmi cere să colaborez la noul lui organ de presă³⁾, este de la sine înțeles că el trebuie să se îngrijească ca, cel puțin în timpul tratativelor cu mine, să nu fiu acuzat în mod calomniator — și încă de către unul din coproprietarii⁴⁾ lui nominali — de calomnie chiar în paginile respectivului organ de presă. Eu nu cunosc nici un cod al onoarei, literar sau de alt fel, care să admită o asemenea atitudine, cred însă că nici măcar un scrib plătit nu ar tolera-o. De aceea mă văd nevoit să te întreb :

1. Ce satisfacție îmi poți oferi pentru această insultă mirșavă, lipsită de teame ?
2. Ce garanții îmi poți da că asemenea lucruri nu se vor mai repeta ?

Dealtfel, referitor la insinuările lui Auer, aș mai vrea să adaug doar că noi aici nu subapreciem nici greutățile cu care are de luptat partidul în Germania, nici importanța succeselor dobândite în pofida acestor greutăți și nici comportarea absolut exemplară pînă acum a *maselor* partidului. Se înțelege de la sine că fiecare victorie repur-

¹⁾ În ciornă mai departe este tăiat : „Nici nu mă gîndesc să dau curs acuzațiilor lui Auer, pe cît de absurde, pe atât de infame și de provocatoare. Nu pot însă lăsa nemenționat faptul că Auer pare să-și închipuie...”. — *Nota red.*

²⁾ *F. Engels*. „Contribuții la problema locuințelor” (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 211—291. — *Nota trad.*) — *Nota red.*

³⁾ „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

⁴⁾ I. Auer. — *Nota red.*

tată în Germania ne bucură tot atît cît oricare victorie reputată în oricare alt loc, ba chiar mai mult, deoarece partidul german s-a dezvoltat din capul locului pe baza principiilor noastre teoretice. Dar tocmai din această cauză noi considerăm că este deosebit de important ca activitatea practică a partidului german, în special manifestările publice ale conducerii partidului, să fie conforme teoriei generale. Categori c critica noastră nu le este unora pe plac ; dar mult mai mult decît toate complimentele necritice îi va servi partidului prezența unor oameni în străinătate, care, nefiind influențați de condițiile locale confuze și de amănuntele luptei practice, vor aprecia din cînd în cînd faptele și declarațiile pe baza principiilor teoretice valabile pentru mișcarea proletară modernă din toate țările și vor prezenta în fața partidului impresia produsă de manifestările lui în afara granițelor Germaniei.

Cu salutări prietenești, al d-tale,

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : A. Bebel, „Aus meinem Leben“,
Tei' III, Stuttgart, 1914

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

182

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

41, Maitland Park Road,
Londra, N. W.
14 noiembrie 1879

Dragă Sorge,

În sfîrșit îți pot trimite toate procurile ¹⁾. Cîteva din ele mi-au parvenit abia cu o săptămînă și ceva în urmă. Au sosit în perioada în care *nu am putut ieși din casă* din cauza unei răceli extrem de rebele, iar după aceea avocatul meu a reușit să tărăgăneze lucrurile timp de o săptămînă întregă, așa încît abia astăzi am intrat, în sfîrșit, în posesia procurii *mele*. Îți voi trimite mai tîrziu factura atît pentru aceste ultime procuri, cît și pentru prima. Îți mai trimit, totodată, în alt plic, celelalte trei procuri (în total, deci, 4).

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 339. — *Nota red.*

Cred că ai primit scrisoarea mea ¹⁾ în care ți-am scris despre ultimele evenimente din partid. De atunci Höchberg și consorții ²⁾ lui din Zürich au fost *înlăturați*, cel puțin nominal, din comitetul de redacție, care își are sediul acum la Leipzig, iar Vollmar funcționează mai departe ca redactor la Zürich. Publicația lui, „Der Sozialdemokrat”, nu face prea multe parale. În orice caz, toți tovarășii noștri de seamă, Liebknecht, Bebel, Bracke etc., au dezavuat „Jahrbuch” al d-rului Höchberg, alias Richter, chiar dacă, deocamdată, doar privatim ⁴⁶⁶.

Salutări cordiale din partea familiei mele.

După cum ai aflat, probabil, din ziare, banda anticomunistă, alcătuită din elemente dintre cele mai eterogene, a fost zdrobită la Congresul de la Marsilia ⁴⁶⁷.

Soția mea este încă într-o stare foarte gravă și în ce mă privește, nici eu nu mă simt tocmai bine.

Al tău,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u. A. an F. A. Sorge und Andere”,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

183

Engels către August Bebel

la Leipzig

Londra, 24 nov. 79

Dragă Bebel,

Am avut toate motivele să afirm că aluzia lui Auer ³⁾ mă viza pe mine. Data nu dovedește nimic. Pe Most el *il exclude categoric*. Așadar, *întreabă-l d-ta direct la cine s-a referit și să vedem atunci ce va spune*. Sînt convins că nu eu sînt cel care greșește ⁴⁶⁸.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 356—360. — *Nota red.*

²⁾ Eduard Bernstein și Carl August Schramm. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 365—366. — *Nota red.*

Cert este că H[öch]b[er]g a făcut respectiva declarație ¹⁾.

Știi că în timpul tratativilor cu Hirsch d-ta mai mult ai lipsit, așa că nici prin cap nu-mi trece să te consider răspunzător de cele petrecute.

În privința taxelor vamale, scrisoarea d-tale confirmă tocmai cele spuse de mine ²⁾. Dacă părerile au fost împărțite, ceea ce s-a și întâmplat, trebuia — dacă s-ar fi vrut să se țină seama de această deosebire de păreri — să se înregistreze și *abjineri de la vot*. Așa însă s-a luat în considerație numai părerea unei singure părți. De ce, totuși, protecționistii au beneficiat de mai multă considerație decât adepții liberului-schimb rămîne de neînțeles. D-ta afirmi că „în sistemul parlamentar nu te poți limita la pura negație. Dar din moment ce, în cele din urmă, toți au votat *împotriva legii*, înseamnă că ei s-au limitat totuși la pura negație. Eu nu spun altceva decât că ar fi trebuit ca din capul locului să se știe ce atitudine urma să se adopte și să se acționeze în conformitate cu votul definitiv.

Sfera problemelor în care deputații social-democrați pot depăși limitele purei negații este foarte restrînsă. În toate acestea este abordat direct raportul dintre muncitori și capitalist : legislația de fabrică, ziua de muncă normală, responsabilitatea întreprinzătorului, plata salariului în mărfuri etc. Apoi, eventual, îmbunătățiri în sens pur burghez, care reprezintă un progres : unitatea sistemului monetar și de greutate, dreptul de liberă deplasare, lărgirea libertății individuale etc. Dar deoamdată nu vei fi deranjat cu asemenea probleme. În toate celelalte probleme economice însă, cum ar fi taxele vamale protecționiste, etatizarea căilor ferate, asigurările etc., deputații social-democrați vor trebui să respecte întotdeauna principiul fundamental : să nu voteze nimic ce ar putea consolida puterea guvernului asupra poporului. Iar acest lucru va fi cu atît mai simplu, cu cît în această privință chiar în cadrul partidului vor exista întotdeauna divergențe de păreri, astfel încît abținerea de la vot, negația se va impune de la sine.

Cele afirmate de d-ta în legătură cu Kayser nu fac decât să agraveze lucrurile. Dacă, în general, el se pronunță pentru taxele vamale protecționiste, atunci de ce votează împotriva lor ? Dacă vrea să voteze împotriva lor, atunci de ce se pronunță pentru ele ? Iar dacă a studiat cu multă atenție această problemă, cum de poate vota pentru o taxă vamală la fier ? Dacă studiile lui ar face două parale, el ar fi trebuit să știe că în Germania există două uzine metalurgice, Dortmunder Union și Königs- und Laurahütte, fiecare din ele fiind în stare să satisfacă cererea

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 363. — Nota red.

²⁾ Vezi volumul de față, p. 363—364. — Nota red.

întregii piețe interne și că, pe lângă acestea, mai există o mulțime de alte întreprinderi mai mici; că, deci, în cazul respectiv taxa vamală protecționistă este o pură absurditate; că aici numai cucerirea pieței externe, deci libertatea absolută a comerțului, poate salva situația, altminteri urmează *falimentul*; că fabricanții de fier pot dori taxe vamale protecționiste numai în cazul în care au organizat un *cartel*, o conspirație, care impune *pieței interne prețuri de monopol*, pentru ca producția excedentară să poată fi desfăcută peste hotare la prețuri derizorii, așa cum, de fapt, se și procedează în momentul de față. În interesul acestui cartel, al acestei conspirații de monopolști a și vorbit și a votat Kayser, în măsura în care a votat pentru taxe vamale la fier, iar Hansemann de la Dortmunder Union și Bleichröder de la Königs- und Laurahütte rid în pumni de acest nătărău de social-democrat, care pe deasupra a mai și studiat problema cu mare atenție!

Trebuie să-ți procuri cu orice preț cartea lui Rudolph Meyer, „Politische Gründer in Deutschland”. Dacă nu parcurgi tot materialul adunat acolo în legătură cu escrocheriile, falimentul și corupția politică din ultimii ani, nu poți aprecia actuala situație din Germania. Cum se face că, la timpul respectiv, presa noastră nu a exploatat o asemenea comoară? Bineînțeles, cartea este interzisă.

Iată pasajele din raport¹⁾ pe care le am în mod special în vedere: 1) pasajul în care se pune un accent atât de mare pe cucerirea opiniei publice — cel împotriva căruia este îndreptat acest factor este pierdut; „a transforma în simpatie această ură” reprezenta o problemă vitală (simpatie! din partea unor oameni care nu de mult, în timpul panicii³⁹², s-au purtat ca niște ticăloși!). Nu era nevoie să se meargă atât de departe, cu atât mai mult cu cât panica trecuse de mult; 2) pasajul în care se spune că partidul, care condamnă orice fel de război (deci și pe acela pe care este *nevoit* să-l ducă și pe care îl duce, orice s-ar întâmpla) și care are drept țel înfrățirea tuturor oamenilor (dacă ne-am lua după cuvinte, acesta este scopul tuturor partidelor, în realitate însă nu este al nici unuia din ele, căci nici noi nu vrem să ne înfrățim cu burghezii atita timp cât ei vor să rămână burghezi), că un asemenea partid nu poate năzui la un război civil (șasadar, nici în cazul când războiul civil ar fi unicul mijloc de realizare a scopului). Fraza aceasta poate fi înțeleasă și astfel: un partid care condamnă orice vărsare de sânge nu se poate declara de acord nici cu venesecția, nici cu amputarea membrilor gangrenate, nici cu vivisecția științifică. La ce bun asemenea fraze? Eu nu reclam o exprimare „dură” și nu-i reproșez raportului că spune prea puțin — ci, dimpotrivă, el spune prea mult din ceea ce ar fi fost mai bine să

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 364—365. — Nota red.

fie lăsat de o parte. Cele ce urmează sînt mult mai bune, și astfel Hans Most a trecut cu bine peste cele cîteva pasaje pe care ar fi putut să bată monedă.

Anunțul solemn din „S[ozial] d[emokrat]” în legătură cu jurămîntul depus în Saxonia de Liebknecht și ceilalți a fost însă o gafă. Hans ¹⁾ nu a lăsat să-i scape un asemenea prilej ⁴⁶⁹, iar prietenii lui anarhiști îl vor exploata în continuare. Marx și cu mine nu considerăm cazul chiar atît de grav cum i s-a părut, de pildă, în primul moment lui Hirsch. D-ta trebuie să știi dacă într-adevăr „Paris vaut bien une messe” ²⁾, cum a spus Henric al IV-lea cînd a trecut la catolicism, scutind astfel Franța de un război de 30 de ani; și dacă avantajele sînt de natură să justifice un asemenea act de inconsecvență și depunerea unui jurămînt care, pe deasupra, mai are și calitatea excepțională de a nu putea atrage după sine un proces de sperjur. Dar, din moment ce tot s-a jurat, trebuia să se păstreze tăcere pînă cînd alții ar fi pornit scandalul, și atunci ar fi rămas desul timp pentru apărare. Dacă n-ar fi fost „S[ozial] d[emokrat]”, Hans nu ar fi aflat o vorbă despre toate acestea.

Ne-a bucurat grozav perdaful pe care i l-ai tras bețivanului și destrăbălăturii ăsta inveterat ⁴⁷⁰. Vom avea grijă ca toate acestea să fie cunoscute și la Paris; ne preocupă numai termenii francezi care să redea amintitele expresii tari.

Nu tăgăduim, dealtfel, cituși de puțin că nouă aici, așa cum se spune, ne este mult mai ușor să apreciem lucrurile și că situația voastră este mult mai dificilă decît a noastră.

Aderarea micilor burghezi și a țărănilor dovedește, ce-i drept, uriașul succes de care se bucură mișcarea, dar reprezintă totodată și un pericol pentru ea de îndată ce se dă uitării faptul că acești oameni trebuie să vină, dar totodată vin *pentru* că trebuie. Aderarea lor dovedește că, într-adevăr, proletariatul a devenit clasa conducătoare. Dar intrucît aceștia vin cu ideile și idealurile lor mic-burgheze și țărănești, nu trebuie să se uite că proletariatul nu-și va îndeplini rolul lui istoric de conducător dacă va face concesii acestor idei și idealuri.

Cu salutări prietenești, al d-tale,

F. Engels

Îți trimit alăturat un post-scriptum ³⁾.

Publicat pentru prima oară
În: A. Bebel. „Aus meinem Leben”.
Teil III, Stuttgart, 1914

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Most. — *Nota red.*

²⁾ — „Parisul merită o liturgie”. — *Nota trad.*

³⁾ În manuscrisul care s-a păstrat acest post-scriptum lipsește. — *Nota red.*

184

Marx către Achille Loria

la Mantua

3 decembrie 1879
41, Maitland Park Road,
Londra, N.W.

Stimate domn,

Din motive de sănătate am fost silit să părăsesc Londra pentru un timp. Întorcându-mă astăzi, am găsit scrisoarea dv. din 23 noiembrie, precum și lucrarea dv. ¹⁾ Mă grăbesc să vă confirm primirea și totodată să vă exprim mulțumirile mele.

Al dv. devotat,
Karl Marx

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

185

Marx către o persoană necunoscută ⁴⁷¹

la Londra

[Londra], 11 dec. 79

Stimate domn,

Ați vrea să veniți duminica viitoare la orele 2 să luați prînzul la mine ?

Al dv. devotat,
K. Marx

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

¹⁾ A. Loria. „La rendita fondiaria e la sua elisione naturale”. — *Nota red.*

186

Engels către August Bebel

la Leipzig

Londra, 16 dec. 1879

Dragă Bebel,

Nu înțeleg cum poate Auer să afirme acum că, printre alții, el l-a vizat pe Most, cînd în articol ¹⁾ el îl exlude într-un mod cit se poate de clar. Dar să lăsăm baltă toată povestea.

În nr. 10 al lui „S[ozial]d[emokrat]” a fost publicat articolul „Retrospectivă asupra istoriei presei”, datorat, fără îndoială, unuia din cei trei corifei ²⁾. În articol se spune : social-democrații nu pot decît să fie *mîndri* atunci cînd sînt comparați cu literați ca Gutzkow și Laube, adică cu oameni care cu mult înainte de 1848 și-au îngropat ultimele rămășițe de demnitate politică, dacă în general au avut-o vreodată. Mai departe : „Evenimentele din 1848 ar fi trebuit să aducă cu sine *toate binefacerile păcii* în cazul că guvernele ar fi satisfăcut cerințele timpului, dar, întrucît ele n-au făcut acest lucru, nu a rămas, *din păcate* altă cale decît cea a revoluției violente”.

Într-o publicație, în care e posibil ca revoluția din 1848, care pentru prima oară a deschis calea social-democrației, să fie literalmente jelită, într-o asemenea publicație noi nu avem ce căuta. Din acest articol, ca și din scrisoarea lui H[ö]ch[berg] reies clar pretențiile acestei constelații de trei de a-și vedea propriile concepții mic-burghezo-socialiste, care au fost pentru prima oară exprimate clar în „Jahrbuch”, beneficiind în paginile lui „S[ozial]d[emokrat]” de același regim ca și concepțiile proletare. Eu nu pot să înțeleg cum credeți voi, la Leipzig, că o să reușiți să evitați un asemenea lucru fără a se ajunge la o ruptură formală, din moment ce situația se prezintă atît de prost. Ca și mai înainte, voi vedeți în acești oameni tovarăși de partid. Noi nu putem face așa ceva. Articolul din „Jahrbuch” ne separă categoric și iremediabil de ei. Noi nu putem nici măcar să tratăm cu acești oameni atîta timp cît ei afirmă că fac parte din același partid cu noi. Problemele puse aici în discuție sînt probleme pe care nici un partid proletar nu trebuie măcar să le abordeze. A le discuta în cadrul partidului ar însemna să pui sub semnul întrebării întregul socialism proletar.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 365—366. — *Nota red.*

²⁾ Karl Höchberg, Eduard Bernstein și Carl August Schramm. — *Nota red.*

De fapt, în aceste condiții este chiar mai bine că nu colaborăm. Noi am protesta fără întrerupere și în câteva săptămâni ar trebui să declarăm public că ne retragem, în felul acesta nefăcînd însă nici un serviciu cauzei.

Ne pare foarte rău că într-un asemenea moment greu pentru partid nu vă putem ajuta atît cît am dori ! Atîta timp cît partidul din Germania a rămas credincios caracterului său proletar, am făcut abstracție de orice alte considerente. Dar acum, cînd elementele mic-burgheze admise în partid și-au dat arama pe față ¹⁾, situația se prezintă altfel. Atîta timp cît li se va permite să-și strecoare una cîte una, prin contrabandă, concepțiile lor mic-burgheze în organul de presă al partidului german, acest organ de presă rămîne pur și simplu închis pentru noi ²⁾.

Povestea cu jurămîntul ⁴⁶⁹ ne impresionează prea puțin. Ar fi fost bine dacă, așa cum intenționai d-ta, s-ar fi găsit o altă cale, care ar mai fi atenuat întrucîtva impresia neplăcută, dar asta n-are mare importanță. Noi vom păstra discreția cuvenită.

Revista lui Malon ³⁾ poate avea o influență bună, în primul rînd, pentru că Malon nu este omul care să pricinuiască prea multe necazuri și, în al doilea rînd, pentru că colaboratorii lui francezi vor avea grijă ca totul să fie așa cum trebuie. Dacă H[ö]ch[b]e[r]g își face iluzii că va găsi acolo teren pentru fanteziile lui mic-burgheze, în curînd va descoperi că și-a azvîrlit banii pe fereastră.

Rezultatul alegerilor din Magdeburg ne-a bucurat foarte mult ⁴⁷². Dirzenia maselor muncitoare din Germania este demnă de toată lauda. Corespondențele muncitorilor sînt singurul lucru bun pe care-l găsești în „S[ozial]d[emokrat]”.

Îți înapoiez alăturat scrisoarea lui H[ö]ch[b]e[r]g. Pe omul acesta n-ai cum să-l ajuți. Dacă noi nu vrem să colaborăm cu societatea de la „Zukunft”, de vină este propria noastră vanitate. Numai că o treime din acești oameni ne-au fost și ne rămîn *complet necunoscuți* chiar și după nume, și aproximativ o altă treime o formează socialiștii mic-burghezi notorii. Și toate acestea se numesc o revistă „științifică” ! Iar H[ö]ch[b]e[r]g mai și crede că revista a avut o „influență

¹⁾ În cîrnă mai departe este tăiat : „și pretind ca în cadrul partidului oscilațiile și limitele lor mic-burgheze să fie considerate socialism, situația se prezintă altfel. Din partidul din care fac parte ei nu facem parte și noi ; de asemenea, noi nu putem trata (pactiza) cu asemenea oameni atîta timp cît ei nu se constituie ca proprie fracțiune de partid mic-burghezo-socialistă sau [în manuscris ilizibil] ; prin urmare, atîta timp cît susțin că fac totuși parte din același partid cu noi, nici măcar nu putem duce tratative cu ei”. — *Nota red.*

²⁾ În cîrnă este tăiat : „Noi nu putem și nu vom merge niciodată pe aceeași cale cu socialismul mic-burghez”. — *Nota red.*

³⁾ „Revue socialiste”. — *Nota red.*

instructivă"! Dovada — propriul lui cap, uluitor de edificat, într-atit, încît nici pînă în ziua de astăzi, în ciuda tuturor eforturilor mele, nu reușește să priceapă care este deosebirea dintre socialismul mic-burghez și cel proletar. Toate divergențele se reduc la „neînțelegeri”. Exact ca la tînguitorii mic-burhezi ⁴⁷³ din 1848! Sau este vorba de concluzii „pripite”. Bineînțeles, deoarece fiecare concluzie care răpește flecărelii acestor domni un anumit sens este „pripită”. Doar ei nu vor să spună numai ceea ce spun, ci, dacă se poate, chiar contrariul.

Dealtfel, istoria universală își urmează cursul fără să țină seama de acești filistini înțelepți și ponderați. În Rusia, în cîteva luni, lucrurile vor trebui să ajungă la un deznodămînt. Fie că va cădea absolutismul, și atunci, odată cu prăbușirea acestui puternic bastion al reacțiunii, în Europa va începe să bată un alt vînt; fie că va izbucni un război european și în lupta inevitabilă a fiecărui popor pentru existența sa națională acest război va îngropa și *actualul* partid german. Un asemenea război ar însemna pentru noi cea mai mare nenorocire, putînd arunca mișcarea cu 20 de ani înapoi. În schimb însă, noul partid, care ar urma să se creeze în cele din urmă ca rezultat al tuturor acestor evenimente, s-ar elibera, în toate țările europene, de spiritul șovăielnic și de mîrginirea care frînează acum pretutîndeni mișcarea.

Cu salutări prietenești, al d-tale,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : A. Bebel. „Aus meinem Leben”.
Teil III, Stuttgart, 1914

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

187

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 19 dec. 1879

Dragă bătrîne,

Ieri trebuia să primesc niște bani și stabilisem cu mult înainte ca imediat să-ți trimit un mandat; se făcuse însă prea tirziu ca să mai expediez banii în aceeași zi, drept care toată după-amiaza m-a obsedat ideea : diseară va sosi cu siguranță o scrisoare de la Philipp!

Și chiar așa a și fost. Mi-ai răpit astfel plăcerea de a-ți face o surpriză de crăciun. Ți-am trimis, așadar, prin mandat poștal 5 l. st., care, după cursul de aici, îți vor fi calculate acolo la 126 de franci ; probabil că îi vei primi imediat.

Noi aici o ducem așa și-așa : eu nu mă pot plînge, Marx se simte mai bine decît anul trecut, deși nu chiar așa cum ar trebui. Pe d-na Marx o supără de multă vreme, din cînd în cînd, unele tulburări de digestie și numai rareori se simte pe deplin în puteri. Volumul al doilea ⁴⁵ înaintează cu greu și probabil că nici pe viitor nu va progresa mai repede atîta timp cît Marx nu va avea o vară mai bună decît cea din anul acesta, pentru a se putea restabili o dată ca lumea.

Ieri i-am scris lui Bebel ⁴⁷, anunțîndu-l că nu putem colabora la „S[ozial]d[emokrat]”. Din celelalte scrisori ale lui H[öch]b[er]g reiese că lui i se pare cît se poate de firesc să i se acorde posibilitatea de a apăra în „S[ozial]d[emokrat]” concepțiile pe care le-a expus în „Jahrbuch”, și atîta timp cît cei din Leipzig întrețin cu el și cu colegii lui fillstini relații ca cele de acum, nu-mi imaginez cum îl vor putea refuza. Toate acestea însă exclud participarea noastră. Din moment ce de la apariția „Manifestului” ¹⁾ (mai exact de la apariția lucrării lui Marx împotriva lui Proudhon ²⁾) am dus o luptă necontenită împotriva aceluiași socialism mic-burghez, nu putem merge alături de el în momentul în care, profitînd de legea împotriva socialiștilor ¹⁴⁸, el încearcă să-și înalțe din nou steagul. Și așa e mai bine. Ar însemna să ne ambalăm în nesfîrșite dispute cu acești domni, „S[ozial]d[emokrat]” s-ar transforma într-o arenă de luptă, iar noi ne-am vedea în cele din urmă nevoiți să declarăm public că ne retragem. Toate acestea n-ar servi decît prusienilor și burghezilor, așa încît e mai bine să renunțăm. Pentru ceilalți însă, care nu sînt siliți ca noi tocmai de către evoluția tratativelor să primească provocarea lui H[öch]b[er]g și compania, pentru ceilalți însă atitudinea aceasta nu trebuie să fie un exemplu. Eu nu văd nici un motiv pentru care tu, de pildă, nu ai colabora la această publicație. Corespondențele primite de la muncitorii germani sînt singurul lucru în ziar care-ți merge la inimă, iar colaborarea ta nu ar face decît să-i ridice nivelul ; iar din moment ce ziarul oricum există, întotdeauna este de preferat un ziar cît se poate de bun unuia prost. Spun toate acestea la gîndul că te vor plăti cum trebuie, pentru că, în situația ta, nu ți se poate cere să lucrezi gratuit. Cît despre cei din Leipzig, nu trebuie să le luăm prea tare în nume de rău povestea asta. De ani de zile prevedeam că așa se va întîmpla. Liebknecht nu poate renunța cu nici un chip să facă pe mediatorul și să-și recruteze prieteni în

¹⁾ K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist”. — Nota red.

²⁾ K. Marx. „Mizeria filozofiei”. — Nota red.

dreapta și în stînga, și numai dacă partidul va apărea ca un partid puternic, numeros și, pe cît posibil, bogat, el se va arăta dispus să mai treacă ceva cu vederea acestor elemente racolate. Asta va dura pînă cînd își va frige o dată degetele. Iar cînd se va petrece și aceasta, oamenii de treabă vor face iar cale-ntoarsă și vor reveni pe drumul cel bun.

„Freiheit” nu este altceva decît un răcnet fără conținut și fără sens, iar Most, care în general nu este lipsit de talent, s-a dovedit acum, de cînd s-a rupt de partid, incapabil de a exprima o singură idee. Dacă am o dată poftă de un scandal adevărat, atunci îl prefer totuși pe Karl Heinzen de odinioară — el se pricepe la treburi din astea.

Toate procurile au fost trimise la New York ¹⁾, dar de atunci nu mai știu nimic de ele. De speranțele lui Liebknecht nu trebuie ținut prea mult cont, căci întotdeauna a avut mai multe decît era cazul.

Lessner nu mai are de ani de zile nimic comun cu Asociația ⁴²⁶ de aici. Își face rar apariția, și atunci, de regulă, bombăne despre mersul lucrurilor în general.

În Rusia treburile merg excelent ! După cît se pare, acolo deznodămîntul este iminent, și cînd se va produce, marilor domni din imperiul german le va cădea inima în pantaloni. Acesta va fi următorul moment crucial din istoria universală.

N-ar trebui să te necăjești atît din cauza nenorociților de anarhiști ⁴⁷⁶. Sînt la pămînt. În Occident nu le-a mai rămas nimic altceva de făcut decît să stîrnească anarhie chiar printre ei de le zboară fulgii, iar în Rusia, printre actele lor de cruzime, scot castanele din foc pentru constituționaliști — lucru pe care, spre groaza lor, l-au descoperit abia acum !

Salutări de la Marx și de la

al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară
în F. Engels, „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an
Johann Philipp Becker)”, Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 339, 356, 367. — *Nota red.*

188

Engels către Amélie Engel ⁴⁷⁶

la Londra

(Ciornă)

[Londra, aproximativ 1879—1880]

Doamnă,

O experiență îndelungată m-a silit să adopt principiul de a nu ajuta sub nici un motiv cu bani persoane necunoscute.

Apoi, în momentul de față nu dispun de suma cerută de dv. Dacă aş dispune, aş avea datoria de a o folosi, ca dealtfel *fiecare pfenig* de care mă pot dispensa, pentru a veni în sprijinul tovarășilor noștri de partid germani prizoniți de Bismarck.

Dar, întrucât aveți relații care vă pot facilita audiențe la prințese, nu vă va fi prea greu să depășiți impasul în care vă aflați pentru moment.

În incheiere nu mă pot abține să nu remarc că, pe cât de neașteptată a fost pentru mine vizita dv., pe atât de sigur am fost, după aceea, că ea va fi urmată de o cerere de felul celei pe care o conține scrisoarea dv.

Cu stimă,

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIX, ed. rusă, 1946

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

1880

189

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

Londra, 10 ian. 1880

Dragă Liebknecht,

Scrisoarea ta a sosit tocmai în toiul forfotei de sărbători care, dată fiind sporirea familiei Marx ¹⁶⁹ și vizita a doi amici din Manchester ¹⁾ sosiți la mine, au luat proporții serioase. Pentru a expedia scrisoarea ta trebuia să mă uit în *noua* carte de adrese pe care a scos-o poșta, iar pentru aceasta trebuia să fac un drum destul de lung. În sfârșit, la începutul acestei săptămîni am dat de ea și ți-am expediat scrisoarea la adresa :

Alexander Macdonald Esq. M. P.
Well Hill (în carte : Well hl.)
by Hamilton. North Britain (N. B.)

Dintre cei doi ²⁾, M[acdonald] este un mare ticălos, dar el are legături oficiale mai strînse cu minerii. Probabil că răspunsul lui îți va parveni înaintea celui de la mine. Cînd se va deschide parlamentul, te vei putea adresa direct lui A[lexander] M[acdonald] în Camera comunelor.

Intrucît spui că l-ai rugat pe M[acdonald] să-ți procure documentele pe care le-ai cerut în scrisoarea ta, nu voi întreprinde, firește, nimic în această direcție pînă cînd nu voi avea din nou vești de la tine.

Povestea cu argintul sau, mai exact, cu sistemul monetar bimetalist este himera cîtorva speculanți de bumbac din Liverpool. Intrucît în comerțul Indiei și Chinei circulă practic numai argintul, iar valoarea argintului a scăzut în ultimii 10 ani de la 1/15,5 la 1/17,5—1/18 din valoarea aurului, acest fapt a agravat, firește, și mai mult criza de desfacere a produselor de bumbac provocată de exportul excesiv în Orientul Îndepărtat. În primul rînd, oferta sporită a făcut

¹⁾ Probabil Carl Schorlemmer și Samuel Moore. — *Nota red.*

²⁾ Thomas Burt și Alexander Macdonald. — *Nota red.*

să scadă prețurile, iar apoi aceste prețuri scăzute au exprimat pentru exportatorul englez o valoare în aur mai mică decât înainte. Înțelepții din Liverpool, care nu-și pot închipui cu nici un chip că și prețul bumbacului poate scădea vreodată, pun acum totul pe seama diferenței de etalon monetar, pretinzând că totul ar fi în ordine și că comerțul cu India și cu China ar înflori de îndată ce aici se va hotări că valoarea argintului va reprezenta din nou $1/15,5$ din valoarea aurului, adică de îndată ce publicul englez va îngădui ca argintul să-i fie virit pe gît la un preț cu $13-15\%$ peste valoare, pentru ca exportatorii de produse de bumbac să poată cîștiga atît. Asta a fost toată înșelătoria, la care au mai aderat și cîțiva crotchet-mongers¹⁾. N-a fost niciodată ceva de prea mare importanță. Nu de mult ziarul „Times” s-a arătat atît de umanitar, încît a declarat că o țară atît de săracă cum e Germania nu este avantajată de etalonul-aur, că pentru ea ar fi mai bine să revină la etalonul-argint, mult mai potrivit, — toate acestea cu intenția nemărturisită de a crea pieței de bani londoneze un canal prin care Londra să poată lăsa să se scurgă, la un preț peste valoarea lui, argintul ei devalorizat. Aceasta nu este, desigur, decît o dorință pioasă, ca și ultima fantezie copilărească a amicului nostru Bismarck de a se reveni la sistemul monetar bimetalist și de a pretinde ca în toate plățile talerii să fie considerați la valoarea lor integrală, deși în realitate ei sînt cu 15% sub valoarea nominală. Numai că bancherii germani, sub egida amicului Bismarck, au devenit atît de înțelepți, încît figura aceasta n-a mers și talerii lansați s-au întors cu o iuțeală amețitoare înapoi în bancă și în vistieria statului.

Pe tine și pe voi toți vă felicit cu prilejul Anului nou și al revoluției ruse care va izbucni cu siguranță anul acesta și-și va pune de îndată pecetea asupra întregii Europe. Și pentru aceasta trebuie să-i fim în bună parte recunoscători amicului nostru Bismarck, care, prin călătoria lui demonstrativă în Austria și prin alianța⁴⁷⁷ cu aceasta, a pus guvernul rus, tocmai la momentul oportun (*pentru noi*), în fața alternativei: război sau revoluție! Quel génie!²⁾

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în: „Archiv Marksa i Enghelsa”,
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ — fanteziști. — *Nota trad.*

²⁾ — Ce geniu! — *Nota trad.*

190

Marx către Bernhard Kraus ⁴⁷⁸

la Londra

[Londra] 26 martie 1880

Dragă doctore Kraus [Kranz ?],

Am uitat complet că astăzi este vinerea mare: din această cauză, împreună cu fiica mea Eleanor, la ora 12 am găsit Café Royal închisă, am așteptat pînă la ora 1 și, deoarece n-ați venit, ne-am îndreptat ¹⁾ spre hotelul dv. Fiți atît de amabil și scrieți-mi chiar astăzi — ca să pot primi răspunsul miine — dacă puteți veni la noi la masă duminică la orele 5 (nu la 2).

Multe salutări de la miss Eleanor.

Al dv.,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în: K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

191

Engels către H. Meyer ⁴⁷⁹

la Londra

(Ciornă)

[Londra, sfîrșitul lunii martie 1880]

D-lui H. Meyer,

Amabila dv. scrisoare din 25 martie mi-a parvenit abia sîmbătă 27 martie, seara tîrziu, așa încît nu am putut da curs invitației dv.

În sciziunile și divergențele care s-au produs în ultimul timp, aici și în alte locuri, în rîndul social-democrațiilor germani, eu nu mă pot declara deocamdată nici pentru unii, nici pentru alții, cu atît mai mult cu cît trebuie să condamn în egală măsură atît poziția

¹⁾ În copia scrisorii respective acest cuvînt este scris cu semn de întrebare. — *Nota red.*

lui „Soz[ial]dem[okrat]“ din Zürich, cît și poziția londonezului „Freiheit“¹⁾.

Rugîndu-vă să fiți atît de amabil și să aduceți aceasta la cunoștința conducerii.

Rămîn al dv. devotat

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXIX, ed. rusă, 1946

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

192

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 1 aprilie 1880

Bătrîne prieten,

Te anunț că ți-am trimis prin poștă un mandat de 4 l.st., ceea ce face 100 de franci și 80 de centime, și îți doresc să-i primești cît mai repede. Sper că atît tu, cît și soția ta o duceți mai bine cu sănătatea odată cu sfîrșitul acestei ierni aspre. Aici o ducem așa și-așa. D-na Marx încă nu se simte așa cum trebuie și chiar și starea lui Marx ar suporta o îmbunătățire. Abia după trecerea iernii începe pentru ei perioada cea mai proastă, din cauza unei tuse convulsive care nu-l lasă să doarmă.

În general aici se repetă povestea din 1850⁴⁸⁰. Asociația muncitorilor se scindează în tot felul de grupuri — într-o parte Most, într-alta Rackow — și avem destulă bătaie de cap pentru a nu ne lăsa tîrîți în asemenea treburi. Totul nu este decît furtună într-un pahar cu apă, ceea ce ar putea să aibă chiar o influență binefăcătoare asupra celor implicați, contribuind la edificarea lor, dar pentru evoluția istoriei universale este absolut indiferent dacă 100 de muncitori germani se vor declara aici în favoarea unora sau a altora. Dacă ar mai putea avea o influență asupra englezilor — dar de așa ceva nici nu poate fi vorba. În confuza lui sete de acțiune, Most nu poate sta o clipă liniștit, dar nici nu duce ceva pînă la capăt. Cei din Germania nu vor să înțeleagă o dată că, dacă Most a fost expulzat din Germania, înseamnă că a sosit momentul de a se trece la revoluție. „Freiheit“ se face luntre și punte pentru a deveni ziarul cel mai revoluționar

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 326, 327, 329, 330—331, 337—340, 354, 356—357, 362—377, 382. — *Nota red.*

din lume, dar pentru aceasta nu este suficient ca la fiecare rind să repeți cuvîntul „revoluție”. Din fericire, nu prea are mare importanță ce anume apare în acest ziar și ce nu. Același lucru se poate spune și despre organul de presă ¹⁾ din Zürich, care astăzi propovăduiește revoluția, iar miine declară că o răsturnare violentă reprezintă cea mai mare nenorocire ; pe de o parte se teme ca nu cumva Most să strige mai tare decît el, iar pe de alta ca nu cumva muncitorii să-i ia propriile declarații în serios. Poftim și alege între flecăreala lui „Freiheit” și filistinismul mărginit al lui „Soz[ial]demokrat” !

Mă tem ca prietenii noștri din Germania să nu se înșele cu privire la formele organizatorice care trebuie adoptate în condițiile actuale. Nu am nimic împotriva faptului ca cei aleși în parlament să se afle în frunte, deoarece altminteri nu există nici o conducere. Dar supunerea rigidă pe care o putea cere vechea conducere de partid, aleasă în acest scop, ei nu o pot pretinde și nici impune. Și aceasta cu atît mai puțin în condițiile actuale — fără presă, fără adunări de masă. Cu cît aparent organizația este acum mai liberală, cu atît mai puternică este ea în realitate. În loc de aceasta se urmărește menținerea vechiului sistem, în cadrul căruia hotărîrile conducerii de partid sînt definitive (chiar dacă nu există un congres care să le corecteze sau, la nevoie, să le anuleze), iar dacă cumva cineva le atacă, este declarat eretic. În plus, cei mai buni știu că și printre ei există tot felul de tipi incapabili, ba chiar nu prea onești. Trebuie să fie totuși din cale-afară de limitați ca să nu vadă că de organul lor de presă nu dispun ei, ci H^ochberg mulțumită sacului lui cu bani și, împreună cu el, amicii lui filistini Schr[amm] și Bernstein. După părerea mea, vechiului partid și organizării lui anterioare le-a sunat ceasul. Dacă, așa cum e de așteptat, mișcarea europeană va reinvia, marea masă a proletariatului german se va înrola în rîndurile ei, iar cei 500 000 de oameni ai anului 1878 ⁴⁸¹ vor constitui nucleul instruit, disciplinat al acestei mase, dar atunci vechea, „rigida organizație”, moștenită din tradiții lassalleene, va fi o frînă care poate opri o căruță, dar nu poate stăvili o avalanșă.

În plus, oamenii aceștia nu fac decît lucruri menite să submineze partidul. În primul rind, partidul este obligat să-i sprijine permanent pe vechii agitatori și redactori, admițînd să i se vire pe gît o serie întregă de gazete în care nu găsești nimic în plus față de orice prăpădită de gazetă burgheză. Iar muncitorii trebuie să suporte toate acestea vreme îndelungată ! În al doilea rind, în majoritatea cazurilor, indivizii aceștia se manifestă atît de sfios în Reichstag și în Landtagul saxon, încît se compromit și compromit și partidul în fața întregii lumi, fac actualului guvern propuneri „pozitive”, cum să pro-

¹⁾ „Sozialdemokrat”. — Nota red.

cedeze mai bine în diverse probleme mărunte etc. Iar muncitorii declarați în afara legii și predați poliției legați de mâini și de picioare trebuie să considere toate acestea drept o reprezentare adevărată! În al treilea rînd — publicația mic-burgheză filistină „Soz[ial]dem[okrat]”, pe care ei o aprobă. În *fiecare* scrisoare ei ne scriu să nu dăm crezare informațiilor potrivit cărora în partid s-ar fi produs sciziuni sau divergențe; dar oricine vine din Germania ne asigură că oamenii sînt total dezorientați din cauza acestei atitudini a conducătorilor și că nu o aprobă cîtuși de puțin. Dealtfel nici n-ar fi putut fi altfel, avînd în vedere calitățile muncitorilor noștri dovedite în fapt într-un mod absolut impresionant. Caracteristic mișcării germane este că toate greșelile săvîrșite de conducere sînt întotdeauna îndreptate de mase; și așa se va întîmpla, probabil, și de data aceasta.

Fii tare și mai dă din cînd în cînd cîte un semn de viață. Starea lui Borkheim este, ca și înainte, destul de proastă ¹⁾.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în: F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels' an
Johann Philipp Becker”.)
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

193

Engels către Paul Lafargue

la Londra

Londra, 4 mai 1880

Dragul meu Lafargue,

Ce putem face cu introducerea oferită de Malon ⁴⁸²? Îi sînt foarte recunoscător pentru bunele lui intenții, dar aici este vorba de fapte, și pe acestea de unde le putea lua el? Istoria socialismului german din 1843 pînă în 1863 încă n-a fost publicată, iar prietenii germani din Zürich ai lui Malon nu știu aproape nimic despre această perioadă premergătoare intrării lor în viața politică. Este, prin urmare, cît se poate de firesc ca introducerea lui Malon să lase la o parte faptele cele mai importante, insistînd, în schimb, asupra unor amănunte care nu prea îl interesează pe cititorul francez și, în plus,

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 314—315. — *Nota red.*

să abunde în greșeli destul de grave. Ca să menționez numai una din ele, Lassalle nu a fost niciodată redactor la „*Neue Rheinische Zeitung*”. Nici măcar nu a colaborat vreodată la el, cu excepția foiletonului publicat într-un singur număr, dar și acest foileton a fost refăcut în întregime de redacție. Pe atunci, Lassalle se ocupa aproape exclusiv de procesul de adulter și divorț al contesei Hatzfeldt și soțului ei⁴⁸³ și chiar dacă și-ar fi oferit serviciile ca redactor, noi am fi refuzat categoric să colaborăm cu un om vîrit pînă peste urechi în murdăriile pe care i le impunea acest proces scandalos. Niciodată nici Marx, nici eu nu am colaborat cu Lassalle. Cam prin 1860 el ne-a propus să fondăm împreună cu el la Berlin un mare cotidian, însă condițiile noastre au fost de așa natură, încît i s-au părut, probabil, inacceptabile⁴⁸⁴.

Dacă aș avea nevoie ca cineva să mă recomande publicului francez, ceea ce este foarte posibil, numai d-ta, după părerea mea, ai putea s-o faci, d-ta, care ți-ai dat silința să-mi traduci articolele; numai d-ta ai putea obține datele necesare. L-am rugat pe Marx să ți le dea. Cred că sînt dator atît față de d-ta, cît și față de mine să nu accept pe nimeni altul.

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels et L. Lafargue.
„Correspondance”, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

194

Marx către Paul Lafargue⁴⁸⁵

la Londra

[Londra, 4 sau 5 mai 1880]

Dragă Lafargue,
Îți trimit alăturat rezultatul consultației mele (de ieri seara) cu Engels. Stilizează, dar nu modifica conținutul.

Al d-tale,
Karl Marx

În limba română
publicat pentru prima oară
ca facsimil în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. 19, ed. rusă, p. 247

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

195

Engels către August Bebel

la Leipzig

[Londra, începutul lunii mai 1880]

[...] ¹⁾ pentru ca și fără o interdicție directă să zădărniciim toată povestea.

D-l Hasselmann va fi făcut în curînd inofensiv dacă se vor da publicității fapte *realmente* compromițătoare pentru el și va fi lipsit în Reichstag de orice șanse, adică dacă se va proceda într-un mod fățiș revoluționar, ceea ce se poate realiza într-o manieră absolut calmă, cum ai reușit d-ta, magistral dealfel, în cuvîntarea despre persecuții ⁴⁸⁶. Dar dacă vor exista tot timpul temeri, cum se întîmplă adesea, ca filistinului să nu i se pară cineva mai extremist decît este în realitate și dacă, pe deasupra, cele relatate în alăturata tăietură din „K[ölnische] Z[eitung]”, potrivit cărora partea social-democrată a prezentat o propunere de reintroducere a *privilegiilor de breaslă* pentru comerțul cu produse confecționate la domiciliu, corespund realității, indivizii de teapa lui Hasselmann și Most își vor face ușor jocul.

Dealfel, toate acestea nu prezintă o importanță prea mare. Partidul trăiește acum numai datorită activității pe care o desfășoară spontan și fără zgomot fiecare în parte și care este susținută și organizată prin călătoriile întreprinse în țară, care nu pot fi interzise. În Germania noi am reușit ca tot ce fac adversarii noștri să fie folosit în avantajul nostru, ca toate forțele istoriei să lucreze pentru noi, ca nimic, dar absolut nimic din ceea ce se întîmplă să nu rămînă neexploatat de noi. De aceea ne putem lăsa fără grijă adversarii să lucreze pentru noi. Bismarck face *realmente* pentru noi fantastic de mult ²⁾. Acum a cucerit pentru noi Hamburgul ⁴⁸⁷ și se pregătește să ne dăruiască și Altona, iar apoi și Bremenul. Național-liberalii ⁴⁸⁸ lucrează pentru noi chiar și atunci cînd nu fac decît să încaseze lovituri de picior și să voteze impozite. Catolicii lucrează pentru noi votînd la început împotriva legii excepționale ¹⁴⁸, apoi *pentru* ea, iar pentru aceasta Bismarck îi lasă la discreția guvernului, adică îi scoate și pe ei în afara legii. Tot ceea ce putem face noi nu este decît o adiere de vînt în comparație cu ceea ce fac acum pentru noi evenimentele. Febrila activitate a lui Bismarck, care pretutindenii provoacă dezordine și nu lasă nimic la

¹⁾ Începutul manuscrisului lipsește. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 290 și 380. — *Nota red.*

locul lui, fără a putea crea ceva cît de cît pozitiv, care stoarce pînă la ultima limită și fără nici un folos impozite de la fiecare filistin, care astăzi vrea una, miine exact altceva, care-l împinge brutal pe filistin în brațele revoluției, deși el grozav ar vrea să se gudure la picioarele lui Bismarck — această activitate reprezintă cel mai puternic aliat al nostru ; iar faptul că d-ta îmi poți confirma efectiv, pe baza observațiilor proprii, această inevitabilă mișcare spre stînga mă umple de bucurie.

Și în Franța lucrurile merg strașnic. Concepțiile noastre comuniste își croiesc acolo pretutindeni cale, iar cei mai buni dintre propagatorii lor sînt în special foștii anarhiști, care au venit la noi fără ca noi să fi mișcat vreun deget. În felul acesta a fost restabilită unitatea de concepții în rîndurile socialiștilor europeni. Despre cei care mai bijbiie încă pe de lături nu merită să vorbim de cînd ultima sectă, cea a anarhiștilor, s-a autodizolvat. Și acolo, după cum ai remarcat și d-ta, în rîndurile burgheziei, ca și ale țărănimii se conturează tot mai mult o tendință spre stînga ; și aici însă există un inconvenient : această tendință spre stînga deindeamnă în primul rînd spre un război revanșard, iar acesta trebuie în orice caz evitat.

Victoria liberalilor de aici prezintă cel puțin *avantajul* că i-a stricat lui Bismarck jocul în politica externă. El trebuie să-și scoată acum din cap războiul cu Rusia și probabil că-și va vinde, ca de obicei, cuiva aliata — Austria. Austriei și-au dat seama încă din 1864—1866, pe propria lor piele, că Bismarck își caută aliați doar pentru a avea pe cine să trădeze, dar sînt prea proști și cad din nou în capcană.

Și în Rusia lucrurile merg strașnic, în pofida asasinatelor judiciare, a exilărilor și a liniștii aparente. Slăbiciunii financiare nu i se poate pune capăt. *Nici un bancher nu acordă împrumuturi* fără garanții din partea Adunării naționale. Așa se explică ultima încercare, ce se face acum de a obține un împrumut *intern*. *Pe hîrtie* va reuși, dar în realitate va fi un eșec total. Și atunci, va trebui să fie convocată, în cele din urmă, o adunare pentru a se obține bani numerar, dacă cumva pînă atunci nu se vor mai petrece și alte lucruri.

Salutări cordiale d-tale și lui Liebkn[echt] de la M[arx] și

al d-tale,
F. E.

196

Marx către Ferdinand Domela Nieuwenhuis

1a Haga

27 iunie 1880,
41, Maitland Park Road,
Londra, N.W.

Stimate domn,

Doctorul meu mi-a recomandat insistent să încetez pentru un timp orice activitate, și aș fi părăsit Londra pentru a-mi vedea de sănătate undeva la mare sau la munte dacă nu m-ar fi oprit starea gravă în care se află soția mea. Dar scrisorile care-mi sînt trimise la această adresă îmi parvin întotdeauna, deoarece îmi sînt reexpediate.

Independent însă de starea actuală a sănătății mele nu v-aș fi putut îndeplini rugămintea⁴⁸⁹ pentru simplul motiv că nu cunosc destul de bine limba olandeză pentru a putea aprecia dacă o expresie sau alta corespunde sau nu respectivului conținut.

Judecînd după articolele dv., pe care le-am citit în „Jahrbuch der Sozialwissenschaft” (anul întii, partea a doua)⁴⁹⁰, nu mă îndoiesc cîtuși de puțin că sînteți cert omul cel mai indicat să ofere olandezilor un rezumat al „Capitalului”. — Mai observ în *treacăt* că d-l Schramm (C.A.S., p. 81)⁴⁹¹ *înțelege greșit teoria mea asupra valorii*. El ar fi putut să înțeleagă — chiar dintr-o adnotare din „Capitalul” în care se spune că A. Smith și Ricardo [greșesc] cînd *confundă valoarea și prețul de producție*⁴⁹² (fără să mai vorbim de *prețurile de piață*) — că corelația dintre „valoare” și „preț de producție”, deci și dintre „valoare” și prețurile de piață care oscilează în jurul „prețurilor de producție”, nu se integrează în nici un caz în teoria valorii însăși, și cu atît mai puțin ar putea fi *anticipată* prin fraze generale scolastice.

În actualele condiții din Germania, partea a doua a „Capitalului”²⁰⁷ nu poate să apară, ceea ce pe mine mă aranjează grozav, deoarece tocmai acum anumite fenomene economice au intrat într-un nou stadiu de dezvoltare și reclamă deci o nouă analiză.

Cu salutări sincere

al dv. devotat,
[Karl Marx]¹⁾

Publicat pentru prima oară
în „Istork-marksist”, vol. 6(40), 1934

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Probabil că semnătura s-a rupt la fotocopierea manuscrisului. — *Nota red.*

197

Engels către Minna Karlovna Gorbunova

la Biarritz

122, Regent's Park Road, N.W.
Londra, 22 iulie 1880

Stimată doamnă,

După câteva rătăciri, scrisoarea dv. din Biarritz ⁴⁹³ a ajuns cu bine aici, unde locuiesc de 10 ani. Mă grăbesc să vă comunic informațiile pe care le dețin.

Am discutat problema cu prietenul meu Marx și amîndoi sintem de părere că referitor la școlile profesionale engleze aici nu există surse mai bune decît rapoartele oficiale ⁴⁹⁴ de care dispuneți dv. Cealaltă literatură, neoficială, pe această temă este consacrată aproape exclusiv prezentărilor retușate, dacă nu urmărește de-a dreptul să facă reclamă pentru o escrocherie sau alta. Voi căuta prin rapoartele din ultimii ani ale consiliilor școlare și ale Ministerului Instrucțiunii dacă nu există cumva acolo ceva ce v-ar putea interesa, și în acest caz vă voi comunica amănunte dacă veți avea amabilitatea să-mi indicați adresa unde vă pot scrie sau expedia ceva, fie peste două săptămîni, fie la toamnă (deoarece plec pentru un timp din Londra ¹⁹¹). Învățămîntul profesional al tineretului se prezintă aici mult mai prost decît în majoritatea țărilor de pe continent; ceea ce se face se face de obicei numai pentru salvarea aparențelor. Cred că v-ați dat seama chiar din rapoarte că „școlile profesionale” de aici nu seamănă deloc cu școlile profesionale de pe continent, ci reprezintă un fel de case de corecție în care sînt trimiși, prin hotărîre judecătorească, pentru un număr de ani copii fără căpătii.

Dar poate că v-ar interesa mai mult încercările americanilor în această direcție. Statele Unite au trimis la expoziția ⁴⁴⁰ de la Paris un material extrem de bogat pe această temă, care a rămas, probabil, la marea bibliotecă de pe rue Richelieu ⁴⁹⁵ și despre care puteți afla amănunte chiar de acolo, din catalogul expoziției.

Eu mă voi strădui să vă găsesc adresa unui oarecare domn Dă Costa din Paris, al cărui fiu ¹) a participat la Comuna din 1871. Da Costa tatăl lucrează chiar în învățămînt, este pasionat de profesiunea lui și v-ar servi cu cea mai mare plăcere.

¹) Charles Nicolas Da Costa. — *Nota red.*

Aici nici școlile pentru continuarea studiilor muncitorilor adulți nu fac, de regulă, prea multe parale. Dacă pe undeva se realizează ceva bun, aceasta se datorează unor împrejurări speciale și unor persoane anumite, cu alte cuvinte este un fenomen local și temporar. Ceea ce apare sistematic în toate aceste cazuri este un singur lucru : escrocheria. Cele mai bune instituții decad în scurt timp, ajungînd la o rutină ucigătoare, iar scopul oficial devine din ce în ce mai mult un pretext, în spatele căruia angajații își consumă cît mai comod salariile. Toate acestea au intrat într-atît în obișnuință, încît nici institutele în care sînt educați copiii clasei de mijloc, ai burgheziei, nu fac excepție. Tocmai în acest domeniu m-au frapat din nou în ultima vreme exemple dintre cele mai ciudate.

Regret foarte mult că nu vă pot furniza eu însumi material nou. Din păcate, de cîteva ani încoace nu am mai avut posibilitatea să urmăresc în amănunt evoluția instrucțiunii publice. Altminteri aș fi fost foarte bucuros să vă pot oferi mai mult. Ne interesează extrem de mult tot ce contribuie la instruirea poporului și, implicit, chiar dacă indirect, și la mișcarea revoluționară dintr-o țară ca Rusia, care se află în ajunul unei crize istorice mondiale și care a creat un partid revoluționar, cu un spirit de sacrificiu și o energie fără precedent.

Cu deosebită stimă

al dv. devotat,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba rusă și în limba
originalului în : „Neizdannie pisma
F. Enghelsa”, Leningrad, 1924

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

198

Engels către Minna Karlovna Gorbunova

la Biarritz

122, Regent's Park Road, N.W.
Londra, 2 aug. 80

Stimată doamnă,

Vă scriu în mare grabă. De cîteva zile casa mi-e plină de prieteni din provincie veniți în vizită. Vă comunic adresa :

M. Da Costa, 40 rue Gay-Lussac, Paris. Deoarece eu nu l-am întîlnit pe bătrînul domn decît o singură dată și atunci pentru scurt

timp, îmi inchipui că, probabil, nu-și va mai aminti de mine; în locul oricărei alte recomandări, îl puteți asigura însă că Marx mi-a dat adresa special pentru dv., aflînd-o de la ginerele său Longuet, care este prieten cu tînărul Da Costa.

În cursul acestei săptămîni îmi voi face timp să vă scriu mai amănunțit, și anume la Paris, post-restant.

Cu profund respect

al dv.,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba rusă și în limba
originalului în : „Neizdannie pisma
F. Engheľsa”, Leningrad, 1924

Originalul în limba germană.
Tradus din limba germană.

199

Engels către Minna Karlovna Gorbunova

la Paris

Londra, N.W., 122, Regent's Park Road,
5 august 1880

Stimată doamnă,

În completarea celor cîteva rînduri pe care vi le-am trimis la Biarritz ¹⁾ vă pot spune doar că realmente nu am știut ce alte documente și rapoarte v-aș fi putut recomanda în afara acelor menționate chiar de dv. în ultima scrisoare. După vacanța școlară însă, cînd se vor întoarce aici cei cîțiva cunoscuți ai mei, mă voi interesa în continuare și, dacă voi găsi ceva nou, vă voi trimite la Moscova ⁴⁹⁶ sau vă voi informa în legătură cu cele aflate. Pentru ca această corespondență să pară absolut inofensivă vă voi scrie în engleză și voi semna E. Burns. Scrisorile dv. mi le puteți expedia pe adresa : Miss E. Burns, 122, Regent's Park Road, N.W., Londra. Nu este nevoie de un aîlt plic în interior, persoana în cauză fiind nepoata mea.

Am citit cu mult interes cele relatate de dv. în legătură cu activitatea pe care o desfășurați la Moscova, precum și cu posibilitatea ce vi s-a oferit ca, ajutată de președintele земства ²⁾, să înființați o

¹⁾ Vezi scrisoarea anterioară. — *Nota red.*

²⁾ În text cuvîntul „земствă” a fost scris de Engels cu caractere rusești. — *Nota red.*

școală profesională. Și noi avem aici rapoartele statistice ale tuturor земства¹⁾ rusești și în general un material excelent referitor la situația economică a Rusiei. Din păcate nu le pot parcurge acum, deoarece se află la Marx, care este plecat împreună cu toată familia pe litoral¹⁹². E drept însă că toate acestea nu m-ar ajuta prea mult în încercarea de a răspunde la întrebarea dv.⁴⁹⁷, pentru care ar fi nevoie de cunoașterea respectivelor ramuri ale industriei casnice, a modului lor de organizare, a produselor și capacității lor de concurență, ceea ce nu se poate realiza decât la fața locului. În general mi se pare că ramurile industriale amintite de dv., sau cel puțin majoritatea lor, vor mai fi în stare să concureze un timp cu marea industrie. Asemenea transformări industriale se produc într-un ritm extrem de lent; în Germania, în unele ramuri războiul de țesut manual n-a fost nici pînă acum total înlăturat, în timp ce în Anglia lucrul acesta s-a făcut încă cu 20—30 de ani în urmă. În Rusia procesul acesta se desfășoară și mai lent. Iernile lungi de acolo îi lasă țăranului foarte mult timp liber și dacă în timpul zilei el lucrează cît de cît, oricum cîștigă ceva. Bineînțeles, metodele acestea primitive de producție nu vor scăpa de un sfîrșit inevitabil, și într-o țară cu o puternică dezvoltare industrială, ca, de pildă, aici, s-ar putea afirma că este mai uman să grăbești acest proces de descompunere decât să-l prelungești. Se poate însă foarte bine întîmpla ca în Rusia lucrurile să se prezinte altfel, cu atît mai mult cu cît sînt de așteptat schimbări uriașe în situația politică generală. Micile și jalnicele paliative, care, după cum v-ați convins singură, n-au fost aproape de nici un folos nici în Germania, nici în alte țări, ar putea, eventual, ca în Rusia să ajute poporul să depășească criza politică și să-și mențină industria pînă cînd își va putea spune singur cuvîntul. Dar și școlile l-ar putea ajuta ca cel puțin să se lămurească într-o oarecare măsură ce anume are de spus. La aceasta contribuie mai mult sau mai puțin toate elementele reale de cultură răspîndite în popor. Învățămîntul tehnic și-ar atinge, probabil, mai ușor scopul dacă, pe de o parte, ar încerca o organizare mai rațională a producției, cel puțin în ramurile industriale viabile și mai răspîndite, și dacă, pe de altă parte, ar înarma copiii într-un asemenea grad cu cunoștințe tehnice generale, încît să poată trece cu ușurință în alte ramuri industriale. În afara unor asemenea generalități, de la distanță este greu să spui altceva. Relativ cert mi se pare doar că gubernia Moscova nu va deveni prea curînd un centru al mării industrii, deoarece este situată departe de regiunile carbonifere, iar lemnele de foc sînt de pe acum insuficiente. Se prea poate că vreo ramură a industriei casnice, me-

¹⁾ În text cuvîntul „zemstvele” a fost scris de Engels cu caractere rusești. — *Nota red.*

Fiica lui Marx, Laura

reu în schimbare, să mai dureze acolo un timp, chiar dacă taxele vamale protecționiste vor face să apară mari întreprinderi ca, de pildă, industria bumbacului de la Șuia și Ivanovo din gubernia Vladimir. În ultimă instanță, țărani pot fi ajutați numai dându-li-se mai mult pământ, pe care să-l lucreze în colectiv.

Cele relatate de dv. în legătură cu începutul descompunerii общины¹⁾ și artelurilor ne sînt confirmate și de știrile care ne-au parvenit din alte surse. Numai acest proces de descompunere mai poate dura încă foarte mult timp. Și cum în Europa occidentală curentul general este orientat exact în direcție inversă, iar la următoarea zguduire va dobîndi o forță neobișnuită, este de așteptat ca și în Rusia, care în ultimii 30 de ani a dat lumii atîtea minți critice, acest curent să se dovedească la momentul potrivit suficient de puternic pentru a putea face apel la milenara pornire spontană spre asociere a poporului, înainte ca aceasta să se stingă cu totul. Din această cauză asociațiile de producție, ca și alte forme de introducere a asociațiilor în popor ar trebui privite în Rusia din alt punct de vedere decît în Occident. Ele vor rămîne, desigur, întotdeauna, niște simulacre de paliative.

Cu profund respect

al dv. devotat,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba rusă și în limba
originalului în : „Neizdannie pisma
F. Enghelsa”, Leningrad, 1924

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

200

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Ramsgate, 17 aug. 1880

Bătrîne prieten,

Abia astăzi mi s-a trimis aici ¹⁹¹ cartea ta poștală și ți-am expediat imediat 2 l. st., adică 50 de franci și cîteva centime (pe mandat am indicat adresa mea din Londra). Se înțelege de la sine că nu vom lăsa să fii dat afară din casă, în timp ce noi aici ne refacem sănătatea

¹⁾ — obștei. — Nota trad. În textul german cuvîntul „obștei” a fost scris de Engels cu caractere rusești. — Nota red.

pe malul mării. Pentru acești câțiva franci nu trebuie să-ți faci altea probleme, un asemenea ajutor este cît se poate de firesc între vechi tovarăși de arme, care de 40 de ani luptă sub același steag și răspund la aceeași chemare.

Aici sîntem toți împreună : Marx, soția sa, fiicele cu soții și copiii lor ¹⁾ ; șederea aici îi priește grozav lui Marx ; sper că se va însănătoși complet. Din păcate, soția lui este de mult timp suferindă, dar încearcă să-și păstreze un moral ridicat. Săptămîna viitoare mă voi întoarce la Londra, dar Marx trebuie să rămînă aici cît mai mult posibil.

A propos, voiam să-ți mai spun că a ieșit o întregă încurcătură cu scrisorile tale. Marx nu a primit niciodată de la tine scrisori spre păstrare, dar probabil că Borkheim are cîteva din ele. Tu l-ai rugat pe Marx, prin intermediul d-nei Marx, pe vremea cînd ea ți-a făcut o vizită la Geneva, să le ia de la Borkheim ²⁾. Numai că acum Borkheim susține că nu a primit niciodată vreo scrisoare de la tine. Așadar, habar n-am cum stau, de fapt, lucrurile.

Sper că, cel puțin pentru moment, ai scăpat de necazul cel mai mare și te vei odihni puțin.

Salutări cordiale de la toți ai noștri și în special de la

al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels' an
Johann Philipp Becker)*,
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

201

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Ramsgate] 30 august 1880

Dragă Sorge,

Îți scriu din Ramsgate, unde mă aflu acum cu soția ¹⁸² ; înainte de aceasta am fost cu ea la Manchester pentru un consult la amicul

¹⁾ Jenny și Charles Longuet, Laura și Paul Lafargue, Jean-Laurent-Frederick, Henry și Edgar Longuet. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 453—454. — *Nota red.*

meu, doctorul Gumpert. Soția mea suferă de o *alarmantă* maladie a ficatului.

Fiind mereu pe drumuri, am primit cu întârziere scrisoarea ta. Sînt întru totul de acord cu tine. Dacă nu vei reuși să faci rost de bani în țara yankeilor, adică de cei 200 de dolari, va trebui să abandonezi chestiunea⁴⁹⁸. Cum stau lucrurile aici, îți poți da seama și din faptul că „Égalité” și-a încetat apariția, lipsindu-i 3 000 de franci⁴⁹⁹. Va trebui ca, de formă, să-l pun la curent pe Liebknecht cu toate acestea.

Am primit articolul din „Sun”⁵⁰⁰, pentru care îți mulțumesc. Se vede, totuși, că, cu toate bunele lui intenții, omul nu înțelege nici cele mai elementare lucruri din tot ce relatează.

De minimis non curat lex¹⁾, iar printre aceste „minima” îl consider și pe onctuosul Douai⁵⁰¹.

Salutări cordiale.

Al tău,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : „Briefe und Auszüge aus
Briefen von Joh. Phil. Becker,
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge
und Andere”, Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

202

Engels către Laura Lafargue

la Londra

[Bridlington Quay] 3 sept. 80

Draga mea Laura,

Am numai cîteva minute la dispoziție pentru a răspunde la amabila ta scrisoare. Astă seară am vizitat o colecție geologică de amator, iar mâine ne pregătim să facem o excursie la Flamborough Head. Aici timpul a fost mereu splendid : o adevărată vreme renană de octombrie, adică, după gustul meu, cea mai frumoasă vreme. Pe cer nici un nor, un soare arzător și totuși aerul este răcoros, fortifiant. Poate reușești să vii aici o săptămînă cu Lafargue ; localitatea rămîne pustie, camere și tot felul de posibilități de cazare se găsesc la discreție.

1) — Legea nu se ocupă de lucruri mărunte. — *Nota trad.*

De la Pumps nu am mai primit nimic în afară de scrisoarea expedită la Ramsgate la 15 august, dacă nu mă-nșel. I-am răspuns imediat și, de cum am sosit la Londra, acum exact o săptămână, vineri ¹⁾, i-am trimis o carte poștală, dar n-am primit nici un răspuns. Acum sînt aproape sigur că i-a scris lui Sarah, sau mamei acesteia, d-na Nicholls, care locuiește în casa noastră pe timpul cît lipsesc eu. Ți-ar fi greu să treci o dată pe acolo și să-mi comunicii și mie rezultatul vizitei tale ? Am început să intru în panică, deși sînt sigur că este vorba de o încurcătură, din pricina căreia am rămas fără vești.

Acum este ora 9^{1/2} seara ; toate ferestrele sînt larg deschise și totuși aerul răcoros și pur de afară nu intră atît de repede încît să trebuiască să-mi pun haina. Și berea, ce mai bere ! Ar merita să veniți aici chiar și numai pentru a bea un pahar cu bere într-o circiuioară de pe chei, o cafeenea mică și simpatică — o bere grozavă !

Moore și Beust ²⁾ au plecat la „promenadă” (după cum știi, asta intră în programul oricărei stațiuni de pe litoral), să asculte muzică și să pescuiască niște *fetișcane*, din care aici întilnești exemplare strașnice ; știi doar că *peștele prăjit* ³⁾ se găsește pe uscat. Înainte de a pleca însă, ei v-au transmis amîndurora ⁴⁾ salutări cordiale.

Cu mult drag, al tău,

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance”, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

203

Engels către Paul Lafargue ⁵⁰²

la Londra

7, Burlington Place
Bridlington Quay, Yorkshire
3 sept. 80

Dragă Lafargue,

De ce Geneva ⁵⁰³ ? Reședința guvernului federal elvețian este Berna, și oricare alt oraș elvețian este la fel de potrivit ca Geneva.

¹⁾ 27 august. — *Nota red.*

²⁾ Adolf von Beust. — *Nota red.*

³⁾ În original joc de cuvinte : „Backfisch” înseamnă în germană „pește prăjit”, dar și „fetișcană, adolescentă”. — *Nota red.*

⁴⁾ Adică Laurei și lui Paul Lafargue. — *Nota red.*

În afară de cazul că ai unele motive speciale, pe care eu nu le cunosc, depunerea se poate face tot atât de bine la Zürich, iar acolo s-ar găsi cu siguranță cineva care să se ocupe de treaba aceasta. Dacă-ți convine, trimite-mi toate lucrurile aici, iar eu le voi expedia mai departe cuiva care să se ocupe de ele.

Fie-i țărina ușoară egalitaristului „Égalité” !⁹⁹

Al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance”, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

204

Engels către Paul Lafargue

la Londra

Bridlington Quay
9 sept. 80

Dragă Lafargue,

Alaltăieri am fost nevoit să-ți scriu în mare grabă, deoarece la ora 9,30 trebuia să plec într-o excursie la Flamborough Head, unde cei doi naturaliști ¹⁾ ai noștri au făcut botanică marină. Mă tem că nu am fost suficient de explicit, așa că repet aici pe scurt cele spuse.

Aspectul cel mai îngrijorător al planului lui Grant ⁵⁰⁴ constă în aceea că numai de el va depinde creșterea sau scăderea valorii acțiunilor voastre, ba chiar reducerea lor la zero. În primul rînd, el reține anticipat 12% anual pentru primii 4 conducători. Dacă beneficiul brut va fi de 15%, atunci beneficiul net, dividendele acționarilor vor fi de numai 3%; la 20% nu rămîn decît 8% etc. Dar, avînd în vedere salariile generoase pe care Grant intenționează să le dea directorilor filialelor, se mai poate oare conta pe un asemenea beneficiu ? Mi se pare foarte puțin probabil.

Să presupunem totuși că beneficiul brut este de 20 sau chiar 25%. Ce va face în acest caz Grant ? Va propune un nou împrumut pentru a-i înlătura pe ceilalți conducători. Și va pretinde că nu poate

¹⁾ Samuel Moore și Adolf von Beust. — *Nota red.*

găsi acești bani cu mai puțin de 15 sau 20%. Întrucît majoritatea îi este asigurată, se va vota pentru. Iar atîta timp cît d-ta și Jorris nu veți fi în stare să faceți rost de bani cu o dobîndă mai mică, nu aveți șanse de succes dacă vă opuneți lui. Ei bine, 3 000 l. st. cu 12%, 3 000 l. st. cu 20% fac în medie 16%. Gîndește-te și d-ta dacă poate funcționa o întreprindere grevată de asemenea dobînzi înainte ca măcar să se pună problema unor dividende.

Nimic nu-l împiedică pe Grant să vă ofere din nou capital, de îndată ce va fi din nou nevoie, cu o dobîndă tot mai mare, al cărei procent va depinde numai de el. Întrucît el este cel care încasează acest procent, sau, cel puțin, cea mai mare parte, el este interesat să-l apropie cît mai mult de beneficiul global pe care îl va da întreprinderea. Dobînda el o va împărți numai cu cel care-i avansează acești bani, pe cînd beneficiul net trebuie să-l împartă cu toți ceilalți acționari.

Așadar, în realitate, valoarea acțiunilor voastre plătite integral va scădea din ce în ce mai mult și depinde numai de Grant ca ea să dispară total. Aceasta înseamnă că vouă vi se va plăti la amîndoi, pentru proprietatea voastră literară : 1) 400 l. st., 2) 300 l. st., fiecăruia în ziua în care Grant va voi să se descotorosească de voi, 3) acțiuni aproape fără valoare și care aproape nu aduc dividende ; în total 500 l.st. de fiecare, în cazul că Grant nu va găsi o modalitate de a se susține de la plata celor 300 l.st., ceea ce nu i-ar fi prea greu să facă, dacă vă acuză de nerespectarea contractului. Ar fi un proces frumos care v-ar costa mai bine de 300 l.st. chiar în cazul că l-ați cîștiga.

G[rant] nu se poate referi la scrisoarea d-tale. Chiar dacă cele afirmate de el sînt cuprinse în această scrisoare, ea nu va mai valora nimic după expirarea lunii pentru care te-ai obligat.

Interesele lui Jorris nu sînt identice cu ale d-tale. Dacă el și-a neglijat treburile și este gata să și le jertfească pentru 300 l.st. pe an, aceasta nu dovedește decît că nici nu merită să vorbim despre așa ceva. Jorris rămîne la Londra. Odată atras de Grant în această afacere, el are tot interesul ca acesta să-l lanseze și în alte afaceri, să-i fie un timp *subordonat*, pînă cînd va avea și el destui bani și destule relații financiare ca să se descurce fără Grant. D-ta nu urmărești așa ceva. D-ta pleci la Paris, d-ta vrei ca această afacere să-ți asigure existența. Întreabă-te singur dacă vei putea realiza aceasta în condițiile oferite de Grant.

Probabil că și împuternicitul d-tale este un om mărunt, interesat și el să-i facă curte lui Grant. Toți urmăresc un interes, în afară de d-ta. Un motiv în plus pentru a nu întreprinde nimic în grabă.

Jorris și-a luat obligația să procure capitalul necesar ; foarte bine, dar se înțelege de la sine că el trebuie s-o facă în condiții acceptabile pentru d-ta, și nu în condiții care să te lase cu mîinile legate la cheremul unui cămătar versat.

Ar fi bine să fie sondat Bradshaw. El e de două ori interesat să cadă de acord cu d-ta, aici și pe continent. Ar fi bine chiar și numai pentru a se putea face presiuni asupra lui Grant ; și mai bine ar fi să poți alege între amîndoi ; căci Bradshaw nu-și poate permite escrocheriile care pentru celălalt sînt meserie. Din păcate, nu mai poți avea totală încredere în Jorris, de cînd spune că s-a săturat și îți recomandă să accepți imediat.

Aceasta este, firește, partea cea mai proastă a chestiunii. S-ar putea ca Grant să aibă intenții mai liberale, dar de îndată ce contractul va fi semnat, vei fi fără doar și poate la cheremul lui.

Cu un om ca Grant nu văd nici o posibilitate să-ți asiguri interesele. Ai putea pune condiția ca întregul beneficiu net să fie folosit pentru achitarea împrumutului de 3 000 l.st. și să nu se împartă nici un fel de dividende atîta timp cît societatea plătește o dobîndă de peste 6⁰/₀, numai că o asemenea condiție n-ar fi acceptată, sau s-ar găsi posibilitatea ca chiar la prima adunare a acționarilor să fie anulată. Iar aceasta ar constitui o garanție numai pentru primele 3 000 l. st., pentru următoarele împrumuturi n-ar mai fi o soluție, căci ar fi de-a dreptul stupid să restitui cu o mîină și să iei împrumut cu cealaltă.

Sfatul meu : *încearcă să tratezi fără Grant*, și dacă nu vei reuși, încearcă cel puțin să-l sperii că te poți lipsi de el, ca să te fure cu ceva mai multă indulgență decît intenționează s-o facă. De furat, tot te va fura.

Vremea aici continuă să fie minunată : tot timpul e soare, aer curat, briză dinspre nord-est, apa mării e destul de rece. Mă tem însă că astă seară va trebui să-mi pun paltonul ca la Ramsgate. Publicul de aici se deosebește foarte mult de cel din Ramsgate. Sînt comercianți, mici fabricanți, negustori din Leeds, Sheffield, Hull etc., mult mai provinciali, dar și mai serioși decît cei din Ramsgate ; nu se văd de loc scandalagii. Absolut frapant este însă faptul că tinerețel feminin este format din *fetișcane* între 14—17 ani, vîrsta pe care voi o considerați ingrătă, deși printre ele sînt unele foarte drăguțe. Fete de vîrstă adultă nu sînt deloc sau aproape deloc. De cum s-a terminat cu adolescența, de îndată ce îmbracă rochie lungă, probabil că se și căsătoresc. Toate femeile peste 18 ani pe care le întîlnești aici sînt însoțite de soți și chiar de copii. De aceea sărmanul Beust,

care se uită galeș după aceste fetișcane, nu a reușit nici măcar să flirteze cu vreuna din ele. Papa și mama sînt „întotdeauna de pază”, ca prusienii lui Frederic al II-lea.

Multe salutări Laurei. Ambii botaniști ¹⁾ îi trimit salutări. Colețul i-a fost expediat la Zürich tatălui lui Beust ²⁾. Ziarele le vei primi înapoi. Nu știu unde se află Marx, nu am nici o știre de la el.

Al d-tale

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance”, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

205

Marx către Nikolai Franțevici Danielson ⁴¹²

la Petersburg ⁴¹³

12 septembrie 1880
Ramsgate

Stimate domn,

Nu trebuie să vă mai spun că aș fi foarte bucuros să vă pot fi în vreun fel de folos ⁵⁰⁵, dar o scurtă relatare a situației în care mă aflu în momentul de față vă va convinge că în prezent nu sînt în stare să fac o muncă teoretică. Am fost trimis aici de medici cu prescripția severă de „a nu face nimic” și de a-mi trata nervii prin „far niente” ³⁾. Brusc, boala de care suferă de mult timp soția mea s-a agravat în așa măsură, încît amenință cu un sfîrșit *fatal*. În aceste condiții, tot ce pot smulge timpului se limitează, de nevoie, la lucrări de care *trebuie* să scap cu orice preț.

Cu toate acestea, dv. ați reușit să terminați partea cea mai importantă pentru *publicul larg*, adică tabelele statistice și interpretarea *factelor* cuprinse în ele. Ar fi păcat să amînați publicarea lucrării, pe care și eu o aștept cu cea mai mare nerăbdare.

Puteți dispune după cum vreți de tot ceea ce socotiți util să preluați din scrisorile mele în vederea acestui scop. Mi-e teamă numai

¹⁾ Samuel Moore și Adolf von Beust. — *Nota red.*

²⁾ Friedrich von Beust. — *Nota red.*

³⁾ — „a nu face nimic”. — *Nota trad.*

că nu veți găsi prea mult material, deoarece nu v-am trimis decît cîteva fragmente.

Actuala criză este, în ceea ce privește durata, proporțiile și intensitatea, cea mai mare din toate crizele prin care a trecut vreodată Anglia ⁴⁸⁶. Dar, în pofida falimentului citorva bănci de provincie din Scoția și Anglia, de data aceasta lipsește cu desăvîrșire punctul culminant al marilor crize periodice anterioare din Anglia, și anume crahul financiar de la Londra. Acest fapt cu totul ieșit din comun — absența *panicii financiare* în adevăratul ei sens — se datorește unui concurs de împrejurări, a căror analiză m-ar duce acum prea departe. Una dintre împrejurările hotărîtoare a fost, totuși, următoarea : uriașa cerere de metale nobile din 1879 a fost satisfăcută în bună parte datorită contribuției Băncii Franței și Băncii imperiale germane. Pe de altă parte, înviorarea subită a afacerilor în Statele Unite, începînd din primăvara anului 1879, a acționat și în Anglia, asemenea unui *deus ex machina*.

În ce privește criza agrară, treptat ea se va amplifica, se va intensifica și va atinge punctul culminant, ducînd la o adevărată revoluție în relațiile de proprietate funciară, absolut independent de ciclurile crizelor comerciale-industriale. Pînă și optimiști ca Mr. Caird au început „să adulmece pericolul”. Deosebit de caracteristic pentru obtuzitatea englezilor este următorul fapt : sînt doi ani de cînd în „*Times*” și în diferite publicații agrare apar scrisori ale unor fermieri care înșiră cheltuielile făcute de ei pentru cultivarea pămîntului și ameliorarea fermelor lor, iar aceste cheltuieli sînt comparate cu veniturile realizate din vînzarea produselor la prețurile existente ; rezultatul este un *deficit* cert. Vă puteți imagina că nici unul dintre specialiștii care se ocupă cu asemenea calcule nu s-a gîndit să-și pună întrebarea : *cum* ar arăta *aceste calcule* dacă *cheltuielile pentru plata rentei funciare* ar fi în multe cazuri tăiate cu totul, iar în multe altele „considerabil” reduse ? Acesta este însă un punct sensibil, care nu trebuie niciodată atins. Fermierii încetează și ei să mai creadă într-un *mijloc secret*, propus de landlorzi sau de „suita” lor de scribi, și cu toate acestea ei nu îndrăznesc să acționeze cu curaj, văzînd că ei înșiși sînt amenințați de „clasa muncitoare” de la sate. În general este un talmeș-balmeș de toată frumusețea.

Sper că în Europa nu va fi un război general. Deși în ultimă instanță războiul nu ar putea opri dezvoltarea socială, mă refer la dezvoltarea *economică*, ci mai degrabă ar stimula-o, el ar duce totuși, fără doar și poate, la o secătuire inutilă a forțelor pe o perioadă măa mult sau mai puțin îndelungată.

Vă rog să-mi expediați în continuare scrisorile la adresa mea din Londra, de unde îmi vor fi trimise întotdeauna, chiar dacă între timp voi mai lipsi.

Cu deosebită stimă,
A. Williams ¹⁾

Publicat pentru prima oară
în întregime în limba rusă
în „Minuvșie godi” nr. 1, 1908

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

206

Engels către Paul Lafargue

la Londra

Bridlington Quay, 12 sept. 80

Dragă Lafargue,

Cum ți-aș putea da sfaturi în probleme de afaceri dacă mă informezi *post factum*? Dacă mi-ai fi trimis dinainte proiectul de contract ⁵⁰⁶, aș fi știut mai bine ce să-ți spun. Să nu-mi spui că nu l-ai primit; era de datorია dumatiale să-l ceri de îndată ce a apărut. Mais on dirait que vous brûlez de vous faire voler ²⁾.

D-ta spui că prin contract se interzice un împrumut cu o dobândă mai mare de 10%. Cine ți-a spus toate acestea a contat pe credulitatea d-tale. În articolul 74 se spunea textual că directorii au dreptul să împrumute bani pe termenul și în condițiile pe care le consideră ei cele mai potrivite. Eu nu știu, și nici nu mi se poate pretinde să știu, dacă hotărârile parlamentare interzic sau nu societăților pe acțiuni să împrumute bani cu o dobândă mai mare de 10%. Mă indoiesc. Dar dacă lucrurile stau așa, ai în fața ochilor dovada că nimeni nu ține seama de asemenea lucruri. Oare nu mi-ai scris chiar d-ta că Grant voia să împrumute 3 000 l. st. cu o dobândă de 10% și cu o primă de 20%, rambursabile după cinci ani? 20 împărțit la 5=4, și 10+4=14; așadar, în realitate d-ta plătești pentru banii d-tale 14%. De ce nu spui toate astea când oamenii vor să te convingă că Grant nu poate obține de la societatea d-tale mai mult de 10%?

¹⁾ Numele conspirativ al lui Marx. — Nota red.

²⁾ — S-ar spune însă că arzi de dorința de a te lăsa furat. — Nota trad.

Spu ai poi cã J[orris] și M[ason] și-ar fi pris des garanties contre Grant, en ce que rien de nouveau pouvait être décidé sans qu'on ait au moins le vote des 4/5 des actionnaires, et que Grant n'avait que 55% et que par conséquent il ne pouvait rien faire sans votre consentement.

Décidément on se moque de vous ¹⁾. În tot contractul *nu se po-menește nimic* de 4/5 din acționari. Toate hotărârile se iau cu *majo-ritate simplă*. Poate că hotărârile parlamentare cer 4/5 *pentru modi-ficarea statutului de bază al societății*. Dar nu despre aceasta este vorba. Eu și-am arătat cum poate Grant, cu sistemul lui de împru-mut cu o dobândă de 10% și cu o primă stabilită de el, să înghită întregul profit al societății. Iar articolul 74 îi dă dreptul să proce-deze astfel, fără a consulta pe altcineva în afara directorilor săi, care, oricine ar fi ei, rămân în orice caz marionetele lui.

În al doilea rând. Cînd tot capitalul se subscrie, rezultă :

1) 5 000 de voturi pentru capitalul inițial de 5 000 l.st.

2) 3 000 de voturi pentru acțiuni privilegiate, 3 000 l.st. a 5 l.st. fiecare acțiune (articolul 49). În total 8 000 de voturi. Din acest nu-măr, d-ta, Jorris și Mason aveți împreună 2 250 de voturi, adică nu 45% contra 55%, ci 28% contra 72%. Asta înseamnă ceva mai mult de 1/5, dar nu cu mult mai mult. Presupunînd că vreunul din voi vinde cîteva acțiuni, pierdeți și posibilitatea de a opri operarea unor modificări în statutul societății. Vi se va spune, probabil, că nu se intenționează lansarea tuturor acțiunilor privilegiate. Dar cît timp va dura treaba aceasta, depinde numai de Grant.

Mai există un alt articol care te poate atinge și poate schimba lucrurile. Articolul 21 spune că pentru opțiunile încă neefectuate, dar achitate benevol de acționar, se va plăti pînă la 10% dobîndă. Vreau să sper că aceasta se va aplica acțiunilor d-tale *integral plă-tite* ; numai că, dacă lucrurile ar fi stat așa, Jorris și Mason și-ar fi atras atenția ; cel puțin așa cred eu. Dacă aceasta este realitatea și d-ta îți poți asigura 10% la cea mai mare parte a acțiunilor d-tale, cu atît mai bine pentru d-ta. *Verifică dacă așa stau lucrurile sau nu.*

În general, după ultima d-tale scrisoare am rămas cu o impresie mai bună despre toată treaba asta. Dacă banii împrumutați cu o dobîndă atît de uriașă pot fi limitați la primele 3 000 l.st. și dacă vor putea fi rambursați după 5 ani sau mai devreme, se prea poate ca

¹⁾ — luat garanții împotriva lui Grant, și anume că nici o hotărîre nouă nu poate fi luată fără a avea votul a cel puțin 4/5 din acționari. Grant nu are decît 55% din acțiuni și, în consecință, nu poate hotărî nimic fără consimțămîntul vostru. Categoriș și bat joc de d-ta. — *Nota trad.*

treaba să meargă bine. Mă gândesc însă că, pentru acoperirea tuturor acestor cheltuieli colosale, este nevoie de beneficii foarte mari. 50 l.st. fiecărui director, 100 l.st. președintelui, ? l.st. managerului, 300 l.st. directorilor din Londra și Paris etc. Și toate acestea la un capital activ de 3000 l.st. — de trei ori mai mic decât salariile amintite mai sus ! Și, în plus, 14°/_o dobinzi !

Nu pot să-ți scriu nimic despre J[orris], deoarece, după cum spui, scrisorile mele i le citești și lui și lui M[ason]. Altminteri aș fi avut ceva de spus. În orice caz, „cinstea” unui financiar se deosebește de cinstea altor oameni oricât de cinstit ar fi în felul său.

Trebuie să închei : este ora prinzului. Si vous ne voyez pas d'autre voie, naturellement vous vous-êtes trop avancé pour reculer tout seul. Mais réfléchissez bien, et rassurez-vous sur les points indiqués ci-dessus.

Je n'ai que l'argent absolument nécessaire pour mon voyage et même peut-être pas cela. Mon cheque-book est à Londres où je serai de retour samedi soir ; jusque là, je ne pourrai rien faire.

Si vous pouvez retarder l'affaire G[rant] jusqu'à mon arrivée, on pourrait peut-être avoir plus de renseignements.

Bien des choses à Laura de la part de nous tous ¹⁾.

Bien à vous,
F. E.

Je rapporterai les articles d'association à moins que vous n'en avez un besoin immédiat ²⁾.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance”, t. I, Paris, 1956

Originalul în limbile engleză
și franceză
Tradus din limbile engleză
și franceză

¹⁾ Dacă nu vezi altă cale, ești, desigur, prea avansat pentru a te putea retrage singur. Gîndește-te însă bine și asigură-te în privința punctelor indicate mai sus.

Eu nu am decît banii necesari pentru călătorie și poate nici pe aceștia toți. Carnetul meu de securi este la Londra, unde mă voi întoarce sîmbătă seara ; pînă atunci nu voi putea face nimic.

Dacă poți să amîni afacerea G[rant] pînă la sosirea mea, s-ar putea culege, eventual, mai multe informații.

Calde salutări Laurei din partea noastră a tuturor [Samuel Moore și Adolf von Beust]. — *Nota trad.*

²⁾ Voi aduce cu mine articolele din statutul societății, dacă nu cumva ai imediat nevoie de ele.

207

Marx către Ferdinand Fleckles

la Karlsbad

[Londra] 29 sept. 1880

Dragul meu prieten,

Îți mulțumesc mult pentru scrisoarea d-tale. Doamnele au propriul lor cap. Soția mea nu a vrut să răspundă pe această parte a schemei, în general nu a vrut să răspundă schematic, ci în propria ei manieră ⁵⁰⁷. Întrucît nu am citit scrisoarea ei, nu știu dacă răspunsul e la obiect, dar femeia e fericită cînd poate face ce-i place.

Eleanor îți trimite salutări prietenești.

Tout à vous,
Karl Marx

208

Engels către Eugen Oswald și o persoană necunoscută ⁵⁰⁸

la Londra

[Londra] 122, Regent's Park Road
5 octombrie 1880

Dragă Oswald,

Îți mulțumesc mult pentru recomandările pentru Beust ¹⁾; toate au fost expediate. În legătură cu K[aulitz] am primit exact aceeași scrisoare; copia răspunsului meu se află pe verso-ul acestei scrisori. Din cauza lui Br. ²⁾ precis nu ne vom certa.

Ai d-tale,
F. Engels

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

(Pe verso)

(Copie) Confidențial.

Stimate domn,

Pe d-l Kaulitz l-am cunoscut primăvara trecută, la sosirea lui în Anglia, grație unei scrisori de recomandare din partea unui vechi

¹⁾ Adolf Beust. — *Nota red.*

²⁾ Probabil Bennet Burleigh (vezi volumul de față, p. 407). — *Nota red.*

prieten din Germania. În scrisoare se spunea că d-l Kaulitz provine dintr-o familie foarte respectabilă, că tatăl lui este unul dintre cei mai buni notari din Braunschweig (funcție foarte importantă în Germania și de foarte mare răspundere), și mi-a fost recomandat în modul cel mai călduros. După cât mi-am dat seama mai târziu, pare a fi un om foarte priceput în afaceri și cu mari succese în învățămînt. Dar în această privință veți fi, probabil, mai bine informat de către specialistul la care vă va putea îndruma d-l Kaulitz.

Al dv.,
F. E.

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

209

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 12 oct. 1880

Bătrîne prieten,

Aflu de la Liebknecht că tot n-ai bani, dar că în momentul de față nici nu ți-ar fi de folos. De aceea s-a nimerit bine că am reușit să pun deoparte pentru tine o bancnotă de 5 l.st., pe care m-am grăbit să ți-o trimit printr-un mandat de 126 de franci. Îți urez să-i primești cât mai curînd cu bine ; sper să-ți ajute să ieși din primul impas, pînă cînd cei din Leipzig vor reuși să facă ceva pentru tine. Aceasta este afurisita lor datorie, căci și tu ești o jertfă a legii excepționale¹⁴³, ca și agitatorii din Germania rămași pe drumuri.

Liebknecht a fost aici și a promis că poziția publicației¹⁾ din Zürich se va schimba și că va corespunde liniei anterioare a partidului. Dacă așa se va întîmpla, apoi aceasta este tot ce cerem.

Rămii cu bine și fii tare.

Bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels'an
Johann Philipp Becker)“, Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

210

Engels către Harry Kaulitz

la Londra

(Ciornă)

[Londra] 28 oct. 80

D-lui H[arry] Kaulitz

Vă înapoiez alăturat scrisoarea d-lui Burleigh.

În ce privește incidentul cu d-l Lafargue, dv. recunoașteți principalul : ați uzat fără permisiunea lui de numele lui ca recomandatie. Restul nu are prea mare importanță.

În ce-l privește pe Beust, nu vreau să cercetez *cînd* anume ați făcut în altă parte oferta lecțiilor în discuție. Cert este că, după întoarcerea noastră de la Bridlington Quay, dv. ați propus încă o dată lui Beust să dea aceste lecții, că, în prezența mea și a lui Schorlemmer, i-ați promis că totul va decurge în modul stabilit, că ați făcut exact invers de cum ați promis, în timp ce Beust nu numai că nu l-a atacat pe la spate pe „dragul” său „Kaulitz”, ci, dimpotrivă, i-a spus clar în Trafalgar Square părerea lui, adăugînd, pe bună dreptate, că noi, toți trei, am fost din capul locului convinși că nu veți face nimic din cele promise. V-aș fi scris imediat despre toate acestea dacă nu aș fi vrut să evit ca, din considerente *personale*, să rup relațiile cu oameni cu care întrețineam oarecum legături *politice*¹⁾.

În ce privește olevelirile agenției „Central News”, nu voi cerceta cine le-a răspîndit, dv. sau Most, deoarece nu-mi este îngăduit să numesc sursele mele de informație, și deoarece, pe de altă parte, scrisoarea unui agent nu are pentru mine absolut nici o valoare.

Dacă ești nevoit să iei o hotărîre ca aceea pe care am luat-o eu cu privire la dv., ea nu se bazează pe indiscreția comisă de unul sau de altul, ci pe comportarea generală a persoanei respective, urmărită în timp mai îndelungat. Și apoi, frecventarea aproape zilnică a lui Most și a prietenilor lui, recunoscută chiar de dv., este suficientă pentru a aduce drept argumente, în locul faptelor mult disputate, altele nu mai puțin convingătoare.

Cu stimă

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 405. — *Nota red.*

Marx către John Swinton

la New York

4 noiembrie 1880,
41, Maitland Park Road, Londra, N. W.

Stimate domn,

V-am trimis astăzi un exemplar din ediția franceză a „Capitalului”¹⁾. Totodată aș vrea să vă exprim recunoștința mea pentru amicalul dv. articol din „Sun”.

Dacă lăsăm la o parte „senzaționalele” eșecuri ale lui Gladstone în străinătate, în momentul de față interesul politic se concentrează aici asupra „problemei funciare” irlandeze. Și de ce? În principal pentru că respectiva problemă prevestește „problema funciară” engleză.

Nu numai pentru că marii proprietari funciari englezi sînt comitent și cei mai mari proprietari funciari din Irlanda, ci și pentru că, o dată eșuat într-o regiune care se cheamă în mod ironic insula „soră”, sistemul funciar englez nu mai poate fi menținut nici la el acasă. Împotriva acestui sistem se ridică fermierii britanici, care gem sub povara arenzilor mari și, grație concurenței americane, se sufocă din cauza prețurilor scăzute; se ridică muncitorii agricoli englezi, care au început, în sfîrșit, să se sature de regimul lor tradițional de animale de povară chinuite, precum și acel partid britanic care se autointitulează „*radical*”. Acesta din urmă este format din două grupuri: în primul rînd, *ideologii* partidului, care caută să răstoarne puterea politică a aristocrației, subminîndu-i baza materială, proprietatea funciară semifeudală. Dar în spatele acestor promotori ai principiilor se ascunde un alt grup, care-i stimulează, iar aceștia sînt *capitaliștii* abili, avari și calculați, care știu foarte bine că abolirea vechilor legi agrare în maniera propusă de ideologi nu poate decît să transforme pămîntul într-un obiect de cumpărare-vînzare, concentrîndu-l, în ultimă instanță, în mîinile capitalului.

Pe de altă parte, John Bull, considerat ca întruchiparea reală a națiunii, se teme grozav ca nu cumva dispariția fortăreței funciare aristocratice engleze în Irlanda să aducă după sine dispariția dominației politice a Angliei asupra Irlandei.

Liebkecht va sta la închisoare șase luni. Întrucît *legea împotriva socialiștilor*¹⁴³ nu a putut să distrugă și nici măcar să slăbească

¹⁾ K. Marx. „Capitalul”, vol. I. — Nota red.

organizația social-democrată în Germania, Bismarck se crampo-nează cu și mai mare desperare de panaceul său, închipuindu-și că acesta *trebuie* să-și facă efectul, cu condiția să fie aplicat pe scară mai mare. De aceea el a extins *starea de asediu* asupra Hamburgului, Altonei și asupra altor trei orașe din nordul Germaniei. În această situație, prietenii germani mi-au trimis o scrisoare, din care un fragment sună în felul următor :

„Legea împotriva socialiștilor, deși nu poate zdrobi organizația noastră și nu o va zdrobi niciodată, reclamă sacrificii pecuniare că- rora cu greu le putem face față. Sprijinirea familiilor ruinate de poliție, menținerea celor citorva ziare care ne-au mai rămas, păstrarea legăturilor necesare prin oamenii de încredere, lupta pe întreaga linie — pentru toate acestea este nevoie de bani. Resursele noastre bănești sînt aproape epuizate și sintem nevoiți să apelăm la prietenii și simpatizanții noștri din alte țări“. Acesta a fost pasajul.

Noi aici la Londra, Paris și în alte orașe facem tot ce ne stă în putință. În același timp sînt încredințat că un om cu influența dv. ar putea organiza o colectă în Statele Unite. Chiar dacă rezultatele financiare n-ar fi prea mari, condamnarea noului *coup d'état*¹ al lui Bismarck în adunări publice organizate de dv., ca și rapoartele asupra acestor adunări, publicate în presa americană și reproduse de cealaltă parte a Atlanticului, ar da, fără doar și poate, o lovitură serioasă acestui hobereau²) din Pomerania și ar fi salutate de toți socialiștii din Europa. Informații mai amănunțite puteți căpăta de la d-l Sorge (Hoboken). Bani care s-ar aduna eventual pot fi trimiși d-lui *Otto-Freytag*, deputat în *Landtag*, *Amtmannshof*, *Leipzig*. Se înțelege de la sine că adresa lui nu trebuie deconspirată, deoarece poliția germană ar putea pur și simplu să *confiște banii*.

Apropó. Fiica mea mai mică³), cea care n-a fost cu noi la Rams-gate, tocmai îmi spune că a tăiat fotografia mea din exemplarul din „Capitalul“ pe care vi l-am trimis dv. pentru că fotografia era de-a dreptul o caricatură³¹⁸. În compensație, vă voi trimite o fotografie pe care o voi face în prima zi însorită.

Soția mea și întreaga familie vă transmit cele mai bune urări.

Al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în „Science and Society“,
vol. II, nr. 2, 1938

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

¹) — *lovitură de stat*. — *Nota trad.*

²) — *iuncher închistat* (Bismarck). — *Nota trad.*

³) *Eleanor Marx*. — *Nota red.*

Marx către Friedrich Adolph Sorge la Hoboken

[Londra] 5 nov. 1880
41, Maitland Park Road, N. W.

Dragă Sorge,

Tăcerea mea prelungită se explică prin faptul că 1) am fost foarte aglomerat cu lucrul și că 2) soția mea este de mai bine de un an într-o stare foarte gravă.

Te-ai putut convinge acum singur cum a prosperat John Most și cât de lamentabil arată, pe de altă parte, acest așa-zis organ de partid, „Sozialdemokrat“ din Zürich (ca să nu mai vorbim de „Jahrbuch“, care apare tot acolo), condus de dr. Höchberg. De aceea, atît eu cît și Engels am purtat tot timpul o corespondență polemică pe această temă cu cei din Leipzig, care de multe ori a luat forme dure ¹⁾. Am evitat însă să luăm atitudine *in mod public*. Celor care stau relativ liniștiți în străinătate nu le este îngăduit să îngreueze și mai mult, spre bucuria burgheziei și a guvernului, situația celor care acționează în țară în condiții dintre cele mai grele, făcînd uriașe sacrificii personale. Liebknecht a fost aici acum cîteva săptămîni și a promis „îmbunătățiri“ în toate privințele. Organizația de partid a fost reînnoită, ceea ce nu s-a putut realiza decît în „taină“, adică în așa fel încît să nu afle poliția.

Mirșăvia lui Most am descoperit-o în întregime abia în paginile unui ziar socialist rus. El nu a avut niciodată curajul să publice *în germană* ceea ce a publicat aici *în rusă*. Nu mai e vorba de atacuri împotriva unor persoane, ci de împrôscarea cu noroi a întregii mișcări muncitorești germane. Totodată, s-a vădit în modul cel mai grotesc *totala lui neînțelegere* a doctrinei pe care mai înainte o speculase. Este o flecăreală atît de stupidă, de lipsită de logică și de jalnică, încît în cele din urmă se destramă în *nimic*, exprimînd numai nesfîrșita vanitate a lui Johannes Most. Nerealizînd nimic în Germania cu toată tevtura făcută — cu excepția succesului în fața cîtorva lepădături din Berlin — el s-a raliat noii generații de baku-

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 333—334, 336, 340—355, 362—363, 365—366, 368—374. — *Nota red.*

niști de la Paris, grupului care editează „Révolution Sociale” (al cărei număr de cititori atinge exact cifra de 210 oameni ; dar aliatul ei este „Commune” a lui Pyat. Lașul farseur melodramatic Pyat — în al cărui „Commune” eu sint înfățișat drept mâna dreaptă a lui Bismarck — mă dușmănește, deoarece i-am arătat întotdeauna un dispreț desăvârșit și i-am zădărnicit toate tentativele de a folosi *Internaționala* pentru manevrele sale spectaculoase). În orice caz, Most a făcut un lucru bun stringându-i pe toți scandalagiii într-un singur grup — pe Andreas Scheu, Hasselmann etc. etc.

Noua introducere a stării de asediu ¹⁾ de către Bismarck și persecuțiile la care au fost supuși membrii partidului nostru fac absolut necesară stringerea unor *fonduri* pentru partid. De aceea ieri i-am scris lui John Swinton ²⁾ (căci un burghez binevoitor este cel mai potrivit pentru o asemenea treabă), spunându-i, totodată, că pentru explicații mai amănunțite asupra problemelor din Germania și se poate adresa ție.

Dacă facem abstracție de fleacurile amintite mai sus — și cite asemenea baloane de săpun n-am văzut pocnind și spulberindu-se fără urmă în decursul îndelungatului nostru exil ! —, lucrurile se prezintă, în mare, excepțional (am în vedere aici complicațiile generale din Europa), ca și situația din partidul realmente revoluționar de pe continent.

Ai observat, probabil, că tocmai „*Égalité*” (grație, în primul rînd, faptului că Guesde a trecut la noi, precum și lucrărilor ginereului meu Lafargue) este prima *publicație muncitorească* „franceză” în adevăratul înțeles al cuvîntului. Pînă și Malon, în „*Revue socialiste*”, în ciuda, e drept, a inconsecvenței propriiei sale naturi eclecticice, a fost nevoit să se convertească la socialismul științific modern, adică la socialismul *german* (am fost dușmani pentru că, la timpul său, el a fost unul dintre întemeietorii *Alianței* ⁶¹⁾). Am formulat pentru el „*Chestionarul*” ⁵⁰⁹, care a apărut mai întîi în „*Revue socialiste*”, iar apoi a fost difuzat într-un mare număr de exemplare în întreaga Franță. La scurtă vreme după aceasta a sosit la Londra Guesde pentru a elabora aici împreună cu noi (cu mine, cu Engels și cu Lafargue) programul electoral ⁵¹⁰ pentru muncitori în alegerile generale care urmau să aibă loc. Cu excepția cîtorva fleacuri pe care Guesde, în ciuda protestelor noastre, a socotit necesar să le azvîrle muncitorilor francezi, ca, de pildă, *salariul minim* stabilit prin lege etc. (eu

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 408—409. — *Nota red.*

²⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

i-am spus : dacă proletariatul francez mai este atât de credul încît are nevoie de asemenea momeli, so is not worth while drawing up any programme whatever ¹⁾, acest document foarte concis cuprinde, în afară de preambul, în care în câteva rînduri este definit țelul comunist, în partea sa economică numai revendicări izvorîte într-adevăr din însăși mișcarea muncitorească. A fost o încercare energică de a-i readuce pe muncitorii francezi de pe înălțimile încețoșate ale frazelor răsunătoare înapoi pe tărîmul realității și de aceea a stîrnit atîtea proteste din partea tuturor fanteziștilor francezi, care trăiesc de pe urma menținerii acestor „cețuri”. După o opoziție extrem de înverșunată din partea anarhiștilor, acest program a fost adoptat mai întîi în *Région centrale*, adică la Paris și în împrejurimi, iar apoi în multe alte centre muncitorești. Formarea simultană a unor grupuri muncitorești potrivnice, care, cu toate acestea, au adoptat (în afară de grupurile anarhiste, care nu sînt formate din adevărații muncitori, ci din elemente declasate și din cîțiva muncitori trași pe sfoară în calitate de simpli soldați ai lor) majoritatea revendicărilor „practice” ale programului, precum și prezentarea unor puncte de vedere foarte diferite în alte probleme, demonstrează, după părerea mea, că aceasta este *prima mișcare muncitorească reală* din Franța. Pînă acum nu existau acolo decît secte, care, firește, primeau cuvîntul de ordine de la întemeietorul sectei, în timp ce masele proletare îi urmau pe burghezii radicali sau aparent radicali, se băteau pentru ei cînd sosea ziua decisivă, pentru ca în ziua imediat următoare să fie măcelăriți, deportați etc. de aceiași indivizi pe care îi aduseseră la putere.

Ziarul „*Émancipation*”, care a început să apară de cîteva zile la Lyon, va fi organul de presă al „partidului muncitoresc” creat pe baza socialismului german.

Noi am avut și avem luptători pentru cauza noastră chiar în tabăra dușmanilor, adică în tabăra radicalilor. *Theisz* s-a ocupat de problema muncitorească în organul de presă al lui Rochefort, „*Intransigent*”; după înfrîngerea Comunei, el, ca toți socialiștii francezi „care gîndesc”, a apărut la Londra ca proudhonist, unde, venind direct în contact cu mine și studiind temeinic „*Capitalul*”, și-a schimbat radical convingerile. Pe de altă parte, ginerele meu ²⁾ a renunțat la postul său de profesor la King's College ⁴⁰, s-a întors la Paris (din fericire, familia lui este deocamdată tot aici) și a devenit unul dintre cei mai influenți redactori ai lui „*Justice*”, publicația lui

¹⁾ — Atunci nu merită, în general, să mai redactăm nici un fel de program. — *Nota trad.*

²⁾ Charles Longuet. — *Nota red.*

Clemenceau, liderul extremei stîngi. Activitatea desfășurată de el a fost atît de bună, încît Clemenceau, care încă în luna aprilie a acestui an s-a ridicat fățiș împotriva socialismului și în apărarea concepțiilor republicane democratice americane, în ultimul lui discurs rostit la Marsilia împotriva lui Gambetta a trecut de partea noastră nu numai în ce privește tendința generală, ci și unele puncte dintre cele mai importante cuprinse în *programul-minimal*⁵¹¹. Dacă își va ține sau nu promisiunile, nu are absolut nici o importanță. În orice caz, el este cel care a introdus ideile noastre în partidul radical, ale cărui organe de presă se extaziază acum într-un mod de-a dreptul ilariant, ca de o revelație copleșitoare, de ceea ce au aflat din gura lui Clemenceau și de ceea ce au ignorat sau batjocorit atîta timp cît toate acestea erau doar o lozincă a „partidului muncitoresc”.

Cred că e de prisos să-ți spun — căci tu cunoști *șovinismul francez* — că tot ce știi în legătură cu firele secrete care-i pun în mișcare pe acești conducători, începînd cu Guesde, Malon și sfîrșind cu Clemenceau, trebuie să rămînă *între noi*. Il n'en faut pas parler. Quand on veut agir pour Messieurs les Français, il faut *le faire anonymement*, pour ne pas choquer le sentiment „national”. As it is, the Anarchists denounce our co-operators already as *Prussian agents*, under the dictatorship of the „notorious” Prussian agent — Karl Marx¹⁾.

În Rusia, unde „Capitalul” este citit și apreciat mai mult decît oriunde, succesul nostru este și mai mare. Noi îi avem acolo, pe de o parte, *pe critici* (în special tineri profesori universitari, dintre care pe cîțiva îi cunosc personal, precum și some²⁾ ziaristi) și, pe de altă parte, *comitetul central al teroriștilor*⁵¹², al cărui *program*, publicat și editat de curînd în secret la Petersburg, a stîrmit furia anarhiștilor ruși din *Elveția*, care editează la Geneva „*Die schwarze Verteilung*”³⁾ (traducerea textuală din rusă în germană). Acești oameni, în majoritatea lor (nu toți) dintre cei care au părăsit *de bunăvoie* Rusia, constituie, spre deosebire de teroriștii care își riscă propria lor piele, așa-numitul partid de propagandă (pentru a face *propagandă în Rusia*, ei pleacă *la Geneva!* Ce mai quid pro quo!). Indivizii aceștia sînt împotriva oricărei activități politice-revoluționare. Rusia trebuie să ajungă printr-un singur salt mortal în mileniul anarhist-comunist-ateist. Deocamdată ei pregătesc acest salt printr-un

¹⁾ — Despre aceasta să nu mai vorbim. Cînd vrei să acționezi în sprijinul domnilor francezi, trebuie să o faci în mod *anonim*, pentru a nu leza sentimentul „național”. Ca de obicei, anarhiștii ne și denunță tovarășii de idel drept agenți *prusieni*, în subordinea unui „cunoscut” agent prusian — Karl Marx. — *Nota trad.*

²⁾ — cîțiva. — *Nota trad.*

³⁾ „*Ciornli peredel*”. — *Nota red.*

doctrinarism anost, ale cărui așa-zise principes courent la rue depuis feu Bakounine ¹⁾).

Pentru data aceasta — destul. Dă cît mai curînd un semn de viață. Multe salutări de la soția mea.

Totus tuus,
Karl Marx

Aș fi foarte bucuros dacă mi-ai putea procura un material serios (bogat în conținut) despre situația economică din *California*, of course at my expense ²⁾). *California* mă interesează foarte mult, deoarece nicăieri în altă parte răsturnarea provocată de centralizarea capitalistă nu s-a săvîrșit într-un mod atît de nerușinat și cu atîta rapiditate ca aici.

Publicat pentru prima oară
în „Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

213

Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Londra] 5 nov. 1880
In haste ³⁾

Dragă Sorge,

Tocmai ți-am trimis o scrisoare mai lungă ⁴⁾, dar imediat după aceasta, post festum, nu înainte însă de a se închide poșta, mi-am amintit ceva în legătură cu sărmanul Borkheim. Vara trecută, venind de la Ramsgate, am trecut pe la el la Hastings, unde l-am găsit bolnav în pat ; m-a rugat să-ți scriu să te duci la un oarecare *Francis Murhard* (215, Washington Street, Hoboken). Acesta îi datorează lui Borkheim al nostru niște bani, vreo 10 lst., după cîte îmi amintesc,

¹⁾ — principiî sînt foarte rîspîndite de la rîposatul Bakunin încoace. — *Nota trad.*

²⁾ — bineînțeles, pe cheltuiala mea. — *Nota trad.*

³⁾ — *In grabă.* — *Nota trad.*

⁴⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

împrumutați lui Murhard la plecarea acestuia în America ; Borkheim are o chitanță semnată de Murhard.

Salutări.

Al tău,
K. M.

Publicat pentru prima oară
în „Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

214

Marx către Ferdinand Fleckles ⁵¹³

la Karlsbad

[Londra, 12 noiembrie 1880]

Probabil că ați primit scrisoarea trimisă, în sfârșit, de soția mea. Ca toate femeile bolnave, ea își pierde întotdeauna încrederea în medicul care tocmai o tratează.

Publicat pentru prima oară
în : „J. Altmann. Antiquariat“,
Berlin, 1923

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

215

Marx către Achille Loria ⁵¹⁴

la Mantua

13 noiembrie 1880
41, Maitland Park Road, Londra, N.W.

Stimate d-le Loria,

Necazurile familiale, provocate de starea gravă în care se află soția mea, sînt cauza întirzierii cu care răspund la scrisoarea dv. din 14 septembrie. Regret că mijloacele materiale de care dispun nu-mi permit să vă asigur șederea la Londra ; sînt cu atît mai dezolat, cu

cît apreciez foarte mult talentul, cunoștințele și viitorul dv. științific.

Întrucît eu trăiesc destul de izolat și evit orice contact cu presa engleză, nu am prea multă influență și nici suficiente relații pentru a vă putea fi în vreun fel de folos. Știu din experiență că în rîndul italienilor de la Londra domnește cea mai crîncenă concurență atît în ceea ce privește colaborarea în presă, cît și predarea de lecții particulare, precum și în alte domenii ale luptei pentru existență.

Cu toate acestea, cînd se va redeschide parlamentul — pînă atunci toată lumea, adică *the upper ten thousands*¹⁾, se află în afara capitalei — mă voi consulta cu some well-meaning and influential men²⁾. Pînă atunci vă rog să-mi comunicați dacă vorbiți franceza și cît de cît engleza.

Al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
A. Loria. „Ricordi di uno studente
settuaenario”, Bologna, 1927

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

216

Marx către Henry Mayers Hyndman

la Londra

[Londra] 8 decembrie 1880

Stimate domn,

Soția mea, asemenea tuturor bolnavilor a căror boală s-a cronicizat, uneori nu este în stare să părăsească patul, pentru ca, după aceea, să poată din nou să frecventeze societatea. Sperînd că în cîteva zile îi va putea face o vizită d-nei Hyndman, nu i-a scris imediat, dar, întrucît săptămîna aceasta vom fi asaltați de oaspeți de pe continent, mă roagă să vă transmit că își rezervă plăcerea de a o vizita pe d-na Hyndman săptămîna viitoare.

Salut perspectiva apariției revistei despre care vorbiți. La afirmația dv. că nu împărtășiți concepțiile partidului meu cu privire la

¹⁾ — cei zece mil de sus. — Nota trad.

²⁾ — cîțiva oameni binevoitori și influenți. — Nota trad.

Anglia, nu vă pot răspunde decît că acest partid nu consideră revoluția engleză *necesară*, ci — conform precedentelor istorice — *posibilă*. Dacă evoluția inevitabilă s-ar transforma în revoluție, de vină n-ar fi numai clasele guvernante, ci și clasa muncitoare. Fiecare concesie pașnică din partea celor dintii le-a fost smulsă prin „presiuni din afară”. Acțiunile lor au depins de această presiune, și dacă ea a slăbit din ce în ce mai mult, de vină a fost numai faptul că clasa muncitoare engleză nu știe cum să se folosească de puterea și de libertățile ei, care-i sînt acordate prin lege.

În Germania clasa muncitoare a înțeles foarte bine încă de la începuturile mișcării ei că nu se poate elibera de despotismul militar decît printr-o revoluție. Totodată, muncitorii germani au înțeles că fără o organizare prealabilă, fără dobîndirea de cunoștințe, fără propagandă și [...] ¹⁾ o asemenea revoluție, chiar începută cu succes, s-ar întoarce, în ultimă instanță, împotriva lor. De aceea ei au acționat în limitele unei stricte *legalități*. Ilegalitatea a fost comisă numai de către guvern, care i-a declarat *en dehors la loi* ²⁾ ¹⁴³. Crimele muncitorilor nu au constatat în *acțiunile*, ci în *concepțiile* lor, care nu erau pe placul guvernanților lor. Din fericire, același guvern, după ce a împins proletariatul pe ultimul plan cu ajutorul burgheziei, este din ce în ce mai greu tolerat de aceasta din urmă, deoarece o lovește în punctul ei cel mai sensibil — la buzunar. O asemenea situație nu poate fi de durată.

Transmiteți, vă rog, multe salutări soției dv.

Al dv. devotat,
Karl Marx

Publicat pentru prima oară
în : H. M. Hyndman.
„The record of an adventurous
life”, Londra, 1911

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

217

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 24 dec. 1880

Bătrîne prieten,

Îți comunic în mare grabă că tocmai ți-am trimis prin mandat 5 l.st., adică 126 de franci, pe care sper să-i primești.

¹⁾ În Hyndman. „The record of an adventurous life” : (un cuvînt indescifrabil). — *Nota red.*

²⁾ — în afara legii. — *Nota trad.*

Lui Liebknecht, cînd a fost pe aici, i-am tras o săpuneală pentru că la împărțirea fondului de ajutorare nici măcar nu te-au avut în vedere, deși tu ești în aceeași măsură, ba poate chiar mai mult, o victimă a legii împotriva socialiștilor¹⁴³, ca mulți berlinezi, printre care se află și o serie de lichele notorii. Acum îmi scrie : *De Becker vom avea grijă*. Urmărește deci ca promisiunea să fie respectată, și ilacă nu, în caz că te jenezi să întreprinzi chiar tu ceva, atunci scrie-mi cîteva rînduri și o voi face eu pentru tine.

Îți doresc un an mai bun !

Bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels. „Vergessene Briefe
(Briefe Friedrich Engels' an
Johann Philipp Becker)“,
Berlin, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

218

Marx către Carl Hirsch

la Londra⁵¹⁵

[Londra] 29 dec. 1880

Dragă Hirsch,

Fii atît de amabil și prezintă-te vinerea viitoare (orele 7) la cină și la sărbătorirea Anului nou.

Salut.

K. M.

ANEXE

- A. Karl Marx :** Conspect al dezbaterilor din Reichstag cu privire la legea împotriva socialiștilor.
- B. Unsprezece scrisori ale lui Marx** către terțe persoane, al căror conținut este redat incomplet după surse secundare, precum și o comunicare făcută de Engels în „Vorwärts” și un interviu acordat de Marx ziarului „Chicago Tribune”.
- C. Nouă scrisori ale lui Jenny Marx, Eleanor Marx și Jenny Longuet.**

A. Karl Marx

Conspect al dezbaterilor din Reichstag cu privire
la legea împotriva socialiștilor

Karl Marx

[Conspect al dezbatelor din Reichstag cu privire la legea împotriva socialiștilor ⁵¹⁶]

Ședința Reichstagului din 16 și 17 septembrie 1878

Vice-Bismarck - von Stolberg a vorbit 4 minute, 7 secunde.

Din darea de seamă stenografiată ⁵¹⁷

Reichstag. Ședința a 4-a. Luni 16 septembrie 1878.

Președinte : Forckenbeck.

{Ședința a fost deschisă la ora 11,30. A fost închisă la ora 15,40.}

Locțiitor al cancelarului Reichului, ministru de stat, conte de Stolberg-Wernigerode :

„S-a convenit..., că trebuie să se aibă în vedere ca pe viitor această agitație să nu se desfășoare sub o aparență de oarecare legalitate”.

Din discursurile la ședința din 16 septembrie

Bebel : „Domnilor, la începutul ședinței de azi cuvântul reprezentantului cancelarului Reichului, precum și textul mesajului tronului prezentat acum câteva zile și cel al expunerii de motive la legea de față au fost toate axate îndeosebi pe problema atentatelor; de asemenea, toți cei care au luat cuvântul astăzi s-au referit mai mult sau mai puțin la atentate, prezentându-le drept cauza iminentă a acestei legi excepționale ; și nimic nu este mai evident decât faptul că într-adevăr ele au fost cauza. Pe bună dreptate ne puteam aștepta, domnilor, ca guvernul să se fi pronunțat clar și precis în această chestiune, să fi arătat ce descoperiri a făcut, ce fapte împovărătoare puse pe seama noastră au fost scoase la iveală, fapte care dovedesc o legătură fie numai ideală a atentatorilor cu social-democrația. Până în ziua de astăzi nu s-a întâmplat însă nimic de acest fel, totul s-a oprit la vorbe goale și acuzații. Cu toate acestea se repetă în continuare sloganul : «Social-democrația poartă vina pentru atentate». Există și învinuirea : «Social-democrația este partidul ucigașilor împăratului» etc.... În ce ne privește, noi pur și simplu nu sîntem dispuși să îngăduim ca astăzi să se mai păstreze tăcere... În primul rînd noi sîntem cît se poate de interesați să știm ce cu-

prind numeroasele procese-verbale scrise în legătură cu atentatele. Dorim să știm mai ales ce a ieșit la iveală cu prilejul extrem de numeroaselor interogatorii luate în diferite regiuni ale Germaniei tovarășilor din partidul nostru ca și celor din afara partidului, unor oameni de cele mai diferite orientări politice care au avut cît de cît relații cu atentatorii. Noi, cei asupra cărora planează învinuirea și responsabilitatea, cerem să se dea, în sfîrșit, explicații. Mai cu seamă în legătură cu ultimul atentat, care a furnizat cel mai bun prilej pentru noile alegeri în Reichstag și pentru prezentarea acestei Legi... M-am îndepărtat" {relatare din „Vorwärts” de unde el și-a cules informațiile despre dr. Nobiling, tirziu în seara zilei de 2 iunie (1878)} „foarte mulțumit de cele auzite, pentru ca, după numai cîteva minute, ajuns în fața unui magazin, să găsesc afișat, spre marea mea surprindere, următorul text :

«Berlin, ora 2 noaptea. După un interogatoriu prelungit, atentatorul Nobiling a mărturisit că el este *partizan al tendințelor socialiste*, că a participat în repetate rînduri la întrunirile socialiste de aici și că încă de acum o săptămînă intenționa să-l împuște pe maiestatea sa împăratul, deoarece considera că este spre binele statului să-i înlăture suveranul».

...Depeșa care a lansat în lume o asemenea veste este recunoscută ca absolut oficială. Am în mînă depeșa predată oficial redacției lui «Kreuz-Zeitung» cu notele redactorului lui «Kreuz-Zeitung». În privința caracterului oficial al acestei depeșе nu încapе nici o îndoială. Și iată că acum s-a dovedit, pe baza unor știri demne de încredere, că lui Nobiling nu i s-a luat nici un interogatoriu în ziua atentatului sau în noaptea următoare, că nu s-a constatat nimic ce ar putea fi considerat cît de cît un punct de referință mai serios în ce privește mobilul criminalului și orientarea sa politică. Domnilor, fiecare dintre dumneavoastră știe cum stau lucrurile cu agenția telegrafică a lui Wolff" (toți aprobă), „fiecare știe că asemenea depeșе nu pot trece în nici un caz fără a fi aprobate oficial. În plus, în această depeșă cuvîntul «oficial» a fost introdus categoric din oficiu. Prin urmare, după părerea mea, nu există nici o îndoială că această depeșă a fost falsificată de autorități în mod conștient și deliberat și difuzată ca atare în cele patru zări". (Auziți, auziți!) „Depeșă conține una dintre cele mai infame calomnii răspîndite vreodată de oficialități și încă cu intenția de a denigra în modul cel mai josnic un întreg partid mare și de a-l taxa drept complice la o crimă... Întreb mai departe, cum de a fost posibil ca organele de stat, întreaga presă oficială și oficioasă, urmată aproape fără excepție de restul presei, să-și permită, pe baza sus-menționatei depeșе, să lovească în noi fără încetare săptămîni și luni de-a rîndul,

zi de zi, într-un mod incredibil, absolut calomniator ; să poată răspîndi peste tot în lume zi de zi știrile cele mai înfiorătoare și îngrijorătoare cu privire la *comploturi descoperite, complici etc.*, fără ca măcar o singură dată din partea guvernului etc... Mai *degrabă guvernul a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a extinde și întări tot mai mult* în rîndurile opiniei publice încrederea în justetea afirmațiilor false ; și pînă în momentul de față reprezentanții oficiali ai guvernului nu au catadixit nici măcar să facă cît de cît lumină în obscuritatea care persistă..." Bebel își amintește acum de provocări (p. 39, coloana a II-a). „*S-a făcut în mod cert tot posibilul pentru a se stîrni tulburări ; se intenționa ațîțarea noastră la maximum, pentru a ne incita la acte violente, indiferent de ce gen. După cît se pare, nu s-au săturat de atentate. Nu încapе îndoială că anumite cercuri ar fi jubilat dacă noi ne-am fi lăsat provocați și am fi trecut la acte violente, pentru ca astfel ele să dispună de un material și mai bogat, și mai important împotriva noastră în vederea unei intervenții mai dure etc.*”. Bebel insistă ca *procesele-verbale să fie, în sfîrșit, scoase odată la lumină ; ca acestea, tipărite, să fie prezentate Reichstagului și în mod special comisiei* însărcinate cu examinarea acestui proiect de lege. „Eu prezint aici o revendicare asemănătoare celei exprimate, pe bună dreptate, cu cîteva zile în urmă, cînd a fost discutată scufundarea crucișătorului «Grosser Kurfürst»⁶¹⁸ ; revendicarea a fost susținută de aproape toate părțile Camerei, iar ministrul marinei” (von Stosch) „s-a declarat în mod expres de acord «în măsura în care depinde de el (!)»”. {Intervenția lui Bebel este salutată de Reichstag cu „Foarte adevărat ! Foarte bine !”}

{Ce răspunde însă guvernul prusian la această acuzație nimicitoare ? El răspunde prin intermediul lui Eulenburg că nu va prezenta procesele-verbale și că în genere nu există nici un material de acuzare.}

Ministrul de interne, contele de Eulenburg : „În primul rînd” {Informație provenind de la reprezentanții guvernelor federale „cu privire la anchetarea criminalului Nobiling, decedat între timp”}...

1. „În primul rînd trebuie să declar că, în ce privește *posibilitatea sau acordarea permisiunii de a face comunicări în legătură cu destășurarea procesului* intentat lui Nobiling, *instanțele judiciare prusiene* ar găsi cu cale să o facă *dacă se va cere prezentarea documentelor*. Atîta vă pot spune însă, domnilor, că lui Nobiling i s-a luat un interogatoriu și că la acest interogatoriu, *după cît am putut să aflu*, el a declarat că a participat la întruniri social-democrate și că i-au făcut plăcere teoriile prezentate în cadrul acestora. Avînd în vedere faptul că *instanțele judiciare prusiene încuviințează prezentarea documentelor*, mă abțin să mai adaug ceva”.

{Cert în cele spuse de Eulenburg este doar : 1) că a avut loc „un” interogatoriu ; el se ferește să spună : o anchetă „judecătorească”. Tot astfel el se ferește să spună *cînd* a avut loc acel interogatoriu (probabil că după ce o parte din creierul inculpatului a fost sfărîmată de glonțul care i-a străbătut capul?). Declarațiile pe care i le atribuie Eulenburg lui Nobiling la acest „un” interogatoriu {presupunînd că Nobiling se afla în *deplinătatea* facultăților lui mintale} demonstrează, în primul rînd, că el nu s-a dat drept *social-democrat*, drept *membru al Partidului social-democrat* ; el n-a spus decît că a participat la cîteva mitinguri ale acestuia ca orice prăpădit de filistin și că „i-au făcut plăcere teoriile prezentate” acolo. Teoriile nu erau, așadar, teoriile sale. El era un neinițiat. În *al doilea rînd*, că el nu a făcut *nici* o legătură între „atentatul” său, mitinguri și teoriile prezentate acolo.

Dar n-am terminat cu ciudăteniile : mențiunea „după cît”, cuprinsă în spusele d-lui Eulenburg, o face el însuși sau o spune într-un mod incert : „că la acest interogatoriu, *după cît am putut să afl*u, el a declarat”. Așadar, reiese că d-l Eulenburg *nu a văzut nici odată procesul-verbal* ; el îl cunoaște numai din auzite și poate spune numai atîta : „a aflat de existența acestuia numai pe această cale”. Imediat însă după aceea el se dă singur de gol. Tocmai a spus tot „ce a putut să afle”. În fraza imediat următoare însă se spune : „Avînd în vedere faptul că instanțele judiciare prusiene încuviințează prezentarea documentelor, *mă abțin să mai adaug ceva*”. Cu alte cuvinte : El ar compromite guvernul dacă ar „împărtăși” ceea ce știe el.

În treacăt fie spus : dacă a avut loc numai *un* interogatoriu, noi știm și „cînd”, și anume în ziua în care Nobiling a fost arestat cu gloanțe și lovituri de sabie în cap, adică în ziua cînd a fost trimisă telegrama aceea suspectă, *2 iunie, ora 2 noaptea*. Mai tîrziu însă guvernul a căutat să facă răspunzător partidul *ultramontan* pentru cazul Nobiling. Interogatoriul nu a relevat deci nici o *legătură* între atentatul lui Nobiling și social-democrație.

Dar Eulenburg nu a terminat cu mărturisirile. El trebuie „să menționeze în mod expres că *în mai* am spus chiar din acest loc că *din afirmație nu se înțelege că aceste fapte ar fi fost provocate direct de social-democrație ; nici acum nu sînt în situația de a susține această afirmație*sau **în genere de a adăuga ceva nou în această chestiune**”. Bravo ! Eulenburg mărturisește fără înconjur că întreaga hăituaială infamă pusă la cale de poliție și anchetă din momentul atentatului lui Hödel și pînă la întrunirea Reichstagului nu a furnizat nici un *atom de material* în sprijinul „teoriei” atentatelor, la care guvernul ține atît de mult !

După decapitarea lui Hödel și moartea lui Nobiling, cînd ancheta a fost, așadar, închisă pentru totdeauna, Eulenburg și consorții, care au arătat o asemenea „considerație” delicată față de competența „instanțelor judiciare prusiene”, încît le consideră un obstacol prezumtiv în calea inițiativei de a înainta Reichstagului „procesele-verbale”, nu se jenează ca, la deschiderea anchetei împotriva lui Nobiling, chiar în ziua atentatului, să provoace printr-o „telegramă” tendențios colorată cu privire la primul presupus interogatoriu luat lui Nobiling un delirium tremens în rîndurile filistinilor germani și să clădească pe această bază și prin intermediul presei lor un edificiu de minciuni! Cît respect față de *instanțele judiciare* și mai ales față de cei acuzați de guvern!

După ce d-l Eulenburg declară astfel că nu există nici un *material* de acuzare a social-democrației pe baza acestor atentate — drept care el refuză chiar și prezentarea proceselor-verbale, care vor pune într-o lumină grotescă o situație atît de dezgustătoare —, el continuă, susținînd că proiectul de lege se bazează, de fapt, pe o singură „teorie”, teoria guvernului, „că în modul în care sînt răspîndite, printr-o agitație plină de pasiune, *teoriile social-democrației ar favoriza, desigur, în spiriterătăcite* creșterea unor roade jalnice de felul celor întilnite, spre marele nostru regret”. {Roadele jalnice erau Sefeloge, Tschsch, Schneider, Becker, Kullmann, Cohen (alias Blind ?).} „Iar în această afirmație, domnilor, eu *cred de comun acord cu întreaga presă germană*” {adică în măsura în care aceasta s-a raliat fondului reptilelor, adică cu singura excepție a ziarelor independente, de orice orientare}, „cu *singura excepție*, a celei social-democrate”. (Din nou *minciuni* sfruntate !)

{Întrunirile la care a participat Nobiling s-au desfășurat, ca toate celelalte, *sub supravegherea unui polițist*; așadar, nu era nimic suspect; *teoriile pe care le-a auzit* nu puteau fi decît cele referitoare la punctele înscrise pe *ordinea de zi*.

După aceste false prezentări ale *faptelor* cu privire la „întreaga presă germană”, d-l Eulenburg este „sigur că în această direcție nu va *întîmpina* nici o *opoziție*”.

Lui Bebel, în schimb, trebuie „să-i *reamintească* ce atitudine a luat presa social-democrată față de aceste evenimente”, pentru a demonstra că social-democrația nu „*detestă*”, așa cum susține ea, „*asinatul*, indiferent de forma în care se manifestă”.

Dovada : 1. „La început s-a încercat în organele social-democrației să se facă dovada că atentatele ar fi o activitate la comandă”. (Crownprince.)

{Reclamații din partea lui „*Norddeutsche Allgemeine [Zeitung]*” în legătură cu caracterul legal al agitației social-democrației germane.}

2. „Cînd s-a observat că pe această cale nu se realizează nimic..., s-a schimbat metoda, afirmîndu-se că cei doi criminali sînt iresponsabili, că sînt niște idioți izolați, iar faptele lor niște fenomene, așa cum apar din cînd în cînd în toate vremurile” {nu este așa ?} „și pentru care nimeni altcineva nu poate fi făcut răspunzător”. {(Dovedește înclinația spre „crimă”). (Valabil pentru multe publicații care nu sînt social-democrate.)}

D-l Eulenburg, în loc să prezinte „procesele-verbale”, despre care, conform declarațiilor sale anterioare, nu știa nimic — or, trebuia să se „abțină” să divulge, ceea ce știa, avînd în vedere „instanțele judiciare prusiene” —, pretinde acum ca, pe baza acestor „procesele-verbale” sustrase, să i se dea crezare cînd spune : „Domnilor, ancheta care a avut loc nu a furnizat nici cel mai mic indiciu că cei doi bărbați nu ar fi fost cumva în stare să-și dea seama de urmările și semnificația faptelor lor. Dimpotrivă, *tot ce s-a putut constata* este că ei au acționat în deplinătatea facultăților lor, ultimul dintre ei dînd dovadă de o rafinată premeditare plină de dușmănie” {deci Hödel cel decapitat nu ?}, „cum rar se întîlnește”.

3. „În multe organe de presă ale social-democrației s-a trecut la justificarea acestor fapte, la disculparea autorilor lor. Nu ei, ci societatea” {guvernul i-a disculpat, făcîndu-i nu pe ei răspunzători, ci „doctrina social-democrației” și agitatorii clasei muncitoare, adică o parte a societății și „doctrina” ei} „a fost făcută răspunzătoare pentru crimele” {prin urmare nu faptele au fost justificate, altminteri nu ar fi fost taxate drept „crime”, iar problema „vinovăției” nu ar fi fost pusă deloc în discuție} „care s-au comis”. (Citat din „*Vorwärts*”, se referă la Hödel, și pe bună dreptate.)

După toate aceste prostii :

4. „Paralel cu acestea, domnilor, s-au făcut aprecieri cu privire la acțiunile criminale puse la cale sau chiar săvîrșite împotriva unor înalți demnitari din Rusia. În legătură cu atentatul Verei Zasulici” {*Petersburger Tag* și presa din întreaga lume !} „și cu asasinarea generalului von Mezențov”⁵¹⁹ {despre aceasta mai tîrziu cînd mă voi referi la Bismarck} „ați citit întrebarea pusă într-o publicație care apare aici : „Ei bine, ce le mai rămîne acum de făcut ? Cum altfel se puteau ajuta ?”.

5. „În sfîrșit, social-democrația din străinătate și-a exprimat textual și direct simpatia pentru aceste fapte. Congresul federației jurasiene, care a avut loc anul acesta în iulie la Freiburg, a declarat

textual că actele lui Hödel și Nobiling ar fi acte revoluționare care se bucură de toată simpatia din partea sa etc." ⁵²⁰

Este însă răspunzătoare social-democrația germană pentru manifestările și movements ¹⁾ unei clici ostile ei, care pînă acum a comis asasinat mișelești și alte fapte de genul acesta ²⁾ în Italia, Elveția, Spania {și în Rusia : Neceaev} numai împotriva unor membri ai „orientării Marx” ?

{Înainte chiar d-l Eulenburg spusese în legătură cu aceiași anarhiști că a trebuit să se renunțe la ideea că „atentatele au fost o acțiune la comandă, din moment ce organele de presă ale social-democrației din străinătate — și voi aduce o dovadă în sprijinul acestei afirmații — au declarat că au convingerea că nu așa au stat lucrurile” ; el uită însă să aducă „dovada”.}

Urmează acum un *paragraf teribil* despre „orientarea Marx” și despre „orientarea așa-numiților anarhiști” (p. 50, coloana I). Ele sînt deosebite, dar „nu se poate nega că între aceste asociații există o anumită legătură” (ce fel ? de ostilitate), așa cum există de fapt între toate fenomenele uneia și aceleiași epoci. Dacă se vrea să se facă un cas pendable ³⁾ din această „legătură”, în primul rînd trebuie demonstrat *characterul ei determinat*, fără a se limita la o frază care se potrivește la tot și la orice în univers, unde totul se află într-o „anumită” legătură. „Orientarea Marx” a demonstrat că există o anumită „legătură” între teoriile și acțiunile „anarhiștilor” și cele ale „poliției” europene. Cînd în „L'Alliance”... ⁴⁾ etc. a fost demascată detaliat această legătură, întreaga presă a reptilelor și cea bine intenționată au amuțit. Aceste „dezvăluiri” nu i se încadrau în schema ei de „legături”. (Pînă acum clica aceasta a comis asasinat numai asupra membrilor orientării „Marx”.)

După acest faux fuyant ⁵⁾, d-l Eulenburg leagă o frază printr-un „și” insignifiant, o frază care încearcă să dovedească această „legătură” printr-un fals locus communis ⁶⁾ și încă exprimat într-o formă deosebit de „critică” :

„...și”, continuă el, „și este o practică la asemenea mișcări, bazate pe legea gravitației” {o mișcare se poate baza pe legea gravitației, de pildă mișcarea de cădere, însă experiența se bazează prima

¹⁾ — acțiunile. — *Nota trad.*

²⁾ În manuscris greu de descifrat. — *Nota red.*

³⁾ — crimă capitală. — *Nota trad.*

⁴⁾ K. Marx și F. Engels. „Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 331—465). — *Nota red.*

⁵⁾ — subterfugiu. — *Nota trad.*

⁶⁾ — loc comun. — *Nota trad.*

facie ¹⁾ pe fenomenul căderii} , „ca *orientările extreme*” {de pildă, la creștinism, automutilarea „să câștige *treptat supremația*, iar cele mai moderate să nu se poată menține la nivelul lor”. Mai întâi este un *fals locus communis* că în cadrul mișcărilor istorice așa-numitele orientări extreme ale mișcării din perioada respectivă obțin supremația, Luther contra Thomas Münzer, puritanii contra leveller-ilor, iacobinii contra hebertiștilor. Istoria demonstrează tocmai contrarul. *Al doilea* : Orientarea „anarhistă” nu este o „extremă” a social-democrației germane, cum vrea să o prezinte Eulenburg, ci, dimpotrivă, îi este subordonată. În primul caz este vorba de adevărata mișcare istorică a clasei muncitoare ; cealaltă este un spectru al jeunnesse sans issue ²⁾ care vrea să facă istorie și nu dovedește decît că ideile socialismului francez se transformă într-o caricatură în gura unor *hommes déclassés* ³⁾ din clasele de sus. În consecință, anarhismul are de fapt pretutindeni o poziție subordonată și mai vegetează doar acolo unde nu există o adevărată mișcare muncitorească. Aceasta este situația.

D-l Eulenburg demonstrează numai cît de primejdios este ca „poliția” să se ocupe de „filozofie”.

Vezi paragraful care urmează (coloana I, p. 51), unde Eulenburg vorbește quasi re bene gesta ⁴⁾.

Acum el vrea să dovedească cît de universal dăunătoare sînt „teoriile și țelurile social-democrației” ! Și cum ? Prin trei citate.

Dar mai înainte de asta o strălucită frază de legătură :

„Iar dacă cercetați mai cu atenție aceste teorii și țeluri ale social-democrației, țelul nu este, așa cum s-a spus mai înainte, *evoluția pașnică* ; *evoluția pașnică este numai o etapă care duce la țelurile finale*, cu neputință de atins pe altă cale decît cea a violenței”.

Așa cum Uniunea națională ⁵²¹ a fost o „etapă” menită să ducă la *prusacizarea forțată a Germaniei*, tot astfel concepe d-l Eulenburg acest fapt [prin] „fier și sînge” .}

Dacă luăm prima parte a frazei, vedem că ea exprimă fie o tautologie, fie o prostie : dacă evoluția are un „țel”, „țelurile finale”, atunci aceste „țeluri” sînt „țelurile” ei și caracterul evoluției nu este „pașnic” sau „nepașnic”. De fapt, Eulenburg a vrut să spună că dezvoltarea pașnică spre un țel nu este decît o etapă care trebuie să ducă la o evoluție violentă a țelului, și anume această transformare ulterioară a evoluției „pașnice” în evoluție „violentă” rezidă, după d-l Eulenburg, în însăși natura țelului urmărit. În cazul de față, țelul

¹⁾ — la prima vedere. — *Nota trad.*

²⁾ — tineretului fără perspectivă. — *Nota trad.*

³⁾ — declassați. — *Nota trad.*

⁴⁾ — ca și cum totul ar fi deja înfăptuit. — *Nota trad.*

este eliberarea clasei muncitoare și schimbarea (transformarea) societății, care decurge din aceasta. O evoluție istorică poate să rămână „pașnică” numai atîta timp cît nu i se pun în cale obstacole violente din partea foștilor potențați ai societății. Dacă, de pildă, clasa muncitoare din Anglia sau Statele Unite obține majoritatea în parlament sau în congres, ea ar putea să înlătore pe o cale legală legile și rînduielile care stau în calea dezvoltării ei, dar aceasta numai atunci cînd evoluția socială o cere. Cu toate acestea, mișcarea „pașnică” ar putea deveni „violentă” în cazul împotrivirii celor interesați în menținerea vechii orînduiri; dacă sînt reprimați prin forță (de pildă, războiul civil din America și revoluția franceză), ei devin rebeli împotriva puterii „legale”.

Ceea ce predică însă Eulenburg este *reacția violentă* a potențailor față de *evoluția aflată* în „etapa pașnică”, pentru a împiedica conflictele „violente” de mai tirziu (provocate de clasa socială în *ascensiune*); strigăte de luptă ale contrarevoluției violente împotriva evoluției efectiv „pașnice”; în realitate, guvernul încearcă să înăbușe prin *violență* evoluția care le displace profund, dar care este *prin lege* inatacabilă. Iată introducerea necesară a revoluțiilor violente. Este o poveste veche, care rămîne totuși veșnic nouă.

D-l Eulenburg demonstrează acum teoria violenței social-democrației dînd trei citate :

1. În *lucrarea sa despre capital*, Marx spune : „Scopurile noastre etc.” {Spunînd : scopurile „noastre”, el n-a avut în vedere social-democrația germană, ci *partidul comunist*.} Pasajul nu este din „*Capitalul*”, care a apărut în 1867, ci din „*Manifestul Partidului Comunist*”, apărut în „1847”, așadar cu 20 de ani înaintea formării reale a „social-democrației germane”⁵²².

2. Și într-un alt pasaj citat în *lucrarea d-lui Bebel* „Scopurile noastre” i se atribuie lui Marx următoarele : {El însuși, cînd citează din „*Capitalul*” un pasaj care nu se află acolo, citează, firește, un pasaj care se află acolo ca text citat în altă parte (vezi *pasajul* din „*Capitalul*”, *ediția a 2-a*).} La Bebel însă *paragraful* arată astfel :

„Vedem, așadar, cum în diferite perioade istorice *violența* își are rolul ei, și, desigur, nu în zadar spune *K. Marx* (în cartea sa „*Capitalul*”, în care el *descrie procesul de dezvoltare a producției capitaliste*) : «*Violența este moașa oricărei societăți vechi care poartă în pîntece o societate nouă. Violența însăși este o potență economică*”.

3. Citat din Bebel : „*Scopurile noastre*” (coloana I, p. 5) : „*Mersul acestei evoluții depinde de intensitatea (puterea) cu care cercurile participante înțeleg mișcarea ; depinde de rezistența pe care o întîmpină mișcarea din partea inamicilor ei. Un singur lucru este cert :*

cu cît mai înverșunată e rezistența, cu atît mai violentă e introducerea noii orînduiri. Problema nu se rezolvă în nici un caz stropind-o cu apă de roze". {Iată ce a citat Eulenburg din lucrarea lui Bebel „Scopurile noastre”. La p. 16, vezi pasajul subliniat 16 și, de asemenea, 15 ; vezi și pasajul subliniat de la p. 43.} Din nou „falsificat”, deoarece citatul este rupt de context.

După aceste teribile performanțe urmează absurdități puerile, incoerente, pe care el le trîncănește cu privire la „contactele” lui Bismarck cu „conducătorii social-democrației” (p. 51, coloana a II-a) ⁶²⁸.

In aceeași ședință :

După Stolberg vorbește Reichensperger. Se teme în special că legea prin care totul este supus poliției poate fi aplicată și altor partide indezirabile guvernului ; în plus, veșnicul orăcăit catolic. (Vezi pasajele subliniate de la p. 30—35.)

După Reichensperger vorbește von Helldorf-Bedra. Foarte naiv: „Domnilor, actuala lege are caracterul unei legi preventive în sensul cel mai eminent al cuvîntului ; ea nu vine cu nici un fel de sancțiuni penale, ci prevede numai interdicții polițienești și pedepse pentru încălcarea acestor interdicții extrem de precise” (p. 36, coloana I). {Ea promite doar poliției să interzică totul și nu pedepsește încălcarea nici unei alte legi, ci doar „încălcarea” ucuzului polițienesc. O manieră foarte abilă de a face de prisos legile penale.}

„Pericolul”, mărturisește d-l von Helldorf, rezidă în victoriile în alegeri ale social-democraților, pe care nici măcar instigarea la atentate nu le-a prejudiciat ! Pentru aceasta va trebui să-și primească pedeapsa. Aplicarea dreptului la vot universal într-un mod cu care guvernul nu e de acord ! (p. 36, coloana a II-a).

Individul îi dă totuși dreptate lui Reichensperger în sensul că „instanța căreia îi sînt adresate reclamațiile”, „comisia Bundesratului”, sînt prostii. „Este vorba, pur și simplu, de soluționarea unei probleme polițienești, iar acordarea de garanții juridice unei asemenea instanțe este categoric o greșeală” ; abuzul se combate prin „încrederea în înalții demnitari politici” (p. 37, coloanele I și a II-a). Cere „corectarea dreptului nostru de vot” (p. 38, coloana I).

Scris la sfîrșitul lunii
septembrie 1878
Tradus din limba germană

B. Unsprezece scrisori ale lui Marx
către terțe persoane, al căror conținut este redat
incomplet după surse secundare,

precum și un

anunț publicat de Engels în „Vorwärts“

și un

interviu acordat de Marx ziarului „Chicago Tribune“

Redarea conținutului unor scrisori ale lui Marx către Carl Hirsch

la Paris⁵²⁴

31 ianuarie 1875. K. Marx îi trimite lui Hirsch o scrisoare în le-
tură cu o lucrare, „Mizeria filozofiei”¹⁾, tipărită pe cheltuiala sa (în
1 500 de exemplare) de un oarecare domn Vogler, editor din Bruxel-
les. În această scrisoare el spune în continuare că Vernouillet, care
îi trimite corespondențe, este un om foarte inteligent ; în încheiere
il întreabă dacă e mult de când nu i-a mai văzut pe Freund și Mesa.
Ultima adresă a lui Freund, pe care o știa el, era : 53, route de Ver-
sailles (Auteuil).

10 decembrie 1875. Karl Marx, 41, Maitland Park Road, Londra
N.W., îi scrie lui Hirsch despre cartea sa „Le Capital”, vorbește de
Lachâtre aflat la Vevey (Elveția) și de Kaub.

16 februarie 1876. Karl Marx îl invită pe Hirsch să facă o vizită
bunului său prieten Lopatin, 25, rue Gay Lussac, și îl sfătuiește să
facă cunoștință cu acesta.

4 mai 1876. Karl Marx îl informează pe C. Hirsch că un oarecare
Henri Oriol, 177, rue St. Denis, funcționar la librăria lui Lachâtre, i-a
scris că ziarul „Rappel” l-a rugat să facă o recenzie la lucrarea „Le
Capital”, iar d-l Oriol îmi solicită, spune Marx, un articol despre
această lucrare, un fel de cheie care ar putea să servească drept
introducere. Totodată K. Marx cere vești despre Kaub.

23 septembrie 1876. K. Marx îi scrie lui Hirsch : Ieri m-am întors
de la Karlsbad⁵²⁵. La sosire am găsit o scrisoare de la Lavrov despre
cartea „Le Capital”, care a fost interzis în Franța, după cum a fost el
înștiințat de comisionarul său din Paris, Guyot de la Palais Royal²⁾.
Transmite salutări familiei Kaub.

¹⁾ K. Marx. „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4,
București, Editura politică, 1963, ed. a II-a, p. 65—179. — Nota trad.). — Nota red.

²⁾ Vezi volumul de față, p. 185. — Nota red.

10 aprilie 1877. K. Marx îl roagă pe Hirsch să-i dea informații despre afacerea Galliffet și despre madame de Beaumont ¹⁾. El adaugă că „Vorwärts” îl numește pe Galliffet „ticălos” ⁹⁸. Îl întreabă, de asemenea, cum s-a soldat scandalosul proces dintre „nerodul” de Louis Blanc și rusul Panaiev.

14 mai 1877. K. Marx scrie lui Hirsch o scrisoare în care vorbește despre gintă (?) Kaub. Acesta e ostil țarului, pe care îl numește „hingher de copii” ²⁾. Dar garda personală îl apără.

1 august 1877. K. Marx îi scrie lui Hirsch o scrisoare cu un conținut socialist în care apar numele Hőchberg, Engel[s?], Elisée Reclus, Arnould și sînt combătuți pastorii protestanți din Germania.

La 20 februarie 1878 Karl Marx îl informează pe Hirsch că Lissagaray i-a comunicat că un mare număr de partizani ai publicației lui F. Pyat, „La Commune”, lucrează din nou la reinstaurarea acestui arlechin, Thiers, care a pricinuit atîtea necazuri Comunei; în continuare el spune: Louis Blanc are cel puțin curajul să nu-i lingă cizmele lui Thiers, cum fac acești J. Favre, Simon etc...

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

2

Jules Guesde către Marx

(Extras)⁵²⁶

[Paris, sfîrșitul anului 1878
și începutul anului 1879]

[...] Căci tot ce exprimați dv. în scrisoare corespunde gîndurilor mele de acum și dintotdeauna.

Dacă sînt revoluționar, dacă, la fel ca și dv., cred în necesitatea violenței în scopul rezolvării problemei sociale în sens colectivist sau comunist, sînt totuși, asemenea dv., un dușman înverșunat al mișcărilor de tipul Cafiero, care — cu excepția, poate, a Rusiei —

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 52. — *Nota red.*

²⁾ Așa apare în documentele poliției. — *Nota red.*

nici în Franța, nici în Germania, nici în Italia nu au răspuns vreunei cerințe a situației [...]

Ca și dv. sint convins că, înainte de a te putea gândi la acțiune, trebuie să-ți crezi un partid, o armată conștientă cu ajutorul unei propagande pe cât de active, pe abit de consecvente.

Ca și dv. contest, în sfârșit, că simpla distrugere a orînduirii existente este suficientă pentru instaurarea a ceea ce vrem noi și cred chiar că va trebui ca o perioadă de timp mai mare sau mai mică impulsul, conducerea să vină de sus, de la cei care „știi mai mult”.

În aceste condiții, de cînd m-am înapoiat, m-am străduit să creez acest „partid muncitoresc independent și militant”, care, așa cum bine spuneți dv., este „de o covîrșitoare însemnătate”, date fiind evenimentele care se conturează [...]

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

3

Marx către Maksim Maksimovici Kovalevski

la Moscova

[Londra, aprilie 1879]

Lucrarea d-lui Kareev⁴⁸⁰ este excelentă. Atîta doar că nu-i împărtășesc în întregime concepția sa asupra fiziocraților. Să luăm teoria asupra capitalului, cu alte cuvinte teoria asupra orînduirii sociale moderne. Începînd cu Petty pînă departe la Hume, această teorie a fost dezvoltată numai pe fragmente, așa cum au cerut-o vremurile în care a trăit autorul. Quesnay a fost primul care a așezat economia politică pe baza ei reală, adică cea capitalistă, și foarte rare sint cazurile cînd el greșește în mod evident, considerîndu-l pe fermier proprietar funciar. D-l Kareev nu are deloc dreptate cînd spune că fiziocrații ar fi opus doar o singură ramură de producție a societății, și anume agricultura, alteia, adică industriei și comerțului, dar, ca și Smith, nu a mers niciodată pînă acolo încît să opună una alteia clasele sociale. Dacă d-l Kareev și-ar aminti de ideea de bază din introducerea la cunoscuta lucrare a lui Ricardo⁴⁸¹, în care acesta deosebește trei clase sociale (proprietari funciari, capitaliști și muncitori, prin a căror muncă se cultivă pămîntul), s-ar convinge că prima descoperire a celor trei clase în sfera economică și a le-

găturilor dintre ele nu se putea realiza decât în cadrul agriculturii, așa cum a făcut Quesnay. În plus, scriitorul trebuie să facă o distincție între cele spuse efectiv de un autor oarecare și ceea ce crede el că spune. Acest lucru este valabil chiar și pentru sistemele filozofice: astfel sînt două lucruri absolut distincte — ceea ce considera Spinoza drept piatra fundamentală a sistemului său și ceea ce o constituia în realitate. De aceea nu este de mirare că unii adepți ai lui Quesnay, ca Mercier de la Rivière, vedeau esența întregului sistem în parafernele⁴³² acestuia, în timp ce fiziocrații englezi, care scriau în 1798, au demonstrat pentru prima dată, pe baza teoriei lui Quesnay, în opoziție cu A. Smith, necesitatea înlăturării proprietății private în întregime.

Originalul în limba rusă
Tradus din limba rusă

4

Anunțul lui Friedrich Engels

la moartea soției sale

Anunț pe această cale pe prietenii mei din Germania că moartea mi-a răpit noaptea trecută pe soția mea, Lydia, născută Burns.

Londra, 12 septembrie 1878

Friedrich Engels

Publicat în „Vorwärts” nr. 110
din 18 septembrie 1878

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

Interviu luat întemeietorului socialismului modern

Correspondență specială a ziarului „Tribune”⁵²⁷

Londra, 18 decembrie [1878]

Într-o mică vilă din Haverstock Hill, în partea de nord-vest a Londrei, locuiește Karl Marx, întemeietorul socialismului modern. În 1844 a fost expulzat din patria sa, Germania, din cauza teoriilor revoluționare pe care le propaga. În 1848 s-a reîntors în patrie, dar

cîteva luni mai tîrziu a fost din nou expulzat. După aceasta s-a stabilit la Paris, de unde în 1849 a fost, de asemenea, expulzat din cauza teoriilor sale politice. De atunci Londra a devenit cartierul său general. Convingerile sale i-au creat încă de la început greutate. Judecînd după căminul său, ele nu i-au asigurat prea multă bunăstare. În toți acești ani Marx și-a prezentat perseverent concepțiile cu o ardoare care rezidă, fără îndoială, în încrederea sa fermă în justetea lor. Oricît de pornit ar fi cineva împotriva răspîndirii acestor idei, nu și-ar putea reprima totuși un anumit sentiment de respect față de abnegația acestui om, azi venerabil.

L-am vizitat pe dr. Marx de două sau de trei ori și l-am întilnit de fiecare dată în biblioteca sa, unde stătea cu o carte într-o mîină și o țigară în cealaltă. Trebuie să aibă peste șaptezeci de ani. E bine făcut, cu umeri largi și o ținută zveltă. Are un cap de intelectual și aerul evreului cult. Părul și barba sînt lungi și cărunte, ochii de un negru sclipitor sînt adumbriți de sprîncene stufoase. Față de persoane necunoscute este extrem de prudent, dar în genere îi primește pe străini. Nemțoaica ¹⁾ cu înfățișare impunătoare care întîmpină vizitatorii are însă instrucțiuni ca pe cei veniți din patrie să-i primească numai dacă pot să prezinte o scrisoare de recomandare. Dar, odată intrat în bibliotecă, după ce Marx își pune monoculul pentru a-și lua, ca să zicem așa, o atitudine intelectuală, toată reținerea lui pierе. Atunci el desfășoară în fața vizitatorului interesat toată erudiția lui în materie de oameni și lucruri din întreaga lume. În conversație nu este unilateral, ci atacă tot atîtea domenii ca și volumele din biblioteca sa. În majoritatea cazurilor poți judeca pe cineva după cărțile pe care le citește. Cititorul își poate face singur o impresie dacă îi spun ce am prins dintr-o privire fugară : Shakespeare, Dickens, Thackeray, Molière, Racine, Montaigne, Bacon, Goethe, Voltaire, Paine ; cărți albastre engleze, americane, franceze ; lucrări politice și filozofice în limbile : rusă, germană, spaniolă, italiană etc. etc.

În discuțiile noastre, Marx m-a uimit prin cunoașterea temeinică a problemelor americane din ultimii douăzeci de ani. Uluitoarea precizie a criticii sale la adresa legislației noastre naționale și de stat mi-a creat impresia că el își obține informațiile din surse confidentiale ²⁾. Dar această cunoaștere nu se limitează la America, ci cuprinde întreaga Europă.

Cînd vorbește despre tema sa preferată, socialismul, nu se pierde în tiradele melodramatice care i se atribuie în general. El zăbovește apoi asupra planurilor sale utopice în vederea „eliberării omenirii”

¹⁾ Helene Demuth. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 264, 310, 322 și 356. — *Nota red.*

cu o seriozitate și o fervoare care dovedesc că este ferm convins de realizarea teoriilor sale dacă nu în secolul acesta, atunci cel târziu în secolul viitor.

În America dr. Karl Marx s-a făcut cunoscut, pare-se, mai ales, ca autor al „Capitalului” și ca fondator al Internaționalei sau cel puțin ca exponentul ei cel mai de seamă. Interviuul de față va arăta ce are el de spus despre această societate în forma ei actuală. Urmează aici mai întâi câteva extrase din statutul tipărit în 1871 din însărcinarea Consiliului General, din care se poate forma o părere nepărtinitoare asupra scopului și țelului Internaționalei ⁵²⁸.

În timpul vizitei mele i-am atras doctorului Marx atenția asupra faptului că, în raportul său oficial din 1877, J.C. Bancroft Davis face cunoscut un program care mie mi s-a părut a fi cea mai clară prezentare succintă de până acum a țelurilor socialismului. El a răspuns că programul a fost preluat din raportul cu privire la congresul socialist de la Gotha din mai 1875 ⁵²⁹. Traducerea însă este plină de greșeli. Dr. Marx s-a oferit să o corecteze, iar eu o prezint mai jos în forma dictată de el ⁵³⁰ :

1. Dreptul de vot general, egal, direct cu exercitarea secretă și obligatorie a votului pentru toți cetățenii începînd de la vîrsta de 20 de ani, la toate alegerile și scrutinurile la nivel de stat sau de district. Ziua alegerilor sau ziua votării trebuie să fie o duminică ori o zi de sărbătoare.

2. Legislație elaborată cu contribuția directă a poporului. Hotărîrile în legătură cu pacea sau războiul să fie luate prin consultarea poporului.

3. Serviciul militar general. Armată a poporului în locul armatei regulate.

4. Abrogarea tuturor legilor excepționale, în speță legile cu privire la presă, adunări și întruniri ; în genere toate legile care îngădesc libertatea de expresie, gîndire și cercetare.

5. Jurisdicție cu contribuția poporului. Asistență juridică gratuită.

6. Învățămînt public general și egal pe spezele statului. Învățămînt general obligatoriu. Învățămînt gratuit în toate instituțiile de învățămînt.

7. Drepturi și libertăți politice cît mai largi în sensul revendicărilor de mai sus.

8. Un singur impozit progresiv pe venituri pentru stat și comunitate, în locul tuturor impozitelor existente, în special al celor indirecte care apasă poporul.

9. Dreptul nelimitat de asociere.

10. O zi de muncă normală corespunzătoare cerințelor societății. Interzicerea muncii de duminică.

11. Interzicerea muncii copiilor și a tuturor muncilor care periclitează sănătatea și moralitatea femeilor.

12. Legi de protecție a vieții și sănătății muncitorilor. Control sanitar în locuințele muncitorilor. Supravegherea minelor, a industriei de fabrică, în ateliere și la domiciliu de către funcționari aleși de muncitori.

O lege eficientă a responsabilității.

13. Reglementarea muncii în închisori.

În raportul lui Bancroft Davis mai apare un al doisprezecelea articol, cel mai important dintre toate, și anume :

„Înființarea de cooperative de producție socialiste cu sprijinul statului și sub controlul democratic al poporului muncitor”⁵³¹.

L-am întrebat pe doctor de ce a omis acest articol și mi-a răspuns :

Marx : „În timpul întrunirii de la Gotha din 1875 s-a produs o sciziune în cadrul social-democrației. O aripă era formată din adepții lui Lassalle ; cealaltă din cei care recunoscuseră în genere programul Internaționalei și care au primit numele de partidul eisenachienilor. Cel de-al doisprezecelea articol citat nu a fost preluat în programul propriu-zis, ci plasat în preambul ca o concesie făcută lassalleenilor. După aceea nu s-a mai discutat niciodată despre aceasta. D-l Davis nu spune nimic de faptul că articolul acesta a fost introdus în program ca un compromis lipsit de importanță, ci, dimpotrivă, îl scoate în evidență cu toată seriozitatea ca unul dintre principiile fundamentale ale programului”.

Intrebare : „Socialiștii însă consideră, în general, trecerea mijloacelor de muncă în proprietate comună, socială ca fiind scopul cel mai înalt al mișcării ?”

Marx : „Desigur, noi spunem că acesta va fi rezultatul mișcării. Totuși aceasta va fi o problemă de timp, de educare și formare a celor mai înalte forme sociale”.

Intrebare : „Programul acesta este, probabil, valabil numai pentru Germania și pentru una sau două alte țări ?”

Marx : „Dacă dv. trageți concluzii numai din acest unic program, înseamnă că tăgăduiți activitatea mișcării. Majoritatea punctelor din acest program nu au nici o însemnătate în afara granițelor Germaniei. Spania, Rusia, Anglia și America au programe proprii adecvate dificultăților lor specifice de moment. Singura lor asemănare constă în scopul final comun”.

Intrebare : „Și aceasta este dominația muncitorilor ?”

Marx : „Aceasta este eliberarea muncii”.

Intrebare : „Oare mișcarea americană va fi luată în serios de socialiștii din Europa ?”

Marx : „Da. Ea este rezultatul firesc al dezvoltării acestei țări. S-a spus că mișcarea muncitorească ar fi importată de străini. Când, cu cincizeci de ani în urmă, mișcarea muncitorească din Anglia a devenit incomodă, s-a spus același lucru. Iar aceasta s-a întâmplat cu mult înainte de a fi vorba de socialism ! În America mișcarea muncitorească a căpătat o importanță mai mare abia din 1857. Atunci au luat avînt sindicatele locale, apoi au fost create sindicatele centrale pe diverse profesii și după aceea a apărut Uniunea națională a muncitorilor. Acest progres cronologic arată că în America socialismul a apărut fără sprijin din afară și numai datorită concentrării capitaliste, ca și relațiilor modificate dintre muncitori și întreprinzători”.

Intrebare : „Ce a obținut pînă acum socialismul ?”

Marx : „Două lucruri : socialiștii au dovedit că lupta generală dintre muncă și capital are loc pretutindeni, pe scurt, au dovedit caracterul ei cosmopolit. De aceea ei au căutat ca între muncitorii din diferite țări să se ajungă la o înțelegere. Acest lucru a devenit cu atît mai necesar cu cît capitaliștii au devenit tot mai cosmopoliți, angajînd nu numai în America, ci și în Anglia, Franța și Germania forță de muncă străină și folosind-o împotriva muncitorilor autohtoni. Imediat au apărut legături internaționale între muncitorii din diferite țări : s-a văzut că socialismul nu era numai o problemă locală, ci una internațională, care trebuia rezolvată prin acțiunea internațională a muncitorilor. Clasele muncitoare au intrat spontan în mișcare fără să știe încotro le va duce mișcarea. Socialiștii nu au inventat mișcarea, ei însă le explică muncitorilor caracterul și scopurile ei”.

Intrebare : „Aceasta nu înseamnă oare răsturnarea orînduirii sociale dominante ?”

Marx : „În acest sistem capitalul și țara sînt în stăpînirea întreprinzătorilor, în timp ce muncitorii nu au decît forța lor de muncă, pe care trebuie să o vîndă ca pe o marfă. Noi afirmăm că acest sistem nu este decît o fază istorică, care va dispărea și va face loc unei orînduirii sociale superioare. Pretutindeni constatăm o împărțire a societății [în clase]. Antagonismul dintre aceste două clase merge mină în mină cu dezvoltarea resurselor industriale din țările civilizate. Din punct de vedere socialist, mijloacele pentru transformarea revoluționară a actualei faze istorice există de pe acum. În multe țări sindicatele s-au transformat în organizații politice. În America este absolut evidentă necesitatea unui partid muncitoresc independent. Muncitorii nu mai pot avea încredere în politicieni. Speculanții și clicile au pus stăpînire pe corpul legislativ și politica a devenit o afacere. Din acest punct de vedere, America nu este un

caz unic, numai că acolo poporul este mai hotărît decît în Europa. În America totul se maturizează mai repede, nu se vorbește pe ocolite, ci se spune lucrurilor pe nume”.

Intrebare : „Cum explicați dv. creșterea rapidă a partidului socialist în Germania ?”

Marx : „Actualul partid socialist a fost creat tîrziu. Socialiștii germani nu s-au ocupat de sistemele utopice, care în Franța și Anglia au avut oarecare însemnătate. Germanii sînt înclinați mai mult decît alte popoare spre teoretizare și au tras concluzii practice din experiența acumulată (de alții). Nu uitați că, spre deosebire de alte țări, în Germania capitalismul modern este ceva complet nou. El pune la ordinea zilei probleme care în Franța și Anglia aproape că fuseseră uitate. Noile forțe politice cărora li s-au supus popoarele acelor țări s-au pomenit în Germania în fața unei clase muncitoare care era deja pătrunsă de teoriile socialiste. Așa se explică cum au putut muncitorii, aproape chiar odată cu introducerea sistemului industrial modern, să-și creeze un partid politic independent¹⁾. Ei își aveau propriii lor reprezentanți în parlament. Un partid de opoziție împotriva politicii guvernului nu a existat, rolul acesta revenindu-i partidului muncitoresc. Ar dura prea mult dacă am încerca să descriem acum istoria partidului. Pot să spun însă un lucru : burghezia germană ar fi trebuit să ducă de mult această politică de opoziție față de guvern dacă, spre deosebire de burghezia americană și engleză, nu ar fi alcătuită din cei mai mari lași”.

Intrebare : „Cîți lassalleeni se află în rîndurile Internaționalei ?”

Marx : „Lassalleenii nu sînt constituiți ca partid. Există, firește, oțiva adepți printre noi, dar numai un număr mic. Lassalle a aplicat încă înainte principiile noastre generale. Punînd bazele mișcării sale, după reacțiunea ce a urmat anului 1848, el își închipuia că cel mai bun mijloc de înviorare a mișcării muncitorești l-ar constitui cooperativele de producție muncitorești. Cu ajutorul lor el voia să-i îndemne pe muncitori la activitate. El le considera un simplu mijloc de a atinge scopul real al mișcării. Am scrisori de la el în acest sens”.

Intrebare : „Așadar, aceasta reprezintă într-o oarecare măsură panaceul său ?”

Marx : „Exact. El s-a întîlnit cu Bismarck și i-a vorbit de aceste intenții. Bismarck a încurajat strădaniile de atunci ale lui Lassalle în toate modurile posibile”.

Intrebare : „Ce urmărea prin aceasta Bismarck ?”

Marx : „El voia să se folosească de clasa muncitoare împotriva burgheziei, care făcuse revoluția din 1848”.

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 452—453. — Nota red.

Intrebare : „Se spune că dv. sînteți conducătorul și îndrumătorul mișcării socialiste și că din casa dv. pornesc toate firele care duc la organizații, revoluții etc. Este exact ?”

Marx : „Știu. Este ceva extrem de stupid, dar și nostim. Cu două luni înainte de atentatul lui Hödel³⁹², Bismarck reclama în «*Nord-deutsche [Allgemeine] Zeitung*» că eu aș întreține legături cu generalul iezuit Beckx³⁵⁸ și că noi am fi răspunzători pentru faptul că Bismarck nu o poate scoate la capăt în nici un fel cu mișcarea socialistă”.

Intrebare : „Dar «Societatea internațională» a dv. de la Londra conduce totuși mișcarea ?”

Marx : „Internaționala a avut avantajele ei, dar s-a perimat și nu mai există. Ea a existat și a condus mișcarea. Creșterea mișcării socialiste din ultimii ani au făcut-o de prisos. În unele țări au fost fondate ziare, între care există schimburi reciproce. Este singura legătură pe care o întrețin partidele din diferite țări. Internaționala a fost creată în primul rînd pentru a-i strînge laolaltă pe muncitori și a le arăta că este bine să se creeze o organizație care să cuprindă diferitele lor naționalități. Interesele partidelor din diferitele țări nu coincid. Spectrul conducătorilor internaționali, care își au sediul la Londra, este o pură născocire. Este adevărat că atunci cînd a fost întemeiată organizația Internaționalei am dat instrucțiuni organizațiilor muncitorești din străinătate. Astfel, am fost nevoiți să excludem citeva secții din New York, printre care și cea în fruntea căreia se afla d-na Woodhull. Aceasta s-a întîmplat prin 1871. Există mai mulți oameni politici americani care grozav ar vrea să facă afaceri pe spina mișcării. Nu vreau să dau nici un nume, socialiștii americani îi cunosc foarte bine”.

Intrebare : „D-le dr. Marx, dv. și adepților dv. vi s-au atribuit tot felul de discursuri incendiare împotriva religiei. Ați fi, desigur, bucuros să vedeți stîrpit din rădăcină întregul sistem ?”

Marx : „Noi știm că măsurile violente împotriva religiei constituie o absurditate. Potrivit concepției noastre, religia va dispărea pe măsură ce se consolidează socialismul. Dezvoltarea socială trebuie să contribuie la dispariția ei, un rol important revenind educației”.

Intrebare : „Pastorul Joseph Cook din Boston a afirmat nu demult într-o prelegere : Karl Marx ar fi spus că în Statele Unite și Marea Britanie, poate și în Franța, ar fi posibilă o reformă a muncii fără o revoluție sîngeroasă, dar că în Germania și Rusia, precum și în Italia și Austria trebuie neapărat să se verse sînge în acest scop”.

Marx : „Am auzit de d-l Cook. Este foarte prost informat în privința socialismului. Nu trebuie să fii socialist ca să prevezi că în Rusia, Germania, Austria și poate și în Italia, dacă italienii continuă

să meargă pe actualul drum, se va ajunge la revoluții singeroase. Evenimentele revoluției franceze s-ar mai putea repeta în aceste țări. Lucrul acesta este clar pentru oricare cunoscător al conjuncturilor politice. Dar aceste revoluții vor fi opera majorității. Revoluțiile nu sînt făcute de un singur partid, ci de întreaga națiune”.

Întrebare : „Pastorul amintit a citat un extras dintr-o scrisoare adresată de dv. în 1871 comunarșilor din Paris și în care se spune : «Acum sîntem cel mult 3 000 000. Dar în 20 de ani vom fi 50 000 000 sau poate 100 000 000. Atunci lumea va fi a noastră, atunci nu numai Parisul, Lyonul și Marsilia se vor ridica împotriva odiosului capital, ci și Berlinul, Münchenul, Dresda, Londra, Liverpoolul, Manchesterul, Bruxellesul, St. Petersburgul și New Yorkul — într-un cuvînt întreaga lume. Iar în fața acestei noi revoluții fără precedent în istorie, trecutul va dispărea ca un coșmar îngrozitor : incendiul provocat de popor în sute de locuri concomitent va șterge chiar și amintirea trecutului». Recunoașteți, d-le doctor, că ați scris acest fragment ?”

Marx : „Nici un cuvînt. Eu nu scriu niciodată asemenea absurdități melodramatice. Eu reflectez mult la ceea ce scriu. Scrisoarea aceasta a apărut la data respectivă în «*Figaro*» sub semnătura mea. Scrisori de felul acesta apăreau pe atunci cu sutele. Am scris redacției ziarului «*Times*» din Londra, declarînd că toate sînt falsuri ¹⁾. Dacă aș fi vrut însă să dezmint tot ce s-a spus și s-a scris despre mine, ar fi trebuit să dau de lucru la douăzeci de secretari”.

Întrebare : „Ați scris însă în favoarea Comunei din Paris ?”

Marx : „Sigur că am scris, avînd în vedere ce a apărut în legătură cu ea în articolele de fond : Totuși corespondențele de la Paris din presa engleză contestă în suficientă măsură afirmațiile articolelor de fond cu privire la jafuri etc. Comuna a făcut doar vreo 60 de victime. Mareșalul Mac-Mahon și armata sa de măcelari au ucis peste 60 000 de oameni. Niciodată o mișcare nu a fost atît de defăimată cum a fost Comuna”.

Întrebare : „Socialiștii consideră că asasinatul și vărsările de sînge sînt necesare pentru realizarea principiilor lor ?”

Marx : „Nici o singură mișcare de amploare nu s-a produs fără vărsare de sînge. Statele Unite din America de Nord și-au cîștigat independența prin vărsare de sînge, Napoleon a cucerit Franța prin evenimente singeroase și a fost înfrînt în același mod. Italia, Anglia, Germania, ca și oricare altă țară oferă noi exemple de același gen. Cît despre crimă, după cum se știe, nu este o noutate. Orsini a încercat să-l suprimă pe Napoleon, dar regii au ucis mai mulți oameni

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 309—317. — Nota trad.

decît oricare alții. Iezuiții au ucis, dar au ucis și puritanii conduși de Cromwell. Toate acestea s-au întîmplat înainte de a se fi auzit de socialiști. Astăzi însă pentru orice tentativă de atentat împotriva regilor sau a oamenilor de stat sînt făcuți răspunzători socialiștii. Moartea împăratului german ¹⁾ ar fi fost deosebit de regretată de socialiști mai ales acum : în locul în care se află, el este foarte folositor, iar Bismarck a făcut pentru mișcarea noastră mai mult decît oricare alt om de stat prin tendința lui de a împinge lucrurile la extrem ²⁾).

Intrebare : „Ce părere aveți despre Bismarck ?”

Marx : „Înainte de căderea sa, Napoleon era considerat un geniu, după aceea — un nebun. Cu Bismarck va fi la fel. Sub pretextul unificării Germaniei a început să instituie despotismul. Unde vrea să ajungă e limpede pentru oricine. Ultima lui acțiune este doar o lovitură de stat camuflată, care însă va eșua. Socialiștii germani și francezi au protestat împotriva războiului din 1870 ca fiind un război pur dinastic. În manifestele lor ei au prezis poporului german că, dacă va admite ca pretinsul război de apărare să se transforme într-un război de cotropire, va fi pedepsit cu instaurarea unui despotism militar și cu împilarea brutală a maselor muncitoare. Partidul social-democrat din Germania a organizat atunci întruniri și a publicat manifeste în care se pronunța pentru o pace onorabilă cu Franța. Imediat guvernul prusian l-a pus sub urmărire și mulți dintre conducătorii lui au fost întemnițați. Cu toate acestea deputații lui, și chiar el însuși, au îndrăznit să protesteze foarte vehement în Reichstagul german împotriva anexării prin forță a provinciilor franceze. Bismarck însă și-a impus prin forță politica sa, și oamenii vorbeau despre genialul Bismarck. Războiul se apropia de sfîrșit, și cînd nu a mai putut face noi cuceriri, ci a trebuit să vină cu idei originale, Bismarck a dat chix într-un mod lamentabil ³⁾). Poporul și-a pierdut încrederea în el, iar popularitatea lui s-a sfîrșit. El are nevoie de bani, statul are și el nevoie de bani. Cu ajutorul unei pseudoconstituții el a impus poporului impozite în vederea planurilor sale militare și de unificare, pînă cînd n-a mai mers nici aceasta și acum încearcă același lucru fără a mai recurge la vreo constituție. Pentru a putea stoarce mai departe, cum vrea el, a evocat fantoma socialismului și face tot ce îi stă în putință ca să provoace o revoltă populară”.

¹⁾ Wilhelm I. — *Nota red.*

²⁾ Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 583. — *Nota trad.*

³⁾ Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 447 și 454—455. — *Nota trad.*

Intrebare : „Primiți cu regularitate rapoarte din Berlin ?”

Marx : „Da, sînt foarte bine informat de cître prietenii mei. Berlinul este extrem de liniștit, iar Bismarck e dezamăgit. El a expulzat 48 de oameni din conducere, printre care deputații Hasselmann și Fritzsche, precum și Rackow, Baumann și Auer de la «*Freie Presse*» ¹⁾ ⁵³². Oamenii aceștia i-au sfătuit pe muncitorii berlinezi să-și păstreze calmul, iar Bismarck știa asta. El mai știa, de asemenea, că în Berlin 75 000 de oameni sînt amenințați cu înfometarea. El a mizat plin de încredere pe faptul că prin îndepărtarea conducătorilor, se va ajunge la scandaluri, care-i vor oferi prilejul unui măcel ²⁾. Atunci se va înfuria pe întregul imperiu german și va da frîu liber politicii sale preferate «prin fier și sînge», iar încasarea impozitelor nu ar mai cunoaște opreliști. Pînă în prezent tulburările n-au izbucnit, iar Bismarck a trebuit să constate, spre stupoarea sa, că s-a compromis în fața tuturor oamenilor de stat”.

H.

Tradus din limba germană

¹⁾ „*Berliner Freie Presse*”. — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 314—315. — *Nota red.*

C. Nouă scrisori

ale lui Jenny Marx, Eleanor Marx și Jenny Longuet

Eleanor Marx către Carl Hirsch

la Paris

41, Maitland Park Road
Londra
25 octombrie 1875

Stimate domn Hirsch,

Vă trimit alăturat un scurt articol critic scris de mama mea despre un actor englez, d-l Irving. Mama ar dori să-l publicați în „Frankfurter Zeitung”, dacă vă este posibil ¹⁾.

Dacă tata ar fi avut timp, ar fi scris el însuși un articol despre d-l Irving, care pe noi ne interesează foarte mult (deși nu-l cunoaștem personal), mai întâi pentru că este un talent deosebit, iar apoi pentru că, dînd curs unor intrigi josnice, întreaga presă engleză s-a năpus-tit asupra lui și a dezlănțuit o adevărată cabală împotriva lui. Dacă ați reuși să publicați articolul mamei în „Frankfurter Zeitung”, ne-ați face o deosebită bucurie.

Aș vrea să vă întreb, de asemenea, în numele unei prietene, o doamnă din Rusia, dacă credeți că e posibil să publicați un articol despre d-l Irving în „Le Journal des Débats” sau chiar în „Temps” sau în „Siècle”.

Îmi cer mii de scuze pentru că vă inoportunez, dar dv. aveți atît de multe cunoștințe în presa franceză și germană și atît de multă influență, încît nu ne puteam adresa altcuiva mai potrivit decît dv. Sper că mă veți scuza și nu veți fi prea supărat pe mine.

Tata vă mulțumește foarte mult pentru ziarele pe care ați avut amabilitatea să i le trimiteți. De asemenea, atît el, cît și noi toți ceilalți îi transmitem calde salutări prietenului nostru Kaub. Mama vă mulțumește anticipat, iar eu rămîn

a dv.
Eleanor Marx

¹⁾ Vezi scrisoarea lui Marx către Jenny Longuet din 7 decembrie 1881 (vezi K. Marx și F. Engels. Werke, Dietz Verlag, Berlin, 1967, Bd. 35, S. 241—242). — Nota red.

Mama mă roagă să vă spun că nu ține să-i *apară* numele în „Frankfurter Zeitung”, dar dacă vreți să spuneți cine a scris articolul, puteți s-o faceți „între prieteni”.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
„Bulletin of The Society for the
Study of Labour History” nr. 8, 1964

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

2

Jenny Marx către Johann Philipp Becker

la Geneva

[Londra, între 16
și 20 august 1876]

Dragul, stimatul meu prieten,

Mă faceți într-adevăr să intru în pământ de rușine și este destul să mă uit doar la data primei dv. scrisori, plină de amabilitate, sau chiar la cea următoare ca să-mi pun cenușă în cap. *Vin* la dv. cu un sincer pater peccavi ¹⁾. Am vrut să vă scriu de îndată ce am primit prima dv. scrisoare, dar a intervenit ceva și am amînat, iar amînarea înseamnă moarte sigură pentru corespondență. Odată ce începi să amîni, ziua ajunge săptămîină, săptămîina lună, și cît de rapid se rotunjesc lunile într-un an ²⁾, asta o știu cel mai bine zeii și noi, vîrstnicii. Cu cît îmbătrînești mai mult și vremurile sînt mai grele, cu atît ele trec mai repede și cu atît mai iute zboară orele. Cel puțin așa mi se pare mie. Și totuși, și bătrînețea are ceva al ei. Este însă îngrozitor de trist să nu mai fii tînăr și proaspăt și „bun” ; asta simți mai ales cînd, bătrîneții, i se mai adaugă și boala. Acesta a fost în ultimul timp și cazul meu și totodată cea mai plauzibilă justificare pentru întîrzierea cu care m-am achitat de obligațiile de corespondență față de un prieten vechi și atît de devotat. De luni de zile sufăr atît de mult din cauza durerilor de cap etc. etc., încît adesea eram com-

¹⁾ — tată, am păcătuit. — *Nota trad.*

²⁾ Joc de cuvinte pe baza cuvintelor : „Monat” — lună calendaristică și „Mond” — luna de pe cer. — *Nota trad.*

plet amețită și buimacă, nici să scriu n-aș fi putut. După trei săptămîni de ședere la Brighton m-am mai pus puțin pe picioare. Soțul meu împreună cu fiica mai mică ¹⁾ au plecat vinerea trecută ²⁾ la Karlsbad ³⁾, din păcate amîndoi din considerente de sănătate sau, mai bine zis, de boală. Această călătorie extrem de costisitoare face ca toate celelalte excursii și vizite la prietenii devotați din apropiere sau depărtare să devină imposibile și, oricît și-ar fi dorit soțul meu să mai poată saluta odată masivul Montblanc și pe bătrînul Becker, se vede însă nevoit să se limiteze foarte strict la tratamentul său și să evite orice alte călătorii suplimentare. Nici eu nu-mi pot face bagajul anul acesta și mă perpelesc aici într-o arșiță infernală. Ieri am primit o scrisoare din Karlsbad. După multe tribulații au ajuns în cele din urmă la clinica pentru boli de ficat. La Nürnberg au umblat ore în șir de colo-colo în căutarea unui loc unde să poposească. N-au putut găsi nici măcar o speluncă. Era un congres al brutarilor, și din toate direcțiile se revărsau spre Nürnberg ⁴⁾ trîmbițași și trompetiști ai muzicii viitorului ⁴⁰, Siegfriezi, Walkirii și eroi din „Amurgul zeilor” ⁵⁾, astfel că ei au trebuit să părăsească din nou orașul, renunțînd la atracțiile lui. După aceea au luat din greșeală alt tren și abia după o serie de peregrinări de-a dreptul Don Quijotiste, care au durat 28 de ore, au ajuns în țara izvoarelor gazoase.

Toate veștile de la dv. m-au interesat foarte mult, și dacă astăzi nu răspund detaliat la acestea, trebuie să puneți totul pe seama acestei arșițe barbare; ea va trebui să fie acum țapul ispășitor pentru multe. Nu vă pot spune cît regret că nu v-am procurat pînă acum nici un material ⁶⁾. Cu îputernicitul nu este, pare-se, nimic de făcut. I-am scris de nenumărate ori. Nu de mult soțul meu a primit o scrisoare de la Borkheim, din care reiese că îi merge ceva mai bine. Eu cred că cel mai bine și mai sigur ar fi să vă adresați lui personal. El știe mai bine unde se află materialele și poate da dispoziție ca cele solicitate să vă fie căutate și trimise. În ce privește celelalte cărți, hîrtii etc. pe care doriți să le aveți, mă voi adresa vechiului nostru prieten Lessner. Nici Engels, nici soțul meu nu mai au nici o legătură cu vechea asociație a muncitorilor ⁴²⁵, care a decăzut rău de tot și s-a transformat într-o adevărată *asociație de imbecili*.

¹⁾ Eleanor Marx. — *Nota red.*

²⁾ 11 august. — *Nota red.*

³⁾ Denumirea actuală: Karlovy Vary. — *Nota red.*

⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 24—25. — *Nota red.*

⁵⁾ Siegfried și Walkirie — eroii operelor cu același nume ale lui R. Wagner; „Amurgul zeilor”, operă de R. Wagner. — *Nota trad.*

⁶⁾ Vezi volumul de față, p. 394. — *Nota red.*

Până acum Lessner a îndrumat-o cu iscusință, dar acum s-a săturat și el. Vă poate fi însă de mult folos, și apoi el este un om de treabă și de nădejde, care în chestiunile politice s-a manifestat întotdeauna ferm și cinstit. Face parte din vechea gardă „qui meurt mais ne se rend pas” !¹⁾ Întrucît săptămîna viitoare voi face o vizită prietenului nostru Engels la Ramsgate²⁾, vreau ca pînă atunci, pe cît se poate, să aranjez totul cu Lessner. Sînt convinsă că cel mai bun lucru ar fi să discutați direct cu Borkheim. Adresa lui este :

S. Borkheim, Anglia,
Denmark Place,
Hastings.

Și acum, scumpul meu prieten, pentru astăzi, la revedere ! Să sperăm că anul viitor pe vremea asta vom fi cu toții „dincolo”, adică în „scumpa patrie”³⁾, pentru a ne revedea odată toți vechii prieteni. Odată ajunși acolo, primul drum îl vom face drept la tata Becker. Primiți salutări cordiale din partea vechii dv. prietene,

Jenny Marx

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

3

Eleanor Marx către Carl Hirsch

la Paris

41, Maitland Park Road,
[Londra], N.W.
25 noiembrie 1876

Stimate domn,

Încerc de citeva săptămîni să vă scriu — ba chiar am început de mai multe ori o scrisoare, dar întotdeauna s-a ivit ceva care m-a împiedicat să o și termin.

În momentul de față am în mod special extrem de puțin timp, deoarece sînt foarte ocupată cu alegerile pentru „School-Board”⁴⁾.

¹⁾ — „care moare, dar nu se predă”. — *Nota trad.* (Cuvinte atribuite generalului francez Cambroune în timpul bătăliei de la Waterloo (18 iunie 1815). — *Nota red.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 27. — *Nota red.*

³⁾ Cuvinte din poezia lui Max Schnekkenburg „Straja la Rin”. — *Nota red.*

⁴⁾ — „Comitetul școlar”. — *Nota trad.*

Acest comitet, însărcinat cu conducerea școlilor laice și a învățămîntului obligatoriu, are un rol destul de important, lui revenindu-i mai ales lupta împotriva așa-numitului „Church-Party”¹⁾, care încearcă să desființeze complet obligativitatea învățămîntului. Eu mă agit în favoarea candidaturii unei doamne, a doamnei Westlake, care, deși în fond este o mic-burgheză, ca mai toate englezoaicele, este cel puțin o liber-cugetătoare și în orice caz se prezintă mai bine decît bărbații care își pun candidatura. Eu merg din casă din casă pentru a strînge voturi și nu vă puteți închipui ce lucruri nostime mi-a fost dat să văd și să aud. Într-una din case mi s-a cerut să se predea „în special religia”, în alta mi s-a spus că „instruirea este blestemul țării, educația ne va duce de rîpă” etc. etc. Într-un cuvînt, este amuzant, dar totodată, este și trist cînd vii la un muncitor, iar el îți spune că ar vrea mai întîi „să se sfătuiască cu patronul”.

Noi primim zilnic „*Révolution*”. Ce spuneți de asta ? Se va putea menține multă vreme ? Mă îndoiesc. Spuneți-ne care e părerea dv. în această chestiune.

Săptămîna viitoare vă va vizita d-l Kistemaeckers. Este editorul cărții lui Lissagaray, un om deosebit de onest și respectabil. Pleacă la Paris pentru a interveni în sprijinul difuzării cărții la Paris și ar trebui să nu se pomenească de vizita lui pentru a nu atrage atenția poliției.

Tata (care de cîteva săptămîni suferă de o răceală puternică și o bronșită) este foarte iritat că nu primește nici o veste din Paris. După cum știți, el a trimis la Paris o ladă cu fascicule pentru a primi în schimb exemplarele broșate ale cărții²⁾ — și nu numai că nu a primit nimic, dar nici măcar nu are vreo veste. Dacă cumva aflați ceva în această privință, vă rog, stimate domn, să-i dați de știre.

Văd că în curînd voi umple toată coala. Așadar, pentru astăzi vă spun rămîneți cu bine. În ultima mea scrisoare v-am scris cît de bine îmi stă cu Iornionul — pe zi ce trece sînt tot mai încîntată de el.

Multe salutări de la toți cei de aici lui Kaub, precum și dv. personal.

Rămîn a dv. devotată,
Eleanor Marx

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
„Bulletin of the Society for the
Study of Labour History”
nr. 8, 1964

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹⁾ — „partid clerical”. — *Nota trad.*

²⁾ Ediția franceză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

4

Jenny Marx către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Londra, 20 sau 21 ianuarie 1877]
41, Maitland Park Road, Haverstock Hill

Scumpul meu prieten,

De multă, foarte multă vreme nu ți-am mai dat nici un semn de viață, nu ți-am mai amintit în nici un fel de existența mea ; am păstrat tăcere chiar și când soarta ți-a dat din nou o lovitură îngrozitoare și când erai îndreptățit să aștepti cuvinte de simpatie din partea prietenilor d-tale⁵³³. Crede-mă, dacă am tăcut, nu am făcut-o pentru că nu participam la durerea d-tale ; nu am scris pentru că pur și simplu mi s-a oprit inima-n loc aflînd vestea morții și nu am vrut să tulbur marea suferință cu toate obișnuitele cuvinte de compasiune și consolare. Știu prea bine cît este de greu și cît de mult durează pînă îți recapăți echilibrul după asemenea pierderi ; apoi întotdeauna ne vine în ajutor însăși viața cu micile ei bucurii și marile ei griji, cu toate micile ei șicane de fiecare zi și măruntele sîcîieli, astfel că durerea mai mare este înăbușită de micile necazuri din fiecare ceas și, pe nesimțite, copleșitoarea suferință se mai atenuează ; nu spun că rana s-ar vindeca vreodată complet, mai ales într-o inimă de mamă, dar încet, încet, sufletul își recapătă sensibilitatea și chiar o nouă sensibilitate pentru o nouă suferință și o nouă bucurie, și astfel trăiești mai departe cu inima plină de răni și totuși mereu plină de speranțe, pînă ce, în cele din urmă, se oprește în loc și se așterne pacea veșnică.

Noi, în general, am dus-o destul de bine (nori există întotdeauna și pretutindeni). Soțul meu și Tussy (fiica cea mai mică) au fost nevoiți să meargă anul acesta din nou la Karlsbad¹⁾, unde înainte cura le-a priit atît de mult. Și de data aceasta soțul meu s-a simțit extraordinar după tratament. Din păcate, chiar la întoarcerea în umeda și cețoasa noastră țară a răcit atît de rău, încît nici pînă în clipa de față nu a scăpat de o tuse și un guturai devenite aproape cronice și cît se poate de periculoase. Nici măcar mica operație — scurtarea așa-numitului omușor din gît, care, flasc și alungit, provoca permanent flegma — nu pare să fi ajutat prea mult pînă acum. Tussy s-a îmbolnăvit serios la Karlsbad și s-a întors acasă palidă și slăbită. Acum s-a însănătoșit din nou și se ocupă cu diverse

¹⁾ Denumirea actuală : Karlovy Vary. — Nota red.

Fiica lui Marx, Eleanor

traduceri din germană sau franceză în engleză. Ca membră a societății „Shakespeare“, ea a tradus o broșură a profesorului Delius din Bonn despre elementul epic la Shakespeare³⁰, spre marea satisfacție a tuturor, iar profesorul Delius i-a scris o scrisoare elogioasă, felicitându-se pe sine, ca și societatea pentru o asemenea „fellow worker“¹⁾. Acest succes îi va netezi oarecum drumul în cercurile literare și în presă, așa încît, eventual, să-și găsească aici o slujbă plătită, care să o scutească de lecțiile plictisitoare și prea obositoare pentru sănătatea ei. Lissagaray, cu care ea este logodită, și-a editat la Bruxelles cartea sa despre Comună²⁾. Cartea este într-adevăr o reușită, pare să se vîndă bine și în momentul de față se traduce în limbile germană și engleză. În ce-l privește pe soțul meu, el este în prezent deeply în the Eastern question și highly elated³⁾ de atitudinea fermă și francă a fiilor lui Mahomed față de toate escrocheriile creștine și ipocriții atrocity mongers⁴⁾⁵⁰. (Potrivit telegramelor de astăzi, se pare că rușii — acești civilizatori, după părerea lui Gladstone, Bright și a tuturor Freemen and Stillmen and Merry-men⁵⁾ — au luat-o zdravăn la sănătoasa.)

Tot atît de mult ca această mare problemă politică îl preocupă victoria socialiștilor în Germania²⁹⁹; nu este vorba de faptul că ei vor trimite în parlament atît de mulți „oameni“, ci că numărul voturilor pe care ei le-au obținut pretutindeni, pînă și în cartierele din Berlin locuite de membrii Consiliului secret, este cu adevărat copleșitor de mare. Acest fapt pare să-i fi scos complet din minți pe carieriști, speculanți și jecmănitari.

În primăvară, Longuet s-a îmbolnăvit de febră nervoasă, de pe urma căreia cu greu s-a refăcut, rămînînd și acum cu o stare de mare agitație și iritabilitate. Se enervează, strigă și argumentează ca și înainte, dar, spre cîntea lui, trebuie să recunosc că și-a ținut orele cu regularitate la King's College⁴⁰, spre satisfacția superiorilor lui. La 10 mai Jenny a mai născut un băiețel⁶⁾, care la început părea grozav de firav, mititel și neputincios. Acum, cînd i-a apărut primul dințișor, s-a făcut un flăcău grăsuț, zdravăn, strașnic, care este bucuria întregii familii. Cînd se întoarce acasă în carriage and four⁷⁾, adică în căruț, toți se reped jubilînd în întîmpinarea lui, în frunțe cu old granny⁸⁾, și fiecare vrea să-l ia primul în primire.

1) — „colaboratoare“. — *Nota trad.*

2) *P. Lissagaray*. „Histoire de la Commune de 1871“. — *Nota red.*

3) — preocupat serios de problema orientală și extrem de încîntat. — *Nota trad.*

4) — speculanți de atrocități. — *Nota trad.*

5) — oamenilor de treabă, fățarnicilor și măscăricilor. — *Nota trad.*

6) *Jean-Laurent-Frederick-Longuet*. — *Nota red.*

7) — trăsuriță cu patru cai. — *Nota trad.*

8) — bunicuța. — *Nota trad.*

Jenny suferă ca și înainte de astmă și tușește mereu, ceea ce însă nu o împiedică să se achite conștiincios de grelele ei îndatoriri la școală și acasă și nici să-și modifice embonpoint ¹⁾ sau să-și piardă proștețimea înfloritoare a obrajilor ei trandafirii. Lafargue și Laura locuiesc acum și ei foarte aproape de noi. Din păcate, pînă acum, afacerea lor, tipărirea după procedeul Gillot, n-a mers prea bine ⁴¹. Concurența marelui capital i-a handicapat mereu și la tot pasul. Lafargue a luptat din răputeri împotriva lui. Laura a dat și ea dovadă de o extraordinară energie, de curaj și de un sîrg nemai-pomenit în toate muncile făcute înăuntrul și în afara casei. Lui Lafargue ar trebui să i se amintească zicala: „Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala”. Este foarte regretabil că l-a trădat pe bătrînul părinte Esculap ⁵³⁴. În ultimul timp însă, par să se arate mai multe șanse de succes. S-au făcut comenzi mai mari, iar Lafargue, căruia întotdeauna i se pare că tot ce zboară se mănincă, speră acum să dea marea „lovitură”. Laura s-a refăcut complet din punct de vedere fizic, arată proaspătă și înfloritoare și atît de tînără, încît cei care nu știu că e căsătorită de 9 ani i se adresează cu „miss”.

Prietenului nostru Engels îi merge, ca de obicei, bine. Este întotdeauna sănătos, proaspăt, vioi și bine dispus, iar berea (mai ales dacă e vieneză) îi merge la inimă. Despre alți cunoscuți n-aș putea să vă spun prea multe lucruri, deoarece nu-i prea vedem, mai ales pe francezi, din tagma lui Le Moussu, Serrailier și în general nici un blanquist. We had enough of them ²⁾. Wróblewski a intrat în legătură cu ministrul turc, pentru ca, de îndată ce va izbucni războiul, să plece în Turcia. Ar fi procedat mult mai înțelept dacă ar fi plecat mai de mult acolo, deoarece mizeria și rănille i-au făcut viața foarte grea. Dacă războiul nu se va declanșa, el se va distruge complet aici, mai ales din cauza teribilei stări de agitație în care trăiește. E păcat de el dacă nu-și găsește o ocupație potrivită. Este o minte cu adevărat genială și un tînăr de treabă. În privința muncitorilor englezi à la Mottershead, Eccarius, Hales, Jung etc., permite-mi să păstrez tăcere. Toți sînt niște derbedei, corupți și venali, gata să vîneze „honest shilling” by hook and by crook ³⁾. O adevărată adunătură de netrebnci ! Dar destul pentru astăzi. Soțul meu a așteptat zadarnic pînă acum articolele promise și colecționate de Weydemeyer din „Tribune”. L-ai îndatora foarte mult dacă te-ai putea interesa de treaba aceasta și i-ai trimite articolele. Are mare

¹⁾ — proporțiile. — *Nota trad.*

²⁾ — Ne-am săturat de ei. — *Nota trad.*

³⁾ — „onestul șiling” prin orice mijloace”. — *Nota trad.*

nevoie de ele. Și acum, cînd nu mi-a mai rămas decît un colțișor de hîrtie, bun rămas și cele mai cordiale urări d-tale și întregii familii din partea soțului meu, a copiilor și în primul rînd din partea vechii d-tale prietene,

Jenny Marx

[Postscriptum în partea de sus a primei pagini a scrisorii :]

Lessner o scoate bine la capăt cu lodging-house ¹⁾ său ; anul și găvanul, o adevărată crescătorie de iepuri.

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

5

Eleanor Marx către Carl Hirsch

la Paris

Londra, 8 iunie 1878

Stimate domnule Hirsch,

Îmi cer scuze pentru faptul că am neglijat atît de mult răspunsul la amabila dv. scrisoare, sper însă că nu mi-ați luat-o în nume de rău. Mai întii cîteva săptămîni am suferit din cauza unor nevralgii și a unor groaznice dureri de dinți, și dacă vreodată ați avut dureri de dinți veți înțelege de ce nu am fost în stare să mă aștern pe scris. În afară de aceasta, în prezent lucrez pentru mai multe societăți literare („Chaucer Society“, „Shakespeare Society“, „Philological Society“ etc.) la British Museum și această muncă îmi lasă prea puțin timp liber ²⁾. În cele din urmă m-am simțit atît de rușinată de propria-mi lene, încît nu am mai îndrăznit să scriu. Astăzi însă mi-am luat inima în dinți, deoarece tata m-a delegat să vă scriu

¹⁾ casă cu apartamente sau camere de închiriat. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 456—457. — *Nota red.*

în locul lui citeva rînduri. În prezent este foarte suferind și, în starea în care se află, îi este *imposibil* să vă trimită ceva pentru ziarul dv. ¹⁾ Cred că a muncit prea mult în ultimul timp și va avea nevoie de o perioadă de totală relaxare. Sînt sigură că îl veți scuza și că îi veți înștiința în acest sens și pe colegii dv. de la „*Égalité*”.

Țin să vă mulțumesc pentru invitația de a colabora la ziarul dv., dar în momentul de față nu pot să primesc, fiind toată ziua ocupată cu lucrul la Museum.

Ce spuneți de Nobiling ? ³⁰² Știți ceva despre omul acesta ? Presa engleză este indignată, poate chiar mai mult decît cea germană. Se vede ce mult s-ar bucura dacă totul ar putea fi aruncat în spinarea socialiștilor din toate țările, pentru a reîncepe persecuțiile. Ea jubilează la gîndul că Germania va trebui să treacă cît de cît printr-o perioadă de reacțiune și terorism ; poate ar reuși să tragă vreun profit din asta ! Mă tem pentru prietenii noștri, Liebknecht și ceilalți ; lucrurile pot lua o întorsătură proastă. Persecuțiile, dacă nu sînt prea violente, nu strică, nu însă și o reacțiune care să interzică ziarele, întrunirile, pe scurt toate mijloacele de propagandă. Noi încă nu cunoaștem amănunte în legătură cu Nobiling, căci în ziarele reacționare nu poți avea încredere. Cînd aici s-a aflat despre cel de-al doilea atentat, impresia a fost zguduitoare. Pretutindeni răsunau strigăte de indignare, strigăte cu atît mai vehemente cu cît burghezia era mai înfricoșată. Dacă știți ceva despre Nobiling, scrieți-ne.

Pe d-l Zanardelli l-am văzut o dată sau de două ori. Nu este puțin cam zăpăcit ? Eu îl cunosc prea puțin pentru a putea face asemenea aprecieri, dar aceasta este impresia pe care o lasă.

Lissa[garay] a plecat ieri la Jersey. Înainte de plecare m-a rugat să vă transmit salutări cordiale din partea lui. Și tata vă strînge mîna cordial dv. și lui Kaub.

Vă vom vedea oare curînd la Londra ? Ar trebui într-adevăr să veniți aici pentru citeva zile.

A dv. devotată,
Eleanor Marx

Publicat pentru prima oară în limba originalului în : „Bulletin of the Society for the Study of Labour History” nr. 8, 1964

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹⁾ „*L'Égalité*”. — Nota red.

6

Jenny Longuet către Charles Longuet

la Paris

[Londra] 1 oct. 1880

Dragul meu Charles,

Sosirea articolului tău m-a răsplătit ieri generos pentru o seară extrem de plicticoasă, suportată fără să crîcnesc — serile acum sînt atît de lungi și reci. Articolul mi-a făcut o mare plăcere, căci e scris cu mult spirit, și mă bucur la gîndul că lui Liebknecht îi va da o mare satisfacție. Liebknecht este un adept înfocat al Franței revoluționare. În privința aceasta el este într-adevăr atît de optimist, încît în timpul războiului franco-german etc. el și-a pierdut cu totul capacitatea de a-i judeca pe Trochu și compania ; de aceea laudele pe care i le aduci tu în „Justice” îi vor răsuna în urechi ca cea mai dulce muzică și îl vor face pentru o clipă să-și uite necazurile care-l apasă atît de greu. Am impresia că ultimii doi ani l-au dărimat complet. Cu lacrimi în ochi mi-a povestit de luptele pe care le-a dus el și familia sa și care îi mai așteaptă și de aici înainte. Va trebui să se despartă de toți fiii săi dacă nu vrea să-i vadă impușcați sau schingiuiți ; iar ei vor trebui să emigreze în America. „Cea mai fericită perioadă a fost cea petrecută în Anglia”, spunea el. Și numai Dumnezeu știe că viața pe care a dus-o aici nu a fost deloc un rai ! „De multe ori mă gîndesc plin de regrete la acele timpuri. Dar soarta m-a adus înapoi în Germania, mă hărțuiește de atunci fără încetare și mă va urmări pînă la sfîrșitul zilelor mele. Cînd am auzit de amnistie, primul meu gînd a fost la voi toți — v-am și văzut aruncați fără speranțe și neliniștiți de colo-colo într-o mică luntre pe agitatul ocean din Paris. Dar ce trebuie să se întîmple se întîmplă”. La care eu am spus — amin. Există o predestinare (sau mai degrabă o soartă) care ne călăuzește viața, indiferent de felul cum încercăm să ne-o aranjăm ! Sînt întru totul de acord cu tine că comunarii n-ar fi trebuit să uite niciodată cu cît curaj au luptat socialiștii germani pentru cauza celor învinși și că, prin acest articol, tu te achiți de o datorie pornită din recunoștință ; mă gîndesc acum că dacă Bebel și Liebknecht au arătat mai puțină simpatie față de nihilistii din Rusia, aceasta se datorește faptului că ei toți au avut o reprezentare falsă asupra problemei și

au avut neșansa de a veni în contact cu o mulțime de șarlatani ruși, care se autointitulau nihiști și care au împinzit continentul.

Din fericire, tata și Hartmann i-au deschis acum lui Liebknecht ochii, i-au trezit un interes adînc și i-au arătat însemnătatea mișcării rusești și inegalabila măreție a adevăraților eroi nihiști. Soi-disant ¹⁾ nihiști, din cauza cărora continentul a devenit nesigur, sînt, așa cum spunea Hartmann, cu toții tineri care au părăsit Rusia dintr-un singur motiv : nu voiau să muncească și sperau să găsească aiurea, fără muncă, mijloace de trai. Mulți dintre ei nu sînt emigranți.

Iartă-mi această scrisoare fără sfîrșit, în care încă nu am ajuns să-ți vorbesc de ceea ce te interesează cel mai mult. Amin cu bună știință, pînă cînd aud mult așteptatul ciocănit al poștașului și primesc o scrisoare de la tine sau citesc un articol scris de tine. Abia de cînd ai plecat, dragul meu Charles, simt cît îmi ești de drag și cît de goală mi-ar fi viața fără tine ! Astăzi dimineață și ieri nu m-am simțit prea bine, am avut stări îngrozitoare de greață, dar, de îndată ce trec, mă simt din nou foarte bine. Temerile mele par să se adeverească !!! — Copiii înfloresc ca trandafirii ; văd cum Harry ²⁾ devine pe zi ce trece tot mai puternic. E uimitor cum începe acum să-i placă și să-l intereseze tot ce face Wolf ³⁾, pe care îl urmează dintr-o încăpere în alta și îl strigă dacă nu este acolo. Micuțul Edgar este un copil ca o rază de soare, plin de voieșie ; vioiciunea lui încîntătoare îmi amintește întotdeauna de bietul nostru micuț Caro ⁴⁾ și tremur la gîndul că acestui copil dulce i s-ar putea întîmpla ceva. M-am necăjit aflînd de nevralgia ta ; sper că tonicul de la Tussy te-a vindecat.

A ta,
Jenny

Cum se face că am primit un singur exemplar din „Justice“ cînd ea fîți publică articolele ? Nu uita să trimiți două.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în : „Bulletin of
the Society for the Study
of Labour History“ nr. 8, 1964

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

¹⁾ — Așa-zisii. — *Nota trad.*

²⁾ Henry Longuet. — *Nota red.*

³⁾ Porecla lui Edgar, al treilea fiu al lui Jenny Longuet. — *Nota red.*

⁴⁾ Charles Longuet. — *Nota red.*

7

Jenny Longuet către Charles Longuet

la Paris

(Fragment)

[Londra] 27 oct. 80

...M-am bucurat foarte mult văzînd că observațiile cu privire la evenimentele din Orient dau roade atît de bune. Pelletan a scris de curînd niște absurdități extrem de puerile pe această temă, fiecare rînd fiind o probă de cea mai crasă ignoranță. Articolul tău este scris în stilul simplu, limpede și elegant care face renumită proza franceză și permite asimilarea agreabilă a materialului tratat. Dar de ce ești atît de zgîrcit? De ce nu-mi trimiți întotdeauna *patru* exemplare din articolele tale — sau măcar *trei*. Acum iarăși nu mai am nici un număr pe care să-l pot trimite lui Collet, corespondentul meu, care ar trimite mai mult material dacă ar vedea că informațiile sale sînt folosite. De la tata este imposibil să primesc înapoi vreun ziar, și apoi, chiar dacă mi-ar restitui vreunul, nu l-aș putea trimite nimănui, fiind în întregime acoperit cu observații făcute cu creion albastru. De aceea nici ultimul tău articol nu l-am putut trimite imediat lui Parnell. Dacă l-ar interesa „Justice”, cîștigul ar fi mare. În condițiile actualei crize, niște observații venite direct de la el ar fi inestimabile. Tata încă nu a văzut articolul tău despre tratatul de la Berlin ¹⁵⁷, de aceea nu-ți pot comunica părerea lui. Duminica trecută, indignat de ignoranța dovedită de Pelletan în problemele orientale, mi-a spus că va comanda „Cărțile albastre” ³⁵¹ și îți va scrie el însuși în această problemă. Rămii cu bine !

A ta care te iubește,

Jenny

Originalul în limba engleză

Tradus din limba germană

8

Jenny Longuet către Charles Longuet

la Paris

(Fragment)

[Londra] 31 oct. 80

...Ieri seara am primit „Justice” cu cele două articole ale tale și sînt foarte mîndră văzînd cum ai folosit tu materialul trimis de mine. Articolul tău despre graniță a făcut, probabil, senzație ; în Franța cele dezvăluite de tine sînt complet inedite și chiar în Anglia nu se știe mare lucru despre ele, fiind trecute cu bună știință sub tăcere. Și apoi, tu ai dat o formă atît de amuzantă și de sarcastică unui material atît de greoi, încît nici chiar cititorul francez nu-l va găsi prea arid. Din păcate însă, îmi trimiți întotdeauna un singur exemplar, iar eu nu-i pot trimite lui Collet nici un ziar pentru a rămîne în corespondență cu această persoană cu brațe scurte, dar cu o minte atît de clarvăzătoare, căreia îi datorezi o privire de ansamblu asupra intrigilor puse în prezent la cale și care te scu-tește de oboseala de a mai citi Cărțile albastre⁵⁵¹ ; am nevoie pen-tru Collet și de primul articol¹⁾ referitor la tratatul de la Berlin¹⁶⁷. Tata a apreciat foarte mult articolul tău ; el bombănea adesea vor-băria puerilă din „Justice” cu privire la tergiversările provocate de turci etc. etc., tărăgănări care în realitate sînt dirijate abil de ruși ! Tatei i-a plăcut și articolul tău despre Girardin și citea cu satisfacție citatul din Proudhon sur le mâle et l'âne²⁾. Sînt însă convinsă că pentru tine plăcerea mai mare a constat în a menționa nu atît citatul, cît numele maestrului tău !!! Nu am dreptate ?

Îmi pare rău cînd mă gîndesc că te-ai obosit să traduci materialul despre Irlanda trimis de mine. N-a fost de loc în intenția mea, pen-tru că îmi închipuiam că îți vei extrage doar cîte un fragment de ici, de colo și în cel mult o oră vei încropi un fel de corespondență. Dar dacă tu iei treaba asta atît de în serios, nu-ți voi mai trimite nici una din producțiile mele. Pentru tine n-ar fi decît timp pierdut. Intenția mea a fost tocmai să-ți economisesc timpul, citînd în locul tău cît mai mult despre Irlanda. A trecut atîta timp de cînd ți-am trimis scrisoarea, încît nu-mi mai amintesc ce am scris ; presupun însă că știrile sînt acum perimate.

¹⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

²⁾ — cu privire la omuleț și la măgar. — *Nota trad.*

Nu am citit articolul lui Roy. Tata e de părere că cel de-al doilea articol depășește tot ce a apărut pînă acum despre Littré. Salutări și sărutări de la toți.

A ta,
Jenny

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

9

Jenny Longuet către Charles Longuet

la Paris

[Londra] 23 nov. 80

Dragul meu Charles,

Tocmai eram pe punctul de a-i scrie tatei și de a-l ruga să-ți trimită un exemplar din „Capitalul“, cînd am aflat de la mama că ți-a și trimis un volum. Astăzi, duminică, Johnny și cu mine am făcut obișnuita vizită la Maitland Park (timpul nu-mi permite să o fac mai des decît o dată pe săptămînă) și astfel am avut, în sfîrșit, prilejul să-l întreb pe tata ce părere are despre ultimele tale lucrări. Părea foarte mulțumit că s-a publicat punctul de vedere al lui Bright în problema irlandeză, socotind acest lucru extrem de oportun, și era uimit că ai izbutit să ajungi la acest document atît de interesant. După părerea lui, scrisoarea lui Liebknecht va aduce realmente servicii. Tu ai dat stilului lui Liebknecht o notă într-adevăr elegantă, care în genere nu-i este proprie. Tata îți apreciază foarte mult și articolul de răspuns adresat lui Massard, dar trebuie să adaug că laudele aduse de el sînt mai reținute decît ale mele. În primul rînd el nu e de acord cu tine în ce privește însemnătatea evenimentelor de la 4 august⁶³⁵, susținînd că o studiere atentă a istoriei acestor evenimente le reduce uimitor din importanță și dovedește că n-au fost aprobate decît lucruri minore. După părerea lui, în răspunsul dat revoluționarilor prin fier și sînge, nu ai acordat atenție laturii revoluționare a luptei pentru limitarea zilei de muncă.

Citind „Capitalul“ vei vedea că lupta clasei muncitoare engleze a căpătat nu o dată caracterul unei revoluții și că clasele dominante au cedat numai ceea ce nu au îndrăznit să refuze. Dacă Mas-

sard și compania sînt însetați de luptă, vor fi foarte satisfăcuți studiind istoria reducerii zilei de muncă în Anglia ! În problema stabilirii unui salariu minim cred că te interesează vestea că tata a făcut totul pentru a-l determina pe Guesde să nu preia în programul lor ⁵¹⁰ acest punct ; el i-a explicat că o asemenea revendicare pusă în aplicare ar avea ca rezultat, conform legilor economice, că minimumul fixat se va transforma în *maximum*. Guesde însă n-a cedat, pretextînd că în felul acesta ar putea dobîndi influență asupra clasei muncitoare, chiar dacă nu s-ar obține nici un alt rezultat. După cum vezi, Guesde este un oportunist ca toți ceilalți ¹⁾).

Tata este foarte mirat de incapacitatea presei radicale franceze de a-l aprecia just pe generalul Farre, care, după părerea lui, acționează ca un om conștient de faptul că, judecat de complicitii săi, „qu'ils s'entendraient comme larrons en foire ²⁾), Cissey ar fi salvat. Dacă presa, cu strigătele ei idioate, va determina demiterea lui Farre, va pierde, după cum spune tata, pe cel mai bun om din tabăra lui Gambetta.

Încă nu am primit seria ta de articole promisă. Întrucît presupun că va trebui să mai aștept un timp pînă să-ți aduci la îndeplinire această laudabilă intenție, te rog să-mi trimiți între timp *prin poștă* ultimul tău articol, care conține scrisoarea lui Bright...³⁾

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 411—412. — *Nota red.*

²⁾ — care se înțeleg ca hoții la tîrg. — *Nota trad.*

³⁾ Sfîrșitul scrisorii lipsește — *Nota red.*

**Adnotări
și
Indici**

Adnotări

- 1 Scrisoarea de față reprezintă o însemnare făcută de Marx pentru Engels pe coperta broșurii : P. Tkatschow. „Offenener Brief an Herrn Friedrich Engels“. Zürich, 1874. Tkacev a scris broșura la sfârșitul anului 1874 ca răspuns la cel de-al treilea articol al lui Engels din seria „Literatura din emigrație“, publicat în „Volksstaat“ din 6 și 8 octombrie 1874 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 534—543). La 1 februarie 1875 W. Liebknecht i-a propus lui Engels într-o scrisoare să întocmească un material în care să combată această broșură. După cât se pare, Marx a citit broșura în februarie sau martie și a trimis-o lui Engels împreună cu observațiile sale. Ca răspuns la broșura lui Tkacev, și dînd curs propunerii lui Liebknecht și sfatului lui Marx, Engels a scris articolele IV și V din seria „Literatura din emigrație“ ; articolele au fost publicate în „Volksstaat“ din 28 martie, 2, 16, 18 și 21 aprilie 1875 (vezi op. cit. p. 544—566). — 5.
- 2 De pe la jumătatea lunii august și pînă la aproximativ 22 septembrie 1875 Engels s-a aflat la Ramsgate, la odihnă. — 5, 141, 144.
- 3 Între 15 august și 11 septembrie 1875 Marx a urmat un tratament la Karlsbad (Karlovy Vary). La 20 septembrie el s-a reîntors la Londra. — 5, 138, 144, 255.
- 4 În timpul primei sale șederi la Karlsbad în perioada august-septembrie 1874, Marx a locuit în aceeași casă cu doctorul L. Kugelmann. La începutul lui septembrie relațiile dintre Marx și Kugelmann s-au răcit (Kugelmann a încercat să-l convingă pe Marx să se limiteze la activitate pur teoretică și să nu mai participe la lupta politică), ajungîndu-se la conflict și la ruptură totală. — 6.
- 5 Noțiunea de „om mijlociu“ a fost dezvoltată în lucrările statisticianului belgian A. Quételet. Potrivit acestei teorii „omul mijlociu“ reprezintă „tipul adevărat“, desăvîrșit, iar ceilalți indivizi sînt doar reprezentanții denaturați ai acestui tip. Marx a folosit traducerea engleză a lucrării fundamentale a acestuia : „A. Quételet. „A Treatise on Man and the Development of his Faculties“. Edinburgh, 1842. — 6.
- 6 Referent — în Germania funcționar inferior, de obicei jurist, care făcea un stagiu de pregătire ca practicant la un tribunal sau la o instituție de stat. — 6.
- 7 Schönbrunn — palat imperial și parc din Viena. — 6.
- 8 La 6 august 1875 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea lui O'Connell — liderul aripii de dreapta, liberale a mișcării de eliberare națională din Irlanda. — 8.
- 9 „Kulturkampf“ — denumire larg răspîdită, dată de liberalii burghezi sistemului de măsuri aplicate de guvernul Bismarck în deceniul al 8-lea al secolului

- al XIX-lea sub steagul luptei pentru o cultură laică și îndreptate împotriva bisericii catolice și a partidului centrului, care sprijineau tendințele separatiste și antiprusiene ale proprietarilor funciari, burgheziei și, în parte, ale țărănimii în regiunile catolice ale Prusiei și în statele din sud-vestul Germaniei. Sub pretextul luptei împotriva catolicismului, guvernul Bismarck a intensificat asupra națională pe teritoriile poloneze aflate sub stăpânirea Prusiei. Această politică a lui Bismarck urmărea de asemenea să-i abată pe muncitori, prin aștarea patimilor religioase, de la lupta de clasă. La începutul deceniului al 9-lea, în condițiile creșterii mișcării muncitorești, Bismarck a anulat, pentru a uni mai strâns forțele reacționare, cea mai mare parte a acestor măsuri. — 8.
- 10 *Internaționala roșie* — denumire a Asociației Internaționale a Muncitorilor, intrată în uz începând cu deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea.
Internaționala neagră — denumire dată ordinului iezuiților. Expresia a intrat în uz după articolul lui N. Steffen „Scrisorile unui luxemburghez către un compatriot. Scrisoarea a treia”, publicat în 1873 în „Die Grenzboten” nr. 42, p. 119. Ordinul iezuiților a fost interzis de Bismarck în 1873. — 9.
- 11 În „Frankfurter Zeitung” nr. 229 din 17 august 1875 la rubrica „Evenimente din Frankfurt” a apărut următoarea notă:
 „Frankfurt, 17 august. La sfârșitul săptămânii trecute a sosit aici, venind de la Londra, d-l *Karl Marx*. Prietenii lui au fost plăcut impresionați de mina lui sănătoasă și de buna sa dispoziție. El a plecat la Karlsbad unde intenționează să rămână circa patru săptămâni.”
 Marx a fost în trecere prin Frankfurt în jurul datei de 13—14 august 1875. — 9.
- 12 Este vorba despre unul dintre procesele intentate lui „Frankfurter Zeitung”. Drept pretext pentru persecutarea ziarului a servit publicarea în numerele din 25 și 30 martie 1875 a unor articole referitoare la Kulturkampf și la fondul reptilelor (vezi adnotările 9 și 151). Pentru refuzul de a da numele autorilor acestor articole redactorii ziarului au fost arestați. Leopold Sonnemann, redactorul-șef și editorul ziarului, a fost arestat la 28 august și a stat la închisoare până la sfârșitul lui septembrie 1875. — 9.
- 13 Potrivit hotărârii Congresului de unificare de la Gotha din 1875 organele de conducere ale Partidului muncitoresc socialist din Germania erau: Conducerea (Vorstand), Comisia de control (Kontroll-kommission) și Comitetul (Ausschuss). Conducerea aleasă la acest congres era alcătuită din 5 persoane: Hasenclever și Hartmann — președinți, Auer și Derossi — secretari, Geib — casier. Astfel din Conducere făceau parte 3 lassalleeni (Hasenclever, Hartmann și Derossi) și doi eisenachieni (Auer și Geib). Ca sediu al Conducerii a fost ales orașul Hamburg. — 9, 53.
- 14 În tabelul respectiv denumirile combinațiilor chimice sînt date în terminologia acum învechită, proprie sistemului dualist în chimie. — 11.
- 15 *Bătălia de la Sedan* — din 1—2 septembrie 1870 în care trupele prusiene au înfrînt armata franceză a lui Mac-Mahon și au silit-o să capituleze, a fost bătălia decisivă din războiul franco-prusian din 1870—1871. — 11, 58, 187, 276.
- 16 În legătură cu atitudinea lui Marx și Engels față de socialistul german G. A. Kottgen vezi „O scrisoare a Comitetului comunist de corespondență din Bruxelles către G. A. Kottgen” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 19—21). — 11.
- 17 Vorbînd despre concurența făcută lui Engels de către K. Grün, Marx se referă la faptul că, începînd din mai 1873, Engels a lucrat la una dintre principalele sale opere — „Dialectica naturii”.

Introducerea la cartea lui Grün a fost publicată sub titlul „Ueber Weltanschauungen. Präludium zur „Philosophie in der Gegenwart“ in revista „Wage“ nr. 33—38, 20 august — 17 septembrie 1875. Cartea a fost terminată în martie 1876 și a apărut în editura O. Wigand: K. Grün: „Die Philosophie in der Gegenwart. Realismus und Idealismus“. Leipzig, 1876. — 11.

- 18 Între aproximativ 20 mai și 2 iunie 1876 Engels a stat împreună cu soția la Ramsgate, la odihnă. La 24 iulie el a plecat din nou la Ramsgate. — 13.
- 19 Engels a primit scrisoarea lui W. Liebknecht din 16 mai 1876 și scrisoarea lui J. Most. Despre Most în scrisoarea lui Liebknecht se spunea: „Anexez manuscrisul lui Most din care vei vedea că epidemia dühringiană a contaminat și oameni în general rezonabili; o ripostă este absolut necesară. Trimite-mi manuscrisul înapoi“. Scrisoarea avea următorul post-scriptum: „Am fost nevoit să trimit manuscrisul lui Most în banderolă deoarece altfel cheltuielile de expediere ar fi fost extrem de mari“.
- Despre manuscrisul lui Most vezi adnotarea 26. — 13.
- 20 Este vorba, evident, despre cartea de E. Dühring. „Cursus der Philosophie als streng wissenschaftliche Weltanschauung und Lebensgestaltung“. Leipzig, 1875. Cartea a fost editată în fascicule; ultima fasciculă a apărut în februarie 1875. Engels a făcut o critică nimicitoare acestei cărți în „Anti-Dühring“ (vezi în deosebi secțiunea întâi: „Filozofie“). — 13.
- 21 Broșura lui J. Most „Kapital und Arbeit“, o succintă expunere populară a volumului I al „Capitalului“ lui Marx (J. Most. „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus „Das Kapital“ von Karl Marx“), a fost editată la Chemnitz (denumirea actuală: Karl-Marx-Stadt) în 1873. La rugămintea lui W. Liebknecht, la începutul lui august 1875, Marx, ajutat de Engels, a refăcut lucrarea lui Most în vederea unei a doua ediții care a apărut tot la Chemnitz în aprilie 1876. — 13, 16, 167.
- 22 W. Liebknecht s-a adresat în repetate rânduri lui Engels cu rugămintea de a scrie pentru ziarul „Volksstaat“ o lucrare despre Dühring. Liebknecht i-a propus direct, în special în scrisorile pe care i le-a adresat la 1 februarie și 21 aprilie 1875, să publice o ripostă la adresa lui Dühring în paginile ziarului „Volksstaat“. — 14.
- 23 La 10 mai 1876 la Constantinopol a avut loc o mare demonstrație a studenților musulmani (softele — elevi ai instituțiilor de învățămînt musulmane). Una dintre principalele revendicări ale acestei mișcări consta în convocarea unui organ reprezentativ, care urma să aprobe bugetul de stat. În urma acțiunii din 10 mai, sultanul s-a văzut nevoit să satisfacă unele revendicări formulate de softele. Așa, de pildă, au fost înlocuiți marele vizir (primul ministru) și șeik-ul-Islam (șeful comunității religioase musulmane). — 14, 19.
- 24 În iulie 1875 în Herțegovina a izbucnit o răscoală de eliberare națională împotriva dominației turcești, care în august a cuprins și Bosnia. Răscoala din Bosnia și Herțegovina a declanșat criza orientală din deceniul al 8-lea, care a dus la războiul ruso-româno-turc din 1877—1878. După terminarea acestui război, potrivit tratatului de la Berlin (vezi adnotarea 157) în Bosnia și Herțegovina au intrat trupele austro-ungare; răscoala a fost înăbușită. — 14.
- 25 La 10 mai 1876 s-a născut Jean-Laurent-Frederick Longuet, fiul fiicei lui Marx, Jenny; în familie i se spunea Johnny. — 14.
- 26 Este vorba despre manuscrisul lui J. Most care cuprindea o expunere apologetică a cărții lui E. Dühring „Cursus der Philosophie“. Lucrarea lui Most

- despre Dühring a fost publicată în vara anului 1876 în „Berliner Freie Presse”. — 14, 15, 230.
- 27 Marx a mers pentru prima oară la tratament la Karlsbad în 1874, de la 19 august pînă la 21 septembrie; în jurul datei de 3 octombrie 1874 el s-a întors la Londra. — 15, 117.
- 28 Marx se referă, probabil, la aserțiunea referitoare la broșura lui Most din ediția a doua a cărții lui Dühring „Istoria critică a economiei politice și a socialismului” (E. Dühring, „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus”, 2. Aufl. Berlin, 1875, S. 570). Cartea lui Dühring a apărut în noiembrie 1874. — 15.
- 29 Marx se referă la lucrarea lui Engels „Contribuții la problema locuințelor”; secțiunile întia și a treia ale acestei lucrări sînt îndreptate împotriva articolelor proudhonistului german A. Mülberger (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 215—325). — 16.
- 30 La 30 mai 1876, ca urmare a unei revoluții de palat, sultanul Abdul Aziz a fost detronat, succedîndu-l la tron nepotul lui, Murad al V-lea. La 4 iunie Abdul Aziz a fost asasinat. — 16.
- 31 La 6 iunie 1876 la Copenhaga a început congresul la care a fost înființat Partidul muncitoresc social-democrat din Danemarca. Congresul a adoptat statutul organizatoric și programul partidului — după modelul programului de la Gotha. Președinte al conducerii partidului a fost ales L. Pio, al doilea președinte — P. Geleff. — 16.
- 32 La ședința din 22 mai 1876 a Camerei comunelor unul din membrii irlandezi ai parlamentului l-a întrebat pe primul ministru Disraeli dacă guvernul intenționează să-i amnistieze pe fenienii care se mai află în închisoare. Răspunzînd la interpelare, Disraeli a declarat că în închisoare se mai află 16 fenieni și că guvernul, considerîndu-i „criminali și dezertori”, nu intenționează să-i grațieze. Declarația lui Disraeli a provocat o explozie de indignare în rîndul membrilor irlandezi ai parlamentului.
- Fenieni — membrii organizației secrete Frăția revoluționară irlandeză, înființată la sfîrșitul deceniului al 6-lea al secolului trecut de emigranții irlandezi în America; ulterior a existat chiar în Irlanda. Membrii acestei organizații luptau pentru independența Irlandei și pentru crearea unei republici irlandeze. Din punct de vedere obiectiv, fenienii reflectau interesele țărănimii irlandeze, dar prin compoziția lor socială ei aparțineau în special micii burghezii de la orașe și intelectualității cu vederi democratice. După eșecul răscoalei fenienilor din 1867, guvernul englez a aruncat sute de irlandezi în închisoare, unde au fost maltratați în mod barbar, torturați și condamnați la moarte prin inaniție. Marx și Engels, care în repetate rînduri au subliniat laturile slabe ale mișcării fenienilor și i-au criticat pentru tactica lor complotistă, pentru greșelile lor sectare și burghezo-naționaliste, au apreciat totuși în mod deosebit caracterul revoluționar al acestei mișcări și au căutat s-o orienteze pe făgașul luptei de masă și al unor acțiuni organizate în comun cu mișcarea muncitorească engleză. În deceniul al 8-lea mișcarea fenienilor a intrat în declin. — 17.
- 33 Este vorba despre scrisoarea lui W. Liebknecht din 16 mai 1876 în care acesta îl avertiza pe Engels că există motive pentru a-l bănuși pe D. I. Richter de spionaj. Ulterior s-a constatat însă că suspiciunile nu erau întemeiate (vezi volumul de față, p. 168—170). — 17.
- 34 În 1874 diplomatul german H. Arnim, ambasador în Franța din 1872, a fost rechemat de la Paris din cauza opoziției sale față de politica lui Bismarck.

Ulterior s-a dovedit că el își însușise importante documente de stat din arhiva ambasadei, fapt pentru care a fost condamnat la închisoare. Între timp însă el a plecat peste graniță și de aceea la 16 mai 1875, după expirarea pedepsei, împotriva lui s-a emis un ordin de arestare. La 21 mai acest ordin a fost publicat în ziarul berlinez, iar în zilele următoare a apărut și în alte ziare germane. — 17.

- 35 E. Dühring, „Cursus der National-und Socialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik“. 2. Aufl., Leipzig, 1876. Ediția întâi a apărut la Berlin în 1873. Pentru „Anti-Dühring“ Engels a folosit mai ales ediția a doua a cărții. S-au păstrat exemplarele din carte cu numeroase însemnări făcute de Engels, precum și manuscrisul care cuprinde ample extrase din ediția a doua a cărții cu observațiile critice ale lui Engels (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 629—637). În „Anti-Dühring“ Engels a făcut o critică nimicitoare acestei cărți (vezi îndeosebi secțiunea a doua: „Economie politică“). — 18.
- 36 Este vorba despre *memorandumul de la Berlin* al Rusiei, Austro-Ungariei și Germaniei la care s-au alăturat Franța și Italia. Acest document a fost întocmit la 13 mai 1876 de către reprezentanții celor trei puteri: Gorceakov, Andrassy și Bismarck. În memorandumul de la Berlin, adresat guvernului Turciei în legătură cu răscoala din Bosnia și Herțegovina (vezi adnotarea 24), se cerea încheierea unui armistițiu de două luni cu răsculații. Memorandumul urma să fie remis guvernului turc la 30 mai; întrucât în acea zi la Constantinopol s-a produs o revoluție de palat, remiterea nu a mai avut loc. — 19.
- 37 Între 24 iulie și 1 septembrie 1876 Engels s-a aflat la Ramsgate, la odihnă. La începutul lui august el a făcut o călătorie în Germania. — 20, 22, 24.
- 38 La 18 iunie 1876 Serbia a declarat război Turciei. Insuficienta pregătire de război a făcut însă ca la începutul lunii iulie ofensiva armatei sârbe să fie oprită; armata sârbă a suferit înfrângere după înfrângere. La 16 februarie 1877 Serbia și Turcia au încheiat pacea. Războiul sârbo-turc a agravat criza orientală. — 21.
- 39 După înfrângerea ei în războiul franco-prusian din 1870—1871, potrivit condițiilor tratatului de pace, Franța a plătit Germaniei în 1871—1873 o contribuție de război în valoare de cinci miliarde de franci. — 21, 143.
- 40 Începînd din 1874 Charles Longuet a predat limba franceză la Colegiul regal, iar Jenny Longuet — limba germană la școala Clement Dun. — 22, 96, 107, 412, 457.
- 41 În 1872, curînd după stabilirea sa la Londra, P. Lafargue a intrat într-o asociație care a deschis un atelier de litografie și gravură. — 22, 133, 458.
- 42 Între 15 august și 15 septembrie 1876 Marx s-a tratat la Karlsbad. El a fost însoțit de fiica sa Eleanor. — 22, 24, 173, 175, 186.
- 43 Articolul „Funeraliile lui M. A. Bakunin“ a apărut în „Vpered!“ nr. 37, din 15 iulie 1876. Articolul a fost publicat fără semnătură, cu mențiunea: Berna, 4 iulie. — 22.
- 44 Marx redă aici conținutul rezoluției adoptate la adunarea participanților la funeraliile lui Bakunin, la 3 iulie 1876; această rezoluție a fost reprodusă într-o notă publicată de Liebknecht în „Volksstaat“ (vezi adnotarea următoare).

La congresul anarhiștilor care a avut loc la Geneva în zilele de 1—6 septembrie 1873, așa-numitul „al șaselea congres general al Asociației Interna-

- ționale a Muncitorilor", a fost adoptat un nou statut al Internaționalei bakuniste. În articolul 3 al acestui statut se spunea: „Federațiile și secțiile care fac parte din Asociație își păstrează autonomia deplină” etc. — 23.
- 45 Nota lui W. Liebknecht cu privire la funeraliile lui Bakunin a fost publicată în „Volksstaat” nr. 82, din 16 iulie 1876, la rubrica „Panoramă politică”. — 23.
- 46 În cursul lunii martie 1873 Marx a petrecut câteva zile la Brighton împreună cu fiica sa Eleanor. — 23.
- 47 La Bayreuth a fost construit un teatru special pentru prezentarea operelor lui R. Wagner. În perioada 13—17 august 1876 aici a fost prezentat monumentalul ciclu wagnerian „Inelul Niebelungilor”. — 24.
- 48 Cartea lui P. L. Lavrov „Gosudarstvennii element v budușcem obșcestve” a fost editată, fără a se menționa numele autorului, ca fascicula I a volumului IV al revistei „Vpered!”. Cartea a apărut la Londra în prima jumătate a lunii august 1876. — 26.
- 49 Expresia „muzică a viitorului” a apărut în legătură cu publicarea în 1850 a cărții lui Richard Wagner „Opera de artă a viitorului”; adversarii concepțiilor lui R. Wagner în domeniul creației muzicale au dat acestei expresii un sens ironic. — 26, 217, 453.
- 50 În aprilie—mai 1876 în Bulgaria a avut loc o răscoală de eliberare națională. Trupele turcești au reprimat sălbatic această răscoală: zeci de mii de bărbați, femei și copii au fost uciși, zeci de sate și orașe au fost distruse. Aceste represalii barbare au stîrnit indignare în toate țările Europei.
La 12 iulie 1876 „Daily News” din Londra a publicat un amplu articol, datat 30 iunie, în care se dădeau amănunte despre atrocitățile săvîrșite de turci în timpul reprimării răscoalei din Bulgaria. Articolul a influențat puternic opinia publică și a declanșat o largă campanie antiturcă în presa europeană. — 28, 190, 208, 457.
- 51 La 12 august 1876 Disraeli a primit titlul de conte de Beaconsfield, devenind de atunci liderul conservatorilor în Camera lorzilor. — 28.
- 52 Este vorba, evident, despre articolul editat în broșură: G. Hanssen. „Die Gehöferschaften (Erbgenossenschaften) im Regierungsbezirk Trier”. Berlin, 1863. Engels a folosit această lucrare a lui Hanssen în „Anti-Dühring” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 157 și 306—307). — 29.
- 53 La 8 decembrie 1876 în St. James’ Hall din Londra a avut loc așa-numita conferință națională consacrată discutării problemei orientale. Principalii organizatori ai acestei conferințe au fost reprezentanții partidului liberal. — 29.
- 54 Articolul lui F. Harrison „Crucea și semiluna” a fost publicat în „Fortnightly Review” din 1 decembrie 1876. — 30.
- 55 Scrisoarea lui Engels către Bignami, din 13 februarie, în legătură cu alegerile din 10 ianuarie 1877 pentru Reichstag (vezi adnotarea 299) a fost citită la Congresul Federației Italiei de nord (vezi adnotarea 60), iar apoi publicată în „Plebe” nr. 7, din 26 februarie 1877. Vezi F. Engels, „Scrisoare către E. Bignami în legătură cu alegerile din Germania din 1877” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 98—100). — 31.
- 56 De la aproximativ 20 februarie pînă la 14 martie și în a doua jumătate a lunii mai 1877 Engels a stat la Brighton din cauza bolii soției sale. — 31, 224, 227.

- 57 La 20 februarie Engels a primit de la Bignami trei numere din „Plebe” : nr. 1, din 7 ianuarie, nr. 3, din 21 ianuarie și nr. 6, din 16 februarie 1877. — 31.
- 58 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 331—465. — 31.
- 59 Este vorba despre apelul Comitetului central al grupului de secții de limbă germană către Secția din Zürich, întocmit de J. Ph. Becker. Apelul a fost editat în broșură la Zürich în octombrie 1876 în limbile germană și franceză. El era îndreptat împotriva propunerii Secției din Zürich a Internaționalei de a participa la congresul de la Berna al anarhiștilor, din octombrie 1876 (vezi adnotarea 277). — 32, 200.
- 60 Cel de al doilea congres al Federației Italiei de nord a Internaționalei s-a ținut la Milano la 17—18 februarie 1877. Despre importanța istorică a acestui congres vezi articolul lui Engels „Din Italia” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 101—104). — 32.
- 61 „Alianța democrației socialiste” a fost înființată de M. Bakunin în octombrie 1868 la Geneva ca organizație internațională a anarhiștilor, în care a fost inclusă asociația complotistă secretă înființată de el; Alianța a avut secții în regiunile slab dezvoltate din punct de vedere industrial din Italia, Spania, Elveția și din sudul Franței. În 1869, Alianța s-a adresat Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor cerind să fie primită în Internaționala I. Consiliul General a fost de acord cu primirea în Internațională a secțiilor Alianței, cu condiția ca aceasta să se dizolve ca organizație de-sine-stătătoare. Aderind la Internațională, Bakunin nu a respectat de fapt această hotărâre: Alianța a intrat în Internațională ca secția din Geneva a Internaționalei, care și-a păstrat denumirea de Alianță. Desfășurând o activitate de subminare atât fățișă cât și secretă în cadrul Internaționalei, bakuniștii urmăreau să-și subordoneze mișcarea muncitorească internațională. Negarea de către anarhiști a dictaturii proletariatului și a necesității creării unor partide muncitorești de masă de-sine-stătătoare ducea la subordonarea directă a mișcării muncitorești față de burghezie. Marx și Engels și Consiliul General al Internaționalei au luptat cu fermitate împotriva Alianței, demascând-o ca pe o sectă ostilă mișcării muncitorești, care urmărea să scindeze mișcarea muncitorească și s-o abată de pe calea dezvoltării independente. La Congresul de la Haga al Internaționalei I (1872), bakuniștii au suferit o înfrângere zdrobitoare; conducătorii Alianței, Bakunin și Guillaume, au fost excluși din Internațională, iar marxismul a repercutat victoria organizatorică și ideologică asupra formelor premarxiste sectare mic-burgheze ale socialismului. — 33, 199, 248, 411.
- 62 La Neuchâtel (Elveția) locuia J. Guillaume care, după moartea lui M. Bakunin, în 1876, a condus organizația internațională a anarhiștilor. — 33.
- 63 Este vorba despre corectura capitolelor primei secțiuni din „Anti-Dühring” care au fost publicate sub forma unei suite de articole sub titlul „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința” în „Vorwärts” începând de la 3 ianuarie pînă la 13 mai 1877. — 33, 35, 38.
- 64 Este vorba despre Statutul Internaționalei, adoptat de Consiliul General la 1 noiembrie 1864 și confirmat de Congresul de la Geneva la 5 septembrie 1866 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, București, Editura politică, 1963, p. 15—18 și 562—566). — 35.
- 65 Urmînd sfatul lui Marx, Engels a folosit materialul din „Plebe” (îndeosebi articolul „Congresul socialist de la Milano”, publicat în nr. 7 din 26 februarie 1877) pentru a scrie articolul „Din Italia”, care a apărut în „Vorwärts”

- nr. 32, din 16 martie 1877 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 101—104). — 35, 38.
- 66 Este vorba despre articolul lui Émile de Laveleye, „Le socialisme contemporain en Allemagne. I. Les théoriciens”, publicat în „Revue des deux Mondes” din 1 septembrie 1876. — 36, 186, 219.
- 67 Este vorba despre articolul lui Maurice Block „Les théoriciens du socialisme en Allemagne” publicat în „Journal des économistes” în iulie și august 1872. Marx a folosit un extras din acest articol publicat și în broșură la Paris în 1872. — 36, 219.
- 68 Este vorba despre manuscrisul lui Marx „Observații pe marginea cărții lui Dühring «Istoria critică a economiei politice»”. Manuscrisul conține critica primelor trei secțiuni din ediția a doua a cărții lui Dühring și a fost inclus de Engels, într-o formă intrucitivă modificată, în lucrarea „Anti-Dühring”, constituind capitolul al X-lea, „Din «Kritische Geschichte»”, secțiunea a doua. Manuscrisul ca atare a fost publicat în ediția: F. Engels. „Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. Dialektik der Natur”. Moskau-Leningrad, 1935, S. 341—371. — 36, 37.
- 69 În februarie—martie 1877 Marx a dat ziaristului englez M. Barry, membru al Internaționalei, indicații și material pentru o serie de articole în care să fie demascată politica externă a lui Gladstone. Articolele lui Barry au apărut în câteva ziare conservatoare.
- Aici este vorba despre articolul „Mr. Gladstone” scris de Barry la indicația lui Marx și publicat fără semnătură în săptămânalul „Vanity Fair”, din 3 martie 1877. În numărul următor al lui „Vanity Fair”, la 10 martie 1877, a apărut continuarea acestui articol sub titlul „The great agitator unmasked”. — 37, 41.
- 70 D. Hume. „Essays and treatises on several subjects”. Vol. I, Dublin, 1779, p. 303—304. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 233—234. — 39.
- 71 *Tableau économique* — schema reproducției și circulației produsului social total, elaborată pentru prima oară în știința economică de fiziocratul Quesnay. „Tableau économique” al lui Quesnay a fost publicat pentru prima oară sub formă de broșură în 1758 la Versailles. Marx a folosit lucrarea lui Quesnay „Analyse du Tableau économique” (publicată pentru prima oară în 1766), ediția E. Daire: „Physiocrates”. Première partie, Paris, 1846. „Tableau économique” a fost amplu analizat de Marx în „Teorii asupra plusvalorii”, partea întâi, capitolul VI, în „Anti-Dühring”, secțiunea a doua, capitolul X, precum și în „Capitalul”, vol. II, cap. XIX (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii”, partea I, București, Editura politică, 1959, p. 227—257; K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 238—252; vol. 24, Editura politică, 1967, p. 375—378). — 39.
- 72 Comp. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 600. — 40.
- 73 Comp. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 513—514. — 40.
- 74 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 539 și 170—175. — 40.
- 75 Articolul „Mr. Gladstone and Russian intrigue”, scris de Barry potrivit indicațiilor lui Marx, a fost publicat fără semnătură în săptămânalul „Whitehall Review”, din 3 februarie 1877. El era îndreptat împotriva articolului lui Glad-

- stone „Russian policy and deeds in Turkestan”, publicat în „The Contemporary Review”, vol. XXVIII, din iunie—noiembrie 1876. — 41.
- 76 La 4 septembrie 1870, după ce s-a primit știrea despre înfringerea armatei franceze la Sedan (vezi adnotarea 15), la Paris a avut loc o acțiune revoluționară a maselor populare, care a dus la rasturnarea regimului celui de-al doilea Imperiu și la proclamarea republicii în frunte cu un guvern burghez al apărării naționale (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 335—336). — 41.
- 77 C. Gambuzzi. „Sulla tomba di Giuseppe Fanelli”. Necrologul este datat 6 ianuarie 1877. — 41.
- 78 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 378, precum și p. 346, 367, 371 și 391. — 41.
- 79 După declararea, la 24 aprilie 1877, a războiului ruso-turc, trupele rusești au desfășurat o ofensivă victorioasă pe teatrul de acțiuni militare din Caucaz. — 42, 44.
- 80 Este vorba despre încercarea președintelui francez, mareșalul Mac-Mahon, favoritul reacțiunii catolice a monarhiștilor, de a da o lovitură de stat anti-republicana. La 16 mai 1877 Mac-Mahon a publicat în organul guvernamental „Journal Officiel” o scrisoare în care își exprima nemulțumirea față de acțiunile republicanului burghez J. Simon, președintele consiliului de miniștri. A doua zi a fost format un nou guvern în frunte cu monarhistul de Broglie. La 18 mai ședințele ambelor camere ale Adunării naționale au fost aminate cu o lună, iar la 25 iunie Camera deputaților, în care majoritatea o constituiau republicanii, a fost dizolvată, iar noile alegeri au fost fixate pentru 14 octombrie 1877. Vezi și adnotarea 362. — 42.
- 81 Marx se referă la două corespondențe publicate în „Times” nr. 28956, din 31 mai 1877, la rubrica „Ultimele știri” : „Peace rumours” și „The new French ministry”. — 44.
- 82 Este vorba despre acțiunile de partizani ale adjarilor înșelați de către căpeteniile lor și de agentura turcească, acțiuni care au început în spatele trupelor rusești din Caucaz și care au oprit ofensiva armatei ruse pe teatrul de acțiuni militare din Caucaz. — 44.
- 83 În ceea ce privește hotărîrea președintelui republicii, Mac-Mahon, de a dizolva, la 18 mai 1877, pe timp de o luna Camera deputaților, vezi adnotarea 80. — 45.
- 84 Engels și soția sa Lizzy Burns, care era bolnavă, au stat la Ramsgate de la 11 iulie pînă la 28 august 1877. — 45, 244, 250, 253, 259.
- 85 La începutul lui iulie 1877 Engels a părăsit pentru cîteva zile Londra, plecînd la Manchester. — 45, 244.
- 86 În scrisoarea adresată lui Marx la 9 iulie 1877 și într-o scrisoare analoagă adresată lui Engels la 10 iulie, F. Wiede le-a cerut să colaboreze la revista „Neue Gesellschaft”, pe care se pregătea s-o editeze și care a început să apară la Zürich în octombrie 1877. În scrisoarea adresată lui Engels la 20 iulie 1877 Wiede îl ruga să urgenceze răspunsul la propunerea lui. Avînd în vedere caracterul reformist al noii reviste Marx și Engels au refuzat această colaborare (vezi volumul de față, p. 47—50, 65, 246 și 353). — 46.
- 87 Este vorba despre corectura capitolelor secțiunii a doua din „Anti-Dühring”, care au fost publicate ca serie de articole sub titlul „Herrn Eugen Dühring’s

- Umwälzung der politischen Oekonomie" în suplimentele ziarului „Vorwärts" în perioada 27 iulie—30 decembrie 1877. — 46.
- 88 În iulie 1877 secțiunea întil din „Anti-Dühring" a fost editată la Leipzig în broșură sub titlul „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. I. Philosophie". — 46.
- 89 În mai 1877 turcii au debarcat la Suhumi în vederea declanșării unor acțiuni de partizani în spatele armatei ruse din Caucaz. Debarcarea nu și-a atins însă scopul și a fost respinsă la începutul lui septembrie 1877. — 46.
- 90 Este vorba despre asedierea de către armata rusă a fortăreței turcești Silistra în mai-iunie 1854, în timpul războiului Crimeii din 1853—1856. Vezi descrierea acestui asediu în articolele lui Engels „Asediul Silistrei" și „Războiul de la Dunăre" (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 10, București, Editura politică, 1961, p. 289—302 și 333—338). — 47.
- 91 Este vorba despre asedierea Parisului de către armata prusiană în timpul războiului franco-prusian din 1870—1871. — 48.
- 92 Este vorba despre articolele lui W. Liebknecht : „Das Ketzergericht in Berlin" („Vorwärts", nr. 80 din 11 iulie 1877) și „Die Rothen wider die Blauen" (articolele I și II din această serie au fost publicate în „Vorwärts", nr. 80 și 81 din 11 și 13 iulie, III și IV — în nr. 83 și 84 din 18 și 20 iulie 1877). — 49.
- 93 După ce membrii conducerii partidului eisenachian au citit „Critica programului de la Gotha", manuscrisul acestui document a fost înapoiat lui Marx. Întrucât intenționa să editeze o broșură în care să explice programul de la Gotha, Liebknecht, care nu avea nici o copie, l-a rugat pe Engels, în scrisoarea din 13 iulie 1877, să-i trimită manuscrisul lui Marx pentru a-l folosi la elaborarea broșurii. — 49.
- 84 La Congresul de la Gotha al Partidului muncitoresc socialist din Germania (27—29 mai 1877) în ședința din 29 mai adepții lui Dühring au încercat să obțină încetarea publicării lucrării lui Engels „Anti-Dühring" în paginile organului central al partidului — ziarul „Vorwärts". J. Most a făcut următoarea propunere : „Congresul declară că articolele critice de genul celor publicate în ultimele luni de Engels împotriva lui Dühring, articole care nu prezintă nici un interes pentru marea majoritate a cititorilor lui «Vorwärts» sau chiar trezesc o profundă indignare, nu trebuie să mai apară pe viitor în organul central". O declarație analoagă a făcut și J. Vahlteich care a afirmat că publicarea lucrării lui Engels a fost o greșeală care a adus mari prejudicii atât ziarului cât și partidului și că social-democrația are nevoie atât de lucrările lui Marx și Engels cât și de cele ale lui Dühring. A. Bebel a venit cu o propunere de compromis : „Avînd în vedere proporțiile vaste ale articolelor lui Engels împotriva lui Dühring, proporții care vor caracteriza, pare-se, și articolele următoare ; avînd în vedere că polemica începută de Engels împotriva lui Dühring în paginile ziarului «Vorwärts» dă acestuia sau adepților acestuia dreptul de a răspunde și ei pe larg și de a folosi în aceeași măsură coloanele ziarului «Vorwärts» ; că acest caz, considerat ca o dispută pur științifică, rămîne deschis, congresul hotărăște : încetarea publicării articolelor lui Engels împotriva lui Dühring în «Vorwärts» și publicarea lor în broșură. Se va înceta, de asemeni, publicarea oricăror dezbateri pe această temă litigioasă în «Vorwärts»". W. Liebknecht s-a ridicat cu hotărîre împotriva propunerii lui Most și a afirmațiilor lui Vahlteich. Ca redactor al ziarului „Vorwärts" el a declarat, printre altele, următoarele : Hotărîrea privind publicarea lucrării lui Engels a fost luată la Congresul de la Gotha din 1876, și anume la provocarea „dühringienilor". Unora aceste articole li se par prea lungi. Dar unui

om ca Engels, a cărui personalitate științifică poate fi comparată doar cu cea a lui Marx, redacția „Vorwärts” nu poate să-i recomande cit de detaliat sau cit de concis să scrie. Aceste articole *trebuiau* să fie ample deoarece se punea problema respingerii pe toată linia a atacurilor pe care Dühring le lansase în tomurile sale voluminoase și a năruirii întregului său sistem — pe plan filozofic, pe planul științelor naturii și pe plan economic. Engels a realizat magistrat acest lucru. După apariția „Capitalului” lui Marx aceste articole îndreptate împotriva lui Dühring reprezintă cea mai importantă lucrare elaborată în cadrul partidului. În ce privește interesele partidului, această lucrare a fost necesară. Era vorba de apărarea bazelor științifice ale partidului nostru. Engels a făcut acest lucru și pentru aceasta trebuie să-i fim recunoscători. Liebknecht a prezentat un amendament la propunerea lui Bebel: asemenea articole să fie publicate în suplimentul științific al lui „Vorwärts”, în „Zukunft”, sau sub formă de broșură. Congresul a aprobat propunerea lui Bebel împreună cu amendamentul prezentat de Liebknecht. Secțiunile a doua și a treia din „Anti-Dühring” au fost publicate în suplimentul ziarului „Vorwärts”. — 49, 242, 244, 249, 366.

95 Marx și Engels au făcut o critică nimicitoare „adevăraturii socialism” în „Ideologia germană” și în „Manifestul Partidului Comunist” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, București, Editura politică, 1962, p. 477—572; Opere, vol. 4, Editura politică, 1963, p. 492—494) precum și într-o serie de alte lucrări. — 49.

96 Vorbind despre posibilitatea creării unui patruleter rus de fortărețe Engels are în vedere existența pe teritoriul Bulgariei a unui *patruleter turcesc de fortărețe*: Rusciuc, Silistra, Varna, Șumla — punct de sprijin pentru acțiunile trupelor turcești, în care la începutul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 erau concentrate importante forțe ale armatei turcești. — 50.

97 La 15—16 iulie 1877 după un asalt relativ scurt garnizoana fortăreței turcești Nicopole, situată pe malul drept al Dunării, s-a predat în frunte cu comandantul ei, trupele rusești punând astfel destul de ușor stăpânire pe oraș. Cucerirea orașului Nicopole de către armata rusă a produs o puternică impresie în Europa occidentală.

La 11 octombrie 1828, în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, Varna a fost cucerită de armata rusă. — 50.

98 Este vorba despre scandalul provocat de incidentul al cărui protagoniști au fost generalul Galliffet și doamna de Beaumont. După cit se pare, inițial Marx a aflat despre acest scandal din „Vorwärts” care, la 6 aprilie 1877, a publicat la rubrica „Cronica social-politică” o notă care începea cu cuvintele: „Wieder Einen hat die Nemesis beim Schopfe gepackt !” („Încă unul înhățat de Nemesis !”). În continuare se relatează că, în urmă cu aproximativ două săptămâni, la un bal la Paris, într-un acces de gelozie Galliffet a rănit grav cu un pumnal pe amanta sa, doamna de Beaumont, sora soției președintelui republicii, Mac-Mahon, faptă pentru care a fost arestat. Întreaga presă pariziană a trecut sub tăcere acest scandal. „Vorwärts” a văzut în această poveste murdară, al cărei „erou” era „salvatorul ordinii”, călăul Comunei din Paris, o dovadă evidentă a descompunerii societății burgheze. Amănunte în legătură cu afacerea Galliffet—Beaumont i-a furnizat lui Marx C. Hirsch care, în jurul datei de 20 iulie, a sosit la Londra, venind de la Paris. — 52, 436.

99 Marx parafrazează expresia: „căci dacă fac acestea cu lemnul verde, cu cel uscat ce va fi ?” —, luată din Biblie, Evanghelia cea după Luca, cap. 23, versetul 31. — 52.

- 100 Despre dizolvarea Camerei deputaților de către Mac-Mahon, la 25 iunie 1877, vezi adnotarea 80. — 53.
- 101 Palatul Elysée — palat în Paris, reședința președintelui Republicii franceze. — 53, 58.
- 102 „*J'y suis, j'y reste*” — aceste cuvinte sînt atribuite lui Mac-Mahon care le-ar fi rostit în timpul războiului Crimeii, la 8 septembrie 1855, după ce armata franceză a luat cu asalt gorganul Malahov. — 53.
- 103 În legătură cu conflictul izbucnit în Franța între cercurile monarhiste și majoritatea republicană a Camerei deputaților precum și în directă legătură cu încercarea președintelui republicii, Mac-Mahon, de a da o lovitură de stat monarhistă (vezi adnotarea 80), în „Vorwärts” au apărut, începînd din 10 iunie 1877 (editorialul „Zum jüngsten Staatsstreich des Herrn Mac-Mahon”) o serie de articole consacrate acestor evenimente. Situîndu-se pe o poziție greșită, redacția ziarului a manifestat o atitudine nihilistă față de lupta care se dădea în Franța pentru republică și în esență a promovat ideea că proletariatul îi este indiferent dacă acționează în condițiile republicii burghize sau în condițiile monarhiei. Aceste concepții au fost exprimate deosebit de categoric în articolul „Nieder mit der Republik I” publicat în „Vorwärts” nr. 76, din 1 iulie 1877. Autorul acestui editorial a fost probabil W. Hasenclever. Marx și Engels au criticat aspru această linie politică greșită a ziarului „Vorwärts”. — 53, 245, 273.
- 104 Este vorba de conflictul constituțional izbucnit în Prusia în anii 1862—1866, ca urmare a refuzului majorității liberale din Landtagul prusian de a aproba alocarea unor fonduri pentru reorganizarea armatei și înarmarea ei în continuare. Neîntînd seama de acest refuz, guvernul Bismarck s-a lansat totuși de-a lungul a cîțiva ani în cheltuieli militare, care nu fuseseră aprobate de Landtag. Conflictul constituțional, expresie a situației revoluționare din Germania deceniului al 7-lea, a fost soluționat abia în 1866, după victoria reputată de Prusia asupra Austriei la Sadova, unde burghezia liberală germană a capitulat în fața lui Bismarck. — 53.
- 105 *Progresiștii* — reprezentanții partidului burghez al progresiștilor din Prusia, fondat în iunie 1861. Acest partid preconiza unificarea Germaniei sub hegemonia Prusiei, convocarea unui parlament pe întreaga Germanie și formarea unui guvern liberal puternic, răspunzător în fața Camerei deputaților. În 1866 aripa de dreapta, care a capitulat în fața guvernului Bismarck, s-a despărțit de partidul progresist și a format partidul național-liberal. Spre deosebire de național-liberali, chiar și după unificarea Germaniei în 1871, progresiștii au continuat să-și spună partid de opoziție, deși această opoziție rămînea pur declarativă. De teama clasei muncitoare și din ură față de mișcarea socialistă, partidul progresist a acceptat dominația iuncherimii prusiene în condițiile unei Germanii semiabsolutiste. Șovăielile în politica partidului progresist reflectau instabilitatea burgheziei comerciale, a micilor industrii și, în parte, a meseriașilor pe care se sprijinea. — 53, 285, 317.
- 106 Potrivit hotărîrii Congresului de la Gotha din 1876, adoptată în ședința din 23 august, cu începere de la 1 octombrie 1876, în locul ziarelor „Volksstaat” și „Neuer Social-Demokrat” urma să apară un singur organ central al Partidului muncitoresc socialist din Germania — ziarul „Vorwärts”. Congresul a ales ca redactori ai acestui ziar pe W. Liebknecht și pe W. Hasenclever. — 53.
- 107 La 20 iulie 1877, redacția revistei „Zukunft” a trimis o scrisoare lui Engels și o scrisoare analoagă lui Marx în care, invocînd hotărîrea Congresului de la Gotha cu privire la editarea unei publicații științifice (vezi adnotarea 108), solicita colaborarea lui Marx și Engels la această publicație. Scrisorile erau

semnate : „Redacția «Zukunft»”. Ca adresă a redacției era indicată adresa biroului de expediție a ziarului „Berliner Freie Presse”, al cărei redactor era J. Most. — 54, 328.

- 108 La Congresul de la Gotha al Partidului muncitoresc socialist din Germania (27—29 mai 1877), în ședința din 29 mai, la propunerea lui Geib a fost adoptată hotărîrea de a se edita la Berlin, începînd de la 1 octombrie, o revistă științifică bilunară „în scopul de a se acorda atenția cuvenită aspectului științific al mișcării”. S-a hotărît ca, pînă la 1 octombrie, ziarul „Vorwärts” să publice de două ori pe săptămînă un supliment științific. Cu începere de la 1 octombrie la Berlin a început să apară revista „Zukunft”, de orientare social-reformistă. Editorul revistei era K. Höchberg. Marx și Engels au criticat aspru această revistă pentru încercarea de a atrage partidul pe o cale reformistă. — 55, 60.
- 109 Engels citează poezia „Kurzweil” din culegerea de cîntece populare „Des Knaben Wunderhorn”, prelucrate și editate de A. von Arnim și C. Brentano în anii 1805—1808. — 56.
- 110 Este vorba, în primul rînd, de seria de articole ale lui W. Liebknecht „Die Rothen wider die Blauen”, în care acesta încerca să atenueze impresia proastă produsă de articolul „Nieder mit der Republik” publicat de W. Hasenclever în „Vorwärts” la 1 iulie 1877 (vezi adnotările 92 și 103). — 56.
- 111 În 1877 în S.U.A. lupta clasei muncitoare împotriva patronilor a luat o mare amploare. Unul dintre cele mai importante evenimente din timpul acestei lupte a fost greva feroviarilor din iulie 1877, provocată de reducerea cu 10% a salariului la trei linii principale de cale ferată care duc spre vest — Pennsylvania, Baltimore-Ohio și New York Central-Railway. Greva a putut fi înăbușită numai cu ajutorul trupelor guvernamentale și al detașamentelor înarmate ale burgheziei. — 58, 61.
- 112 Hotărîrea cu privire la mutarea sediului Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor din Europa (Londra) în Statele Unite ale Americii (New York) a fost adoptată la congresul de la Haga al Internaționalei (1872) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 161—162). — 58.
- 113 Este vorba despre editorialul scris de Paul-Armand Challemeil-Lacour, datat „Paris, 11 iulie” și publicat fără semnătură în „République Française” din 12 iulie 1877. — 58.
- 114 Mareșalul francez Bazaine, care, în octombrie 1870, în timpul războiului franco-prusian, a predat germanilor fortăreața Metz, a fost deferit justiției sub acuzația de înaltă trădare. Procesul a avut loc la Paris între 6 octombrie și 10 decembrie 1873. Bazaine a fost condamnat la moarte, dar ulterior pedeapsa i-a fost comutată în detențiune pe viață. După 8 luni de detențiune, în august 1874, Bazaine a fugit în Spania. — 58.
- 115 Este vorba despre prima perioadă în care Broglie a ocupat funcția de președinte al consiliului de miniștri — mai 1873—mai 1874. Guvernul Broglie a fost numit imediat după alegerea monarhistului Mac-Mahon ca președinte al republicii. Guvernul reacționar al lui Broglie și-a proclamat ca scop instaurarea unui regim al „ordinii morale”. — 58.
- 116 *Palatul de cristal* — clădire construită din metal și sticlă pentru prima expoziție universală comercial-industrială de la Londra din 1851. — 59.

- 117 C. Knies. „Das Geld“. Berlin, 1873, S. 119. — 59.
- 118 Este vorba despre Congresul de la Gotha al Partidului muncitoresc socialist din Germania, care a avut loc la 19—23 august 1876. — 60.
- 119 În scrisoarea adresată lui Engels la 28 iulie 1877, Liebknecht îl solicita pe Engels, ca și pe Marx, să colaboreze la revista „Zukunft“. „În fruntea redacției — scria Liebknecht — se află Höchberg (care ne dă 10 000 de mărci anual) și dr-ul Wiede, ambii sînt tineri și capabili, îndeosebi primul, ambii sînt adversarii înșelătoriei dühringiene“. Liebknecht afirma de asemenea că redacția revistei se va afla sub un control riguros.
- Cu privire la scrisoarea din partea redacției revistei „Zukunft“ vezi adnotarea 107. — 61, 248.
- 120 E. Dühring. „Cursus der National-und Socialökonomie“. 2. Aufl., Leipzig, 1876, S. 27. Respectiva teză a lui Dühring este analizată de Engels în „Anti-Dühring“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 185—190). — 61.
- 121 După revoluția din martie 1848 din Germania, membrii comunităților din Köln ale Ligii comuniștilor au elaborat un plan de editare a unui mare ziar democratic. Unul dintre principalii inițiatori ai editării ziarului a fost H. Bürgers. După venirea lor la Köln, Marx și Engels au preluat editarea ziarului, avînd de înfruntat, cu acest prilej, o anumită rezistență din partea unor comuniști și democrați, printre care și Bürgers. S-a hotărît ca „Neue Rheinische Zeitung“ să nu apară la Köln ca organ de presă îngust local, de orientare moderat democratică, ci ca organul de presă al proletariatului revoluționar din întreaga Germanie. Prospectul pentru „Neue Rheinische Zeitung“ a fost întocmit de Bürgers, dar activitatea acestuia ca unul dintre redactorii ziarului, care a început să apară la 1 iunie 1848, a fost practic redusă ; el a scris un singur articol care dealtfel a fost complet refăcut de Marx.
- La sfîrșitul anului 1876 Bürgers a publicat în „Vossische Zeitung“ „Erinnerungen an Ferdinand Freiligrath“ în care își atribuia rolul principal în pregătirea editării lui „Neue Rheinische Zeitung“. În ultimul capitol, al V-lea din „Erinnerungen“ Bürgers scria printre altele că Marx a fost sufletul Comitetului Central al Ligii Comuniștilor („Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen“ Nr. 302, Sonntags Beilage Nr. 52, din 24 decembrie 1876). — 63.
- 122 În original la Marx este, evident, o scăpare : nu este menționată revista „Le Travailleur“, ci revista „Le Travail“ — săptămînal anarhist care a apărut la Geneva în august-septembrie 1873 sub redacția lui J. Guillaume și cu participarea de fapt a acelorași persoane care, ulterior, în perioada la care se referă scrisoarea, au început să colaboreze la publicația „Le Travailleur“. — 63.
- 123 F. Mehring. „Zur Geschichte der deutschen Socialdemokratie“. Magdeburg, 1877. — 64.
- 124 F. Mehring. „Herr von Treitschke, der Sozialistentödter und die Endziele des Liberalismus“. Leipzig, 1875. Broșura a apărut anonim. — 64.
- 125 I. Kaufman. „Teoria kolebanii țen“. Harkov, 1867, p. 123. — 65.
- 126 La ședința din 4 ianuarie 1870 a Consiliului General al Internaționalei I s-a dat citire scrisorii lui Isaac Butt din Dublin. Butt se oferea să contribuie la realizarea unei alianțe între muncitorii englezi și cei irlandezi (vezi Gheneralniî Sovet Pervogo Internaționala, 1868—1870. Protokoli. Moscova, 1964, p. 138). — 65.

- 127 La 8 august 1877 Marx împreună cu soția și cu fiica sa, Eleanor, au plecat la tratament la Neuenahr (Germania). La 27 septembrie el s-a înapoiat la Londra. — 66, 71, 249, 250, 254, 255, 260.
- 128 Este vorba, probabil, despre adaosul la capitolul al X-lea din secțiunea a doua a lucrării „Anti-Dühring”. O parte a acestui capitol este consacrată explicării sensului „Tabloului economic” al lui Quesnay (vezi K. Marx și Ț. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 238—251). Vezi și adnotările 68 și 71. — 66, 69.
- 129 Este vorba, probabil, despre principala lucrare a lui Owen cu privire la căsătorie: R. Owen. „The Marriage System of the New Moral World”. Leeds, 1838. — 66.
- 130 Este vorba, evident, despre autobiografia în două volume a lui Owen: „The Life of Robert Owen”, vol. I—IA, London, 1857—1858. — 66.
- 131 Lucrările lui Sargant, Owen, Fourier și Hubbard menționate în acest pasaj au fost folosite de Engels în capitolul I al secțiunii a treia din „Anti-Dühring”. — 67.
- 132 *Şeik-ul-Islam* — titulatura șefului clerului musulman în Imperiul otoman. — 67.
- 133 În timpul insurecției din sud-vestul Germaniei din mai—iulie 1849 Engels a elaborat planurile insurecției și operațiunilor militare, iar în iunie—iulie, în calitate de aghiotant al lui A. Willich care comanda un detașament de voluntari al armatei revoluționare din Baden-Palatinat, Engels a condus efectuarea unor misiuni militare și a participat la patru bătălii în Baden și Palatinat. — 73.
- 134 La sfârșitul lunii iulie 1877 un detașament de avangardă al armatei ruse, condus de generalul Gurko, a trecut la ofensivă în M-ții Antibalcani, în direcția orașului Adrianopol, dar a fost nevoit să se retragă. — 74.
- 135 La 21—26 august 1877 au avut loc bătălii sîngeroase pentru pasul Şipka. Încercarea armatei turcești de a-l cuceri a eșuat, deoarece trupele ruse l-au apărat eroic. Suferind pierderi grele, armata lui Suleiman-pașa a fost silită să se retragă. — 74.
- 136 „Omul bolnav” — așa a denumit Nicolae I Turcia în convorbirea din 9 ianuarie 1853 și în convorbirile pe care le-a avut ulterior cu ambasadorul Angliei, G. H. Seymour. Corespondența secretă referitoare la aceste întâlniri a fost publicată de guvernul englez în Cartea albastră: „Correspondence respecting the rights and privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey”. London, 1854. Aceste materiale au fost analizate de Marx în articolele „Documentele în legătură cu împărțirea Turciei” și „Corespondența diplomatică secretă” (vezi K. Marx și Ț. Engels. Opere, vol. 10, București, Editura politică, 1961, p. 148—176). — 74, 215.
- 137 La 30 iulie 1877 trupele rusești au făcut o a doua încercare nereușită de a lua Plevna. Această bătălie este cunoscută sub numele de „a două Plevnă”. — 75.
- 138 După ce la 24 aprilie 1877 Rusia a declarat război Turciei, în mai trupele ruse erau pregătite pentru forțarea Dunării. La 11 mai și în noaptea de 25 spre 26 mai au fost scufundate două dintre cele mai mari vase turcești. La sfârșitul lunii iunie trupele rusești au forțat Dunărea. — 75.
- 139 Această scrisoare a lui Engels către Marx a fost scrisă probabil la sfârșitul anului 1877 sau începutul anului 1878. Ea se referă la perioada cînd Engels lucra la articolul „Știința naturii în lumea spiritelor”, pe care l-a scris după toate probabilitățile la începutul anului 1878. În scrisoare este vorba despre

- două lucrări : J. N. Maskelyne. „Modern Spiritualism”. London, 1876, și A. R. Wallace. „On Miracles and Modern Spiritualism”. London, 1875. Aceste lucrări au constituit pentru Engels principala sursă din care a preluat materialul faptic despre spirite și spiritism în vederea criticii făcute acestora în articolul „Știința naturii în lumea spiritelor”. Ulterior Engels a inclus acest articol în „Dialectica naturii” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 356—366 ; lucrarea lui Wallace a fost folosită la p. 356—363 și 365—366, lucrarea lui Maskelyne — la p. 360—364). — 75.
- 140 După moartea Lydiei Burns — 12 septembrie 1878 —, la 16 septembrie Engels a părăsit pentru un timp Londra plecând la Littlehampton. — 77.
- 141 Marx a stat la Malvern la odihnă de la 4 pînă la 14 septembrie 1878 (vezi vol. de față, p. 294). — 77, 297.
- 142 Ziarele londoneze, în special „Daily News” și „Standard” din 17 septembrie 1878, au publicat știri telegrafice (ale agenției Reuter și ale propriilor lor corespondenți) cu privire la ședința din 16 septembrie a Reichstagului, în care au început discuțiile legate de proiectul legii excepționale împotriva socialiştilor (vezi adnotarea următoare). În ziua de 16 septembrie la dezbateri au participat : Stolberg, Reichensperger, Helldorf—Bedra, Bebel, Eulenburg și Bamberg. — 77, 298.
- 143 *Legea excepțională împotriva socialiștilor* a fost introdusă la 21 octombrie 1878 de guvernul Bismarck, cu sprijinul majorității Reichstagului, în scopul luptei împotriva mișcării socialiste și muncitorești. Această lege a pus Partidul social-democrat din Germania în afara legii ; au fost interzise toate organizațiile partidului, organizațiile muncitorești de masă, presa muncitorească și socialistă, a fost confiscată literatura socialistă, iar social-democrații au fost supuși persecuțiilor. Dar partidul social-democrat, care, datorită sprijinului activ dat de Marx și Engels, înlăturase din rîndurile sale atît elementele oportuniste, cît și pe cele „ultrastîngiste”, a reușit ca, în timpul cît a fost în vigoare legea excepțională, să îmbine în mod just munca ilegală cu folosirea posibilităților legale, să-și întărească și să-și extindă considerabil influența asupra maselor. Sub presiunea mișcării muncitorești de masă, legea excepțională a fost abrogată la 1 octombrie 1890. Engels a făcut o apreciere asupra acestei legi în articolul său „Bismarck și Partidul muncitoresc german” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 297—300). — 78, 102, 316, 346, 359, 364, 376, 386, 406, 408, 417, 418.
- 144 „*La légalité nous tue*” („legalitatea ne omoară”) — aceste cuvinte aparțin lui O. Barrot, om politic conservator din timpul celei de-a doua Republici din Franța ; ele exprimă intenția reprezentanților reacțiunii franceze de la sfîrșitul anului 1848 — începutul anului 1849 de a provoca o răscoală populară și, după ce o vor fi reprimat, de a restaura monarhia. — 78.
- 145 *Centrul* — partidul politic al catolicilor germani, care a luat ființă în 1870—1871, în urma unirii fracțiunii catolice din Landtagul prusian cu cea din Reichstagul german (locurile ocupate de deputații acestor fracțiuni se aflau în centrul sălilor de ședințe). Partidul centrului se situa, de regulă, pe poziții de mijloc, manevrînd între partidele care sprijineau guvernul și fracțiunile opoziționiste de stînga din Reichstag. El unea sub steagul catolicismului păături diferite din punct de vedere social — ale clerului catolic, luncerimii și burgheziei, o anumită parte a țărănimii, în special din statele mici și mijlocii din vestul și sud-vestul Germaniei, și sprijinea tendințele lor separatiste și antiprusiene. Centrul se afla în opoziție față de guvernul Bismarck, dar în același timp vota toate

măsurile sale îndreptate împotriva mișcării muncitorești și socialiste. Engels a făcut o caracterizare amănunțită a centrului în lucrarea „Rolul violenței în istorie” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 459—460), precum și în articolul „Și acum?” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, București, Editura politică, 1965, p. 8—9). — 78, 82, 298.

146 Cu aceste cuvinte a caracterizat Ludwig Bamberger atitudinea lui Bismarck față de național-liberali. — 78, 290, 298.

147 Engels are în vedere articolul despre dezbaterile din Reichstag în jurul proiectului legii excepționale împotriva socialiștilor, articol ce reprezenta o parte dintr-o cronică internațională cotidiană datată: „Londra, 18 septembrie” („Standard”, 18 septembrie 1878, p. 4).

În continuare Engels folosește știrile telegrafice cu privire la ședințele Reichstagului din 17 septembrie, publicate în același număr al ziarului (p. 5) la rubrica: „Reichstag. Proiectul legii împotriva socialiștilor. Cuvîntarea rostită de prințul Bismarck”. — 80.

148 Este vorba despre cuvîntarea rostită de A. Bebel în Reichstag la 16 septembrie 1878 în cadrul dezbaterilor pe marginea proiectului legii excepționale împotriva socialiștilor. — 80.

149 Este vorba, probabil, despre „Kölnische Zeitung” din 7 septembrie 1878. — 80.

150 Potrivit hotărîrii celui de-al doilea congres muncitoresc francez care a avut loc la Lyon între 28 ianuarie și 8 februarie 1878, în septembrie 1878, în timpul expoziției mondiale de la Paris, urma să aibă loc un congres internațional al socialiștilor; principalul lui inițiator a fost J. Guesde. Guvernul francez a interzis ținerea congresului. În pofida acestei interdicții (și întrucît nu mai era posibilă convocarea congresului la Lausanne în loc de Paris), la 4 septembrie 1878 delegații veniți la Paris au hotărît să se întrunească neoficial. Poliția a ocupat însă clădirea în care avea loc întrunirea, i-a împrăștiat pe participanți și i-a arestat pe organizatori. La 24 octombrie 38 de socialiști în frunte cu Guesde au compărut în fața tribunalului.

C. Hirsch, care venise la întrunire în calitate de observator, a fost arestat la 5 septembrie și a stat în închisoare pînă la 9 octombrie, cînd a fost expulzat din Franța. — 82, 303.

151 *Reptile* — ziaristi și ziare reacționare aflate în solda guvernului. *Fondul pentru presa reptilelor* — fondul special de care dispunea Bismarck pîntru coruperea presei. Aceste expresii au căpătat o largă răspîndire după discursul rostit de Bismarck în Camera deputaților la 30 ianuarie 1869, cînd el a folosit expresia de „reptile” la adresa agenților venali adversari ai guvernului. Ulterior însă presa de stînga a început să numească presă a reptilelor presa oficioasă venală a guvernului. Luînd cuvîntul în Reichstag la 9 februarie 1876, Bismarck însuși a fost nevoit să recunoască larga răspîndire în Germania a acestei noi accepții a expresiei „reptile”. — 82, 291, 300.

152 Este vorba despre prima dezbatere în Reichstag, în zilele de 16 și 17 septembrie 1878, a proiectului legii excepționale împotriva socialiștilor. — 83.

153 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 104. — 83.

154 A. Samter. „Die Reform des Geldwesens”. Berlin, 1869, S. 62. — 83.

155 Citatul din cartea lui Petty „A Treatise of Taxes and Contributions”. London, 1667, p. 47, a fost dat de Marx în „Capitalul” (vezi K. Marx și F. Engels.

Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 58). La p. 7 a cărții sale Samter l-a reprodus după „Capitalul”, dar într-o formă denaturată. — 83.

- 156 Articolul lui W.R.S. Ralston „Russian revolutionary literature” a fost publicat în mai 1877 în revista londoneză „Nineteenth Century”, vol. 1, nr. 3. Articolul de răspuns al lui Jenny Marx a fost publicat în „Frankfurter Zeitung” în perioada mai 1877 — începutul lui august 1878. — 83.
- 157 *Tratatul de pace preliminar de la San-Stefano* a fost încheiat între Rusia și Turcia la San-Stefano (în apropiere de Constantinopol), la 3 martie 1878, după terminarea războiului ruso-româno-turc din 1877—1878. Acest tratat, care consfințea întărirea influenței Rusiei în Balcani, a provocat proteste energice din partea Angliei și Austro-Ungariei, care beneficiau de sprijinul tacit al Germaniei. Sub presiunea amenințărilor diplomatice și militare guvernul rus a fost nevoit să accepte reexaminarea clauzelor tratatului de către un congres internațional care a avut loc la Berlin între 13 iunie și 13 iulie 1878; la congres au luat parte reprezentanții Rusiei, Germaniei, Austro-Ungariei, Franței, Marii Britanii, Italiei și Turciei; lucrările acestui congres s-au soldat cu încheierea *tratatului de la Berlin*, prin care clauzele tratatului de la San-Stefano au suferit mari modificări în detrimentul Rusiei și al popoarelor slave din Peninsula Balcanică. Teritoriul Bulgariei autonome, prevăzut prin tratatul de la San-Stefano, a fost redus la mai puțin de jumătate; din ținuturile bulgare de la sud de Balcani a fost creată o provincie autonomă — „Rumelia orientală” —, care a rămas sub stăpânirea sultanului; teritoriul Muntenegrului a fost considerabil micșorat. *Tratatul de la Berlin* a confirmat unele prevederi ale tratatului de la San-Stefano, și anume: Rusia lua din nou în stăpânire partea de sud a Basarabiei (jud. Cahul, Ismail și Bolgrad) în schimbul Dobrogei care a fost inclusă în România, se confirma independența României proclamată la 9 mai 1877 și recunoscută prin tratatul de la San-Stefano și se consfințea în același timp ocuparea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria. În ajunul congresului, Anglia a ocupat Ciprul. Hotărârile Congresului de la Berlin au contribuit la crearea în Balcani a unor focare de noi contradicții internaționale, de noi războaie. — 85, 276, 338, 463, 464.
- 158 În zilele de 16 și 17 septembrie 1878 a avut loc în Reichstag prima dezbateră pe marginea proiectului legii excepționale împotriva socialiștilor, prezentat de guvern. Darea de seamă stenografiată a acestor ședințe a fost publicată în: „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags”. 4. Legislaturperiode, I. Session 1878, Bd. I, Berlin, 1878, S. 29—91. — 86.
- 159 *Conspectul dezbaterilor din Reichstag pe marginea proiectului legii excepționale împotriva socialiștilor*, întocmit de Marx, a fost publicat în 1932 în „Archiv Marksa i Enghelsa” t. I (VI), str. 388—400. — 86.
- 160 În condițiile apărute în perioada războiului ruso-româno-turc din 1877—1878, guvernul rus, prevăzând posibilitatea unui război cu Anglia, a hotărât să încheie o alianță cu Afganistanul. În acest scop, ambasadorul rus Stoletov a sosit la Kabul, la 22 iunie 1878, începând tratative cu cîrmuitorii afgani în vederea încheierii unui tratat de alianță ruso-afgan. Dar odată cu reglementarea divergențelor anglo-ruse guvernul țarist a renunțat la proiectul alianței ruso-afgane.
- La 21 septembrie 1878, la granița afgano-indiană ambasadorul englez N. Chamberlain care mergea la Kabul a fost invitat de autoritățile afgane să se întoarcă înapoi. Acest lucru a determinat înăsprirea relațiilor anglo-afgane și a oferit Angliei pretextul declanșării, în noiembrie, a celui de-al doilea război anglo-afgan din 1878—1880. — 86.

- 161 M. Kaufmann s-a adresat lui Marx cu rugămintea de a citi articolul scris de el despre Marx, în vederea includerii în lucrarea de istorie a socialismului pe care o elabora și, într-o formă modificată, în revista „Leisure Hour” în decembrie 1878. Scrisorile adresate de Marx lui Kaufmann la 3 și 10 octombrie 1878 și publicate în volumul de față conțin răspunsul la această rugămintă. Cartea lui Kaufmann, ale cărei ultime două capitole au fost parcurse de Marx, a apărut în 1879. (M. Kaufmann : „Utopias ; or Schemes of Social Improvement. From Sir Thomas More to Karl Marx”. London, 1879). — 87, 299.
- 162 Engels s-a aflat la Eastbourne la odihnă între aproximativ 7 august și 28 august 1879. — 88.
- 163 Între aproximativ 8 august și 20 august 1879 Marx, împreună cu fiica sa Eleanor, s-au aflat la odihnă pe insula Jersey. — 88, 334, 335, 355, 356.
- 164 Aici și în scrisorile următoare este vorba despre corespondența legată de pregătirea editării la Zürich a organului central al Partidului muncitoresc socialist din Germania, ziarul „Sozialdemokrat”, întrucât în Germania, după promulgarea în octombrie 1878 a legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 143) se interzisese editarea presei de partid, inclusiv a organului central al partidului, ziarul „Vorwärts”. Această corespondență, în cadrul căreia s-a dezbătut problema orientării politice a noului ziar și a redacției lui, s-a purtat din iulie pînă în septembrie 1879 între Leipzig (A. Bebel, W. Liebknecht, L. Viereck), Zürich (E. Bernstein, K. Höchberg, K. A. Schramm) Paris, (C. Hirsch) și Londra (Marx și Engels). Lupta dusă de Marx și Engels pentru o linie politică justă a organului central al partidului și împotriva încercărilor oportuniștilor de dreapta de a acapara editarea ziarului își găsește cea mai deplină expresie în „Scrisoarea circulară” către conducerea social-democrației germane, elaborată de Engels cu participarea lui Marx ; în această scrisoare se face de asemenea o analiză amănunțită a activității de pregătire a editării ziarului „Sozialdemokrat” (vezi volumul de față, p. 341—355). — 90.
- 165 Este vorba despre scrisoarea lui W. Liebknecht către C. Hirsch, din 28 iulie 1879 (vezi volumul de față, p. 341—342). — 90, 333.
- 166 Este vorba despre scrisoarea lui W. Liebknecht către Engels, din 14 august 1879 (vezi volumul de față, p. 342). — 90.
- 167 Este vorba despre scrisoarea lui E. Bernstein către C. Hirsch, din 24 iulie 1879 (vezi volumul de față, p. 341—355). — 90, 333.
- 168 Este vorba despre cuvîntarea rostită de deputatul social-democrat Kayser la 17 mai 1879, cu asentimentul întregii fracțiuni social-democrate din Reichstag, în sprijinul proiectului guvernamental de taxe vamale protecționiste. Marx și Engels au condamnat cu asprime atitudinea lui Kayser care a sprijinit în Reichstag o propunere făcută în interesul marilor industriași și al agrarienilor și în detrimentul maselor populare ; ei au criticat de asemenea atitudinea concesivă a unor conducători ai social-democrației germane față de Kayser (vezi volumul de față, p. 345—347). — 91.
- 169 La 18 august 1879 s-a născut la Ramsgate nepotul lui Marx, Edgar Longuet. — 91, 94, 335, 379.
- 170 Primul tom al revistei „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” care cuprindea manifestul-program al reformiștilor, a apărut la Zürich în august 1879 ; la Londra a fost adus de M. M. Kovalevski (vezi volumul de față, p. 101). — 91.
- 171 Engels i-a răspuns lui K. Höchberg la 26 august 1879 (vezi volumul de față, p. 336—337).

- Răspunsul la scrisoarea adresată de A. Bebel lui Engels, la 20 august 1879, este cuprins în „Scrisoarea circulară” (vezi volumul de față, p. 341—355). — 92.
- 172 De la 21 august pînă la 17 septembrie 1879 Marx a stat la Ramsgate (vezi volumul de față, p. 94—95). — 93, 341, 355, 356.
- 173 În legătură cu conținutul corespondenței referitoare la editarea ziarului „Sozialdemokrat” vezi volumul de față, p. 341—345. — 93.
- 174 C. Hirsch a fost expulzat din Franța pentru prima oară în octombrie 1878 (vezi adnotarea 150). A doua oară a fost expulzat în august 1879, guvernul francez făcînd astfel un serviciu guvernului Bismarck, care în octombrie 1878 introdusese în Germania legea excepțională împotriva socialiștilor. — 95, 357.
- 175 Marx are în vedere cuvîntarea rostită de G.J. Allman în calitatea sa de președinte al Asociației britanice pentru sprijinirea progresului științei, la Sheffield în ziua de 20 august 1879 cu prilejul deschiderii celui de-al 49-lea congres anual al respectivei asociații. Cuvîntarea lui Allman a fost publicată în revista „Nature” nr. 512 din 21 august 1879. — 95.
- 176 Răspunsul la scrisoarea adresată de A. Bebel lui Engels, la 20 august 1879, îl constituie „Scrisoarea circulară” (vezi volumul de față, p. 341—355). Conținutul răspunsului la scrisoarea lui W. Liebknecht din 14 august 1879 este reprodus de Engels în scrisoarea adresată lui Marx la 20 august 1879 (vezi volumul de față, p. 90—92). — 96, 359.
- 177 Este vorba despre răspunsul la scrisoarea adresată de A. Bebel lui Engels la 20 august 1879 în legătură cu editarea ziarului „Socialdemokrat”. Răspunsul îl reprezintă „Scrisoarea circulară” a lui Marx și Engels către conducerea Partidului muncitoresc social-democrat din Germania (vezi volumul de față, p. 341—355). — 101.
- 178 Este vorba despre editorialul-program din primul tom al revistei „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” — „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland” — ai cărui autori erau K. Höchberg, E. Bernstein și C. A. Schramm. Marx și Engels au analizat amănunțit și au criticat aspru acest articol reformist în „Scrisoarea circulară”, secțiunea a III-a : Manifestul treimii din Zürich (vezi volumul de față, p. 348—355). — 102, 340, 359, 365.
- 179 În primul tom al revistei „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” la rubrica consacrată recenziilor au fost publicate patru recenzii ale lui C. Lübeck : la cărțile lui Walter, Cohn, Mayer și Franz. — 102.
- 180 În primul tom al revistei „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”, la rubrica „Știri despre succesele mișcării socialiste”, au fost publicate, între altele, două știri din Germania, autorul uneia dintre ele fiind Maximilian Schlesinger. — 102.
- 181 În nr. 35 din 30 august și în exemplarul de probă din 6 septembrie 1879 ale săptămînalului „Freiheit” editat de J. Most la Londra au fost inserate sub titlul „Was nun ?” două articole îndreptate împotriva primului tom al revistei „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”, scrise de pe poziții „ultrastîngiste”. În primul din aceste două numere ale săptămînalului „Freiheit”, la rubrica „Cronica social-politică”, se făcea o prezentare generală a articolelor inserate în „Jahrbuch”, iar în al doilea număr, în articolul „Auch eine Denkschrift”, era analizat în amănunt articolul „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland”. — 102, 338.
- 182 Este vorba despre articolele în care C. Hirsch critica cuvîntarea rostită de M. Kayser în Reichstag în problema taxelor vamale protecționiste (vezi adno-

tarea 168). Articolele lui Hirsch „Dezbaterile cu privire la taxele vamale” și „Cu privire la cuvîntarea lui Kayser și la votul dat de el” au fost publicate în săptămînalul „Laterne”, nr. 21 și 23, din 25 mai și 8 iunie 1879, editat de el („Laterne”, S. 669—675 și 735—739). — 104, 346, 360, 363.

183 Orientarea reformistă, oportunistă a revistei „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” a fost aspru criticată în „Scrisoarea circulară” a lui Marx și Engels (vezi volumul de față, p. 348—355). — 104.

184 Aluzie ironică la Napoleon al III-lea care, la 26 august 1867, ar fi declarat la Lille: „În 14 ani multe din speranțele mele s-au împlinit, am obținut mari succese și totuși mai există puncte negre care ne întunecă orizontul”. („Moniteur universel”, din 28 august 1867). — 105.

185 *Tratatul de la Paris din 1856* — tratat de pace semnat la 30 martie 1856 la Congresul de la Paris de către reprezentanții Angliei, Franței, Austriei, Sardiniei, Prusiei și Turciei de o parte și Rusiei de cealaltă parte, prin care s-a marcat sfîrșitul războiului Crimeii din 1853—1856. Înfrîntă în război, Rusia a fost nevoită să accepte condițiile grele ale tratatului. Dar eroica apărare a Sevastopolului, luarea fortăreței turcești Kars de către armatele ruse și înfrîngerile suferite de aliați în Marea Baltică au dat diplomației ruse posibilitatea ca, exploatînd abil la congres contradicțiile dintre Anglia, Austria și Franța, să obțină o substanțială ușurare a condițiilor păcii.

La acest congres una din problemele dezbătute a constituit-o situația Principatelor dunărene, unirea lor. Din cauza pozițiilor divergente, Congresul nu a putut ajunge la un acord asupra unirii Principatelor; s-a creat însă posibilitatea ca poporul român să se pronunțe în privința viitorului lui. Tratatul de pace prevedea ca populația Principatelor să fie consultată prin intermediul adunărilor ad-hoc; cele două țări, deși rămîneau sub suzeranitatea Turciei, urmau să intre sub garanția colectivă a puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris, înlăturîndu-se astfel protectoratul unei singure țări. Congresul a hotărît ca sudul Basarabiei (județele Cahul, Ismail, Bolgrad) să reintre în componența Moldovei, a stabilit unele măsuri economice și juridice, a prevăzut libertatea navigației pe Dunăre și neutralitatea Mării Negre, ceea ce însemna închiderea strîmtorilor pentru orice nave de război străine și interdicția pentru Rusia și Turcia de a avea flotă maritimă militară în Marea Neagră și de a avea arsenale navale pe litoralul ei. — 105.

186 Engels se referă la elaborarea „scrisorii circulare” (vezi volumul de față, p. 341—355).

La 17 septembrie 1879, imediat după întoarcerea lui Marx la Londra, „Scrisoarea circulară” a fost trimisă, în numele lui Marx și Engels, conducerii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania. — 106.

187 Cel de-al doisprezecelea congres anual al trade-unionurilor britanice a avut loc la 15—20 septembrie 1879 la Edinburgh. — 107.

188 La Marx este, probabil, o greșeală: această scrisoare a fost scrisă, evident, nu la 14 septembrie, ci vineri, 12 septembrie 1879. — 108.

189 Este vorba despre corespondența cu privire la editarea ziarului „Sozialdemokrat” (vezi adnotarea 164). — 108.

190 Articolul lui K. Blind „Prince Napoleon and European Democracy” a fost publicat în revista „Fraser's Magazine”, nr. 118, octombrie 1879. — 108.

191 De la jumătatea lui august pînă la 19 septembrie 1880, Engels a stat la odihnă la Ramsgate și Bridlington Quay. — 110, 389, 393.

- 192 De la începutul lunii august pînă la 13 septembrie 1880 Marx și familia sa au stat la odihnă la Ramsgate. — 110, 392, 394.
- 193 Este vorba despre lucrarea lui Marx „Dezvăluiri asupra procesului comunistilor de la Colonia” care a fost reprodusă în întregime în treisprezece numere ale ziarului „Volksstaat” începînd din 28 octombrie și pînă la 18 decembrie 1874. Ca o completare, în „Volksstaat” nr. 7 și 8 din 20 și 22 ianuarie 1875 s-a publicat anexa 4 din lucrarea lui Marx „Domnul Vogt”. Postfața la „Dezvăluiri asupra procesului comunistilor de la Colonia”, datată „Londra, 8 ianuarie 1875”, a fost inserată în „Volksstaat”, nr. 10 din 27 ianuarie 1875 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 429—501; Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 710—717; Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 567—570). În prima jumătate a anului 1875 la Leipzig a apărut o nouă ediție a acestei lucrări a lui Marx. — 113.
- 194 Explicația inexactă a acestei expresii franțuzești a fost dată de redacție într-o notă la textul capitolului IV al lucrării „Dezvăluiri asupra procesului comunistilor de la Colonia” apărut în nr. 140 al ziarului „Volksstaat” din 2 decembrie 1874; nota corectată conform explicației date de Marx a fost inserată în textul completării din „Volksstaat” nr. 7 din 20 ianuarie 1875. — 113.
- 195 În ziarul „Volksstaat” nr. 140 și 146 din 2 și 16 decembrie 1874 a fost publicat un amplu articol semnat K-z. Prima parte a articolului a apărut sub titlul „Der Bankgesetz-Entwurf”, partea a doua — sub titlul „Die Reichsbank oder die Association des Reiches mit dem Kapital”. — 113.
- 196 Ziarul „Volksstaat” nr. 149 din 23 decembrie 1874 a inserat la rubrica „Cronica politică” nota „Kulturkampf und Parlamentarismus” în care se dădeau extrase ample din broșura lui J. Kirchmann „Ueber Parlamentarische Debatten”. — 113.
- 197 Traducerea franceză a volumului I al „Capitalului” a fost realizată de J. Roy. Marx a intervenit substanțial în manuscrisul traducerii, a introdus un mare număr de modificări și completări. De aceea el considera că, alături de originalul german, ediția franceză are o valoare științifică de-sine-stătătoare. Conform ediției franceze s-au făcut modificări în edițiile ulterioare ale volumului I în limbile germană, rusă și în alte limbi.
- De editarea cărții s-a ocupat ziaristul și editorul progresist francez M. Lachâtre. Cartea a fost tipărită la Paris în tipografia Lahure. Potrivit contractului încheiat între Marx și Lachâtre, „Capitalul” urma să apară în fascicule separate, 44 în total, a câte o coală tipografică. Se tipăreau câte 2 fascicule concomitent, dar se vindeau în serii de 5 fascicule, ajungîndu-se astfel la 9 serii. Întreaga carte s-a tipărit în perioada septembrie 1872 — noiembrie 1875.
- Traducerea franceză a „Capitalului” a apărut în condițiile reacțiunii politice declanșate după înfrîngerea Comunei din Paris. La mijlocul anului 1875 drepturile juridice asupra editurii Lachâtre din Paris au fost trecute de guvernul francez asupra reacționarului Quêt, care a împiedicat prin toate mijloacele tipărirea cărții și difuzarea ei. Ediția franceză a volumului I al „Capitalului” a avut un rol important în răspîndirea marxismului în Franța și în alte țări. — 114.
- 198 În scrisoarea adresată lui Marx la 29 decembrie 1874 Oppenheim îl anunța că el primește cu regularitate de la Berlin „International Gazette” în limba engleză. Oppenheim presupunea că autorul articolelor scrise din Londra de către corespondentul ziarului era Marx. — 114.
- 199 Editorul rus al „Capitalului” a fost N. P. Poleakov. În numele lui, începînd din septembrie 1868, corespondența cu Marx a fost purtată de N. F. Danielson. — 115.

- 200 Originalul acestei scrisori nu s-a găsit. Fragmentul publicat aici a fost citat în scrisoarea adresată de anticarul münchenez E. Hirsch lui Pappenheim, la 9 septembrie 1899. — 116.
- 201 La 21 ianuarie 1875 în Adunarea Națională franceză au început discuțiile pe marginea proiectului de lege cu privire la organizarea autorității publice, proiect care constituia o parte componentă a constituției din 1875. La 29—30 ianuarie, cu prilejul discutării amendamentelor la proiectul de lege, s-a luat o hotărâre în problema fundamentală a caracterului orînduirii de stat în Franța. În urma votului din 30 ianuarie în textul constituției se recunoștea indirect că forma de stat este republica. — 116.
- 202 Așa numește Marx regimul politic reacționar instaurat în Franța după înfrîngerea Comunei din Paris în perioada existenței așa-numitei adunări „des ruraux”.
- „*Adunarea des ruraux*” — denumire peiorativă dată Adunării Naționale franceze, convocată în februarie 1871 și alcătuită în marea ei majoritate din proprietari funciari, funcționari, rentieri și comercianți aleși în circumscripțiile electorale rurale. Majoritatea deputaților (430 din 630) aparțineau grupărilor monarhiste. — 116.
- 203 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 520—523. — 116.
- 204 „Cito delaetsia na rodine” — rubrică a revistei „Vpered” editată de P.L. Lavrov; în această rubrică se publicau știri din Rusia. — 116.
- 205 În revista „Vpered”, tom III, Londra 1874, la rubrica „Cito delaetsia na rodine?” a fost publicată fără semnătură o corespondență din Irkutsk datată februarie 1874. Autorul ei era G.A. Lopatin. În articol Lopatin vorbea despre „Ne-nași”, grup de sectanți cu care a avut unele ciocniri în Siberia. Negînd divinitatea, autoritatea guvernului, proprietatea, familia, în general toate legile și obiceiurile existente, acești sectanți exprimau un protest vehement împotriva orînduirii din Rusia. — 117.
- 206 „Doklad visociaise ucirejdennoi komissii dlia issledovan’ia mneșneva polojenija selskogo hoziaistva i selkoi proizvoditelnosti v Rossii”. I—IV. Petersburg, 1873. „Trudî komissii visociaise ucirejdennoi dlia peresmotra sistemî podatei i sborov”. T. XXII, P. I—III, St.-Petersburg, 1872—1873. — 117.
- 207 În procesul elaborării Marx a schimbat în repetate rînduri planul și structura principalei sale lucrări economice. În 1867, cînd a apărut volumul I al „Capitalului”, Marx intenționa să editeze întreaga operă în trei volume care să cuprindă patru cărți, din care cartea a 2-a și a 3-a urmau să constituie împreună volumul doi (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 17). După moartea lui Marx, Engels a pregătit pentru tipar și a editat manuscrisele cărților a 2-a și a 3-a ca volumele II și III. Ultima carte, a 4-a, „Teorii asupra plusvalorii” (volumul IV al „Capitalului”) Engels nu a reușit să o editeze. — 115, 117, 164, 309, 361, 388.
- 208 Această scrisoare reprezintă o scurtă însemnare a răspunsului la scrisoarea adresată de H. Ramm lui Engels la 7 februarie 1875. În scrisoarea sa Ramm îl informa despre intenția editurii „Volksstaat” de a achiziționa un teren în vederea construirii la Leipzig a unei tipografii a partidului și îl ruga pe Engels să participe la colecta ce se făcea în acest scop. Despre planul de a se construi o nouă clădire pentru tipografia partidului este vorba și în scrisoarea lui Engels către Bebel din 15 octombrie 1875 (vezi volumul de față p. 149—150). — 117.

209 Scrisoarea lui F. Engels către A. Bebel din 18—28 martie 1875, care prin conținutul ei se apropia foarte mult de lucrarea „Critica programului de la Gotha” scrisă de K. Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 11—34), exprima părerea comună a lui Marx și Engels cu privire la unificarea proiectată, la începutul anului 1875, a celor două partide muncitorești germane — eisenachienii și lassalleenii. Prilejul direct cu care a scris Engels această scrisoare a fost apariția, la 7 martie 1875, în ziarele „Volksstaat” și „Neuer Social-Demokrat” a proiectului de program al viitorului Partid muncitoresc social-democrat unificat din Germania. Acest proiect, care conținea o serie de teze greșite, antiștiințifice și concesiile făcute lassalleenismului, a fost adoptat, doar cu unele mici modificări, la Congresul de unificare de la Gotha din mai 1875 și ulterior a fost cunoscut sub numele de Programul de la Gotha.

Marx și Engels, adoptînd o atitudine favorabilă unificării celor două partide muncitorești, considerau totuși că unificarea trebuie realizată pe o bază principial sănătoasă, fără a se face lassalleenilor, care își pierduseră influența în rîndurile maselor de muncitori, concesiile în problemele politice și teoretice. În scrisoarea către Bebel, destinată conducerii eisenachienilor, care erau adepți ai marxismului, Engels critică proiectul Programului de la Gotha și îi previne pe eisenachieni să nu facă concesiile lassalleenilor. Scrisoarea a fost publicată pentru prima oară abia după 36 de ani, în cartea lui Bebel „Aus meinem Leben”, Teil II, Stuttgart, 1911. — 118.

210 Este vorba despre programul adoptat la congresul general al social-democraților din Germania, Austria și Elveția care a avut loc la 7—9 august 1869 la Eisenach. La congres a fost înființat Partidul muncitoresc social-democrat din Germania, cunoscut mai tîrziu sub numele de partidul eisenachienilor. În ansamblu programul eisenachian era redactat în spiritul principiilor Internaționalei I. — 118, 129.

211 *Partidul popular german*, înființat în 1865, era format din elemente democratice din rîndurile micii burghezii și în parte ale burgheziei, îndeosebi din statele din sudul Germaniei. Partidul popular german a militat împotriva instaurării hegemoniei Prusiei în Germania. Promovînd o politică antiprusiană și lansînd lozinci general-democratice, acest partid era, în același timp, exponentul tendințelor particulariste ale unor state germane. Propagînd ideea unui stat federal german el milita împotriva unificării Germaniei sub forma unei republici democratice unice centralizate.

În 1866 la Partidul popular german a aderat Partidul popular din Saxonia, al cărui nucleu îl constituiau muncitorii. Această aripă de stînga, care împărțea năzuința Partidului popular de a rezolva problema unificării naționale a țării pe cale democratică, a evoluat ulterior în direcție socialistă; separîndu-se de democrația mic-burgheză, ea a participat la formarea, în august 1869, a Partidului muncitoresc social-democrat din Germania. — 119, 129.

212 Este vorba despre următoarele puncte ale proiectului programului de la Gotha : „Partidul muncitoresc german cere ca bază libertară a statului :

1. **Vot universal, egal, direct și secret** pentru toți bărbații care au împlinit vîrsta de 21 de ani, la toate alegerile în organele de stat și în cele municipale.
2. **Legislație populară directă** cu dreptul de a face și de a respinge propuneri.
3. **Instrucție militară generală**. Miliție populară în locul armatei permanente. Investirea unei reprezentanțe populare cu dreptul de a hotărî în problemele războiului și păcii. Abrogarea tuturor legilor excepționale, în special a aceloră privind presa, dreptul de asociere și de întrunire.
5. **Justiție populară**. Gratuitatea justiției.

- Partidul muncitoresc german cere ca bază spirituală și morală a statului :
 1. Instruirea generală și egală a poporului de către stat. Școlarizare obligatorie. Învățământ gratuit. 2. Libertatea științei. Libertatea constituției". — 119.
- 213 *Liga păcii și libertății* — organizație pacifistă burgheză, înființată în 1867 în Elveția de republicanii și liberalii mic-burhezi (cu participarea activă a lui V. Hugo, G. Garibaldi ș.a.) ; în 1867—1868 la activitatea Ligii a luat parte și M. Bakunin. La începutul activității ei, Liga a încercat să folosească mișcarea muncitorească în scopuri proprii. Prin declarațiile despre posibilitatea de a se pune capăt războiului prin crearea „Statelor Unite ale Europei”, Liga păcii și libertății semăna în mase iluzii false și sustrăgea proletariatul de la lupta de clasă. — 119.
- 214 F. Lassalle. „Arbeiterlesebuch”. Frankfurt am Main, 1863, S. 5. La această pagină Lassalle citează „legea economică de aramă” a salariului formulată de el în broșura : „Offnes Antwortschreiben an das Central-Comite zur Berufung eines Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig”. Zürich, 1863, S. 15—16. — 120.
- 215 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 574—776. — 120.
- 216 Engels se referă la broșura lui W. Bracke : „Der Lassalle'sche Vorschlag”. Braunschweig, 1873. — 120.
- 217 Este vorba despre „Mizeria filosofiei” și „Manifestul Partidului Comunist” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 178—179, 487—488). — 122.
- 218 Este vorba despre afirmațiile făcute de M. Bakunin în cartea sa „Statul și anarhia”. Introducere, Partea I, — editată la Geneva în 1873. Netemeinicia acuzațiilor formulate de Bakunin a fost dezvăluită de Marx în conspectul cărții lui Bakunin (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 599—645). — 122, 129.
- 219 Comisia pentru problemele școlilor, care subzistă din veniturile provenite din donații (Endowed Schools commission), a fost înființată în 1869 și în 1874 s-a unit cu Comisia pentru probleme filantropice (Charity Commission). — 125.
- 220 Scrisoarea lui K. Marx către W. Bracke din 5 mai 1875 reprezintă o scrisoare de însoțire a lucrării lui Marx „Note marginale la programul partidului muncitoresc german” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 15—34). În această operă clasică a comunismului științific Marx critică proiectul de program al viitorului Partid muncitoresc socialist unit din Germania care, la 7 martie 1875, a fost publicat în ziarele „Volksstaat” și „Neuer Social-Democrat” (vezi adnotarea 209). Scrisoarea lui Marx către Bracke a fost publicată pentru prima oară de Engels împreună cu „Critica Programului de la Gotha” în 1891 în revista „Neue Zeit”. — 129.
- 221 Inițial s-a anunțat că congresul de unificare a avut loc la Gotha la 23—25 mai 1875, congresul lassalleenilor înaintea acestuia, iar congresul eisenachienilor la 25—27 mai. În realitate congresul de unificare a avut loc la 22—27 mai, iar congresul eisenachienilor și cel al lassalleenilor în timpul congresului de unificare. — 130.
- 222 „Cîntul despre Anno” — poezie a unui poet anonim medieval, scrisă la sfîrșitul sec. al XI-lea în germana medie de sus. Poezia este închinată arhiepiscopului Anno din Köln. — 131.

- 223 În scrisorile din 29 martie și 25 aprilie 1875 E. Glaser de Willebrord îi propunea lui Marx să colaboreze la săptămânalul socialist „La Réforme sociale” pe care intenționa să-l editeze la Bruxelles. — 133.
- 224 Această scrisoare reprezintă ciorna răspunsului la scrisoarea lui Coleman către Engels din 19 mai 1875. Engels a scris răspunsul pe ultima pagină a scrisorii lui Coleman. În scrisoarea Coleman îl anunța că s-a hotărât să intre în comerț și îl ruga pe Engels să-i fie garant. — 134.
- 225 *Celulele artificiale ale lui Traube* — formații anorganice, care reprezintă modele de celule vii, capabile să reproducă schimbul de substanțe și creșterea și care servesc la cercetarea unor aspecte ale fenomenelor vieții. Ele au fost obținute de chimistul și fiziologul german M. Traube prin amestecul unor substanțe coloidale. Traube a comunicat rezultatul experiențelor sale la cel de-al 47-lea Congres al naturaliștilor și medicilor germani, care a avut loc la Breslau la 23 septembrie 1874. Așa cum reiese din scrisoarea de față, ca și din alte afirmații, Marx și Engels au dat o înaltă apreciere rezultatelor cercetărilor lui Traube (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 80, 597—598, 616—617 și volumul de față p. 217). — 136.
- 226 Originalul acestei scrisori nu s-a găsit. Textul ei a fost publicat (parțial) în ediția Sotheby and Co. „Catalogue of valuable printed books, autograph letters, historical documents, etc.”. London, 1952. În ediția menționată o parte din scrisoare este reprodușă în facsimil (de la început pînă la cuvintele „la voluminoasa lucrare a lui Proudhon «Sistemul contradicțiilor economice sau Filozofia mizeriei» am răspuns”, inclusiv ultimele două rînduri împreună cu semnătura) restul — numai ca text tipărit cu omisiuni care au fost marcate prin puncte de suspensie. — 137.
- 227 Articolul Matildei Betham-Edwards „The International Working Men's Association” a apărut fără semnătură în „Fraser's Magazine” nr. 67—69, în iulie — septembrie 1875. — 137, 143.
- 228 *Congresul de la Basel* al Asociației Internaționale a Muncitorilor a avut loc la 6—11 septembrie 1869. — 138.
- 229 J.H. Thünen. „Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie”. Theil I, 3. Aufl., Berlin, 1875. Cartea a apărut cu o prefață scrisă de editor — H. Schumacher. — 140.
- 230 H. Schumacher. „Johann Heinrich von Thünen. Ein Forscherleben”. Rostock, 1868. — 141.
- 231 Articolul lui L.P. Lavrov „Sozializm i borba za sušestvovanie” a fost publicat fără semnătură în „Vpered !”, nr. 17 din 15 septembrie 1875. — 141, 154.
- 232 Este vorba despre broșura : „Quelques mots d'un groupe socialiste révolutionnaire russe à propos de la brochure : Alliance de la Démocratie socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs”, apărută anonim la Bruxelles. În legătură cu această broșură, îndreptată împotriva lucrării lui Marx și Engels, Lavrov îi scria lui Engels la 20 septembrie 1875 : „Ați văzut, desigur, broșurica pe care partizanii anonimi ai lui Neceaev au editat-o la Bruxelles ca pretins răspuns la broșura despre Alianță. Dealtfel nici grupul și nici opera lui nu prezintă vreo importanță”.
- La sfîrșitul lui septembrie sau începutul lui octombrie Lavrov i-a trimis lui Engels această broșură. Vezi scrisoarea lui Marx către Lavrov din 8 octombrie 1875 (volumul de față p. 144). — 142.

- 233 În această scrisoare Marx îi răspunde lui Imandt care la 25 septembrie 1875 îi scria din orașul Dundee (Scoția) unde locuia pe atunci : „Din articolul anexat vei vedea că ziarul «Dundee Advertiser» are drept corespondent un foarte bun prieten al tău. Am rămas uimit văzînd azi dimineață acest articol și nu pot să-mi imaginez proveniența lui”. — 143.
- 234 În 1870, după ce a început războiul franco-prusian, mulți germani care trăiau la Paris au fost nevoiți să părăsească acest oraș. — 143.
- 235 Un fragment din această scrisoare a fost publicat în cartea: „F. Engels. Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen”. Berlin, 1920. — 144, 284.
- 236 În scrisoarea de față, vorbind despre Comitet, Engels are în vedere Conducerea, Partidului muncitoresc socialist din Germania (vezi adnotarea 13). — 144, 148.
- 237 Este vorba despre programul Partidului muncitoresc socialist din Germania, adoptat la congresul de unificare de la Gotha în mai 1875. Caracterizarea și analiza critică a acestui proiect de program care a fost adoptat la congres doar cu mici modificări, au fost făcute în lucrarea lui Marx „Critica programului de la Gotha” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 11—34), precum și în scrisorile: Engels către Bebel, 18—28 martie 1875 și Marx către W. Bracke, 5 mai 1875 (vezi volumul de față, p. 118—124 și 129—130). — 145, 147, 273.
- 238 În trecătoarea Caudium, în apropierea orașului roman antic Caudium, în anul 321 î.e.n., în timpul celui de-al doilea război cu samniții, aceștia au înfrînt legiunile romane și le-au silit să treacă „pe sub furci”, ceea ce era considerat ca cea mai mare rușine pentru o armată învinsă. De aici expresia „a trece pe sub furcile caudine”, adică a fi supus unei umiliri extreme. — 145, 147.
- 239 După cum reiese din scrisoarea lui J. Mesa către Engels, din 4 iulie 1875, în perioada în care Mesa s-a aflat la Londra, de unde, la sfîrșitul lui iunie, a plecat la Paris, Engels i-a citit acestuia textul Programului de la Gotha. În scrisoarea sa Mesa îl ruga pe Engels să-i scrie despre cele mai recente acțiuni ale prietenilor din Germania, despre unirea lor cu lassalleenii și despre Programul de la Gotha. Mesa intenționa să comunice aceste știri prietenilor de la Madrid. — 145.
- 240 În scrisoarea către Engels din 28 iunie — 7 iulie 1875 Bracke îl anunța că conducerea Partidului social-democrat a hotărît cu trei voturi ale lassalleenilor contra două voturi ale eisenachienilor să scoată de pe lista literaturii de partid — listă publicată de organele centrale ale partidului „Volksstaat” și „Neuer Social-Demokrat” — două lucrări antilassalleene: W. Bracke. „Der Lassalle'sche Vorschlag”. Braunschweig, 1873 și B. Becker. „Geschichte der Arbeiter — Agitation Ferdinand Lassalle's”. Braunschweig, 1874. Ambele lucrări au apărut în editura W. Bracke. La cererea expresă a lui Bracke această decizie a conducerii partidului a fost anulată. — 146, 148.
- 241 În conformitate cu hotărîrea congresului de unificare de la Gotha cu privire la crearea de tipografii cooperatiste care să aparțină partidului, în iunie 1875 a luat ființă „Cooperativa tipografică generală germană din Berlin”. Conducerea acestei tipografii era formată din foștii lassalleeni W. Hasselmann, W. Hasenclever și H. Rackow. Tipografia cooperatistă de la Leipzig a fost înființată de eisenachieni în iulie 1872. După introducerea legii excepționale împotriva socialiştilor (vezi adnotarea 143) tipografiile cooperatiste social-democrate au fost desființate. — 146.
- 242 Este vorba despre alegerile pentru Reichstag din 10 ianuarie 1877 (vezi adnotarea 229). — 146.

- 243 Scrisoarea lui Bebel către Engels din 21 septembrie 1875 a fost publicată în cartea: A. Bebel. „Aus meinem Leben”. Tell II, Stuttgart, 1911, p. 334—336. — 147.
- 244 Este vorba despre ultimul punct al programului de la Eisenach din 1869 (vezi adnotarea 210).
- III. Ca revendicări imediate agitația partidului muncitoresc social-democrat trebuie să prevadă:
- ...10. Sprijinirea de către stat a sistemului cooperatist și acordarea de credite din partea statului pentru asociațiile libere de producători în condițiile unor garanții democratice”. — 147.
- 245 Este vorba, evident, despre tipografia cooperatistă de la Leipzig, înființată de eisenachieni în 1872. După congresul de unificare de la Gotha din 1875 conducerea Partidului muncitoresc socialist din Germania, formată în majoritate din lassalleeni, și-a asumat funcția de consiliu de supraveghere a tipografiei. Comp. volumul de față, p. 117 și 145—146. — 149.
- 246 „Volksstaat” nr. 103, 104 și 106 din 8, 10 și 15 septembrie 1875 a reproduș din organul central al social-democrației austriece, revista vieneză „Gleichheit”, articolul „Karl Marx über Strikes und Arbeiter-Koalitionen”. Acest articol, publicat fără semnătură, reprezintă traducerea în limba germană a ultimului paragraf din cartea lui Marx „Mizeria filozofiei” (capitolul al doilea, § V. Grevele și coalițiile muncitorilor) cu o introducere și o încheiere aparținând autorului articolului.
- În 1885, când a reeditat „Mizeria filozofiei”, Engels a explicat acest pasaj din cartea lui Marx dînd următoarea notă: „Adică cei de atunci: fourieriștii în Franța, oweniștii în Anglia” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 176). — 150.
- 247 „Volksstaat” pe anul 1875 publică într-o serie de numere (55, 68, 82, 91, 92) articole semnate Kz (vezi și adnotarea 195). — 150.
- 248 Engels compară perioada de reforme care a început în Rusia după desființarea iobăgiei în 1861 cu perioada așa-numitei „ere noi” în Prusia.
- În 1858 Wilhelm, prințul-regent al Prusiei (din 1861 rege al Prusiei) a proclamat promovarea unei orientări „liberale”, a destituit guvernul Mantouffel și i-a adus la putere pe liberalii moderați. Presa burgheză a denumit pompos această orientare drept „era nouă”. În realitate politica lui Wilhelm urmărea exclusiv consolidarea pozițiilor monarhiei și iuncherimii prusiene; amăgită în așteptările ei, burghezia a refuzat să aprobe proiectul de reformă militară prezentat de guvern. Conflictul constituțional izbucnit din această cauză în 1862 și venirea la putere a lui Bismarck în septembrie 1862, au pus capăt „noii ere”. — 151.
- 249 La sfîrșitul lui octombrie — începutul lui noiembrie 1875 Engels a plecat împreună cu soția la Heidelberg pentru a o instala pe Mary-Ellen Burns, nepoata soției, în pensionul unde urma să rămînă din noiembrie 1875 pînă în martie 1877. Engels și soția s-au înapoiat la Londra la 6 noiembrie 1875. — 152, 154.
- 250 Broșura lui Engels. „Cu privire la problema socială în Rusia” (F. Engels. „Soziales aus Russland”. Leipzig, 1875) cuprindea cuvîntul înainte — scris cu un prilej special — și articolul V din seria de articole „Literatura din emigrație” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 584—586 și 554—566). Engels numește aici „primul articol” articolul IV din seria „Literatura din emigrație” (op. cit., p. 544—553), îndreptat, ca și articolul V al acestei serii, împotriva broșurii lui P. Tkacev „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels”; acest articol IV a fost reprodus de ziarul „Volksstaat” nr. 36 și 37 din 28 martie și 2 aprilie 1875. — 153.

- 251 Procesul comuniștilor de la Köln a avut loc în 1852. El a fost precedat de arestarea unor conducători și a unor militanți de frunte ai Ligii comuniștilor în vara anului 1851 și de detențiunea preventivă timp de un an și jumătate a inculpaților. Lucrarea lui Marx „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia” a fost scrisă la sfârșitul lui octombrie și începutul lui decembrie 1852. În 1853 au apărut două ediții separate ale acestei lucrări la Basel și la Boston; dar ele nu au putut fi difuzate în Germania. În prima jumătate a anului 1875 a apărut la Leipzig o nouă ediție a acestei lucrări. După cât se pare, Engels i-a trimis lui Pauli această ultimă ediție. — 153.
- 252 Conținutul acestei scrisori coincide aproape textual cu conținutul notei „Struggle for life” („Lupta pentru existență”) din „Dialectica naturii” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 602—604). — 154.
- 253 Nuvela lui Robert Byr (pseudonimul lui Robert Bayer) „De trei ori” a fost publicată în săptămânalul „Uber Land und Meer”, nr. 4—8 din octombrie-noiembrie 1875. — 157.
- 254 *Bellum omnium contra omnes* (războiul tuturor împotriva tuturor) — expresie folosită de Th. Hobbes în prefața către cititori a cărții sale „Elementa philosophica de cive” (1647), ca și în capitolele al XIII-lea și al XIV-lea ale lucrării sale „Leviathan”. — 158.
- 255 Cea mai mare parte a acestei scrisori a fost publicată la 31 decembrie 1875 în „Vpered !” nr. 24, în articolul „Godovščina polskogo vosstaniia 1830” în care se anunța că „la deschiderea adunării Wróblewski a dat citire scrisorii lui Karl Marx și Friedrich Engels”. — 160, 161.
- 256 Prima oară când Marx și Engels au luat în public atitudine în problema poloneză a fost cu prilejul cuvântărilor pe care le-au rostit cu privire la Polonia la mîtingul internațional de la Londra, consacrat celei de a 17-a aniversări a insurecției poloneze din 1830, la 29 noiembrie 1847 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 414—416). — 161.
- 257 Marx se referă la așa-numita „alianță a celor trei împărați” ale cărei baze au fost puse cu prilejul întîlnirii împăraților Germaniei, Austro-Ungariei și Rusiei la Berlin în septembrie 1872 și prin care se încerca restabilirea reacționarei Sfinte Alianțe încheiate între Rusia, Austria și Prusia în 1815. Unind forțele reacționare ale Europei, alianța celor trei împărați urmărea să consolideze pozițiile claselor dominante în lupta lor împotriva mișcării revoluționare. — 161, 276, 288, 306.
- 258 Această scrisoare a lui Engels reprezintă răspunsul la scrisoarea lui Lessner din 15 decembrie 1875 prin care Lessner îl anunța că, după cum fusese informat, „Daily News” din 13 decembrie publicase o știre telegrafică privind arestarea lui Leo Frankel.
- Frankel a fost arestat la Viena la 9 decembrie 1875. Ca membru al Comunei din Paris, el a fost acuzat de participare la incendierea clădirilor și de împușcare a ostacilor în frunte cu Darboys, arhiepiscopul Parisului. După ce a stat două luni în închisorile vieneze Frankel a fost transferat la închisoarea din Budapesta. Întrucît considerente de politică internă au determinat guvernul francez să nu ceară în mod public extrădarea lui Frankel, acesta a fost eliberat la 27 martie 1876, lucru pe care la 28 martie el l-a comunicat lui Marx. — 162.
- 259 *Congresul de la Haga* al Asociației Internaționale a Muncitorilor a avut loc între 2 și 7 septembrie 1872. Prin componența sa, el a fost cel mai reprezentativ în comparație cu congresele anterioare. La congres au participat 65 dele-

- gați din partea a 15 organizații naționale. Lucrările lui au fost conduse de Marx și de Engels. Congresul de la Haga a fost o încununare a luptei îndelungate duse de Marx, Engels și de adepții lor împotriva tuturor formelor de sectarism mic-burghez în mișcarea muncitorească. Activitatea scizionistă a anarhiștilor a fost condamnată, iar liderii lor, Bakunin și Guillaume au fost excluși din Internațională. Hotărârile Congresului de la Haga au pus baza creării în viitor a unor partide politice de-sine-stătătoare ale clasei muncitoare în diferite țări. — 163, 189, 190, 208, 226, 249, 305.
- 260 Marx redă cunoscuta idee cuprinsă în recenzia lui N. G. Cernișevski la cartea lui Carey „Scrisori cu caracter politic-economic către președintele Statelor Unite ale Americii” : „Calea istoriei nu este trotuarul de pe Nevskipropekt... Cine se teme să nu se umple de praf și să nu-și murdărească cizmele cu noroi, să nu se apuce de activitate socială” („Sovremennik”, t. 85, secțiunea II : Sovremennoe obozrenie, ianvar 1861, str. 51). — 163.
- 261 În scrisoarea adresată lui Marx la 17 martie 1876 Sorge întreba dacă Marx și Engels nu ar putea veni la Philadelphia cu prilejul sărbătoririi centenarului S.U.A. — 163.
- 262 Este vorba despre editarea în Statele Unite ale Americii a traducerii engleze a „Manifestului Partidului Comunist”. Așa cum reiese din scrisoarea pe care Sorge i-a trimis-o lui Marx la 17 martie 1876, Sorge s-a adresat încă din 1872 lui Marx și Engels cu rugămintea — argumentată de necesitatea răspîndirii ideilor comunismului științific în mișcarea muncitorească americană — de a revedea traducerea engleză a „Manifestului” făcută de Hermann Meyer ; Marx și Engels au făgăduit că vor opera în textul „Manifestului” completările necesare. Această intenție nu a fost însă realizată. Comp. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 97—98 ; vol. 19, p. 314—315 ; vol. 21, p. 3—4. — 164, 256, 262, 360.
- 263 Este vorba despre marile escrocherii făcute în Statele Unite în construcția de căi ferate și în întreprinderi gründeriste. — 164.
- 264 La începutul lunii august 1876 Engels a făcut împreună cu soția o călătorie la Heidelberg pentru a o vizita pe nepoata acesteia, Mary Ellen Burns, care se afla la pension. — 171, 172.
- 265 Engels se referă la poezia „Die hochdeutsche Nähdersmädele” din culegerea de poezii în dialectul din Palatinat : „K. G. Nadler. „Fröhlich Palz, Gott erhalts !”. Frankfurt a. M., 1851, S. 144. Engels a folosit această culegere a lui Nadler în lucrarea sa „Perioada francă”, în capitolul „Dialectul francon” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 538—567). — 174.
- 266 Engels se referă în mod evident, în primul rînd, la poemul „Herr Christoph Hackstrumpf” din cartea lui Nadler (vezi adnotarea precedentă). — 171.
- 267 În scrisoarea pe care i-a trimis-o lui Engels la 7 august 1876, Lavrov îl anunța că un tînăr socialist rus care locuia la Berlin și era în corespondență cu social-democrații germani și cu socialiștii ruși (Gurevici) a permis din neatenție ca scrisori ce-i erau adresate lui, iar printre acestea se aflau și scrisori trimise de Liebknecht, să fie deschise la poștă, ajungînd în mîinile poliției. La 6 august Lavrov a primit din Leipzig o scrisoare din partea unui oarecare Dehterev care îi scria, chipurile în numele social-democraților germani, că pentru cercetarea acestui caz ei au trimis la Berlin pe un oarecare Cernișev. Comp. volumul de față, p. 179—180.

- 268 Aici este, evident, o greșeală a lui Engels : Jenny Marx a sosit la Ramsgate miercuri 23 august (vezi volumul de față, p. 27). — 173.
- 269 „*Inelul Nibelungului*” — ciclul de opere al lui Richard Wagner, alcătuit din patru drame muzicale : „Aurul Rinului”, „Walkiria”, „Siegfried” și „Amurgul zeilor”. În zilele de 13—17 august 1876 teatrul special din Bayreuth al lui Richard Wagner și-a inaugurat activitatea prezentînd ciclul „*Inelul Nibelungului*”. — 175.
- 270 Articolul lui L. P. Lavrov „*Russkie pered ujno-slaveanskim voprosom*” a fost publicat fără semnătură în „*Vpered !*” nr. 42, din 1 octombrie 1876. — 186, 194.
- 271 Marx se referă la darea de seamă cu privire la ședințele congresului Partidului muncitoresc socialist din Germania care a avut loc la Gotha la 19—23 august 1876. Darea de seamă a fost publicată în „*Volksstaat*” nr. 98—102 între 23 august și 1 septembrie 1876 la rubrica „*Congresul socialiștilor din Germania*”. Pasaajul din darea de seamă, menționat aici se află în partea datată : „*Gotha, miercuri 23 august*”, și care a fost publicată în „*Volksstaat*” nr. 102 din 1 septembrie 1876. În scrisoarea de răspuns din 9 octombrie 1875 Liebknecht îl înștiința pe Marx că J. Motteler, autorul acestei dări de seamă, notase greșit că la congres Liebknecht a anunțat că Marx și Dühring își vor prezenta concepțiile, în realitate fiind vorba de Engels și de Dühring. — 186.
- 272 În partea dării de seamă despre Congresul de la Gotha datată 21 august și publicată în „*Volksstaat*” nr. 99 din 25 august 1876 se spunea că socialiștii din Berna au trimis congresului un salut în care își exprimau speranța într-o conciliere și îi invitau pe reprezentanții social-democrației germane să participe la congresul de la Berna al anarhiștilor (vezi adnotarea 277). La propunerea lui Bebel congresul a hotărît să răspundă la această invitație „în spirit prietenesc și frățesc”. Dar, așa cum îl înștiința Liebknecht pe Marx în scrisoarea sa din 9 octombrie 1876, congresul a respins propunerea de a trimite reprezentanți oficiali la congres. — 187, 190.
- 273 Urmînd această indicație a lui Marx, Liebknecht a scris un amplu articol intitulat „*Rușinea Europei*” care a fost publicat în „*Volksstaat*” nr. 6, din 13 octombrie 1876. — 187.
- 274 Aluzie la broșura lui E. de Girardin „*La honte de l'Europe*” editată la Paris la sfîrșitul lui septembrie — începutul lui octombrie 1876. — 188.
- 275 Este vorba, evident, despre mișcarea de masă pentru o a doua reformă electorală în Anglia din 1865—1867. — 188, 190.
- 276 Originalul acestei scrisori nu s-a găsit. Nu există decît o traducere din limba germană în limba maghiară, care a fost publicată în ziarul „*Népszava*” din 17 iunie 1906. — 189.
- 277 Între 26 și 30 octombrie 1876 a avut loc la Berna congresul anarhiștilor. La acest congres social-democratul Vahlteich, care participa în calitate de oaspete, a rostit o cuvîntare în care a relevat necesitatea „colaborării pașnice” dintre anarhiști și social-democrați. — 189, 197, 200, 208.
- 278 Marx se referă la materialele publicate în revista lui Urquhart „*Diplomatic Review*” nr. 4 din octombrie 1876 sub titlul comun „*Răscoala din Bulgaria*”. — 190.
- 279 La 13 octombrie 1876 E. Dronke i s-a adresat lui Engels cu rugămintea de a-l ajuta să obțină un credit de 150 l.st., pentru a-și putea redresa situația materială. Această însemnare, ca și alte două scurte consemnări ale conținutului scrisorilor lui Engels către E. Dronke și E. Blank au fost făcute de Engels pe scrisoarea lui Dronke din 13 octombrie. Aceste însemnări deschid seria scriso-

rilor lui Engels către Dronke în legătură cu ajutorarea lui materială, corespundență care a continuat și în anii 1876, 1877 și 1878. — 191.

- 280 În legătură cu afacerea Vogt, Marx a publicat în „Allgemeine Zeitung” din Augsburg 4 declarații: 1) „Scrisoare către redactorul lui «Allgemeine Zeitung»” (publicată în nr. 300 din 27 octombrie 1859), 2) „Declarație trimisă redacției lui «Allgemeine Zeitung»” (în suplimentul la nr. 325 din 21 noiembrie 1859), 3) „Declarație trimisă redacțiilor ziarelor germane” (în suplimentul la nr. 48 din 17 februarie 1860) și 4) „Declarație trimisă redacției lui «Allgemeine Zeitung» și ale altor ziare germane” (în suplimentul la nr. 336 din 1 decembrie 1860). Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 739, 744—745, 748—749, 754—755). — 193.
- 281 Recenzia lui E. Dühring la volumul I al „Capitalului” lui Marx a apărut în decembrie 1867 în revista din Hildburghausen „Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart”, vol. III, fascicula 3, p. 182—186. La începutul lui ianuarie 1868 Kugelmann a trimis lui Marx această recenzie a lui Dühring.
- În scrisoarea de răspuns din 22 octombrie 1876 Kugelmann i-a comunicat lui Engels titlul exact al recenziei. Engels a folosit această recenzie în lucrarea sa „Anti-Dühring” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 120—121 și 129). — 193.
- 282 O parte din această scrisoare a fost publicată de Lavrov în „Vpered!”, nr. 44, din 1 noiembrie 1876. — 194.
- 283 Marx se referă la tratativele cu W. Blos. Ca răspuns la scrisoarea lui Engels în care acesta propunea ca Blos să-și asume traducerea cărții lui Lissagaray (această scrisoare nu s-a găsit), la 16 noiembrie 1876 Blos a anunțat că poate începe imediat lucrul. Numai că Bracke îi comunicase încă la 14 noiembrie 1876 lui Marx că a găsit un traducător (Isolde Kurz) și că s-a înțeles cu ea. La sfârșitul anului 1877 Bracke a fost nevoit să apeleze la Blos pentru a redacta traducerea făcută de Kurz (vezi volumul de față, p. 264, 267). — 197.
- 284 În scrisoarea adresată lui Engels la 12 noiembrie 1876 Dronke îl anunța că reînnoirea anuală a poliței este scadentă la 22 noiembrie. — 199.
- 285 La scrisoarea lui W. Bracke către Marx din 14 noiembrie 1876 era anexată o scrisoare a lui J. Guillaume către Bracke pe care Marx trebuia s-o înapoieze. — 199.
- 286 La alegerile din 10 ianuarie 1877 pentru Reichstagul german (vezi adnotarea 299) Bracke a candidat în trei circumscripții electorale din Braunschweig, precum și în Magdeburg. La primul scrutin Bracke nu a fost ales. După alegerile suplimentare el a obținut un mandat în una din cele două circumscripții în care victoria i-a revenit lui Bebel. — 199.
- 287 *Primul congres socialist al muncitorilor din Portugalia* a avut loc la Lisabona la 1—4 februarie 1877. La acest congres a fost constituit definitiv partidul socialist din Portugalia care fusese înființat în 1875; s-a adoptat un program analog Programului de la Gotha al Partidului muncitoresc socialist din Germania, s-a adoptat statutul și s-a ales comitetul central al partidului. La cererea lui Gnecco (scrisoarea lui Gnecco către Engels din 21 ianuarie 1877) Marx și Engels au trimis congresului la sfârșitul lui ianuarie o scrisoare de salut semnată și de Lessner, Lafargue și Barry. Congresul a fost salutat de asemenea de conducerea Partidului muncitoresc socialist din Germania. Aprecierea asupra congresului vezi în articolul lui Engels „Muncitorii din Europa în anul 1877” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 135—136).

Știrea despre apropiatul congres al socialiștilor portughezi a fost publicată în ziarul „Tagwacht”, nr. 96 din 2 decembrie 1876. — 201.

288 În 1876 în coloanele ziarului „Vorwärts” a început o polemică între G. Rasch și K. Schaible. Pretextul : articolul lui G. Rasch „Deutsche Flüchtlinge in London”, publicat în ziarul „Volksstaat” nr. 88, din 30 iulie 1876 și articolul lui K. Schaible „Antwort eines Deutschen auf Gustav Rasch's «Deutsche Flüchtlinge in London»” publicat în „Vorwärts” nr. 19 din 12 noiembrie 1876. În ziua următoare, la 13 noiembrie, Rasch i-a trimis lui Engels o scrisoare în care îl ruga să-i trimită date despre relațiile dintre Schaible și Blind și despre atitudinea lui Schaible față de lupta lui Marx împotriva lui Vogt. Rasch scria că va folosi însemnările pe care dorea să le primească de la Engels în legătură cu această problemă pentru combaterea lui Schaible.

Această scrisoare a lui Engels reprezintă răspunsul la scrisoarea lui Rasch din 13 noiembrie 1876. Rasch a folosit răspunsul lui Engels în articolul împotriva lui Schaible care, ca și articolul lui Schaible, era intitulat „Antwort eines Deutschen auf Gustav Rasch's «Deutsche Flüchtlinge in London»” și a fost publicat în „Vorwärts”, nr. 5 din 12 ianuarie 1877. În acest articol Rasch a citat, fără a menționa sursa, toată acea parte din scrisoarea lui Engels care se referea la Blind și Schaible. — 202.

289 Engels se referă la articolul lui G. Rasch „Deutsche Flüchtlinge in London” publicat în „Volksstaat” nr. 88 din 30 iulie 1876. În încheierea articolului Rasch scria că la Londra i-a vizitat pe Marx și Engels și că „acolo s-ar fi vorbit despre dreptul omului la autodeterminare, despre autonomia popoarelor, despre republica socială și despre cei executați în Baden”. — 204.

290 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 520—532. La pagina 55 a ediției germane a cărții lui Marx „Domnul Vogt”, menționată de Engels, începe capitoul VII: „Campania din Augsburg”. — 204.

291 În continuare Engels expune și citează scrisoarea pe care i-a trimis-o unul din redactorii lui „Frankfurter Zeitung”, Eduard Sarny, la 5 septembrie 1876, ca răspuns la o cerere a lui Engels din 2 septembrie 1876, cerere care nu s-a păstrat până azi. — 205.

292 *Devanagari* — cea mai răspândită scriere în India, folosită la scrierea sanscritei. — 206.

293 Este vorba despre Conferința de la Constantinopol a ambasadorilor puterilor europene în Turcia, care a avut loc la 11—23 decembrie 1876. În cadrul conferinței reprezentanții puterilor europene au convenit să ceară Turciei să acorde autonomie Bosniei, Herțegovinei și Bulgariei. — 207.

294 La 25—26 decembrie 1872 a avut loc congresul Federației belgiene a Internaționalei la care majoritatea au avut-o anarhiștii ; congresul a respins hotărârile Congresului de la Haga, a declarat că refuză să întrețină relații cu Consiliul General de la New York și a hotărât aderarea la hotărârile congresului internațional al anarhiștilor de la Saint-Imier (15 septembrie 1872), care a proclamat fățiș sciziunea Internaționalei. În rezoluția din 30 mai 1873 Consiliul General a arătat că prin aceasta Federația belgiană s-a pus în afara Asociației Internaționale a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 667). — 208.

295 Hotărârea cu privire la desființarea Consiliului General și la dizolvarea Asociației Internaționale a Muncitorilor a fost adoptată la conferința Internaționalei I care a avut loc la Philadelphia la 15 iulie 1876. Materialele conferinței au fost editate la New York în broșura de „Internationale Arbeiter-Association. Ver-

- handlungen der Delegirten-Konferenz zu Philadelphia, 15. Juli 1876". New York, 1876. — 208.
- 296 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 380—383. — 208.
- 297 Această scrisoare a fost scrisă de Marx la rugămintea și pe baza datelor din scrisoarea pe care i-a trimis-o Nikolai Utin la 17 decembrie 1876. — 210.
- 298 O parte din această scrisoare (vezi penultimul paragraf) a fost reproducă de W. Liebknecht într-o notă care a fost publicată în „Vorwärts” nr. 8 din 19 ianuarie 1877, la rubrica „Cronica social-politică”. Liebknecht a făcut următoarea observație la citatul din scrisoarea lui Engels : „Despre stadiul actual al problemei orientale am fost informați de către o persoană competentă într-o scrisoare particulară”. — 211.
- 299 Este vorba despre alegerile din 10 ianuarie 1877 pentru Reichstagul german. Cu acest prilej social-democrații germani au obținut alegerea a 12 deputați care au primit circa jumătate milion de voturi. — 211, 213, 215, 217, 222, 273, 457.
- 300 Serviciul militar general obligatoriu a fost introdus în Rusia la 1 (13) ianuarie 1874. — 211, 212.
- 301 Un fragment din această scrisoare (primul paragraf) a fost publicat pentru prima oară în cartea : P. Kampffmeyer und B. Altmann. „Vor dem Sozialistengesetz”. Berlin, 1928. — 213.
- 302 Într-una din ale sale „Cuvintări la masă” Luther a comparat lumea cu un țaran beat care nu este în stare să se țină în șa. — 216.
- 303 Articolul lui N. Delius „Die epischen Elemente in Shakespeares Dramen” a fost publicat în 1877 în „Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft”. Traducerea lui în limba engleză a fost publicată în buletinele științifice ale Noii societăți shakespeareene. — 216, 457.
- 304 În scrisoarea de răspuns din 29 iulie 1877 Freund îi comunica lui Marx titlul cărții : G. Rümelin. „Shakespearestudien”. 2. Aufl., Stuttgart, 1874. — 216.
- 305 Marx se referă la importanța realizare a lui M. Traube — crearea „celulelor artificiale” (vezi adnotarea 225). — 217.
- 306 *Inner Temple* — una din cele patru instituții de pregătire juridică din Londra. — 217.
- 307 G. Deville intenționa să pregătească și să editeze în Franța un rezumat al volumului I al „Capitalului”, lucru pe care însă a reușit să-l realizeze abia în 1883, după moartea lui Marx. Cartea lui Deville „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique” a apărut în mai multe ediții în seria „Bibliothèque socialiste”. — 218.
- 308 W. Liebknecht a candidat la Offenbach în alegerile suplimentare din ianuarie 1877 (vezi adnotarea următoare). — 219.
- 309 După alegerile generale pentru Reichstag care au avut loc la 10 ianuarie 1877. (vezi adnotarea 299) în cursul lunii ianuarie au avut loc alegeri suplimentare. Celor nouă deputați social-democrați aleși la 10 ianuarie, în alegerile suplimentare li s-au mai adăugat trei : A. Bebel (locul lui a fost luat ulterior de W. Bracke), A. Kapell și M. Rittinghausen. — 220.
- 310 Din octombrie 1876 și pînă în august 1877 Marx a lucrat la redactarea traducerii germane a cărții lui P. Lissagaray „Histoire de la Commune de 1871”. — 223.

- 311 La rugămintea lui Marx, P.L. Lavrov a întocmit o situație privind persecuțiile pe cale judiciară și polițienească dezlănțuite în Rusia. Marx a transmis manuscrisul lui Lavrov lui K. O'Clery, membru al Camerei comunelor, care a folosit datele primite de la Marx, precum și acest material în cuvântările rostite împotriva guvernului Disraeli în ședințele Camerei comunelor din zilele de 12 martie, 3 și 14 mai 1877. Lavrov a scris de asemenea un articol în limba franceză intitulat „La justice en Russie”, care a fost publicat, cu concursul lui Marx, în săptămânalul englez „Vanity Fair” din 14 aprilie 1877. — 225.
- 312 Este vorba despre situația privind persecuțiile pe cale judiciară și polițienească dezlănțuite în Rusia pe care a întocmit-o Lavrov, la rugămintea lui Marx, pentru a fi folosită în cuvântările pe care urma să le țină K. O'Clery în Camera comunelor. — 225, 232.
- 313 Este vorba despre articolul lui P.L. Lavrov „La justice en Russie”, publicat, cu concursul lui Marx, în săptămânalul „Vanity Fair” din 14 aprilie 1877. — 225, 229, 232.
- 314 După cum reiese din scrisoarea lui N.F. Danielson către Marx din 7 (9) martie 1877, acesta i-a trimis lui Marx următoarele : cartea lui A. Vasilcikov. „Zemlevladienie i zemledelie v Rossii i drughih evropetskikh gosudarstvah”, tt. I—II, S. Petersburg, 1876 și cartea lui P.A. Sokolovski. „Ocerk istorii selsoi obșcinî na severe Rossii”, S. Petersburg, 1877 ; lucrarea lui V.I. Buneakovski. „Antropobiologhiceskie issledovaniia i ih prilozhenie k mujkomu naseleniu Rossii”, S. Petersburg, 1874 ; „Statisticeskii Vremennik Rossiskoi Imperii”, 3 fascicule ; „Sbornik materialov ob arteliah v. Rossii”. — 225, 309.
- 315 *Frații Internaționali* — nucleul organizației complotiste „Alianța fraților internaționali” înființată de Bakunin și înglobată de el în „Alianța democrației socialiste” (vezi adnotarea 61). În ceea ce privește structura organizatorică a „Alianței fraților internaționali” vezi lucrarea lui Marx și Engels „Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor”, cap. II (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 341—348. — 226.
- 316 În revista „Neue Welt” din aprilie—iulie 1876 au fost publicate amintirile lui J. Ph. Becker „Abgerissene Bilder aus meinem Leben”. — 227.
- 317 După ce Pio și Geleff, lideri ai Partidului social-democrat din Danemarca, au cheltuit fondurile partidului destinate organizării unei colonii socialiste daneze în America, la 23 martie 1877 ei au părăsit în ascuns Danemarca și s-au stabilit în S.U.A. (comp. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 138). — 232.
- 318 Este vorba despre portretul lui Marx din ediția franceză a volumului I al „Capitalului” (vezi volumul de față, p. 267). — 233, 237, 409.
- 319 În martie 1877 guvernul român și-a dat acordul de principiu în privința trecerii trupelor rusești prin România. La 24 aprilie 1877 Rusia a declarat război Turciei. — 233, 237, 243.
- 320 *Lyceum Theatre* — teatru în Londra. — 236.
- 321 Engels a îndeplinit rugămintea lui Bracke. La jumătatea lui iunie 1877 el a scris o scurtă biografie a lui Marx. Lucrarea lui Engels, „Karl Marx”, a fost publicată în almanahul „Volks-Kalender” pe 1878 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 106—116). — 237.
- 322 Așa cum reiese din scrisoarea lui Bracke către Engels, din 19 aprilie 1877, este vorba despre stenogramele dărilor de seamă asupra ședințelor Reichstagului din zilele de 16, 17 și 18 aprilie 1877 („Stenographische Berichte über die Ver-

- handlungen des Deutschen Reichstags". 3. Legislaturperiode, I. Session 1877, Bd. I, Berlin, 1877, S. 489—594). În aceste trei ședințe s-a discutat problema modificării statutului meseriilor. — 237.
- 323 La ședința Reichstagului din aprilie 1877 s-a pus în discuție propunerea lui Bracke cu privire la reexaminarea alegerii național-liberalului C. Weigel din Kassel ; Bracke a arătat că pentru alegerea lui Weigel s-au făcut presiuni asupra alegătorilor. În cuvântul său Bracke a declarat, printre altele : „Comisia pentru verificarea mandatelor a vorbit despre faptul că recuzarea candidaturii a fost prezentată fără dovezi, fără a se menționa numele persoanelor respective... Doresc să atrag atenția asupra faptului că este vorba despre muncitori, despre oameni care sînt dependenți, pentru care menționarea numelui într-un protest înseamnă pierderea slujbei și alte neajunsuri". — 237.
- 324 Cu prilejul discutării proiectului de lege prezentat de partidul catolic al centrului în legătură cu statutul meseriilor, în ședința din 18 aprilie 1877 a Reichstagului, Bebel a susținut contraproiectul social-democrat care prevedea un întreg sistem de măsuri vizînd reducerea zilei de lucru, protecția muncii etc. Bebel i-a combătut vehement pe reprezentanții partidelor burgheze. — 237.
- 325 În 1877 ministrul de interne al Angliei, R.A. Cross, a prezentat un proiect de lege care prevedea reglementarea timpului de muncă în special în industria casnică și în atelierele meșteșugărești. Proiectul de lege limita ziua de muncă a adolescenților la 10½ ore și completa legea din 1874 cu privire la limitarea muncii copiilor. Proiectul de lege al lui Cross a căpătat putere de lege în 1878. — 238.
- 326 Așa cum reiese din scrisoarea lui Bracke către Engels din 22 iunie 1877 este vorba despre onorariul pentru articolul lui Engels „Karl Marx” scris pentru almanahul „Volks-Kalender” pe 1878 editat de Bracke (comp. volumul de față, p. 237). — 242.
- 327 Este vorba despre discutarea la Congresul de la Gotha din 1876 a problemei presei de partid, îndeosebi a problemei editării organului central al partidului — ziarul „Vorwärts”. — 242.
- 328 Începînd din 1872 E. Dühring, fost docent la Universitatea din Berlin, s-a lansat în atacuri vehemente la adresa profesorilor universității. Între altele el l-a acuzat pe H. Helmholtz de faptul că a trecut în mod premeditat sub tăcere lucrările lui R. Meyer. Dühring a criticat de asemenea violent rînduiriile din universități. Pentru aceste luări de poziție el a fost persecutat de profesorii reacționari, mergîndu-se pînă acolo încît, în iulie 1877, la cererea facultății de filozofie, i s-a retras dreptul de a mai preda la universitate. Concedierea lui Dühring a provocat o răsunătoare campanie de protest organizată de adepții lui ; acest act arbitrar a fost condamnat și de cercurile largi democratice. — 242, 248.
- 329 La 22 iunie 1877 trupele rusești au forțat Dunărea inferioară. În legătură cu trecerea Dunării mijlocii de către trupele rusești vezi adnotarea 332. — 243.
- 330 În scrisoarea din 14 iunie 1877 Liebknecht îl ruga pe Engels să-i trimită o fotografie bună a lui David Urquhart care cedase la 16 mai 1877 și să scrie un scurt articol despre viața și activitatea acestuia. Rugămîntea este repetată și în scrisoarea pe care i-a trimis-o lui Engels la 27 iunie 1877. — 245.
- 331 Acest paragraf este aproape identic cu nota publicată în „Vorwärts” nr. 80 din 11 iulie 1877 la rubrica „Cronica social-politică”. Nota începe cu cuvintele : „Din Paris ni se scrie” și continuă cu observații polemice aparținînd redacției ziarului „Vorwärts”. — 245.

Se poate presupune că această notă reprezintă un fragment din una din scrisorile lui Marx sau Engels către C. Hirsch, folosit de acesta în corespondența pentru „Vorwärts” (vezi volumul de față, p. 53). Observațiile la notă au fost scrise, evident, de Hasenclever (comp. scrisoarea lui Liebknecht către Engels din 7 iulie 1877). — 245.

- 332 La 27 iunie 1877 trupele rusești au forțat Dunărea mijlocie în raionul Șiștov (denumirea bulgară : Sviștov). — 245.
- 333 În timpul șederii sale la Londra în 1876 Gustav Rasch a întreținut relații apropiate cu prințul muntenegrean Nicolae. — 245.
- 334 De la jumătatea lui iunie pînă la jumătatea lui august 1877 W. Liebknecht a fost închis într-o închisoare din Leipzig. — 247.
- 335 Este vorba despre cuvîntarea rostită de Vahlteich la 27 octombrie 1876 la congresul de la Berna al anarhiștilor. Vorbind despre unitatea social-democrației germane, Vahlteich, care participa la congres în calitate de oaspete, a spus : „la noi nu sînt nici marxiști, nici dühringieni”. Încercînd să-l apere pe Vahlteich, Liebknecht i-a scris lui Engels la 21 iulie 1877 : — „Cu siguranță Vahlteich nu a făcut o asemenea declarație”. — 248.
- 336 *Congresul de la Gand* al socialiștilor a avut loc la 9—16 septembrie 1877. Congresul a constituit o încercare de a uni pe plan internațional diferitele curente socialiste. La congres au participat reprezentanți ai partidelor socialiste (înființate sau pe cale de a fi înființate), precum și delegați ai Internaționalei anarhiste. Social-democrația germană a fost reprezentată la congres de W. Liebknecht. În problemele fundamentale discutate la congres, s-au adoptat hotărîri îndreptate împotriva anarhiștilor, care erau în minoritate. Între altele congresul a aprobat formularea articolului adoptat la congresul de la Haga (cu privire la partidul proletariatului), și introdus suplimentar în Statutul Internaționalei. Congresul a demonstrat destrămarea curentului anarhist și victoria marxismului în mișcarea muncitorească internațională. Congresul de la Gand a avut un rol determinant în pregătirea condițiilor pentru crearea Internaționalei a II-a. — 249, 253, 256.
- 337 Între 5 septembrie și aproximativ 21 septembrie 1877 Engels și soția s-au aflat la odihnă în Scoția. — 250, 259, 261.
- 338 „Times” nr. 29018, din 11 august 1877, a publicat la rubrica „Războiul din Orient” o știre semnată de M. Barry și datată 10 august, în care era vorba despre convocarea la 13 august a unei consfături preliminare în vederea organizării unei demonstrații naționale de simpatie față de Turcia și de condamnare a politicii Rusiei. — 251.
- 339 W. Liebknecht nu a putut pleca la Londra după congresul de la Gand. În scrisoarea trimisă lui Engels din Leipzig, la 17 septembrie 1877, el scria : „Din păcate nu am putut pleca la Londra, eram dărîmat și nu mai aveam nici timp”. — 254.
- 340 Este vorba despre traducerea engleză a broșurii lui J. Most „Kapital und Arbeit” (vezi adnotarea 21) realizată de Otto Weydemeyer. Această traducere engleză a ediției a doua germane a respectivei broșuri a fost publicată inițial sub forma a unsprezece extrase (Extracts) din „Capitalul” lui Marx în săptămînalul american „Labor Standard” începînd din 30 decembrie 1877 pînă la 10 martie 1878. În această publicație se menționa că „traducerea a fost făcută special pentru «Labour Standard» cu permisiunea lui Karl Marx”. În august 1878 lucrarea a fost editată în broșură. — 255, 294.
- 341 U. Cavagnari nu a reușit să realizeze ediția italiană a volumului I al „Capitalului”. O scurtă expunere a volumului I al „Capitalului” în limba italiană a

- fost publicată de C. Cafiero la Milano în 1879. Prima ediție completă a apărut la Torino în 1886. — 256.
- 342 Al zecelea congres anual al trade-unionurilor britanice a avut loc la 18—22 septembrie 1877 la Leicester. — 256.
- 343 Ziarul „Standard” din 11, 13, 17 și 18 septembrie 1877 la rubrica „The International Working Men’s Association” a publicat știri amănunțite „de la corespondentul propriu” al ziarului cu privire la congresul de la Gand. Autorul corespondenței era, evident, M. Barry. — 257.
- 344 Aluzie la *expediția în Mexic* — intervenție armată întreprinsă de Franța în 1862—1867, inițial împreună cu Anglia și Spania. Expediția urmărea reprimarea revoluției mexicane și transformarea Mexicului într-o colonie a statelor europene. Prin cucerirea Mexicului, Anglia și Franța urmăreau de asemenea folosirea teritoriului lui drept cap de pod pentru o intervenție în războiul civil din S.U.A. de partea Sudului sclavagist. Deși trupele franceze au reușit să ocupe capitala Mexicului, Mexico, și să proclame „imperiu”, în frunte cu protejatul lui Napoleon al III-lea, arhiducele austriac Maximilian, ca urmare a eroice lupte de eliberare duse de poporul mexican, intervențiunii francezi au fost înfrinți și, în 1867, au fost siliți să-și retragă trupele din Mexic. Expediția în Mexic, pentru care Franța a cheltuit sume uriașe, a adus prejudicii serioase celui de-al doilea Imperiu. — 258.
- 345 Marx se referă la conflictul dintre cercurile monarhiste și majoritatea republicană din Camera deputaților (vezi adnotările 80 și 362). — 258.
- 346 La 18 martie 1876 socialistul german, emigrant în S.U.A., Ferdinand Lingenaus, a lăsat prin testament circa 7 000 dolari — jumătate din averea sa — Partidului muncitoresc socialist din Germania. Ca executori testamentari el i-a numit pe A. Bebel, J.Ph. Becker, W. Bracke, A. Geib, W. Liebknecht și K. Marx. După moartea lui Lingenaus, la 4 august 1877, în orașul Saint-Louis, executorii lui testamentari au încercat să obțină ca averea lăsată prin testament să fie pusă la dispoziția partidului. În cele din urmă însă Bismarck a reușit, prin presiuni diplomatice, să împiedice transferarea moștenirii lui Lingenaus asupra partidului social-democrat. — 258, 339.
- 347 Plevna (denumirea actuală — Pleven) a fost luată de armatele ruso-române la 10 decembrie 1877 în urma unor lupte înverșunate împotriva armatei turcești. — 261, 276
- 348 Este vorba despre prospectul-program al revistei „Zukunft”. În același spirit a fost întocmit și editorialul-program al lui K. Höchberg „Der Socialismus und die Wissenschaft”, apărut în primul număr al acestei reviste. — 263, 264, 328.
- 349 Marx se referă la articolul publicat anonim în „Vorwärts” nr. 117 și 118 din 5 și 7 octombrie 1877 și intitulat „Die Folgen des grossen Krachs”. Ulterior Sorge i-a comunicat lui Marx, în scrisoarea din 19 iulie 1878, că autorul acestui articol era A. Douai. — 263.
- 350 „Vorwärts” nr. 69, 70, 119—122 din 15 și 17 iunie, 10, 12, 14 și 17 octombrie 1877 a publicat o serie de articole anonime sub titlul „Aus Heuchelland. Stille Beobachtungen eines Berliners in London”. — 263.
- 351 *Cărțile albastre* (Blue Books) — denumirea generică dată publicațiilor care cuprind materiale ale parlamentului englez și documente diplomatice ale ministerului de externe. Cărțile albastre, a căror denumire vine de la culoarea albastră a coperților lor, au început să fie editate în Anglia în secolul

- al XVII-lea și constituie principala sursă oficială de studiere a istoriei economice și diplomatice a acestei țări.
- În ceea ce privește ediția americană la care se referă Marx aici vezi adnotarea 398. — 264, 463, 464.
- 352 Este vorba despre greva din 1874—1875 a muncitorilor mineri din Pennsylvania. — 264.
- 353 Cartea lui M. Hess „Dynamische Stofflehre” urma să fie alcătuită din trei părți: 1) partea cosmică, 2) partea organică și 3) partea socială (M. Hess. „Dynamische Stofflehre”. I. Kosmischer Theil. Paris, 1877, S. 6). — 266.
- 354 Marx se referă la „Teorii asupra plusvalorii” — vezi adnotarea 207. — 266.
- 355 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1964, p. 352—368. — 267.
- 356 În scrisoarea către Marx din 30 octombrie — 6 noiembrie 1877, referindu-se la uneltirile puse la cale de dühringieni la Congresul de la Gotha din 1877 (vezi adnotarea 94), Bloss întreba dacă Marx și Engels sînt într-adevăr supărați pe tovarășii de partid din Germania. Subliniind că muncitorii germani urmăresc cu multă atenție articolele lui Marx și Engels publicate în presă, Bloss scria că, datorită muncii de agitație desfășurate de social-democrați, Marx și Engels sînt astăzi personalități mult mai populare decît și-ar putea ei înșiși imagina. — 268.
- 357 Statutul Ligii comunistilor, la întocmirea căruia Marx și Engels au participat activ, a fost elaborat în iunie 1847 la primul congres al Ligii comunistilor. După ce a fost discutat în comunitățile Ligii el a fost revăzut la congresul al doilea și aprobat definitiv la 8 decembrie 1847. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 576—582. — 268.
- 358 În scrisoarea Bloss îl anunța pe Marx, că „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” scrie în editorialele lui despre „combinațiile dintre dr. Marx și Pater Beckx” și făgăduia să-i trimită din cînd în cînd acest ziar. — 268.
- 359 Este vorba de faptul că E. Dronke nu a respectat condițiile în care Engels i-a acordat un ajutor bănesc (vezi adnotarea 279). — 271.
- 360 Această scrisoare a fost trimisă de Marx, evident, unui ziar german care apărea la Londra. — 272.
- 361 Engels se referă la proiectata unificare a două organizații din Elveția — Confederația muncitorilor și Uniunea Grütli. La congresul de la Neuenburg, din mai 1877, au fost adoptate propunerile făcute de J. Ph. Becker în sensul de a transforma Confederația muncitorilor și Uniunea Grütli în partid social-democrat. Comisia a elaborat de asemenea un program după modelul programului de la Gotha. Ulterior însă reprezentanții Uniunii Grütli au respins acest proiect (comp. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 137—138). — 273.
- 362 După victoria decisivă obținută de republicani în alegerile pentru Camera deputaților la 14 octombrie 1877 (vezi adnotarea 80), la 19 noiembrie guvernul Broglie a fost nevoit să demisioneze. Încercarea mareșalului Mac-Mahon și a adepților lui de a da o lovitură de stat a întîmpinat rezistență în rîndurile ofițerilor tineri și îndeosebi ale soldaților, care împărțeau vederile republicane ale țărănimii franceze. Mac-Mahon a fost nevoit să se supună majorității republicane a Camerei deputaților și la 13 decembrie s-a format un nou guvern. Lupta dintre diferitele fracțiuni ale burgheziei franceze s-a încheiat cu victoria republicanilor. La începutul anului 1879 Mac-Mahon a fost nevoit să demisioneze

- înainte de termen. Președinte al republicii a fost ales republicanul moderat Grévy. În Franța a fost instaurat regimul republican-burghez. — 274.
- 363 Engels se referă la corespondențele publicate la rubrica „Aus Frankreich” în „Vorwärts” nr. 124, 128, 129, 132, 133, 140 și 145 în octombrie-decembrie 1877, pe care H. Buffenoir le-a scris în legătură cu alegerile din 14 octombrie 1877 pentru Camera deputaților din Franța și cu manifestul așa-numitului grup de socialiști autonomi de la Paris, publicat la 9 octombrie 1877, printre ai cărui autori se numără și el. — 274.
- 364 Cele două scrisori ale lui Marx către Liebknecht — din 4 și 11 februarie 1878 — cu privire la problema orientală au fost trimise ca răspuns la cererea formulată de Liebknecht în scrisoarea pe care i-o adresase la 22 ianuarie 1878, de a-i furniza, într-un singur articol sau în câteva, materiale pentru o serie de cuvântări în problema orientală. Aceste două scrisori ale lui Marx au fost publicate fără a se indica autorul ca anexe la ediția a doua a broșurii: W. Liebknecht. „Zur orientalischen Frage oder Soll Europa kosakisch werden? Ein Mahnwort an das deutsche Volk”. Leipzig, 1878. Postfața la această a doua ediție care a apărut la diferență de o lună față de prima ediție este datată 27 februarie 1878. Ea se încheie cu cuvintele: „În încheiere reproduc două scrisori ale unui prieten care a studiat ca nimeni altul problema orientală. Subtilitatea raționamentului, siguranța concepțiilor, cunoștințele multilaterale — toate acestea trădează un maestru. Ex ungue leonem”. — 275, 278.
- 365 La 25 decembrie 1877 a început ofensiva decisivă a armatei ruse pe teatrul de operațiuni militare din Balcani. Trecînd Balcanii trupele rusești au ocupat la 4 ianuarie Sofia, la 15—17 în bătălia de la Filipopol (Plovdiv) ele au zdrobit ultima armată turcă, la 20 ianuarie au intrat în Adrianopol (Edirne) și au continuat să înainteze victorios spre Constantinopol. Turcia a fost silită să accepte condițiile preliminare ale păcii și la 31 ianuarie la Adrianopol s-a încheiat armistițiul. — 275.
- 366 *Marele Kophta* — nume dat de contele Cagliostro (Giuseppe Balsamo), șarlatan celebru în secolul al XVIII-lea, unui preot egiptean, pretinsul șef atotputernic și atotștiutor, al unei „loji” masonice „egiptene”, înființate și conduse de Cagliostro. — 276.
- 367 Marx se referă la situația deosebit de grea a minerilor din sudul Walllesului unde, ca urmare a crizei economice, multe mine fuseseră închise și șomajul atinsese proporții uriașe. — 278.
- 368 La 7 și 8 februarie 1878 în Camera comunelor s-a discutat problema creditelor suplimentare acordate guvernului în cazul unei intervenții a Angliei în războiul ruso-turc. Liderii partidului liberal, în frunte cu Forster și Bright, care mai înainte se opuseseră vehement alocării de credite și în genere oricăror acțiuni îndreptate împotriva Rusiei, și-au schimbat tactica și s-au eschivat de la votul decisiv, ceea ce a adus guvernului conservator o considerabilă majoritate. — 278.
- 369 Moltke. „Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829”. Berlin, 1845. În 1877 a apărut a doua ediție a acestei cărți. — 279.
- 370 În timpul războiului ruso-turc din 1828—1829 prima campanie a avut loc în vara anului 1828 (aprilie-septembrie), a doua — în vara anului 1829 (mai-august). — 279.
- 371 „*Heil dir im Siegerkranz*” — cu aceste cuvinte începe poezia lui B. G. Schumacher „*Berliner Volksgesang*” care a inspirat imnul prusian. — 279.

- 372 *Semnarea convenției de la Londra* la 6 iulie 1827 de Rusia, Anglia și Franța a fost determinată de războiul de eliberare națională dus de poporul grec împotriva jugului turcesc; convenția recunoștea dreptul Greciei la autonomie, consemna acordul cu privire la recunoașterea diplomatică a Greciei și prevedea medierea celor trei puteri în reglementarea relațiilor greco-turce. — 280.
- 373 *Tratatul de pace de la Adrianopol* încheiat între Rusia și Turcia în septembrie 1829 a marcat sfârșitul războiului ruso-turc din 1828—1829. Prin acest tratat, Rusia a căpătat gurile Dunării împreună cu insulele respective, precum și o parte considerabilă din litoralul de est al Mării Negre, la sud de locul unde riul Kuban se varsă în mare. Turcia a fost nevoită să recunoască autonomia Moldovei și Țării Românești, acordându-le dreptul de a-și alege domnitorii. Garantarea acestei autonomii revenea Rusiei, ceea ce echivala cu instituirea protectoratului țarului asupra Principatelor. Prin acest tratat a fost desființat monopolul economic al Imperiului otoman asupra Principatelor Române și s-au restituit Țării Românești raiaele Braila, Giurgiu și Turnu (Măgurele). De asemenea s-a stipulat că domnii vor fi numiți pe viață și vor rezolva liber problemele interne ale țării în înțelegere cu divanul. Libertatea comerțului și deschiderea porturilor de la Dunăre, garantate Principatelor Române, au accelerat dezvoltarea relațiilor capitaliste. Prin faptul că se îngrădea dreptul de intervenție al Porții și se interzicea turcilor să se așeze în Principate, suzeranitatea otomană se reducea la încasarea unui tribut și la confirmarea domnilor. Guvernul Turciei se obliga, de asemenea, să recunoască independența Greciei care nu mai era legată de Turcia decât prin obligația de a plăti sultanului un tribut anual și de a respecta prevederile tuturor tratatelor anterioare în ceea ce privește autonomia Serbiei, consfințind această autonomie printr-un firman special. — 281.
- 374 Comp. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 545—546. — 281.
- 375 Este vorba despre războiul austro-prusian din 1866 și despre războiul franco-prusian din 1870—1871. — 281.
- 376 Aluzie la persecutarea așa-numiților „demagogi” — participanți la mișcarea opoziționistă din Germania în perioada de după războaiele împotriva Franței napoleoneene. Mișcarea a căpătat o largă răspândire în rândurile intelectualității și ale studenților, îndeosebi în rândurile studenților din societățile de gimnastică. Aceste societăți, care au luat ființă în Germania la începutul secolului al XIX-lea, au participat activ la lupta de eliberare dusă de poporul german împotriva dominației lui Napoleon, dar nu au fost străine de unele influențe naționaliste. După Congresul de la Viena (1814—1815) mulți membri opoziționiști ai societăților de gimnastică au luptat pentru unificarea Germaniei și împotriva regimului reacționar din statele germane. Asasinarea, în 1819, a lui Kotzebue, agent al țarului și adept al Sfintei alianțe, de către studentul Sand a constituit pretextul pentru represaliile împotriva „demagogilor”, cum au fost numiți participanții la această mișcare opoziționistă în hotărârile Conferinței de la Karlsbad din august 1819 a miniștrilor din principalele state germane. — 282.
- 377 Așa cum reiese din scrisorile lui Lopatin către Engels din 17, 23 aprilie și 23 noiembrie 1878 („Perepiska K. Marksa i F. Enghelsa c russkimi politiceskimi deiateliami”. Moscova, ed. a 2-a, 1951, p. 224—227, 229—231), precum și din scrisoarea lui Lopatin către Lavrov din 17 aprilie 1878, Lopatin i-a propus întâi lui V. N. Smirnov, iar apoi lui N. G. Kuleabko-Korețki să scrie pentru „Volks-Kalender” pe 1879, pe care-l edita Bracke, un articol cu privire la procesele socialiștilor ruși. Acest articol nu a fost însă scris. După intrarea

- în vigoare a legii excepționale împotriva socialiștilor „Volks-Kalender” a fost interzis. — 283.
- 378 Această scrisoare a lui Engels către Lopatin s-a păstrat numai sub forma unui extras pe care Lopatin îl citează în limba franceză în scrisoarea către Lavrov din 17 aprilie 1878. În aceeași scrisoare Lopatin redă în limba rusă conținutul celorlalte două părți ale scrisorii lui Engels :
- „Mi-a scris pentru a-mi cere pentru almanahul lui Bracke pe anul 1879 o fotografie a femeilor condamnate în procesul celor 50. Îmi mai cere și niște articolașe despre acest proces sau despre mișcarea din Rusia din ultima vreme, vreo 16 pagini format mare, plătite 160 mărci = 200 franci”.
- „Engels scrie că în Anglia există toate simptomele unei apropiate crize industriale și comerciale care va depăși serios toate celelalte crahuri europene : austriece, prusiene, rusești etc. În momentul de față sînt puternic afectate două ramuri principale ale producției : industria bumbacului și industria siderurgică. Este posibil ca crahul general să se producă abia în august sau septembrie”. — 284.
- 379 Articolul menționat aici „Plodî reform. Ocerki uspehov ekonomiceskoi ekspluatații v Rossii za poslednie godi” a fost publicat fără semnătură în revista „Vpered !”, tom V, London, 1877, p. 1—120. Autorul acestei lucrări era N. G. Kuleabko-Korețki (pseudonim : Dal) despre care Lopatin i-a scris lui Engels în scrisoarea sa din 23 aprilie 1878. Traducerea în limba germană a acestei lucrări sub titlul „Die Folgen der czarischen Reformen” a apărut ca o suită de articole în „Vorwärts” în perioada 15 februarie — 15 martie 1878. — 284.
- 380 La 26 aprilie 1878 W. Bracke îi scria lui Engels : „În ceea ce privește planurile lui Bismarck cred, totuși, că împotriva lor trebuie să se lupte cu toată hotărîrea. Ca să fiu sincer, mi-ar părea bine dacă tipul ar reuși să aplice proiectul de lege cu privire la căile ferate ; nici monopolul tutunului nu mi se pare inacceptabil ; și, totuși, orice contribuție a partidului la realizarea acestor lucruri mi s-ar părea absurdă”. — 284.
- 381 Tezele expuse în această scrisoare cu privire la trecerea în condițiile capitalismului a mijloacelor de producție, de transport și de comunicație în proprietatea statului au fost dezvoltate de Engels în lucrarea „Anti-Dühring”, secțiunea a treia, cap. II. Acest capitol a fost publicat ca supliment al ziarului „Vorwärts” din 26 mai 1878, nota cu privire la etatizarea (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 274—275) a fost adăugată în ediția a doua, din 1886, a cărții. — 284.
- 382 Este vorba de criza economică mondială din 1873. În Germania criza a început în mai 1873 cu un „crah grandios”, care a constituit preludivul unei crize, prelungite pînă la sfîrșitul deceniului al 8-lea. — 285.
- 383 Proiectul de lege cu privire la anularea scutirii de impozite comunale a militarilor, prezentat de W. Bracke, a fost discutat în ședința din 10 aprilie 1878 a Reichstagului. Luînd cuvîntul în cadrul dezbaterilor E. Richter, liderul progresiștilor, a spus între altele : „Considerăm important să relevăm... în tactica domnilor socialiști... o schimbare în bine. Dumneavoastră, domnilor, considerați, desigur, că în actuala sa structură statul nu este chiar atît de rău încît să nu merite efortul, așa cum a făcut în cuvîntul său antevorbitorul (Bracke), de a-i aduce îmbunătățiri parțiale... Nu vă vom lua cituși de puțin în nume de rău dacă veți merge pe drumul nostru și veți prelua vechile noastre propuneri”. — 286.

384 Răspunsul lui L. Bucher la scrisoarea trimisă de K. Marx redactorului lui „Daily News” în legătură cu Bucher (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 149—150) a fost publicat în „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” din 20 iunie 1878 și retipărit în „Frankfurter Zeitung” din 21 iunie 1878.

La 27 iunie 1878 Marx a trimis spre publicare redacțiilor citorva ziare răspunsul lui la „declarația” lui Bucher (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 151—152). — 286.

385 În răspunsul său la scrisoarea lui Marx către redactorul lui „Daily News” publicat sub titlul „Domnul Bucher” (vezi adnotarea 384) Bucher a afirmat că pentru a se da o replică celor 30 de rînduri scrise de Marx în „Daily News” ar fi necesare 3 000 de rînduri. La aceasta, în cel de-al doilea articol al său împotriva lui Bucher, Marx a răspuns că „treizeci de rînduri sînt mai mult decît suficiente pentru a stabili odată pentru totdeauna valoarea reală a «rectificărilor» și «completărilor» făcute de Bucher” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 151). — 288.

386 Marx se referă, probabil, la nota publicată anonim în „Vossische Zeitung”, nr. 152, din 2 iulie 1878. — 288.

387 La 13 iulie 1874 la Kissingen s-a comis un atentat la viața lui Bismarck, pus la cale de clerul catolic pe care-l nemulțumea politica de Kulturkampf promovată de guvern (vezi adnotarea 9). Bismarck a fost rănit de meșteșugarul E. Kullmann care a tras asupra lui.

Vezi și adnotarea 392. — 288.

388 Aluzie la romanul lui Cernișevski „Ce-i de făcut?”, care a fost editat în limba franceză în 1875 în orașul Lodi (Italia). — 288.

389 În jurul datei de 8 iulie 1878 a apărut la Leipzig prima ediție separată a lucrării lui Engels „Anti-Dühring” cu o prefață a autorului (F. Engels, „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. Philosophie. Politische Oekonomie. Sozialismus”). Leipzig, 1878. — 288.

390 La 18 iulie 1878 în revista „Nature” (t. XVIII, nr. 455, p. 316) a apărut o știre referitoare la programul celui de-al 51-lea congres al naturaliștilor și medicilor germani, care urma să se țină la Kassel între 18 și 24 septembrie 1878. Printre expunerile anunțate figura și aceea a profesorului Oskar Schmidt din Strasbourg „On the Relation of Darwinism to Social-Democracy”.

În scrisoarea de răspuns din 23 iulie 1878 O. Schmidt se angaja să-i trimită lui Engels un exemplar din articolul său care urma să fie publicat în numărul din noiembrie al revistei „Deutsche Rundschau”. După congres, expunerea lui O. Schmidt a fost publicată și în broșură (O. Schmidt, „Darwinismus und Socialdemokratie”. Bonn, 1878).

Engels intenționa să critice în „Dialectica naturii” manifestările darviniștilor burghezi (printre care și O. Schmidt) îndreptate împotriva socialismului (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 326.) — 289, 293.

391 Engels se referă la cuvîntarea rostită de R. Virchow la 22 septembrie 1877 la cel de-al 50-lea congres al naturaliștilor și medicilor germani de la München. Virchow, mai înainte adept al darvinismului, a cerut interzicerea predării darvinismului afirmînd că acesta este strîns legat de mișcarea socialistă și de aceea reprezintă un pericol pentru orînduirea socială existentă. Vezi R. Virchow, „Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat”. Berlin, 1877, S. 12. — 289, 292.

- 392 La 11 mai și 2 iunie 1878 s-au comis două atentate la viața lui Wilhelm I : primul a fost săvârșit de calfa M. Hödel, al doilea de anarhistul K.E. Nobling. Aceste atentate au constituit pentru Bismarck un pretext binevenit pentru a intensifica persecuțiile împotriva social-democraților și a cere din nou Reichstagului adoptarea legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 143). — 290, 365, 370.
- 393 După ce la 24 mai 1878 Reichstagul a respins cu majoritate de voturi proiectul de lege guvernamentală împotriva socialiștilor, la 11 iunie Reichstagul a fost dizolvat, iar pentru 30 iulie au fost fixate noi alegeri ; sesiunea Reichstagului a fost convocată în septembrie 1878. — 290.
- 394 La 4 iulie 1878 fiica cea mai mare a lui Marx, Jenny Longuet, a născut un băiat, Henry, căruia în familie i se spunea Harry. — 291.
- 395 Este vorba despre faptul că, în perioada 1877—1878, nepoata soției lui Engels, Mary-Ellen Burns, a locuit la Manchester la niște rude. — 292.
- 396 Engels se referă la următoarea notă din ziarul „Nacealo” nr. 2, din aprilie 1878, rubrica „Poslednie svedeniia” : „Zilele acestea la Petersburg au fost arestați : 1) Peankov, reținut de poliție la Furstadtskaia și schingiuit în mod barbar fără nici un fel de motiv ; a fost deportat la Arhanghelsk ; 2) Goloușev — martorul principal în procesul Zasulici ; 3) Pavlovski și 4) „Lopatin”.
- Răspunzându-i lui Engels la 11 august 1878 Lavrov scria : „Știrile publicate de «Nacealo» se referă fie la fratele lui Lopatin al nostru, care a fost implicat în procesul celor 193, fie la vărul lui, care a fost recent deportat în gubernia Vologda fiind implicat în procesul studenților din Kiev. Lopatin al nostru a venit din Elveția, pentru ca apoi să plece din nou pentru un timp ; cred că se va întoarce peste o lună, dacă nu chiar mai curând. Nu mi-a lăsat adresa, dar acum vreo două săptămîni am primit o scrisoare de la el”. (Perepiska K. Marksa i F. Enghelsa c russkimi politiceskimi deiateliami”, ed. a II-a, 1951, p. 229). — 292.
- 397 E. Haeckel. „Freie Wissenschaft und freie Lehre”. Stuttgart, 1878, S. 3—4. — 292.
- 398 Dînd curs rugăminții lui Marx (vezi volumul de față, p. 264), Sorge i-a procurat, după căutări îndelungate, ediția care cuprindea prețioase date statistice cu privire la industria extractivă a Pennsylvaniei : „Annual Report of the Secretary of Internal Affairs of the Commonwealth of Pennsylvania, for 1876—1877”. Part III. industrial Statistics”. Vol. V, Harrisburg, 1878. — 294.
- 399 Procesul intentat de F. Mehring lui L. Sonnemann a avut loc în 1876. Mehring l-a acuzat în public pe Sonnemann că în perioada speculațiilor gründeriste a abuzat de poziția lui socială ca editor al lui „Frankfurter Zeitung”. Sonnemann a declarat că aceasta este o calomnie. În această situație, Mehring a intentat procesul. În prima instanță, tribunalul a conchis că afirmațiile lui Mehring sînt calomnioase. În 1877 curtea de apel a confirmat în fond această hotărîre. — 300.
- 400 Este vorba de obligațiile de stat emise la sfîrșitul deceniului al 6-lea de guvernul rebel contrarevoluționar din Mexic al lui Zuloaga și Miramón. Obligațiile împrumutului mexican au constituit obiectul unor mari speculații financiare în Franța (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 15, București, Editura politică, 1963, p. 518). — 301.
- 401 Marx a trimis, evident, lui M. Kaufmann articolul său „Istoria Asociației Internaționale a muncitorilor scrisă de d-l George Howell” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 153—159). Articolul lui Marx a fost scris ca răspuns la articolul renegatului Howell, apărut în numărul din iulie 1878 al revistei „The Nineteenth Century”, sub titlul „The History of the

International Association", în care se făceau afirmații eronate cu privire la istoria Internaționalei și la rolul lui Marx în cadrul acesteia. — 301.

- 402 În scrisoarea adresată lui Engels la 18 octombrie 1878 H. Arnoldt, social-democrat din Königsberg, membru al comitetului local al „Fondului Johann Jacoby” (fond creat pentru sprijinirea presei social-democrate), l-a rugat pe Engels să ia în păstrare hirtile de valoare ale acestui fond (reprezentând aproximativ 3 000 de mărci) care ar fi putut fi confiscate de guvernul prusian după promulgarea legii excepționale împotriva socialiștilor. — 301.
- 403 Această scrisoare a fost scrisă de Marx în legătură cu promulgarea, la 21 octombrie 1878, a legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 143). Scrisoarea pe care Marx i-a scris-o Nataliei Liebknecht la 4 noiembrie 1878, a ajuns la aceasta la 14 noiembrie. În scrisoare era vorba despre intenția lui Marx și Engels de a organiza colaborarea lui Liebknecht, în schimbul unui salariu, la săptămânalul londonez „Whitehall Review” (comp. volumul de față, p. 317—318). — 302.
- 404 Scrisoarea de calomniere a lui M. Barry a fost scrisă de A. Talandier și adresată redactorului ziarului „Marseillaise”, care a publicat-o în nr. 202 din 6 octombrie 1878 al respectivului ziar la rubrica „Congrès ouvrier”; scrisoarea era datată 2 octombrie 1878. — 302.
- 405 Comp. notele „Arestări la Paris” și „Falsificare ordinară” publicate la rubrica „Cronica social-politică” a ziarului „Vorwärts”, nr. 109 și 117, din 15 septembrie și 4 octombrie 1878. — 304.
- 406 Internațional Labour Union (Uniunea internațională a muncitorilor) — organizație politică reformistă înființată la Londra în ianuarie 1878 de către foști militanți ai Internaționalei I (J.G. Eccarius, H. Jung, J. Weston, J. Hales) excluși din Asociația Internațională a Muncitorilor pentru refuzul de a recunoaște hotărârile Congresului de la Haga (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 667). Această încercare a elementelor reformiste de a-și crea o organizație internațională proprie a eșuat curînd. — 305.
- 407 Scrisoarea lui M. Barry a fost publicată, sub titlul „Les socialistes et le gouvernement” în „Marseillaise” nr. 198, din 2 octombrie 1878; acest articol a fost datat: Londra, 19 septembrie 1878. Comp. scrisoarea lui Marx către Engels, din 18 septembrie 1878 (volumul de față, p. 81—82). — 305.
- 408 Talandier era corespondentul permanent la Paris al revistei lui Ch. Bradlaugh, „National Reformer”. — 304.
- 409 La 22 septembrie 1878 săptămânalul lui Charles Bradlaugh, „National Reformer”, a publicat o scurtă notă cuprinzînd insinuări mirșave la adresa lui M. Barry. — 307.
- 410 Este vorba despre soția lui Napoleon al III-lea, Eugenia Montijo. După căderea celui de-al doilea Imperiu la 4 septembrie 1870, ea a fugit din Franța, stabilindu-se în apropierea Londrei. După moartea lui Napoleon al III-lea în 1873, ea a preluat conducerea partidului bonapartist. — 307.
- 411 Marx se referă la scrisoarea sa către redactorul ziarului „Eastern Post”, care a fost publicată în „Eastern Post” nr. 169, din 23 decembrie 1871 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 503).
- În același număr al ziarului a apărut și raportul cu privire la ședința din 19 decembrie 1871 a Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor, în cadrul căreia Marx l-a demascat pe Bradlaugh. — 307.

- 412 O parte din această scrisoare a fost reprodusă de N.F. Danielson în prefața la prima ediție rusă a volumului II al „Capitalului” (K. Marx. „Kapital”, t. II, S. Petersburg, 1885). — 308, 319, 400.
- 413 Pe plicul acestei scrisori Eleanor Marx a scris în limba franceză adresa : „N. Danielson, Esq., Société du Crédit Mutuel, Pont de Kazan, Maison Lessnikoff, St. Petersburg, Russia”. — 308, 311, 319, 400.
- 414 La 28 octombrie (9 noiembrie) 1878 Danielson îi scria lui Marx că încă cu 6—7 luni în urmă l-a anunțat că în librării nu se mai găsește nici un exemplar din volumul I al „Capitalului” și se pune problema unei a doua ediții ruse. El îl întreba pe Marx dacă intenționează cumva să facă noi modificări în textul cărții. De asemenea, Danielson îl ruga ca, după predarea la tipar a volumului al II-lea al „Capitalului”, Marx să-i trimită coli pe măsură ce se tipăresc. — 309.
- 415 Polemica desfășurată în presa rusă în anii 1877—1879, în jurul volumului I al „Capitalului” lui Marx, la care au participat publiciști și savanți ruși de seamă ai epocii, a fost declanșată de articolul lui I. Jukovski intitulat „Karl Marx i ego kniga o kapitale” („Vestnik Evropi”, septembrie 1877). Ca răspuns au apărut o serie de articole, printre care articolul lui N. Ziber „Neskolko zameceanii po povodu stati G. J. Jukovski «Karl Marx i ego kniga o kapitale»” („Otecestvennie Zapiski”, noiembrie 1877) și articolul lui N. Mihailovski „Karl Marx pered sudom I. Jukovskogo”. („Otecestvennie Zapiski”, octombrie 1877) pe care Danielson le-a trimis lui Marx. Articolul lui Mihailovski l-a prilejuit lui Marx cunoscuta scrisoare către redacția revistei „Otecestvennie Zapiski” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 117—122). În 1878, B.N. Cicerin a polemizat vehement cu Marx în articolul „Nemețkie soțiaлисти : II. Karl Marx” („Sbornik gosudarstvennih znanii”, t. VI, S. Petersburg, 1878). Răspunsul la acest articol l-a constituit articolul lui N. Ziber „B. Cicerin contra K. Marx” („Slovo”, februarie 1879). — 309.
- 416 Este vorba despre articolul lui B.N. Cicerin „Nemețkie soțiaлисти : II. Karl Marx” (vezi adnotarea 415). — 312.
- 417 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 122. — 312.
- 418 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 522. — 312.
- 419 Principala lucrare a lui H. Greulich îndreptată împotriva bakunismului este broșura „Der Staat vom sozialdemokratischen Standpunkte aus. Eine Auseinandersetzung mit den «Anarchisten»”. — 315.
- 420 Originalul scrisorii lui Marx către Guesde nu s-a găsit. Această afirmație a lui Marx este reprodusă după scrisoarea de răspuns a lui Guesde, publicată în revista „Le Combat marxiste”, mai 1935. — 315.
- 421 Este vorba despre situația materială grea în care se afla familia lui Becker și despre care acesta din urmă îi scria lui Engels în cartea poștală din 26 ianuarie 1879. — 316.
- 422 Baza sistemului teologic al cunoscutului reformator Jean Calvin, care a creat în secolul al XVI-lea una din orientările protestantismului — calvinismul — o constituie învățătura despre „predestinația absolută” și despre oamenii aleși. Potrivit acestei învățăături, unii oameni ar fi predestinați de Dumnezeu mântuirii (aleșii), iar ceilalți pierzaniei (pierduții). — 316.

- 423 În timpul grevei și lock-out-ului muncitorilor constructori din Geneva din marție—aprilie 1868, Consiliul General al Internaționalei a organizat trimiterea din Anglia a unui ajutor lunar în valoare de 40 000 de franci destinat greviștilor. — 316.
- 424 Este vorba despre ieșirea lui Guillaume din Federația jurasiană a Internaționalei anarhiste și despre plecarea lui din Elveția la Paris în primăvara anului 1878. — 316.
- 425 Este vorba despre *Asociația culturală a muncitorilor comuniști germani de la Londra* care a fost înființată în februarie 1840 de K. Schapper, J. Moll și alți militanți ai Ligii celor drepti. După organizarea Ligii comunistilor, rolul conducător în Asociație l-au avut comunitățile locale ale Ligii. În 1847 și 1849—1850 Marx și Engels au participat intens la activitatea Asociației. La 17 septembrie 1850, Marx, Engels și o serie de adepți ai lor s-au retras din Asociație deoarece în lupta dintre majoritatea Comitetului Central al Ligii comunistilor, condusă de Marx și Engels, și minoritatea aventuristă-sectară (fracțiunea Willich-Schapper), cea mai mare parte a membrilor Asociației s-au situat de partea minorității. De la sfârșitul deceniului al 6-lea, Marx și Engels au participat din nou la activitatea Asociației. Odată cu întemeierea Internaționalei I, Asociația, printre ai cărei conducători era F. Lessner, a devenit secția germană de la Londra a Asociației Internaționale a Muncitorilor. Asociația culturală de la Londra a funcționat până în 1918, când a fost interzisă de guvernul englez. — 317, 330, 377, 453.
- 426 Este vorba despre așa-numita stare de asediu mică declarată de Bismarck. Făcînd uz de paragraful 28 al legii excepționale împotriva socialiștilor, adoptată de Reichstag (vezi adnotarea 143), la 28 noiembrie 1878, Bismarck a declarat starea de asediu la Berlin și în împrejurimile lui. — 317.
- 427 Este vorba despre alegerile parțiale pentru Reichstag care au avut loc în circumscripția electorală de vest a orașului Breslau (denumirea poloneză — Wrocław) la 5 februarie 1879 în urma decesului lui H. Bürgers, deputat în circumscripția respectivă. Aceste alegeri, desfășurate în condițiile legii excepționale împotriva socialiștilor, au constituit o dovadă a forței și coeziunii clasei muncitoare. Muncitorii au propus candidatul lor care, deși nu a fost ales, a obținut peste 7 500 voturi. — 318.
- 428 „De la caz la caz” (von Fall zu Fall) — expresie aparținînd ministrului de externe austro-ungar G. Andrassy, folosită frecvent pentru a desemna o politică neprecizată, inconsecventă. În legătură cu conferința de la Berlin din 1876, la care au participat Rusia, Germania și Austro-Ungaria, Andrassy a declarat că în problema orientală cele trei mari puteri nu au luat nici o hotărîre, ci doar au căzut de acord ca de la caz la caz să-și coordoneze pozițiile. Folosind această expresie în legătură cu politica lui Bismarck, Engels face aici un joc de cuvinte, deoarece „von Fall zu Fall” înseamnă și „din cădere în cădere”. — 318.
- 429 Acest fragment a fost notat în limba rusă de istoricul rus N.I. Kareev după traducerea pe care i-a făcut-o oral din engleză M.M. Kovalevski. Kareev a citat fragmentul în articolul „Pismo Karla Marksa k M.M. Kovalevskomu o fiziocrat-tah” (revista „Biloe”, nr. 20 din 1922). — 318.
- 430 N. Kareev. „Krestiane i krestianskii vopros vo Franții v poslednei četverti XVIII veka”. Moscova, 1879. Această lucrare a fost trimisă lui Marx, cu asentimentul autorului, de către M.M. Kovalevski. După cum se vede din articolul lui Kareev (vezi adnotarea anterioară), în prima parte — care nu s-a păstrat — a scrisorii, Marx îi mulțumește lui Kovalevski pentru faptul că i-a trimis cartea. — 318, 437.

- 431 Marx se referă la prefața lui Ricardo la prima ediție a cărții lui, apărută la Londra în 1817, sub titlul „On the Principles of Political Economy and Taxation”. — 319, 437.
- 432 *Paraferne* — termen juridic preluat din dreptul roman, desemnând proprietatea exclusivă, averea soției care, sub regimul dotal, nu este cuprinsă în zestre, pe care ea o administrează și de care se folosește. — 319.
- 433 Marx se referă, evident, la scrisoarea lui Danielson din 5(17) februarie 1879, despre care Danielson amintește în scrisoarea către Marx din 5(17) martie 1879. Începând cu scrisoarea din 5 februarie, Danielson i-a trimis lui Marx materiale privind politica financiară a Angliei „pe ultimii cincisprezece ani”, cum scrie însuși Danielson, și un mare număr de cărți, printre care rarități. — 319.
- 434 Este vorba despre situația creată prin promulgarea legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 143). — 320.
- 435 Este vorba despre „Capitalul” (vezi adnotarea 207). — 193, 320, 376.
- 436 Este vorba despre criza economică mondială din 1873 care a izbucnit cu o deosebită violență în S.U.A. și Germania. La sfârșitul deceniului al 8-lea criza a cuprins și Anglia. — 320, 401.
- 437 Este vorba despre crizele economice mondiale din 1857 și 1866 care au afectat puternic întreaga economie a Marii Britanii. — 321.
- 438 Este vorba despre legea bancară din 1844. Străduindu-se să preîntâmpine dificultățile legate de convertirea bancnotelor în aur, guvernul englez a adoptat în 1844, din inițiativa lui R. Peel, o lege cu privire la reforma Băncii Angliei, împărțind-o în două departamente de sine-stătătoare, departamentul bancar și departamentul de emisiune și a stabilit o normă fixă de acoperire în aur a bancnotelor. Emisiunea de bancnote fără acoperire în aur era limitată la 14 000 000 l.st. Dar, în pofida acestei legi bancare din 1844, cantitatea de bancnote aflate în circulație nu depindea, de fapt, de fondul de acoperire, ci de cererea lor în sfera circulației. În perioadele crizelor economice, când cererea de bani era deosebit de acută, guvernul englez a suspendat temporar legea din 1844, mărind cantitatea de bancnote fără acoperire în aur. — 321.
- 439 *Consignație* (consignatio, literar — semnătură, confirmare scrisă) — varietate a vânzării în comision a mărfurilor în străinătate, în condițiile căreia exportatorul (consignantul) trimite marfa în depozitul unei firme străine (consignatului) pentru a o vinde în anumite condiții. — 321.
- 440 Este vorba despre expoziția mondială de la Paris din 1878. — 321, 389.
- 441 Economistul burghez rus I. I. Kaufman a publicat în revista petersburgheză „Vestnik Evropi”, tom III pe 1872, un articol consacrat volumului I al „Capitalului” lui Marx intitulat „Punctul de vedere al criticii economice-politice la Karl Marx” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 25). Revista a publicat articolul fără semnătură. — 324.
- 442 Este vorba de scrisoarea pe care tânărul scriitor Reichenbach a trimis-o împreună cu o serie de cărți de la Paris la Londra, pe adresa lui Marx, pentru a-i fi predate economistului Rudolph Meyer, domiciliat în Londra. În scrisoarea adresată lui Marx la 27 mai 1879 Meyer își cerea scuze pentru deranjul pricinuit de Reichenbach și își exprima dorința de a-l cunoaște pe Marx. — 325.
- 443 În scrisoarea adresată lui Engels la 29 mai 1879 Eugenheim, secretarul Asociației culturale a muncitorilor comuniști de la Londra (vezi adnotarea 425) îl ruga pe Engels să prezinte în cadrul asociației un „referat științific. — 326.

- 444 Ziarul „Freiheit” nr. 21 din 24 mai 1879 a publicat la rubrica „Cronica social-politică” o critică neprincipială la adresa poziției pe care s-au situat deputații fracțiunii social-democrate din Reichstag în problema taxelor vamale protecționiste (vezi volumul de față, p. 331, 346—347, 359—360, 363—364, 369—370). — 326, 329.
- 445 Ciorna acestei scrisori a lui Engels a fost scrisă pe contrapagina scrisorii trimise de Bernstein lui Engels la 13 iunie 1879. — 326.
- 446 Este vorba despre articolele consacrate mișcării muncitorești din Anglia pe care Bernstein le solicitase pentru „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” din Zürich. Scriindu-i la 13 iunie 1879 lui Engels, E. Bernstein îl ruga să-i recomande pe cineva care să poată scrie aceste articole. Bernstein ar fi dorit ca respectivele articole să fie scrise chiar de Engels, dar nu se decidea să-i propună direct acest lucru (vezi volumul de față, p. 327). — 326.
- 447 La sfârșitul lui mai 1876, începînd să lucreze la „Anti-Dühring”, Engels a fost nevoit să amine o serie întreagă de lucrări științifice aflate doar în fază de proiect sau chiar începute, printre care „Dialectica naturii”. — 328, 366.
- 448 Este vorba despre cuvîntarea rostită de Liebknecht în Reichstag la 17 martie 1879 în legătură cu așa-numita stare de asediu mică declarată la Berlin și în împrejurimile lui. Liebknecht a declarat că partidul social-democrat va respecta legea excepțională împotriva socialiștilor deoarece este un partid al reformelor în adevăratul înțeles al cuvîntului și a negat ca pe o absurditate revoluția „violentă”. Cuvîntarea lui reflecta atitudinea șovăitoare manifestată în problemele de tactică de către unii conducători ai partidului social-democrat din Germania, în primele luni care au urmat promulgării legii excepționale împotriva socialiștilor. — 330.
- 449 Este vorba despre broșura lui C. Cafiero : „Il Capitale di Carlo Marx, o expunere populară a volumului I al „Capitalului” apărută la Milano în 1879 în limba italiană. — 331.
- 450 Este vorba despre cartea lui R. Meyer : „Politische Gründer und die Corruption in Deutschland”, trimisă, probabil, de autor, lui Marx. — 334.
- 451 În scrisoarea adresată lui Engels la 24 august 1879 Höchberg scria că, după citiție el, Engels a refuzat să colaboreze la ziarul „Sozialdemokrat”, deoarece acesta urma să devină „proprietatea particulară” a lui Höchberg și să adopte o „poziție moderată” ; Höchberg mai scria că Engels ar deține respectivele informații despre ziar de la Hirsch. În ceea ce privește motivele pentru care Marx și Engels au refuzat să colaboreze la ziarul „Sozialdemokrat”, vezi volumul de față, p. 332—334, 338. — 336.
- 452 În timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 Anglia, temîndu-se de dezmembrarea Turciei, a hotărît să nu permită intrarea trupelor ruse în Constantinopol și a amenințat cu ruperea relațiilor diplomatice. Evitînd conflictul, guvernul țarist a renunțat la ocuparea Constantinopolului și a făcut demersurile necesare în vederea încheierii păcii. La 3 martie 1878 în localitatea San-Stefano de lângă Constantinopol a fost semnat tratatul de pace dintre Rusia și Turcia. — 338.
- 453 Este vorba despre întîlnirea dintre Alexandru al II-lea și Wilhelm I care a avut loc la 3—4 septembrie 1879 la Aleksandrov, în apropierea graniței ruso-germane. Această întîlnire a celor doi împărați a avut ca urmare o oarecare îmbunătățire a relațiilor lor personale, dar nu a influențat favorabil relațiile ruso-germane, deoarece Bismarck și-a continuat politica sa de alianță cu Austria. — 339.

- 454 Este vorba despre „A doua Adresă a Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor cu privire la războiul franco-prusian” scrisă de Marx la 6—9 septembrie 1870 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 289—290).
- În 1873—1874 guvernul Bismarck a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a provoca un război cu Franța. În acest conflict guvernul rus s-a situat categoric de partea Franței. Presiunile exercitate asupra guvernului Germaniei de către Rusia, Austria și Anglia au făcut ca tentativa lui Bismarck să eșueze. — 339.
- 455 Această scrisoare a lui K. Marx și F. Engels, trimisă lui A. Bebel, dar destinată de autori întregii conduceri a partidului social-democrat din Germania, are caracterul unui document de partid, lucru atestat atât de conținutul ei, cât și de propriile declarații ale lui Marx și Engels. În scrisoarea către F. A. Sorge, din 19 septembrie 1879, Marx numește acest document scrisoare circulară „cu circuit intern în rîndul conducătorilor partidului german”. Proiectul scrisorii a fost întocmit de Engels la mijlocul lui septembrie. La 17 septembrie, cînd Marx s-a întors la Londra, ei au dezbătut proiectul și i-au dat forma definitivă. — 341.
- 456 Este vorba despre luptele de baricade care s-au dat la Berlin la 18 martie și care au marcat începutul revoluției din 1848—1849 în Germania. — 350.
- 457 Este vorba despre materialele (între care o serie de ediții rare) pe care Danielson le-a trimis lui Marx în februarie 1879 (vezi volumul de față, p. 319). — 355.
- 458 În scrisoarea către Marx din 30 august (11 septembrie) 1879 Danielson îi anunța lui Marx apariția primei părți a „interesantei lucrări” a lui M. Kovalovski „Общинное землевладение, причины, ход и последствия ego разложения” și se oferea să i-o trimită în cazul în care încă nu a primit-o de la autor. Așa cum reiese din scrisoarea de față, cartea i-a fost trimisă lui Marx de Kovalovski. Din octombrie 1879 Marx începe lectura și studiul lucrării lui Kovalovski, făcîndu-și note amănunțite privind caracterul obștii, locul și rolul ei social-economic în diferite epoci și la diferite popoare. — 355.
- 459 Este vorba despre noua ediție a lucrării lui W. Weitling „Garantien der Harmonie und Freiheit” care a apărut la New York în 1879 sub titlul : „Des seligen Schneider's Weitling Lehre vom Sozialismus und Communismus. Neu herausgegeben mit Einleitung von Silvius Landsberg”. — 356.
- 460 Este vorba despre recenzia lui J. Most la volumele III și IV ale cărții : A.E. Fr. Schäffle. „Bau und Leben des sozialen Körpers”, Tübingen, 1878. Recenzia a fost publicată în primul tom al revistei „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”. — 359.
- 461 Scrisoarea lui Bebel către Engels, din 23 octombrie 1879, a fost publicată în cartea : A. Bebel. „Aus meinem Leben”. Teil III, Stuttgart, 1914, S. 60—64. —
- În scrisoarea adresată lui Marx la 21 octombrie 1879 Liebknecht și Fritzsche au încercat să conteste justețea criticii făcute de Marx și Engels în „Scrisoarea circulară” la adresa poziției conciliatoare adoptate de conducerea social-democrată față de oportunism (vezi volumul de față, p. 341—355). — 362.
- 462 În scrisoarea adresată lui Engels la 23 octombrie 1879, Bebel, încercînd să justifice tactica folosită de fracțiunea social-democrată din Reichstag cu prilejul dezbaterii problemei taxelor vamale protecționiste, a invocat hotărîrea adoptată de congresul de la Gotha din 1876 și sancționată de congresul de la Gotha din 1877. În hotărîre se spunea că problema taxelor vamale protecțio-

- niste sau a libertății comerțului nu reprezintă pentru social-democrație o problemă principială și că în consecință congresul permite membrilor partidului să adopte în acest caz poziția pe care o vor considera ei potrivită (vezi și volumul de față, p. 369). — 363.
- 463 Engels se referă la „Rechenschaftsbericht der sozialdemokratischen Mitglieder des deutschen Reichstages”, publicat în nr. 2, 3 și 4 ale ziarului „Sozialdemokrat” din 12, 19 și 26 octombrie 1879. Acest material a fost criticat de Engels și în scrisoarea adresată lui Bebel la 24 noiembrie 1879 (vezi volumul de față, p. 370—371). — 364.
- 464 În scrisoarea adresată lui Engels la 23 octombrie 1879, Bebel releva „rara abnegație” a lui Höchberg care, „deși a făcut sacrificii materiale într-adevăr uriașe pentru partid, nu a încercat niciodată să obțină o influență pe măsura sacrificiilor aduse”. — 365.
- 465 Engels se referă la corespondența anonimă datată 23 octombrie 1879 și intitulată : „N. Von der Niederelbe”. Autorul acestei corespondențe publicate în numărul 5 al ziarului „Sozialdemokrat” din 2 noiembrie 1879, era Ignaz Auer. — 365.
- 466 Este vorba despre asigurările date de Liebknecht și de alți militanți din conducerea social-democrației germane că dezaprobă categoric articolul din „Jahrbuch für Sozialwissenschaft and Sozialpolitik” (vezi adnotarea 178). — 368.
- 467 În octombrie 1879, la congresul muncitoresc socialist de la Marsilia, un grup de muncitori înaintați din Franța au pus bazele Partidului muncitoresc. La congres s-a dat o luptă politică înverșunată din care au ieșit victorioase elementele marxiste conduse de Jules Guesde. Congresul a proclamat crearea partidului (Fédération du Parti des travailleurs socialistes de France) și a adoptat statutul partidului. — 368.
- 468 În scrisoarea către Engels din 18 noiembrie 1879 Bebel afirma că corespondența lui Auer (vezi adnotarea 465, precum și volumul de față, p. 365—366) nu-l putea viza pe Engels, deoarece fusese scrisă la 23 octombrie, dată la care Auer, după cum susținea Bebel, încă nu citise scrisorile adresate la 17—18 septembrie 1879 de către Marx și Engels lui Bebel, Liebknecht, Bracke și alții (vezi volumul de față, p. 341—355) „Este evident — scria Bebel — că Auer se referea la Hans Most și la nimeni altcineva”. — 368.
- 469 Este vorba despre corespondența „Cu privire la deschiderea landtagului saxon” publicată în ziarul „Sozialdemokrat” nr. 7 din 16 noiembrie 1879, în care se anunța că Liebknecht participă la lucrările landtagului și că a depus jurământul.
- „Freiheit” nr. 47 din 22 noiembrie 1879 publică la rubrica „Cronica social-politică” o notă scrisă de J. Most despre jurământul depus de Liebknecht. — 371, 374.
- 470 În numărul 8 al ziarului „Sozialdemokrat” din 23 noiembrie 1879 A. Bebel a publicat un articol în care critica cartea lui B. Becker „Geschichte und Theorie der Pariser revolutionären Kommune des Jahres 1871”, iar despre autor spunea că este „bețivan și destrăbălat”. — 371.
- 471 Această scrisoare se afla în albumul de autografe date de diferite personalități, care a aparținut revoluționarului francez Gustave Brocher, un cunoscut al lui Marx și Engels. Într-o scrisoare adresată lui Engels (prin aprilie 1883) Brocher îl ruga să-i trimită un autograf al lui Marx. Într-o a doua scrisoare scrisă în jurul datei de 23 aprilie 1883 Brocher îi mulțumea lui Engels pentru

- trimiterea autografului. Aceste scrisori îndreptăţesc presupunerea că rîndurile respective au fost trimise de Engels lui Brocher ca autograf al lui Marx — 372.
- 472 La alegerile parţiale pentru Reichstag care au avut loc la 10 decembrie 1879 social-democraţii au obţinut la Magdeburg 4 721 de voturi. Aceste rezultate vedeau creşterea influenţei social-democraţiei. — 374.
- 473 „*Tinguiţilor*” (Heuler) — poreclă dată constituţionaliştilor burghezi de către republicanii-democraţi în perioada revoluţiei din 1848—1849 din Germania. — 375.
- 474 Este vorba despre scrisoarea lui Engels către Bebel din 16 decembrie 1879 (vezi volumul de faţă, p. 373—375). — Iniţial, Engels a datat, probabil, această scrisoare adresată lui Becker 17 decembrie, modificînd apoi data în 19 decembrie. Manuscrisul permite o asemenea concluzie deoarece corectarea făcută este evidentă. Modificînd data Engels a omis, evident, să înlocuiască cuvîntul „ieri” cu alt cuvînt. — 376.
- 475 Scriindu-i la 16 decembrie 1879 lui Engels, Becker se arăta revoltat de activitatea anarhiştilor jurasieni stabiliţi la Geneva. — 377.
- 476 Scrisoarea de faţă a fost scrisă de Engels ca răspuns la scrisoarea unei oarecare Amélie Engel care, deşi nu îl cunoştea pe Engels, i se adresase cerîndu-i un ajutor material. — 378.
- 477 Este vorba despre tratatul de alianţă austro-german semnat la Viena la 7 octombrie 1879. Îndreptat în primul rînd împotriva Rusiei şi Franţei, tratatul a pus bazele coaliţiei militare a Germaniei, Austro-Ungariei şi aliaţilor lor, care în primul război mondial s-a opus Antantei. — 380.
- 478 S-a păstrat numai o copie a acestei scrisori, făcută de o mîină necunoscută. Probabil că, neînţelegînd scrisul lui Marx, şi nici numele de familie al destinatarului, Kraus, necunoscutul a scris în paranteze drepte : Kranz. Pe copie se mai află şi alte însemnări făcute de aceeaşi persoană necunoscută. — 381.
- 479 Această scrisoare a fost scrisă pe o scrisoare adresată lui Engels la 25 martie 1880 de către Meyer, membru al Asociaţiei culturale a muncitorilor comunişti germani de la Londra (vezi adnotarea 425). Meyer îl informa pe Engels despre reorganizarea şi scindarea Asociaţiei şi îl invita la şedinţa Asociaţiei care urma să aibă loc la 27 martie 1880. — 381.
- 480 În septembrie 1850 s-a produs sciziunea Ligii comuniştilor. Încă în vara anului 1850 în cadrul Comitetului Central al Ligii comuniştilor s-au accentuat divergenţele principale în problemele de tactică între partizanii lui Marx şi Engels şi fracţiunea Willich-Schapper, care promova tactica sectaristă, aventuristă a declanşării imediate a revoluţiei fără a se ţine seama de situaţia reală din Europa. Majoritatea Comitetului Central al Ligii comuniştilor în frunte cu Marx şi Engels a condamnat cu hotărîre fracţiunea scizionistă a lui Willich-Schapper.
- Cu toate acestea, majoritatea membrilor Asociaţiei culturale a muncitorilor comunişti germani de la Londra s-a situat de partea acestei fracţiuni. În această situaţie, la 17 septembrie 1850, Marx şi Engels şi tovarăşii lor de idei au părăsit Asociaţia culturală a muncitorilor comunişti germani. — 382.
- 481 La ultimele alegeri pentru Reichstag care au avut loc înainte de promulgarea legii excepţionale împotriva socialiştilor (vezi adnotarea 143), la 30 iulie 1878, social-democraţii au obţinut peste 437 000 de voturi. — 383.

- 482 Este vorba despre introducerea la ediția franceză a lucrării lui F. Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” care a apărut la Paris în 1880, în traducerea lui P. Lafargue, sub titlul „Socialisme utopique et socialisme scientifique”. Această broșură elaborată la rugămintea lui P. Lafargue reprezenta prelucrarea a trei capitole din „Anti-Dühring” (capitolul I din „Introducere” și capitolele I și II din secțiunea a treia) ca lucrare aparte, de popularizare. Inițial ea a fost publicată în revista socialistă franceză „La Revue socialiste” și în același an a apărut în broșură. Socialistul francez B. Malon a vrut să scrie el introducerea la această lucrare, dar varianta propusă de el s-a dovedit a nu fi acceptabilă; introducerea a fost scrisă de Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 246—250). În broșură ea a apărut sub semnătura lui Lafargue pe care Marx l-a rugat: „stilizează, dar nu modifică conținutul” (vezi volumul de față, p. 385). — 384.
- 483 În 1846—1854 F. Lassalle a pledat în procesul de divorț al contesei Sophie von Hatzfeldt. Exagerând importanța acestui proces dus pentru apărarea unui membru al unei vechi familii aristocrate, punându-l pe același plan cu lupta pentru cauza celor asupriți, Lassalle a făcut o mare risipă de timp și de forțe în detrimentul activității politice reale. — 385.
- 484 Este vorba despre propunerea făcută de Lassalle lui Marx în ianuarie 1861 de a edita împreună un ziar la Berlin. Condițiile formulate de Lassalle făceau însă imposibilă participarea lui Marx și Engels. În legătură cu cauzele care au determinat refuzul lui Marx și Engels de a edita un ziar împreună cu Lassalle vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 30, București, Editura politică, 1969, p. 132, 138, 144—145. — 385.
- 485 Această scrisoare a fost scrisă de Marx pe ultima pagină a introducerii elaborate de el la ediția franceză a broșurii lui Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 246—250). — 385.
- 486 În cursul lunilor aprilie și mai 1880 Reichstagul a dezbătut legea excepțională împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 143). La 4 mai, la a treia citire a proiectului de lege cu privire la prelungirea valabilității legii pînă în 1886, Hasselmann, deputat al fracțiunii social-democrate, fost lassalleean, a rostit un discurs ultra-„revoluționar” în care s-a solidarizat cu teroriștii ruși și cu anarhiștii francezi ridicîndu-se față împotriva liniei social-democrației. Redacția ziarului „Sozialdemokrat” a declarat în nr. 20 din 16 mai 1880 că Hasselmann s-a pus în afara rîndurilor partidului.
- Atunci cînd se referă la cuvîntarea lui Bebel consacrată persecuțiilor, Engels are în vedere, probabil, cuvîntarea rostită de Bebel în Reichstag la 17 aprilie 1880 în legătură cu prigoana dezlănțuită împotriva social-democraților în perioada în care a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor. — 386.
- 487 La 27 aprilie 1880 în alegerile pentru Reichstag social-democrații au intrunit la Hamburg 13 155 de voturi; în Reichstag a intrat social-democratul Hartmann. — 386.
- 488 *Național-liberalii* — partidul burgheziei germane și, în primul rînd, al celei prusiene, care a luat ființă în toamna anului 1866, în urma scindării partidului burghez al progresiștilor. În schimbul satisfacerii intereselor economice ale burgheziei, național-liberalii au renunțat la pretențiile lor de dominație politică și și-au fixat ca principal obiectiv unirea statelor germane sub hegemonia

- Prusiei ; politica lor reflecta capitularea burgheziei liberale germane în fața lui Bismarck. După unificarea Germaniei, partidul național-liberal s-a constituit definitiv ca partid al marii burghezii, și în primul rând al magnaților industriali. În politica internă, național-liberalii au devenit din ce în ce mai docili, renunțând, totodată, în fapt la revendicările lor liberale de mai înainte. — 363, 386.
- 489 Scriindu-i la 19 iunie 1880 lui Marx, socialistul olandez F. D. Nieuwenhuis îl ruga să revadă scurta expunere populară a volumului I al „Capitalului” în limba olandeză făcută de el. Sub titlul „Karl Marx. Kapitaal en arbeid”, lucrarea lui Nieuwenhuis a apărut la Haga în 1881. — 388.
- 490 În „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”, Jahrg. I, zweite Hälfte, Zürich-Oberstrass, 1880, la rubrica de recenzii au fost publicate două recenzii ale lui Nieuwenhuis : una la cartea lui E. Hartmann „Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins”, cealaltă — la cartea lui J. A. Levy „Engelsch «Kathedre — Socialisme»”. — 388.
- 491 Este vorba despre nota lui K. A. Schramm „Zur Werththeorie” publicată în „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”, Jahrg. I, zweite Hälfte, Zürich-Oberstrasse, 1880. În această notă, referindu-se la o pagină din lucrarea lui Marx „Capitalul”, Schramm ajunge la interpretări greșite ale teoriei valorii la Marx. — 388.
- 492 Este vorba despre nota 37 din capitolul 4 al volumului I al „Capitalului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 179). În această notă Marx folosește, alături de termenul „preț de producție”, termenul care pentru el avea aceeași valoare, „preț mediu”. — 388.
- 493 În scrisoarea adresată lui Engels în iulie 1880, Gorbunova și-a arătat interesul pentru învățământul profesional în diferite țări și dorința de a aplica în Rusia experiența existentă în acest domeniu, și de aceea îl ruga pe Engels să-i recomande materiale referitoare la problema învățământului profesional în Anglia. — 389.
- 494 Este vorba despre așa-numitele Cărți albastre (vezi adnotarea 351) „Reports of the Commissionners appointed to inquire into the state of popular education in England 1861” și „Reports of reformatory and industrial school”. — 389.
- 495 La Paris pe strada Richelieu se afla Biblioteca Națională. — 389.
- 496 În scrisoarea din 25 iulie 1880 Gorbunova anunța că în curând se va reîntoarce la Moscova și îi indica lui Engels adresa : Moskva, Bolșala Molceanovka, dom Toporova. — 391.
- 497 Gorbunova îl ruga pe Engels să-i dea unele lămuriri în legătură cu organizarea învățământului profesional în Rusia. — 392.
- 498 Este vorba despre procesul în legătură cu testamentul lui Lingenu (vezi adnotarea 346). — 395.
- 499 În august 1880 ziarul francez „Égalité”, la care colabora P. Lafargue, și-a suspendat temporar apariția din cauza lipsei de fonduri. — 395, 397.
- 500 Este vorba despre un atricol scris de un oarecare Hazeltine despre activitatea și lucrările lui Marx. — 395.
- 501 Scriindu-i la 13 august 1880 lui Marx, Sorge îl anunța că l-a trimis lui Engels ziarul new-yorkez în care era publicat articolul lui Douai. — 395.
- 502 Această scrisoare a fost scrisă de Engels pe verso-ul scrisorii adresate Laurei Lafargue la aceeași dată. — 396.

- 503 Este vorba, probabil, despre locul unde se păstrau documentele Partidului muncitoresc francez. — 396.
- 504 Este vorba de tratativele duse de Lafargue cu Grant în legătură cu proiectata participare a lui Lafargue la respectiva întreprindere. — 397.
- 505 Este vorba despre rugămintea lui Danielson de a scrie pentru o revistă rusească un articol consacrat economiei Rusiei în perioada de după reforma din 1861. Danielson a formulat această rugămintă în scrisoarea din 21 august (2 septembrie) 1880. — 400.
- 506 Este vorba despre proiectul de contract al întreprinderii lui Grant, la care P. Lafargue intenționa să participe. — 402.
- 507 Marx a scris scrisoarea pe partea dreaptă a foii, pe care dr. Ferdinand Fleckles o lăsase liberă, pentru ca Jenny Marx să răspundă la întrebările aflate pe partea stângă. În loc să răspundă direct la diferitele întrebări, Jenny Marx a făcut o descriere completă a bolii. — 405.
- 508 Această scrisoare a fost scrisă în legătură cu rugămintea lui Kaulitz de a primi o recomandare pentru un post de profesor. — 405.
- 509 Este vorba despre „Chestionar pentru muncitori” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 238—245) întocmit de Marx în prima jumătate a lunii aprilie 1880, la rugămintea lui B. Malon, editorul lui „Revue socialiste” care, în 1880, sub influența mișcării muncitorești și socialiste în creștere din Franța, a fost nevoit să se declare adept al socialismului științific. „Chestionarul” a fost publicat fără semnătură la 20 aprilie 1880 în „Revue socialiste”, precum și separat, și difuzat în întreaga Franță. — 411.
- 510 Este vorba despre programul Partidului muncitoresc francez elaborat de Jules Guesde și Paul Lafargue împreună cu Marx și Engels în mai 1880. Programul a fost publicat sub titlul „Programme électoral des travailleurs socialistes”, în ziarul „Égalité”, seria a 2-a, nr. 24, din 30 iunie 1880. Prima ediție separată a programului a apărut în 1883 la Paris sub titlul „Le Programme du Parti Ouvrier”. Pe copertă erau menționați ca autori J. Guesde și Paul Lafargue. — 411, 466.
- 511 Este vorba despre cuvântarea rostită de Clemenceau la 29 octombrie 1880 la Marsilia, în care a expus programul unor reforme democratice și sociale ca : înlocuirea impozitelor indirecte prin impozitul progresiv pe venit și prin taxa de succesiune ; desființarea cărții de muncă ; participarea muncitorilor la reglementarea ordinii interioare în fabrici ; administrarea caselor muncitorești de către muncitorii înșiși ; interzicerea muncii copiilor sub o anumită vîrstă ; reducerea zilei de muncă etc. Unele puncte ale acestui program au fost luate de Clemenceau din programul Partidului muncitoresc francez (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, adnotarea 160, p. 592—593). Cuvîntarea lui Clemenceau reflecta tendința radicalilor burghezi de a-și face capital politic cochetînd cu muncitorii. — 413.
- 512 Este vorba despre Comitetul executiv al partidului Narodnaia Volea. — 413.
- 513 Această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în : J. Altmann. Antiquariat, Berlin, Auktionskatalog nr. 25, Autographen : Mai 1923, S. 21, nr. 154. — 415.
- 514 Această scrisoare reprezintă răspunsul lui Marx la scrisoarea lui Achille Loria, din 14 septembrie 1880. Loria îi făcea cunoscut lui Marx că ar dori să rămîină mai mult timp la Londra pentru a-și relua și aprofunda studiile în acest centru de cercetare a vieții sociale, pe baza literaturii economice engleze.

- Pentru a-și asigura din punct de vedere financiar șederea la Londra, el îl ruga pe Marx să-i găsească un post de ziarist; de asemenea își exprima dorința de a lucra ca secretar personal al lui Marx. — 415.
- 515 Aceste rinduri au fost scrise de Marx pe o carte poștală, pe care este menționată următoarea adresă: „C. Hirsch, Esq., 30, Calthorpe Street, Grays Inn Road, W.C.". — 418.
- 516 Încă la 17 septembrie 1878, a doua zi după începerea în Reichstag a dezbaterilor pe marginea legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 143), în scrisoarea adresată lui Engels, Marx și-a exprimat pentru primă oară poziția critică față de acest eveniment din Germania (vezi volumul de față, p. 77—78), bazându-se pe informațiile furnizate de presa engleză. În scrisoarea adresată lui Engels la 24 septembrie (vezi volumul de față, p. 86), Marx îl informa că Wilhelm Bracke i-a trimis „Darea de seamă stenografiată” a ședințelor Reichstagului, din 16 și 17 septembrie 1878 (vezi adnotarea 158) și că pregătește un material pe această temă pentru presa engleză. Marx a început să conspecteze materialele privind desfășurarea ambelor ședințe dar nu a reușit să termine și s-a oprit la ședința din 16 septembrie. — 423.
- 517 Toate sublinierile din „Darea de seamă stenografiată” aparțin lui Marx; pasajele pe care în manuscris Marx le-a subliniat cu două linii sint tipărite cu caractere aldine. Pasajele care erau subliniate și în „Darea de seamă stenografiată” sint tipărite spațiat. — 423.
- 518 Cruciașătorul german „Grosser Kurfürst”, cu un echipaj de 270 de oameni, s-a scufundat la 31 mai 1878 în urma ciocnirii cu cruciașătorul „König Wilhelm”. Interpelarea prin care se cerea o explicație oficială asupra scufundării vasului a fost făcută în Reichstag la 13 septembrie 1878, iar răspunsul l-a dat ministrul marinei, von Stosch. — 425.
- 519 Atentatul comis de Vera Zasulici la 24 ianuarie (5 februarie st. n.) 1878 asupra lui Trepov, primarul orașului Petersburg, și achitarea ei de către curtea cu jurați au produs o puternică impresie în întreaga Europă. La 4(16) august 1878 Kravcinski a ucis cu o lovitură de pumnal pe Mezențov, șeful jandarmeriei. — 428.
- 520 Congresul de la Fribourg (Elveția) al Federației jurasiene anarhiste a avut loc între 3 și 5 august 1878. — 428.
- 521 Uniunea națională germană era o organizație a burgheziei liberale care milita pentru unificarea Germaniei într-un stat puternic, centralizat, fără Austria, sub hegemonia unei Prusii monarhiste (pentru o așa-numită Germanie mică). Ea a luat ființă în septembrie 1859 în cadrul unui congres care a avut loc la Frankfurt pe Main. Nucleul Uniunii naționale îl constituia partidul liberal propusian de la Gotha fondat de reprezentanții marii burghezii contrarevoluționare care în iunie 1849 ieșiseră din Adunarea națională de la Frankfurt și de liberalii de dreapta de la Gotha. După războiul austro-prusian din 1866 și după formarea Confederației Germaniei de Nord, în noiembrie 1867, Uniunea națională s-a declarat dizolvată. — 430.
- 522 Este vorba despre următorul pasaj din „Manifestul Partidului Comunist”: „Comuniștii... declară fățiș că țelurile lor pot fi atinse numai prin doborârea violentă a întregii orânduirii sociale de până acum” (vezi K. Marx și F. Engels, Manifestul Partidului Comunist, București, Editura politică, 1969, ed. a IX-a, p. 72). — 431.
- 523 În cuvîntarea rostită în Reichstag la 16 septembrie 1878, August Bebel a declarat că Bismarck care acum acuză social-democrația de revoluție a fost în

relații deosebit de strînse cu Ferdinand Lassalle. În aceeași ședință, combătându-l pe Bebel, Eulenburg a spus : „Cînd o mișcare începe să aibă amploarea pe care o are mișcarea muncitorească, pentru guvern nu este pur și simplu de dorit ci chiar necesar să nu se bazeze numai pe ceea ce se spune și ceea ce se scrie despre scopurile propriu-zise ale acesteia și să se informeze ci, pe cît posibil să cunoască chiar de la conducătorii mișcării ce scopuri urmăresc ei, ce motive au și apoi, dacă este cît de cît realizabil, să orienteze această mișcare puternică pe făgașul pașnic al dezvoltării legale — aceasta înseamnă îndeplinirea datoriei... Am arătat în repetate rînduri că în perioada cînd a avut loc această apropiere la care s-a referit antevorbitorul, mișcarea se afla pe un făgaș diferit de cel de azi : atunci în frunte se aflau Lassalle și adepții lui, se știe însă că nu a trecut mult și această orientare a fost reprimată și înlăturată de orientarea care țintește mai departe, de orientarea așa-zis internațională care domină astăzi” (vezi „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags. 4. Legislaturperiode. I. Session 1878“, Erster Band, Berlin, 1878). — 432.

- 524 Anexele de față cuprind scurte rezumate ale scrisorilor adresate de Marx lui Carl Hirsch la Paris, făcute de poliția franceză și care s-au păstrat în arhiva prefecturii poliției din Paris.

Scrisorile originale ale lui Marx către Hirsch au fost confiscate, așa cum se menționa în suplimentul din 20 septembrie 1878 al ziarului „Vorwärts“, în momentul arestării lui Hirsch, la 6 septembrie 1878 (vezi adnotarea 150). —

Aceste rezumate fac parte din amplul dosar Hirsch, care are 86 de pagini scrise de mîna, cu următoarea mențiune : „Préfecture de police. Archives. Secrétariat général“. Dosarul conține date despre vasta corespondență a lui Hirsch, printre altele despre scrisorile Eleanorei Marx către Hirsch, ca de exemplu un rezumat al scrisorii publicate în volumul de față, p. 451—452. — 435.

- 525 În septembrie 1876 Marx a fost la tratament la Karlsbad (denumirea actuală Karlovy Vary) (vezi adnotarea 42). — 435.

- 526 Fragmentul de față dintr-o scrisoare pe care Jules Guesde a adresat-o lui Marx aproximativ la sfîrșitul anului 1878 — începutul anului 1879, are la bază scrisoarea publicată pentru prima oară în „Le combat marxiste” (Paris, nr. 19, mai 1935). Guesde răspundea, evident, la o scrisoare a lui Marx, care pînă în prezent nu s-a găsit. Publicăm totuși pasajele din scrisoarea lui Guesde în care el se referă direct la ideile din scrisoarea lui Marx. — 436.

- 527 Textul integral al acestui interviu pe care Marx l-a acordat la începutul lunii decembrie 1878 unui corespondent al lui „Chicago Tribune” a fost redescoperit de Louis Lazarus (New York) (comp. Second supplement to Marx and Engels : American manuscripts and imprints 1846, till 1898, prepared by Louis Lazarus, in Library Bulletin of Tamiment Institute library in New York, nr. 40 din mai 1964) ; interviul a apărut în „The Chicago Tribune” din 5 ianuarie 1879 ; un fragment (ultimul răspuns, vezi volumul de față, p. 447) pe care săptămînalul din Chicago „The Socialiste”, l-a preluat, cu unele schimbări minore din „Tribune” a fost publicat de Karl Obermann, după acest izvor în articolul său „Die Beziehungen von Marx und Engels zur amerikanischen Arbeiterbewegung in der Zeit zwischen der I. und II. Internationale” („Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, Berlin 1964, Nr. 1) în limba engleză și în versiune germană. — 438.

- 528 Este vorba despre „Statutul general și Regulamentul de organizare al Asociației Internaționale a Muncitorilor” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 466—481). — 440.

- 529 Raportul oficial al ambasadorului american la Berlin, J.C. Bancroft Davis, din 10 februarie 1877 către ministrul de externe american cuprindea și o prezentare în 12 puncte a Programului de la Gotha al Partidului muncitoresc socialist din Germania. Raportul a fost publicat în „United States. State Department. Papers Relating to Foreign Relations of the United States”, Washington 1877. — 440.
- 530 Textul este dat după „Protokoll des Vereinigungs-Congresses der Sozialdemokraten Deutschlands, abgehalten zu Gotha, vom 22. bis 27. Mai 1875”, Leipzig 1875.
A fost menținută numerotarea articolelor dată în interviu, care nu corespunde cu cea din originalul german al programului. — 440.
- 531 În raportul lui J.C. Bancroft Davis (vezi adnotarea 529) lipsesc articolele 1 și 3 din Programul de la Gotha (respectiv 7 și 9 în numărătoarea din interviu) ; ca punct 12 Davis a dat revendicarea pe care o citează din preambulul programului. — 441.
- 532 August Bebel spune („Aus meinem Leben”, Dritter Teil, Stuttgart 1914, S. 24) : „ (...) la 29 noiembrie ne-a surprins știrea că, în ajun, «Reichsanzeiger» a publicat o proclamație a guvernului prin care se decreta mica stare de asediu la Berlin. A doua zi această veste proastă a fost urmată de alta : 67 dintre cei mai cunoscuți tovarăși de partid, printre care I. Auer, Heinrich Rackow, F.W. Fritzsche au fost expulzați. Unii au trebuit să părăsească orașul în 24 de ore, alții în 48 de ore...” (vezi August Bebel „Din viața mea”, vol. III, București, Editura de stat pentru literatură politică, 1958, p. 31). — 447.
- 533 Jenny Marx se referă, probabil, la moartea fiicei lui Sorge, în februarie 1873 și la moartea fiului mai mic al acestuia, Max, la 16 octombrie 1874, în vîrstă de 14 ani și jumătate. — 456.
- 534 Aluzie la faptul că Lafargue era de profesie medic. — 458.
- 535 Aluzie, probabil, la faptul că la 4 august 1789 Adunarea constituantă din Franța a proclamat solemn, sub presiunea crescîndă a mișcării țărănești, desființarea unor servituți feudale care la acea dată fuseseră de fapt desființate de țărani răsculați. Legile emise ulterior însă desființau fără răscumpărare numai servituțiile personale. Desființarea tuturor servituțiilor feudale, fără răscumpărare, a fost înfăptuită abia în perioada dictaturii iacobine, prin legea din 17 iulie 1793. — 465.

Indice de lucrări și articole ale lui K. Marx și F. Engels citate sau menționate

Karl Marx

- A doua Adresă a Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor cu privire la războiul franco-prusian. Către membrii Asociației Internaționale a Muncitorilor din Europa și din Statele Unite (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 284—292).
- Second Address of the General Council of the International Working-Men's Association on the War. To the members of the International Working-Men's Association in Europe and the United States. [London 1870]. — 339.
- Capitalul. Critica economiei politice. Vol. I. Cartea I : Procesul de producție a capitalului (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966).
- Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. 1. Buch 1 : Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg 1867. — 36, 137, 193, 266, 309, 332, 440.
- Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. 1. Buch 1 : Der Produktionsprozess des Kapitals. 2. verb. Aufl. Hamburg 1872. — 13, 16, 39—40, 83, 114, 116, 120, 131, 136, 137, 140, 143, 256, 262, 299, 309, 312, 388, 412, 431.
- Капиталь. Критика политической экономий. Переводъ съ нѣмецкаго Т. I. Кн. I. Процессъ производства капитала. С.-Петербургъ 1872. — 300, 309, 312, 413.
- Le Capital. Trad. de J. Roy, entièrement rev. par l'auteur. Paris [1872—1875]. — 39—40, 114, 115, 116, 130, 133, 137, 143, 162, 163, 166, 186, 197, 214, 218, 219, 256, 262, 267, 309, 312, 408, 409, 435, 465.
- Capitalul. Critica economiei politice. Vol. II, Cartea a II-a : Procesul de circulație a capitalului. Editat sub redacția lui Friedrich Engels (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 24, București, Editura politică, 1967). — 115, 116, 164, 193, 266, 268, 309, 320, 361, 376, 388.
- Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. 2. Buch 2 : Der Circulationsprozess des Kapitals. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1885.

- Capitalul. Critica economiei politice. Vol. III, Cartea a III-a ; Procesul de ansamblu al producției capitaliste (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea I, 1969, partea a II-a, 1973). — 266, 268.
- Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 3. Buch 3 : Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1894.
- Către redactorul ziarului „The Eastern Post” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 503).
 - To the editor of the „Eastern Post”. In : „The Eastern Post” din 23 decembrie 1871. — 307.
- Chestionar pentru muncitorii (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 239—245).
 - Enquête ouvrière. In : La Revue socialiste din 20 aprilie 1880. — 411.
- Declarație trimisă redacției lui „Allgemeine Zeitung” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 744—745). In : suplimentul lui „Allgemeine Zeitung” din 21 noiembrie 1859. — 193.
- Declarație trimisă redacției lui „Allgemeine Zeitung” și ale altor ziare germane (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 754—755). In : suplimentul lui Allgemeine Zeitung din 1 decembrie 1860. — 193.
- Declarație trimisă redacțiilor ziarelor germane (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 748—749).
 - Erklärung. In : suplimentul lui Allgemeine Zeitung din 17 februarie 1860. — 193.
- Domnul Bucher (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 149—150). In : The Daily News din 13 iunie 1878. — 287.
- Domnul Vogt. London 1860 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 421—738). — 204.
- Dezvăluiri asupra procesului comunistilor de la Colonia (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 429—501).
 - Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. In : „Der Volksstaat” din 28 octombrie până în 18 decembrie 1874. — 113, 114.
 - Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck. Leipzig 1875. — 113, 114, 130, 153.
- Introducere la ediția franceză (din 1880) a broșurii lui F. Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 246—250).
 - In : Frédéric Engels : Socialisme utopique et socialisme scientifique. Traduction française par Paul Lafargue. Paris 1880. — 385.
- Istoria Asociației Internaționale a Muncitorilor scrisă de d-l George Howell (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 153—159).

- Mr. George Howell's history of the International Working-Men's Association. In : The Secular Chronicle din 4 august 1878. — 288, 301.
- [Konspekt der Reichstagsdebatte über das Sozialistengesetz] (vezi volumul de față, p. 423—432). — 86.
- Manifestul constitutiv al Asociației Internaționale a Muncitorilor, înființată la 28 septembrie 1864 în adunarea publică ținută la St. Martin's Hall, Long Acre, Londra (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, București, Editura politică, 1963, p. 5—14).
- Address : In : Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London [London] 1864. — 137.
- Mizeria filozofiei. Răspuns la „Filozofia mizeriei” a d-lui Proudhon (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, ed. a II-a, p. 65—179).
- Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris, Bruxelles 1847. — 121, 137, 143, 150, 376, 435.
- Note marginale la programul partidului muncitoresc german (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 15—34).
- Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei. In : Die Neue Zeit. 9. Jg. 1. Band. 1890—91. Nr. 18. — 49, 129, 133, 148.
- Postfață la ediția a doua a lucrării „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 567—570).
- Enthüllungen über den Kölner Kommunisten-Prozess. Nachwort. In : Der Volksstaat din 27 ianuarie 1875. — 113, 114.
- Procesul împotriva lui „Ausburger Zeitung”. Către redactorul lui „Free Press” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 746—747).
- Prosecution of the Augsburg Gazette. To the editor of the „Free Press”. [Manifest]. — 202, 203.
- Randnoten zu Dühring's „Kritische Geschichte der Nationalökonomie” In : Friedrich Engels : Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. Dialektik der Natur. 1873 bis 1882. Sonderausgabe zum vierzigsten Todestage von Friedrich Engels. Moskau-Leningrad 1935. — 36, 37, 39, 69.
- Războiul civil din Franța. Adresa Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 328—385).
- The Civil War in France. Address of the General Council of the International Working-Men's Association. [London] 1871. — 267, 299.
- Scrisoare către redactorul lui „Allgemeine Zeitung” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 739). In : Allgemeine Zeitung din 27 octombrie 1859. — 193.

- Statutul general și regulamentul de organizare al Asociației Internaționale a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 466—481).
- Allgemeine Statuten und Verwaltungs-Verordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation. Amtliche deutsche Ausgabe, revidirt durch den Generalrath. Leipzig [1872]. — 23, 148, 440.
- Statutul provizoriu al Asociației Internaționale a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, București, Editura politică, 1963, p. 15—18).
- Provisional Rules of the Association. In: Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London. [London] 1864. — 35, 137.
- Theorien über den Mehrwert (vierter Band des „Kapitals“). Marx-Engels. Werke, Band, 26, T. 1—3. — 266.

Friedrich Engels

- Bakuniștii la lucru. Însemnări despre răscoala din Spania din vara anului 1873 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 470—488).
 - Die Bakunisten an der Arbeit. Denkschrift über den letzten Aufstand in Spanien. Separat-Abdruck aus dem „Volksstaat“. [Leipzig 1873]. — 153.
 - Contribuții la problema locuințelor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 211—291).
 - Zur Wohnungsfrage. [Heft 1] Separatabdruck aus dem „Volksstaat“. Leipzig, 1872. — 16, 153, 366.
 - Zur Wohnungsfrage. Zweites Heft: Wie die Bourgeoisie die Wohnungsfrage löst. Sonderabdruck aus dem „Volksstaat“. Leipzig, 1872. — 16, 153, 366.
 - Zur Wohnungsfrage. Drittes Heft: Nachtrag über Proudhon und die Wohnungsfrage. Sonderabdruck aus dem „Volksstaat“. [Leipzig 1873]. — 16, 153, 366.
 - Cu privire la problema socială în Rusia (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 554—567). — 153.
 - Cuvînt înainte la broșura „Cu privire la problema socială în Rusia“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 584—586). În: Soziales aus Russland. Leipzig 1875. — 153.
 - Dialectica naturii (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 325—607). — 187, 217, 246, 249, 268, 366.
- Din Italia (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 101—105). În: Vorwärts din 16 martie 1877. — 35, 38, 226.
- Domnul Eugen Dühring revoluționează știința (Anti-Dühring) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 7—321).

- Herrn Eugen Dühring's *Umwälzung der Philosophie*. În : *Vorwärts* din 3 ianuarie pînă în 13 mai 1877. — 14, 15, 18—21, 28, 33, 35, 37, 38, 56, 186, 193, 201, 205, 211, 219, 229, 231, 237, 242, 244, 246, 249, 262, 274, 283, 286.
 - Herrn Eugen Dühring's *Umwälzung der politischen Oekonomie*. În : *Vorwärts* din 27 iulie pînă în 30 decembrie 1877. — 14, 15, 18—21, 28, 37, 46, 56, 70, 186, 193, 201, 205, 211, 219, 229, 231, 237, 242, 244, 246, 249, 262, 268, 274, 283, 286.
 - Herrn Eugen Dühring's *Umwälzung des Sozialismus*. În : *Vorwärts* din 5 mai pînă în 7 iulie 1878. — 14, 15, 18—21, 28, 46, 56, 186, 193, 201, 205, 211, 229, 231, 237, 242, 244, 246, 249, 262, 268, 274, 283, 286.
- Herrn Eugen Dühring's *Umwälzung der Wissenschaft*. I. Philosophie. Leipzig 1877. — 46, 205.
- Herrn Eugen Dühring's *Umwälzung der Wissenschaft*. Philosophie. Politische Oekonomie. Sozialismus. Leipzig 1878. — 205, 288, 289, 292, 299, 301, 315, 328, 336.
- Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 191—235).
 - Socialisme utopique et socialisme scientifique. Traduction française par Paul Lafargue. Paris 1880. — 384.
- Karl Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 106—116). În : *Volks-Kalender*, Braunschweig 1878. — 237.
- Literatura din emigrație IV (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 544—553).
 - Flüchtlings-Literatur. IV (Schluss). În : *Der Volksstaat* din 28 martie și 2 aprilie 1875. — 153.
 - Muncitorii din Europa în anul 1877 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 127—148).
 - The Workingmen of Europe in 1877. În : *The Labour Standard* din 3, 10, 17, 24 și 31 martie 1878. — 283.
 - Războiul țărănesc german (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, București, Editura politică, 1960, p. 353—448).
 - Der Deutsche Bauernkrieg. Dritter Abdruck. Leipzig 1875. — 153.
 - Savoia, Nisa și Rinul (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 609—653).
 - Savoyen, Nizza und der Rhein. Vom Verfasser von „Po und Rhein“. Berlin 1860. — 153.
 - Scrisoare către E. Bignami în legătură cu alegerile din Germania din 1877 (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 98—100). În : *La Plebe* din 26 februarie 1877. — 31, 32, 38.

- Wilhelm Wolff (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, București, Editura politică, 1964, p. 59—97) În : Die Neue Welt, Leipzig, din 1, 8, 22 și 29 iulie, 30 septembrie, 7, 14, 21 și 28 octombrie precum și 4 și 25 noiembrie 1876. — 220.

Karl Marx și Friedrich Engels

- Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor. Raport și documente publicate din însărcinarea Congresului de la Haga al Internaționalei (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, București, Editura politică, 1964, p. 331—465).
- L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye. Londres, Hambourg 1873. — 31, 41, 208, 429.
- Manifestul Partidului Comunist (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1963, p. 461—500).
- Manifest der Kommunistischen Partei. Veröffentlicht im Februar 1848. London. — 121, 353, 360, 376, 431.
- Das Kommunistische Manifest. Neue Ausgabe mit einem Vorwort der Verfasser. Leipzig 1872. — 145, 148, 153, 164, 256, 262.

Indice cuprinzînd lucrările altor autori citate și menționate de Marx și Engels

La lucrările citate de Marx și Engels au fost indicate, în măsura în care acest lucru a putut fi stabilit, edițiile presupuse că ar fi folosite de ei. În unele cazuri, în special acolo unde izvoarele bibliografice nu sînt precizate, nu se menționează ediția. Legile și documentele sînt indicate numai atunci cînd se citează din ele. Unele izvoare nu au putut fi identificate.

I. Opere și lucrări

— *Allman, G[eorge] J[ames]* : Inaugural address. În : *The British Association*. În : *Nature*, vol. XX, nr. 512, din 21 august 1879. — 95.

Annolied. — 131.

Annual Report of the Secretary of Internal Affairs of the Commonwealth of Pennsylvania. Part III. Industrial statistics. Vol. V. 1876—77. Harrisburg 1878. — 264, 294.

Arnim, Achim v., und Clemens Brentano : *Des Knaben Wunderhorn*. Alte deutsche Lieder. — 56

Association Internationale des Travailleurs. Réponse du Comité central des sections de langue allemande en Suisse à une lettre de la section de Zürich, concernant le congrès international de la secte des antiautoritaires, du 26 Octobre 1876 à Berne. Zürich 1876. — 208.

Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements. Londres 1866. — 35.

[Auer, Ignaz:] Von der Niederelbe. 23. Oktober, În : *Der Sozialdemokrat* din 2 noiembrie 1879. — 365, 366, 368, 373.

Augusti, Bertha : Ein verhängnisvolles Jahr. Roman in zwei Teilen. În : *Kölnische Zeitung* din 6 septembrie—31 octombrie 1879. — 361—362.

[Bakunin, Mihail Aleksandrovici] : Государственность и анархия. Введение. Часть 1. [Genève] 1873. — 122, 129.

- Bancroft, Hubert Howe*: The native races of the pacific states of North America. Vol. 1—5, Leipzig 1875. — 65.
- Barry, Maltman*: The Internationalists and the Government. În: The Spectator din 13 iulie 1878. — 307.
- (anonim) Mr. Gladstone. În: Vanity Fair din 3 martie 1877. — 37, 41, 257.
- (anonim) Mr. Gladstone and Russian intrigue. În: The Whitehall Review din 3 februarie 1877. — 41, 257.
- (anonim) The great agitator unmasked. În: Vanity Fair din 10 martie 1877. — 41, 257.
- Les socialistes et le gouvernement. În: La Marseillaise din 2 octombrie 1878. — 304.
- The war in the East. În: The Times din 11 august 1877. — 251.
- Baudeau, [Nicolas]*: Explication du Tableau Économique à madame de+++ par l'auteur des Éphémérides. În: Physiocrates. Quesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière, Baudeau, Le Trosne, avec une introd. sur la doctrine des physiocrates, des commentaires et des notices historiques, par Eugène Daire. 2e partie. Paris 1846. — 70.
- Beaumarchais, Pierre-Augustin Caron de*: La folle journée ou le mariage de Figaro. — 298.
- Bleibell, August*: Rezension über Bernhard Beckers „Geschichte und Theorie der Pariser revolutionären Kommune des Jahres 1871“. În: Der Sozialdemokrat din 23 noiembrie 1879. — 371.
- Bebel, August*: Unsere Ziele. Eine Streitschrift gegen die „Demokratische Correspondenz“. Separat-Abdruck aus dem „Volksstaat“, Organ der sozialdemokratischen Arbeiterpartei, Leipzig 1870. — 431.
- Becker, Bernhard*: Geschichte der Arbeiter-Agitation Ferdinand Lassalle's. Nach authentischen Aktenstücken. Braunschweig 1874. — 146, 148.
- Geschichte der Revolutionären Pariser Kommune in den Jahren 1789 bis 1794. Braunschweig 1875. — 16.
- Geschichte und Theorie der Pariser revolutionären Kommune des Jahres 1871. Leipzig 1879. — 183, 184, 197.
- *Becker, Joh[ann] Philipp*: Abgerissene Bilder aus meinem Leben. În: Die Neue Welt, Leipzig, 1. Jg. 1876, Nr. 17—20, 23, 24, 26, 28 și 29. — 227.
- Neue Stunden der Andacht. Psalmen in Reimform. Die Zeitgebreden, blossgelegt durch strikte Schlussfolgerungen aus den überlieferten Anschauungen und Einrichtungen in religiöser, politischer, ethischer und sozialer Beziehung. Kriterien und Satire. Genf 1875. — 200, 207.
- Becker, Joh[ann] Philipp, und Christian] Essellen*: Geschichte der süddeutschen Mai-Revolution des Jahres 1849. Genf 1849. — 226.

- [*Betham-Edwards, Matilda Barbara* :] The International Working Men's Association. In : Fraser's Magazine. New series. Vol. XII. July to December 1875. London. — 137, 138, 143.
- [*Biscamp, Elard* :] London, 5. Juli. (Orig. — Corr. der „Voss. Ztg.“) In : Königlich privilegirte Berlinische Zeitung din 9 iulie 1878. — 288, 293.
- Blind, Karl* : Erklärung. In : Allgemeine Zeitung din 9 noiembrie 1859. — 202.
— Erklärungen. In : Allgemeine Zeitung din 11 decembrie 1859. Supliment. — 202.
— (anonim) Zur Warnung.
— Flugblatt, London, iunie 1859. — 202, 203.
— In : Das Volk din 18 iunie 1859. Reichsverraetherei. — 202, 203.
— Allgemeine Zeitung din 22 iunie 1859, Supliment. K. Vogt und die deutsche Emigration in London. — 202.
- Block, Maurice* : Les théoriciens du socialisme en Allemagne. Extrait du Journal des Économistes (Numéros de juillet et d'août 1872). Paris 1872. — 36, 219.
- Bracke, Wilhelm* : Der Lassalle'sche Vorschlag. Ein Wort an den 4. Congress der socialdemokratischen Arbeiterpartei. (Einberufen auf den 23. August 1873 nach Eisenach) Braunschweig 1873. — 120, 146, 147, 148.
- [*Bradlaugh, Charles* :] [Notiz über Maltman Barry.] In : The National Reformer din 22 septembrie 1878, Rough notes. — 307.
- Bucher, [Lothar]* : [Erklärung] Berlin, 20 iunie.
— In : Norddeutsche Allgemeine Zeitung din 21 iunie 1878. — 286.
— In : Frankfurter Zeitung din 21 iunie 1878. — 286.
- Buffenoir, Hippolyte [François-Philibert]* : Aus Frankreich. In : Vorwärts din 21 și 31 octombrie, 2, 9, 11 și 30 noiembrie și 12 decembrie 1877. — 274.
- [*Bunekowski*] *Буняковский, В. Я.* Антропобиологические исследования и их приложение к мужскому населению России. С.-Петербург, 1874. — 225.
- Bürgers, Heinrich* : Erinnerungen an Ferdinand Freiligrath. In : Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen din 26 noiembrie, 3, 10, 17 și 24 decembrie 1876. — 63.
- Byr, Robert* : Dreimal. In : Uber Land und Meer. 35 Bd. 18. Jg., 1. Bd. Stuttgart 1875. — 157.
- Caliero, Carlo* : Il Capitale di Carlo Marx. Milano 1879. — 331.
- Carleton, William* : Traits and stories of the Irish peasantry. Vol. 1—2. London 1853. — 89.

- [*Challemeil-Lacour, Paul-Armand*] : Paris, 11 juillet. [Editorial]. In : *La République Française* din 12 iulie 1877. — 58.
- [*Cernișevski, Nikolai Gavrilovici*] : Политико-экономическия письма къ президенту Американскихъ Соединенныхъ Штатовъ. *Г.К. Кэре*. Переводъ английскаго. In : *Современникъ*, томъ LXXXV, Санктпетербургъ, 1861. — 163.
- [*Cicerin*] Boris Nikolaevici : Нѣмецкие социалисты. 2. Карлъ Маркъс. In : *Сборникъ государственныхъ знаний*. Томъ VI. С.-Петербургъ, 1878. — 309, 311 — 312.
- [*Ciuprov*], A : Желѣзнодорожное хозяйство. Томъ II. Москва, 1878. — 311.
- Darwin, Charles* : On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life. London 1859. — 20, 157—159.
- Delius, N[i]kolaus* : Die epischen Elemente in Shakespeare's Dramen. In : *Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft*. 12. Jg. Weimar 1877. — 216, 457.
- [*Del P[ae]pel, C[ésar]*] : Da Bruxelles. 11 Febbraio. In : *La Plebe*, din 16 februarie 1877. — 32.
- Deville, Gabriel* : Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique. Paris [1883]. — 218—219.
- [*Doklad...*] Докладъ высочайше учрежденной комиссии для изслѣдованія нынѣшняго положенія сельскаго хозяйства и сельской производительности въ Россіи. Приложения I.-V. С.-Петербургъ, 1872.—117.
- [*D[ö]renberg*], E. : Da Berlino. In : *La Plebe* din 21 ianuarie 1877. — 32.
- [*Douai, Karl Daniel Adolph*] : Die Folgen des grossen Krachs. In : *Vorwärts* din 5 și 7 octombrie 1877. — 263, 265.
- Dühring, Eugen* : Marx. Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. 1. Band, Hamburg 1867. In : *Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart*. Bd. 3, Heft 3. Hildburghausen 1867. — 193.
- *Cursus der National-und Socialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik*. 2., theilw. umgearb. Aufl., Leipzig 1876. — 18, 37, 61.
- *Cursus der Philosophie als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung*. Leipzig 1875. — 13, 18, 21. 28.
- *Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus*. 2., theilw. umgearb. Aufl., Berlin 1875. — 15, 36, 37, 39.
- Fourier, Ch[arles]* : La fausse industrie morcelée, répugnante, mensongère, et l'antidote, l'industrie naturelle, combinée, attrayante, véridique donnant quadruple produit. [Vol. 1—2] Paris 1835. — 36—66.

- Le nouveau monde industriel et sociétaire, ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées. Paris 1829. — 67.
- Théorie des quatre mouvements et des destinées générales. In : Oeuvres complètes, T. 1, 2e éd. Paris 1841. — 67.
- Fribourg, E. E.* : L'Association Internationale des Travailleurs. Paris 1871. — 137.
- Gambuzzi, Carlo* : Sulla tomba di Giuseppe Fanelli, o.O. (1877). — 41.
- Gehlsen, Heinr[ich] Joachim* : Das Buch vom „grossen“ Lasker oder Leiden und Freuden einer schönen Mannes-Seele. Kritisch-logisch-dramatische Glosse. Berlin und Leipzig 1874 și 1875. — 26.
- Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie. Berlin 1878. — 77, 80, 82, 105, 338, 346, 348, 350—352, 363, 376, 386, 406, 408—409, 418, 423, 424, 432.
- Girardin, Émile de* : La honte de l'Europe. Paris 1876. — 188.
- Gladstone, William E[wart]* : Russian policy and deeds in Turkestan. In : The Contemporary Review, vol. XXVIII, iunie-noiembrie 1876, London 1876. — 41.
- Greulich, Herman* : Der Staat vom sozialdemokratischen Standpunkte aus. Eine Auseinandersetzung mit den „Anarchisten“. Zürich 1877. — 315.
- Grün, Karl* : Die Philosophie in der Gegenwart. Realismus und Idealismus. Leipzig 1876. — 11.
- Über Weltanschauungen. Präludium zur „Philosophie in der Gegenwart“. In : Die Wage, din 20 și 27 august, 3, 10 și 17 septembrie 1875. — 11.
- Haeckel, Ernst* : Freie Wissenschaft und freie Lehre. Eine Entgegnung auf Rudolf Virchow's Münchener Rede über „Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat“. Stuttgart 1878. — 292—293.
- Hanssen G[eorg]* : Die Gehöferschaften (Enbgenossenschaften) im Regierungsbezirk Trier. Aus den Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1863. Berlin 1863. — 29.
- Harrison, Frederic* : Cross and crescent. In : The Fortnightly Review, ed. by John Morley. Vol. XX. New series. July 1 to December 1, 1876. London 1876. — 30.
- [*Hansenclever, Wilhelm* :] Nieder mit der Republik ! In : Vorwärts din 1 iulie 1877. — 53, 56, 245, 273—274.
- Heine, Heinrich* : Lyrisches Intermezzo, 18. Gedicht. — 268.
- Lyrisches Intermezzo, 39. Gedicht.
- Helmholtz, H[ermann von]* : Populäre wissenschaftliche Vorträge. 2. neu durchgearbeitete Aufl. H. 1—3. Braunschweig 1876. — 20.
- Hess, M[oses]* : Dynamische Stofflehre. I. Kosmischer Theil. Paris 1877. — 265, 271.

- [*Hirsch, Carl*] : Zur Kaiser'schen Rede und Abstimmung. In : Die Laterne, din 8 Iunie 1879. — 104, 360, 363.
- Die Zolldebatte. In : Die Laterne din 25 mai 1879. — 104, 345—346, 360, 363.
- [*Höchberg, Karl*] : Der Socialismus und die Wissenschaft. In : Die Zukunft, Socialistische Revue. Erster Jg. Heft 1. Oktober 1877. — 328.
- [*Höchberg, Karl* / *Bernstein, Eduard* / *Schramm, Carl, August*] : Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland. In : Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Erster Jg. Erste Hälfte. 1879. — 102, 340, 348—354, 359, 365, 373.
- Howell, George* : The History of the International Association. In : The Nineteenth Century. Vol. IV, July-December 1878. — 301.
- Hubbard, [Nicolas-J Gustave]* : Saint-Simon, sa vie et ses travaux. Suivi de fragments des plus célèbres écrits de Saint-Simon. Paris 1857. — 67.
- Hume, David* : Essays and treatises on several subjects. In two volumes. Vol. I, Dublin 1779. — 39.
- Internationale Arbeiter-Association. Verhandlungen der Delegirten-Konferenz zu Philadelphia. 15. Juli 1876. Amtl. Ausg. New York 1876. — 208.
- Internationale Arbeiterassoziation. Das Zentralkomitee der Sektionsgruppe deutscher Sprache an die Sektion Zürich. Zürich (1876). — 32, 200, 201.
- [*Jukovskij*] : Карль Марксъ и его книга о капиталъ. In: Въстникъ Европы, vom September 1877. — 308.
- [*Kareev*] : Крестьяне и крестьянскій вопросъ во Франціи въ послѣ дней четверти XVIII вѣка. Историческая диссертація. Москва 1879. — 437.
- [*Kaufmann*] : Теорія колебанія цѣнъ Харьковъ 1867. — 64—65.
- Теорія и практика банкового дѣла. I. Кредитъ, банки и денежное обращение. С.-Петербургъ 1873. — 324.
- Точка зрѣнія политико-экономической критики у Карла Маркса. In: Въстникъ Европы ..., седьмой годъ. Т.3. Санктпетербургъ 1872. — 324.
- Kaufmann, M[oritz]* : Utopias ; or schemes of social improvement. From Sir Thomas More to Karl Marx. London 1879. — 87, 299—301.
- [*Kautsky, Karl*] : Die soziale Frage vom Standpunkte eines Kopfarbeiters aus betrachtet. Symmachos [d. h. Kautsky], In : Der Volksstaat, din 17, 22, 24 și 29 septembrie, 1, 6 și 8 octombrie 1875. — 150.
- Kirchmann, J[ulius] H[ermann]* von : Ueber Parlamentarische Debatten. Ein Vortrag. Berlin 1874. — 113.
- Knies, Carl* : Gold und Credit. Erste Abtheilung : Das Geld. Darlegung der Grundlehren von dem Gelde, mit einer Vorerörterung über das Kapital und die Uebertragung der Nutzungen. Berlin 1873. — 59, 61.

- [Koselev] : Наше положение. Berlin 1875. — 151.
 Общественное землевладение в России. Berlin 1875. — 151.
 Общая земская дума в России.—Дополнение к книжкѣ: «Наше положение». Berlin 1875. — 151.
- [Kovalevski] : Общинное землевладение, причины, ходъ и послѣдствія его разложения. Часть первая. Москва 1879. — 355.
- [Kuleabko-Koreŭki, Nikolai Grigorevici :] Die Folgen der czaristischen Reformen. In : Vorwärts din 15—27 februarie și 1—5 martie 1878. — 284.
 — (anonim). — 284.
 — (anonim) Плоды реформъ. Очерки успѣховъ экономической эксплуатаціи в России за послѣдніе годы. In: Впередь! Томъ V. London 1877.
- [Lasker, Eduard :] Erlebnisse einer Mannes-Seele. Hrsg. von Berthold Auerbach. Stuttgart 1873. — 26.
- [Lassalle, Ferdinand :] Arbeiterlesebuch. Rede Lassalle's zu Frankfurt am Main am 17. und 19. Mai 1863, nach dem stenographischen Bericht. Frankfurt am Main 1863. — 120.
- Lassalle, Ferdinand : Offnes Antwortschreiben an das Central-Comité zur Berufung eines Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig. Zürich 1863. — 120.
- Laveye, Émile de : Le socialisme contemporain en Allemagne. I. Les théoriciens. In : Revue des deux mondes, XLVIe année. — Troisième période, T. 17, Paris 1876 (livraison du 1er septembre). — 36, 186, 219.
- [Lavrov, Piotr Lavrovici :] Государственный элементъ в будущемъ о бществъ Впередь! Непериодическое обозрѣние. Томъ IV. (Выпускъ первый.) Лондонъ 1876. — 25.
 — La justice en Russie. In : Vanity Fair din 14 aprilie 1877. — 224—225, 229, 232.
 — Русские передъ южно-славянскимъ вопросомъ In: Впередь!, двухнедельное обозрѣние, vom 1. Oktober 1876. — 186, 194.
 — A Russian socialist's view of the Eastern Question. In : The Pall Mall Gazette, din 19 octombrie 1876. — 194.
 — Социализмъ и борьба за существование. In: Впередь!. 15 septembrie 1875. — 152, 154—159.
- [Liebknecht, Wilhelm :] Das Ketzengericht in Berlin. In : Vorwärts din 11 iulie 1877. — 49.
 — Die Rothen wider die Blauen. I—II. In : Vorwärts, din 11 și 13 iulie 1877. — 49, 56.
 — Die Schande Europas. In : Vorwärts din 13 octombrie 1876. — 187.

- Lissagaray, [Prosper-Olivier]* : Geschichte der Commune von 1871. Autorisirte deutsche Ausgabe nach dem vom Verfasser vervollständigtem französischen Original. Braunschweig 1877. — 181—182, 187, 213, 220, 223, 229, 230, 232—234, 240—242, 249, 250, 252, 264, 267.
- Histoire de la Commune de 1871. Bruxelles 1876. — 181—182, 183, 184, 187, 190, 197, 199, 213, 215, 220, 229, 230, 232—234, 240—242, 249, 250, 251, 267, 299, 455, 457.
- [Lopatin, Gherman Aleksandrovici :] Из Иркутска. В журнале: «Вперед!», том III, Лондон. 1874. — 117.
- Loria, Achille* : La rendita fondiaria e la sua elisione naturale. Milano, Napoli, Pisa 1880. — 372.
- L[übeck], C[arl]* — : [Rezensionen über] C.F.W. Walther, „Kommunismus und Sozialismus“ ; Gustav Cohn, „Was ist Sozialismus?“ ; J. B. Meyer, „Fichte, Lassalle und der Sozialismus“ ; Constantin Frantz, „Der Föderalismus als leitendes Prinzip für die soziale, staatliche und internationale Organisation“. In : Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Erster Jg. Erste Hälfte. Zürich-Oberstrass 1889. — 102.
- Luther, Martin* : Tischreden 1531—46. Erster Band. Weimar 1912. — 216.
- [*Marx, Jenny* :] Aus der Londoner Theaterwelt. In : Frankfurter Zeitung und Handelsblatt din 21 noiembrie 1875, Morgenblatt. — 451.
- Vom Londoner Theater. In : Frankfurter Zeitung und Handelsblatt din 25 mai 1877. — 83.
- Maskelyne, John Nevil* : Modern spiritualism. A Short account of its rise and progress, with some exposures of so-called spirit-media. London [1876]. — 76.
- [*Mehring, Franz* :] Herr von Treitschke, der Sozialistentödtter und die Endziele des Liberalismus. Eine sozialistische Replik. Leipzig 1875 — 64.
- Zur Geschichte der deutschen Socialdemokratie. Ein historischer Versuch. Magdeburg 1877. — 64.
- Meyer, Rudolph* : Politische Gründer und die Corruption in Deutschland. Leipzig, 1877. — 325, 334, 370.
- [*Mihailovski*] Карл Маркс перед судом г. Ю. Жуковского. В журнале: «Отечественные Записки» № 10, октябрь 1877 г. — 309.
- Moltke, [Helmuth, Karl Bernhard]* von : Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829. Berlin 1845. — 194, 207, 279.
- M[ost], J[ohann]* : [Rezension über] Dr. Albert E. Fr. Schäffle : Bau und Leben des sozialen Körpers. In : Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Erster Jg. Erste Hälfte, Zürich-Oberstrass 1879. — 359.
- Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus „Das Kapital“ von Karl Marx. Chemnitz [1873]. — 13, 15.

- Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus „Das Kapital“ von Karl Marx. Zweite verb. Aufl. Chemnitz [1876]. — 167, 255.
- Extracts from the Capital of Karl Marx. Translated by Otto Weydemeyer. Hoboken [1878]. — 255, 294, 331.
- M[ost], J[hohann] : Ein Philosoph. In : Berliner Freie Presse din 10—16, 20—23, 26—30 septembrie, 3, 5, 7, 12—14, 17, 19 și 21 octombrie 1876. — 14, 15, 18, 19, 230.
- [*Motteler, Julius* :] Congress der Sozialisten Deutschlands. In : Der Volksstaat din 23 august — 1 septembrie 1876. — 187.
- Mülling, Friedrich Carl Ferdinand* : Aus meinem Leben, Berlin 1851. — 279.
- Müllner, Adolph* : Die Schuld. — 187.
- Nadler, Karl Gottfried* : Fröhlich Palz, Gott erhalts ! Gedichte in Pfälzer Mundart. Frankfurt a. M. 1851. — 171.
- Nieuwenhuis, Ferdinand Domela* : Eduard von Hartmann. Die Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins. Berlin 1879. In : Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Erster Jg. Zweite Hälfte. Zürich-Oberstrass 1880. — 388.
- [Rezension über] Dr. J. A. Levy. Engelsch „Katheder-Socialisme“. s'Gravenhage 1870. In : Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Erster Jg. Zweite Hälfte. Zürich-Oberstrass 1880. — 388.
- Karl Marx. Kapitaal en arbeid. 's Gravenhage 1881. — 388.
- Owen, Robert* : The marriage system of the new moral world. Leeds 1838. — 66.
- The revolution in the mind and practice of the human race ; or, the coming change from irrationality to rationality. London 1849. — 67.
- [*Petty, William* :] A treatise of the taxes and contributions. London 1667. — 83.
- Phädrus* : Fabeln. — 231.
- Programm der deutschen Arbeiter-Partei. In : Der Volksstaat din 7 martie 1875. — 118—124, 129—130.
- Programm der sozialistischen Arbeiterpartei Deutschlands. In : Der Volksstaat din 28 mai 1875.
- In : Protokoll des Vereinigungs-Congresses der Sozialdemokraten Deutschlands, abgehalten zu Gotha vom 22. bis 27. Mai 1875, Leipzig 1875. — 145, 147, 148, 273, 351, 440—441.
- Programm und Statuten der sozial-demokratischen Arbeiter-Partei. In : Demokratisches Wochenblatt, din 14 august 1869. — 118, 119, 123, 129, 147.
- Programme électorale des travailleurs socialistes. In : L'Égalité (Paris) din 30 iunie 1880. — 411—413, 465—466.
- Proudhon, P[ierre]-J[oseph]* : Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère. T. 1—2. Paris 1846. — 137.

Quelques mots d'un groupe socialiste révolutionnaire russe à propos de la brochure : Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Bruxelles, o. J. — 141, 144.

Quesnay, [François] : Analyse du tableau économique. In : Physiocrates. Quesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière, Baudeau, Le Trosne, avec une introd. sur la doctrine des physiocrates, des commentaires et des notices historiques, par Eugène Daire. 1e partie. Paris 1846. — 39—40, 67—70.

Quételet, [Lambert-Adolphe-Jacques] : A treatise on man and the development of his faculties. Edinburgh 1842. — 6.

Ralston, W[illiam] R[alston] S[hedden] : Russian revolutionary literature. In : The Nineteenth Century. Vol. V. Nr. 3. May 1877. — 83.

Rasch, Gustav : Deutsche Flüchtlinge in London. In : Der Volksstaat din 30 iulie 1876. — 204.

Rechenschaftsbericht der sozialdemokratischen Mitglieder des deutschen Reichstages. In : Der Sozialdemokrat din 12, 19 și 26 octombrie 1879. — 364, 370.

Ricardo, David : On the principles of political economy, and taxation. London 1817. — 65, 437.

Rümelin, Gustav : Shakespearestudien. Zweite Aufl. Stuttgart 1874. — 216.

Samter, Adolph : Die Reform des Geldwesens. Berlin 1869. — 83.

Sargant, William Lucas : Robert Owen, and his social philosophy. London 1860. — 66.

[Sbornik materialov] Сборник материалов об артелях в России. Выпуск I—III. С.-Петербург, 1873—1875. — 225.

[Schäffle, Albert Eberhard Friedrich :] Die Quintessenz des Sozialismus Von einem Volkswirth. Separatabdruck aus den „Deutschen Blättern“, Gotha 1875. — 215.

Schaible, Ch[arles] : The Vogt pamphlet. To the editor of „The Daily Telegraph“. In : The Daily Telegraph din 15 februarie 1860. — 203.

Sch[lesinger], M[aximilian] : Bericht über den Fortgang der sozialistischen Bewegung. Deutsches Reich, I. In : Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Erster Jg. Erste Hälfte. Zürich-Oberstrass 1879. — 102.

Schmidt, Oscar : Darwinismus und Sozialdemokratie. Bonn 1878. — 289, 293.

Schramm, C[arl] A[ugust] : Zur Werththeorie. In : Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Erster Jg. Zweite Hälfte. Zürich-Oberstrass 1880. — 388.

[Schumacher, Hermann :] Johann Heinrich von Thünen. Ein Forscherleben. Rostock 1868. — 140.

Shakespeare, William : Der Kaufmann von Venedig. — 18, 123.

— Richard al III-lea. — 236.

[Sokolovski] Очеркъ истории сельской общины на сѣверѣ Россіи. С.-Петербургъ 1877. — 225.

[Statisticeskii Vremennik] Статистическій Временникъ Россійской Имперіи. — 225.

Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstags. 3.

Legislatur-Periode. I. Session 1877. Erster Band. Berlin 1877. — 237.

— 4. Legislaturperiode. I. Session 1878. Erster Band. Berlin 1878. — 86, 423—432.

Talandier. Alfred : [Brief an den Redacteur der „Marseillaise“.] In : La Marseillaise din 6 octombrie 1878. — 302, 305.

[Tcalschoff, Peter : Offener Brief an Herrn Friedrich Engels. Verfasser der Artikel „Flüchtlings-Literatur“ in Nr. 117 und 118 des „Volksstaat“, Jahrgang 1874. Zürich 1874. — 5.

Thünen, Johann Heinrich von : Der isolirte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie. Dritte Auflage, herausgegeben von H. Schumacher-Zarchlin. Erster Theil. Berlin 1875. — 140.

[Trudi kommissii...] Труды комиссіи высочайше учрежденной для пересмотра системы податей и сборовъ. Томъ XXII., части I-III, С.-Петербургъ 1872—1873. — 117.

Turgot, [Anne-Robert-Jacques, de l'Aulne] : Réflexions sur la formation et la distribution des richesses. In : Oeuvres. Nouv. éd. ... par Eugène Daire. T. 1. Paris 1844. — 40.

Virgiliu : Aeneis. — 174.

Virchow, Rudolf : Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat. Rede, gehalten in der dritten allgemeinen Sitzung der fünfzigsten Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte zu München am 22. September 1877. Berlin 1877. — 289, 292.

Vögele, August : Affidavit (vom 11. Februar 1860). In : Karl Marx : Herr Vogt. London 1860. (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 725). — 202.

— [Erklärung vom 17. September 1859] In : Allgemeine Zeitung din 27 octombrie 1859. — 202.

Wallace, Alfred Russell : On miracles and modern spiritualism. Three essays. London, 1875. — 76.

[Vasilcikov], A. Землевладѣніе и земледѣліе въ Россіи другихъ европейскихкихъ государствахъ. Тома I-II, С.-Петербургъ 1876. — 225.

Weitling, [Wilhelm] : Des seligen Schneider's Weitling Lehre vom Sozialismus und Communismus. Neu herausgegeben mit Einleitung von Silvius Landsberg. New York 1879. — 356.

Wiehe, Johann, Friedrich : Affidavit (vom 8. Februar 1860). In : Karl Marx : Herr Vogt. London 1860 (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, București, Editura politică, 1963, p. 726). — 203.

[Ziber] Зиберъ, Н(иколай Иванович) : Нѣсколько замѣчаніи по поводу статьи г. Ю. Жуковскаго: «Карлъ Марксъ и его книга о капиталѣ.» In : Отечественныя Записки, томъ ССХХХV, Отд. 11. [November] 1877.

II. Periodice

The Daily News din 23 mai 1876. The revolution in Constantinople.

— din 17 septembrie 1878. News from Berlin. The Socialist Bill. — 78.

The Daily Telegraph din 19 septembrie 1878. — 82, 85.

The Diplomatic Review, vol. XXIV, Nr. 4, octombrie 1876. The Bulgarian Insurrection. — 190.

The Dundee Advertiser din 25 septembrie 1875. The International Working Men's Association. By an Internationalist. — 142.

Frankfurter Zeitung und Handelsblatt din 17 august 1875. Frankfurt, 17 august. — 9.

Freiheit, din 24 mai 1879. Socialpolitische Rundschau. — 326.

— din 30 august 1879. Socialpolitische Rundschau. — 102, 338.

— din 6 septembrie 1879. Auch eine Denkschrift. — 102, 338.

— din 22 noiembrie 1879. Socialpolitische Rundschau. — 371.

Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Hrsg. von Dr. Ludwig Richter.

— Erster Jg. Erste Hälfte. Zürich-Oberstrass 1879. — 338, 341, 359, 368, 373, 376.

— Erster Jg. Zweite Hälfte. Zürich — Oberstrass 1880. — 388.

Kölnische Zeitung din 7 septembrie 1878. — 80.

La Marseillaise, din 6 octombrie 1878. — 302.

Nature. A weekly illustrated journal of science. London and New York. Vol. XVIII. Nr. 455 din 18 iulie 1878. Notes. — 289.

[Nacealo] Начало, органъ русскихъ социалистовъ, Nr. 2 din aprilie 1878. — 292.

The Pall Mall Gazette din 10 iunie 1876. Russian credit. — 169.

La Plebe din 7 ianuarie 1877. Tribunali. — 31.

— din 21 ianuarie 1877. — 31—32.

— din 16 februarie 1877. Estero. Germania. — 32.

- din 26 februarie 1877. Congresso Socialista di Milano. — 35,
— din 26 februarie 1877. Estero. — 38.
- Der Sozialdemokrat*, din 16 noiembrie 1879. Zur Eröffnung des sächsischen Landtages. — 371.
— din 7 decembrie 1879. Pressgeschichtliche Rückblicke. — 373.
- The Standard*, din 17 septembrie 1878. The German Parliament. Debate on the Anti-Socialist Bill. — 77.
— din 18 septembrie 1878.
— London, Wednesday, septembrie 18. — 80.
— The German Parliament. The Anti-Socialist Bill. Speech of Prince Bismarck. — 80.
- The Times* din 31 mai 1877.
— Peace rumours. — 44.
— The new French ministry. — 44.
- Der Volksstaat*, din 2 și 4 decembrie 1874. Der Bankgesetz-Entwurf. — 113.
— din 16 decembrie 1874. Die Reichsbank oder die Association des Reiches mit dem Kapital. — 113.
— din 23 decembrie 1874. Kulturkampf und Parlamentarismus. — 113.
— din 10 septembrie 1875. Karl Marx über Strikes und Arbeiter-Koalitionen. (Der „Gleichheit“ entnommen). — 150.
— din 16 iulie 1876. Politische Übersicht. — 23.
- Vorwärts* din 6 aprilie 1877. Sozialpolitische Uebersicht. — 52.
— din 15 și 17 iunie, 10, 12, 14 și 17 octombrie 1877. Aus Heuchelland. Stille Beobachtungen eines Berliners in London. — 263, 265.
— din 15 septembrie 1878. Sozialpolitische Uebersicht. — 304.
- [Vpered] *Вперед!* Двухнедельное обозрѣние. Лондон, нр. 37, 15 iulie 1876. Похороны М.А. Бакунина. — 22.
- Die Zukunft*. Socialistische Revue. Prospect. — 263, 264, 328.

Indice de reviste și ziare menționate

- Allgemeine Zeitung* — cotidian conservator, fondat în 1798 de J. Fr. Cotta ; a apărut din 1810 pînă în 1882 la Augsburg ; în epoca premergătoare revoluției din martie 1848, principalul organ de presă al mării burghezii liberale germane ; în deceniile al 6-lea și al 7-lea a sprijinit planul unificării Germaniei sub hegemonia Austriei. — 193, 202.
- Arbeiter-Wochen-Chronik* — săptămînal socialist ; a apărut sub acest titlu din 1873 pînă în 1890 la Budapesta ; organul de presă al Partidului social-democrat din Ungaria ; din ianuarie 1891 pînă în 1894 a apărut sub titlul „Arbeiterpresse”. — 189.
- L'Avant-garde* — ziar anarhist ; a apărut în 1877—1878 de două ori pe lună la La-Chaux-de-Fonds (Elveția). — 314.
- Der Beobachter* — cotidian, a apărut sub acest titlu din 1833 la Stuttgart ; în deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea a fost organul de presă al democrației mic-burgeze cu subtitlul „Ein Volksblatt aus Schwaben”. — 9.
- Berliner Freie Presse* — cotidian social-democrat, a apărut din 1876 pînă în 1878 la Berlin, de la jumătatea anului 1876 sub redacția lui Johann Most. — 32, 447.
- Braunschweiger Volksfreund* — ziar social-democrat fondat de Wilhelm Bracke, a apărut la Braunschweig de la 15 mai 1871 pînă la 29 octombrie 1878 cînd a fost interzis. — 51.
- Bulletin de la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs* — organul de presă al anarhiștilor elvețieni ; a apărut sub redacția lui James Guillaume din 1872 pînă în 1878 în limba franceză, la început bilunar, iar din iulie 1873 săptămînal. — 32, 33, 200, 226, 283.
- Bulletin jurassien* — vezi *Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs*.
- Chicagoer Arbeiter-Zeitung* — publicație socialistă, apare din 1876 în limba germană la Chicago, pînă în 1879 de trei ori pe săptămîină, ulterior zilnic. — 360.
- The Chicago Tribune* — cotidian fondat în 1846 ; a fost apropiat de Partidul republican ; în afară de ediția de dimineață care apărea zilnic (peste 25 000 de exem-

- plare), de trei ori pe săptămână apărea o ediție de seară (peste 1 000 de exemplare) iar miercură un supliment săptămânal (cca. 50 000 de exemplare). — 438.
- Ciornii peredel* — ziar rus, organ al grupului narodnic revoluționar „Ciornii peredel” ; a apărut de la începutul anului 1880 până la sfârșitul anului 1881 ; din redacție au făcut parte G. V. Plehanov, P. B. Axelrod, J. V. Stefanovici și L. G. Deici ; în total au apărut 5 numere, dintre care primele două la Geneva, ultimele trei la Minsk. — 413.
- La Commune* — cotidian democrat mic-burghez ; a apărut în septembrie-noiembrie 1880 la Paris sub redacția lui Félix Pyat. — 411, 436.
- The Contemporary Review* — revistă lunară de orientare liberală, fondată în 1866 la Londra. — 41.
- The Daily News* — cotidian liberal, a apărut sub acest titlu din 1846 până în 1930 la Londra, organ de presă al burgheziei industriale. — 14, 28, 78, 86, 287, 298.
- The Daily Telegraph* — cotidian, a apărut sub acest titlu din 1855 până în 1937 la Londra ; inițial liberal, din deceniul al 9-lea conservator, după fuzionarea, în 1937 cu „The Morning Post”, apare sub titlul „Daily Telegraph and Morning Post”. — 82, 85, 203, 306.
- Demokratisches Wochenblatt* — a apărut începând din ianuarie 1868 sub redacția lui Wilhelm Liebknecht la Leipzig. Deși, ca organ de presă al Partidului popular a reflectat concepțiile mic-burgheze ale acestuia, „Demokratisches Wochenblatt” a jucat un rol pozitiv în dezvoltarea mișcării muncitorești germane. A militat pentru unificarea pe cale democratică a Germaniei, a combătut politica lui Bismarck și s-a distanțat de tactica dăunătoare a liderilor lassalleeni. Cu sprijinul lui Marx și Engels Liebknecht a propagat în paginile acestei publicații ideile Asociației Internaționale a Muncitorilor și a publicat principalele ei documente. Din decembrie 1868 organ de presă al Uniunii generale a muncitorilor germani ; a jucat un rol important în pregătirile legate de crearea Partidului muncitoresc social-democrat din Germania. La congresul de la Eisenach (1869) a devenit organul central al partidului sub numele de „Der Volksstaat”. — 122.
- The Diplomatic Review* — publicație de politică externă, a apărut sub acest titlu ca supliment la „The Free Press” din iunie 1866 până în 1877, până în iulie 1870 lunar, apoi trimestrial ; redactor a fost David Urquhart. — 190.
- Dziennik Polski* — ziar burghezo-liberal, organul de presă al elementelor de dreapta ale burgheziei liberale din Galiția, a apărut din 1869 până în 1914 la Lvov. — 151.
- The Eastern Post* — publicație muncitorească ; a apărut din 1868 până în 1873 săptămânal la Londra ; din februarie 1871 până în iunie 1872 organul de presă al Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor. — 307.
- L'Égalité* — publicație socialistă, fondată în 1877 la Paris de Jules Guesde ; în 1880—1883 a fost organul de presă al Partidului muncitoresc francez ; publicația a apărut cu întreruperi în șase serii : seria 1 din 18 noiembrie 1877 până la 14 iulie 1878. Seria 2 din 21 ianuarie 1880 până la 25 august 1880, seriile 1—3 au apărut săptămânal (113 numere), seriile 4 și 5 (56 numere) au apărut zilnic. Din seria a 6-a care trebuia să apară săptămânal a apărut un singur

- L'Indépendance belge* — cotidian, fondat în 1831 la Bruxelles, apare sub acest titlu din 1843; organ de presă liberal. — 72, 133.
- L'Intransigeant* — a apărut la Paris din 1880 până în 1948, fondator și redactor-șef a fost Henri Rochefort (1880—1910); în deceniul al nouălea s-a situat pe poziții radical-republicane. — 412.
- Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* — publicație cu tendințe reformiste; din 1879 până în 1881 a fost editat la Zürich de către Karl Höchberg (sub pseudonimul Dr. Ludwig Richter). — 91, 101, 102, 104, 338, 340, 341, 348, 359, 368, 373, 376, 388, 410.
- Journal des Débats politiques et littéraires* — cotidian fondat la Paris în 1789; în timpul monarhiei din iulie a fost organul de presă al guvernului, organul de presă al burgheziei orleaniste; în timpul revoluției din 1848 a reprezentat concepțiile burgheziei contrarevoluționare; după lovitura de stat din 2 decembrie 1851 — organul de presă al opoziției orleaniste moderate. — 51, 451.
- Journal des Économistes* — publicație lunară liberală, a apărut din 1841 până în 1943 la Paris. — 219.
- La Justice* — cotidian, organul de presă al partidului radical; a apărut din 1880 până în 1930 la Paris. Din 1880 până în 1897, perioadă în care a fost condus de fondatorul lui, Clemenceau, a fost organul așa-numitei extreme de stînga a partidului radical care prezenta un program de reforme democratice și sociale și exprima interesele micii burghezii și ale burgheziei mijlocii. După amnistia din 11 iulie 1880 din redacție a făcut parte Charles Longuet. — 412, 461—464.
- Kalender* — vezi *Volks-Kalender*.
- Kölnische Zeitung* — cotidian, a apărut din 1802 până în 1945; organ de presă al marii burghezii renane și al partidului național liberal; în deceniul al 8-lea a fost purtătorul de cuvînt al lui Bismarck. — 46, 47, 56, 80, 187, 361, 386.
- Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen* — cotidian, a apărut din 1785 la Berlin; cunoscut și sub numele de „Vossische Zeitung”, după numele proprietarului lui. — 59, 288, 293.
- Kreuz-Zeitung* vezi *Neue Preussische Zeitung*.
- The Labour Standard* — săptămînal socialist, a apărut din 1876 până în 1900 la New York; în deceniul al 8-lea Engels a colaborat la această publicație. — 283.
- Die Laterne* — săptămînal social-democrat, a apărut de la 15 decembrie 1878 până la 29 iunie 1879 la Bruxelles sub redacția lui Carl Hirsch; a criticat tendințele oportuniste din cadrul social-democrației germane. — 104, 341, 345, 347, 348, 358, 360, 363.
- The Leisure Hour* — publicație burheză engleză, a apărut din 1852 până în 1900 la Londra. — 87.
- La Liberté* — ziar democrat belgian, a apărut din 1865 până în 1873 la Bruxelles (în 1872 și 1873 a apărut zilnic); din 1867 unul dintre organele de presă ale Asociației Internaționale a Muncitorilor în Belgia. — 63.

- Londoner Journal* — ziar german de orientare mic-burgheză ; a apărut din 1878 pînă în 1891 la Londra. — 291.
- La Marseillaise* — cotidian republican-radical ; a apărut din 1877 pînă în 1914 la Paris. — 44, 302, 304, 305, 308.
- Il Martello* — ziar bakunist italian ; a apărut din ianuarie pînă în martie 1877 sub redacția lui A. Kosta la Bologna. — 31.
- Morning News* — ziar conservator scoțian. — 41.
- The National Reformer* — săptămînal, a apărut din 1860 pînă în 1893 la Londra ; organ de presă al radicalilor burgezi. — 307, 308.
- Начало. Органъ русскихъ социалистовъ — ziar ilegal rus, au apărut în total 4 numere, din martie pînă în mai 1878 la Petersburg ; editat de intelectuali revoluționari, a reprezentat concepțiile bakuniste ; ziarul aspira să unească revoluționarii de diferite orientări. — 292.
- Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science* — publicație pe probleme de științele naturii, apare din 1869 la Londra. — 289.
- Die Neue Gesellschaft. Monatsschrift für Sozialwissenschaft* — publicație reformistă, a apărut din octombrie 1877 pînă în martie 1880 la Zürich, editată de Franz Wiede. — 47, 49, 60, 246, 248, 328, 353, 358.
- Neue Preussische Zeitung* — cotidian, a apărut din 1848 pînă în 1938 la Berlin ; organ de presă ultrareacționar al iunkerimii și mării nobilimi prusiene, în epoca lui Bismarck organul de presă oficial al conservatorilor ; se mai numea și „Kreuz-Zeitung”, deoarece avea pe frontispiciu crucea de fier. — 424.
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie* — cotidian care a apărut sub conducerea lui Karl Marx de la 1 iunie 1848 pînă la 19 mai 1849 la Köln. Din redacție mai făceau parte, în afară de Marx care era redactor-șef, Friedrich Engels, Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Heinrich Bürgers și, din octombrie 1848 Ferdinand Freiligrath. Ca organ de luptă al aripii proletare a democrației, ziarul a contribuit la educarea maselor populare în lupta împotriva contrarevoluției. Articolele redacționale care tratau principalele probleme ale revoluției germane și ale celei europene, erau scrise, de regulă, de Marx și Engels. Expulzarea lui Marx de către guvernul prusian și persecuțiile împotriva celorlalți redactori au făcut ca ziarul să-și înceteze apariția. „Neue Rheinische Zeitung” a fost „organul de presă cel mai bun, neîntrecut pînă în zilele noastre, al proletariatului revoluționar”. (Lenin). — 63, 300, 385.
- Die Neue Welt, Illustriertes Unterhaltungsblatt für das Volk* — publicație socialistă, a apărut din 1876 pînă în 1883 la Leipzig și pînă în 1919 la Stuttgart și Hamburg ; la început a fost condus de Wilhelm Liebknecht, iar apoi de Bruno Geiser ; în 1876 Engels a publicat în „Neue Welt” într-o suită de articole lucrarea sa intitulată „Wilhelm Wolff”. — 19, 48, 219—220, 227.
- New-York Daily Tribune* — cotidian, a apărut din 1841 pînă în 1924 ; fondat de cunoscutul ziarist și politician american Horace Greeley ; pînă la mijlocul deceniului al 6-lea a fost organul aripilor de stînga a whigilor americani, ulterior

organul partidului republican ; în deceniile al 5-lea și al 6-lea s-a situat pe poziții progresiste și a condamnat sclavia. Marx și Engels au colaborat la acest ziar din august 1851 până în martie 1862. — 164.

The Nineteenth Century — revistă lunară liberală, a apărut sub acest titlu din 1877 până în 1900 la Londra ; după 1900 a avut titlul „The Nineteenth Century & After” iar din 1951 „The Twentieth Century”. — 82.

Norddeutsche Allgemeine Zeitung — cotidian, a apărut din 1861 până în 1918 la Berlin ; din deceniul al 7-lea până în deceniul al 9-lea a fost organul de presă oficial al guvernului Bismarck. — 286, 428, 444.

O operario — ziar socialist portughez, a apărut la sfârșitul deceniului al 8-lea până în deceniul al 9-lea la Oporto. — 329.

Österreichische Monatsschrift für Gesellschaftswissenschaften und Volkswirtschaft — publicație conservatoare catolică, a apărut în 1879—1880 la Viena. — 335.

Otecestvennie Zapiski (Отечественные записки) — publicație politică-literară, a apărut din 1820 până în 1884 la Petersburg, a fost interzisă de guvernul țarist. Din redacție au făcut parte printre alții V. G. Belinski (până în 1846), colaborator al ei a fost și A. I. Herzen ; în 1868 N. A. Nekrasov și M. I. Saltikov-Scedrin au luat conducerea redacției, care reunea în jurul ei intelectualitatea democrat-revoluționară ; după moartea lui Nekrasov (1877) a propagat narodnicismul. — 309.

The Pall Mall Gazette — cotidian, a apărut din februarie 1865 până în 1920 la Londra ; din deceniul al 7-lea până în deceniul al 8-lea a avut orientare conservatoare ; din iulie 1870 până în iunie 1871 Marx și Engels au avut legături cu acest cotidian care a publicat seria de articole ale lui Engels „Insemnări despre război”. — 169, 194.

Paterson Labor Standard — revistă săptămînală americană, a apărut la Paterson din 1878 până în 1898. — 356.

La Plebe — săptămînal italian, a apărut din 1868 până în 1875 la Lodi, iar din 1875 până în 1883 la Milano sub redacția lui Enrico Bignami ; până la începutul deceniului al 8-lea a avut orientare burghezo-democrată, apoi a devenit organ de presă al mișcării muncitorești socialiste ; din 1871 până în 1873, ca organ de presă al secțiilor din Italia ale Internaționalei, a susținut linia Consiliului General ; a publicat articole ale lui Engels și documente ale Internaționalei. — 31, 32, 35, 38, 226.

Le Precurseur — săptămînal socialist, organ de presă al social-democrației din Elveția romandă ; a apărut în limba franceză la Geneva la 15 decembrie 1876 (numărul de probă), iar din ianuarie 1877 până în noiembrie 1886 a fost editat și redactat de Johann Philipp Becker ; Marx și Engels au salutat fondarea unei publicații franceze în Elveția menită să contracareze influența anarhiștilor și au sprijinit publicația și din punct de vedere financiar. — 207, 226, 273, 314, 316.

O Protesto — săptămînal socialist portughez, a apărut din august 1875 până în ianuarie 1878 la Lisabona. — 141, 150, 201.

- Le Rappel* — cotidian de orientare republicană de stînga, fondat de Victor Hugo și Henri de Rochefort; a apărut din 1869 pînă în 1928 la Paris; a criticat cel de-al doilea Imperiu, a militat pentru sprijinirea Comunei din Paris. — 435.
- La République Française* — cotidian radical-burghez, fondat de Léon Gambetta; apăsrea din 1871 la Paris. — 44, 58, 67, 306.
- La Révolution Française* — ziar francez, a apărut din 1876 la Paris. — 455.
- La Révolution Sociale* — săptămînal anarhist, a apărut din septembrie 1880 la Paris. — 411.
- Revue des deux Mondes* — revistă bilunară de istorie, politică, artă și literatură, a apărut la Paris din 1829 pînă în 1944. — 186, 219.
- La Revue socialiste* — revistă lunară fondată de socialistul mic-burghez și posibilul francez Benoît Malon; inițial organ de presă republican-socialist, apoi sindicalist și cooperatist; în 1880 a fost editat la Lyon și Paris, iar din 1885 pînă în 1914 la Paris. În 1880 Marx și Engels au colaborat la această revistă. — 374, 411.
- Le Siècle* — cotidian, a apărut din 1836 pînă în 1939 la Paris; în deceniul al 7-lea a fost organul de presă al republicanilor moderați. — 44, 451.
- Der Sozialdemokrat* — organul central al social-democrației germane; în perioada cînd a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor, din septembrie 1879 pînă în septembrie 1888, a apărut la Zürich și din octombrie 1888 pînă la 27 septembrie 1890 la Londra și era difuzat ilegal în Germania; datorită sprijinului multilateral acordat de Marx și Engels ziarul a depășit lipsurile teoretice manifestate inițial, devenind agitator, propagandist și organizator colectiv al partidului în lupta împotriva legii excepționale împotriva socialiștilor; în 1881 Marx și Engels au început să colaboreze sistematic la acest ziar, colaborare care nu s-a limitat la publicarea de articole, ci s-a extins în toate domeniile conducerii unui ziar revoluționar. „Sozialdemokrat” a fost stindardul partidului german (Engels). — 90, 92, 96, 102, 104, 333, 336, 338, 339—345, 347, 354, 357—359, 365—368, 371, 373, 374, 376, 381—383, 406, 410.
- The Spectator* — săptămînal liberal, apare din 1828 la Londra, în prezent de orientare conservatoare. — 307.
- The Standard* — cotidian conservator, fondat în 1827 la Londra. — 62, 80, 82, 257, 298, 305—306.
- The Sun* — ziar progresist burghez, fondat în 1833 la New York, din 1868 a apărut sub redacția lui Charles Dana. — 395, 408.
- Die Tagwacht* — ziar social-democrat, a apărut la Zürich în limba germană din 1869 pînă în 1880; din 1869 pînă în 1873, organ de presă al secțiilor germane din Elveția ale Internaționalei, în continuare organ de presă al Uniunii muncitorilor elvețieni și al Partidului social-democrat elvețian. — 201.
- Le Temps* — cotidian conservator, a apărut din 1861 pînă în 1943 la Paris; organ de presă al marii burghezii; a făcut opoziție celui de-al doilea Imperiu. — 451.

The Times — cotidian, fondat la 1 ianuarie 1785 la Londra sub titlul „Daily Universal Register”, de la 1 ianuarie 1788 apare sub titlul „The Times”; cel mai mare ziar englez de orientare conservatoare. — 44, 72, 83, 125, 251, 257, 306, 318, 380, 445.

Le Travailleur — publicație lunară anarhistă, a apărut din mai 1877 până în aprilie-mai 1878 la Geneva; a fost redactată de N. Jukovski, Elisée Reclus, Elie Reclus. — 63.

Tribune vezi *New-York Daily Tribune*.

Über Land und Meer — săptăminal ilustrat, a apărut din 1858 până în 1923 la Stuttgart. — 157.

Vanity Fair. A Weekly Show of Political, Social & Literary Wares — săptăminal conservator, a apărut din 1868 până în 1929 la Londra. — 37, 41, 232, 257.

Das Volk — săptăminal, a apărut în limba germană de la 7 mai până la 20 august 1859 la Londra; a fost fondat ca organ al Asociației culturale a muncitorilor germani și al altor asociații muncitorești germane de la Londra; începând cu numărul 2, Marx a devenit colaboratorul, iar în iulie conducătorul publicației. — 202, 203.

Volksfreund vezi *Braunschweiger Volksfreund*.

Volks-Kalender — publicație social-democrată, a apărut din 1874 până în 1878 la Braunschweig; redactor-șef și editor era Wilhelm Bracke. — 242, 283.

Der Volksstaat — organul central al Partidului muncitoresc social-democrat (al eisenachienilor); a apărut la Leipzig de la 2 octombrie 1869 până la 29 septembrie 1876 (la început de două ori pe săptămână, iar din iulie 1873 — de trei ori pe săptămână). Exprima concepțiile curentului revoluționar din mișcarea muncitorească germană; a fost supus fără încetare persecuțiilor din partea poliției și a guvernului; componența redacției s-a schimbat mereu din cauza arestării redactorilor, dar conducerea generală a rămas, totuși, în miinile lui Wilhelm Liebknecht; un rol important a avut August Bebel, care conducea editura „Volksstaat”. Marx și Engels au ținut o strinsă legătură cu redacția ziarului în paginile căruia și-au publicat în mod sistematic articolele. Dind o mare importanță ziarului „Volksstaat”, Marx și Engels urmăreau cu atenție apariția lui, criticau lipsurile și greșelile lui, îl orientau. — 13, 19, 23, 113, 116, 119, 130, 144, 151, 168, 187.

Volks-Zeitung — cotidian, a apărut din 1853 până în 1889 la Berlin; organ de presă al burgheziei liberale din opoziție. — 357.

Vorwärts — organul central al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania, a apărut de la 1 octombrie 1876 de trei ori pe săptămână la Leipzig. Marx și Engels au acordat un ajutor multilateral ziarului; în 1877—1878 ziarul a publicat pentru prima oară lucrarea lui Engels „Anti-Dühring”; în baza legii excepționale împotriva socialiștilor, la sfârșitul lui octombrie 1878 și-a încetat apariția. — 35, 48, 49, 53, 70, 187, 211, 220, 226, 229, 244, 246, 262, 263, 265, 268, 274, 283, 284, 304, 347, 358, 424, 428, 435—436.

Vossische Zeitung vezi *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen*.

Vperiod—Впередь! Непериодическое обозрѣніе, ziar rus, editat în 1875—1876 de către P. L. Lavrov la Londra; exprima concepțiile aripii de dreapta a narodnicilor revoluționari. — 22, 23, 170, 186, 194.

Vperiod — publicație rusă, a apărut la Zürich (din 1873 până în 1874) și la Londra (din 1875 până în 1877); au apărut în total 5 numere; din 1873 până în 1876 a fost editat de către P. L. Lavrov, în 1877 (numărul V) a fost editat de către V. N. Smirnov și N. G. Kuleabko-Korețki; exprima concepțiile aripii de dreapta a narodnicilor revoluționari. — 170, 282, 284.

Die Wage, Wochenblatt für Politik und Literatur — publicație burghezo-democrată; a apărut din 1873 până în 1879 la Berlin, a fost editat de Guido Weiss. — 11.

Westphälische Volkszeitung — organ de presă al progresiștilor, a apărut sub acest titlu din 1862 până în 1863 la Haga (de trei ori pe săptămână), a fost redactat de Wilhelm Hasenclever. — 53.

The Whitehall Review — săptăminal englez de orientare conservatoare; a apărut din 1876 până în 1929 la Londra. — 37, 41, 82, 257, 317.

Die Zukunft — publicație bilunară cu tendințe reformiste; a apărut din octombrie 1877 până în noiembrie 1878 la Berlin, editată și finanțată de Karl Höchberg, filantrop mic-burghez care aderase la social-democrație; Marx și Engels au criticat publicația pentru încercările ei de a atrage partidul pe o cale reformistă. — 54, 55, 60—61, 63, 65, 244, 248, 264, 328, 333, 353, 358, 374.

Indice de nume

A

- Abdul Aziz** (1830—1876) — sultan al Turciei (1861—1876), la începutul domniei a adoptat o politică de reforme, ulterior a manifestat tendințe vădit absolutiste; în mai 1876 mișcarea junilor turci l-a silit să abdice, iar la 4 iunie 1876 a fost asasinat. — 16, 19.
- Abdul Hamid al II-lea** (1842—1918) — sultan al Turciei (1876—1909), supranumit „sultanul singeros”, în timpul domniei lui a avut loc războiul ruso-româno-turc (1877—1878); a fost înlăturat în 1909 de revoluția „junilor turci”. — 57, 259, 276.
- Abdul Kader Bey** — om de stat turc, judecător suprem al Constantinopolului și Anatoliei, a reprezentat Turcia la tratativele de pace ruso-turce de la Adrianopol (1829) prin care, între altele, s-a desființat monopolul turcesc asupra comerțului Țării Românești și Moldovei. — 280.
- Abdul Kerim Pașa** (1807—1885) — general turc, participant la câteva războaie duse de Turcia împotriva Rusiei, din 1876 generalisim, la începutul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 comandant suprem al armatei turcești, în urma înfringerilor suferite de armata turcă sub conducerea sa a fost înlăturat de la comanda armatei (1877), deferit justiției și exilat. — 56, 62, 238.
- Abdul Medjid** (1823—1861) — sultan al Turciei (1839—1861), inițiator al unor reforme cu caracter liberal. — 259, 276.
- Abeele, Henry van den** — anarhist belgian, comerciant; delegat la congresul de la Haga (1872) al Internaționalei I, a fost exclus din Internațională prin hotărârea din 30 mai 1873 a Consiliului General. — 189.
- Aberdeen, George Hamilton Gordon, conte de** (1784—1860) — om de stat britanic, tory, din 1850 lider al peeliștilor; ministru de externe (1828—1830, 1841—1846) și prim-ministru al guvernului de coaliție (1852—1855). — 280, 281.
- Acollas, Émile** (1820—1891) — jurist francez, publicist și politician; democrat mic-burghez. — 63.
- Agoult, Marie-Catherine-Sophie de Flavigny, contesă d'** (pseudonim *Danlel Stern*) (1805—1876) — scriitoare și publicistă franceză. — 175.
- Alexandru al II-lea** (1818—1881) — împărat al Rusiei (1855—1881), în timpul său a avut loc războiul ruso-româno-turc din 1877—1878. — 28, 42, 44, 215, 257, 282, 339.
- Aleksandr Aleksandrovici** (1845—1894) — în 1881—1894 împărat al Rusiei sub numele de *Alexandru al III-lea*. — 257.

Allman, George James (1812—1898) — biolog englez. — 95.

Allmann — 165.

Allsop, Thomas (1795—1880) — agent de bursă englez, publicist, a aderat la cartiști; a colaborat intens cu Marx în acțiunea de ajutorare a comunarzilor emigranți; prieten al familiei Marx. — 67, 225.

Andrássy, Gyula, conte (1823—1890) — om de stat și politician ungar, unul dintre inițiatorii dualismului austro-ungar; prim-ministru al Ungariei (1867—1871) și ministru de externe (1871—1879) al Austro-Ungariei; promotor al politicii de maghiarizare forțată a românilor și a celorlalte naționalități din Ungaria. — 187.

Arnim, Harry, conte de (1824—1881) — diplomat german, adversar al lui Bismarck; în 1874 a fost condamnat pentru însușirea unor documente diplomatice. — 17.

Arnoldt, Hermann — social-democrat, membru al comitetului local din Königsberg al fundației „Johann-Jacoby”. — 301.

Arnould, Arthur (1833—1895) — scriitor, ziarist și politician francez; proudhonist; membru al Comunei din Paris, după înfrângerea acesteia a emigrat în Elveția; a colaborat la „Révolution Sociale” și la alte publicații anarhiste; după amnistia din 1880 s-a întors în Franța. — 190, 436.

Auer, Ignaz (1846—1907) — social-democrat german, reformist, de profesie curelar, unul dintre conducătorii partidului social-democrat, de mai multe ori deputat în Reichstag. — 129, 146, 365, 366, 368, 373, 447.

Auerbach, Berthold (1812—1882) — scriitor liberal; în opera sa a idealizat viața micii țărâni din sudul Germaniei. — 26.

Augusti, Bertha (1827—1886) — scriitoare; sora Linei Schöler. — 361—362.

B

Bacon, Francis, viscount of Saint Albans and Baron of Verulam (1561—1626) — om politic, filozof materialist, naturalist și istoric englez. „Adevăratul părinte al materialismului englez și al întregii științe experimentale moderne” (Marx). — 439.

Bakunin, Mihail Aleksandrovici (1814—1876) — revoluționar și publicist rus, ulterior unul din principalii reprezentanți ai anarhismului; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania; a influențat din punct de vedere ideologic narodnicismul; membru al Internaționalei I în cadrul căreia a acționat ca adversar înverșunat al marxismului, la congresul de la Haga din 1872 a fost exclus din Internațională pentru activitate scizionistă. — 5, 9, 22, 23, 38, 122, 129, 316, 414.

Balzac, Honoré de (1799—1850) — celebru scriitor francez. — 298.

Bamberger, Ludwig (Louis) (1823—1899) — om politic, economist și publicist german, democrat, participant la insurecția din 1849 din Baden și Palatinat; a emigrat apoi în Elveția, Anglia și Olanda, iar din 1853 în Franța; în 1866 s-a întors în Germania și a aderat la național-liberali; membru al Reichstagului Germaniei (1871—1893). — 78, 298, 300.

Bancroft, Hubert Howe (1832—1918) — istoric american, autor al mai multor lucrări de istorie și etnografie a Americii de Nord și Centrale. — 65.

Barry, Maltman (1842—1909) — ziarist englez, membru al Internaționalei I, delegat la Congresul de la Haga (1872), membru al Consiliului General (1871—1872) și al Consiliului federal britanic (1872—1874); a fost alături de Marx și Engels în lupta lor împotriva adepților lui Bakunin și a liderilor reformiști ai trade-unionurilor engleze; după ce Internaționala I și-a încetat activitatea, el a continuat să participe la mișcarea socialistă din Anglia colaborând concomitent la zia-

- rul conservator „The Standard” ; în ultimul deceniu al secolului trecut a sprijinit așa-numita „aripă socialistă” a conservatorilor. — 37, 40, 65, 81, 82, 85, 109, 142, 251, 252, 257, 302—308, 317.
- Bastelica, André** (1845—1884) — tipograf, militant al mișcării muncitorești franceze și spaniole ; membru al Internaționalei I, adept al lui Bakunin ; participant la mișcările revoluționare de la Marsilia din 1870, membru al Consiliului General al Internaționalei I și delegat la Conferința de la Londra (1871), unde s-a pronunțat împotriva necesității acțiunii politice a clasei muncitoare. — 189, 209.
- Bastiat, Claude-Frédéric** (1801—1850) — economist francez ; a propovăduit armonia dintre interesele de clasă în societatea capitalistă, „reprezentantul cel mai plat și deci cel mai reușit al apologeticii vulgar-economice”. (Marx). — 186, 312.
- Baudeau, Nicolas** (1730—1792) — abate și economist francez, adept al fiziocraților. — 70.
- Baumann, August** — zețar, social-democrat german ; în alegerile pentru Reichstag din 1877 a candidat la Berlin pentru Partidul muncitoresc socialist din Germania ; după ce în 1878 a fost expulzat din Berlin, iar în 1880 din Hamburg, a emigrat în America. — 447.
- Bayer, Karl Robert von** (pseudonim *Robert Byr*) (1835—1902) — romancier german. — 157.
- Bazaine, François-Achille** (1811—1888) — general francez, din 1864 mareșal al Franței, monarhist ; a condus intervenția armată franceză din Mexic (1863—1867) ; în timpul războiului franco-prusian a comandat corpul 3 armată, iar apoi armata de Rin ; a capitulat în octombrie 1870 la Metz. — 58.
- Beaconsfield, conte de, vezi Disraeli, Benjamin.**
- Beaumarchais, Pierre-Augustin Caron de** (1732—1799) — dramaturg francez, cunoscut prin comedile antif feudale de moravuri „Bărbierul din Sevilla” (1775) și „Nunta lui Figaro” (1784). — 298.
- Beaumont, Madame de** — cumnata lui Mac-Mahon. — 52, 436.
- Belbel, August** (1840—1913) — strungar, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, prieten și discipol al lui Marx și Engels ; membru al Internaționalei I din 1866 ; unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat (1869), din 1867 deputat în Reichstag ; în timpul războiului franco-prusian s-a manifestat activ împotriva planurilor anexioniste prusiene și pentru apărarea Comunei din Paris ; adversar înverșunat al militarismului prusian, a militat pentru unificarea Germaniei pe cale revoluționar-democrată ; militant al Internaționalei a II-a ; în ultimul deceniu al secolului trecut și la începutul secolului al XX-lea a luat atitudine împotriva reformismului și revizionismului, dar în ultima perioadă a activității sale a făcut o serie de greșeli cu caracter centrist. — 9, 78, 80, 83, 93, 96, 101, 102, 110, 118—124, 129, 147, 149, 149—151, 190, 237, 298, 332—334, 341—355, 357—359, 362—367, 368, 368—371, 373—375, 376, 423, 425, 427, 431, 461.
- Becker, Bernhard** (1826—1882) — redactor și scriitor german, participant la revoluția din 1848—1849, reprezentant al Asociației culturale a muncitorilor din Frankfurt la Congresul de constituire al Uniunii generale a muncitorilor germani, președinte al acesteia (1864—1865), în 1870 a aderat la Partidul muncitoresc social-democrat ; delegat la congresul de la Haga (1872) al Internaționalei I, după 1874 a părăsit mișcarea muncitorească, a publicat o lucrare calomnioasă despre Comuna din Paris. — 16, 130, 146, 148, 183, 184, 197, 250, 252, 371.
- Becker, Elisabeth** (m. 1884) — soția lui Johann Philipp Becker. — 382.

- Becker, Johann Philipp** (1809—1886) — perier din Palatinat, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale; participant la revoluția din 1848—1849, organizatorul secțiilor germane din Elveția ale Internaționalei I, din 1866 președinte al grupului de secții de limbă germană din Internațională, delegat la Conferința de la Londra (1865) și la toate congresele Internaționalei, redactor al revistei „Vorboten” (1866—1871) și al revistei „Précurseur” (din 1877), prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. A corespondat cu Carol Farcaș, unul din conducătorii secției din Timișoara a Internaționalei I, cărui la 1 ianuarie 1869 i-a trimis carnetul de primire în Internațională, împreună cu alte zece documente de primire a noi membri. — 32, 101, 200—202, 207—209, 226—227, 273—275, 314—315, 316—317, 330—331, 337—340, 356, 361, 375—377, 382—384, 393—394, 406, 417—418, 452—454.
- Becker, Oskar** (1839—1868) — student la Universitatea din Leipzig; în 1861 a fost condamnat la 20 de ani închisoare pentru tentativă de asasinat la viața lui Wilhelm I, în 1866 a fost grațiat. — 427.
- Beckx, Pierre Jean** (1795—1887) — conducătorul ordinului iezuiților (1853—1884). — 268, 444.
- Beesly, Edward Spencer** (1831—1915) — istoric și om politic englez, radical burghez, pozitivist; profesor la Universitatea din Londra; a prezidat adunarea de constituire a Internaționalei I care a avut loc la 28 septembrie 1864 la St. Martin's Hall, în 1870—1871 a militat în presa engleză în apărarea Internaționalei I și a Comunei din Paris; prieten al lui Marx. — 225.
- Behr, B.** — editor din Berlin. — 151.
- Bernstein** vezi Börnstein.
- Bernstein, Aaron** (pseudonim A. Rebenstein) (1812—1884) — publicist și scriitor german, liberal de stnga; fondatorul (1853) și redactorul publicației berlineze „Volks-Zeitung”; unchiul lui Eduard Bernstein. — 357.
- Bernstein, Eduard** (1850—1932) — publicist, social-democrat german, redactorul ziarului „Sozialdemokrat” (1881—1890); după moartea lui Engels, în a doua jumătate a ultimului deceniu al secolului trecut, a procedat fățiș la revizuirea marxismului, devenind unul dintre fondatorii teoretici ai revizionismului; unul dintre liderii aripii oportuniste a social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a. — 90—93, 99, 102, 326—329, 332, 333, 340, 341, 342, 344, 345, 347, 356—359, 368, 373, 383.
- Betham-Edwards, Matilda Barbara** (1836—1919) — scriitoare engleză. — 136—138, 142.
- Beust, Adolf von** — medic, fiul lui Friedrich von Beust, rudă îndepărtată cu Friedrich Engels. — 110, 397, 399, 400, 404, 407.
- Beust, Friedrich von** (1817—1899) — ofițer prusian, în 1848, din cauza convingerilor sale politice, a demisionat din armată; în 1848 membru al Comitetului Asociației muncitorilor din Köln, redactor la „Neue Kölnische Zeitung für Bürger, Bauern und Soldaten”, unul dintre conducătorii militari ai insurecției din Baden-Palatinat din 1849, după care a emigrat în Elveția; profesor și reformator școlar la Zürich, în spiritul lui Pestalozzi și Fröbel, membru al secției germane din Zürich a Internaționalei I, participant la Congresul Ligii păcii și libertății de la Geneva (1867). — 400.
- Bignami** — funcționar de poliție italian, șeful poliției din Torino. — 31.
- Bignami, Enrico** (1846—1921) — militant al mișcării muncitorești și democratice italiene, ziarist, republican, a participat la lupta de eliberare națională din Italia de sub conducerea lui Garibaldi; a întemeiat secția din

- Lodi a Internaționalei I; editor al ziarului „La Plebe” (1868—1882); începînd din 1871 a întreținut o corespondență permanentă cu Engels, a militat pentru crearea unui partid muncitoresc de sine stătător în Italia, a luat atitudine împotriva anarhismului. — 31, 32, 38, 226.
- Biscamp, Elard** — ziarist, democrat mic-burghez german, participant la revoluția din 1848—1849 din Germania; a emigrat la Londra, în 1859 a fondat publicația „Das Volk”. — 288, 293.
- Bismarck, Otto prinț de** (1815—1898) — om de stat și diplomat al Prusiei și Germaniei, reprezentant al intereselor iuncherimii prusiene; prim-ministru al Prusiei (1862—1872 și 1873—1890) și cancelar al Reichului (1871—1890); a realizat unificarea de sus a Germaniei, pe cale antidemocratică recurgînd la războaie dinastice; prin politica internă a asigurat alianța dintre iuncherime și marea burghezie și a contribuit la consolidarea militarismului prusiano-german; dușman inveterat al mișcării muncitorești, în 1878 a promulgat legea excepțională împotriva socialiștilor, abrogată, datorită luptei clasei muncitoare, în 1890; aceasta a fost una din cauzele căderii lui; pe plan extern a pus bazele imperiului colonial german și a fost organizatorul de fapt al Triplei Alianțe. — 17, 26, 79—83, 102, 105, 123, 151, 169, 170, 188, 233, 258, 276, 281, 285, 288, 290, 293, 295, 297, 304, 307, 315, 317, 318, 330, 346, 348, 351, 359, 365, 378, 380, 386, 387, 409, 411, 423, 428, 432, 443, 444, 446—447.
- Blanc, Jean-Joseph-Louis** (1811—1882) — ziarist și istoric francez, socialist mic-burghez; în 1848 membru al guvernului provizoriu și președinte al comisiei de la Luxemburg; s-a situat pe o poziție de conciliere și de pactizare cu burghezia; în august 1848 a emigrat în Anglia, unde a fost unul dintre liderii emigrației mic-burgheze; s-a ridicat împotriva Comunei din Paris; deputat în Adunarea națională din 1871. — 436.
- Blandini** — polițist italian din Torino. — 31.
- Blank, Karl Emil** (1817—1893) — comerciant german, în deceniile al 5-lea și al 6-lea s-a apropiat de concepțiile socialiste; soțul surorii lui Engels, Marie. — 191, 192, 196, 206.
- Bleichröder, Gerson von** (1822—1893) — directorul unei mari bănci din Berlin; bancherul particular al lui Bismarck, consilier neoficial și intermediar al acestuia într-o serie de operații financiare cu caracter de speculă. — 370.
- Blind, Karl** (1826—1907) — publicist, democrat mic-burghez german, participant la insurecția din 1848—1849 din Baden-Palatinat; în deceniul al 6-lea unul dintre liderii emigrației mic-burgheze germane de la Londra; din 1869 național-liberal. — 202, 203.
- Block, Maurice** (1816—1901) — statistician și economist burghez francez, reprezentant al economiei politice vulgare. — 36, 219.
- Blos, Wilhelm** (1849—1927) — ziarist și istoric, social-democrat german; redactor la „Volksstaat” (1872—1874); în 1877—1878, 1881—1887, 1900—1906 și 1912—1918 membru al Reichstagului; în timpul primului război mondial, social-șovinist; după revoluția din noiembrie 1918 președinte și prim-ministru al Württembergului (1918—1920). — 19, 264, 267—268.
- Bonaparte** vezi **Napoleon** al III-lea.
- Bonaparte, Napoleon-Joseph-Charles-Paul, prințul Napoleon** (1822—1891) — fiul lui Jérôme Bonaparte, vărul lui Napoleon al III-lea, după moartea fratelui său mai mare, în 1847, a luat numele de Jérôme; în timpul celei de-a doua Republici — deputat în Adunarea constituantă și în Adunarea legislativă; cunoscut sub porecla „Plon-Plon” și „prințul roșu”. — 307, 308.
- Borchardt, Louis** — medic german, cunoscut al lui Engels din Manchester. — 196.

- Borkheim, Sigismund Ludwig** (1825—1885) — ziarist, democrat revoluționar german; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania (a participat la asaltul arsenalului din Berlin și la insurecția din Baden-Palatinat); emigrant în Elveția și Franța, din 1851 comerciant la Londra; din 1860 a întreținut relații de prietenie cu Marx și Engels. — 314, 384, 394, 414.
- Börnstein (Bernstein).** — 7.
- Bowles, Jessica** (m. 1887) — soția lui Thomas Gibson Bowles. — 41.
- Bowles, Thomas Gibson** (1842—1922) — publicist și politician englez, conservator; în 1868 fondatorul și editorul săptăminalului „Vanity Fair”. — 41.
- Bracke, Wilhelm** (1842—1880) — editor și librar german, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania, unul dintre liderii forțelor lui marxiste; în 1865 a întemeiat comitetul din Braunschweig al Uniunii generale a muncitorilor germani, din 1867 casier principal al acestei uniuni, a căutat să apropie opoziția din cadrul Uniunii de linia lui Bebel și Liebknecht; la congresul de la Eisenach a fost ales în conducerea partidului; în septembrie 1870 a fost arestat împreună cu alți membri ai conducerii, implicat în procesul de înaltă trădare de la Braunschweig din 1871; în 1877—1879 membru al Reichstagului; prin scrierile sale a adus o importantă contribuție la zdrobirea lassalleanismului și la pătrunderea marxismului în Germania; prieten apropiat al lui Marx și Engels. — 53, 86, 123, 129—130, 133, 144—147, 148, 181—185, 187, 197—198, 211, 213—214, 220—221, 232—234, 236—238, 240—244, 249—250, 252—253, 264—265, 283, 284—286, 341—355, 368.
- Bradlaugh, Charles** (1833—1891) — ziarist și om politic englez, reformist burghez, redactor al săptăminalului „The National Reformer”; după Comuna din Paris l-a denigrat pe Marx și Asociația Internațională a Muncitorilor. — 303, 305—308.
- Bradshaw** — 399.
- Brassey, Thomas** (1805—1870) — întreprinzător de căi ferate englez, a participat la construcțiile de căi ferate din Europa, America, India și Australia. — 256.
- Brassey, Thomas, conte** (din 1911) (1836—1918) — economist și politician burghez englez, liberal; mare întreprinzător de căi ferate și armator, membru al parlamentului; fiul precedentului. — 256.
- Bravo.** — 22.
- Bright, John** (1811—1889) — fabricant englez, lider proeminent al burgheziei radical-liberale; adept al liberului schimb, unul dintre fondatorii Ligii împotriva legilor cerealelor; de la începutul deceniului al 7-lea lider al partidului liberal (aripa de stînga); ministru în mai multe cabinete liberale. — 190, 278, 306, 457, 466.
- Brismée, Désiré** (1823—1888) — militant al mișcării muncitorești și democratice belgiene; de profesieune tipograf; proudhonist, ulterior bakunist; în 1865 unul dintre fondatorii secției din Belgia a Asociației Internaționale a Muncitorilor; din 1869 membru al Consiliului federal belgian; în 1868 delegat la congresul de la Bruxelles, în 1869 vicepreședinte al congresului de la Basel și în 1872 delegat la congresul de la Haga; ulterior membru al conducerii Partidului muncitoresc belgian. — 256.
- Broglié, Jacques-Victor-Albert, prinț de** (din 1870), duce de (1821—1901) politician monarhist, publicist și istoric francez; colaborator la publicația catolică „Le Corespondant”; din 1873 de mai multe ori prim-ministru și ministru. — 42, 43, 45, 52, 58, 218.
- Brousse, Paul-Louis-Marie** (1844—1912) — medic și politician francez, socialist mic-burghez; participant la Comuna din Paris, după înfringerea

- acesteia a emigrat în Spania și în Elveția, a aderat la anarhiști ; unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc francez (1879), ulterior unul dintre liderii și ideologii posibilistilor. — 23, 316.
- Bucher, Lothar** (1817—1892) — jurist și publicist german ; în 1848 membru în Adunarea națională prusiană (centru stînga) ; după înfrîngerea revoluției din 1848—1849 emigrant la Londra ; corespondent al publicației „National-Zeitung” din Berlin ; ulterior național-liberal, colaborator al lui Bismarck în Ministerul de externe. — 105, 286, 287, 293, 294.
- Buchez, Philippe-Joseph-Benjamin** (1796—1865) — politician și istoric francez, republican burghez ; ideolog al socialismului catolic, discipol al lui Saint Simon. — 120.
- Büchner, Ludwig** (1824—1899) — fiziolog, naturalist și filozof german ; participant la revoluția din 1848—1849, a făcut parte din aripa de extremă stîngă a democrației mic-burgheze ; membru al Internaționalei I, delegat la congresul de la Lausanne (1867), a avut o atitudine negativă față de mișcarea muncitorească de-sine-stă-tătoare ; reprezentant al materialismului mecanicist. — 157.
- Buffenoir, Hippolyte-François-Philiberi** (1847—1928) — istoric, scriitor și politician francez ; în 1877 a colaborat la „Vorwärts”. — 274.
- Buffet, Louis-Joseph** (1818—1898) — politician și om de stat francez, liberal, apoi conservator ; în 1848—1849 deputat în Adunarea constituantă și Adunarea legislativă ; în 1871 membru în Adunarea națională, în 1872 președinte al acesteia, șeful guvernului și ministru de interne (1875—1876), adversar înverșunat al republicanilor. — 185.
- Bülow, Hans Guido von** (1830—1894) — pianist și dirijor german. — 175.
- Bürgers, Heinrich** (1820—1878) — publicist radical german ; în 1844—1845 l-a cunoscut la Paris pe Marx ; membru al comunității din Köln a Ligii comunistilor, în 1848—1849 membru al redacției lui „Neue Rheinische Zeitung”, în 1850 membru al Organului Central din Köln al Ligii comunistilor, în 1852, fiind unul dintre principalii acuzați în procesul comunistilor de la Köln, a fost condamnat la șase ani închisoare ; în deceniul al 7-lea a trecut pe pozițiile burgheziei, în 1877—1878, ca reprezentant al partidului progresist, a fost membru al Reichstagului. — 63.
- Burke, Edmund** (1729—1797) — om de stat englez și autor de scrieri politice. — 188.
- Burleigh, Bennet** (1839—1914) — ziarist englez, unul dintre primii directorii ai agenției de știri „Central News”, fondată în 1870. — 405, 407.
- Burns, Lydia (Lizzy, Lizzie)** (1827—1878) — muncitoare irlandeză, a participat la mișcarea irlandeză de eliberare națională ; a doua soție a lui Friedrich Engels. — 14, 20, 27, 38, 45, 50, 54, 57, 67, 72, 73, 152, 154, 165, 172, 173, 174, 205, 222, 224, 244, 253, 254, 262, 295, 296, 438.
- Burns, Mary Ellen (Pumps)** — nepoata soției lui Engels. — 17, 20, 34, 88, 93, 95, 98, 103, 104, 109, 152, 154, 164, 165, 173, 205, 222, 224, 227, 292, 297, 298, 391, 396.
- Burt, Thomas** (1837—1922) — miner englez, trade-unionist ; secretar al Uniunii minerilor din Northumberland, membru al parlamentului (1874—1918), a promovat politica partidului liberal. — 278, 379.
- Butt, Isaac** (1813—1879) — jurist și politician irlandez, liberal de stînga ; membru al parlamentului ; în deceniul al 7-lea a intervenit în favoarea fenienilor întemnițați ; lider al Home Rule League, creată în 1873, care milita pentru autogovernarea Irlandei. — 65.
- Byr, Robert vezi Bayer, Karl Robert von**

C

- Cabel, Etienne** (1788—1856) — jurist și publicist francez, comunist utopist; în 1834 a plecat în exil în Anglia, unde a fost puternic influențat de ideile lui Owen; în 1848—1856 a încercat să-și realizeze teoriile expuse în romanul „Voyage en Icarie” (1842), prin înființarea unor colonii comuniste model în statul Texas din S.U.A. — 150.
- Cafiero, Carlo** (1846—1892) — reprezentant al mișcării muncitorești italiene, membru al Internaționalei I; în 1871, fiind în corespondență cu Engels, a promovat în Italia linia Consiliului General; din 1872 unul dintre liderii organizațiilor anarhiste din Italia, spre sfârșitul deceniului al 8-lea s-a îndepărtat de anarhiști, în 1879 a editat în limba italiană o scurtă expunere a volumului I al „Capitalului” lui Marx. — 9, 23, 31, 331—332, 436.
- Caird, Sir James** (1816—1892) — agronom scoțian, liberal; membru al parlamentului; autor al mai multor lucrări consacrate agriculturii Angliei, Irlandei și S.U.A. — 401.
- Calvin, Jean** (1509—1564) — reformator religios din Geneva, fondatorul unei orientări a protestantismului, calvinismul, în care și-au găsit expresia interesele burgheziei în epoca acumulării primitive a capitalului; conducător al republicii teocratice din Geneva (1541), autor al operei teologice „Instituția creștină” (1536), monument al limbii franceze. — 316.
- Cambridge, George William Frederick Charles, duce de** (1819—1904) — general englez, în 1854, în timpul războiului Crimeii, a comandat o divizie; comandant suprem al armatei engleze (1856—1895). — 306.
- Cappele** — cleric catolic. — 8.
- Carey, Henry Charles** (1793—1879) — economist vulgar american, protecționist; a promovat teoria reacționară a armoniei dintre clase în societatea burgheză. — 186.
- Carleton, William** (1794—1869) — scriitor irlandez, cunoscut mai ales prin lucrarea „Traits and stories of the Irish peasantry”. — 89, 90.
- Carnarvon, Henry Howard Molyneux Herbert, conte de** (1831—1890) — om de stat britanic, conservator, ministru al coloniilor (1866—1867 și 1874—1878). — 276.
- Caro, Jakob** (1836—1904) — istoric german de la sfârșitul deceniului al 7-lea al sec. al XIX-lea, profesor la Universitatea din Breslau, (astăzi Wrocław), autor al mai multor lucrări de istorie a Poloniei și Rusiei. — 193.
- Carol I** (1839—1914) născut prinț Karl von Hohenzollern-Sigmaringen; domnitor (1866—1881) și rege al României (1881—1914). Sub domnia lui, la 4 (16) aprilie 1877 s-a semnat o convenție româno-rusă, prin care Rusia obține permisiunea de a-și trece trupele prin România, spre Turcia, obligându-se, în schimb, să respecte integritatea teritorială a statului român. În urma războiului dintre Rusia și Turcia, la care România participă de partea Rusiei, la 9 mai 1877 se proclamă independența de stat a României. În 1883 Carol a încheiat cu Austro-Ungaria o alianță politică-militară, la care au aderat Germania și Italia, legând astfel România de Puterile Centrale; a susținut participarea României la primul război mondial de partea Germaniei și Austro-Ungariei. — 188, 277.
- Carol I** (1600—1649) — rege al Angliei (1625—1649), a fost executat în timpul revoluției burgheze engleze din secolul al XVII-lea. — 64.
- Carol al II-lea** (1630—1685) — rege al Angliei (1660—1685). — 64.
- Carol al X-lea** (1757—1836) — rege al Franței (1824—1830). — 281.
- Carry**. — 66.

- Castelnau, H.* — socialist francez, redactor la ziarul „L'Intransigeant”. — 35, 36.
- Cavagnari, Uriele* — socialist italian, în 1877 a intenționat să editeze volumul I al „Capitalului” în limba italiană. — 256.
- Cerneaev, Mihail Grigorievici* (1828—1898) — general rus, participant la războiul Crimeii, în 1876 comandantul suprem al armatei din Serbia. — 30.
- Cernișev, Ivan Iakovlevici* — socialist rus, emigrant în Elveția și în Germania. — 180.
- Cernișevski, Nikolai Gavrilovici* (1828—1889) — filozof materialist și democrat revoluționar rus, unul dintre cei mai de seamă precursori ai social-democrației ruse; scriitor și critic literar. — 163.
- Challemeil-Lacour, Paul-Armand* (1827—1896) — publicist și politician francez, republican; după lovitura de stat din 1851 a fost nevoit să emigreze, după amnistia din 1859 a revenit în Franța; din 1873 membru al Adunării naționale, ambasador la Berna (1879) și la Londra (1880). — 58.
- Chaucer, Geoffrey* (1340—1400) — cel mai de seamă poet englez al evului mediu. — 459.
- Cicerin, Boris Nikolaevici* (1828—1904) — cercetător în probleme de stat, istoric și filozof rus, în 1861—1868 profesor la Universitatea din Moscova, partizan al monarhiei constituționale; în numeroasele sale lucrări el a căutat să demonstreze că obștea agrară rusă își are originea în politica fiscală a regimului țarist. — 309, 311.
- Cissey, Ernest-Louis-Octave Courtot de* (1810—1882) — general și politician francez, a participat la războiul franco-prusian din 1870—1871 și la înăbușirea Comunei din Paris (1871), membru al Adunării naționale (1871) și ministru de război (1871—1873 și 1874—1876); comandant al corpului 11, a fost destituit din această funcție în octombrie 1880 în urma unui proces de înaltă trădare. — 466.
- Clemenceau, George-Benjamin* (1841—1929) — publicist și om politic francez; în 1871 membru al Adunării naționale, din 1876 a făcut parte din grupul parlamentar al radicalilor, al cărui lider a devenit mai târziu; fondatorul și directorul publicației „Justice”; prim-ministru (1906—1909 și 1917—1920), președinte al Conferinței de pace de la Paris (1919—1920), unul dintre autorii Tratatului de pace de la Versailles (1919). — 413.
- Cobden, Richard* (1804—1865) — fabricant din Manchester, liberal; adept al liberului schimb, unul dintre fondatorii Ligii împotriva legilor cerealelor, membru al parlamentului. — 306.
- Cohen, Ferdinand* (aprox. 1842—1866) — fiul vitreg al lui Karl Blind, în mai 1866 a comis un atentat împotriva lui Bismarck, s-a sinucis în închisoare. — 427.
- Cohen & Co* — bancă din Londra. — 84.
- Cohn, Gustav* (1840—1919) — economist burghez german, din 1875 profesor la Zürich, iar apoi la Göttingen. — 102.
- Coleman, Patrick John* — secretar corespondent la Londra al uneia dintre secțiile irlandeze ale Internaționalei I. — 134.
- Collet* — fiul lui Charles Dobson Collet. — 37.
- Collet* — fiica lui Charles Dobson Collet. — 37.
- Collet, Charles Dobson* — ziarist și politician radical englez, redactor și editor al organului urquhartist „Free Press”, din 1866 a editat „Diplomatic Review”. — 37, 38, 41, 51, 463, 464.

- Cook, Flavius Josephus** numit **Joseph** (1838—1901) — pastor american, începând din 1873 a ținut prelegeri populare-științifice pe care le-a publicat în 11 volume; în 1879 și 1880 dintre acestea au apărut volumele „Labor” și „Socialism”. — 444.
- Costa, Andrea** (1851—1910) — reprezentant al mișcării muncitorești și socialiste italiene, în deceniul al 8-lea unul dintre liderii mișcării anarhiste din Italia; în 1879 a militat împotriva anarhismului, apoi pentru crearea unui partid politic muncitoresc desine-stătător; din 1892 membru al partidului socialist italian, în cadrul căruia a aderat la aripa reformistă; din 1882 membru al parlamentului. — 282.
- Cox.** — 22
- Cromwell, Oliver** (1599—1658) — om politic englez; conducătorul burgheziei și al nobilimii îmburghezite în timpul revoluției burgheze engleze din secolul al XVII-lea; din 1649 comandant suprem al armatei din Irlanda și lord-governator al Irlandei, a înăbușit mișcările democratice ale levellerilor (1649) și ale diggerilor (1651) și mișcarea de eliberare națională din Irlanda (1649—1652); în 1653—1658 lord-protector al Angliei, Scoției și Irlandei, a instaurat un regim dictatorial, a pus bazele supremației maritime a Angliei. — 446.
- Cross, Richard Assheton, viconte** (1823—1914) — om politic britanic, conservator; ministru de interne (1874—1880 și 1885—1886). — 238.
- Cuno, Theodor Friedrich** (1847—1934) — inginer constructor de mașini german; în 1870 membru al Asociației culturale a muncitorilor de la Viena, în 1871—1872 a corespondat sistematic cu Engels, în 1871 fondator al secției din Milano a Internaționalei I, delegat la Congresul de la Haga (1872) unde a susținut activ politica Consiliului General în lupta împotriva bakunismului; după congres a emigrat în S.U.A., unde a participat la activitatea Internaționalei I, unul dintre liderii organizației muncitorești americane „The Knights of Labour”, colaborator al publicației „New Yorker Volkszeitung”. — 33.
- D
- Da Costa, Charles-Nicolas** (n. 1846) — socialist francez, blanquist; fiul cel mare al lui Eugène-François Da Costa, participant la Comuna din Paris, după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia, a fost condamnat în contumacie la 10 ani închisoare; după amnistia din 1880 a revenit în Franța și s-a retras din viața politică activă; în 1911 a publicat o lucrare despre blanquiști. — 389, 390, 391.
- Da Costa, Eugène-François** (1819—1888) — profesor de matematică la Paris. — 389, 390, 391.
- Damad Mahmud vezi Mahmud Dşelal ed-Din Paşa Daniad.**
- Dana, Charles Anderson** (1819—1897) — ziarist progresist american; abolționist; din deceniul al 5-lea până în deceniul al 7-lea redactor la „New York Daily Tribune”, la „New American Cyclopaedia”, ulterior la „Sun” din New York. — 95.
- Danielson, Nikolai Franțevici** (pseudonim *Nikolai-on*) (1844—1918) — scriitor și economist rus; unul dintre ideologii narodnicismului în ultimele două decenii ale secolului trecut; a corespondat timp de mai mulți ani cu Marx și Engels; a tradus în limba rusă cele trei volume ale „Capitalului” (volumul I împreună cu G. A. Lopatin). — 308—310, 311—313, 319—325, 355, 400—402.
- Darwin, Charles Robert** (1809—1882) — naturalist englez, fondatorul teoriei apariției și dezvoltării speciilor de plante și animale prin selecția naturală. Concepția sa evoluționistă a avut o mare influență asupra filozofiei cunoașterii. — 20, 30, 141, 157.
- Davis, John Chandler Bancroft** (1822—1907) — diplomat american, în 1874—

- 1877, ambasador la Berlin. — 440, 441.
- Davidovski, Ivan Mihailovici* — soțul Elisavetei Lukinicina Tomanovskaia. — 210.
- Dehterev, Vladimir Gavrilovici* (1853—1903) — psihiatru și activist pe tărâm obștesc rus. — 179.
- Delius, Nikolaus* (1813—1888) — filolog german, critic al lui Shakespeare, profesor la Bonn. — 216, 457.
- Demuth, Helene* (1823—1890) — menajera și prietena credincioasă a familiei Marx. — 22, 27, 28, 51, 108, 133.
- De Paepe, César* (1842—1890) — zețar, ulterior medic; membru al Uniunii federale generale din Belgia, unul dintre fondatorii secției belgiene a Internaționalei I, membru al Consiliului federal belgian; delegat la conferințele de la Londra din 1865 și 1871, la congresele de la Lausanne (1867), de la Bruxelles (1868) și de la Basel (1869), după congresul de la Haga (1872) i-a sprijinit un timp pe bakuniști; în 1885 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc belgian. — 32, 199, 208, 256.
- Derby, Edward Henry Smith, Stanley, conte de* — (1826—1893) — om politic britanic, conservator, ulterior liberal; ministru de externe (1867—1868 și 1874—1878). — 276, 278.
- Derossi, Karl* (1844—1910) — pălărier, ziarist, membru (din 1869) și secretar (1871—1875) al Uniunii generale a muncitorilor germani; în 1875—1878 secretar al Conducerii Partidului muncitoresc socialist din Germania; începând din 1879 a ajutat la difuzarea ilegală a ziarului „Sozialdemokrat” în Elveția; în deceniul al 9-lea a emigrat în America unde a colaborat la mai multe ziare muncitorești de limbă germană. — 146, 148.
- Deville, Gabriel* (n. 1854) — publicist francez, socialist, membru al Partidului muncitoresc francez; autorul unei expuneri populare a volumului I al „Capitalului” și al unor lucrări de filozofie, economie și istorie; delegat la Congresul socialist internațional al muncitorilor (1889); la începutul secolului al XX-lea s-a retras din mișcarea muncitorească. — 218—219.
- Devonshire, Spencer Compton Cavendish, duce de, marchiz de Hartington* (1833—1908) — om politic britanic, liberal; din 1857 membru al parlamentului; lider al partidului liberal (1875—1880); ministru de război (1882—1885). — 278.
- Dickens, Charles* (pseudonim *Boz*) (1812—1870) — scriitor realist englez. — 439.
- Dibici, Ivan Ivanovici, conte* (1785—1831) — general feldmareșal rus, comandant suprem în războiul rusoturc din 1828—1829. — 279—281.
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin* (din 1876) — *conte de Beaconsfield* (1804—1881) — om de stat și scriitor britanic, unul dintre liderii torilor, apoi al partidului conservator; cancelar al trezoreriei (1852, 1858 și 1859 și 1866—1868), prim-ministru (1868 și 1874—1880), în această calitate a promovat o politică expansionistă în Asia și Africa. — 17, 28, 125, 276, 327.
- Diszi* vezi *Disraeli, Benjamin*.
- Dolleschall, Laurenz* (n. 1790) — funcționar de poliție la Köln (1819—1848); cenzor al lui „Rheinische Zeitung” până în noiembrie 1842. — 59.
- Dörenberg, E.* — publicist german, colaborator la „Berliner Freie Presse”. — 32.
- Douai, Karl Daniel Adolph* (1819—1888) — ziarist, democrat mic-burghez german, ulterior socialist; originar din Franța; a luat parte la revoluția din 1848—1849 din Germania; în 1852 a emigrat în S.U.A.; a participat la mișcarea socialistă americană, redactor la mai multe ziare socialiste, redactor la „New Yorker Volkszeitung” (1878—1888); a colaborat

- sporadic la „Vorwärts”. — 256, 262, 294, 395.
- Drake & Son.* — 198.
- Dronke* — cea de-a doua soție a lui Ernst Dronke. — 311, 313.
- Dronke, Ernst* (1822—1891) — publicist și scriitor german, a fost influențat o vreme de „adevăratul” socialism, de la începutul anului 1848 membru al Ligii comunistilor, în 1848—1849 unul dintre redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung”; după înfringerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în Franța; în iulie 1850, din însărcinarea lui Marx și Engels a făcut o călătorie în Elveția cu scopul de a reorganiza Liga; în momentul sciizunii din Liga comunistilor a rămas partizan al lui Marx și Engels; la sfârșitul lui aprilie 1852 a plecat în Anglia unde i-a sprijinit pe aceștia în dezvăluirea șicanelor polițienești în timpul procesului comunistilor de la Köln; după dizolvarea Ligii, în noiembrie 1852, s-a retras din viața politică. — 71, 191, 192, 195—196, 198—199, 271, 310—311, 313.
- Dühring, Eugen* — (1833—1921) — socialist mic-burghez, materialist vulgar german; din 1863 docent-privat la Universitatea din Berlin, în 1877 a fost sancționat pentru opoziția făcută guvernului; în deceniul al 8-lea a exercitat o puternică influență asupra unei părți a social-democrației germane; Engels a supus concepțiile lui economice și filozofice eclecticice unei critici nimicitoare în lucrarea „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința”. — 13, 15, 18, 19, 21, 28, 35, 36, 39, 48, 51, 53, 60—61, 64, 186, 193, 201, 211, 229, 230, 237, 242, 246, 247, 255, 263, 274, 283, 286, 288, 292, 328.
- Dupont, Eugène* (aprox. 1831—1881) — muncitor francez, constructor de instrumente muzicale; militant al mișcării muncitorești internaționale; participat la insurecția din iunie 1848 de la Paris, începând din 1862 a locuit la Londra, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1872), secretar-corespondent pentru Franța (1865—1871), delegat la toate conferințele și congresele Internaționalei I (cu excepția congresului de la Basel) până în 1872, a militat pentru aplicarea politicii lui Marx și Engels, în 1870 a plecat la Manchester unde a înființat o secție a Internaționalei I; în 1872—1873 membru al Consiliului federal britanic, în 1874 s-a stabilit în S.U.A.; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 135.
- E**
- Eccarius, Johann Georg* (1818—1889) — croitor din Friedrichroda, publicist, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale; tovarăș de luptă al lui Marx și Engels și propagandist al comunismului științific; membru al Ligii celor drepți; din 1847 membru al Ligii comunistilor și al Organului Central al acesteia, unul dintre conducătorii Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra; a luat cuvântul la adunarea de constituire a Asociației Internaționale a Muncitorilor, care a avut loc la 28 septembrie 1864 la St. Martin's Hall, membru al Consiliului General (1864—1872), secretar general (1867—1871) și secretar-corespondent pentru America (1870—1872), delegat al Consiliului General la toate congresele și conferințele Internaționalei I până în 1872; în calitate de delegat al Consiliului General a participat la congresul de la Nürnberg, din 1868, al Uniunii asociațiilor muncitorești din Germania; secretar al Ligii pămintului și a muncii; după 1872 s-a alăturat liderilor reformiști ai tradeunionurilor. — 142, 208, 257, 306, 458.
- Ecker, Karl* — inginer german, inspector de fabrici la Hannover. — 260.
- Ehrhart, Franz Joseph* (1853—1908) — tapiter, social-democrat german, emigrant în Anglia; partizan al lui Johann Most; din 1878 până în primă-

- vara lui 1879 secretar-corespondent al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra; membru al Reichstagului (1898—1908). — 291, 303.
- Eichhoff, Wilhelm** (1833—1895) — comerciant, scriitor și redactor socialist german; în 1859 a demascat în presă corupția din poliția prusiană și activitatea de spionaj desfășurată de Stieber, din care cauză a fost condamnat la închisoare; începând din 1859 a corespondat cu Marx pe care l-a cunoscut, ca și pe Engels, în timpul șederii în Anglia (1861—1866); din 1868 a militat în mișcarea muncitorească de la Berlin, membru și corespondent al Internaționalei I, a scris în colaborare cu Marx o istorie a Internaționalei I; din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat și colaborator la presa socialistă din Germania. — 17.
- Engel, Amélie.** — 378.
- Engels, Emma** (n. 1834) — soția lui Hermann Engels. — 207, 260.
- Engels, Hermann** (1822—1905) — fratele lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen, din 1860 asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 154, 192, 206—207, 212—213, 259—260, 261.
- Engels, Hermann Friedrich Theodor** (n. 1858, m. după 1920) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Hermann Engels, în 1876—1877 a studiat economia politică la Berlin și Bonn; ulterior fabricant, asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 212.
- Engels, Lydia** (*Lizzy, Lizzie*) vezi *Burns Lydia* (*Lizzy, Lizzie*)
- Engels, Mathilde** (1831—1905) — soția lui Rudolf Engels. — 126, 154.
- Engels, Paul** (1857—1883) — fiul lui Rudolf Engels, comerciant, apoi ofițer. — 153.
- Engels, Rudolf** (1831—1903) — fratele lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen, din 1860 asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 124—126, 153—154, 296.
- Engels, Rudolf Moritz** (1858—1893) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Rudolf Engels, a studiat dreptul la Leipzig (1876—1878) și la Bonn (1878—1879), ulterior asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 212.
- Ermen.** — soția lui Heinrich Ermen. — 126.
- Ermen, Franz** — asociat al firmei Ermen & Engels din Manchester, fiul lui Peter Albert Ermen. — 124—126.
- Ermen, Franz** — asociat al firmei Ermen & Engels din Manchester, fiul lui Franz Ermen. — 125.
- Ermen, Gottfried** — fabricant englez de origine germană; în 1841 a înființat împreună cu Friedrich Engels senior filatura de bumbac Ermen & Engels din Engelskirchen; ulterior principalul asociat al firmei Ermen & Engels înființată în 1837 la Manchester, pe care a condus-o după retragerea lui Peter Albert Ermen (1853) până la desființarea ei; a fondat în 1874—1875 împreună cu Henry John Roby firma Ermen & Roby la Manchester; fratele lui Peter Albert Ermen. — 124—126.
- Ermen, Heinrich** — asociat al filaturii Gottfried Ermen din Bridgewater Mill, Pendlebury; fiul lui Peter Albert Ermen. — 124—126.
- Ermen, Peter Albert** — fabricant englez, de origine germană; împreună cu frații săi Gottfried și Anton a fondat la Manchester, în 1820, firma Ermen, iar din 1837, împreună cu Friedrich Engels senior, filatura de bumbac Ermen & Engels, pe care a condus-o până în 1853. — 124, 125.
- Essellen, Christian** (1823—1859) — democrat mic-burghez și publicist ger-

- man, redactor la „Allgemeine Arbeiter-Zeitung”, emigrant în S.U.A. — 226.
- Eugenia-Maria de Montljo de Guzmán*, contesă de Teba (1826—1920) — soția lui Napoleon al III-lea, împăratul Franței. A avut influență asupra politicii statului. — 307.
- Eulenburg, Botho Wend August*, conte (1831—1912) — om politic, conservator prusian; ca ministru de interne al Prusiei (1878—1881) a participat la elaborarea și aplicarea legii excepționale împotriva socialiştilor. — 77, 298, 425—431.
- Euripide* (480—406 î.e.n.) — dramaturg al Greciei antice, poet tragic. — 52.
- F
- Failly, Pierre-Louis-Charles* de (1810—1892) — general francez, în timpul războiului franco-prusian a comandat corpul V de armată, a căzut prizonier la Sedan. — 58.
- Fanelli, Giuseppe* (1826—1877) — reprezentant al mișcării burghezo-democratice italiene; a participat la revoluția din 1848—1849 din Italia și la campania lui Garibaldi din 1860; adept al lui Mazzini; de la jumătatea deceniului al 7-lea prieten apropiat al lui Bakunin, unul dintre liderii Alianței democrației socialiste; în 1868 a înființat în Spania primele secții ale Internaționalei și grupuri ale Alianței; delegat la congresul de la Basel (1869); din 1865 membru al parlamentului italian. — 41.
- Farre, Jean-Joseph-Frédéric-Albert* (1816—1887) — general francez, în 1879—1881 ministru de război. — 466.
- Favre, Claude-Gabriel-Jules* (1809—1880) — avocat și om politic francez; unul dintre liderii opoziției burgheze republicane moderate; ministru de externe și vicepreședinte în guvernul Apărării naționale și în guvernul Thiers (1870—1871), a reprezentat Franța la tratativele în legătură cu capitularea Parisului și la semnarea păcii cu Germania (Frankfurt pe Main, 1871); călău al Comunei din Paris și unul dintre inițiatorii luptei împotriva Internaționalei. — 233, 234, 436.
- Fawcett, Henry* (1833—1884) — economist englez, liberal; din 1865 membru al parlamentului. — 190.
- Fleckles, Ferdinand* (m. aprox. 1894) — medic german din Karlsbad, cunoscut al lui Marx. — 12, 25, 179, 180—181, 214—216, 405, 415.
- Fleury, Charles* (numele adevărat *Carl Friedrich August Krause*). (n. 1824) — comerciant din Londra, spion și agent de poliție prusian. — 113.
- Forbes, Archibald* (1838—1900) — ziarist englez, în timpul războiului franco-prusian din 1870—1871 și al războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 corespondent al publicațiilor „Morning Advertiser” și „Daily News”. — 28.
- Forckenbeck, Max von* (1821—1892) — jurist și politician german, unul dintre fondatorii partidului progresist (1861) și ai partidului național-liberal (1866); membru al Reichstagului (1871—1892), din 1874 pînă în 1879 — președinte al Reichstagului. — 423.
- Forster, William Edward* (1818—1886) — fabricant și politician englez, liberal; membru al parlamentului, ministru pentru Irlanda (1880—1882), a reprimat cu cea mai mare cruzime mișcarea irlandeză de eliberare națională. — 278.
- Fourier, François-Marie-Charles* (1772—1837) — socialist utopist francez, creatorul fourierismului. În Țara Românească ideile lui au fost propagate de T. Diamant și I. Heliade Rădulescu. — 67.
- Frankel, Leo* (1844—1896) — bijutier, reprezentant de seamă al mișcării muncitorești ungare și internaționale; tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; membru al Comunei din Paris și al Consiliului General al Internaționalei I (1871 și 1872); delegat la Conferința de la Londra din 1871 și la

- număr în aprilie 1886. La începutul anilor 80 Marx și Engels au colaborat la această publicație. — 283, 395, 397, 411, 460.
- L'Égalité* — a apărut săptăminal în limba franceză din decembrie 1868 până în decembrie 1872 la Geneva; organ de presă al Federației romande a Asociației Internaționale a Muncitorilor. Inițial a fost organul de presă al bakuniștilor, dar ulterior după ce s-au făcut unele schimbări în compoziția redacției, s-a situat pe poziții antibakuniste. — 316.
- L'Émancipation. Organe Quotidien du Parti Ouvrier* — ziar socialist francez, a apărut de la 31 octombrie până la 24 noiembrie 1880 la Lyon, editat de Benoît Malon. — 412.
- Ergänzungsblätter zur Kenntnis der Gegenwart* — publicație lunară de popularizare a științei, a apărut din 1865 până în 1871 la Hildburghausen. — 193.
- Le Figaro* — ziar conservator, a apărut din 1826 la Paris; era legat de guvernul celui de-al doilea Imperiu. — 72, 445.
- The Fortnightly Review* — publicație lunară pe teme de istorie, filozofie și literatură; a apărut sub acest titlu din mai 1865 până în iunie 1934 și din 1934 până în 1954 sub titlul „The Fortnightly” la Londra; a fost fondată de un grup de radicali burghezi. — 30, 225.
- Frankfurter Zeitung und Handelsblatt* — cotidian democrat mic-burghez, a apărut din 1856 (din 1866 sub acest titlu) până în 1943 la Frankfurt pe Main. — 9, 16, 17, 83, 119, 146, 149, 189, 205, 286, 300, 451, 452.
- Fraser's Magazine* — publicație lunară engleză de literatură, știință și politică, de orientare liberală, a apărut la Londra din 1830 până în 1882. — 109, 137, 142.
- Freiheit* — săptăminal german fondat la Londra la începutul anului 1879 de Johann Most; organul de presă al grupului anarhist din jurul lui Johann Most și Wilhelm Hasselmann; a propagat printre altele tactica teroarei individuale, renunțarea la orice activitate parlamentară și s-a distins prin frazeologie revoluționară. Marx și Engels au criticat aspru activitatea grupului și atitudinea acestui ziar; „Freiheit” a apărut la Londra (1879—1882), în Elveția (1882) și la New York (1882—1908). — 317, 318, 326, 327, 329, 331, 338, 344, 356, 357, 363, 377, 382, 383.
- Galignani's Messenger* — a apărut în limba engleză la Paris din 1814, la început de trei ori pe săptămână, iar apoi zilnic; publica extrase din principalele publicații engleze, americane și franceze. — 72.
- Gazeta Narodowa* — ziar polonez burghezo-liberal, a apărut din 1862 până în 1914 la Lvov. — 151.
- [*Grajdantin*] *Гражданин* — săptăminal de literatură și politică, a apărut din 1872 până în 1878 la Petersburg; organ de presă al nobilimii reacționare. — 195.
- Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London* — a apărut începând din 1859 la Londra; organul de presă al emigrației democratice mic-burgheze; în deceniul al nouălea a apărut sub titlul „Londoner Zeitung. Hermann”. — 291.
- L'Homme Libre* — cotidian democrat mic-burghez; a apărut în 1876/1877 la Paris; redactor șef al acestui ziar a fost Louis Blanc. — 306, 307.

- Congresul de la Haga din 1872, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc ungar (1880). — 189—191, 201.
- Franz Joseph I* (1830—1916) — împărat al Austriei (1848—1916) și rege al Ungariei (1867—1916); a înăbușit Revoluția de la 1848—1849 din Ungaria și Transilvania și a reprimat mișcărilor naționale din Imperiul habsburgic. În timpul său s-a creat statul dualist Austro-Ungaria (1867). A participat la crearea Triplei Alianțe și a dus o politică expansionistă în sud-estul Europei. — 67.
- Frederic al II-lea* (cel Mare) (1712—1786) — rege al Prusiei (1740—1786). — 400.
- Frederic Wilhelm al III-lea* (1770—1840) — rege al Prusiei (1797—1840). — 279.
- Frederic Wilhelm al IV-lea* (1795—1861) — rege al Prusiei (1840—1861). — 64.
- Freund* — soția lui Wilhelm Alexander Freund. — 216, 435.
- Freund, Wilhelm Alexander* (1833—1918) — ginecolog, docent privat, s-a interesat de problema muncitorească, prieten al familiei Marx. — 216—217, 435.
- Freytag, Otto* — avocat, social-democrat german; apărător al lui Liebknecht, Bebel și Hepner în procesul de înaltă trădare de la Leipzig din 1872, apărător al lui Bebel și altor social-democrați în numeroase procese. — 409.
- Fribourg, E. E.* — gravor, ulterior comerciant, proudhonist de dreapta; participant la adunarea de constituire a Internaționalei I din 28 septembrie 1864 de la St. Martin's Hall, unul dintre conducătorii secției de la Paris a Internaționalei I, delegat la Conferința de la Londra din 1865 și la Congresul de la Geneva din 1866; în 1871 a publicat o lucrare îndreptată împotriva Internaționalei și a Comunei din Paris. — 137.
- Friedberg, Hermann* (1817—1884) — medic, din 1866 profesor la Universitatea din Breslau (astăzi Wrocław). — 26.
- Fritzsche, Friedrich Wilhelm* (1825—1905) — unul dintre militanții reformiști ai mișcării social-democrate și sindicale germane, muncitor țigaretar; participant la revoluția din 1848—1849, unul dintre fondatorii și conducătorii Uniunii generale a muncitorilor germani (1863) și ai Uniunii generale a muncitorilor țigaretari germani (1865), membru al Internaționalei I, președinte al sindicatului muncitorilor din industria de țigaretă până în 1878, în 1866—1878 editor și redactor al publicației „Botschafter”. Delegat la Congresul de la Eisenach din 1869 și la Congresul de unificare de la Gotha din 1875, membru al Reichstagului Germaniei de Nord (1868—1871) și al Reichstagului Germaniei (1877—1881); în 1881 a emigrat în S.U.A. — 355, 362, 447.
- Frossard, Charles-Auguste* (1807—1875) — general francez, în războiul franco-prusian a comandat corpul II al armatei de la Rin, a căzut prizonier la Metz. — 58.
- Furnivall, Frederick James* (1825—1910) — filolog englez, socialist creștin; a fondat mai multe societăți literare, printre care „New Shakespeare Society”. — 216.

G

Galliffet, Gaston-Alexandre-Auguste, marchiz de (1830—1909) — general francez; în războiul franco-prusian comandantul unui regiment de cavalerie, a căzut prizonier la Sedan; a fost eliberat din prizonierat pentru a participa la lupta împotriva Comunei; a comandat o brigadă de cavalerie a versaillezilor, călău al Comunei din Paris, în 1880 guvernator militar al Parisului. — 52, 436.

Gambetta, Léon (1838—1882) — avocat și om politic francez, lider al burgheziei republicane; ca ministru de

- interne în guvernul Apărării naționale (1870—1871) a reprimat mișcarea comunardă din provincie; a organizat în provincie rezistența armată împotriva invadatorilor germani; a fondat în 1871 ziarul „La République française”; din 1876 membru în Camera deputaților, în timpul președinției lui Mac-Mahon a luptat împotriva planurilor acestuia de a da o lovitură de stat; prim-ministru și ministru de externe (1881—1882). — 52, 58, 245, 274, 413, 466.
- Gambuzzi, Carlo** (1837—1902) — avocat italian, revoluționar, la începutul deceniului al 7-lea adept al lui Mazzini, ulterior anarhist; unul dintre liderii Alianței secrete a democrației socialiste și ai altor organizații anarhiste din Italia. — 41.
- Gandolli, Mauro** — comerciant italian, bakunist, membru al secției din Milano a Internaționalei I. — 33.
- Gans** — medic din Karlsbad. — 5.
- Gans** — medic din Karlsbad, fiul precedentului. — 10.
- Geib, August** (1842—1879) — social-democrat german, librar din Hamburg; apropiat tovarăș de luptă al lui Bebel și Liebknecht; din 1864—1865 membru al Uniunii generale a muncitorilor germani; a militat pentru țelurile Internaționalei I; în iunie 1869 s-a situat pe pozițiile lui Bebel și Liebknecht, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat (1869), membru al comisiei de control a acestui partid la Hamburg (1870—1871), casier al partidului (1872—1878), deputat în Reichstag (1874—1876). — 53, 58, 59, 63, 129, 211, 339.
- Geiser, Bruno** (1846—1898) — social-democrat german, ziarist; din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat german, agitator în Silezia, membru al Internaționalei I (1872), în 1875 redactor la „Volksstaat”, în 1877—1886 redactor la „Neue Welt”; deputat în Reichstag (1881—1887), unul dintre liderii aripii oportuniste a social-democrației ger-
- mane, fapt pentru care, la sfârșitul deceniului al 9-lea, a fost exclus din Partidul social-democrat. — 355.
- Gigot, Albert** (1835—1913) — avocat francez, liberal, ulterior conservator; în 1877—1879 prefectul poliției din Paris. — 82, 304.
- Gillot, Firmin** (1820—1872) — litograf francez, a fost primul care, în 1850, a aplicat procedeul de zincografie cunoscut sub numele de gilotaaj. — 458.
- Girardin, Émile de** (1806—1881) — publicist și politician francez, din deceniul al 4-lea și până în deceniul al 7-lea a fost, cu unele întreruperi, redactorul ziarului „La Presse”, apoi al ziarului „Liberté”; în politică s-a remarcat printr-o extremă lipsă de principii; înainte de revoluția din 1848 a făcut opoziție guvernului Guizot; în timpul revoluției a fost republican burghez; deputat în Adunarea legislativă (1850—1851), ulterior bonapartist. — 44, 464.
- Gladstone, William Ewart** (1809—1898) — om politic britanic, tory, apoi peelist; în a doua jumătate a secolului al XIX-lea lider al partidului liberal; ministru de finanțe (1852—1855 și 1859—1866) și prim-ministru (1868—1874, 1880—1885, 1886, 1892—1894). — 29, 37, 38, 41, 125, 188, 190, 257, 276, 278, 327, 408, 457.
- Glaser de Willebrord, E.** — reprezentant al mișcării muncitorești belgiene, membru al secției de la Bruxelles a Internaționalei I. — 133.
- Gnecco, Eudóxio Cesar d'Azedo** (1849—1911) — reprezentant al mișcării muncitorești portugheze, tipograf și ziarist; în 1875 unul dintre fondatorii partidului socialist din Portugalia și membru al consiliului central al acestuia; unul dintre fondatorii (1875) și redactorii ziarului „O Protesto”. — 201.
- Goegg, Amand** (1820—1897), ziarist german, democrat mic-burghez; în 1849 membru al guvernului provizoriu din Baden; după înfrângerea revoluției a emigrat; membru al Internaționalei I,

- unul dintre liderii Ligii păcii și libertății la Geneva, membru al Comitetului central al Asociației culturale a muncitorilor germani din Elveția cu sediul la Geneva (1869) ; în deceniul al 8-lea a aderat la social-democrația germană. — 120.
- Goethe, Johann Wolfgang von* (1749—1832) — scriitor, gânditor și om de știință german. — 439.
- Golohvastov, Pavel Dmitrievici* (1839—1892) — istoric și publicist reacționar rus. — 195.
- Gorbunova* (în a doua căsătorie *Kablukova*) *Minna Karlovna* (1840—1931) — statisticiană, economistă rusă, profesoară de școală industrială, scriitoare de orientare narodnică ; a studiat timp de mai mulți ani în străinătate organizarea învățământului profesional ; în deceniul al 9-lea a cercetat indelețnicirile femeilor din gubernia Moscova ; colaboratoare la revista „Otecestvennie zapiski”. — 389—393.
- Gorceakov, Aleksandr Mihailovici, prinț* (1798—1883) — om politic și diplomat rus, ministru de externe (1856—1882), a promovat o politică de expansiune în Balcani și de apropiere față de Franța. — 19, 105, 193.
- Gordon, Sir Robert* (1791—1847) — diplomat britanic, ambasador extraordinar la Constantinopol (1828—1831) și la Viena (1841—1846). — 280, 281.
- Goschen, George Joachim* (din 1900) *viconte Goschen of Hawkhurst* (1831—1907) — om politic britanic, de origine german ; la început liberal ; din 1863 membru al parlamentului, de mai multe ori ministru ; autor al unor lucrări economice și social-politice. — 278.
- Götz, E.* — cunoscut din Manchester al lui Engels. — 196.
- Gouppy, A.* — emigrant francez la Manchester. — 134—135.
- Grant, Albert* — întreprinzător german din Mainz. — 301, 397—399, 403—404.
- Greulich, Herman* (1842—1925) — legător de cărți german ; în 1865 s-a stabilit în Elveția, din 1867 unul dintre conducătorii secției din Zürich a Internaționalei, delegat al Asociației culturale a muncitorilor germani din Elveția la congresul de unificare de la Nürnberg din 1868 și la congresul de la Eisenach (1869) ; redactor la „Tagwacht” din Zürich (1869—1880) ; unul dintre fondatorii Partidului social-democrat din Elveția și lider al aripii de dreapta a acestui partid, în timpul primului război mondial social-șovinist. — 315.
- Grimm, Jacob* (1785—1863) — eminent filolog și istoric al culturii germane ; împreună cu fratele său, Wilhelm (1786—1859) a creat germanistica, știința literaturii și limbii germane ; în 1837 a fost destituit de la catedra Universității din Göttingen deoarece, împreună cu alți șase colegi, a protestat împotriva abolirii constituției hanoverze ; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt ; începând din 1852 a editat împreună cu fratele său, Wilhelm, primele patru volume ale „Dicționarului german”, cel dintâi dicționar istoric al limbii germane. — 132.
- Grün, Karl* (pseudonim *Ernst von der Haide*) (1817—1887) — publicist mic-burghez german, la mijlocul deceniului al 5-lea — unul dintre principalii reprezentanți ai „adevăratului” socialism ; în perioada revoluției din 1848—1849 — democrat mic-burghez ; a emigrat la Bruxelles (1850—1861) ; profesor la Frankfurt pe Main (1862—1865), din 1870 profesor la Viena. — 11.
- Grunzig, Julius* (n. 1855) — ziarist, social-democrat german ; în baza legii excepționale împotriva socialiștilor a fost expulzat din Berlin (1883), a emigrat în America ; colaborator la „New Yorker Volkszeitung” și conducătorul publicației „New Jersey-

- Arbeiterzeitung". — 181, 182, 184, 197.
- Guesde, Mathieu-Basile*, numit *Jules* (1845—1922) — reprezentant al mișcării muncitorești și socialiste franceze și internaționale, la început republican burghez; în prima jumătate a deceniului al 8-lea a aderat la anarhiști; ulterior unul dintre fondatorii Partidului Muncitoresc Francez (1879) și lider al Internaționalei a II-a, propagandist al ideilor marxismului în Franța; timp de mai mulți ani liderul aripii revoluționare a mișcării socialiste franceze, a luptat împotriva oportunismului; în timpul primului război mondial social-șovist. — 82, 411, 413, 436—437, 466.
- Gugenheim, J.* — social-democrat german, din aprilie 1879 secretar al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra. — 326, 329.
- Guillaume, James* (1844—1916) — institutor elvețian, anarhist, adept al lui Bakunin; unul dintre organizatorii Alianței democrației socialiste, delegat la Congresele de la Geneva (1866), Lausanne (1867), Basel (1869) și de la Haga (1872) ale Internaționalei I; redactor al ziarelor „Le Progrès”, „La Solidarité” și „Bulletin de la Fédération jurassienne”; la Congresul de la Haga a fost exclus, împreună cu Bakunin, din Internațională pentru activitate scizionistă. — 23, 33, 38, 63, 187, 188, 189, 199, 226, 256, 283, 314, 316.
- Guilleminot, Armand-Charles*, conte de (1774—1840) — general și diplomat francez, participant la războaiele Republicii franceze și ale Franței napoleoniene; în 1823 șeful statului major al armatei de intervenție franceze în Spania; ambasador la Constantinopol (1824—1831). — 280, 281.
- Gumpert, Eduard* (m. 1893) — medic german la Manchester, prieten al lui Marx și Engels. — 50, 51, 103, 395.
- Gurevici, Grigori Ievseevici* (n. 1854 — m. după 1920) — publicist rus, socialist; a aderat la narodnicism; în 1874—1879 emigrant în Germania. — 179.
- Gurko, Iosif Vladimirovici* (1828—1901) — general rus, participant la războiul ruso-româno-turc din 1877—1878; s-a distins în luptele de lângă pasul Șipka și Plovdiv, guvernator general al Poloniei (1882—1894). — 74.
- Gutzkow, Karl Ferdinand* (1811—1878) — scriitor german, reprezentant de seamă al grupului „Tinăra Germanie”; redactor la publicația „Telegraph für Deutschland” (1838—1843); dramaturg al teatrului Curții din Dresden (1847—1850). — 373.
- Guyot* — în deceniul al 8-lea al secolului trecut mandatarul lui Lavrov la Paris. — 185, 435.

H

Haeckel, Ernst (1834—1919) — biolog darvinist german; reprezentant al evoluționismului și al unui materialism naturalist științific, ateist; pe baza teoriei evoluționiste a lui Darwin a dezvoltat teoria despre legile eredității speciilor biologice (filogeneza); contrazicându-și concepțiile progresiste în domeniul științelor naturii, a susținut teoria reacționară a darvinismului social. — 292.

Hales, John (n. 1839) — țesător, unul dintre liderii trade-unionurilor engleze; membru al Consiliului General al Internaționalei (1866—1872) și secretar al Consiliului (mai 1871—iulie 1872); membru al Comitetului executiv al Ligii pentru reformă și al conducerii Ligii pământului și a muncii, delegat la conferința de la Londra (din 1871) și la Congresul de la Haga (1872) ale Internaționalei; de la începutul anului 1872 a fost liderul aripii reformiste a Consiliului federal britanic; a luptat împotriva lui Marx și a adeptilor acestuia; prin Hotărârea Consiliului General din mai 1873 a fost exclus din Internațio-

- nală ; principalul răspunzător pentru sciziunea din cadrul Consiliului federal britanic. — 142, 188, 257, 278, 307, 458.
- Hansemann, Adolph von* (1826—1903) — mare bancher german, acționar al Societății de scont, după 1864 conducătorul acesteia. — 370.
- Hanssen, Georg* (1809—1894) — economist german, autor al mai multor lucrări privind agricultura și relațiile agrare în Germania. — 29.
- Harcourt, Sir William George Granville Venables Vernon* (1827—1904) — om politic britanic, liberal ; membru al parlamentului (1868—1880), lider al liberalilor (1894—1898). — 278.
- Harney, George Julian* (1817—1897) — militant al mișcării muncitorești engleze, influent lider al muncitorilor englezi din aripa de stînga a cartștilor, membru al Internaționalei I ; publicist revoluționar, redactor al publicațiilor „Northern Star”, „Democratic Review” și „Red Republican” ; membru al Comitetului comunist de corespondență de la Bruxelles, unul dintre fondatorii organizației „Fraternal Democrats” și militant al Ligii comuniștilor ; pină la începutul deceniului al 6-lea a întreținut cu Marx și Engels relații strînse, devenite apoi sporadice ; a suferit un timp influențe mic-burgheze ; din 1863 pină în 1888 a trăit în S.U.A. — 88, 95, 264.
- Harney, Marie* — din 1856 soția lui George Julian Harney. — 88.
- Harrison, Frederic* (1831—1923) — jurist și istoric englez, radical burghez, pozitivist ; a participat activ la mișcarea democratică din deceniile al 7-lea și al 8-lea, membru al Internaționalei I ; l-a sprijinit pe Marx în acțiunea de ajutorare a emigranților Comunei. — 30, 218.
- Hartington* vezi *Devonshire, Spencer Compton Cavendish*, duce de, *marșiz de Hartington*.
- Hartmann, Georg Wilhelm* — social-democrat german, membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, din 1875 unul dintre cei doi președinți ai Partidului muncitoresc socialist din Germania, ulterior membru al Comitetului Central ; în 1880—1881 deputat în Reichstag. — 146, 148.
- Hartmann, Lev Nikolaevici* (1850—1908) — revoluționar rus, narodnic ; în 1879 a participat la un atentat al organizației „Narodnaia Volea” asupra lui Alexandru al II-lea, după care a emigrat în Franța, apoi în Anglia, iar în 1881 în S.U.A. — 462.
- Hasenclever, Wilhelm* (1837—1889) — social-democrat german, tabăcar, ziarist, lassalleean ; din 1864 membru, din 1866 secretar și din 1870 casier al Uniunii generale a muncitorilor germani ; din 1870 coredactor la „Social-Demokrat”, din iulie 1871 președinte al Uniunii generale a muncitorilor germani ; din 1876 pină în 1878 a redactat împreună cu Liebknecht ziarul „Vorwärts” ; delegat la Congresul de unificare de la Gotha (1875), unul dintre cei doi președinți ai Partidului muncitoresc socialist din Germania (1875—1876) ; deputat în Reichstagul Germaniei de Nord (1869—1871) și în Reichstagul Germaniei (1874—1878 și 1879—1888). — 53, 56, 118, 123, 146, 355.
- Hassan Cheirullah Effendi*. — 67.
- Hasselmann, Wilhelm* (n. 1844) — unul dintre liderii organizației lassalleene Uniunea generală a muncitorilor germani ; redactor al publicației „Neuer Sozial-Demokrat” (1871—1875) ; din 1875 membru al Partidului muncitoresc socialist din Germania ; în 1880 a fost exclus din partid ca anarhist. — 118, 123, 133, 146, 386, 411, 447.
- Hatzfeldt, Sophie*, contesă de (1805—1881) — prietena și adepta lui Lassalle. — 385.
- Hatzfeldt-Wildenburg, Edmund*, conte de (n. 1798) — soțul contesei Sophie de Hatzfeldt. — 385.

- Havas, Auguste* (1814—1889) — unul dintre proprietarii agenției franceze de știri Havas fondată în 1835 de Charles Havas; în 1944 a fost înlocuită prin agenția France Presse. — 191.
- Hayes, Rutherford Birchard* (1822—1893) — președinte al Statelor Unite (martie 1877—martie 1881), membru al partidului republican. — 58.
- Heine* — Bancă înființată în 1797 la Hamburg. — 25.
- Heine, Heinrich* (1797—1856) — cunoscut poet și patriot înflăcărat, adversar al absolutismului și al reacțiunii feudal-clericale, a militat pentru o literatură germană democrată; prieten apropiat al familiei Marx. — 268.
- Henric al IV-lea* (1553—1610) — rege al Franței (1589—1610). — 371.
- Heinrich al LXXII-lea von Reuss-Lobenstein-Ebersdorf* (1797—1853) — suveran (1822—1848) al micului stat german Reuss, linia mai tinără. — 280.
- Heinzen, Karl* (1809—1880) — publicist radical german; democrat mic-burghez, adversar al lui Marx și Engels; a participat scurt timp la insurecția din 1849 din Baden-Palatinat; a emigrat în Elveția, apoi în Anglia, iar în cele din urmă, în toamna anului 1850, s-a stabilit în S.U.A. — 377.
- Helene* vezi *Demuth, Helene*.
- Helldorf* (numit *Helldorf-Bedra*), *Otto Heinrich von* (1833—1908) — politician german, unul dintre liderii conservatorilor; deputat în Reichstag (1871—1874, 1877—1881 și 1884—1893). — 432.
- Hellwald, Friedrich Anton Heller von* (1842—1892) — etnograf, geograf și istoric austriac. — 157.
- Helmholtz, Hermann von* (1821—1894) — eminent fizician și fiziolog german, materialist inconsecvent; din 1871 profesor la Universitatea din Berlin. — 20, 135, 242.
- Hepner, Adolf* (1846—1923) — social-democrat german, redactor la ziarul „Volksstaat”, membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania; delegat la congresul de la Eisenach (1869), coredactor al organului de presă al partidului „Der Volksstaat” (1869—1873), coacuzat în procesul de înaltă trădare de la Leipzig din 1872, delegat la congresul de la Haga al Internaționalei (1872); în 1882 a emigrat în S.U.A.; în timpul primului război mondial social-șovinist. — 19.
- Hess, Moses* (1812—1875) — la începutul deceniului al 5-lea publicist și filozof socialist-utopist german, la mijlocul deceniului al 5-lea unul dintre fondatorii „adevăratului” socialism; membru al Ligii celor drepte, apoi al Ligii comunistilor; în 1850 a făcut parte din fracțiunea mic-burgheză Willich-Schapper; membru al Uniunii generale a muncitorilor germani (1863—1866); membru al Internaționalei I, a participat la congresele de la Bruxelles (1868) și Basel (1869). — 265, 271.
- Hess, Sibylle* (născută *Pesch*) (1820—1903) — soția lui Moses Hess. — 265—266, 271.
- Hinsberg, Fischer & Co.* — societate bancară din Barmen. — 192.
- Hirsch, Carl* (1841—1900) — ziarist german, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania, membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, din care a ieșit în 1868, unul dintre fondatorii Uniunii democratice a muncitorilor din Berlin, delegat la Congresul de la Eisenach (1869), redactor la „Crimmitschauer Bürger- und Bauernfreund” (1870—1871), primul ziar social-democrat din Germania; după 1872 corespondentul la Paris al presei social-democrației germane; editorul publicației „Laterne” la Bruxelles (1878—1879). — 35, 36, 51—53, 55,

- 58—61, 62, 81, 82, 85, 88, 90, 92, 95—96, 98, 101, 102, 106, 108, 142, 146, 218, 219, 249, 252, 283, 286, 302—305, 332, 333, 336, 341—347, 357—360, 362—364, 369, 371, 418, 435, 436, 451, 454, 459.
- Hobbes, Thomas** (1588—1679) — filozof și gînditor politic englez, reprezentant al materialismului mecanicist, concepțiile sale social-politice vădesc tendințe antidemocratice. — 157.
- Höchberg, Karl** (pseudonim *Dr. Ludwig Richter*) (1853—1885) — scriitor și editor german, social-reformist; din 1876 membru al Partidului muncitoresc socialist din Germania; în 1877—1878 a editat publicația „Zukunft“, în 1879—1881 „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“. — 59, 60, 62, 64, 90, 92, 96, 101, 102, 263, 264, 328, 333, 336, 338—340, 343, 344, 345, 346, 348, 357—359, 362, 363, 365, 368, 369, 373—377, 383, 410, 436.
- Hödel, Max** (1857—1878) — calfă de tinichigiu din Leipzig; la 11 mai 1878 a săvîrșit un atentat împotriva împăratului Wilhelm I, care a constituit pretextul pentru promulgarea legii excepționale împotriva socialiștilor — 426—429, 444.
- Hoffmann.** — 239.
- Hoffmann, Wilhelm** — muncitor german, emigrant la Londra. — 223.
- Hohenstaufen** — dinastie regală și imperială a Sfîntului Imperiu roman de națiune germană (1138—1254). — 281.
- Hohenzollern** — familie princiară germană, căreia îi aparțin dinastia electorilor de Brandenburg (1415—1701), a regilor prusieni (1701—1918) și a împăraților germani (1871—1918). Reprezentanți ai ramurii suabe din familia de Hohenzollern-Sigmaringen au ocupat, între 1866 și 1947, tronul României: Carol I (1866—1914), Ferdinand I (1914—1927), Carol al II-lea (1930—1940), Mihai I (1927—1930 și 1940—1947). — 258, 281.
- Hollinger, Fidelio** — emigrant german; proprietarul unei tipografii din Londra în care se tipărea „Das Volk“. — 202, 203.
- Horovitz** — social-democrat german. — 272.
- Howell, George** (1833—1910) — de profesie zidar, unul dintre liderii reformiști ai trade-unionurilor engleze, fost cartist, secretar al Consiliului trade-unionurilor din Londra (1861—1862); participant la adunarea de constituire a Internaționalei din 28 septembrie 1864 de la St. Martin's Hall; membru al Consiliului General al Internaționalei (octombrie 1864—1869); delegat la conferința de la Londra (1865), secretar al Ligii pentru reformă și al Comitetului parlamentar al Congresului trade-unionurilor britanice (1871—1875); a prezentat denaturat istoria Internaționalei și activitatea lui Marx în această organizație. — 30, 278, 288, 301.
- Hubbard, Nicolas-Gustave** (1828—1888) — economist, istoric, avocat și publicist burghez francez; după lovitura de stat din 1851 a emigrat, în 1868 a revenit în Franța; autorul mai multor lucrări de economie. — 67.
- Hume, David** (1711—1776) — filozof și istoric englez, idealist subiectiv, unul dintre inițiatorii agnosticizmului modern; ca economist, reprezentant al teoriei cantitative a banilor și adversar al mercantilismului. — 39, 437.
- Hutten, Ulrich von** (1488—1523) — publicist și poet german, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai umanismului, partizan al Reformei; în 1521 s-a unit cu Sickingen și a participat la răscoala cavalerilor din 1522—1523. — 132.
- Hyndman, Henry Mayers** (1842—1921) (în deceniul al 9-lea cunoscut sub pseudonimul John Broadhouse) — socialist englez, reformist; fondatorul (1881) și liderul Federației democratice, care în 1884 s-a transformat în Federația social-democrată; a promovat

o linie oportunistă și sectară în mișcarea muncitorească; ulterior unul dintre liderii Partidului socialist britanic din care a fost exclus în 1916 pentru propagandă militară imperialistă. — 416, 417.

Hyndman, Mathilda (m. 1913) — din 1876 soția lui Henry Mayers Hyndman. — 416.

I

Jacob al II-lea Stuart (1633—1701) — rege al Angliei (1685—1688). — 64.

Idelson, Rosalia Kristolorovna (m. 1915) — soția lui V. N. Smirnov. — 136, 141.

Ignatiev, Nikolai Pavlovici, conte (1832—1908) — general și diplomat rus. A jucat un rol important în pregătirea diplomatică a războiului din 1877—1878 și în negocierea păcii de la San-Ștefano (1878); ambasador în Turcia (1864—1877), ministru de interne (1881—1882). — 16, 41, 228, 259, 276.

Imandt, Peter — profesor din Krefeld, democrat, adept al lui Marx și Engels; participat la revoluția din 1848—1849, după înfrângerea acesteia a emigrat în Elveția și apoi în Anglia; membru al Ligii comuniștilor, profesor de limbi străine la Dundee. — 142.

Irving, Sir Henry (1838—1905) — actor și regizor englez, renumit interpret al pieselor lui Shakespeare. — 451.

J

Jenny, Jennychen vezi Longuet, Jenny.

Johnny, vezi Longuet, Jean-Laurent-Frederick.

Jolly vezi Schorlemmer, Carl.

Jollymeier, Jollymeyer vezi Schorlemmer, Carl.

Jorris — unul dintre asociații lui La-fargue la întreprinderea tipografică fondată în Anglia la începutul deceniului al 9-lea. — 398—399, 403—404.

Juch, Ernst — ziarist german, democrat mic-burghez; emigrant la Londra; redactor la publicația „Hermann” (1859—1869), fondator al publicației „Londoner Journal” (1878). — 291.

Jukovski, Iuli Galaktionovici (1822—1907) — economist burghez vulgar și publicist rus; directorul băncii de stat, autorul unui articol despre „Capitalul” („Karl Marx i ego kniga o kapitale”) care conținea atacuri dușmanoase la adresa marxismului. — 309.

Jukovski, Nikolai Ivanovici (1833—1895) — anarhist rus; din 1862 emigrant în Elveția, secretar al secției din Geneva a Alianței democrației socialiste; în 1872 s-a retras din Internațională în semn de protest pentru excluderea lui Bakunin. — 63.

Jung, Hermann (1830—1901) — ceasornicar; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania; a emigrat la Londra; membru al Consiliului General al Internaționalei și secretar-coreșpondent pentru Elveția (noiembrie 1864—1872), casier al Consiliului General (1871—1872); vicepreședinte al Conferinței de la Londra (1865), președinte al congreselor de la Geneva (1866), de la Bruxelles (1868), de la Basel (1869) și al conferinței de la Londra (1871); membru al Consiliului federal britanic; pînă la Congresul de la Haga din 1872 a promovat linia Consiliului General; în toamna anului 1872 a aderat la aripa reformistă a Consiliului federal britanic și la liderii reformiști ai trade-unionurilor; după 1877 s-a îndepărtat de mișcarea muncitorească. — 142, 257, 307, 458.

Juta, Charles — fiul lui Johan Carel și al Louisei Juta. — 65.

Juta, Henry (1857—1930) — avocat, fiul lui Johan Carel și al Louisei Juta. — 65, 106, 217.

Juța, Johan Carel (1824—1886) — librar și editor olandez din Kapstadt; căsătorit cu sora lui Marx, Louise. — 65.

Juta, Karollne — fiica lui Johan Carel și a Louisei Juta. — 173.

Juta, Louise Amalia — fiica lui Johan Carel și a Louisei Juta. — 88.

K

Kant, Immanuel (1724—1804) — fondator al filozofiei clasice germane. Scrierile din domeniul științelor naturii, datînd din prima perioadă a activității sale și îndeosebi ipoteza sa cosmogonică evoluționistă conțin elemente de materialism și o dialectică spontană. Ideea enunțată de el în 1795 cu privire la necesitatea păcii eterne între popoare constituie punctul culminant al gândirii sociale a timpului. „Trăsătura fundamentală a filozofiei lui Kant o constituie concilierea materialismului cu idealismul, realizarea unui compromis între ele, îmbinarea într-un singur sistem a unor curente filozofice eterogene, opuse” (Lenin). — 19.

Kara Halil Effendi. — 67.

Karcher, Théodore (1821—1885) — publicist francez, republican; după lovitura de stat din 1851 a emigrat în Belgia, iar apoi în Anglia. — 306.

Kareev, Nikolai Ivanovici (1850—1931) — istoric și publicist liberal rus. — 437.

Kaub, Karl — muncitor german, emigrant la Londra, după 1865 la Paris; membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra; membru al Consiliului Central (noiembrie 1864—1865) și al Consiliului General al Internaționalei I (1870—1871), delegat la Conferința de la Londra (1865); soțul surorii lui C. Hirsch. — 81, 85, 95, 142, 252, 283, 302, 305, 435, 436, 455, 460.

Kaufman, Ilarion Ignatievici (1848—1916) — economist rus, profesor la Universitatea din Petersburg; autor al unor lucrări consacrate circulației banilor și creditului. — 64, 324.

Kaufmann, S. F. — membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra. — 330, 357.

Kaufmann, Moritz (n. 1839 — m. după 1914) — cleric englez, a editat mai multe lucrări despre doctrinele socialiste. — 299, 300.

Kaulitz — notar la Braunschweig, tatăl lui Harry Kaulitz. — 405.

Kaulitz, Harry — comerciant german, social-democrat, a desfășurat o meritorie agitație social-democrată în regiunea Saar; în 1877, la insistențele marelui industriaș ultrareacționar Stumm-Halberg, a fost condamnat la doi ani și jumătate închisoare, din 1880 emigrant la Londra. — 405, 407.

Kautsky, Karl (1854—1938) — scriitor german, redactor, la sfîrșitul de anului al 8-lea a trecut de la socialismul vulgar la marxism; în 1883—1917 redactor al organului teoretic al partidului, „Die Neue Zeit”; în ultimul deceniu al secolului trecut a fost unul dintre teoreticienii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania și al Internaționalei a II-a; a început și a avut o contribuție însemnată în propagarea marxismului, ulterior, mai ales după 1910, evoluează spre poziții centriste, îndepărtîndu-se de marxism și renunțînd în cele din urmă la esența acestuia; în timpul primului război mondial a abandonat marxismul, iar după 1917 s-a manifestat ca dușman al Puterii sovietice și al mișcării muncitorești revoluționare. — 150.

Kayser, Max (1853—1888) — social-democrat german, membru al Reichstagului (1878—1887), a făcut parte din aripa oportunistă a social-democrației germane. — 91, 104, 344, 345—347, 360, 363, 364, 369.

Kersten, Paul — sculptor, social-democrat german. — 160.

Kinkel, Gottfried (1815—1882) — poet și istoric de artă, democrat mic-bur-

- ghez german ; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat ; a fost condamnat de tribunalul prusian la închisoare pe viață, a evadat în 1850 și a emigrat în Anglia ; unul dintre liderii emigranților mic-burghezi de la Londra ; a editat publicația „Hermann” (1859) ; adversar al lui Marx și Engels ; în deceniul al 7-lea partizanul unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei. — 26.
- Kinkel, Marie* — fiica lui Gottfried Kinkel. — 26.
- Kirchmann, Julius Hermann von* (1802—1884) — jurist și filozof german, radical ; în 1848 membru al Adunării naționale prusiene (centru stînga), ulterior membru al Landtagului prusian și al Reichstagului ; autor al mai multor lucrări de filozofie și jurisprudență. — 113.
- Kistemaekers, Henri* — editor belgian, în 1876 a editat la Bruxelles cartea lui Lissagaray „Histoire de la Commune de 1871”. — 181, 455.
- Klitz, Frank* (n. aprox. 1848) — socialist englez, membru al Socialist League, secretar al secției engleze a Social Democratic Working Men's Club din Londra ; delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional din 1889. — 304.
- Knies, Karl* (1821—1898) — economist vulgar german, unul dintre fondatorii vechii școli istorice de economie politică din Germania. — 59, 61.
- Koch, Paul de* (1794—1871) — scriitor burghez francez. — 298.
- Kokosky, Samuel* (1838—1899) — publicist german, în 1872 a aderat la social-democrație, ulterior redactor la o serie de publicații social-democrate. — 197.
- Köttgen (Koettgen), Gustav Adolph* (1805—1882) — pictor și poet renan ; în deceniul al 5-lea a participat la mișcarea muncitorească ; prin concepțiile sale — apropiat de „adevăratul” socialism ; a corespondat cu Comitetul comunist de corespondență de la Bruxelles ; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania ; membru al Uniunii generale a muncitorilor din Bremen, în aprilie 1849 a editat publicația „Vereinigung. Zeitung für sämtliche Arbeiter”, în care s-a manifestat ca democrat consecvent. — 11.
- Kovalevski, Maksim Maksimovic* (1851—1916) — sociolog, istoric, etnograf și jurist rus, politician de orientare burghezo-liberală ; autorul unor studii consacrate comunei primitive. — 26, 29, 78, 83, 93, 98, 101, 104, 185, 194, 210, 309, 355, 437.
- Kovalsky.* — 78.
- Kraus* — soția lui Bernhard Kraus. — 5.
- Kraus, Bernhard* (1828—1887) — medic austriac, autorul și editorul publicației „Allgemeine Wiener medizinische Zeitung” (1856—1887). — 5, 381.
- Kropotkin, Piotr Alekseevici, prinț* (1842—1921) — revoluționar rus, geograf și explorator, ideolog de frunte al anarhismului, adversar al marxismului ; în 1876—1917 a trăit în emigrație. — 282.
- Kugelmann, Franziska* (n. 1858) — fiica lui Ludwig Kugelmann. — 115.
- Kugelmann, Gertrud* (născută *Oppenheim*) (n. aprox. 1839) — soția lui Ludwig Kugelmann. — 115.
- Kugelmann, Ludwig* (1828—1902) — medic, democrat german ; prieten apropiat al lui Marx și Engels ; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania ; în 1862—1874 s-a aflat permanent în corespondență cu Marx ; membru activ al Internaționalei I la Hannover, delegat la congresele de la Lausanne (1867) și de la Haga (1872) ; a avut o însemnată contribuție la popularizarea „Capitalului” în Germania. — 6, 167, 193, 260.
- Kuleabko-Korejki, Nikolai Grigorevici* (1846—1931) — economist, statistician și publicist rus ; unul dintre redactorii publicației „Vpered”. — 284.

Kulișova, Ana Mihailovna (1854—1925) — revoluționară rusă; emigrantă în Elveția și la Paris, a aderat la anarhiști; la mijlocul deceniului al 9-lea membră a grupului „Eliberarea muncii”; ulterior participantă activă la mișcarea socialistă italiană; militantă de seamă a Partidului socialist italian; din 1877 soția lui Andrea Costa, iar din 1885 soția lui Filippo Turati — 282.

Kullmann, Eduard (1853—1892) — calfă de dogar, în iulie 1874 a săvârșit la Kissingen un atentat împotriva lui Bismarck. — 427.

Kurz, Isolde (1853—1944) — scriitoare germană, a tradus în limba germană cartea lui Lissagaray „Histoire de la Commune de 1871”. — 199, 213, 221, 229, 230, 232, 234, 240, 250, 264, 267.

Kuster — ofițer german, în 1829 ataseat de ambasadă al Prusiei la Constantiopol. — 280.

Kyllmann. — 196.

L

Laaf — capelan german, socialist creștin, în 1877 a candidat în alegerile parțiale pentru Reichstag. — 220.

Lachâtre, Maurice (1814—1900) — ziarist progresist francez, a luat parte la Comuna din Paris din 1871, a editat în limba franceză volumul I al „Capitalului”. — 115, 133, 162, 185, 218, 233, 236, 435.

Lacroix, Sigismund-Julien-Adolphe (Krzyzanowski) (1845—1907) — publicist francez de origine poloneză; colaborator și redactor la mai multe publicații; din 1883 membru al Camerei deputaților. — 63.

Lafargue, Laura (1845—1911) — cea de-a doua fiică a lui Karl și Jenny Marx, militantă a mișcării muncitorești franceze; din 1868 soția lui Paul Lafargue. — 14, 16, 22, 27, 73, 91—93, 97, 100, 103, 104, 106, 254, 334, 394, 395, 400, 404, 458.

Lafargue, Paul (1842—1911) — militant de seamă al mișcării muncitorești franceze și internaționale, medic, socialist francez; propagator al marxismului, discipol și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; membru al Consiliului General al Internaționalei I, secretar corespondent pentru Spania (1866—1868); unul dintre fondatorii secțiilor din Franța ale Internaționalei I (1869—1870), din Spania și Portugalia (1871—1872); delegat la Congresul de la Haga (1872); unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc francez (1879) și al Internaționalei a II-a; căsătorit cu fiica lui Marx, Laura. — 14, 20, 22, 27, 73, 91, 92, 97, 99, 100, 103, 104, 106, 110, 133, 384, 385, 394, 395, 396—400, 402—404, 407, 411, 458.

Lahure, Louis (aprox. 1850—1878) — tipograf din Paris, a tipărit ediția franceză a volumului I al „Capitalului”. — 115.

Lasker, Eduard (1829—1884) — jurist, politician german; deputat în Reichstagul Germaniei de nord și în Reichstagul Germaniei (1867—1884), pînă în 1866 membru al Partidului progresist, ulterior unul dintre fondatorii și liderii Partidului național-liberal; a avut o atitudine negativă față de politica vamală protecționistă a lui Bismarck, în 1880 s-a retras din Partidul național-liberal. — 26.

Lasker, Otto — fratele lui Eduard Lasker. — 26.

Lassalle, Ferdinand (1825—1864) — scriitor și democrat mic-burghez german, a participat la revoluția din 1848—1849 din Germania, cu care prilej i-a cunoscut pe Marx și pe Engels (cu care a corespondat pînă în 1862); meritul său istoric constă în aceea că, prin fondarea în mai 1863 a Uniunii generale a muncitorilor germani, a venit în întîmpinarea tendințelor muncitorilor înaintați de a se separa din punct de vedere organizatoric de burghezia liberală. Aceasta nu oferea însă clasei muncitoare o perspectivă revoluționară, ci doar ilu-

- zia că ar putea ajunge la socialism pe cale pașnică, cu ajutorul statului iuncherist-prusian. Această ideologie a „socialismului de stat monarho-prusian” l-a dus pe Lassalle la pactizarea cu Bismarck și cu militarismul iuncherist-prusian și la adevziunea la realizarea unificării Germaniei „de sus” sub hegemonia statului prusian. — 13, 120, 123, 130, 145, 147, 148, 151, 268, 300, 348, 349, 385, 443.
- Lauhe, Heinrich* (1806—1884) — scriitor german, reprezentant al grupului literar „Tinăra Germanie”; din 1849 pînă în 1879 directorul teatrului din Viena și al celui din Leipzig, cunoscut regizor al timpului. — 373.
- Laura*, vezi *Lalargue, Laura*.
- Laveleye, Émile-Louis-Victor* — baron de (1822—1892) — istoric și economist burghez belgian, reprezentant al economiei politice vulgare. — 36, 186, 219.
- Lavrov, Piotr Lavrovici* (1823—1900) — sociolog și publicist rus, unul dintre ideologiile narodnicismului, filozof eclectic; membru al Internaționalei I; din 1870 a trăit în emigrație; participant la Comuna din Paris, redactor la revista „Vpered” (1873—1876) și la ziarul cu același nume (1875—1876). — 23, 26, 35, 37, 48, 86, 116, 131, 135, 141, 144, 154—159, 160, 162, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 179, 185, 186, 194, 223, 224, 225, 228, 232, 235, 236, 284—289, 292, 435.
- Layard, Sir Austen Henry* (1817—1894) — arheolog și politician englez, radical burghez, din deceniul al 7-lea al secolului trecut, liberal; subsecretar de stat la ministerul de externe (1861—1866), membru al parlamentului; în 1877—1880 ambasador la Constantinopol. — 62.
- Leblanc, Albert-Félix* (n. 1844) — inginer, participant la mișcarea muncitorească franceză; a aderat la bakuniști, membru al organizației din Paris a Internaționalei I, participant la Comuna din Paris, după înfrîngerea acesteia a emigrat în Anglia, unde s-a manifestat ca bonapartist. — 307.
- Leblanc, F. D.* — emigrant la Londra, prieten al lui Lavrov. — 162, 225.
- Leeson, E.* — cunoștință din Londra a familiei Engels. — 14, 34.
- Lefrançais, Gustave* (1826—1901) — profesor, revoluționar francez, proudhonișt de stînga; participant la revoluția din 1848; de la sfîrșitul deceniului al 7-lea, membru al Internaționalei I, membru al Comunei din Paris, după înfrîngerea căreia a emigrat în Elveția unde a aderat la anarhiști. — 63.
- Le Moussu, A.* — gravor, militant al mișcării muncitorești franceze, participant la Comuna din Paris, după înfrîngerea acesteia a emigrat la Londra; membru al Consiliului General al Internaționalei I și secretar-corespondent pentru secțiunile franceze din America (1871—1872); delegat la Congresul de la Haga (1872); a sprijinit lupta dusă de Marx și Engels împotriva bakunismului. — 458.
- Lenchen*, vezi *Demuth Helene*.
- Lessner, Friedrich* (1825—1910) — croitor, militant al mișcării muncitorești germane și internaționale; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; membru al Ligii celor drepte și al Ligii comuniștilor; a participat la revoluția din 1848—1849 din Germania; în procesul comuniștilor de la Köln din 1852 a fost condamnat la trei ani închisoare; în 1856 a emigrat la Londra; membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1872), delegat la Conferințele de la Londra din 1865 și 1871, precum și la toate congresele Internaționalei I din perioada 1867—1872, a luptat activ pentru promovarea politicii lui Marx și Engels; membru al Consiliului federal britanic, unul dintre fondatorii Partidului

- laburist independent. — 92, 95, 107, 162, 223, 254, 256, 295, 453.
- Lever, Charles James** (1806—1872) — romancier burghez englez, de origine irlandez. — 90.
- Levy, Joseph Moses** (1812—1888) — unul dintre fondatorii și editorii publicației engleze „Daily Telegraph”. — 82, 85.
- Lewes, George Henry** (1817—1878) — fiziolog, scriitor și filozof pozitivist englez, adept al lui Auguste Comte; redactor al revistei „Fortnightly Review” (1865—1866). — 30.
- Library** vezi **Liebknrecht, Wilhelm**.
- Liebig, Justus, baron von** (1803—1873) — chimist german; pionier al chimiei teoretice, îndeosebi al celei organice și analitice; unul dintre întemeietorii agrochimiei. — 157.
- Liebknrecht, Natalie** (1835—1909) — cea de-a doua soție a lui Wilhelm Liebknrecht. — 53, 211, 247, 253, 254, 302.
- Liebknrecht, Wilhelm (Library)** (1826—1900) — publicist german, unul dintre liderii de seamă ai mișcării muncitorești germane și internaționale, prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; a participat la revoluția din 1848—1849; a emigrat în Elveția și apoi în Anglia, unde a devenit membru al Ligii comunistilor; în 1862 s-a întors în Germania, din 1863 până la începutul anului 1865 membru al Uniunii generale a muncitorilor germani ca persoană apropiată a lui Marx și Engels; membru al Internaționalei I, propagandist al comunismului științific, în 1866 fondatorul și liderul Partidului popular din Saxonia; în 1869 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania; redactor responsabil al publicațiilor „Demokratisches Wochenblatt”, „Volksstaat” și „Vorwärts”; a fost unul dintre dușmanii declarați ai militarismului prusian luptând pentru unificarea Germaniei pe cale revoluționară-democrată; deputat în Reichstagul Germaniei de nord (1867—1870) și în Reichstagul Germaniei (1874—1900); în timpul războiului franco-prusian a militat activ împotriva planurilor anexioniste ale Prusiei și pentru apărarea Comunei din Paris. — 9, 13—17, 19, 20, 23, 33, 35, 38, 49, 53, 56, 58, 61, 63, 64, 86, 91, 92, 96, 98, 101, 104, 110, 113, 114, 118, 122, 123, 129, 133, 145, 148, 151, 167—169, 172, 179, 183, 186—189, 197, 202, 203, 208, 211, 219, 230, 231, 237, 238, 242, 244, 247, 248, 253—255, 274, 275—277, 278—282, 297, 300, 317, 328, 330, 333, 341—355, 358, 359, 362, 366, 368, 371, 376, 379, 380, 395, 406, 408, 410, 418, 460, 461, 462, 465.
- Lieven, Kristolor Andreevici, prinț** (1774—1839) — diplomat rus, ambasador la Berlin (1810—1812), ambasador la Londra (1812—1834). — 281.
- Lina, vezi Schöler, Lina**.
- Lindheimer, B.** — social-democrat german. — 235, 238, 239.
- Lingenau, Johann Karl Ferdinand** (m. 1877) — socialist american, de origine german; participant la revoluția din 1848—1849, a emigrat în S.U.A.; a lăsat prin testament averea sa mișcării socialiste internaționale și în primul rând Partidului muncitoresc socialist din Germania. — 258, 339.
- Lissagaray, Prosper-Olivier** (1838—1901) — ziarist și istoric francez; participat la Comuna din Paris, a făcut parte din grupul burghezo-democrat al neoliacobinilor; după înfringerea Comunei a emigrat în Anglia, autor al lucrării „Histoire de la Commune de 1871” (1876). — 44, 182, 183, 184, 187, 190, 199, 213, 214, 215, 220, 221, 233, 240, 249, 250, 267, 284, 299, 436, 455, 457, 460.
- Liszt, Franz** (1811—1886) — pianist și compozitor ungar. — 175.
- Littre, Maxmillen-Paul-Émile** (1801—1881) — filozof, filolog și politician burghez francez. — 465.

- Lizzie, Lizzy* — vezi *Burns, Lydia* (*Lizzie, Lizzy*).
- Longman* — casă editorială engleză, înființată la Londra în 1724. — 65.
- Longuet, Charles* (1839—1903) — ziarist francez, proudhonist, militant al mișcării muncitorești franceze; membru al Consiliului General al Internaționalei I (1866—1867 și 1871—1872), secretar-corespondent pentru Belgia (1866), delegat la Congresele de la Lausanne (1867), de la Bruxelles (1868), la Conferința de la Londra din 1871 și la Congresul de la Haga (1872); membru al Comunei din Paris, după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia; ulterior a aderat la posibiliști; în ultimele două decenii ale secolului trecut membru al Consiliului municipal din Paris; căsătorit cu fiica lui Marx, Jenny. — 14, 16, 19, 22, 66, 72, 73, 87, 98, 106, 107, 133, 175, 254, 307, 334, 335, 391, 394, 412, 457, 461—466.
- Longuet, Charles* (septembrie 1873—iulie 1874) — fiul lui Jenny și Charles Longuet. — 462.
- Longuet, Edgar* (1879—1950) — nepotul lui Karl Marx, fiul lui Jenny și Charles Longuet; medic, reprezentant al mișcării muncitorești franceze, membru al Partidului socialist francez, din 1938 membru al Partidului Comunist Francez; în perioada ocupării Franței de către hitleriști — luptător în Rezistență. — 93, 94, 96, 107, 108, 394, 462.
- Longuet, Felicitas* — mama lui Charles Longuet. — 43.
- Longuet, Henry (Harry)* (1878—1883) — nepotul lui Karl Marx, fiul lui Jenny și Charles Longuet. — 298—394, 462.
- Longuet, Jean* — tatăl lui Charles Longuet. — 16.
- Longuet, Jean-Laurent-Frederick (Johnny)* (1876—1938) — nepotul lui Karl Marx, fiul lui Jenny și Charles Longuet; unul dintre liderii reformiști ai Partidului socialist francez și ai Internaționalei a II-a. — 16, 19, 73, 77, 80, 87, 95, 99, 174, 294, 286—288, 334, 336, 394, 457, 465.
- Longuet, Jenny* (1844—1883) — fiica cea mare a lui Karl și Jenny Marx, ziaristă, reprezentantă a mișcării muncitorești internaționale; a jucat un rol important în lupta pentru independență a poporului irlandez; din 1872 soția lui Charles Longuet. — 14, 16, 19, 22, 27, 66, 72, 73, 77, 87, 91, 93, 94, 96, 98, 100, 106—108, 132—133, 174—175, 254, 291, 296—298, 335—336, 394, 457, 461—466.
- Lopatîn, Gherman Aleksandrovici* (1845—1918) — revoluționar rus, narodnic, prieten al lui Marx și Engels; membru al Consiliului General al Internaționalei I (1870); a tradus în limba rusă o mare parte din volumul I al „Capitalului”. — 48, 54, 117, 133, 283, 284, 289, 292, 435.
- Loria, Achille* (aprox. 1857—aprox. 1943) — sociolog și economist italian, reprezentant al economiei politice vulgare; falsificator al marxismului. — 372, 415—416.
- Loris-Melikov, Mihail Tarielovici, conte* (din 1878) (1826—1888) — general și om de stat rus; în timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 a comandat un corp de armată din Caucaz; în 1880—1881 ministru de interne, a reprimat cu cruzime mișcarea revoluționară. — 46.
- Lormier, Maria* — cunoscută a familiei Marx. — 43, 133.
- Lover, Samuel* (1797—1868) — scriitor burghez englez, de origine irlandez. — 90.
- Lowe, Robert (Bob), viconte Sherbrooke* (1811—1892) — om de stat și publicist britanic, a colaborat la ziarul „Times”; whig, ulterior liberal, membru al parlamentului; în 1868—1873 cancelar al trezoreriei, în 1873—1874 ministru de interne. — 188, 190, 278.

Lübeck, Carl — ziarist, social-democrat german, în 1873 a emigrat din Germania. — 99, 102, 356, 357, 360.

Ludovic al XIV-lea (1638—1715) — rege al Franței (1643—1715). — 324.

Ludovic al XV-lea (1710—1774) — rege al Franței (1715—1774). — 324.

Ludovic al XVI-lea (1754—1793) — rege al Franței (1774—1792), a fost ghilotinat în timpul dictaturii iacobine. — 64.

Ludovic-Filip — duce d'Orléans (1773—1850) — rege al Franței (1830—1848). — 323.

Luther, Martin (1483—1546) — reformator religios, fondatorul protestantis-mului în Germania ; prin opera sa literară și mai ales prin traducerea Bibliei a exercitat o mare influență asupra dezvoltării limbii literare germane ; în timpul războiului țărănesc din 1524—1525 Luther a condamnat categoric acțiunile revoluționare ale țăranilor și „s-a alăturat bürgerilor, nobililor și principilor” (Engels). — 132, 216, 430.

M

Macdonald, Alexander (1821—1881) — unul dintre liderii reformiști ai trade-unionurilor engleze, secretar al National Miners' Union ; din 1874 membru al parlamentului, a urmat politica Partidului liberal. — 278, 379.

MacDonnel, J. Patrick (1847—1906) — conducător al muncitorilor irlandezi, socialist, fenian ; membru al Consiliului General al Internaționalei I și secretar-corespondent pentru Irlanda (1871—1872) ; delegat la Conferința de la Londra din 1871 și la Congresul de la Haga (1872) ; în 1872 membru al Consiliului federal britanic ; în decembrie 1872 a emigrat în S.U.A., unde a activat în mișcarea muncitorească americană. — 134.

Mahmud al II-lea (1785—1839) — sultan al Turciei (1808—1839). — 279.

Mahmud Dșelal ed-Din Pașa Damad (1840—1884) — om politic turc, membru al consiliului de război, de mai multe ori ministru de război, în 1878 a fost destituit din funcție și expulzat, în 1880 a fost grațiat, în 1881 a fost condamnat la moarte pentru participare la asasinarea sultanului Abdul Aziz ; pedeapsa i-a fost comutată în exil pe viață. — 44, 64, 67, 259, 276.

Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, conte de, duce de Magenta (1808—1893) — militar și politician reacționar francez, din 1859 mareșal al Franței, bonapartist ; în războiul franco-prusian a comandat corpul I armată, apoi armata de Châlons ; a cazut prizonier la Sedan ; comandant suprem al armatei versailleze ; unul dintre călăii Comunei la Paris, președinte al celei de-a treia Republici (1873—1879). — 42, 43—45, 53, 58, 445.

Malon, Benoît (1841—1893) — socialist mic-burghez francez, muncitor ; membru al Internaționalei I ; delegat la Congresul de la Geneva (1866), membru al Comitetului Central al Gărzii Naționale și al Comunei din Paris, după înfringerea căreia a emigrat în Italia, apoi în Elveția, unde a aderat la anarhiști, ulterior unul dintre liderii și ideologii posibilistilor. — 63, 190, 226, 374, 384, 411, 413.

Malthus, Thomas Robert (1766—1834) — cleric englez, economist, ideologul aristocrației funciare îmburghezite, apologet al capitalismului, autorul teoriei reacționare a suprapopulației care justifică pauperizarea muncitorilor în capitalism. — 120, 158.

Maret, Henry (1838—1917) — ziarist radical francez, scriitor și politician, redactor la „Marseillaise”, din 1881 membru al Camerei deputaților. — 305.

Marx — funcționar de poliție austriac, șeful poliției din Viena. — 6.

Marx, Eleanor (Tussy) (1855—1898) — fiica cea mai mică a lui Karl și Jenny Marx, reprezentantă a mișcării mun-

- citorești engleze și internaționale ; din 1884 soția socialistului englez Edward Aveling. — 10, 17, 22, 25, 27, 72, 76, 83, 88, 89, 93, 94, 95, 97—98, 106, 108, 114, 133, 173, 175—178, 180, 181, 215, 216, 236, 252, 297, 298, 334, 335, 381, 409, 451, 452, 454—456, 459, 460, 462.
- Marx, Jenny* (născută von *Westphalen*) (1814—1881) — soția și tovarășa de luptă a lui Karl Marx. — 17, 22, 26, 27, 45, 51, 66, 71, 77, 87, 88, 89, 92—94, 96, 98, 100, 104, 107, 110, 133, 144, 173, 174, 223, 225, 235, 252, 254, 273, 288, 291, 294, 297, 336, 368, 376, 382, 388, 394, 400, 405, 410, 415—416, 451—453, 456—459, 465.
- Maskelyne, John Nevil* (1839—1917) — iluzionist englez, practica ședințe de spiritism. — 76.
- Mason* — unul dintre asociații lui Lafargue la întreprinderea tipografică fondată în Anglia la începutul deceniului al 9-lea. — 403—404.
- Massard, Émile* — ziarist francez, socialist, membru al Partidului muncitoresc francez, din care s-a retras în deceniul al 9-lea al secolului trecut. 465.
- Maver, Karl* (1819—1889) — democrat mic-burghez german ; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt ; după înfrângerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în Elveția, în deceniul al 7-lea redactor al ziarului „Beobachter” din Stuttgart. — 9, 215.
- Mazzini, Giuseppe* (1805—1872) — revoluționar burghez-democrat italian, unul dintre liderii mișcării de eliberare națională din Italia ; în 1849 șeful guvernului provizoriu al Republicii romane ; în 1850 unul dintre fondatorii Comitetului central democratic european de la Londra ; în 1864 a încercat să supună Internaționala influenței sale. — 137.
- Mehmed Ali Pașa (Karl Detroit)* (1827—1878) — general turc, de origine german, în 1875—1876 comandantul unui corp de armată în Bosnia, în 1877 comandant suprem al armatei turcești în Bulgaria, în 1878 a fost eliberat din funcție ; participant la Congresul de la Berlin (1878), apoi comandant suprem în Albania. — 62, 74, 260.
- Mehmed, Sadek Ellendi* — om politic turc, ministru de finanțe, imputernicit la tratativele de pace ruso-turce de la Adrianopol (1829). — 280.
- Mehring, Franz* (1846—1919) — istoric și publicist german, reprezentant de seamă al mișcării muncitorești germane ; în deceniul al 9-lea a aderat la mișcarea marxistă, a scris o serie de lucrări de istorie a Germaniei și a social-democrației germane, autorul unei biografii a lui Marx ; colaborator la „Neue Zeit” ; s-a numărat printre liderii și teoreticienii stângii în social-democrația germană ; a promovat o politică de clasă revoluționară și a făcut propagandă în favoarea luptei împotriva militarismului și a războiului imperialist. — 64, 300.
- Melssner, Otto Karl* (1819—1902) — editor din Hamburg, a editat „Capitalul” și alte lucrări ale lui Marx și Engels. — 115, 167.
- Mercier de la Rivière, Paul-Pierre* (1720—1793) — economist francez, fiziocrat. — 438.
- Mesa y Leompart, José* (1840—1904) — socialist spaniol de profesie tipograf ; unul dintre fondatorii secțiilor din Spania ale Internaționalei I, membru al Consiliului federal spaniol (1871—1872), redactor al ziarului „La Emancipación” (1871—1873) și membru al Noii federații din Madrid (1872—1873), a luptat împotriva anarhismului ; unul dintre primii propagatori ai marxismului în Spania ; în 1878 a locuit la Paris ; în 1879 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc socialist din Spania ; a tradus în limba spaniolă numeroase lucrări ale lui Marx și Engels. — 85, 283, 435.

- Meşcerski, Vladimir Petrovici, prinţ** (1839—1914) — publicist reacţionar rus, monarhist; din 1872 editorul săptăminalului „Grajdanin”, ulterior fondatorul publicaţiilor sutelor negre. — 195.
- Mezenjov, Nikolai Vladimirovici** (1827—1878) — general de jandarmi ţarist, a fost victima unui atentat. — 428.
- Metz, Theodor.** — 154.
- Mevissen, Gustav, von** (1815—1899) — bancher german din Köln, politician, unul dintre liderii burgheziei liberale renane; fondatorul mai multor mari bănci de credit şi societăţi industriale pe acţiuni. — 206.
- Meyer, H.** — membru al Asociaţiei culturale a muncitorilor comunişti germani de la Londra. — 381—382.
- Meyer, Hermann** (1821—1875) — militant al mişcării muncitoreşti germane şi americane, comerciant german, socialist; participant la revoluţia din 1848—1849 din Germania, în 1852 a emigrat în S.U.A., în deceniul al 6-lea şi începutul deceniului al 7-lea a condus lupta pentru eliberarea negrilor din statul Alabama; unul dintre fondatorii secţiilor din St. Louis ale Internaţionalei I; prieten al lui Joseph Weydemeyer. — 164.
- Meyer, Rudolph Hermann** (1839—1899) — economist şi publicist german; conservator; autorul lucrărilor „Der Emancipationskampf des vierten Standes” şi „Politische Gründer und die Corruption in Deutschland”. — 99, 100, 107, 325, 334, 370.
- Midhat Paşa** (1822—1884) — om politic turc; în 1872 şi 1876—1877 mare vizir, autorul primei Constituţii turce (1876); în 1877—1878 exilat, apoi guvernator al Siriei; în 1881 a fost condamnat la moarte pentru participare la asasinarea sultanului Abdul Aziz, a fost graţiat şi exilat pe viaţă în Arabia, unde a fost asasinat din ordinul sultanului Abdul-Hamid II. — 44, 64, 85, 276.
- Mihallovski, Nikolai Konstantinovič** (1842—1904) — sociolog, publicist şi critic literar rus, cunoscut ideolog al narodnicismului liberal, adversar al marxismului, adeptul unei metode antiştiinţifice, subiective în sociologie; redactor la publicaţiile „Otecestvennie Zapiski” şi „Russkoe Bogatstvo”. — 309.
- Mill, John Stuart** (1806—1873) — economist şi filozof pozitivist englez; vulgarizator al teoriei lui Ricardo; a predicat armonia dintre interesele de profit ale burgheziei şi interesele de viaţă ale clasei muncitoare; voia să înlăture contradicţiile capitalismului printr-o reformă a relaţiilor de repartiţie. — 116, 312.
- Miquel, Johannes** (1828—1901) — avocat şi finanţar german, participant la revoluţia din 1848—1849, membru al Ligii comuniştilor; ulterior a trecut de partea burgheziei; în 1859 unul dintre fondatorii Uniunii naţionale; primar general al oraşului Osnabrück (1865—1870 şi 1876—1880), din 1867 unul dintre liderii Partidului naţional-liberal, membru al Camerei deputaţilor din Prusia, deputat în Reichstagul Germaniei de nord şi în Reichstagul Germaniei. — 351.
- Moleschott, Jakob** (1822—1893) — fiziolog şi filozof olandez, reprezentant al materialismului vulgar; a predat în instituţii de învăţământ din Germania, Elveţia şi Italia. — 157.
- Molière** (numele adevărat *Jean-Baptiste Poquelin*) (1622—1673) — mare dramaturg francez. — 439.
- Mollke, Helmuth Karl Bernhard, conte von** (1800—1891) — general-feldmareşal prusian, autor al unor lucrări militare, reacţionar; unul dintre ideologii militarismului şi şovinismului prusian; şef al statului major al armatei prusiene (1857—1871) şi al statului major imperial (1871—1888); în timpul războiului franco-prusian comandantul suprem al armatei prusiene. — 194, 207, 277, 279.

- Montaigne, Michel Eyqueme de** (1533—1592) — scriitor și filozof francez, sceptic. — 439.
- Montioret, Leonard** (1853—1879) — publicist englez. — 83.
- Moore, Samuel** (aprox. 1830—1912) — jurist englez, prieten al lui Marx și Engels; membru al Internaționalei I; a tradus în limba engleză „Manifestul Partidului Comunist” și, împreună cu Edward Aveling, volumul I al „Capitalului”. — 103, 110, 379, 397, 404.
- Morley, John, viconte** (1838—1923) — om politic și publicist englez, liberal; în 1867—1882 redactor șef la „Fortnightly Review”. — 225.
- Morley, Samuel** (1809—1886) — industriaș și politician englez, liberal, membru al parlamentului (1865 și 1868—1886); din 1869 editorul publicației „Bee-Hive”. — 278.
- Most, Johann Joseph** (1846—1906) — legător de cărți, redactor, social-democrat german, ulterior anarhist; membru al Reichstagului (1874—1878); în 1876—1878 redactor la „Berliner Freie Presse”; în 1878 a fost expulzat din Berlin, a emigrat la Londra; din 1879 editorul și redactorul publicației „Freiheit”; în 1880 a fost exclus din Partidul muncitoresc socialist din Germania ca anarhist; în 1882 a emigrat în S.U.A. unde a continuat să desfășoare propagandă anarhistă. — 13—14, 18, 19, 20, 54, 98—99, 102, 104, 167, 182, 184, 230, 255, 263, 317, 318, 329, 331, 334, 338, 356, 357, 359, 360, 368, 371, 373, 377, 382, 386, 407, 410.
- Mottershead, Thomas J.** — țesător englez; membru al Consiliului General al Internaționalei I (1869—1872), secretar-corespondent pentru Danemarca (1871—1872), delegat la Conferința de la Londra (1871) și la Congresul de la Haga (1872) ale Internaționalei; membru al Comitetului executiv al Ligii pământului și a muncii; secretar al Ligii reprezentative a muncii; în Consiliul General și în Consiliul fe-
- deral britanic a promovat concepții anarhiste opuse politicii lui Marx; răspunzător pentru sciziunea din Consiliul federal britanic; a fost exclus din Internațională prin hotărârea din 30 mai 1873 a Consiliului General. — 142, 188, 190, 278, 458.
- Müffling, Friedrich Ferdinand Karl, baron de** (1775—1851) — general-feldmareșal prusian, politician și scriitor militar, a participat la războaiele împotriva Franței napoleonene; în 1829 ambasador extraordinar la Constantinopol. — 279—281.
- Muhtar Pașa, Ahmed** (1832—1919) — general turc, în timpul războiului rusoromâno-turc din 1877—1878 comandant suprem al trupelor turcești la Erzerum, ulterior mare vizir. — 42.
- Mülberger, Arthur** (1847—1907) — publicist mic-burghez german, proudho-nist, de profesiune medic. — 15.
- Mundella, Anthony John** (1825—1897) — om de stat și fabricant englez, din 1868 membru al parlamentului, a ocupat o serie de posturi ministeriale. — 278.
- Münzer (Müntzer) Thomas** (aprox. 1490—1525) — revoluționar, conducătorul și ideologul taberei țăranilor și plebeilor în timpul Reformei și al Războiului țăranesc german din 1525; a propovăduit ideile comunismului utopic egalitar, prezentate într-o formă mistică; această „mare personalitate” a războiului țăranesc a fost ca luptător pentru o revoluție populară care urmărea răsturnarea puterii principiilor și nobililor „un adevărat democrat în măsura în care acest lucru era posibil în acel timp” (Engels). — 430.
- Murad al V-lea** (1840—1904) — sultan al Turciei (mai-august 1876), nepotul sultanului Abdul Aziz. — 16.
- Murhard, Franz** — emigrant german în S.U.A. — 415.
- Mutzelberger** — cleric catolic german la Frankfurt pe Main. — 8, 9.

N

Nadler, Karl Christian Gottfried (1809—1849) — poet german, a scris în dialectul din Palatinat. — 171.

Napoleon I Bonaparte (1769—1821) — împărat al Franței (1804—1814 și 1815). — 445.

Napoleon al III-lea (1808—1873) — nepotul lui Napoleon I, președinte al celei de-a doua Republici (1848—1852), împărat al Franței (1852—1870). — 202, 281, 306, 323.

Nassauer. — 8.

Neceaev, Serghei Ghenadievici (1847—1882) — anarhist rus; în 1868—1869 participant la mișcarea studențească din Petersburg; în 1869 a înființat la Moscova organizația secretă „Narodnaia rasprava”; a emigrat în Elveția; în 1869—1871 a întreținut legături strinse cu Bakunin, în 1872 a fost extradat guvernului rus de către autoritățile elvețiene; a murit în forțarea Petropavlovsk. — 429.

Nesselrode, Karl Vasilievici, conte de (1780—1862) — om politic și diplomat rus de origine germană; a participat la Congresul de la Viena și la Congresele Sfintei Alianțe; ministru de externe (1816—1856), cancelar. — 281.

Neumann. — 7, 8.

Neustadt an der Hardt — participant la revoluția din 1848—1849 din Germania, emigrant în Anglia; membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra. — 330.

Nicholls — cunoștință a familiei Engels la Londra. — 396.

Nicholls, Sarah — cunoștință a familiei Engels la Londra, fiica precedentei. — 396.

Nieuwenhuis, Ferdinand Domela (1846—1919) — reprezentant al mișcării muncitorești olandeze, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat olandez; din 1888 membru al

parlamentului; vicepreședinte al Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889; din ultimul deceniu al secolului trecut anarhist. — 388.

Nicolae I (1796—1855) — țar al Rusiei (1825—1855), a înăbușit răscoala decembristilor (1825) și răscoala din Polonia (1830—1831) și a participat la înăbușirea revoluțiilor din 1848—1849 din Ungaria, Transilvania și Țara Românească. — 195, 279, 281.

Nikolai, Nikolaevici, mare duce al Rusiei (1831—1891) — fiul lui Nicolae I, în timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 comandant suprem al armatei de la Dunăre. — 46.

Nobiling, Karl Eduard (1848—1878) — anarhist german; la 2 iunie 1878 a săvârșit un atentat împotriva lui Wilhelm I, care a servit drept pretext pentru promulgarea legii excepționale împotriva socialiștilor. — 365, 424—429, 460.

Noel — vezi *Idelson, Rosalia Kristoforovna*.

Noel vezi *Smirnov, Valerian Nikolavici*.

Novikova, Olga Alekseevna (1840—1925) — publicistă rusă, a trăit mult timp în Anglia, în deceniul al 8-lea a fost de fapt agentul diplomatic al guvernului rus pe lângă Gladstone. — 30, 37, 257.

O

O'Clery, Keyes (1849—1913) — istoric și politician irlandez, membru al parlamentului (1874—1880). — 224, 232.

O'Connell, Daniel (1775—1847) — avocat și politician burghez irlandez, liderul aripii liberale de dreapta a mișcării de eliberare națională din Irlanda. — 8.

Offenbach, Jacques (1819—1880) — compozitor francez, unul dintre creatorii operei clasice pariziene. — 175.

- Oppenheim** — sora lui Max Oppenheim și a Gertrudei Kugelmann. — 176.
- Oppenheim, Max** — fratele Gertrudei Kugelmann. — 11, 114, 138, 139, 175, 176. 177. 178.
- Oriol, Henri** — angajat la editura lui Maurice Lachâtre din Paris, de la începutul deceniului al 9-lea proprietarul editurii; a editat literatură socialistă. — 185. 435.
- Orlov, Aleksei Feodorovici, conte, prinț** (din 1856) (1786—1861) — militar, om politic și diplomat rus, a condus delegația rusă la încheierea tratatului de la Adrianopol (1829), de la Unkiarskelessi (1833) și la Congresul de la Paris (1856). — 280.
- Orsini, Cesare** — emigrant politic italian; membru al Consiliului General al Internaționalei I (1866—1867); a propagat ideile Internaționalei în S.U.A.; fratele lui F. Orsini. — 137.
- Orsini, Felice** (1819—1858) — revoluționar italian, democrat burghez, republican; a luat parte la lupta pentru eliberarea națională și pentru unificarea Italiei; în 1858, în urma unui atentat împotriva lui Napoleon al III-lea, a fost executat. — 137, 445.
- Osborne, John** — ștucator englez, trade-unionist; participant la adunarea de la St. Martin's Hall de la 28 septembrie 1864; membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1867); a activat intens în Liga pentru reformă, în Liga pământului și a muncii și în Liga reprezentativă a muncii. — 278.
- Osman Nuri Pașa** (1837—1900) — general turc, participant la războiul Crimeii, la războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, comandant al armatei turcești care apăra Plevna asediată de trupele româno-ruse; în câteva rânduri ministru de război (1878—1888). — 62, 74.
- Oswald, Eugen** (1826—1912) — ziarist german, democrat mic-burghez, a participat la mișcarea revoluționară din Baden din 1848—1849, după înfrângerea revoluției a emigrat în Anglia. — 131, 405.
- Otto-Walster, August** (1834—1898) — profesor, ulterior ziarist și scriitor proletar german; membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, delegat la Congresul de la Eisenach (1869), fondator și redactor al publicației „Dresdener Volksbote” (1871—1875), redactor la „Crimmitschauer Bürger-und Bauernfreund” (1875—1876), colaborator la „Volksstaat”; în 1876 a emigrat în S.U.A., unde a colaborat la diferite ziare muncitorești. — 151.
- Outline, Nikolai vezi Utin, Nikolai Isaakovici.**
- Owen, Robert** (1771—1858) — socialist utopist englez, fabricant, și-a renegat clasa și a trecut de partea clasei muncitoare. — 66, 150.

P

- Pahlen, Feodor Petrovici, conte de** (1780—1863) — diplomat rus, președinte al Divanurilor Moldovei și Țării Românești (1828—1829), ca urmare a instaurării administrației militare ruse în timpul războiului ruso-turc (1828—1829); împuternicit al Rusiei la încheierea tratatului de pace de la Adrianopol (1829), din 1832 membru al Consiliului de stat. — 280.
- Paine, Thomas** (1737—1809) — publicist iluminist și om politic revoluționar american de origine engleză; în 1774 a plecat în America de Nord, unde a participat la Războiul de independență a coloniilor engleze din S.U.A. (1775—1783), în 1777—1779 secretar al Comitetului pentru probleme externe al celui de-al 2-lea congres continental, în 1787 a revenit în Anglia; partizan al Revoluției franceze, persecutat în Anglia, în 1792 a devenit cetățean francez și a fost ales în Convenția franceză; în 1793 a fost arestat ca girondin, în 1794 a fost eliberat, în 1802 s-a întors în S.U.A. — 439.

- Panaiev** — acționar al ziarului lui Louis Blanc „L'Homme Libre”. — 436.
- Parnell, Charles Stewart** (1846—1891) — politician irlandez, liberal, naționalist; din 1875 membru al parlamentului, conducătorul mișcării burgheziei liberale moderate irlandeze pentru obținerea autonomiei Irlandei pe cale pașnică (Home Rule), în 1879 a sprijinit fondarea Ligii pământului, al carei președinte a devenit în 1880. — 65.
- Paul** vezi *Lalargue, Paul*.
- Pauli, Ida** — soția lui Philipp Viktor Pauli, — 152, 164, 165, 172, 173, 174, 178, 204, 221.
- Pauli, Philipp Viktor** (n. 1836 — m. după 1916) — chimist german, prieten al lui Schorlemmer, a întreținut strânse legături cu Marx și Engels; a condus o fabrică de produse chimice la Rheinau, lângă Mannheim. — 152, 153, 164, 165, 171, 174, 178, 204, 205, 227, 260, 290, 291.
- Pelletan, Charles-Camille** (1846—1915) — politician și publicist francez, radical, în 1880 redactor șef al ziarului „La Justice”, din 1881 membru al Camerei deputaților. — 463.
- Petty, Sir William** (1623—1687) — economist și statistician englez; „Întemeietorul economiei politice moderne, unul dintre cei mai geniali și originali cercetători ai economiei” (Marx); a susținut teoria burgheză clasică a valorii muncii. — 39, 83, 437.
- Petzler, Johann** — profesor de muzică german, democrat mic-burghez; din deceniul al 6-lea emigrant la Londra. — 87.
- Pindar** (aprox. 518 — aprox. 446 î.e.n.) — poet liric grec. — 324.
- Pindy, Jean-Louis** (1840—1917) — timpelar francez, proudhonist, membru al Internaționalei I și al Comunei din Paris, după înfrângerea căreia a emigrat în Elveția, unde a aderat la anarhiști. — 190.
- Pio, Louis-Albert-François** (1841—1894) — propagator al marxismului; în 1871 unul dintre fondatorii secțiilor daneze ale Internaționalei I; redactor al ziarului „Socialisten”; în 1876 unul dintre întemeietorii Partidului social-democrat danez; în 1877 a emigrat în America — 16, 166, 168, 232.
- Plon-Plon** vezi *Bonaparte, Napoleon-Joseph-Charles-Paul, prințul Napoleon*.
- Poleakov, Nikolai Petrovici** (aprox. 1841—1905) — editor progresist rus, în 1865—1873 a fost apropiat de partizanii lui N. G. Cernișevski; în 1872 a publicat prima ediție rusă a volumului I al „Capitalului” lui Marx. — 115.
- Premerlani** — polițist italian din Torino. — 31.
- Proudhon, Pierre-Joseph** (1809—1865) — publicist, sociolog și economist francez, socialist mic-burghez, unul dintre fondatorii teoretici ai anarhismului; a avut o atitudine negativă față de lupta de clasă revoluționară; precizează crearea, pe cale reformistă, a unei societăți a micilor producători de mărfuri; Marx și Engels au criticat aspru concepțiile sale mic-burheze. — 121, 137, 142, 150, 376, 464.
- Pumps, Pumptia** vezi *Burns, Mary Ellen*.
- Pyat, Félix** (1810—1889) — publicist, dramaturg și politician francez, democrat mic-burghez, a participat la revoluția din 1848; în 1849 a emigrat în Elveția, apoi în Belgia și Anglia; adversar al unei mișcări muncitorești de-sine-stătătoare, a dus timp de mai mulți ani o campanie de calomniere a lui Marx și a Internaționalei I, folosind în acest scop secția franceză de la Londra; deputat în Adunarea națională (1871); membru al Comunei din Paris; după înfrângerea acesteia a emigrat în Anglia, iar după amnistia din 1880 a revenit în Franța; din septembrie pînă în noiembrie 1880 a editat ziarul „La Commune”. — 411, 436

Q

Quesnay, François (1694—1774) — economist și medic francez, fondatorul teoriei fiziocrate. — 67, 68, 437.

Quêst, Adolphe — reprezentantul juridic al editurii Maurice Lachâtre la Paris, a tergiversat difuzarea „Capitalului” în Franța. — 36, 185, 218, 219, 236.

Quêtelet, Lambert-Adolphe-Jacques (1796—1874) — om de știință belgian; statistician, matematician și astronom; autorul teoriei antiștiințifice și reacționare a „omului mijlociu”. — 6.

R

Racine, Jean-Baptiste (1639—1699) — dramaturg francez, reprezentant al clasicismului. — 43^a

Rackow, Heinrich (m. 1916) — social-democrat german, librar; membru al Uniunii generale a muncitorilor germani; în 1877 a candidat la Berlin din partea Partidului muncitoresc social-democrat din Germania în alegerile pentru Reichstag; în 1878 a fost expulzat din Berlin, în 1879 a emigrat la Londra; membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra. — 382, 447.

Ragsky, Ferdinand — chimist austriac, profesor la Viena. — 11.

Ralston, William Ralston Shedden (1828—1889) — scriitor englez, în deceniile al 7-lea și al 8-lea a vizitat în câteva rânduri Rusia, autorul mai multor lucrări consacrate istoriei și literaturii Rusiei. — 83.

Ramm, Hermann — social-democrat german, din 1875 membru al redacției ziarului „Volksstaat”, ulterior al redacției ziarului „Vorwärts”. — 80, 117, 123, 124, 219, 244.

Rasch, Gustav (m. 1878) — democrat german, publicist, de profesie jurișt; participant la revoluția din 1848 de la Berlin; după înfrângerea revo-

luției a emigrat în Elveția și Franța; din 1873 membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania. — 202—204, 245.

Rawlinson, Sir Henry Creswicke (1810—1895) — istoric și orientalist englez, a servit ca ofițer în Persia, membru al Consiliului Indiei (1858—1859 și 1868—1895), ambasador la Teheran (1859—1860), președinte al Societății regale asiatice (1878—1881) și al Societății regale de geografie (1871—1872, 1874—1875); membru al parlamentului; amplă activitate publicistică. — 194.

Razoua, Eugène-Angèle (1830—1877) — ziarist francez; colaborator la o serie de ziare republicane, a aderat la neo-iacobini, membru al Adunării Naționale, după proclamarea Comunei din Paris și-a depus mandatul de deputat; participant activ la Comuna din Paris, comandant al Școlii de război, membru al Tribunalului militar; după înfrângerea Comunei a emigrat la Geneva, colaborator la publicația anarhistă „Le Travailleur”. — 63.

Reclus, Jean-Jacques-Elisée (1830—1905) — geograf și sociolog francez, unul dintre teoreticienii anarhismului; după lovitura de stat din 1851 a emigrat; în 1857 s-a înapoiat în Franța, membru al Internaționalei I, participant la Comuna din Paris, după înfrângerea acesteia a fost expulzat din Franța, redactor la „Coopération” (1866—1868). — 23, 63, 199, 248, 436.

Reclus, Michael-Elle (1827—1904) — etnograf și publicist francez, socialist utopist; a participat la revoluția de la 1848, după lovitura de stat din 1851 a fost expulzat din Franța, a revenit în 1855; în timpul Comunei din Paris directorul Bibliotecii Naționale. — 23, 63, 199, 248.

Reichenbach — scriitor german, cunoscut al lui R. Meyer. — 325.

Reichensperger, August (1808—1895) — jurist prusian, politician catolic; în

- 1848 membru al Adunării Naționale prusiene și din iunie 1848 membru al Adunării Naționale de la Frankfurt (aripa de dreapta); din 1852 liderul fracțiunii catolice în Landtagul prusian, ulterior în partidul de centru; membru al Reichstagului (1867—1884). — 78, 82, 298, 432
- Renshaw* — cunoștință a familiei Engels la Londra. — 297, 298.
- Reșid Pașa* (1802—1858) — om politic turc, a ocupat în câteva rânduri funcția de mare vizir și ministru de externe; a fost favorabil unirii Moldovei și Țării Românești, urmărind crearea unui „stat-tampon” între Turcia și Rusia. — 280.
- Reuss, Heinrich VII, prinț* (1825—1906) — diplomat și general prusian, în 1877 ambasador extraordinar la Constantinopol, în 1878—1894 ambasador la Viena. — 280.
- Reuter, Paul Julius, baron de* (1816—1899) — în 1851 a înființat la Londra agenția telegrafică Reuter. — 191, 298.
- Ricardo, David* (1772—1823) — economist englez; opera sa a reprezentat apogeul economiei politice clasice burgheze. — 36, 65, 120, 186, 388, 437.
- Richter, Dmitri Ivanovici* (1848—1919) — statistician, economist și geograf rus; în deceniul al 8-lea a trăit în emigrație. — 17, 168—169
- Richter, Eugen* (1838—1906) — politician liberal de stînga german, membru al Reichstagului Germaniei de Nord (1867) și al Reichstagului Germaniei (1871—1890); liderul partidului progresist. — 286
- Rittinghausen, Moritz* (1814—1890) — publicist, democrat mic-burghez german; participant la revoluția din 1848—1849, colaborator la „*Neue Rheinische Zeitung*” (1848—1849); membru al Internaționalei I; din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat, delegat la Congresul de la Eisenach și la cel de la Basel (1869), membru al Reichstagului Germaniei (1877—1878 și 1881—1884); oportunist de dreapta nedecarat, în 1884 a fost îndepărtat din partid. — 220.
- Rivers, George* — librar din Londra. — 293.
- Roby, Henry John* (1830—1915) — jurist englez, reformator al învățămîntului, fabricant, liberal; profesor la diferite instituții de învățămînt; secretar al Schools Inquiry și al Endowed Schools commission (1864—1872); imputernicit al Endowed Schools commission (1872—1874); în 1874—1875 a fondat împreună cu Gottfried Ermen firma Ermen & Roby; ca membru al parlamentului (1890—1895), partizan al lui Gladstone; autor a numeroase lucrări școlare. — 124—125.
- Roby, Mary Ann Mathilda* (m. 1889) — fiica lui Peter Albert Ermen; din 1861 soția lui Henry John Roby; una dintre puținele lingviste culte ale timpului, apărătoare fermă a instruirii și educării femeilor. — 124.
- Rochefort, Victor-Henri, marchiz de Rochefort-Luçay* (1830—1913) — publicist, scriitor și politician francez, republican de stînga; editorul revistei „*Lanterne*” (1868—1869) și al ziarului „*Marseillaise*” (1869—1870); membru al guvernului apărării naționale (septembrie-noiembrie 1870), după înfrîngerea Comunei din Paris a fost deportat în Noua Caledonie; a fugit în Anglia, după amnistia din 1880 s-a întors în Franța; editorul publicației „*L'Intransigeant*”; la sfîrșitul deceniului al 9-lea monarhist. — 412.
- Rörig* — cunoștință a lui Wilhelm Liebknecht. — 114.
- Rotschild* — bancă internațională. — 25.
- Roy, Joseph* — traducătorul volumului I al „*Capitalului*” și al operelor lui Feuerbach în limba franceză. — 465.

- Royer** — diplomat prusian, în 1829 ambasador la Constantinopol. — 281.
- Ruge, Arnold** (1802—1880) — publicist radical, tânăr hegelian, democrat mic-burghez german; în 1848 deputat în Adunarea națională de la Frankfurt (aripa de stînga); în deceniul al 6-lea unul dintre liderii emigrației mic-burgeze germane din Anglia; după 1866 național-liberal; din 1866 și pînă la sfîrșitul vieții a trăit la Brighton. — 91.
- Rümelin, Gustav** (1815—1889) — sociolog și statistician german, docent al Universității din Tübingen; autorul unor lucrări de statistică, etnogeografie și istorie literară. — 216.
- Russell, Lord John** (1792—1878) — om de stat britanic, lider al whigilor, prim-ministru (1846—1852 și 1865—1866), ministru de externe (1852—1853 și 1859—1865); după 1866 a desfășurat activitate publicistică. — 28, 188.
- S**
- Sadek Effendi** vezi *Mehmed Sadek Effendi*.
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, conte de** (1760—1825) — cunoscut socialist utopist francez. — 67.
- Salisbury, Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil, marchiz de** (1830—1903) — om de stat britanic, conservator; în 1866—1867 și 1874—1878 ministru pentru problemele Indiei; în 1878—1880 ministru de externe, prim-ministru (1885—1886, 1886—1892 și 1895—1902). — 276, 278.
- Salzmann.** — mare firmă de bere din Cehia. — 6
- Samter, Adolph** (1824—1883) — economist burghez german, adept al lui Rodbertus. — 83.
- Sargant, William Lucas** (1809—1889) — pedagog și economist englez, biograf al lui Robert Owen. — 66.
- Sarny, Eduard** — ziarist german, redactor la „Frankfurter Zeitung”. — 205.
- Schaaffhausen, Herman** (1816—1893) — antropolog și fiziolog german, profesor la Bonn (1855—1893). — 206.
- Schäffle, Albert Eberhard Friedrich** (1831—1903) — economist german, adept al economiei politice vulgare, sociolog, a preconizat renunțarea la lupta de clasă și a recomandat colaborarea între burghezie și proletariat. — 194, 215, 359.
- Schaible, Karl Heinrich** (1824—1899) — medic și scriitor, democrat mic-burghez german, în 1849 a participat la insurecția din Baden-Palatinat, ulterior a emigrat în Anglia. — 202, 203.
- Scheu, Andreas** (1844—1927) — militant al mișcării socialiste austriece (1868—1874) și engleze, redactor al ziarului „Gleichheit”; membru al Internaționalei I; în 1874 a emigrat în Anglia; unul dintre fondatorii Federației social-democrate din Anglia. — 214, 411.
- Scheu, Heinrich** (1845—1926) — social-democrat austriac, delegat la Congresul de la Haga (1872) al Internaționalei I; în 1875 a emigrat în Anglia; fratele celui precedent. — 214.
- Schiller, Friedrich** (1759—1805) — mare poet și dramaturg german. — 63.
- Schily** — soția lui Victor Schily. — 142.
- Schily, Victor** (1810—1875) — avocat german, democrat; în 1849 a luat parte la insurecția din Baden-Palatinat; ulterior a emigrat în Franța; membru al Internaționalei I, a sprijinit lupta Consiliului General pentru consolidarea Internaționalei la Paris; delegat la Conferința de la Londra din 1865. — 142.
- Schlesinger, Maximilian** (1855—1902) — publicist, social-democrat german, lassalleian; redactor al ziarului social-democrat „Die Wahrheit” din Breslau (1876—1878); colaborator la ziarlele „Neuer Social-Demokrat”, „Der Volksstaat”, „Vorwärts” și la revistele „Die Neue Gesellschaft”, „Die Zukunft” și

- „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“. — 102.
- Schmidt, Eduard Oscar** (1823—1886) — zoolog german, darvinist, din 1872 profesor la Strasbourg. — 289, 293.
- Schmidt, Johann Joseph**. — 205.
- Schmitz, Richard** (1834—1893) — din 1863 medic la Neuenahr. — 71.
- Schneider, Adam** — tîmplar, la 12 iunie 1849 a participat la atentatul împotriva prințului Wilhelm. — 427.
- Schöler, Lina** — profesoară germană, prietenă a familiei Marx. — 34, 35, 224.
- Schorlemmer, Carl** (1834—1892) — cunoscut chimist german, profesor la Manchester, adept al materialismului dialectic; de la începutul deceniului al 7-lea prieten apropiat și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels, prin intermediul cărora a cunoscut mișcarea muncitorească internațională; a participat intens la activitatea revoluționară; membru al Internaționalei I; profesor la prima catedră de chimie organică din Anglia, înființată din 1874 la Universitatea Victoria; membru al unor societăți științifice din Anglia, S.U.A. și Germania. — 72, 73, 89, 91, 93, 95, 96—101, 103, 105, 106, 165, 171, 227, 252, 316, 337, 379, 407.
- Schott, Sigmund** (1818—1895) — scriitor din Württemberg, politician burghez, partizan al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei; unul dintre fondatorii Uniunii naționale. — 266, 287, 288.
- Schramm, Karl August** — social-democrat german, reformist, unul dintre redactorii publicației „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“; în deceniul al 9-lea s-a retras din partid. — 93, 104, 131, 133, 340, 344, 345, 357—359, 368, 373, 383, 388.
- Schumacher, Hermann** (aprox. 1826—1904) — economist burghez german. — 140.
- Schumann, Fritz** — delegat al Partidului muncitoresc social-democrat din Danemarca și al Uniunii muncitorești internaționale reformiste la Congresul internațional al socialiștilor de la Paris din septembrie 1878. — 305—306.
- Schupp** — cunoscuți ai familiei Engels la Heidelberg, unde a învățat Mary Ellen Burns în 1875—1877. — 165, 205, 222.
- Suvalov, Piotr Andreevici, conte** (1827—1889) — general și diplomat rus, șeful secției a III-a a cancelariei secrete a țarului (poliția secretă) (1866—1873), ambasador în Anglia (1874—1879). — 105.
- Schweitzer**, — proprietarul unei tipografii din Londra, unde s-a editat „Londoner Journal“. — 291.
- Schweitzer, Johann Baptist, von** (1834—1875) — unul dintre reprezentanții de seamă ai lassalleanismului în Germania, avocat, ziarist și scriitor, coproprietar și redactor-șef al publicației „Social-Demokrat“ (1864—1867) din 1868 proprietar unic; din 1863 membru, în 1867—1871 președinte al Uniunii generale a muncitorilor germani; a susținut politica lui Bismarck de unificare a Germaniei sub hegemonia Prusiei; a încercat să împiedice pe muncitorii germani să adere la Internaționala I și să zădărnicească realizarea unității mișcării muncitorești din Germania pe baza comunismului științific; în 1872, după descoperirea legăturilor sale cu guvernul prusian, a fost exclus din Uniunea generală a muncitorilor germani. — 348, 349.
- Schwitzguébel, Adhémér** (1844—1895) — bakunist elvețian, de profesiune gravor; membru al Internaționalei I; unul dintre liderii Alianței democrației socialiste și al Federației jura-siene; delegat la Congresul de la Haga (1872); în 1873 a fost exclus din Internațională prin hotărîrea Consiliului General. — 283.

- Sefeloge* — soldat scos din armată ; în mai 1850 a săvârșit un atentat împotriva lui Frederic Wilhelm al IV-lea. — 427.
- Seldlitz, Georg von* — cercetător al naturii german, darvinist. — 157.
- Serallier, Auguste* (n. 1840) — lucrător de calapoade francez, tovarăș de luptă al lui Marx, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1869—1872), secretar-corespondent pentru Belgia (1870) și pentru Franța (1871—1872) ; în septembrie 1870, după căderea celui de-al doilea Imperiu, a fost trimis la Paris ca împuternicit al Consiliului General ; membru al Comunei din Paris ; delegat la Conferința de la Londra din 1871 și la Congresul de la Haga (1872) ale Internaționalei ; membru al Consiliului federal britanic (1873). — 307, 458.
- Shakespeare, William* (1564—1616) — mare dramaturg și poet englez. — 216, 236, 439, 457, 459.
- Shtipton, George* — secretarul trade-unionului zugravilor, în 1871—1896 secretar al Consiliului de la Londra al trade-unionurilor ; reformist. — 278.
- Simon, Jules* (numele adevărat *Jules-François-Simon Suisse*) (1814—1896) — politician și filozof idealist francez, republican moderat burghez ; deputat în Adunarea constituantă (1848—1849), membru al Corpului legislativ, ministru al instrucțiunii publice în guvernul Apărării naționale și în guvernul Thiers (1870—1873), deputat în Adunarea națională (1871), unul dintre inițiatorii luptei împotriva Comunei ; prim-ministru (1876—1877). — 436.
- Singer, Paul* (1844—1911) — reprezentant de seamă al social-democrației germane ; în 1869 a devenit membru al Partidului muncitoresc social-democrat ; din 1890, împreună cu Bebel, președinte al Conducerei Partidului social-democrat din Germania ; deputat în Reichstag (1884—1911), din 1885 președinte al fracțiunii social-democrate din Reichstag ; a combătut oportunismul și revizionismul. — 343, 358.
- Smirnov, Valerian Nikolaevici* (pseudonim Doctor Noel) (1848—1900) — medic rus, revoluționar narodnic ; a emigrat la începutul deceniului al 8-lea la Zürich, apoi la Londra, Paris și Berna ; membru al Asociației Internaționale a Muncitorilor ; unul dintre redactorii ziarului „Vpered” și ai revistei cu același nume. — 136, 141, 170, 172, 179, 186, 282, 288, 292.
- Smith, Adam* (1723—1790) — economist englez, unul dintre reprezentanții marcanți ai economiei politice clasice burgheze ; a generalizat experiențele perioadei manufacturiere capitaliste și ale începuturilor sistemului de fabrică și a dat economiei politice clasice burgheze forma ei dezvoltată. — 65, 186, 388, 438.
- Sonnemann, Leopold* (1831—1909) — editor de ziare și politician, democrat mic-burghez german ; fondatorul (1856) și editorul lui „Frankfurter Zeitung” ; în 1859 unul dintre întemeietorii Uniunii naționale ; membru al Comitetului permanent al Uniunii asociațiilor muncitorești din Germania și al Partidului popular ; a încercat, fără succes, să țină mișcarea muncitorească sub influența burgheziei ; s-a pronunțat împotriva unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei ; deputat în Reichstagul Germaniei (1871—1876 și 1878—1884). — 9, 146, 149, 205, 300, 358.
- Sorge, Friedrich Adolph* (1828—1906) — militant al mișcării muncitorești și socialiste americane și internaționale ; participant la insurecția din Baden-Palatinat din 1849 ; în 1852 a emigrat în S.U.A. ; prieten apropiat și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels ; lider al mișcării muncitorești americane ; membru al Asociației Internaționale a Muncitorilor ; fondatorul secțiilor din America ale acesteia, membru al clubului comuniștilor din New York, unul dintre fondatorii

- Secției nr. 1 a Asociației Internaționale a Muncitorilor (1867) și ai Partidului social la New York și în împrejurimi (1868); după dizolvarea acestuia, unul dintre fondatorii organizației marxiste Uniunea generală a muncitorilor germani de la New York (1869), care a aderat, ca Labour Union nr. 5 din New York, la National Labour Union; unul dintre fondatorii Comitetului central nord-american al Internaționalei I (1870), delegat la Congresul de la Haga (1872), secretar general al Consiliului General după mutarea sediului acestuia la New York (1872—1874). — 101, 163, 164, 166, 255—258, 262—264, 294, 295, 339, 356—360, 367, 394, 409, 410—414, 456—459.
- Spinoza, Baruch (Benedictus de)* (1632—1677) — filozof materialist olandez. — 438.
- Staël, Madame de* (m. 1877). — 59.
- Staël-Holstein, Anne-Louise-Germaine Necker, baroană de* (1766—1817) — scriitoare franceză. — 59.
- Stern* — soția lui Joseph Stern, fiica lui Guido Weiss. — 9.
- Stern, Daniel vezi Agoult, Marie-Catherine-Sophie de Flavigny, conțesă d'.* —
- Stern, Joseph* (1839—1902) — ziarist, democrat mic-burghez german, din 1873 redactor la „Frankfurter Zeitung”. — 9.
- Steward, Ira* (1831—1883) — militant al mișcării muncitorești americane; lider al Eight-Hour League din Boston și al National Ten-Hour League; unul dintre membrii fondatori ai Bureau of Labour Statics din Massachusetts (1869) și ai International Labour Union (1878). — 356.
- Stieber, Wilhelm* (1818—1882) — consilier de poliție (din 1851), șeful poliției politice din Prusia (1852—1860); a organizat falsuri care au constituit dovezi de acuzare împotriva celor implicați în procesul comuniștilor de la Köln din 1852; principalul martor al acuzării; în 1866, în timpul războiului austro-prusian și în 1870—1871, în timpul războiului franco-prusian, șeful poliției militare și al spionajului precum și al contraspionajului german pe teritoriul Franței. — 17, 81, 146, 151, 179.
- Stoffel, Eugène, baron* (1823—1907) — ofițer și scriitor militar francez; în timpul războiului franco-prusian din 1870—1871 a făcut parte din statul major al armatei de la Rin; în 1872 a fost scos din armată. — 58.
- Stolberg-Wernigerode, Otto, conte* (1837—1896) — om de stat și politician german, conservator; membru al Reichstagului (1871—1878), din 1878 vicecancelar al Imperiului german. — 77, 79, 298, 423, 432.
- Stosch, Albrecht von* (1818—1896) — general, din 1871 șeful statului major al trupelor de ocupație germane din Franța, din 1878 șeful amiralității și ministru de stat prusian. — 425.
- Strousberg, Bethel Henry* (1823—1884) — constructor de căi ferate german, unul dintre cei mai mari speculanți în acest domeniu, în 1873 a dat faliment; lui i-a fost concesionată, în 1868, de către guvernul român, la insistențele lui Carol I de Hohenzollern, construirea unei rețele de căi ferate în România; această concesiune, care a costat statul român cu 27 450 000 de lei aur mai mult decât oferta altui concern, a provocat, mai ales după falimentul lui Strousberg, un mare scandal politic; în 1878 Germania a condiționat recunoașterea independenței României de răscumpărarea obligațiunilor conținute în contractul de Strousberg, ceea ce clasele dominante au acceptat, stîrnind indignarea maselor. — 238, 352.
- Suleiman Pașa* (1840—1892) — general turc, în timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 comandantul suprem al armatei turcești din Bosnia și Herțegovina, ulterior a comandat armata de la Dunăre; la in-

- ceputul anului 1878 a preluat comanda supremă a apărării Constantinopolului, în februarie 1878 a fost revocat, acuzat de tentativă de înaltă trădare și condamnat la 15 ani de detențiune în fortăreață ; ulterior însă a fost grațiat. — 74.
- Swinton, John** (1829—1901) — ziarist american, de origine scoțian ; redactor la publicația newyorkeză „Sun” (1875—1883) ; editorul și redactorul săptăminalului „John Swinton's Paper” (1883—1887). — 408, 409, 411.
- T
- Talandier (Tallandier), Pierre-Théodore-Alfred** (1822—1890) — ziarist francez, democrat mic-burghez ; a participat la revoluția din 1848 din Franța ; după lovitura de stat din 1851 a emigrat la Londra ; în 1864 membru al Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor ; în 1870 s-a întors în Franța ; deputat în parlamentul francez (1876—1880 și 1881—1883). — 302—308.
- Taneev, Vladimir Ivanovici** (1840—1921) — avocat rus, socialist ; din 1866 a fost apărător într-o serie de procese politice. — 210.
- Terzaghi, Carlo** (n. aprox. 1845) — avocat italian, secretar al organizației Federazione Operaia din Torino ; în 1872 agent de poliție. — 31, 209.
- Tessendorf, Hermann Ernst Christian** (1831—1895) — procuror prusian, din 1873 până în 1879 judecător la tribunalul orașului Berlin ; în 1885 președinte al colegiului penal al Curții supreme de la Berlin ; organizatorul de tristă amintire al persecuțiilor împotriva socialiștilor („era” Tessendorf, 1874—1878). — 146, 151.
- Thackeray, William Makepeace** (1811—1863) — scriitor realist englez. — 439.
- Theisz, Albert-Frédéric-Jules** (1839—1881) — gravor francez, proudhonist, membru al Consiliului federal al secției din Paris a Internaționalei I,
- membru al Comitetului Central al Gărzii Naționale și al Comunei din Paris ; după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia ; în 1871 membru al Consiliului General al Internaționalei I și casierul Consiliului General. — 412.
- Thiers, Louis-Adolphe** (1797—1877) — om de stat și istoric francez, orléanist ; prim-ministru (1836 și 1840) ; în 1848 deputat în Adunarea constituantă și în 1849—1851 deputat în Adunarea legislativă ; președinte al consiliului de miniștri (1871), președinte al Republicii (1871—1873) ; călăul Comunei din Paris. — 41, 43, 44, 436.
- Thünen, Johann Heinrich von** (1783—1850) — economist german, proprietar funciar în Mecklenburg ; ca teoretician al rentei a susținut calea prusacă de dezvoltare capitalistă a agriculturii, — 140.
- Tkacev, Piotr Nikitici** (1844—1885) — publicist și revoluționar rus ; ideolog al narodnicismului. — 5, 329.
- Tölcke, Karl Wilhelm** (1817—1893) — avocat german, lassalleean ; participant la revoluția din 1848 — 1849, din 1864 membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, în 1865—1866 președinte și până în 1874 membru al conducerii acesteia ; prieten apropiat al lui J. B. Schweitzer ; a încercat să zădărnicească realizarea unității mișcării muncitorești germane pe baza comunismului științific. — 118, 123.
- Tomanovskaia, Elisaveta Lukinici** (pseudonim *Dmitrieva*) (1851—aprox. 1898) — revoluționară rusă, din 1867 până în 1873 a trăit în emigrație, a luat parte la editarea publicației „Narodnoe Delo” ; membră a Secției ruse de la Geneva a Internaționalei I ; a sprijinit lupta dusă de Marx împotriva bakuniștilor ; prietenă a familiei Marx ; participantă activă la Comuna din Paris, după înfringerea acesteia a părăsit Franța și s-a întors în Rusia, unde a abandonat activitatea revoluționară. — 210.

Traube, Moritz (1826—1894) — chimist și fiziolog german, căutînd să creeze celulele artificiale (1864—1867) a descoperit membranele semimoi, descoperire care a avut o mare însemnătate pentru teoria presiunii osmotice. — 135, 217.

Treitschke, Heinrich Gotthard von (1834—1896) — istoric și publicist reacționar german; din 1886 istoriograf al statului prusian; deputat în Reichstagul Germaniei (1871—1888); ideolog și propagandist al prusacismului reacționar, al șovinismului, antisemit; partizan al expansiunii germane. — 64.

Trochu, Louis-Jules (1815—1896) — general și politician francez, orlănist; în deceniile al 4-lea și al 5-lea a participat la cucerirea Algeriei, ulterior la războiul Crimeii (1853—1856) și în 1859 la războiul din Italia; șeful guvernului apărării naționale și comandantul suprem al Armatei din Paris (septembrie 1870—ianuarie 1871), a săbatat apărarea orașului; deputat în Adunarea Națională din 1871. — 233, 234, 461.

Tschech, Heinrich Ludwig (1789—1844) — funcționar prusian, primarul orașului Storkow (1837—1841), democrat; a fost executat în urma unui atentat împotriva lui Frederic Wilhelm al IV-lea. — 427.

Turgot, Anne-Robert-Jacques, baron de l'Aulne (1727—1781) — om de stat, economist, fiziocrat francez, discipol al lui Quesnay; în calitate sa de controlor general al finanțelor (1774—1776) a dus o politică economică progresivă, ceea ce a avut drept urmare înlăturarea lui. — 40.

Tussy vezi *Marx, Eleanor*.

U

Urquhart, David (1805—1877) — diplomat, publicist și politician englez, turcofil; în deceniul al 4-lea a îndeplinit misiuni diplomatice în Turcia; a demascat în presă politica externă

a lui Palmerston și a whigilor; membru al parlamentului (1847—1852), tory; fondatorul și redactorul ziarului „Free Press” (1855—1865) și al revistei „Diplomatic Review” (1866—1877). — 38, 41, 45, 190, 245.

Utin (Outline), Nikolai Isaakovici (1845—1883) — revoluționar rus, participant la mișcarea studențească, membru al organizației narodnice „Zemlea i volia”, în 1863 a emigrat în Anglia, apoi în Elveția; unul dintre fondatorii secției ruse a Asociației Internaționale a Muncitorilor; membru al redacției ziarului „Narodnoe Delo” (1868—1870), unul dintre redactorii ziarului „Egalité” (1870—1871), a luptat împotriva lui Bakunin și a adepților acestuia; delegat la Conferința de la Londra din 1871 a Internaționalei I; după întoarcerea sa în Rusia, pe la mijlocul deceniului al 8-lea, s-a retras din mișcarea revoluționară. — 83, 180, 194.

Ulina, Natalia Ieronimovna (n. Korșini) — soția celui precedent; scriitoare, colaboratoare la „Vestnik Evropi” și la alte publicații. — 225.

V

Vahlteich, Julius (1839—1915) — social-democrat german, de profesiune cizmar, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat; în 1863 unul dintre fondatorii Uniunii generale a muncitorilor germani la Leipzig; a făcut parte din opoziția proletară; din 1864 membru al Uniunii asociațiilor muncitorești din Germania; în 1867 a fondat secția din Dresden a Internaționalei I și în același an a fost președintele Asociației culturale a muncitorilor din Dresden; delegat la Congresul de la Eisenach și militant de frunte al Partidului muncitoresc social-democrat din Saxonia, redactor la „Chemnitzer Freie Presse” (1872); deputat în Reichstag (1874—1876 și 1878—1881); în 1881 a plecat în S.U.A.; redactor la diferite ziare muncitorești de limbă germană. — 9, 146, 148, 248, 255.

- Vergiliu, Publius Vergilius Maro* (70—19 î.e.n.) — poet latin, autorul „Eneidei”. — 174.
- Vernouillet, Just* — directorul editurii „Lachâtre & Co” din Paris. — 116, 435.
- Viereck, Louis* (1851—1921) — referent, ulterior editor, redactor german; social-democrat; în timpul cît a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiştilor, unul dintre liderii aripii de dreapta a partidului; deputat în Reichstagul Germaniei (1884—1887); după 1888 s-a îndepărtat de social-democrație, în 1890 a emigrat în S.U.A. — 93, 341, 343, 345, 347.
- Virchow, Rudolf* (1821—1902) — patolog german, unul dintre fondatorii antropologiei și etnologiei moderne, creatorul teoriei patologice celulare; adversar al darvinismului; umanist; unul dintre întemeietorii și liderii Partidului progresist; adversar al lui Bismarck și al social-democrației. — 243, 289, 292.
- Vögele, August* — în 1859 zețar la tipografia Hollinger din Londra. — 203.
- Vogler, C. G.* — editor și librar german din Bruxelles, membru al Ligii comuniștilor; a editat lucrarea lui Marx „Misère de la philosophie”. — 435.
- Vogt, Karl* (1817—1895) — naturalist german, reprezentant al materialismului vulgar, democrat mic-burghez; membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa de stînga); în iunie 1849 unul dintre cei cinci regiți ai imperiului; în 1849 a emigrat în Elveția; în deceniile al 6-lea și al 7-lea agent plătit al lui Ludovic Bonaparte; unul dintre participanții cei mai activi la prigoana împotriva revoluționarilor proletari; a fost demascat de Marx în pamfletul intitulat „Domnul Vogt”. — 157, 193, 202.
- Vollmar, Georg Heinrich von* (1850—1922) — fost ofițer, social-democrat german; redactor la „Dresdner Volksbote” (1877) și la „Sozialdemokrat” (1879—1880), deputat în Reichstag (1881—1887 și 1890—1918) și în Landtagul Bavariei (1893—1918); din ultimul deceniu al secolului trecut unul dintre cei mai influenți exponenți ai oportunistului în social-democrația germană; în timpul primului război mondial social-șovinist. — 92, 359, 363, 368.
- Voltaire, de* (numele adevărat *François Marie Arouet*) (1694—1778) — filozof deist francez, scriitor satiric, istoric; reprezentant al iluminismului francez, a luptat împotriva absolutismului și catolicismului. — 439.

W

Wagner, Cosima (1837—1930) — fiica lui Franz Liszt. în 1857—1870 soția lui Hans von Bülow, din 1865 (căsătoria a avut loc în 1870) tovarășa de viață a lui Richard Wagner. — 175.

Wagner, Richard (1813—1883) — compozitor, dirijor, poet și scriitor german, a cărui operă în ansamblu, deși contradictorie, aparține celor mai mari creații ale muzicii; în ce privește concepțiile sale politice și ideologice a debutat ca revoluționar, iar în deceniul al 7-lea a devenit unul dintre partizanii filozofiei reacționare a lui Schopenhauer și Nietzsche. — 24, 72, 175, 217.

Wallace, Alfred Russel (1823—1913) — explorator și naturalist britanic, fondatorul zoogeografiei; a conceput principiul selecției naturale în același timp cu Darwin, dar independent de acesta; ulterior adept al spiritismului. — 76.

Walster vezi *Otto-Walster, August*

Walther von der Vogelweide (aprox. 1170 — aprox. 1230) — bard și poet german al evului mediu. — 131.

Weber, Josef Valentin (1814—1895) — ceasornicar german, participant la mișcarea revoluționară din Baden din 1848—1849; membru al Ligii comuniștilor; după înfringerea revoluției a emigrat în Elveția, membru al Asociației culturale a muncitorilor comu-

- niști germani de la Londra; în decembrie 1871 a fost exclus din Asociație pentru calomniile aduse Consiliului General și pentru activitate scizionistă. — 330.
- Weber, Louis** — fiul celui precedent, ceasornicar, lassalleean; membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra; în aprilie 1865 a fost exclus din Asociație pentru intrigile urzite împotriva lui Marx și a adeptilor lui. — 330, 357.
- Wedde, Johannes** (1843—1890) — ziarist și scriitor german, democrat; în perioada în care a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor a editat la Hamburg publicația „Bürgerzeitung”, care a fost interzisă în 1887. — 46, 63, 64.
- Weller, Adam** — tâmplar, emigrant la Londra, membru al Consiliului federal britanic al Internaționalei I (1872 și 1873); i-a sprijinit pe Marx și Engels în lupta lor împotriva reformiștilor englezi; membru al Consiliului de la Londra al trade-unionurilor; ulterior membru al Federației social-democrate fondate de Hyndman. — 256.
- Welss, Guido** (1822—1899) — ziarist german, democrat mic-burghez, participant la revoluția din 1848—1849 din Germania; în deceniul al 7-lea membru al Partidului progresist (aripa de stînga); redactor-șef la ziarele „Berliner Reform” (1863—1866) și „Zukunft” (1867—1871), editorul săptămînalului „Die Wage” (1873—1879). — 9, 11.
- Weitling, Wilhelm** (1808—1871) — militant al mișcării muncitorești germane, croitor din Magdeburg; din 1837 membru de frunte și teoretician al Ligii celor drepti; reprezentant de seamă al comunismului utopic egalitar; în 1849 a emigrat în S.U.A.; în 1850—1855 a editat „Republik der Arbeiter” în care, între alții, îi ataca pe Marx și partizanii lui; spre sfîrșitul vieții s-a apropiat de Internaționala I. — 263, 356.
- Wellington, Arthur Wellesley, duce de** (1769—1852) — comandant de oști și om de stat englez, tory; în 1808—1814 și în 1815 a comandat trupele engleze în războaiele împotriva lui Napoleon I pe care l-a învins la Waterloo; șef al departamentului artilerie (1818—1827); comandant suprem al armatei engleze (1827—1828 și 1842—1852); prim-ministru (1828—1830); ministru de externe (1834—1835). — 280, 281.
- Wessel, Jean Marc Albert** (1829—1885) — jurist și politician elvețian, notar la Geneva. — 258.
- Westlake** — 455.
- Weydemeyer, Joseph** (1818—1866) — reprezentant de seamă al mișcării muncitorești germane și americane; prieten apropiat al lui Marx și Engels; la jumătatea deceniului al 5-lea a fost influențat de „adevăratul” socialism, în 1846, sub influența directă a lui Marx și Engels, a trecut pe pozițiile comunismului științific; membru al Ligii comunistilor, în 1849—1851 conducătorul circumscripției din Frankfurt pe Main a Ligii comunistilor; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania; în 1851 a emigrat în S.U.A., în timpul războiului civil din America (1861—1865) colonel în armata statelor din Nord; a pus bazele răspîndirii marxismului în S.U.A.; a fost un propagandist deosebit de capabil din punct de vedere teoretic al marxismului. — 164, 458.
- Weydemeyer, Otto** — fiul celui precedent, militant al mișcării muncitorești americane, a tradus în limba engleză broșura lui Johann Most „Kapital und Arbeit” prelucrată de Marx. — 255, 294.
- Whitley and Maddock** — birou de notariat la Liverpool. — 311, 313.
- Wiede, Franz** — ziarist, editorul și redactorul publicației „Die Neue Gesellschaft” din Zürich; coredactor la „Zukunft”. — 46, 47, 49, 54, 60—61, 64, 65, 246, 248, 328, 358.

Wiehe, Johann Friedrich — zețar, în 1859 a lucrat la tipografia lui Fidelity Hollinger din Londra. — 203.

Wilhelm I (1797—1888) — prinț de Prusia, prinț regent (1858—1861), rege al Prusiei (1861—1888), împărat al Germaniei (1871—1888). — 67, 105, 279, 317, 339, 358, 446.

Willebrord vezi *Glaser de Willebrord, E.*

Willis, Edwin. — 287.

Withers — brutar din Londra, cunoscut al familiei Marx. — 52.

Wohlauer, Ferdinand — librar din Londra. — 226.

Wolff, Bernhard (1811—1879) — ziarist german, din 1848 proprietarul publicației „National-Zeitung” din Berlin; în 1849 fondatorul primei agenții telegrafice din Germania. — 191, 424.

Wolff, Wilhelm (Lupus) (1809—1864) — revoluționar proletar și publicist german; institutor, fiu de țaran din Silezia; din 1831 a participat activ la mișcarea politică studențească; în 1834—1838 a fost deținut în închisorile prusiene. În primăvara anului 1846 la Bruxelles devine unul dintre primii tovarăși de luptă ai lui Marx și Engels și prietenul lor apropiat; în 1846—1847 a participat intens la activitatea Comitetului comunist de corespondență de la Bruxelles; membru al Ligii celor drepte, unul dintre fondatorii Ligii comunistilor din al cărei Organ Central a făcut parte începând din martie 1848; în 1848—1849 unul dintre redactorii „Noii Gazete Renane”; deputat în Adunarea națională de la Frankfurt (extrema stângă); în iulie 1849 a emigrat în Elveția, apoi în Anglia. — 107, 220.

Wollmann — fabricant din Paris. — 25.

Wollmann — verișoara lui F. Fleckles, soția celui precedent. — 25, 214.

Woodhull, Victoria (1838—1927) — lideră a mișcării feministe americane; în 1871—1872 a încercat să acapareze

conducerea Federației nord-americane a Internaționalei I organizând secții formate din elemente burgheze și mic-burgheze; a condus secția nr. 12, care a fost suspendată de Consiliul General și exclusă din Internațională de Congresul de la Haga. — 444.

Wright, Carroll Davidson (1840—1909) — economist și statistician american; a condus Bureau of Statistics of Labour din Massachusetts (1873—1888). — 95, 356.

Wróblewski, Walery (1836—1908) — democrat revoluționar polonez, unul dintre conducătorii insurecției poloneze din 1863—1864; general al Comunei din Paris; membru al Consiliului General al Internaționalei I, secretar-corespondent pentru Polonia (1871—1872); delegat la Congresul de la Haga (1872); a luptat activ împotriva bakuniștilor. — 43, 86, 161, 458.

Z

Zanardelli, Tito (n. 1848) — ziarist italian, socialist; redactor la diferite publicații democratice și socialiste; a fost un timp adeptul lui Bakunin; a emigrat la Paris. — 460.

Zasulici, Vera Ivanovna (1851—1919) — participantă activă la mișcarea națională și ulterior la mișcarea social-democrată din Rusia; unul dintre fondatorii grupului marxist „Eliberarea muncii”; ulterior a aderat la menșevici. — 428.

Ziber, Nikolai Ivanovici (1844—1888) — economist rus; unul dintre primii popularizatori ai lucrărilor economice ale lui Marx în Rusia, fără a înțelege însă dialectica materialistă și esența revoluționară a marxismului; s-a situat pe pozițiile reformismului radical burghez. — 309.

PERSONAJE DIN LITERATURĂ ȘI DIN MITOLOGIE

Ahile — potrivit legendei, cel mai curajos dintre eroii greci care au luat parte la războiul troian; unul dintre

- personajele principale din „Iliada” lui Homer. — 316.
- Cid Campeador* — erou național legendar al Spaniei, învingătorul maurilor ; personaj principal al epopeii naționale spaniole „Cantar de mio Cid” (1140), al „Crónica del Cid” și al unor numeroase romane. — 75.
- Don Quijote* — eroul principal al romanului satiric cu același nume al lui Cervantes. — 453.
- Esculap* (Asclepios) — în mitologia greacă zeul tămăduirii. — 458.
- John Bull* — denumire ironică dată de obicei reprezentanților burgheziei engleze ; a căpătat o largă răspindire după apariția în 1712 a satirei politice „History of John Bull” aparținând scriitorului John Arbuthnot (1675—1735). — 213, 215, 408.
- Oerindur* — unul dintre eroii principali din drama lui Adolf Mullner „Vina”. — 187.
- Pollux* — în mitologia greacă Castor și Pollux, fiii gemeni ai lui Zeus și ai Ledei. Simbolul dragostei frățești și al prieteniei desăvârșite. — 63.
- Shylock* — personaj din comedia lui Shakespeare „Neguțătorul din Veneția” ; întruchiparea cămătarului nemilos. — 123.

Cuprins

Prefață V—XXIV

PARTEA ÎNTII CORESPONDENȚA DINTRE MARX ȘI ENGELS Februarie 1875—septembrie 1880

1875

1. Marx către Engels, februarie-martie 5
2. Marx către Engels, 21 august 5—10
3. Marx către Engels, 8 septembrie 10—12

1876

4. Engels către Marx, 24 mai 13—14
5. Marx către Engels, 25 mai 15—17
6. Engels către Marx, 28 mai 18—20
7. Engels către Marx, 25 iulie 20—21
8. Marx către Engels, 26 iulie 22—23
9. Marx către Engels, 19 august 24—26
10. Engels către Marx, 25 august 27—29
11. Marx către Engels, 11 decembrie 29—30

1877

12. Engels către Marx, 23 februarie 31—33
13. Engels către Marx, 2 martie 33—34
14. Marx către Engels, 3 martie 35—36

15. Marx către Engels, 5 martie	36—37
16. Engels către Marx, 6 martie	37—38
17. Marx către Engels, 7 martie	39—41
18. Engels către Marx, 27 mai	42—43
19. Marx către Engels, 31 mai	43—45
20. Engels către Marx, 15 iulie	45—47
21. Marx către Engels, 18 iulie	47—48
22. Engels către Marx, 19 iulie	49—50
23. Marx către Engels, 23 iulie	51—54
24. Engels către Marx, 24 iulie	55—57
25. Marx către Engels, 25 iulie	57—61
26. Engels către Marx, 31 iulie	61—62
27. Marx către Engels, 1 august	62—66
28. Marx către Engels, 8 august	66—70
29. Marx către Engels, 17 august	71—72
30. Engels către Marx, 25 august	73—75
31. Engels către Marx, sfârșitul anului 1877—începutul anului 1878	75—76

1 8 7 8

32. Marx către Engels, 17 septembrie	77—79
33. Engels către Marx, 18 septembrie	79—81
34. Marx către Engels, 18 septembrie	81—84
35. Engels către Marx, 19 septembrie	84
36. Engels către Marx, 21 septembrie	85
37. Marx către Engels, 24 septembrie	86—87

1 8 7 9

38. Marx către Engels, 14 august	88—90
39. Engels către Marx, 20 august	90—92
40. Engels către Marx, 25 august	92—93
41. Marx către Engels, 25 august	94—95
42. Engels către Marx, 26 august	96—97
43. Marx către Engels, 27 august	97—98

44. Marx către Engels, 28 august	98—99
45. Marx către Engels, 3 septembrie	99—100
46. Marx către Engels, 9 septembrie	100—101
47. Engels către Marx, 9 septembrie	101—103
48. Marx către Engels, 10 septembrie	104—105
49. Engels către Marx, 11 septembrie	106
50. Marx către Engels, 11 septembrie	107
51. Marx către Engels, 12 septembrie	108
52. Engels către Marx, 8 octombrie	108—109

1 8 8 0

53. Engels către Marx, 13 septembrie	110
--	-----

PARTEA A DOUA

SCRISORI ALE LUI K. MARX ȘI F. ENGELS

CĂTRE DIVERSE PERSOANE

Ianuarie 1875—decembrie 1880

1 8 7 5

1. Marx către Wilhelm Liebknecht, 7 ianuarie	113
2. Marx către Wilhelm Liebknecht, 9 ianuarie	113—114
3. Marx către Max Oppenheim, 20 ianuarie	114—115
4. Marx către Maurice Lachâtre, 30 ianuarie	115
5. Marx către Just Vernouillet, 3 februarie	116
6. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 11 februarie	116—117
7. Engels către Hermann Ramm, 18 martie	117
8. Engels către August Bebel, 18/28 martie	118—124
9. Engels către Rudolf Engels, 22 martie	124—126
10. Marx către Wilhelm Bracke, 5 mai	129—130
11. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 8 mai	131
12. Engels către Eugen Oswald, 8 mai	131—132
13. Marx către Jenny Marx, 10 mai	132—134
14. Engels către Patrick John Coleman, 20 mai	134
15. Engels către A. Gouppy, 14 iunie	135

16. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 18 iunie . . .	135—136
17. Marx către Matilda Betham-Edwards, 14 iulie . . .	137—138
18. Marx către Max Oppenheim, 1 septembrie . . .	138—139
19. Marx către Max Oppenheim, 6 septembrie . . .	139
20. Marx către Max Oppenheim, 9 septembrie . . .	140
21. Marx către Hermann Schumacher, 21 septembrie .	140—141
22. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 24 septembrie	141—142
23. Marx către Peter Imandt, 27 septembrie . . .	142—143
24. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 8 octombrie . .	144
25. Engels către Wilhelm Bracke, 11 octombrie . . .	144—147
26. Engels către August Bebel, 12 octombrie . . .	147—149
27. Engels către August Bebel, 15 octombrie . . .	149—151
28. Engels către Philipp Pauli, 8 noiembrie	152
29. Engels către Philipp Pauli, 9 noiembrie	153
30. Engels către Rudolf Engels, 9 noiembrie	153—154
31. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 12—17 noiembrie	154—159
32. Engels către Paul Kersten, 24 noiembrie	160
33. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 3 decembrie . .	160—161
34. Engels către Walery Wróblewski, 4 decembrie . . .	161
35. Engels către Friedrich Lessner, 16 decembrie . . .	162
36. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 17 decembrie .	162

1876

37. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 4 aprilie . . .	163—164
38. Engels către Philipp Pauli, 25 aprilie	164—166
39. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 18 mai	166
40. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 14 iunie . . .	166—167
41. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 14 iunie . . .	167—168
42. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 15 iunie . . .	168—169
43. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 16 iunie . . .	169—170
44. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 30 iunie . . .	170—171
45. Engels către Philipp Pauli, 11 august	171—172
46. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 15 august . . .	172
47. Engels către Ida Pauli, 27 august	173—174
48. Marx către Jenny Longuet, august-septembrie . . .	174—175
49. Marx către Max Oppenheim	175

50. Marx către Max Oppenheim, 1 septembrie . . .	176
51. Marx către Max Oppenheim, 6 septembrie . . .	176—177
52. Marx către Max Oppenheim, 9 septembrie . . .	177
53. Marx către Ida Pauli, 10 septembrie . . .	178
54. Marx către Max Oppenheim, 12 septembrie . . .	178—179
55. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 15 septembrie	179—180
56. Marx către Ferdinand Fleckles, 21 septembrie . .	180—181
57. Marx către Wilhelm Bracke, 23 septembrie . . .	181—182
58. Marx către Wilhelm Bracke, 30 septembrie . . .	183—185
59. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 7 octombrie . .	185—186
60. Marx către Wilhelm Liebknecht, 7 octombrie . .	186—189
61. Marx către Leo Frankel, 13 octombrie . . .	189—191
62. Engels către Ernst Dronke, 15 octombrie . . .	191
63. Engels către Emil Blank, 16 octombrie . . .	192
64. Engels către Ernst Dronke, 20 octombrie . . .	192
65. Engels către Ludwig Kugelmann, 20 octombrie . .	193—194
66. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 21 octombrie . .	194—195
67. Engels către Ernst Dronke, 1 noiembrie . . .	195—196
68. Marx către Wilhelm Bracke, 6 noiembrie . . .	197—198
69. Engels către Ernst Dronke, 13 noiembrie . . .	198—199
70. Marx către Wilhelm Bracke, 20 noiembrie . . .	199
71. Engels către Johann Philipp Becker, 20 noiembrie	200—202
72. Engels către Gustav Rasch, noiembrie . . .	202—204
73. Engels către Philipp Pauli, 16 decembrie . . .	204—205
74. Engels către Hermann Engels, 18 decembrie . . .	206—207
75. Engels către Johann Philipp Becker, 21 decembrie	207—209

1877

76. Marx către Maksim Maksimovici Kovalevski, 9 ianuarie	210
77. Engels către Wilhelm Liebknecht, 9 ianuarie . . .	211—212
78. Engels către Hermann Engels, 9 ianuarie . . .	212—213
79. Marx către Wilhelm Bracke, 21 ianuarie . . .	213—214
80. Marx către Ferdinand Fleckles, 21 ianuarie . . .	214—216
81. Marx către Wilhelm Alexander Freund, 21 ianuarie	216—217

82. Marx către Frederick Harrison, 21 ianuarie . . .	217—218
83. Marx către Gabriel Deville, 23 ianuarie . . .	218—219
84. Engels către Hermann Ramm, 25 ianuarie . . .	219—220
85. Marx către Wilhelm Bracke, 14 februarie . . .	220—221
86. Engels către Ida Pauli, 14 februarie . . .	221—222
87. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 24 februarie . . .	223
88. Engels către Friedrich Lessner, 4 martie . . .	223—224
89. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 16 martie . . .	224—225
90. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 23 martie . . .	225
91. Engels către Johann Philipp Becker, 24 martie . . .	226—227
92. Engels către Philipp Pauli, 26 martie . . .	227—228
93. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 27 martie . . .	228
94. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 29 martie . . .	228—229
95. Marx către Wilhelm Bracke, 11 aprilie . . .	229—230
96. Engels către Wilhelm Liebknecht, 11 aprilie . . .	231
97. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 17 aprilie . . .	232
98. Marx către Wilhelm Bracke, 21 aprilie . . .	232—234
99. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 21 aprilie . . .	235
100. Engels către B. Lindheimer, 21 aprilie . . .	235—236
101. Marx către Piotr Lavrovici Lavrov, 23 aprilie . . .	236
102. Engels către Wilhelm Bracke, 24 aprilie . . .	236—238
103. Engels către B. Lindheimer, 26 aprilie . . .	238—239
104. Engels către B. Lindheimer, 3 sau 4 mai . . .	239—240
105. Marx către Wilhelm Bracke, 26 mai . . .	240—242
106. Engels către Wilhelm Bracke, 25 iunie . . .	242—244
107. Engels către Wilhelm Liebknecht, 2 iulie . . .	244—245
108. Engels către Franz Wiede, 25 iulie . . .	246
109. Engels către Natalie Liebknecht, 31 iulie . . .	247
110. Engels către Wilhelm Liebknecht, 31 iulie . . .	247—249
111. Marx către Wilhelm Bracke, 1 august . . .	249—250
112. Marx către Wilhelm Bracke, 8 august . . .	250
113. Marx către Maltman Barry, 15 august . . .	251
114. Marx către Wilhelm Bracke, 18 august . . .	251—252
115. Marx către Wilhelm Bracke, 24 august . . .	252—253
116. Engels către Natalie Liebknecht, 4 septembrie . . .	253—254
117. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 27 septembrie	255—258

118. Engels către Hermann Engels, 5 octombrie . . .	259—260
119. Engels către Ludwig Kugelmann, 12 octombrie . .	260
120. Engels către Hermann Engels, 13 octombrie . . .	261
121. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 19 octombrie	262—264
122. Marx către Wilhelm Bracke, 23 octombrie . . .	264—265
123. Marx către Sibylle Hess, 25 octombrie	265—266
124. Marx către Sigmund Schott, 3 noiembrie	266—267
125. Marx către Wilhelm Bloss, 10 noiembrie	267—268
126. Engels către Ernst Dronke, 20 noiembrie	271
127. Marx către Sibylle Hess, 29 noiembrie	271
128. Marx către redacția unui ziar, 19 decembrie . .	272

1878

129. Engels către Johann Philipp Becker, 11 ianuarie . .	273—275
130. Marx către Wilhelm Liebknecht, 4 februarie . . .	275—277
131. Marx către Wilhelm Liebknecht, 11 februarie . . .	278—282
132. Marx către Valerian Nikolaevici Smirnov, 29 martie	282
133. Engels către Carl Hirsch, 3 aprilie	283
134. Engels către Gherman Aleksandrovici Lopatin, 3 aprilie	284
135. Engels către Wilhelm Bracke, 30 aprilie	284—286
136. Marx către Carl Hirsch, 26 iunie	286
137. Marx către Sigmund Schott, 13 iulie	287
138. Marx către Sigmund Schott, 15 iulie	287—288
139. Engels către Valerian Nikolaevici Smirnov, 16 iulie	288—289
140. Engels către Oscar Schmidt, 19 iulie	289—290
141. Engels către Philipp Pauli, 30 iulie	290—292
142. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 10 august . .	292—293
143. Marx către George Rivers, 24 august	293—294
144. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 4 septembrie .	294—295
145. Engels către Friedrich Lessner, 12 septembrie . .	295
146. Engels către Rudolf Engels, 12 septembrie . . .	296
147. Marx către Jenny Longuet, 16 septembrie	296—297
148. Marx către Jenny Marx, 17 septembrie	297—298
149. Marx către Moritz Kaufmann, 3 octombrie	299

150. Marx către Moritz Kaufmann, 10 octombrie . . .	300—301
151. Engels către Hermann Arnoldt, 21 octombrie . . .	301
152. Marx către o persoană necunoscută, 4 noiembrie . . .	302
153. Marx către Alfred Tallandier, 10 noiembrie . . .	302—308
154. Marx către Nikolai Franțevici Danielson, 15 noiembrie	308—310
155. Engels către Ernst Dronke, 19 noiembrie . . .	310—311
156. Marx către Nikolai Franțevici Danielson, 28 noiembrie	311—313
157. Engels către Ernst Dronke, 29 noiembrie	313
158. Engels către Johann Philipp Becker, 12 decembrie . . .	314—315
159. Marx către Jules Guesde, sfîrșitul anului 1878—inceputul anului 1879.	315

1 8 7 9

160. Engels către Johann Philipp Becker, 30 ianuarie . . .	316—317
161. Engels către Wilhelm Liebknecht, 1 martie	317—318
162. Marx către Maksim Maksimovici Kovalevski, aprilie . . .	318—319
163. Marx către Nikolai Franțevici Danielson, 10 aprilie . . .	319—325
164. Marx către Rudolph Meyer, 28 mai	325
165. Engels către J. Gugenheim, 16 iunie	326
166. Engels către Eduard Bernstein, 17 iunie	326—327
167. Engels către Eduard Bernstein, 26 iunie	327—329
168. Engels către Johann Philipp Becker, 1 iulie	330—331
169. Marx către Carlo Cafiero, 29 iulie	331—332
170. Engels către August Bebel, 4 august	332—334
171. Marx către Rudolph Meyer, 7 august	334—335
172. Marx către Jenny Longuet, 19 august	335—336
173. Engels către Karl Höchberg, 26 august	336—337
174. Engels către Johann Philipp Becker, 8 septembrie . . .	337—339
175. Engels către Johann Philipp Becker, 15 septembrie . . .	339—340.
176. Marx și Engels către August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Wilhelm Bracke ș.a., 17—18 septembrie . . .	341—355
177. Marx către Nikolai Franțevici Danielson, 19 septembrie	355

178. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 19 septembrie	356—360
179. Engels către Johann Philipp Becker, 24 septembrie	361
180. Marx către Bertha Augusti, 25 octombrie . . .	361—362
181. Engels către August Bebel, 14 noiembrie . . .	362—367
182. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 14 noiembrie .	367—368
183. Engels către August Bebel, 24 noiembrie . . .	368—371
184. Marx către Achille Loria, 3 decembrie	372
185. Marx către o persoană necunoscută, 11 decembrie	372
186. Engels către August Bebel, 16 decembrie . . .	373—375
187. Engels către Johann Philipp Becker, 19 decembrie	375—377
188. Engels către Amélie Engel, 1879—1880	378

1880

189. Engels către Wilhelm Liebknecht, 10 ianuarie . .	379—380
190. Marx către Bernhard Kraus, 26 martie	381
191. Engels către H. Meyer, sf. lunii martie	381—382
192. Engels către Johann Philipp Becker, 1 aprilie . .	382—384
193. Engels către Paul Lafargue, 4 mai	384—385
194. Marx către Paul Lafargue, 4 sau 5 mai	385
195. Engels către August Bebel, începutul lunii mai . .	386—387
196. Marx către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 27 iunie	388
197. Engels către Minna Karlovna Gorbunova, 22 iulie .	389—390
198. Engels către Minna Karlovna Gorbunova, 2 august .	390—391
199. Engels către Minna Karlovna Gorbunova, 5 august .	391—393
200. Engels către Johann Philipp Becker, 17 august . .	393—394
201. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 30 august . .	394—395
202. Engels către Laura Lafargue, 3 septembrie . . .	395—396
203. Engels către Paul Lafargue, 3 septembrie . . .	396—397
204. Engels către Paul Lafargue, 9 septembrie	397—400
205. Marx către Nikolai Franțevici Danielson, 12 septem- brie	400—402
206. Engels către Paul Lafargue, 12 septembrie . . .	402—404
207. Marx către Ferdinand Fleckles, 29 septembrie . .	405
208. Engels către Eugen Oswald și o persoană necu- noscută, 5 octombrie	405—406

209. Engels către Johann Philipp Becker, 12 octombrie	406
210. Engels către Harry Kaulitz, 28 octombrie . . .	407
211. Marx către John Swinton, 4 noiembrie . . .	408—409
212. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 5 noiembrie . .	410—414
213. Marx către Friedrich Adolph Sorge, 5 noiembrie . .	414—415
214. Marx către Ferdinand Fleckles, 12 noiembrie . . .	415
215. Marx către Achille Loria, 13 noiembrie . . .	415—416
216. Marx către Henry Mayers Hyndman, 8 decembrie .	416—417
217. Engels către Johann Philipp Becker, 24 decembrie .	417—418
218. Marx către Carl Hirsch, 29 decembrie	418

A N E X E

A. KARL MARX. Conspect al dezbaterilor din Reichstag cu privire la legea împotriva socialiștilor	421—432
B. Unsprezece scrisori ale lui Marx către terțe persoane, al căror conținut este redat incomplet după surse secundare, precum și un anunț publicat de Engels în „Vorwärts” și un interviu acordat de Marx ziarului „Chicago Tribune”	434—447
1. Redarea conținutului unor scrisori ale lui Marx către Carl Hirsch . .	435—436
2. Jules Guesde către Marx, sf. anului 1878—inceputul anului 1879 . .	436—437
3. Marx către Maksim Maksimovici Kovalevski, aprilie 1879	437—438
4. Anunțul lui Friedrich Engels la moartea soției sale	438
Interviu luat întemeietorului socialismului modern, 18 decembrie 1878	438—447
C. Nouă scrisori ale lui Jenny Marx, Eleanor Marx și Jenny Longuet . .	449—466
1. Eleanor Marx către Carl Hirsch, 25 octombrie 1875	451—452
2. Jenny Marx către Johann Philipp Becker, 16 și 20 august 1876 . . .	452—454
3. Eleanor Marx către Carl Hirsch, 25 noiembrie 1876	454—455
4. Jenny Marx către Friedrich Adolph Sorge, 20 sau 21 ianuarie 1877	456—459
5. Eleanor Marx către Carl Hirsch, 8 iunie 1878	459—460
6. Jenny Longuet către Charles Longuet, 1 octombrie 1880	461—462
7. Jenny Longuet către Charles Longuet, 27 octombrie 1880	463
8. Jenny Longuet către Charles Longuet, 31 octombrie 1880	464—465
9. Jenny Longuet către Charles Longuet, 23 noiembrie 1880	465—466
Adnotări și indici	467—601
Adnotări	469—526
Indice de lucrări și articole ale lui K. Marx și F. Engels citate sau menționate	527—532
Indice cuprinzând lucrările altor autori citate și menționate de Marx și Engels	533—545

Indice de reviste și ziare menționate	546—554
Indice de nume	551—601

I L U S T R A Ț I I

Karl Marx (a doua jumătate a deceniului al 8-lea)	56—57
Schema Tabloului economic	68—69
Prima pagină a scrisorii lui Marx către Wilhelm Bracke din 5 mai 1875	127
Casa din Londra (41, Maitland Park Road), în care a locuit Marx din mar- tie 1875 până la sfârșitul vieții	136—137
Prima pagină a scrisorii lui Engels către Lavrov din 16—17 noiembrie 1875	155
Prima pagină a scrisorii lui Marx către Blos din 10 noiembrie 1877 . . .	269
Soția lui Engels, Lizzy Burns	296—297
Fiica lui Marx, Jenny, în tinerețe	336—337
Fiica lui Marx, Laura	392—393
Fiica lui Marx, Eleanor	456—457

Redactor : ADELA MOTOC

Apărut — iulie 1982. Format 16/600X900

Coli de editură 39,32

Coli de tipar 40. Planșe tipo 7

Tiparul executat sub comanda nr. 7 275/20 288
la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii”, Piața Scînteii nr. 1,
București — Republica Socialistă România

